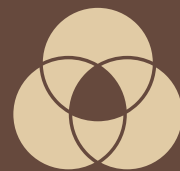

ALIKHAN BUKEIKHAN UNIVERSITY

**«Қазақстан Республикасының тұрақты дамуын құқықтық қамтамасыз ету: ұлттық басымдықтар және халықаралық стандарттар»
Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция
МАТЕРИАЛДАРЫ**

МАТЕРИАЛЫ

**Международной научно-практической конференции
«Правовое обеспечение устойчивого развития Республики Казахстан:
национальные приоритеты и международные стандарты»**

MATERIALS

**International Scientific and practical Conference
«Legal support of sustainable development of the Republic of Kazakhstan:
national priorities and international standards»**

**г. Семей
25-26.11.2022**

Alikhan Bokeikhan University

«Қазақстан Республикасының тұрақты дамуын құқықтық қамтамасыз ету:
ұлттық басымдықтар және халықаралық стандарттар»

Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция

МАТЕРИАЛДАРЫ

МАТЕРИАЛЫ

Международной научно-практической конференции

«Правовое обеспечение устойчивого развития Республики Казахстан:
национальные приоритеты и международные стандарты»

MATERIALS

of the International Scientific and practical Conference

«Legal support of sustainable development of the Republic of Kazakhstan: national
priorities and international standards»

г. Семей 25-26.11.2022

УДК 340 (574)
ББК 67. 5
П 68

Редакционная коллегия:

Каражанов М.Д., декан юридического факультета Alikhan Bokeikhan University, доктор философии (PhD)

Сабитов С.М., заведующий кафедрой уголовно-правовых дисциплин юридического факультета Alikhan Bokeikhan University, доктор философии (PhD)

Ибрагимова Ф.Г., заведующий кафедрой гражданско-правовых дисциплин юридического факультета Alikhan Bokeikhan University, кандидат юридических наук

Майшекина Э.С., заведующий кафедрой государственно-правовых дисциплин юридического факультета Alikhan Bokeikhan University, доктор философии (PhD)

Разиева Д.Б., старший преподаватель кафедры, гражданско-правовых дисциплин юридического факультета Alikhan Bokeikhan University, доктор философии (PhD)

Егежанова Д.Р., старший преподаватель кафедры, государственно -правовых дисциплин юридического факультета Alikhan Bokeikhan University, магистр юридических наук

Темиргазин Р.Х., старший преподаватель кафедры, уголовно-правовых дисциплин юридического факультета Alikhan Bokeikhan University, доктор философии (PhD)

Составители – Д.Б. Разиева, Д.Р. Егежанова, Р.Х. Темиргазин

П 68

Правовое обеспечение устойчивого развития Республики Казахстан: национальные приоритеты и международные стандарты: сборник материалов межд. науч.-практ. конф., 25- 26 ноября 2022 г. / под общ. ред. проф., к.полит.н., Ш.А. Курманбаевой. Семей, 2022. С.364

ISBN 978-601-337-821-1

Сборник содержит материалы Международной научно-практической конференции. В издании представлены доклады научных сотрудников, преподавателей и практикующих юристов, затрагивающие актуальные вопросы обеспечения устойчивого развития Республики Казахстан с учетом отечественного и зарубежного опыта.

УДК 340 (574)
ББК 67. 5

Материалы представлены в авторской редакции. Ответственность за содержание докладов и тезисов несут авторы. Материалы рецензируются оргкомитетом.

ISBN 978-601-337-821-1

© Alikhan Bokeikhan University

ПЛЕНАРЛЫҚ ОТЫРЫСТЫҢ БАЯНДАМАЛАРЫ

ДОКЛАДЫ ПЛЕНАРНОГО ЗАСЕДАНИЯ

МРНТИ 10.17.39

КОНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

ТҰРАҚТЫ ДАМУДЫ КОНСТИТУЦИЯЛАНДЫРУ

Остапович Игорь Юревич

доктор юридических наук, профессор кафедры конституционного права, Уральский государственный юридический университет им.

В.Ф.Яковлева

заң ғылымдарының докторы, Орал мемлекеттік заң университетінің конституциялық құқық кафедрасының доценті, Ресей, Екатеринбург қ.

E-mail: ostarovich7@mail.ru

Алшымбек Даурен Булатұлы

Нотариус г. Алматы

Алматы қаласының нотариусы

alshymbekdauren79@mail.ru

Аннотация. В статье на основе анализа международных правовых актов, Резолюции, принятой Генеральной Ассамблеей ООН, концепции Нового Казахстана, национальных конституций, практики органов конституционного контроля, нормативных правовых актов, актов толкования норм права и юридической литературы рассмотрены проблемы конституционализации устойчивого развития. Делается вывод, что наиболее существенные характеристики концепции устойчивого развития можно вывести из провозглашенной в преамбуле конституций идей межпоколенческого равенства. Например, в Конституции России «*ответственность за свою Родину перед нынешним и будущими поколениями*», в Конституции Казахстана «*свою высокую ответственность перед нынешним и будущими поколениями*».

Ключевые слова. Генеральная Ассамблея ООН, концепция Нового Казахстана, преамбула конституций, баланс публичных и частных интересов.

Аңдатпа. Мақалада халықаралық құқықтық актілерді, БҰҰ Бас Ассамблеясы қабылдаған резолюциясын, жаңа Қазақстанның тұжырымдамасын, ұлттық конституцияларды, конституциялық бақылау органдарының практикасын, нормативтік құқықтық актілерді, құқық нормалары мен заң әдебиеттерін түсіндіру актілерін талдау негізінде орнықты дамуды конституцияландыру мәселелері қаралды. Тұрақты даму тұжырымдамасының ең маңызды сипаттамаларын конституциялардың кіріспесінде жарияланған ұрпақтар арасындағы теңдік идеяларынан алуға болады деген қорытынды жасауға болады. Мысалы, Ресей Конституциясында «қазіргі және болашақ ұрпақ алдындағы өз Отаны үшін жауапкершілік», Қазақстан Конституциясында «қазіргі және болашақ ұрпақ алдындағы өзінің жоғары жауапкершілігі».

Түйін сөздер. БҰҰ Бас Ассамблеясы, жаңа Қазақстан тұжырымдамасы,

Конституцияның кіріспесі, қоғамдық және жеке мүдделердің тепе-теңдігі.

В настоящее время 193 страны ООН приняли резолюцию «Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года». Документ установил 17 Целей устойчивого развития (ЦУР) [1].

В зарубежной доктрине международного права использование идеи устойчивого развития прослеживается еще в решении международного арбитража от 15 августа 1893 г. Концепция устойчивого развития совпадает по своей сущностной характеристике (фундаментальности) с конституционными нормами и одновременно имеет в качестве материального источника международное экологическое право. Именно со ссылкой на «международные обязательства» впервые применил эту концепцию Конституционный Суд РФ в собственной практике [2].

Концепция устойчивого развития действительно предполагает определенные ограничения в области эксплуатации природных ресурсов, но эти ограничения являются не абсолютными, а относительными и связаны с современным уровнем техники и социальной организации, а также со способностью биосферы справляться с последствиями человеческой деятельности» (п. 27). Данные положения заложили основные элементы устойчивого развития (экономический, социальный и собственно экологический), а сам «Доклад Всемирной комиссии по вопросам окружающей среды и развития «Наше общее будущее» ввел рассматриваемую концепцию в международный дискурс и дал импульс для дальнейшего международно-правового нормотворчества в этой сфере [3].

Несмотря на отсутствие единства по поводу содержания устойчивого развития, критику этой концепции из-за абстрактности и излишне теоретического характера имеются удачные примеры ее практического применения в судебном разрешении международных споров.

Так, в особом мнении вице-председателя Международного Суда ООН К. Виранантри содержится утверждение о том, что «принцип устойчивого развития представляет собой часть современного международного права не только по причине его неизбежной логической необходимости, но также благодаря его широкому и общему признанию мировым сообществом» [4]. В дальнейшем концепция устойчивого развития неоднократно находила признание в актах международных организаций (конференции).

В Конвенции от 18 февраля 2002 г. «О сотрудничестве и устойчивом развитии морской и прибрежной окружающей среды в северо-восточной части Тихого океана» (Конвенция Антигуа) «устойчивое развитие означает процесс изменения качества человеческой жизни, который помещает человека в качестве центра и изначального субъекта развития, посредством экономического роста в соответствии с социальной справедливостью и трансформации способов производства и образа потребления и который является устойчивым в экологическом балансе и жизненной поддержке региона. Этот процесс предполагает уважение регионального, национального

и местного этнического и культурного многообразия и полное участие народа в мирном сосуществовании и гармонии с природой без ущерба для обеспечения качества жизни будущих поколений» [5]. Всеобщность международного признания устойчивого развития подкрепляется широкой внутригосударственной практикой в этой сфере.

Следует обратить внимание, что устойчивое развитие выступает фундаментальной общегосударственной целью и порождает определенный набор обязательств для органов публичной власти любого государства. Устойчивое развитие устанавливается как общегосударственная цель и выделяется в качестве элементов этой концепции охрана окружающей среды для будущих поколений и рациональное (сбалансированное) природопользование.

Советские конституции имели значительный задел в закреплении концепции устойчивого развития. Прежде всего, речь идет о положениях Конституции (Основного закона) СССР и аналогичных предписаниях Конституции (Основного закона) в союзных республиках. Государство принимало меры по охране окружающей среды и рациональному использованию природных богатств в интересах настоящего и будущих поколений. В исторических нормах выражалось требование межпоколенческого равенства (справедливости), которое является важнейшим компонентом концепции устойчивого развития. Постсоветские государства зачастую закрепляют устойчивое развитие на уровне преамбулы собственной конституции и преимущественно формулируют межпоколенческое равенство как основной элемент данной концепции.

О косвенном конституционном закреплении концепции устойчивого развития свидетельствует преамбула Конституции Российской Федерации, которая исходит «из ответственности за свою Родину перед нынешним и будущими поколениями». Так, Конституционный Суд РФ развивая указанные положения в своём определении отметил, что «С данным конституционным положением коррелирует концепция устойчивого развития и сохранения природных ресурсов, предусматривающая такое экономическое развитие, которое позволяет удовлетворять основные потребности современного общества, не подвергая риску возможность удовлетворения потребностей будущих поколений... в соответствии с Конституцией Российской Федерации каждый имеет право на благоприятную окружающую среду, каждый обязан сохранять природу и окружающую среду, бережно относиться к природным богатствам, которые являются основой устойчивого развития» [6]. Внесение экологических платежей обязательно, по общему правилу, для всех лиц, деятельность которых оказывает негативное воздействие на окружающую среду. Целью их установления является не столько фискальный интерес государства в наполнении казны, сколько сохранение природы и обеспечение экологической безопасности. Эти платежи являются обязательными публично-правовыми платежами. Они взимаются за осуществление государством мероприятий по охране окружающей среды и ее

восстановлению. Правовое регулирование порядка освобождения от внесения платы за негативное воздействие на окружающую среду может быть осуществлено только федеральным законодателем либо по его прямому указанию. Соответственно, основания (критерии) исключений из принципа платности природопользования должны определяться только федеральным законом» [7]. Применительно к лесным ресурсам, Конституционный Суд РФ отмечает что «лесной фонд — ввиду его жизненно важной многофункциональной роли и значимости для общества в целом, необходимости обеспечения устойчивого развития — представляет собой публичное достояние многонационального народа России и как таковой является федеральной собственностью особого рода и имеет специальный правовой режим» [8].

Согласно преамбуле Конституции Республики Казахстан народ Казахстана осознает «свою высокую ответственность перед нынешним и будущими поколениями».

Сгруппированны пять целей устойчивого развития Казахстана. Создан координационный совет, в котором председатель - Премьер-Министр Республики Казахстан. Достижение ЦУР к 2030 году может создать рыночные возможности на сумму более 12 трлн долларов и 380 млн новых рабочих мест в 4 экономических системах: продовольствие и сельское хозяйство, города, энергетика и материалы, здравоохранение и благосостояние населения.

Вместе с тем, несмотря на отсутствие среди текстуально закрепленных фундаментальных конституционных принципов концепции устойчивого развития, ее можно вывести из провозглашенной в преамбуле Конституции идеи межпоколенческого равенства. Кроме того, в плане наиболее существенных характеристик концепция устойчивого развития частично пересекается с основными элементами конституционного принципа сбалансированности. При этом, за счет конституционализации устойчивого развития происходит правовое регулирование отношений в сфере охраны окружающей среды в целях достижения оптимального с точки зрения Конституции согласования публичных и частных интересов. Обозначенный подход будет способствовать развитию Нового Казахстана в контексте обновления государственного аппарата и перезагрузку общественных ценностей [9].

Литература

1. Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://unctad.org/system/files/official-document/ares70d1_ru.pdf
2. Постановление от 9 января 1998 г. № 1-П // Собрание законодательства РФ. 1998. № 3. Ст. 429.
3. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН от 4 августа 1987 г. A/42/427 «Доклад Всемирной комиссии по вопросам окружающей среды и развития «Наше общее будущее» [доклад Брундтланд]» // Официальный сайт Организации объединенных наций. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf (дата обращения: 01.11.2022).

4. Separate opinion of Vice-president Weeramantry // Официальный сайт Международного Суда ООН. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.icj-cij.org/docket/files/92/7383.pdf> (дата обращения: 03.11.2022).

5. Официальный сайт Программы ООН по окружающей среде [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.unep.org/regionalseas/programmes/nonunep/nepacific/instruments/nep_convention.pdf (дата обращения: 12.11.2022).

6. Определение Конституционного Суда РФ от 30.09.2010 № 1421-О-О «Об отказе в принятии к рассмотрению жалобы граждан Кулаковой Натальи Анатольевны и Лисицыной Наталии Александровны на нарушение их конституционных прав статьей 11 Федерального закона "Об экологической экспертизе"» // Вестник Конституционного Суда РФ. 2011. № 2.

7. Постановление Конституционного Суда РФ от 14.05.2009 № 8-П «По делу о проверке конституционности положения подпункта "б" пункта 4 Постановления Правительства Российской Федерации "Об утверждении Порядка определения платы и ее предельных размеров за загрязнение окружающей природной среды, размещение отходов, другие виды вредного воздействия" в связи с запросом Верховного суда Республики Татарстан» // Собрание законодательства РФ. 01.06.2009. № 22, ст. 2752.

8. Постановление Конституционного Суда РФ от 09.01.1998 № 1-П «По делу о проверке конституционности Лесного кодекса Российской Федерации» // Собрание законодательства Российской Федерации от 1998 г. , № 3 , ст. 429.

9. Послание Конституционного Совета Республики Казахстан «О состоянии конституционной законности в Республике Казахстан» (оглашено на совместном заседании Палат Парламента Республики Казахстан 20 июня 2022 года) // Казахстанская правда. 21.06.2022 . № 116 (29743).

МРНТИ 10.01.11

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПРАВОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА

ҚАЗІРГІ ҚОҒАМНЫҢ ТҰРАҚТЫ ДАМУЫН ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАҒЫТТАРЫ

Авдеев Вадим Авдеевич

*профессор кафедры уголовного права и уголовного процесса
Юридического института ФБГОУ ВО «Югорский государственный
университет, доктор юридических наук, профессор
заң ғылымдарының докторы, "Югорск мемлекеттік университеті,
Ресей, Ханты-Мансийск қ." ФБГОУ заң институтының қылмыстық құқық
және қылмыстық процесс кафедрасының профессоры
e-mail: vadim.avdeevich@mail.ru*

Авдеева Ольга Анатольевна

*доктор юридических наук,
профессор кафедры государственно-правовых дисциплин,*

*Восточно-Сибирский институт МВД России, г. Иркутск, Россия
заң ғылымдарының докторы, Мемлекеттік-құқықтық пәндер
кафедрасының профессоры, Ресей ИМ Шығыс Сібір институты,
Ресей Федерациясы, Иркутск қ.*

Аннотация: Статья посвящена раскрытию актуальных направлений реализации правовой политики РФ ввиду возникновения в условиях глобализации новых угроз и вызовов с учетом общепризнанных международных стратегических целей, задач и приоритетов для обеспечения прогрессивного устойчивого развития общества. Существенная роль в современной правовой политике отводится предупреждению правонарушающего поведения, развитию правовой культуры и нейтрализации факторов, детерминирующих правовой нигилизм, посредством совершенствования средств и методов правового воздействия, повышения роли социокультурной и информационно-ценностной функций права. Модернизация форм и средств правового воздействия основывается на Концепции устойчивого развития общества на период до 2030 г. В процессе совершенствования особого внимания заслуживают достижения юридической доктрины и материалов официальной статистики, базирующихся на использовании совокупности общенаучных, частно-научных и специальных методов, включая формально-юридический, сравнительной-правовой, кибернетический и иные методы юридического познания.

Ключевые слова: право, правовые гарантии, правовая политика, правовое воздействие, механизм правового регулирования, национальная безопасность, предупреждение правонарушающего поведения.

Аннотация: Мақала жаһандану жағдайында қоғамның прогрессивті тұрақты дамуын қамтамасыз ету үшін жалпыға бірдей танылған халықаралық стратегиялық мақсаттарды, міндеттер мен басымдықтарды ескере отырып, жаңа қауіптер мен сын-көтерлердің пайда болуына байланысты Ресей Федерациясының құқықтық саясатын іске асырудың өзекті бағыттарын ашуға арналған. Қазіргі құқықтық саясатта құқықтық ықпал ету құралдары мен әдістерін жетілдіру, құқықтың әлеуметтік-мәдени және ақпараттық-құндылық функцияларының рөлін арттыру арқылы құқық бұзушылық мінез-құлықтың алдын алуға, құқықтық мәдениетті дамытуға және құқықтық нигилизмді анықтайтын факторларды бейтараптандыруға маңызды рөл беріледі. Құқықтық ықпал ету нысандары мен құралдарын жаңғырту қоғамның 2030 жылға дейінгі кезеңге арналған, орнықты даму тұжырымдамасына негізделеді. Жетілдіру процесінде жалпы ғылыми, жеке ғылыми және арнайы әдістер жиынтығын, соның ішінде формальды-құқықтық, салыстырмалы-құқықтық, кибернетикалық және басқа да құқықтық таным әдістерін қолдануға негізделген құқықтық, доктрина мен ресми статистика материалдарына қол жеткізуге ерекше назар аударылады.

Түйінді сөздер: құқық, құқықтық кепілдіктер, құқықтық саясат, құқықтық ықпал ету, құқықтық реттеу тетігі, ұлттық қауіпсіздік, құқық бұзушылық мінез-құлықтың алдын алу.

В современный период развития российской государственности и оптимизации правовой политики РФ наметились новые подходы к оценке содержания предупредительного воздействия права в контексте предупреждения правонарушающего поведения [1]. Образованные в условиях глобализации качественно новые угрозы и риски, препятствующие устойчивому развитию современного общества и правовой государственности, предопределили поиск учеными и практическими работниками обновленных методов и средств противодействия

правонарушающему поведению, детерминирующему развитие преступности [2].

Состояние преступности в Российской Федерации диктует необходимость совершенствования реализуемых мер профилактики, предупреждения и противодействия данному социально-правовому явлению. Намеченный в России в 2019-2020 гг. незначительный рост абсолютных показателей преступности соответственно на 1,6% и 1,0% сменился в 2021-январе-сентябре 2022 гг. минимальным их снижением на 1,9% и 1,5% соответственно. Несмотря на это, одновременно наметилось повышение абсолютных показателей отдельных видов преступлений, посягающих на социально значимые объекты уголовно-правовой охраны. Так, в течение девяти месяцев 2022 года на 31,7% увеличилось число преступлений: экстремистской направленности, 723,8% - связанных с заведомо ложным сообщением об акте терроризма, 2,4% - террористического характера, 0,6% - коррупционной направленности, 0,2% - убийств и покушений на их совершение, 1,3% - неуплаты средств на содержание детей или нетрудоспособных родителей, 5,2% - кражи грузов на железнодорожном, воздушном, водном транспорте, 0,3% - мошенничества, на 24,0% - вымогательства, 12,1% - организации незаконной миграции, 10,8% - фиктивной постановки на учет иностранного гражданина или лица без гражданства по месту пребывания в РФ, на 9,0% - преступлений, связанных со взяточничеством, 3,6% - сопряженных с коммерческим подкупом и т.д.

Отмечается рост на 8,9% и 0,6% соответственно выявленных субъектами учета особо тяжких и преступлений средней тяжести. Тенденцией увеличения соответственно на 0,6%, 2,4% и 31,7% характеризуются выявленные субъектами учета преступления коррупционной направленности, террористического характера и экстремистской направленности. Имеет место рост на 0,4% расследованных субъектами учета преступлений. Увеличению на 7,1% подлежат расследованные субъектами учета тяжкие и особо тяжкие преступления. Одновременно отмечается рост на 17,1% - расследованных преступлений экономической направленности. Из них на 15,2% - налоговых преступлений, 14,6% - коррупционной направленности, 3,3% - преступлений террористического характера, 30,2% - деяний экстремистской направленности, 2,1% - экологических преступлений. Тенденцией роста на 0,5% характеризуются расследованные преступления, связанные с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ или их аналогов, сильнодействующих веществ.

Заслуживает внимания увеличение абсолютных показателей ряда преступлений, предварительное следствие по которым является обязательным. Так, на 25,0% возросло число случаев совершения убийства по найму, 5,6% - кражи, сопряженной с причинением значительного ущерба гражданину, на 1,3% - деяний, связанных с мошенничеством, предусмотренном ч. 2-7 ст. 159 УК РФ. Вызывает озабоченность увеличение на 144,8% показателей зарегистрированных террористических актов, 125,0%

- случаев захвата заложника, 5,4% - хулиганства, 40,8% - преступлений в сфере компьютерной информации, 24,5% - подделки, изготовления или оборота поддельных документов, государственных наград, штампов, печатей или бланков.

Имеет место возрастание абсолютных показателей отдельных преступлений, предварительное следствие по которым является необязательным. Увеличением на 13,8% отличаются преступления коррупционной направленности, 20,2% - нанесение побоев лицом, подвергнутым административному наказанию, 8,1% - против собственности, 34,0% - незаконное предпринимательство, 31,6% - экономической направленности.

Внимания заслуживает наметившийся рост на 8,3% случаев хищения либо вымогательства оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ и взрывных устройств. Показательным является увеличение на 29,1% преступлений, связанных с использованием оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ, взрывных или имитирующих их устройств. Из них на 39,2% - деяний, сопряженных с использованием огнестрельного, газового оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ и взрывных устройств, включая рост на 116,1% преступлений с использованием взрывчатых веществ и взрывных устройств.

Показательным представляется рост ряда преступлений с использованием информационно-телекоммуникационных технологий или в сфере компьютерной информации. На 1,4% увеличились указанные деяния, сопряженные с использованием сети «Интернет», 2,4% - мошенничество, регламентированное ст. 159, 159³, 159⁶ УК РФ, 31,6% - публичные призывы к террористической деятельности, предусмотренные ст. 205² УК РФ, 40,8% - преступления в сфере компьютерной информации.

Примечательным выглядит рост отдельных показателей преступлений, связанных, в частности, с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ или их аналогов, сильнодействующих веществ, новых потенциально опасных психоактивных веществ. В течение девяти месяцев 2022 года наметился рост на 1,6% тяжких и особо тяжких преступлений данного вида, в том числе на 5,6% - деяний, совершенных в особо крупном размере. Заслуживает пристального внимания увеличение показателей сбыта, производства, пересылки наркотических средств или психотропных веществ соответственно на 5,7%, 38,9%, 30,5%. Хищение либо вымогательство наркотических средств или психотропных веществ возросло на 12,8%.

В январе-сентябре 2022 г. в общественных местах регистрации подлежало на 2,2% больше преступлений, нежели за указанный период предыдущего года. В скверах, парках, на улицах и площадях было совершено на 3,0% больше тяжких и особо тяжких преступлений. Особо стоит отметить рост в общественных местах на 3,3% случаев убийства и покушения на его совершение и на 1,7% - умышленного причинения тяжкого вреда здоровью. Имеет место увеличение на 0,3% случаев совершения краж в общественных местах. Наметился рост на 7,9% среди преступлений, связанных с

незаконным приобретением, передачей, сбытом наркотических средств, психотропных веществ или их аналогов, сильнодействующих веществ, новых потенциально опасных психоактивных веществ. Отмечено увеличение на 180,0% преступлений, совершенных на транспорте с использованием огнестрельного, газового оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ и взрывных устройств [4].

Сложная криминогенная обстановка, связанная с ростом отдельных видов преступлений, диктует необходимость установления причин и условий правонарушающего, в том числе преступного поведения. Реализуемые социологические исследования преимущественно направлены на повышение эффективности правоохранительной деятельности, что заслуживает пристального внимания на законодательном и правоприменительном уровнях [3].

Стоит заметить, что данная тенденция роста характерна для показателей международной преступности. Проблема противодействия правонарушающему поведению стала предметом обсуждения в сентябре 2015 года на состоявшейся в Нью-Йорке 70-й сессии Генеральной ассамблеи ООН, результатом которой стало принятие Концепции устойчивого развития общества на период до 2030 г., обозначившей 17 целей и 169 задач.

По Концепции устойчивого развития общества принципиальное значение имеет повышение эффективности на внутригосударственном уровне правового воздействия на все сферы общественных отношений. Приоритетное значение отводится действию на основе принципов и норм международного права национальных правовых систем. Создание «общества знаний» положено в основу обеспечения прогрессивного развития и благополучия общества. Решению подлежат задачи, направленные на повышение качества жизни населения и сокращение уровня бедности, оптимизации правового воздействия в области социальной защиты и здравоохранения. Практическое значение имеет повышение роли социальных ценностей и социальной ответственности в механизме правового воздействия.

Резюмируя вышеизложенное, стоит заключить, что для решения поставленных задач и достижения обозначенных целей необходимо расширение взаимосвязи и взаимодействия между субъектами реализации общесоциальных и юридических функций права. Такой подход, содействуя объединению административных, юридических и иных ресурсов обеспечит проведение целенаправленных, системных, согласованных организационно-практических мер по повышению уровня правовой культуры, развитию правового просвещения, преодолению правового нигилизма.

Учитывая динамику развития социально-экономических и политических процессов, на уровне национальных государственно-правовых систем в целях опережающего правового регулирования требуется активизация проведения исследований, позволяющих своевременно: 1) определять препятствующие устойчивому развитию общества детерминирующие факторы выявляемых негативных тенденций; 2)

устанавливать условия формирования указанных негативных явлений в обществе; 3) применять подлежащие законодательной регламентации на уровне международных, межгосударственных и внутригосударственных отношений меры правового воздействия; 4) обозначать перспективы реализации правовых мер противодействия негативным социальным явлениям; 5) устанавливать роль государства по обеспечению безопасности человека, общества и государства, мира и человечества; 6) раскрывать роль призванных содействовать прогрессивному поступательному развитию личности и институтов гражданского общества.

Список использованной литературы

1. Авдеева О. А., Авдеев В. А. Аксиоматические принципы правового регулирования делинквентности // Юридический мир. - 2018. - № 3. - С. 47-51.
2. Авдеева О. А., Авдеев В. А. Стратегические направления правового воздействия в контексте реализации Концепции устойчивого развития современного общества // Вестник Восточно-Сибирского института Министерства внутренних дел России. - 2022. - № 1 (100). - С. 9-19.
3. Лопашенко Н. А. Общественная опасность преступления: понятие и критерии верификации / Н. А. Лопашенко, А. В. Голикова, Е. В. Кобзева, Д. А. Ковлагина, М. М. Лапунин, К. М. Хутов // Law Enforcement Review. - 2020. - Vol. 4. - Pp. 124–140.
4. Состояние преступности в России за январь-сентябрь 2022 года. М., 2022. - 67 с.

МРНТИ 10.17.35

ЦИФРОВАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ В РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН: ПРАВОВАЯ ОСНОВА И ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУДЫҢ ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ: ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ ЖӘНЕ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Алибаева Гульнара Айтжановна

*доктор юридических наук, профессор Евразийской юридической
академии им Д.А.Кунаева, проректор по научно-исследовательской работе и
международным связям*

*заң ғылымдарының докторы, Д. А. Қонаев атындағы Еуразия заң
академиясының профессоры, ғылыми-зерттеу жұмысы және халықаралық
байланыстар жөніндегі проректор*

Аннотация. Настоящая научная статья посвящена исследованию некоторых аспектов цифровизации государственного управления в Казахстане, а именно сделан обзор правовой основы данного процесса. Особое внимание уделено проблеме цифровой трансформации государственного управления и созданию клиентоцентричного государства. Автор солидарен с мнением исследователей данного вопроса, о необходимости кардинальной ревизии действующего законодательства Казахстана, для совершенствования правовой регламентации услуг, оказываемых государственными

структурами. Делается вывод, что процесс нарастающей цифровизации обусловлен объективными потребностями современного казахстанского общества.

Ключевые слова: государственное управление, цифровизация, государственная власть, электронное правительство, информационные технологии.

Аннотация. Бұл ғылыми мақала Қазақстандағы мемлекеттік басқаруды цифрландырудың кейбір аспектілерін зерттеуге арналған, атап айтқанда, осы процестің құқықтық негіздеріне шолу жасалды. Мемлекеттік басқаруды цифрлық трансформациялау және клиентке бағдарланған мемлекет құру мәселесіне ерекше назар аударылады. Автор осы мәселені зерттеушілердің Қазақстанның қолданыстағы заңнамасын түбегейлі қайта қарау, мемлекеттік органдар көрсететін қызметтерді құқықтық реттеуді жетілдіру қажеттілігі туралы пікірімен келіседі. Цифрландыруды ұлғайту үдерісі қазіргі қазақстандық қоғамның объективті қажеттіліктерімен байланысты деген қорытынды жасалды.

Негізгі сөздер: мемлекеттік басқару, цифрландыру, мемлекеттік билік, электронды үкімет, ақпараттық технологиялар.

Цифровая трансформация государства является частью реформы государственного управления. Любая реформа – это всегда сложный общественный вызов, который в данном случае требует договоренностей и баланса между тремя ключевыми «стейкхолдерами»: гражданским обществом, государством и бизнесом, – а также внешней средой и ее особенностями. Чтобы принять и ответить на этот вызов, нужно понимать, что цифровая трансформация государственного управления делается людьми и для людей, ее успех зависит в первую очередь от того, насколько хорошо поняты и продуманы будут потребности и нужды граждан и насколько подготовленными и хорошо организованными будут команды, занимающиеся трансформацией.

Другими словами, цифровая трансформация должна привести к переходу к новой парадигме государственного управления – клиентоцентричному государству. Понимание потребностей граждан – это не такая простая и очевидная задача, как кажется, особенно в условиях уже давно сложившейся государственной системы, в которой этому вопросу не уделялось достаточного внимания. Если в новых условиях показателем качества работы государственного аппарата станет максимальная удовлетворенность граждан, то этот поворот в отношениях между гражданами и чиновниками приведет к необходимости полностью менять принципы работы государственного аппарата, прорабатывать новые компетенции государственных служащих. Необходимо будет создать гибкую, адаптивную, высокотехнологичную систему управления, основанную на данных, оптимизировать структуру государственного аппарата, процессы взаимодействия с потребителями государственных услуг и рутинные вспомогательные процессы.

Современное общество характеризуется стремительным развитием информационных технологий. Сегодня интернет-экономика растет со скоростью до 25% в год. Именно за последние два постпандемийных года создано около 90% всех глобальных данных.

Пандемия коронавируса COVID-19 заставила государство скорректировать и Национальный план развития Республики Казахстан до 2025 года, поскольку распространение пандемии коронавирусной инфекции и меры, принятые по ее сдерживанию, привели к самому серьезному полномасштабному кризису за последнее столетие. Поэтому в числе базовых изменений в развитии Казахстана, усилились следующие тенденции: снижение конкурентоспособности сырьевой модели; ускорение цифровизации всех сфер жизни общества и отраслей экономики, смена технологической парадигмы и структуры потребления[1].

Усилия по цифровизации приводят к созданию нового общества, в котором активно развивается человеческий капитал, скорость развития общественных отношений повышается благодаря автоматизации и другим новым технологиям, а диалог граждан со своими государствами становится простым и открытым.

Цифровая революция происходит на наших глазах. Эти изменения вызваны внедрением в последние годы многих технологических инноваций, используемых в различных сферах общественной жизни. Изменения произошедшие в социальной плоскости, оказали закономерное влияние на политико-правовую, социально-экономическую сферы, межгосударственные отношения и внеся существенные коррективы в уклад жизни общества.

Пандемия дала толчок модернизации организационной деятельности властных структур и заставила по-новому взглянуть на повышение эффективности, улучшение оперативности и результативности властных решений по всем направлениям. И главный вопрос, который поставила пандемия перед всеми государствами – насколько эффективны органы власти? Ответ на данный вопрос был очевиден с учетом готовности государства в лице его органов к работе в условиях изоляции.

Еще в 2018 году Президент Республики Казахстан в своем послании «Новые возможности развития в контексте Четвертой промышленной революции» уделяет особое внимание повсеместной цифровизации.

На тот момент в государстве уже разработана Государственная программа «Цифровой Казахстан» в рамках которой планируется внедрение информационных технологий по пяти основным направлениям: цифровизация секторов экономики, переход к цифровому государству, внедрение цифрового шелкового пути, развитие человеческого капитала, создание инновационной экосистемы.

Государственная программа «Цифровой Казахстан» поставила амбициозные цели по цифровизации деятельности государственных учреждений. Для достижения этих целей началось создание инфраструктуры поддержки в виде адаптированного законодательства, мер по поддержке бизнеса, образования и науки, упрощения бизнес-процедур и снижения транзакционных издержек при взаимодействии с государством. Более того, государство предвосхищало потребности своих граждан в получении услуг, высвобождая время для продуктивного труда и стимулируя экономически активное поведение [2].

В 2020 году объявленная по всему миру пандемия позволила нашему государству наработать положительный опыт в аспекте совершенствования электронных государственных услуг, и в целом ускорила продвижение цифровизации, то есть стали спусковым механизмом глобальных процессов.

На протяжении последних лет Республика Казахстан предпринимало много организационно-технических усилий, чем и повысило вовлеченность населения в использование цифровых сервисов. Однако, наиболее активное обращение населения к сервисам государственных и частных услуг, выросло в связи с введением карантина и вынужденной изоляции. Поэтому немаловажную роль в преодолении проблем связанной с изоляцией сыграло функционирование электронного правительства, и оперативное переформатирование бизнес-услуг в режим онлайн.

30 декабря 2021 года Постановлением Правительства Республики № 961 утверждена Концепция развития отрасли информационно-коммуникационных технологий и цифровой сферы, в которой предусматривается построение человекоцентричной модели взаимодействия государства и граждан, принцип «слышащего государства», основанной на 6 направлениях: 1) социум будущего; 2) повышение экономической конкурентоспособности за счет цифровой трансформации; 3) цифровое управление; 4) территориальное развитие (SmartCity); 5) управление данными (DataManagement); 6) надежная и безопасная цифровая инфраструктура. Направления Концепции сформированы исходя из реализации национальных приоритетов. Поэтому в ближайшие годы, трансформация государственного управления в Республике Казахстан на сегодняшнем этапе, будет развиваться по названным направлениям.

Попытки создания качественно новой модели государственного управления посредством импортирования бизнес-методов в деятельность государственных органов делаются в Казахстане достаточно давно и в разное время базировались на самых разных подходах и методах, но эффект от их внедрения пока не носит масштабный и значительный характер. Отчасти это связано с тем, что такие попытки находятся в противоречии с существующей вертикальной функциональной структурой госуправления и требуют реализации горизонтально ориентированной модели управления.

Если мы обратимся к началу процесса модернизации государственного управления в нашей стране, то увидим, что в Республике Казахстан проведена большая работа по расширению информатизации и внедрению концепта «электронного правительства», которая проводилась на протяжении длительного времени. Ее приоритетами являлись обеспечение гражданам доступа к Интернету, повышение уровня образования в сфере информационно-коммуникационных технологий. А внедренная система «электронного правительства» позволила постоянно совершенствовать систему управления государством.

Создание и модернизация «электронного правительства» в Казахстане с учетом анализа мирового опыта имело долгосрочную перспективу и реализовывалось в три этапа. Первый этап – создание инфраструктуры

«электронного правительства». Второй этап – развитие сервисов «электронного правительства». Третий этап – построение информационного общества – предусматривает трансформацию деятельности государственных органов и организаций, построение информационного общества, включая реализацию таких проектов, как е-медицина, е-образование, е-культура, е-демократия и другие.

Как видим, «электронное правительство» в Казахстане развивается весьма успешно, что *позволило выйти на принципиально новый, более высокий уровень – формирование Казахстана в качестве «цифрового государства»*. Ведь любому независимому государству важно не только сохранить свои достижения, но и добиться успехов в дальнейшем развитии.

Важно понимать, что выход страны на современную с ориентацией на будущее траекторию «цифрового государства» это не есть простая смена терминов «электронное правительство» или «сервисное государство».

При рассмотрении различительных характеристик «электронного правительства» и «цифрового государства» в качестве общей отправной позиции берется современное состояние информационного общества; повышение роли Интернета и интернет-технологий в глобальном, национальном и региональном масштабах; использование их в государственном управлении и реализации человеком и гражданином своих прав и свобод; трансформация всех характеристик государства и государственной (публичной) власти, начиная от государственного суверенитета, территории, участия граждан в управлении вплоть до форм и методов государственного управления; пересмотр канонического понимания права, его отраслевого деления, включая соотношение международного и национального права и т.п.

Процесс цифровизации сегодня затрагивает практически все страны мира. В то же время, каждая страна сама определяет приоритеты цифрового развития.

Еще один глобальный тренд – «самоцифровизация государства», т.е. цифровизация операций государства и государственных компаний. Самоцифровизация – задача, которую необходимо реализовать любому государству, нацеленному на максимизацию создания стоимости в экономике, рост благосостояния, достойное место в рейтингах ведения бизнеса и уровня жизни.

Для успешной и плавной цифровой трансформации государственного управления необходимо иметь оценку масштаба изменений. При этом требуется правильное управление изменениями, поскольку они коснутся всех уровней государственного управления. Востребованность инструментов управления изменениями обусловлена скоростью этих изменений, движущей силой которых являются возможности, предоставляемые ИТ.

Смысл создания единой цифровой платформы заключается в полном переводе взаимодействия государства с гражданами и бизнесом от «традиционной» сервисоцентричной модели к новой человекоцентричной модели, что является необходимым условием для улучшения качества жизни

граждан, обеспечения устойчивого роста экономики Казахстана, укрепления его глобальной конкурентоспособности, оптимизации роли и функций государства и ликвидации коррупции.

Изменение подхода к государственному управлению путем перехода от ориентации на предоставление услуг к ориентации на человека позволит значительно улучшить качество, повысить уровень оперативности предоставляемых услуг.

В рамках человекоцентричной модели государственного управления государство, вместо отдельных потребностей гражданина, будет удовлетворять целый набор потребностей гражданина в зависимости от жизненной ситуации. При этом все процессы будут следовать «клиентскому пути», представляя собой совокупность, а не изолированные процессы. Как следствие, государственное управление в Казахстане должно придерживаться принципа «невидимого» государства, у которого процессы предоставления услуг незаметны для граждан, сами услуги – специализированы под нужды граждан, а работа государства – прозрачна[3].

К примеру, сейчас при решении различных жизненных ситуаций (рождение ребенка, покупка квартиры и т.д.) гражданину приходится совершать множество физических (с личным присутствием) взаимодействий с государственными органами. Так, например, при дорожно-транспортном происшествии (ДТП) гражданин должен обратиться в органы внутренних дел за фиксацией факта ДТП и получением протокола, в медицинское учреждение для прохождения освидетельствования на признак алкогольного опьянения, за получением официальной оценки нанесенного ущерба – в независимую оценочную организацию, получить регистрацию судебного дела и дождаться дня заседания суда, далее при получении официального решения суда обратиться в страховую компанию для получения страховой компенсации. При этом в функции гражданина входит передача различных справок, протоколов и иных документов между этими учреждениями. После цифровой трансформации гражданину не придется совершать всех этих действий. Незамедлительно после наступления ДТП, гражданин обратившись в свой смартфон сможет зафиксировать наступление происшествия, сфотографировать свой автомобиль, после чего информация попадет на платформу и в «озеро данных», где обновится статус «цифрового двойника» этого гражданина и система автономно зарегистрирует всю необходимую информацию и проведет гражданина по всему процессу в считанные минуты (или секунды), в итоге зачислив на платежную карту сумму страховой компенсации за нанесенный ущерб. Платформенные сервисы будут активно предлагать гражданину различные услуги. Так, в случае упомянутого события сервисы обеспечат автоматическое начисление на банковскую карту всех положенных выплат (возможно, с предварительным уточнением у него, на какую именно карту следует совершить перевод); направление по адресу проживания гражданина официальных копий всех свидетельств и протоколов (если они по итогам трансформации еще будут существовать в бумажном виде) с одновременной

отправкой электронных копий всех документов на электронную почту или в личный кабинет на портале электронного Правительства; автоматическую коррекцию информации в личном кабинете, и, если возможно, запись в станцию технического обслуживания.

Сложность реализации цифровой трансформации, которая подразумевает переход к государству-платформе, заключается в том, что существующая система управления заинтересована в консервации своего текущего состояния на максимально долгий срок. Должен быть организован процесс развертывания и перехода от сложившихся методов управления к перспективным. Его необходимо координировать и поддерживать на самом высоком уровне — на уровне Президента и Премьер-Министра Республики Казахстан. Введение роли главного архитектора платформы (с наделением данной функции Центра цифровой трансформации Офиса цифрового Правительства Республики Казахстан («ЦЦТ»)) и концентрация управленческих и финансовых ресурсов в рамках цифровой трансформации является принципиальным решением, которое определит успешность самой цифровой трансформации. В распоряжение данной структуры управления должен быть передан весь бюджет, выделяющийся в настоящий момент на автоматизацию деятельности государственных органов. Несомненно, на первом этапе потребуются распределение этого бюджета (а также его расширение) на поддержание имеющихся систем и задачи развития. Но Центр цифровой трансформации должен выработать правила, которые имеют непосредственное отношение к цифровой экономике, и постепенно отказаться от устаревших государственных функций и сервисов, которые можно заменить на новые платформенные решения.

В целях сохранения работоспособности государства и нивелирования отрицательных последствий от кардинальной смены парадигмы, в рамках настоящей Концепции целесообразным (и практически единственным) является выбор платформенного пути – создание сервисной экосистемы IT-государства – но с параллельным оперированием действующих систем. В процессе цифровой трансформации происходит строительство новой экосистемы IT-государства «рядом» с существующими системами государственной автоматизации на основе новых принципов и технологий, дающих государственному управлению качественно новые возможности. Новая экосистема постепенно заменяет собой функции и сервисы существующих систем, во время этого «переходного периода» «старые» и «новая» системы сосуществуют параллельно, а сервисы «старых» систем постепенно (с соответствующим изменением их функциональности) переносятся на новую платформу.

В процессе цифровой трансформации должна быть создана нормативная база, соответствующая целям единой цифровой платформы, для чего необходимо провести ревизию действующего законодательства, перевести процесс нормотворчества на «цифровую основу» и принять необходимые нормативно-правовые акты, основанные на принципах унификации, структурирования, алгоритмизации и гармонизации.

Особое значение в успехе цифровой трансформации государственного управления имеет повышение уровня информационной безопасности, особенно в отношении персональных данных. Цифровая трансформация стимулирует инновации и рост, но изменяющийся при этом ландшафт киберрисков требует выработки стратегии по развитию кибербезопасности.

С точки зрения инфраструктуры, вся идея цифровой трансформации со всеми вышеупомянутыми особенностями зависит от наличия необходимой и достаточной цифровой инфраструктуры. Без наличия Центров обработки данных («ЦОД»), соответствующих стандартам и требованиям, необходимым для бесперебойной и защищенной работы государственного управления, без подключенных широких каналов связи и других инфраструктурных и коммуникационных элементов запуск цифровой трансформации и полноценная работа единой цифровой платформы невозможна.

В результате внедрения единой цифровой платформы Казахстан получит гибкий, объективный, быстрый механизм принятия стратегических решений и государственного управления. Государство уйдет от архитектуры вокруг сервисов, которая характеризуется неструктурированными, разрозненными и противоречивыми данными, и в которой гражданин самостоятельно «компонует» необходимые ему разрозненные услуги постфактум. Вместо этого государство перейдет к архитектуре «вокруг человека», в которой для каждого гражданина будет создаваться единый профиль, аккумулирующий все данные о человеке. Данная архитектура отличается эталонными данными в единой мета-модели, непрерывным процессом мониторинга качества данных, проактивным предоставлением интегрированных услуг в соответствии с потребностями в любой жизненной ситуации.

В завершении, хотелось бы обратить внимание на слова Президента Казахстана К-Ж. Токаева, отметившего, что главные цели четвертого десятилетия – это сильное государство и конкурентоспособная нация.

Полагаем, достижение этой цели, требует продолжить процесс модернизации использования современных технологий, так как это всеобщее благо современности и будущего и должно проводиться при условии соблюдения принципа верховенства права – также общепризнанной конституционной ценности.

Список использованной литературы:

1. Указ Президента Республики Казахстан от 26 февраля 2021 года № 521 «О внесении изменений в Указ Президента Республики Казахстан от 15 февраля 2018 года № 636 «Об утверждении Стратегического плана развития Республики Казахстан до 2025 года и признании утратившими силу некоторых указов Президента Республики Казахстан» // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000521>

2. Ziyadin, S.; Shaikh, A.; Ismail, G.. Цифровая трансформация государственного управления: проактивное обслуживание. // Вестник КазНУ. Серия Экономическая. - №. 4. - 2019. - С. 126-134.

3. Цифровое государство. – Нур-султан, 2022. – 64 с.

ЦИФРОВОЙ ПРОФИЛЬ ЧЕЛОВЕКА: ПРАВО НА ЗАЩИТУ КОНФИДЕНЦИАЛЬНОСТИ И ОСНОВНЫЕ РИСКИ

АДАМНЫҢ ЦИФРЛЫҚ БЕЙІНІ: ҚҰПИЯЛЫЛЫҚТЫ ҚОРҒАУ ҚҰҚЫҒЫ ЖӘНЕ НЕГІЗГІ ТӘУЕКЕЛДЕР

Жетписов Серик Кожанович

*доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой
«Правоведение», НАО «Торайгыров Университет», г. Павлодар
заң ғылымдарының докторы, профессор, "Құқықтану" кафедрасының
меңгерушісі, "Торайгыров университеті" КЕАҚ, Павлодар қ.*

Аннотация. В представленной статье рассматриваются вопросы обеспечения конфиденциальности персональных данных личности в условиях развития информационного общества. Проблемы обеспечения безопасности оборота персональных данных в сети Интернет, на сегодня, является актуальными для науки и правоприменительной практики. Действующее законодательство Республики Казахстан о персональных данных уделяет недостаточно внимания вопросам касающихся обработки персональных данных в информационных системах, в законодательстве нет конкретизированных гарантий от несанкционированного сбора персональных данных. К тому же законодательство Республики Казахстан в данной сфере отношений хоть и содержит ряд законодательных решений, однако имеет правовые погрешности, требующие своевременных корректив с учетом заимствования прогрессивного опыта зарубежных государств.

Ключевые слова. Персональные данные, информационное общество, цифровизация, права личности, информационная безопасность.

Аңдатпа. Ұсынылған мақалада ақпараттық қоғамның дамуы жағдайында жеке тұлғаның дербес деректерінің құпиялылығын сақтауды қамтамасыз ету мәселелері қарастырылады. Интернет желісіндегі дербес деректер айналымының қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелері бүгінгі таңда ғылым мен құқық қолдану тәжірибесі үшін өзекті болып табылады. Қазақстан Республикасының дербес деректер туралы қолданыстағы заңнамасы ақпараттық жүйелердегі дербес деректерді өңдеуге қатысты мәселелерге жеткілікті көңіл бөлмейді, заңнамада дербес деректерді рұқсатсыз жинаудан нақтыланған кепілдіктер жоқ. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының осы қатынастар саласындағы заңнамасы бірқатар заңнамалық шешімдерді қамтығанымен, құқықтық қателіктерге ие, ол шет мемлекеттердің прогрессивті тәжірибесін алып пайдалануды ескере отырып, уақтылы түзетулерді талап етеді.

Кілт сөздер. Дербес деректер, ақпараттық қоғам, цифрландыру, тұлғаның құқықтары, ақпараттық қауіпсіздік.

2021 год, стал юбилейным для Казахстана, празднующим свою независимость. В тоже время, этот год являлся рубежным, когда подводились итоги и строились планы на новый период 10-летнего развития.

На IV заседании Национального совета общественного доверия, Президент Республики Казахстан К-Ж. Токаев, объявил о решении провозгласить 2021 год Годом 30-летия Независимости, подчеркнув, что

одним из важнейших знаков под которым пройдет этот юбилейный год будет цифровизация [1].

Полагаем, что глава государства не случайно акцентировал свое внимание на процессах цифровизации, подчеркнув ее определяющее значение для нашей страны. Ведь одним из последних вызовов с которым столкнулся Казахстан, как и в принципе остальной мир в целом, стала пандемия коронавирусной инфекции COVID-19.

Пандемия, вызванная коронавирусом SARS-CoV-2, стала причиной изменения деятельности людей и привела к переоценке жизненных ценностей. В этой связи, данный этап движения современного общества к информационной открытости и всеобщей цифровизации, нуждается в осмыслении и понимании его последствий для дальнейшего развития.

Среди достижений на сегодняшний день: 99 % населения охвачено интернетом, более 90 % государственных услуг доступны онлайн, доля крупных и средних предприятий, использующих элементы Индустрии 4.0, составила 5 %, расширена инфокоммуникационная инфраструктура и тестируется мобильная связь следующего поколения 5G, доля электронной коммерции выросла с 2,7 % до 9,7 % в 2020 году, созданы цифровые фермы по обработке криптовалют, продолжается работа по созданию модельных фабрик и интеллектуальных месторождений.

Подготовку информационно-технологических кадров осуществляют 84 высших учебных заведения из 116. Ежегодно выделяются 8000 – 9000 образовательных грантов для подготовки IT-специалистов. Количество выпущенных специалистов за 2018 – 2020 годы составляет 30 604 [2, с. 4].

Развитие цифровизации в сегодняшнем мире меняет все устоявшиеся ранее механизмы и принципы функционирования сфер экономики, государственного управления и общественной жизни.

Развитие информационных технологий ускоренными темпами, приводит к появлению возможности получать доступ и использовать различные базы данных всем субъектам информационных отношений.

Информационные технологии позволяют совершенствовать государственное управление в части оказания услуг гражданам. Например, открыв такие инновационные направления, как создание «электронного (бесконтактного) правительства», где услуги предоставляются автоматически без потребности их инициации людьми [3], а также формирование набора услуг по видам жизненных ситуаций.

Концепцией развития отрасли информационно-коммуникационных технологий и цифровой сферы предусмотрено формирование «цифрового государственного управления», существенным элементом которого должны стать единые профили граждан.

Согласно данной концепции государство перейдет к архитектуре «вокруг человека», в которой для каждого гражданина будет создаваться единый профиль, аккумулирующий все данные о человеке.

Согласно концепции должна быть создана платформа идентификации, включающая в себя наряду с такими инструментами, как биометрическая

идентификация и облачная квалифицированная электронная подпись, единые профили гражданина. Инфраструктура единого профиля будет представлять собой «платформу, обеспечивающую обмен информацией между государством и гражданами, с согласия гражданина».

Инфраструктура единого профиля создается в рамках эксперимента по повышению качества и связанности данных, содержащихся в государственных информационных ресурсах.

Надо отметить, что термин «единый профиль» гражданина не совсем точно отражает суть вводимых новелл, полагаю правильнее будет ввести в употребление «цифровой профиль», поскольку речь идет о наборе персональных данных человека, аккумулируемых в цифровом формате. Тем более данный термин уже используется в ряде стран (Россия, Узбекистан и др.). В мировой практике чаще встречаются такие названия, как: система электронной идентификации (Евросоюз), цифровой паспорт (США), цифровая папка (Италия), уникальная идентификация гражданина (Индия), цифровая идентификация гражданина (Китай) [4, с. 1524].

Изложенное позволяет утверждать, что международный опыт не выработал единого термина для обозначения совокупности цифровой информации о гражданине, которая содержится в государственных информационных системах.

Однако, каждое государство, включая и Казахстан ускоренными темпами развивает процесс повсеместной цифровизации, и соответственно в связи с этим, все больше возникает потребность в конфиденциальности. Конфиденциальность (от лат. *Confidentia* - доверие) – необходимость предотвращения разглашения, утечки какой-либо информации [5, с. 10].

Режим «конфиденциальной информации», это логическое следствие ограничения доступа к информации, обусловленное необходимостью обеспечения баланса интересов личности, общества, государства.

Обязанность по хранению конфиденциальной информации в последнее время усложняется в условиях развития информационно-коммуникационных технологий.

Данная правовая обязанность включает в себя несколько действий, которые необходимо предпринимать для защиты конфиденциальной информации: предотвращение несанкционированного доступа к информации содержащей конфиденциальные сведения; своевременное обнаружение фактов несанкционированного доступа к конфиденциальным данным, если такой несанкционированный доступ не удалось предотвратить; минимизацию неблагоприятных последствий несанкционированного доступа к информации содержащей конфиденциальные сведения.

И основная часть конфиденциальной информации, циркулирующей сегодня в информационном пространстве и требующей адекватных мер защиты, являются персональные данные.

За последние годы в Казахстане, да и в других государствах достаточно остро стал вопрос обеспечения конфиденциальности персональных данных граждан.

Актуальность проблем защиты персональных данных наиболее обострилась с анонсированием Министерством цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности новости о переходе eGOV на платформу Сбербанка, когда в сентябре 2021 года был подписан меморандум о внедрении новой единой цифровой платформы, разработку которой хотела должна была вести российская группа компаний «Сбер». Эта информация вызвала ажиотаж в обществе, многие казахстанцы, в том числе и эксперты в цифровой отрасли, высказались против такого решения.

Сегодня совершенствование методов автоматической обработки данных, формирование глобальных коммуникационных сетей, внедрения технологий электронного управления создают возможности сбора, обработки, компиляции и распространения информации с необычайной скоростью и невероятной точностью передачи. При таких условиях возникает серьезная угроза использования персональных данных граждан органами государственной власти и частными лицами вопреки интересам субъектов таких данных, а часто – и с целью нарушения их прав и законных интересов. Технические средства предоставляют широкие возможности для сбора, хранения и обработки существенных объемов социально значимых сведений в различных автоматизированных системах. Но именно эти системы, направленные на структурирование, хранение и поиск необходимой социально значимой информации, создали проблему утечки и иных форм незаконного доступа к персональным данным, что привело к необходимости обеспечения правовой защиты персональной информации [6, с. 50].

Один из резонансных случаев произошел 4 октября 2021 года, когда произошел масштабный сбой в работе популярных интернет-ресурсов (Facebook, Instagram и WhatsApp). И через день, интернет-издание Privacy Affairs сообщило о том, что данные 1,5 миллиарда пользователей Facebook выставили на продажу на черном рынке [7]. Как правило, в перечень данных, которые выставляются на продажу, включены наиболее важная информация о пользователях имя, дата рождения, номер телефона и e-mail.

Поэтому все государства, в том числе и Республика Казахстан на законодательном уровне создают механизм по обеспечению защиты персональных данных, используя для этого значительный спектр исполнительно-управленческих и организационно-технических мер.

Однако, масштабность растущей озабоченности вопросами правовой охраны и защиты персональных данных, требует своевременного научного обоснования для принятия соответствующих законодательных мер. Тем более что 2020 год, прошедший в условиях пандемии привел к растущей динамике латентности инцидентов информационной безопасности. По данным аналитического центра «InfoWatch», только за 2020 год, зарегистрировано 2 395 случаев утечки информации ограниченного доступа [8], а сколько их произошло на самом деле, остается неизвестным. И только по прошествии определенного периода времени, специалисты узнают о подобных нарушениях, благодаря предложениям о продаже данных на рынке информации.

Человек, будучи частью социума, не может быть единственным и безусловным обладателем информации о самом себе. Информация о человеке неизбежно циркулирует в обществе, объективно существуя как в виде документов, так и в сознании других людей, а оборот его часто осуществляется независимо от воли индивида. В то же время, очевидно, что индивид должен иметь право быть осведомленным о том, какая информация о нем накапливается в обществе, и иметь право влиять на процесс ее накопления. Особую остроту этой проблеме придает широкое применение средств компьютерной техники в сфере обработки информационных ресурсов.

Можно привести множество сфер деятельности государства, где накапливаются, хранятся и используются персональные данные: здравоохранение, правосудие и деятельность правоохранительных органов, кредитно-финансовая сфера, средства массовой информации, образование, Интернет. С появлением современной торговли, банков, кредитования и страхования к государству присоединяется частные институты. Они также активно заинтересованы в информации о своих клиентах и потенциальных потребителях: от этого зависит их процветание и надежность заключенных ими договоров. Самым опасным и наиболее распространенным источником угроз для информации персонального характера, следует признать глобальную сеть Интернет.

Портал «Электронное правительство» - это самый масштабный проект Казахстана, содержащий огромное количество персональных данных практических всего населения. Вместе с тем, персональные данные на портале электронного правительства, не всегда защищены должным образом.

И вполне закономерно, возникает вопрос, а каковы шансы сохранить в тайне, информацию, составляющую персональные данные которые не желательно разглашать.

Изложенное дает основание утверждать, что проблема обеспечения конфиденциальности персональных данных имеет, двойственный характер. С одной стороны, персональные данные содержат информацию о частной жизни личности, и должны находиться в ограниченном доступе и под правовой охраной. С другой, персональные данные, позволяют лицу реализовывать принадлежащие ему права и обязанности.

Тщательная правовая регламентация механизма обеспечения конфиденциальности персональных данных, хоть и является необходимым условием их правового оборота, тем не менее, несет в себе, определенные сложности. Процедура обеспечения конфиденциальности персональных данных, характеризуется организационно-техническими и финансово-экономическими расходами. Данная ситуация создает сложности для некоторых операторов персональных данных, которые не всегда должным образом исполняют предписания норм законодательства, в силу чрезмерной урегулированности.

Анализ национального законодательства Республики Казахстан, обнажает немаловажную сторону в механизме обеспечения

конфиденциальности персональных данных, нуждающуюся в совершенствовании. Несмотря на то, что в Законе РК «О персональных данных и их защите», закреплено, что персональные данные ограниченного доступа являются конфиденциальными, порядок обеспечения конфиденциальности урегулирован поверхностно. В решении данного вопроса, примечателен опыт зарубежных стран, где подобные вопросы урегулированы законодательным актом. Принимая во внимание важность обеспечения защиты персональных данных, считаем целесообразным организационное и техническое регулирование осуществлять законом. Подзаконные нормативные правовые акты, слишком многочисленны, изменчивы и зачастую противоречивы. Кроме того, систематическая реорганизация органов исполнительной власти, не самым лучшим образом сказывается на качественной стороне, подзаконного нормотворчества.

Таким образом, законодательство, определяющее деятельность правоохранительных органов, требует приведения его в соответствие с демократическими принципами правового регулирования в этой сфере, прежде всего, путем выработки механизма недопущения существования в правоохранительных органах секретных баз персональных данных. Тайный характер обработки информации о лице в целях борьбы с преступностью входит в противоречие с принципом прозрачности, который является существенным для эффективной реализации права человека на персональные данные. Не зная о сборе персональных данных, лицо не может защитить свои права. Следовательно, необходима выработка правового механизма, который позволит учесть интересы лица, чьи права ограничиваются. В частности, в международных актах по защите персональных данных говорится о контроле со стороны общественности (общества) через орган надзора за обработкой персональных данных, которая осуществляется правоохранительными органами. То есть не должно существовать тайных файлов или баз данных, которые неизвестны общественности. Все они должны быть легализованными и их использование должно регулироваться в законодательстве, доступном для общественности.

В целом, изложенное позволяет заключить, что Закон Республики Казахстан «О персональных данных и их защите», хоть и устанавливает требования к порядку обеспечения конфиденциальности персональных данных, они носят общий характер и нуждаются в конкретизации. Помимо этого, ряд важных аспектов имеющих непосредственное отношение к обеспечению конфиденциальности персональных данных, не регламентирован.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Президент Касым-Жомарт Токаев принял участие в четвертом заседании Национального совета общественного доверия. https://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/meetings_and_sittings/prezident-kasym-zhomart-tokaev-prinyal-uchastie-v-chetvertom-zasedanii-nacionalnogo-soveta-obshchestvennogo-doveriya
2. Цифровое государство. – Нур-султан, 2022. – 64 с.
3. Canning M. at all. Creating the government of the future [Электронный ресурс].

URL: <https://www2.deloitte.com/global/en/insights/industry/public-sector/government-of-the-future-evolution-change.html/#endnote-4> (дата обращения: 27.10.2022).

4. Долганова О.И., Васильева Е.В., Рябов Д.А. Цифровой профиль гражданина: необходимый и достаточный набор персональных данных // Вопросы инновационной экономики. – 2022. – Том 12. – № 3. – С. 1523-1540.

5. Брюхомицкий Ю.А. Безопасность информационных технологий. Ч.1. Учебное пособие. – Ростов на Дону, 2020. – 171 с.

6. Персональные данные в Республике Казахстан: проблемы обеспечения конфиденциальности в условиях цифровизации / Ерболатов Е.Е. и др. // Вестник Инновационного Евразийского университета. – 2020. - №3 (79). – С.49-58.

7. В работе Facebook, WhatsApp и Instagram произошёл сбой // https://forbes.kz/massmedia/v_rabote_facebook_whatsapp_i_instagram_proizoshel_sboy/

8. В мире пользовательская информация утекает умышленно // <https://www.infowatch.ru/company/presscenter/news/v-mire-polzovatelskaya-informatsiya-utekaet-umyshlenno>

МРНТИ 11.25.61

УПОЛНОМОЧЕННЫЙ ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА – НОВЫЙ (СТАРЫЙ) ИНСТИТУТ ПО ЗАЩИТЕ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В КАЗАХСТАНЕ

АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫ ЖӨНІНДЕГІ УӘКІЛ-ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУ ЖӨНІНДЕГІ ЖАҢА (ЕСКІ) ИНСТИТУТ

Канатов Алмас Канатович

РГП на ПХВ «Институт парламентаризма»,

*к.ю.н, ассоц. профессор; г. Астана, Республика Казахстан;
заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор,
"Парламентаризм институты" ШЖҚ РМК, Астана қ.*

e-mail: kahatov_76@mail.ru

Аннотация. В статье проведен анализ национального законодательства в области прав и законных интересов человека, а именно рассмотрен Конституционный закон Республики Казахстан «Об Уполномоченном по правам человека в Республике Казахстан», предложены конкретные практические рекомендации.

Ключевые слова: омбудсмен, омбудсман, национальное правозащитное учреждение, закон, национальный превентивный механизм.

Аннотация. Мақалада адамның құқықтары мен заңды мүдделері саласындағы ұлттық заңнамаға талдау жүргізілді, атап айтқанда «Қазақстан Республикасындағы Адам құқықтары жөніндегі уәкіл туралы» Қазақстан Республикасының конституциялық заңы қаралды, нақты тәжірибелік ұсынымдар ұсынылды.

Түйінді сөздер: омбудсмен, омбудсман, ұлттық құқық қорғау мекемесі, заң, ұлттық алдын алу тетігі.

Конституционным законом Республики Казахстан от 5 ноября 2022

года № 154-VII «Об Уполномоченном по правам человека в Республике Казахстан» был имплементирован в национальное законодательство новый (старый) институт защиты прав человека.

Относительно «новым» данный институт выступает потому что Конституционный закон вводится в действие по истечении десяти календарных дней после дня его первого официального опубликования, а отдельные нормы вводятся в действие с 1 января 2023 года.

«Старым» же, на нашей территориальной локации, институт омбудсмена по защите прав человека является из-за: 1. Казахская модель омбудсмена начинает свою историю с принятия Указа Президента Республики Казахстан № 947 «Об учреждении должности Уполномоченного по правам человека» от 19 сентября 2002 года; 2. [Закон](#) Республики Казахстан от 29 декабря 2021 года «Об Уполномоченном по правам человека в Республике Казахстан», который действовал не больше календарного года.

Всегда интересно наблюдать за такой «уникально быстрой» эволюцией и трансформацией исследуемого института.

Однако главными, на которые надо дать ответ, могут быть следующие послы: все ли правовые возможности реализованы, чтобы полноценно, на практике, реализовать конституционный статус омбудсмена. Обеспечены ли Конституционным законом требования по «усилению независимости, ресурсов и возможностей Уполномоченного по правам человека, чтобы он смог функционировать в полном соответствии с Парижскими принципами» [1]. Сумел ли законодатель воплести в национальное законодательство *принципы защиты и продвижения института омбудсмена* («Венецианские принципы») без ущерба правам человека и законным интересам граждан.

Правоприменительная практика покажет.

Задача этой статьи – увидеть законотворческий «резерв» с целью укрепления института Уполномоченного по правам человека, имплементации лучшего опыта. При этом, ранее, об этом уже упоминалось в отдельных трудах [2], [3], [4].

Что же можно предложить?

Во-первых, необходима апроприация «Венецианских принципов» в национальное законодательство. В частности, это касается института Уполномоченного по правам ребёнка.

Вспомним, что Указом Президента Республики Казахстан от 10 февраля 2016 года был учрежден институт Уполномоченного по правам ребёнка в Республике Казахстан. Цель - совершенствование национальной системы обеспечения защиты прав ребенка в Республике Казахстан (подчеркивая приверженность государства-участника к выполнению Конвенции Организации Объединенных Наций о правах ребенка, поддерживая усилия мирового сообщества по формированию среды, комфортной и доброжелательной для жизни детей).

В настоящее время, Конституционным Законом Республики Казахстан «Об Уполномоченном по правам человека в Республике Казахстан» от 5

ноября 2022 года [5] не использован правовой потенциал наделения полномочиями специализированного омбудсмена в рамках общего института национального омбудсмена. В частности, назначения заместителя омбудсмена в специализированной сфере (Уполномоченный по правам ребёнка).

Соответственно, есть необходимость наделить Уполномоченного по правам ребенка (как заместителя УПЧ) функциональным иммунитетом, то есть в ходе исполнения им служебных обязанностей.

В международной практике очень часто встречаются аналогичные примеры. Государства, чьи законы были рассмотрены как лучшие практики для целей настоящего обзора, в регулировании вопроса неприкосновенности сотрудников национальных правозащитных учреждений (далее НПЗУ), а также документов и офисных помещений придерживаются определенных принципов. Так, весьма распространено предоставление функциональных иммунитетов, которыми члены НПЗУ пользуются «при исполнении своих полномочий» [6].

Помимо наделения иммунитетами непосредственно уполномоченных (Украина [7], Армения [8]), некоторые государства идут несколько дальше. Так, например, молдавский закон определяет, во-первых, что наравне с омбудсменом такими же иммунитетами обладают его заместители, а во-вторых, сотрудники Офиса омбудсмена (являющиеся государственными служащими) «не могут быть принуждены давать пояснения или делать заявления по случаям, рассмотренным народным адвокатом или находящимся в процессе рассмотрения, *не могут преследоваться или привлекаться к ответственности* за действия или мнения, выраженные *при осуществлении служебных полномочий*».

Похожий подход наблюдается у Малайзии [9]. Закон Латвии об омбудсмене в ст.4 предусматривает наличие у уполномоченного уголовно-процессуального иммунитета, а ст.21 закрепляет, что «*при выполнении рабочих обязанностей согласно своей компетенции*» работники Бюро омбудсмена пользуются правами, изложенными в ст.4. Как правило, уполномоченные могут быть лишены личного иммунитета только с согласия законодательного органа (Эстония, Украина, Армения). Помимо личных иммунитетов должностных лиц государства также гарантируют неприкосновенность помещений, документов, корреспонденции уполномоченного и его офиса [10].

Это придаст УПР конституционно-правовой статус и облегчит процедуру взаимодействия с государственными органами.

Вместе с этим, напомним, что 19 сентября 2022 года назначены УПР в 16 регионах. Уполномоченные по правам детей будут рассматривать обращения по нарушениям прав и законных интересов ребенка, жалобы на действия или бездействие со стороны местных исполнительных органов и других организаций. Также они будут участвовать в продвижении законопроектов по решению проблем в сфере охраны и защиты детства. Вместе с тем уполномоченные по правам ребенка будут иметь

беспрепятственный доступ в организации, предназначенные для детей. Уполномоченные по правам ребенка будут работать на общественных началах.

В статьях 7-1 и 7-2 Закона Республики Казахстан от 8 августа 2002 года № 345 «О правах ребенка в Республике Казахстан» регламентированы принципы деятельности и компетенции Уполномоченного по правам ребенка, которые, в свою очередь, не коррелируют со статьёй 2 «Принципы деятельности Уполномоченного» и Главой 3 Компетенции Уполномоченного, статьями 7-12 Конституционного Закона Республики Казахстан «Об Уполномоченном по правам человека в Республике Казахстан».

ДОПОЛНИТЕЛЬНЫЙ АРГУМЕНТ. Необходимо отталкиваться от того, что в правовой системе Казахстана апробирован и работает институт НПМ (Национальный превентивный механизм), участником которого является Уполномоченный по правам человека.

В Законе Республики Казахстан от 8 августа 2002 года № 345 «О правах ребенка в Республике Казахстан» (в статьях 47-1 – 47-11) предусмотрены аналогичные нормы, что и в Кодексе Республики Казахстан «О здоровье народа и системе здравоохранения», и Уголовно-исполнительного кодекса Республики Казахстан касательно НПМ.

Рекомендуем наделить Уполномоченного по правам ребенка (как заместителя УПЧ) функциональным иммунитетом, то есть в ходе исполнения им служебных обязанностей, и внести дополнения в статью 668-1 «Вмешательство либо воспрепятствование законной деятельности Уполномоченного по правам человека в Республике Казахстан» КоАП РК.

Окончательный вариант наименования статьи 668-1 КоАП РК определить следующим образом: «Вмешательство либо воспрепятствование законной деятельности Уполномоченного по правам человека в Республике Казахстан, и его заместителей».

Как ранее было сказано, УПР по отношению к УПЧ является специализированным омбудсменом. И если в Конституционный Закон Республики Казахстан «Об Уполномоченном по правам человека в Республике Казахстан» будут внесены новеллы касательно специализированного омбудсмена (функционального иммунитета), можно будет параллельно внести дополнения в статью 668-1 КоАП РК. И в диспозиции этой статьи внести следующую редакцию: «Вмешательство либо воспрепятствование осуществлению законной деятельности Уполномоченного по правам человека в Республике Казахстан, его заместителей, в связи с исполнением ими служебных обязанностей».

Рекомендуется привести с потребностями правоприменительной практики в этой сфере.

Во-вторых, приведём примеры из правоприменительной практики, подчёркивающие замещение конституционного статуса УПР Генеральным прокурором Республики Казахстан.

Одной из форм торговли людьми является торговля новорожденными и

малолетним детьми с целью усыновления (удочерения). В 2021 году Генеральной прокуратурой совместно с государственными органами изучены письма Уполномоченного по правам детей Саин А. в адрес Главы государства о проблемах торговли детьми и их схемах с проведением проверочных мероприятий за период с 2015 года по 1 полугодие 2021 года.

Омбудсменом Саин А. указаны возможные схемы передачи детей, по которым Генеральной прокуратурой проведены анализы и проверочные мероприятия.

Так, первая схема. Иностранец вписывается отцом или вступает в брак с гражданкой нашей страны, после родов она отказывается от ребенка и его вывозят из страны. В дальнейшем судьба детей неизвестна, так как на территории другого государства брак не регистрировался, ребенок не рождался, гражданином той страны он не является.

Вторая схема. После родов женщина нотариально удостоверяет заявление об отказе от родительских прав с согласием на усыновление ребенка третьими лицами. По этой схеме люди, которым передан ребенок, через некоторое время инициируют лишение родительских прав биологической матери и усыновление ребенка через суд.

Третья схема. Законная супруга усыновляет ребенка мужа от другой женщины, отказавшейся от него. По этой схеме, в свидетельстве о рождении ребенка, после выписки из роддома, в ЦОНе вписывается мужчина, состоящий в браке с другой женщиной, биологическая мать отказывается от ребенка, а супруга «вписанного отца» подает в суд заявление об усыновлении. Ввиду отсутствия в большинстве случаев генетической экспертизы подтвердить отцовство не представляется возможным.

Четвертая схема. Ребенок, оставшийся без попечения родителей, поступает в учреждение (*детский дом, дом ребенка, центр поддержки детей, центр адаптации несовершеннолетних*), администрация в сговоре с органами опеки и попечительства не ставит ребенка на учет, не вносит информацию о нем в Республиканскую базу данных (*далее-РБД*) до тех пор, пока не найдут среди потенциальных усыновителей граждан, готовых заплатить за ребенка. При этом, ребенок может несколько недель находиться в учреждении неоформленным. Когда усыновители найдены, и переданы деньги, сотрудник опеки (*или администрации учреждения*) требует передать ему ЭЦП и пароль, затем они вносят ребенка в РБД, и тут же войдя в систему под ЭЦП и паролем усыновителя, «закрывают» ребенка на его имя для посещения. Таким образом, используют РБД, предназначенный для учета детей и процесса устройства их в семью, в корыстных целях, создавая механизм продажи детей на усыновление.

Так, согласно пункту 5 Правил организации учета детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей, и доступа к информации о них, утвержденных приказом Министра образования и науки №16 от 16.01.2015 года при выявлении или получении информации о детях-сиротах, детях, оставшихся без попечения родителей, орган района, города областного значения, города республиканского значения и столицы в течение одного

рабочего дня со дня их выявления ставит их на первичный учет Республиканской базы данных путем внесения сведений о них в анкету ребенка (в электронной форме). В тоже время, в соответствии с пунктом 5 статьи 117 Кодекса «О браке (супружестве) и семье» местный исполнительный орган по месту нахождения детей-сирот, детей, оставшихся без попечения родителей, в течение месяца со дня поступления сведений о них обеспечивает устройство ребенка (первичный учет РБД).

Ввиду наличия вышеуказанных противоречий в законодательстве выявленные дети, как правило, ставятся на учет в период времени от одного дня до одного месяца.

В этой связи, в целях защиты оставленных новорожденных детей и детей сирот, оставшихся без попечения, для проведения профилактики недопущения в отношении них фактов торговли предлагается установление 3-х дневного срока для информирования должностными лицами медицинских организаций и организаций для детей-сирот и детей, оставшихся без попечения родителей о факте и установление соответствующей юридической ответственности за несообщение о нем.

Из УКАЗАННЫХ КЕЙСОВ отчётливо видна проблема, со стороны Уполномоченного по правам ребёнка в РК, касательно отсутствия необходимых правовых деталей в Конституционном Законе Республики Казахстан «Об Уполномоченном по правам человека в Республике Казахстан» от 5 ноября 2022 года. В частности, нет чёткого сценария (алгоритма) предоставления законной информации и работы социальных служб, и особенно по детям.

В-третьих, имеется законодательное разночтение в отраслевых законах касательно понимания и правовой регламентации термина «омбудсмен».

1) Предпринимательским кодексом от 29 октября 2015 года № 375-V отрегулированы два специализированных омбудсмана (понятие, принципы деятельности, функции, права и обязанности, вопросы рассмотрения обращений, назначение на должность и освобождение от неё, организационно-правовые вопросы):

- уполномоченный по защите прав предпринимателей Казахстана (ст.307-313);

- инвестиционный омбудсмен (ст.314-317).

Ранее до 29 октября 2015 года, функции Уполномоченного по защите прав предпринимателей Казахстана были закреплены в статье 14-1 и (отдельно) Главой 5-1 Закона Республики Казахстан от 4 июля 2013 года № 129-V «О Национальной палате предпринимателей Республики Казахстан». Отметим, что статьёй 21 этого Закона «забронировано» место Уполномоченного по защите прав предпринимателей Казахстана в Президиуме Национальной Палаты; статьёй 26-1 бланкетно освещены вопросы правового статуса и работы аппарата Уполномоченного по защите прав предпринимателей Казахстана.

Необходимо оптимизировать вопросы правового регулирования Уполномоченного по защите прав предпринимателей Казахстана в рамках

Предпринимательского кодекса, с учётом новых принципов деятельности последнего.

2) В соответствии с Законом Республики Казахстан от 18 декабря 2000 года № 126 «О страховой деятельности» одним из участников страхового рынка Казахстана является страховой омбудсман (п.11) ст.10).

Страховая организация в течение тридцати календарных дней с даты получения лицензии на право осуществления страховой деятельности обязана войти в состав совета представителей страхового омбудсмана. Страховой омбудсман должен иметь интернет-ресурс (ст.16).

Вместе с тем, в действующем законодательстве имеется несоблюдение семантического тождества терминов «омбудсман» и «омбудсмен», которое необходимо унифицировать.

3) По аналогии с предыдущим НПА, в банковском законодательстве также имеется «свой» банковский омбудсман. В соответствии со статьями 40-1, 40-2, 40-3, 40-4 Закона Республики Казахстан от 31 августа 1995 года № 2444 «О банках и банковской деятельности в Республике Казахстан» определены: понятие, статус и порядок избрания, требования к банковскому омбудсману, порядок принятия им решений, и его деятельность.

Банковским омбудсманом является независимое в своей деятельности физическое лицо, осуществляющее урегулирование разногласий, возникающих из договора ипотечного займа, между банком, организацией, осуществляющей отдельные виды банковских операций, и заемщиком-физическим лицом по его обращению с целью достижения согласия об удовлетворении прав и охраняемых законом интересов заемщика и банка, организации, осуществляющей отдельные виды банковских операций...

Сфера деятельности банковского омбудсмана распространяется в рамках двух Законов: Закона Республики Казахстан от 6 мая 2017 года № 62-VI «О коллекторской деятельности», и Закона Республики Казахстан от 26 ноября 2012 года № 56-V «О микрофинансовой деятельности».

Необходима унификация терминов «омбудсман» и «омбудсмен» во всём национальном законодательстве, в различных сферах деятельности.

Предложенные законодательные поправки, с учётом зарубежного опыта и правоприменительной практики, несомненно улучшат действующее право Казахстана в заявленной сфере деятельности УПЧ (УПР).

Список использованной литературы

1. Letter by the High Commissioner (Ms. Bachelet M.) to the Foreign Minister (Mr. Tleuberdi M.)// [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <https://lib.ohchr.org/HRBodies/UPR/Documents/Session34/KZ/Letter-ОНCHR-НС-Kazakhstan-ENG.pdf> (Доступ 28 февраля 2022).

2. Институт Уполномоченного по правам человека в Казахстане (иммерсивный подход в законотворчестве). - Qazaqstan Respublikasy Zańnama jáne ququqtyq aqparat institútynúń JARSHYSY (gylymi-ququqtyq júrnal). - №2 (69), 2022 г., (стр. 152-162).

3. Башимов М.С. Институт омбудсмана в Республике Казахстан и зарубежных странах (сравнительно-правовой анализ). Дисс. докт.юр.наук. - Астана, 2008. – 333 с.

4. Мухитдинов Е.Н. Правовые основы формирования и функционирования института омбудсмана (уполномоченного по правам человека) в Казахстане и за

рубежом: международно-правовые аспекты. Дисс. PhD. Алматы, 2009. – 140 с.

5. Конституционный Закон Республики Казахстан «Об Уполномоченном по правам человека в Республике Казахстан» от 5 ноября 2022 года № 154-VII.

6. A Manual on National Human Rights Institutions, Asia Pacific Forum of National Human Rights Institutions (updated October 2018)// [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <https://www.asiapacificforum.net/resources/manual-on-nhris/> (Доступ 28 февраля 2022).

7. Закон Украины «Об Уполномоченном Верховной Рады по правам человека» от 23 декабря 1997 г. № 776/97-ВР, доступен на русском языке// [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: https://online.zakon.kz//document/?doc_id=30846731#pos=6;-108 (Доступ 28 февраля 2022).

8. Constitutional Law of the Republic of Armenia on the Human Rights Defender 2016, доступен на английском языке на официальном Интернет-ресурсе Защитника// [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: https://ombuds.am/en_us/site/AboutConstitution/79 (Доступ 28 февраля 2022).

9. A Manual on National Human Rights Institutions, Asia Pacific Forum of National Human Rights Institutions (updated October 2018)// [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <https://www.asiapacificforum.net/resources/manual-on-nhris/> (Доступ 28 февраля 2022).

10. A Manual on National Human Rights Institutions, Asia Pacific Forum of National Human Rights Institutions (updated October 2018) // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: URL: <https://www.asiapacificforum.net/resources/manual-on-nhris/> (Доступ 28 февраля 2022).

МРНТИ 10.63.51

ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛИЯ И ДОМОГАТЕЛЬСТВ, В СФЕРЕ ТРУДОВЫХ ОТНОШЕНИЙ В СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСТАНЕ

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЕҢБЕК ҚАТЫНАСТАРЫ САЛАСЫНДАҒЫ ЖЫНЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЛЫҚ ПЕН КҮШТЕУДІҢ АЛДЫН АЛУДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУДІҢ НЕГІЗГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

*Рахимбердин Куат Хажумуханович
профессор, доктор юридических наук*

*НАО «Восточно-Казахстанский университет им. С. Аманжолова»,
заң ғылымдарының докторы, "С. Аманжолов атындағы Шығыс
Қазақстан университеті" КЕАҚ қылмыстық құқық және қылмыстық
процесс кафедрасының профессоры, Өскемен қ.
matai71@mail.ru*

Аннотация. Предлагаемая читателям статья посвящена проблемам правового регулирования предупреждения сексуального насилия и домогательств, в трудовых (служебных) отношениях в Республике Казахстан. Данная проблема в контексте борьбы с гендерным насилием и дискриминацией, находит отражение в международных правовых

актах ООН и в национальном законодательстве Республики Казахстан. В статье рассматривается социокультурный, духовный и правовой контекст такого общественно-опасного явления как харассмент, обозначающий различные проявления сексуального насилия и домогательств в сфере труда. В статье отмечается тесная связь социально-правовой реальности, сложившейся в современном Казахстане и криминогенных факторов, способствующих сексуальному насилию и домогательствам в различных видах трудовой, служебной деятельности.

В связи с этим в статье содержатся оригинальные авторские предложения, относительно совершенствования правовых норм об ответственности за сексуальные домогательства в трудовых (служебных) отношениях. Эти рекомендации и предложения заслуживают внимания законодателя и судебной практики. Они являются полезными для развития уголовного права, криминологии, трудового права в контексте предупреждения преступлений против половой свободы личности.

Ключевые слова: сексуальное насилие, домогательство, харассмент, Республика Казахстан, уголовный закон, половая свобода, достоинство личности, трудовые права.

Аннотация. Оқырмандарға ұсынылып отырған мақала Қазақстан Республикасындағы еңбек (қызмет) қатынастарында жыныстық зорлық-зомбылық пен қудалаудың алдын алуды құқықтық реттеу мәселелеріне арналған. Гендерлік зорлық-зомбылық пен кемсітушілікке қарсы күрес контексіндегі бұл мәселе БҰҰ-ның халықаралық құқықтық актілерінде және Қазақстан Республикасының ұлттық заңнамасында көрсетілген. Мақалада еңбек әлеміндегі жыныстық зорлық-зомбылық пен қудалаудың әртүрлі көріністеріне сілтеме жасайтын қудалау сияқты әлеуметтік қауіпті құбылыстың әлеуметтік-мәдени, рухани және құқықтық контексті қарастырылады. Мақалада қазіргі Қазақстанда қалыптасқан әлеуметтік-құқықтық шындық пен әртүрлі еңбек және қызметтік қызмет түрлерінде жыныстық зорлық-зомбылық пен қудалауды тудыратын криминогендік факторлардың тығыз байланысы атап өтілген.

Осыған байланысты мақалада еңбек (қызмет) қатынастарында жыныстық зорлық-зомбылық үшін жауапкершілік туралы құқықтық нормаларды жетілдіруге қатысты автордың түпнұсқа ұсыныстары берілген. Бұл ұсыныстар мен ұсыныстар заң шығарушы мен сот тәжірибесінің назарына лайық. Олар жеке адамның жыныстық бостандығына қарсы қылмыстардың алдын алу контексінде қылмыстық құқықты, криминологияны, еңбек құқығын дамыту үшін пайдалы.

Түйін сөздер: жыныстық зорлық-зомбылық, қудалау, қудалау, Қазақстан Республикасы, қылмыстық құқық, жыныстық бостандық, жеке қадір-қасиет, еңбек құқығы.

Рассматривая проблемы противодействия сексуальному насилию и домогательствам в сфере труда, в нашей стране, необходимо учитывать целый комплекс факторов и проблем социально-экономического, психологического, политического, правового характера. Эти проблемы и факторы, проявляются в детерминантах сексуального насилия и домогательств и в сложностях, связанных с профилактической деятельностью в отношении названных явлений. Как отмечалась нами ранее, причины и условия сексуального насилия и домогательств в сфере труда, обуславливаются коллизиями и противоречиями в социальных отношениях современного общества, социальным расслоением и концентрацией общественного богатства, под контролем олигархических групп, отчужденностью работников от собственности, широким распространением зависимости работников от собственников-работодателей и нередко, их

бесправным положением. Социальное расслоение и несправедливость в сфере труда, порождают психологию вседозволенности среди имущих слоев населения, служат самооправданием для фактически средневековых форм поведения, по отношению к зависимым лицам. На этом фоне, процветают такие явления, как дискриминация работников, жестокое, унижающее обращение с ними, которое проявляется, в том числе в харассменте, сексуальном насилии и домогательствах. Способствуют этому и особенности патриархальной социальной психологии, сохраняющейся в современном Казахстане. Это психология субординации по отношению к вышестоящему руководителю, зависимости от него, покорности и готовности подчиняться любым требованиям вышестоящего. Подобные поведенческие установки распространены в основном среди малообразованного населения, выходцев из сельской местности, оказавшихся в крупных промышленных городах и ищущих работу. Лица, совершившие сексуальные домогательства в сфере труда, по существу эксплуатируют данную психологию, рассчитывая на то, что девушки, молодые женщины и иные лица, ищущие или нашедшие работу, будут покорными, послушными любой, даже извращенной воле своих работодателей. Не станут прекословить им и уж тем более, обращаться куда-то с жалобами и заявлениями. Таким образом, жертвы харассмента отличаются высоким уровнем виктимности и относятся к так называемому пассивно-подчиняемому типу потерпевших. В данной личности, издержки патриархального воспитания, низкий уровень образованности и оценок окружающего мира, сочетаются с эмоциональной неустойчивостью, лабильностью, повышенной тревожностью, чувством вины, неспособностью противостоять насилию и агрессии. Однако виктимность жертв сексуального насилия и домогательств, обуславливается не только этим, но и безнаказанностью виновных, их готовностью использовать коррупционные связи, жестокостью, агрессивностью, аморализмом, презрительным отношением ко всем, кто не обладает такими социальными и материальными возможностями как они. Вызывает обеспокоенность то обстоятельство, что жертв харассмента можно встретить практически во всех слоях современного казахстанского общества. Сексуальному насилию и домогательствам, подвергаются работники бизнес-структур, банковского сектора, сотрудники органов государственной власти, лица, работающие в сфере услуг и организации досуга. С харассментом сталкиваются его жертвы в образовательных и медицинских организациях, в правоохранительных органах и специализированных учебных заведениях, в вооруженных силах, на предприятиях малого и среднего бизнеса, на строительных объектах и т.п. Следует отметить, что в числе жертв харассмента, могут оказаться лица не только женского, но и мужского пола, а также трансгендеры, появление которых стало свершившимся фактом в современном Казахстане. Не будет ошибкой утверждать, что с сексуальными домогательствами сталкиваются представители достаточно обеспеченных, образованных слоев населения, работающие в уютных офисах и помещениях крупных компаний. Однако все-таки чаще, в виктимных ситуациях харассмента, как это показывает наше

исследование, находятся граждане, принадлежащие уязвимым социальным группам, имеющие низкооплачиваемую, мало квалифицированную работу, трудящиеся на различных предприятиях и чаще зависимые от малейшего каприза работодателя. Его безнаказанность подпитывается уверенностью, что пострадавший работник, не будет обращаться в правоохранительные органы, покорно перенесет унижения, либо не получит правовой помощи и защиты потому, что у его работодателя обширные связи с должностными лицами правоохранительных и иных государственных органов, коррупционные и финансовые возможности для решения различных проблем.

Некоторые случаи сексуального насилия и домогательств, получают большой общественный резонанс, становятся достоянием гласности. Так в частности в Верховном суде Республики Казахстан, рассматривалось дело Анны Белоусовой, вызвавшее пристальное внимание на уровне ООН. Анна Белоусова проживала в селе Перцовка Костанайской области. В 2015 году, Комитет ООН по ликвидации всех форм дискриминации женщин, пришел к выводу, о том, что гражданка Республики Казахстан, должна получить «соответствующее возмещение, включая надлежащую финансовую компенсацию за моральный и материальный ущерб, причиненный в результате нарушения ее прав». По мнению Комитета ООН, впервые выраженному в отношении женщины, из региона Центральной Азии, Анна Белоусова стала жертвой сексуальных домогательств со стороны работодателя – директора школы, от которого находилась в зависимом положении. Как сообщают СМИ, Анна Белоусова в течение 18 лет трудилась гардеробщицей в сельской школе, т.е. выполняла работу не требующую образования и квалификации, с низким уровнем оплаты труда. Вполне очевидно, что найти другую работу в сельской работе ей было крайне сложно. Новый директор школы воспользовался этим и потребовал от А. Белоусовой вступить с ним в интимные отношения, под угрозой увольнения. Эти требования, по словам Белоусовой, высказывались неоднократно, что в принципе, полностью подпадает под статью 123 УК РК (Понуждение к половому акту и действиям сексуального характера). В дальнейшем женщина, была уволена, и трудовой договор с ней не был продлен. Никакой правовой защиты в государственных органах Республики Казахстан А. Белоусова не получила, более того, ее в судебном порядке обвинили в клевете на директора школы и обязали принести ему публичное извинение [1]. Как отметила адвокат С. Ким, представлявшая интересы А. Белоусовой, вследствие психологических переживаний и затянувшегося конфликта, перенесённых унижений, она подорвала здоровье и оказалась на инвалидности.

Эти утверждения адвоката, подтвердила работник психиатрической больницы Костанайской области, сообщавшая, что А. Белоусова находилась в депрессии, а состояние ее психики и здоровья ухудшилось. Она является инвалидом первой группы по зрению. Диагностирован тремор рук, что свидетельствует о невротическом расстройстве. Как отмечала адвокат С. Ким

директор школы, домогаясь сексуальной близости с А. Белоусовой, в случае отказа, требовал от нее ежемесячно денежной суммы, в размере 10 тыс. тенге, при том, что заработная плата гардеробщицы составляла 15 тыс. тенге. По существу, директор школы, совершая харассмент, угрожал не только увольнением Белоусовой А., но и существенным ухудшением ее имущественного положения, вымогая денежные суммы. Жертва сексуальных домогательств, обращалась с жалобой в районный отдел образования, органы полиции, однако никакой помощи не получила. Это усугубило ее депрессию. В результате усилий адвоката и правозащитных организаций, дело о харассменте в отношении А. Белоусовой было рассмотрено Комитетом ООН по ликвидации дискриминации в отношении женщин. Это квазисудебный орган, крупнейшей международной публичной организации, наделенной полномочиями вносить рекомендации по устранению нарушений гендерных и иных прав женщин, в государствах – участниках ООН. По мнению данного Комитета, Республика Казахстан не обеспечила защиту прав А. Белоусовой, ставшей жертвой сексуальных домогательств по месту работы. Правоохранительные и судебные органы Казахстана, не привлекли виновного в харассменте к уголовной ответственности, и он не понес никакого наказания. Следовательно, у пострадавшей возникло право на денежную компенсацию. В этой ситуации, поразительным является то обстоятельство, что Министерство финансов РК, отказало Анне Белоусовой в выплате денежной компенсации, рекомендованной Комитетом ООН [2]. Отказ был обоснован тем, что ситуация с А. Белоусовой, не подпадала под бюджетную программу №010, о выплате денежных компенсаций лицам, пострадавшим вследствие незаконного осуждения, привлечения к уголовной ответственности. Отказ от удовлетворения компенсационных требований Белоусовой А., был подтвержден Сарааркинским районным судом Астаны 28.07.2017 г., который мотивировал свое решение, не только отсутствием правовых оснований для бюджетной выплаты Белоусовой А., но тем, что ранее судебные органы, не нашли в действиях директора школы, признаков события и состава преступления. Это решение было отменено Судебной коллегией по гражданским делам Верховного суда Республики Казахстан, которая пришла к выводу, о том, что «необходимо более обстоятельно, шире и глубже рассмотреть дело А. Белоусовой» [3]. Эта история, нанесла определенный ущерб международному престижу Республики Казахстан, поскольку на уровне Комитета ООН по ликвидации дискриминации в отношении женщин, не только был установлен вопиющий случай сексуального домогательства в сфере труда, но и бездействия правоохранительных и судебных органов страны, что по утверждению адвоката С. Ким, привело к невыполнению властями Казахстана международных обязательств, связанных с недопущением гендерной дискриминации, защиты прав и свобод женщины.

Другой проблемой, стала проблема несовершенства компенсационного механизма исполнения в Казахстане решений международных публичных организаций, касающихся восстановления нарушенных прав и законных

интересов жертв сексуального насилия и домогательств. Фактически, государственные органы Республики Казахстан, в лице Министерства финансов и Верховного суда страны в деле Анны Белоусовой, уведомили общественность, что решения Комитета ООН по ликвидации дискриминации в отношении женщин не может быть выполнено и потерпевшей невозможно выплатить денежную компенсацию на сумму более чем 7 млн. тенге, потому что подобные выплаты не предусмотрены существующими квалификациями бюджетных расходов. О чем свидетельствует данная ситуация? Думается, что об отсутствии эффективного механизма имплементации в законодательстве Республики Казахстан и правоприменительной практике, рекомендации международных правовых актов, в части касающейся компенсации вреда жертвам сексуального насилия и домогательств. Это очень серьёзная проблема, поскольку она означает, что граждане Казахстана, по сути не имеют возможности получить денежную компенсацию за пережитые страх, унижения, нравственные страдания, вызванные сексуальным насилием и домогательствами, если решение о компенсации, было принято на уровне ООН или другой международной публичной организации. Позволим себе полагать, что аналогичная проблема может возникнуть в случае обращения граждан в суды национальной юрисдикции, как это и произошло в деле А. Белоусовой. К сожалению, действующий Трудовой кодекс, так же, как и Гражданский кодекс РК, ничего не говорит о возмещении вреда, причинного вследствие сексуального насилия и домогательств в сфере трудовых отношений. Что касается компенсационного механизма выполнения решения профильных Комитетов ООН, то, увы, из уст высокопоставленных чиновников страны, ничего не слышно о том, как решить проблему его работоспособности и эффективности. В деле Белоусовой, Министерство финансов РК заняло позицию констатации факта невозможности провести компенсационной выплаты. Чиновников словно не беспокоит международный престиж страны, состояние защищенности прав и свобод граждан. Они словно не понимают, что речь идет о решении Комитета ООН, крупнейшей международной организации, стандарты которой признаются частью действующего права Республики Казахстан на уровне Конституции страны. Полагаем, что нерешенность данной проблемы, только способствует безнаказанности сексуального насилия, а при существующей коррупции, фактически обесмысливает обращения граждан, пострадавших от сексуального насилия и домогательств, в международные организации по защите прав и свобод человека.

Говоря о проблемах противодействия сексуальному насилию и домогательствам в сфере труда, нельзя не отметить и проблему повышенной виктимности жертв такого насилия. Нередко этими жертвами, оказываются девушки, молодые женщины привлекательной внешности. Однако это не исключает попадания в число жертв и лиц мужского пола, а также трансгендеров. Жертвы сексуального насилия и домогательств, крайне уязвимы перед виновным. Они зависят от домогателя, который платит им заработную плату, принимает на работу и жертвы понимают, что он может

их уволить под тем или иным предлогом, или сделать существование по месту работу, буквально невыносимым. Жертвы испытывают страх перед домогателем, чувство незащитности и не верят в то, что домогатель может быть привлечен к ответственности. Кроме того, жертвы осведомлены о том, что множество так называемых «обычных людей», вследствие дефектов социальной психологии, достаточно толерантно относятся к сексуальным домогательствам, по крайней мере, к высказываниям с сексуальным подтекстом, не пристойным жестам, прикосновениям к интимным местам жертв. Нередкими являются случаи, когда жертва домогательства не вызывает, сочувствия у окружающих, которые считают, что «она сама виновата», так как якобы спровоцировала домогателя. В таких ситуациях, жертвы сексуального насилия и домогательств, испытывают чувство стыда, тревожности, комплекс вины, который может внушаться им даже близкими, и становятся максимально уязвимыми в отношении повторных домогательств. Следовательно, существует довольно масштабный риск вторичной виктимизации жертв сексуального насилия и домогательств, в сфере трудовых отношений. Это обусловлено сочетанием цинизма, вседозволенности, властолюбия, жестокости, агрессивности и коррумпированности домогателей с незащитностью, уязвимостью, покорностью, запуганностью, униженностью их жертв. Зачастую, фактором виктимности становится внешняя привлекательность жертвы, ее безропотность, неумение защитить себя, отсутствие влиятельных родственников, знакомых и «покровителей», с которыми домогатель не рискнул бы «связываться».

Об устойчивости, толерантности к домогательствам, особенно среди населения с традиционным, патриархальным укладом, свидетельствует знаменитый художественный фильм советской эпохи «Кавказская пленница, или Новые приключения Шурика» («Мосфильм», 1967 г., режиссёр Леонид Гайдай). По существу, это один из первых фильмов периода СССР, о харассменте. Кратко напомним его сюжет. Коррумпированный чиновник, районного уровня, «товарищ Саахов», в одном из регионов Кавказа, воспылил страстью к молодой девушке, студентке вуза и племяннице его водителя Джабраила, которого сыграл незабвенный Фрунзик Мкртчян. Он пытается привлечь внимание Нины (так зовут девушку), а когда понимает, что это не даст результата, начинает действовать по-другому. Он склоняет своего водителя совершить криминальную сделку: куплю-продажу невесты. В качестве оплаты этой сделки «товарищ Саахов», предоставляет дефицитный финский холодильник и отару овец. Алчному дяде пытается возразить его супруга, но Джабраил резко обрывает ее. В дальнейшем эта женщина горестно говорит, что «у нас нередко невеста узнает имя жениха только на свадьбе». Однако Нина ведет себя независимо, с чувством собственного достоинства. Сломить ее волю дядя и домогатель не могут. И тогда «товарищ Саахов» и его водитель Джабраил, решают использовать доверчивость Шурика - студента и собирателя местного фольклора. При помощи трех маргинальных элементов, блестяще сыгранных Моргуновым,

Вициным и Никулиным, они организуют похищение девушки и ее изоляцию на даче «товарища Саахова». Затем Саахов принимает меры по избавлению от Шурика, ставшего невольным соучастником похищения и в итоге, организует его госпитализацию в наркологический диспансер. Дальнейший сюжет фильма, очень интересен и уже более полувека, привлекает внимание миллионов телезрителей. В этом сюжете показано и дальнейшее развитие харассмента. Нина заперта на даче и «товарищ Саахов», после неудачной попытки войти к ней произносит: «у меня есть только два пути, или я веду ее в ЗАГС, или она ведет меня к прокурору». Коррупционеры и должностные преступники эпохи социализма, очень опасались прокуратуры, как правоохранительного органа, расследовавшего наиболее опасные посягательства. В содеянном Сааховым усматривается целая совокупность преступлений: торговля людьми, похищение человека, понуждение к действиям сексуального характера. И еще, понуждение к вступлению в брак, которое каралось по уголовному законодательству того времени. При этом, домогатель Саахов, надеется на то, что изолированная Нина, понимая, что никто ей не поможет, рано или поздно присмирится, станет покорной домогателю. Характерно и психология домогателя Саахова. Он хитрый, расчетливый, манипулирует своим помощником-водителем Джабраилом, а в отношении женщин высказывается: «женщина – друг человека». Тем самым, он женщину расчеловечивает, а это служит самооправданием для дальнейших противоправных действий Саахова, который, по словам Джабраила «путал казенную шерсть с личной». Опустим подробности этого прекрасного фильма, который повествует о приключениях Шурика, в конце концов, освободившего Нину из плена и напомним, о финале: «товарищ Саахов», дядя Джабраил и маргиналы-похитители оказались на скамье подсудимых. Тем самым, фильм поучительно показал зрительской аудитории наказуемость харассмента, связанного с использованием служебного положения. Увы, но в реальной действительности, как показало наше исследование, до наказуемости персонажей, похожих на «товарища Саахова», но только наших современников дело доходит крайне редко. И не все жертвы бывают также решительны и способны к сопротивлению как Нина. К сожалению, в нашей стране, с самого юного возраста, в школах и колледжах, а в дальнейшем, в высших учебных заведениях, не обучают навыкам и способам психологического, правового и иного противодействия сексуальному насилию и домогательствам в сфере труда. Нет соответствующих профилактических, просветительских обучающих курсов, для молодежи и населения, по данной проблематике. Никто не занимается, вопросами предупреждения первичной виктимизации граждан, в ситуациях, связанных с сексуальным насилием и домогательствами. В результате, девушки, окончившие школу, колледж или университет, приходя на производство и столкнувшись с недопустимым, сексуально окрашенным поведением по отношению к себе и откровенными домогательствами, не знают, как себя вести и как поступить, чтобы защитить свою половую свободу и человеческое достоинство. Первичная виктимизация сравнительно

легко перерастает во вторичную, приводит к человеческим трагедиям. И это очень большая, масштабная проблема современного казахстанского общества.

Еще одной проблемой, можно назвать неэффективную наказуемость в противоправных деяниях, связанных с сексуальными домогательствами в сфере труда. Наказания за эти деяния, не обладают должным, сдерживающим эффектом, позволяющим остановить потенциального домогателя угрозой уголовной репрессии. Меры безопасности, в качестве средств предупреждения сексуальных домогательств в сфере труда, в законодательстве Казахстана фактически отсутствуют. Кроме того, самому расследованию сексуальных домогательств, национальный законодатель не уделил достойного внимания. По существу, полиция и другие правоохранительные органы, не принимают необходимого участия в расследовании понуждения к действиям сексуального характера. Потерпевшим предлагается, самим обращаться в суды и доказывать, что в их отношении были совершены сексуальные домогательства. Понятно, что доказать это, в силу различных обстоятельств (небольшого социального опыта, молодого возраста, низкой общей и правовой культуры и т.п.), они могут далеко не всегда. Наряду с этим, как отмечалось нами ранее в трудовом и гражданском законодательстве Казахстана, вообще отсутствуют положения об ответственности за харассмент с использованием служебной зависимости жертвы. И это достаточно серьезное расхождение с рекомендациями МОТ, посвященными предупреждению сексуальных домогательств в сфере труда.

Заслуживает внимание, и такая системная проблема, как отсутствие в законодательстве Казахстана, четкого определения сущности сексуального насилия и домогательств в трудовых отношениях.

Приставание на сексуальной почве, нежелательные прикосновения, которые не образуют признаков изнасилования, насильственных действий сексуального характера, понуждения к действиям сексуального характера, развратных действий, также относятся к проявлениям сексуального насилия. Рассматривать подобное поведение (непристойные предложения, домогательства, прикосновения к частям тела), как мелкое хулиганство, абсолютно не логично.

Что касается сексуального насилия то оно, в соответствии с ч.4 статьи 4 Закона РК «О профилактике бытового насилия» [4], понимается как умышленное противоправное действие, посягающее на половую неприкосновенность или половую свободу человека, а также действия сексуального характера по отношению к несовершеннолетним. На первый взгляд эта дефиниция возражения не вызывает. Однако если посмотреть на проблему шире, сексуальное насилие можно рассматривать как однократный поведенческий акт (например, изнасилование), которое конечно является умышленным противоправным действием.

Однако чаще всего сексуальное насилие, это целый процесс воздействия не только на половую свободу человека, но и на его

эмоциональное состояние, связанное со сферой сексуальных отношений. Сексуальное насилие включает в себя домогательство, нежелательные прикосновения, склонение к сексуальным контактам. И такое насилие, нередко носит длительный, продолжаемый характер.

Более того, законодатель совершенно не учел такие разновидности сексуального насилия, как понуждение жертвы к занятию проституцией, к участию в изготовлении порнографических материалов.

На наш взгляд, сексуальное насилие более корректно обозначить в Законе как «виновное воздействие противоправного характера на сексуальную сферу жизни человека, на его половую свободу и половую неприкосновенность, совершаемое вопреки воле человека или при обстоятельствах, когда его воля не имеет юридического значения или не может быть выражена. Сексуальное насилие включает также принуждение лица занятию проституцией, или к участию в изготовлении порнографических предметов и материалов, а также любые действия сексуального характера по отношению к лицам малолетнего и несовершеннолетнего возраста».

Заслуживает внимание то обстоятельство, что синхронно с Законом РК «О профилактике бытового насилия» действует Закон РК «О профилактике правонарушений» от 29.04.2010 года №271-IV [5]. Этот закон определяет профилактику правонарушений как «комплекс правовых, экономических, социальных и организационных мер, осуществляемых субъектами профилактики правонарушений, направленных на сохранение и укрепление правопорядка путем выявления, изучения, устранения причин и условий, способствующих совершению правонарушений» (ч.4 статьи 1 Закона РК «О профилактике правонарушений»).

Так как целью данного Закона является установление единой государственной политики в области профилактики правонарушений, то он распространяется и на профилактику бытового насилия. Представляется важным, что данный Закон уделяет внимание координации деятельности субъектов профилактики правонарушений (п.5 ч.2 статьи 3 Закона РК «О профилактике правонарушений»). Вполне очевидно, что такая координация деятельности правоохранительных органов и иных организаций, необходима в сфере противодействия сексуальному насилию и домогательству в трудовых отношениях.

Закон РК «О профилактике правонарушений» перечисляет субъекты профилактической деятельности и закрепляет их компетенции. Так в частности на органы прокуратуры, среди других полномочий, возлагается функция координации деятельности правоохранительных органов по борьбе с преступностью (ст.10 Закона РК «О профилактике правонарушений»).

Что касается координации деятельности всех субъектов профилактики правонарушений, то она возложена на специализированные межведомственные комиссии по профилактике правонарушений (ст. 18 Закона РК «О профилактике правонарушений»). Наряду с этим в статье 19 Закона РК «О профилактике правонарушений» перечислены формы

координационной деятельности, а в статье 23 данного Закона конструируется меры индивидуальной профилактики правонарушений. В соответствии с частью 2 статьи 23 Закона РК «О профилактике правонарушений», к этим мерам относятся:

- 1) профилактическая беседа;
- 2) защитное предписание;
- 3) представление об устранении причин и условий, способствующих совершению правонарушений;
- 4) принудительные меры медицинского характера;
- 5) установление особых требований к поведению правонарушителя;
- 6) профилактический учет и контроль;
- 7) административное взыскание;
- 8) меры, принимаемые по приговору суда;
- 9) установление административного надзора;
- 10) превентивное ограничение свободы передвижения.

Значительная часть этих мер совпадает по своему содержанию с мерами индивидуальной профилактики, предусмотренными Законом РК «О бытовом насилии». Представляется, что к его предупреждению, также как и предупреждению сексуального насилия и домогательств в сфере труда имеют отношение профилактическая беседа, защитное предписание, установление особых требований к поведению правонарушителя, профилактический учет и контроль.

К сожалению, в этом законе отсутствует положение о виктимнологической профилактике, социально-правовой и психологической помощи потерпевшим, которая особенно нужна жертвам сексуального насилия и домогательств в сфере труда. В целом, этот закон может быть применен в предупреждении харассмента, однако он требует определенного совершенствования. Подводя итог изложенному, необходимо отметить, что достижение реальных успехов в противодействие сексуальному насилию и домогательствам в сфере труда, требует решения целого комплекса, выявленных нами проблем как правового, так и организационно-управленческого, организационно-технического, психологического, социокультурного характера.

Список использованной литературы

1. Судью, рассматривающего в Астане иск рудничанки Анны Белоусовой, накажут за вызов экспертов ООН на процесс. <https://www.ng.kz/modules/news/article.php?storyid=27242>
2. Дело Белоусовой: требования Комитета ООН в Казахстане исполнять некому. <https://ru.sputnik.kz/20171019/delo-belousovoj-trebovaniya-komiteta-oon-v-kazahstane-ispolnyat-nekomu-3542137.html>
3. Верховный суд направил на пересмотр дело Анны Белоусовой, дошедшее до ООН. <https://rus.azattyq.org/a/29039254.html>
4. Закон Республики Казахстан от 4 декабря 2009 года № 214-IV О профилактике бытового насилия. https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z090000214_
5. Закон Республики Казахстан от 29 апреля 2010 года № 271-IV. «О профилактике правонарушений». http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z100000271_

**ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ КИНЕМАТОГРАФИИ В
КАЗАХСТАНЕ В СВЕТЕ ПОСЛЕДНИХ ИЗМЕНЕНИЙ В
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ О КУЛЬТУРЕ**

**МӘДЕНИЕТ ЗАҢНАМАСЫНДАҒЫ СОҢҒЫ ӨЗГЕРІСТЕР
АЯСЫНДА ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КИНЕМАТОГРАФИЯНЫ
ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ**

Шаукенов Али Темрленович

*кандидат юридических наук, Ph.D., ассоциированный профессор
Каспийского университета,
управляющий партнер ТОО «Юридическая компания «AXeDan Group»
заң ғылымдарының кандидаты, Ph.D., Каспий университетінің
қауымдастырылған профессоры,
"AXeDan Group" заң компаниясы" ЖШС басқарушы серіктесі,
Алматы қ.
ali_shaukenov@mail.ru*

Аннотация. В статье подняты некоторые проблемы кинематографии, проанализирована действующая практика финансово-правового воздействия, отмечаются причины текущего положения и сформулированы предложения по улучшению регулирования в сфере кинематографии.

Ключевые слова: кинематография, правовое регулирование, креативная экономика, законодательство

Түйіндеме. Мақалада кинематографияның кейбір мәселелері көтеріліп, қаржылық және құқықтық әсер етудің ағымдағы тәжірибесі талданып, қалыптасқан жағдайдың себептері атап көрсетіліп, кинематография саласындағы реттеуді жетілдіру бойынша ұсыныстар тұжырымдалған.

Түйін сөздер: кинематография, құқықтық реттеу, шығармашылық экономика, заңнама

Известный историк театра, доктор искусствоведения А. Смелянский в книге «Уходящая натура» вспоминает прошедшие осенью 1982 г. гастроли МХАТа СССР в г. Алма-Ата. Обязательным пунктом программы была встреча артистов с руководителем ЦК Компартии Казахстана с Д.А. Кунаевым, которая проходила по отработанному сценарию: сначала выступал первый секретарь ЦК, затем слово предоставлялось кому-то из коллектива театра.

Д.А. Кунаев рассказал об успехах Казахстана, но и отметил недостатки. В частности, оказалось, что казахстанский кинематограф находится еще не на должной высоте. От МХАТа выступил И.М. Смоктуновский. «Я позволю себе поспорить кое в чем с Вами, дорогой Динмухаммед Ахмедович», – сказал народный артист СССР. Присутствующие остолбенели, Д.А. Кунаев растерянно улыбнулся. «Вот вы сказали, что у вас есть отдельные

недостатки, и в пример привели казахский кинематограф. Не могу с этим согласиться. У вас в Казахстане чудесный кинематограф!»! Д.А. Кунаев облегченно вздохнул, присутствующие успокоились [1, с.151-152].

Какие существенные сдвиги произошли за последние сорок лет с этой встречи? В каком состоянии индустрия кино и имеется ли положительная динамика в ее развитии?

Постановлением Правительства РК от 30.11.2021 г. №860 утверждена Концепция развития креативных индустрий на 2021 – 2025 годы. Кино является одним из перспективных направлений креативной экономики.

Впервые термин «креативная экономика», как известно, стал использоваться в Великобритании в конце 1990-х гг. в качестве приоритета национальной политики. При этом под креативностью понималось качество, позволяющее создавать на основе знаний полезные новые формы. Реализация креативной экономики, эффективный симбиоз творческих и интеллектуальных ресурсов возможны при качественном уровне социально-экономического развития, который предполагает смещение активности из производства в сферу услуг; ускоренное развитие науки и техники; высокотехнологические коммерческие разработки, иные факторы. Немаловажное значение имеют сложившиеся ценности и поведенческие установки, разделяемые большей частью населения. Они влияют на экономическую успешность, конкурентную специализацию наций и способность страны к преобразованиям.

Другими словами, научные знания в совокупности с творчеством, а также наличие соответствующих институтов и культуры, как показывает опыт стран, являются основой креативной экономики.

Соответствует ли указанным критериям текущее состояние общественных отношений в Казахстане и их правовое регулирование?

В развитых государствах, как правило, доминирует массовое стандартизированное производство, напористость и готовность реализации долгосрочных планов; в Казахстане, учитывая рентоориентированность нашей экономики, адаптивное поведение населения, конформизм и высокое избегание риска, основными являются сервисные виды деятельности. С одной стороны, предпосылки для развития креативной индустрии в Казахстане имеются, но, с другой, – у нас не выстроен механизм гарантий и защиты права собственности, в частности, в сфере кинематографии повсеместно нарушаются интеллектуальные права. Но ведь переход от потенциала творческих профессий к креативным индустриям и экономике в целом возможен только при наличии действенного института защиты прав собственности.

В настоящее время наряду с Концепцией развития креативных индустрий на 2021 – 2025 годы действует также Концепция культурной политики РК (утверждена Указом Президента РК от 04.11.14 г. №939). При этом многие положения концепций пересекаются, повторяют друг друга и далеко не все положения Концепции культурной политики применительно к кинематографу были реализованы. Например, до сих пор не удалось

привлечь к сотрудничеству ведущие кинокомпании мира, интегрировать отечественную индустрию кино в мировое пространство, создать яркую имиджевую продукцию с национальными киногероями и т.д.

В целях соблюдения исполнительской дисциплины профильные министерства и ведомства должны представлять публичные отчеты о реализации целей и задач, поставленных в концепциях и актах, принятых для их исполнения. Такой алгоритм работы будет возможен только после внедрения жесткого публичного контроля исполнений поручений Президента РК и открытых обсуждений практики их реализаций.

До 2019 г. сфера кинематографа в Казахстане регулировалась законами о культуре. В 2019 г. принят Закон РК от 03.01.2019 г. №212-VI «О кинематографии».

Несмотря на принятие специального закона, осталось множество сегментов и смежных сфер, которые еще требуют урегулирования. Не случайно, что в правовой акт о кинематографии уже были внесены изменения и дополнения законами от 29.12.21 г. № 94-VII и от 29.09.22 г. № 143-VII. При этом линии противоречий проходят не только между различными государственными организациями сферы культуры, но и субъектами частного предпринимательства.

Таким образом, несмотря на то, что приняты две концепции и специальный правовой акт, многие аспекты кинематографии остаются неурегулированными. Причины такого положения следующие.

Во-первых, в процессе разработки Закона РК от 03.01.2019 г. №212-VI «О кинематографии» за основу был взят Федеральный закон №126-ФЗ от 22.08.1996 г. «О государственной поддержке кинематографии Российской Федерации».

Предметом регулирования российского закона является государственная политика в области кинематографии, создание условий и поддержки для развития кинематографа. Т.е. российский законодатель в первую очередь сфокусировал внимание на финансово-правовых вопросах взаимодействия государства и кинопроизводителей.

В Казахстане разработчик попытался урегулировать помимо финансовых отношений более широкий спектр связей, но при этом в процессе рецепции российских положений не смог учесть всего пласта гражданско-правовых отношений. Индустрия кино прежде всего циркулирует в гражданском обороте.

Специфика сложившихся в Казахстане общественных отношений, нежелание большинства сложившихся кинодеятелей идти на риск, искать частные инвестиции, говорит о необходимости проработки и выстраивания в первую очередь новой финансовой политики в сфере культуры с долгосрочной ориентацией, которая приведет и к трансформации экономических отношений.

Второе. В книге «Киноиндустрия Центральной Азии – нынешнее положение и взгляд в будущее» (2021) Е. Ларионова отмечает, что в Казахстане «сегодня фактически отсутствуют социологические и

маркетинговые исследования: что предпочитает смотреть зритель, какие герои востребованы, какое гендерное, языковое, возрастное соотношение и т.д., что препятствует формированию социального заказа на производство фильмов. Самые грамотные исследования о казахстанском кино были проведены российской компанией «Невафильм Research» [2, 23].

Первым отечественным диссертационным исследованием, посвященным вопросам государственного управления в сфере культуры, является работа Наширбаевой Халиды Ануарбековны, защищенная в 2005 г. С тех пор ни одного комплексного научного исследования по государственному управлению в сфере культуры либо кинематографа в Казахстане не проводилось.

Таким образом, республика в настоящее время не имеет необходимого научного базиса для качественного регулирования сферы культуры, в частности кинематографической деятельности. Сегодня первостепенное значение, как показывает практика, имеют научные исследования прикладного характера.

В-третьих, основным механизмом финансирования производства кино остается государственное субсидирование. Наряду с функцией перераспределения бюджетных денег, государство регулирует организацию использования выделяемых на культуру средств. Для этого применяется механизм государственного закупа, реализация программ по государственному заданию, иные финансово-правовые механизмы.

Однако в текущей ситуации сложно не согласиться с выводом Наширбаевой Х.А., что «финансовое обеспечение культуры осуществляется без научно обоснованной концепции» [3, 23]. За весь период независимости в Казахстане защищено около 20 диссертационных работ по финансовому праву. При этом большинство работ посвящено общетеоретическим вопросам финансового права и налоговым правоотношениям.

С практической точки зрения требуют серьезного изучения вопросы финансово-правового регулирования кинематографии; контроля при распределении и использовании бюджетных средств в кинопроизводстве; государственного закупа; регулирования налоговых льгот и преференций в сфере кинематографии и т.д.

В-четвертых. Согласно данным Института экономических исследований, с 2010 по 2020 гг. объем бюджетного финансирования креативных индустрий составил 18,2 млрд. тенге. При этом суммарно почти 97% государственной поддержки получили четыре сегмента – искусство, образование, кино и телевидение, издательское дело и журналистика [4]. При этом за годы независимости не одна отечественная кинокартина не получала главного приза четырех ведущих мировых кинофестивалей и не вошла в рейтинги мирового проката. Отсюда еще одна ключевая проблема – эффективность расходования бюджетных средств в сфере кинематографа.

Такое положение юридической науки в целом и финансового права в частности, безусловно, сказывается на качестве законотворчества.

В-пятых, текущая ситуация также связана со сложившимися в

творческой среде отношениями казахстанских кинематографистов.

Основным мотивом социального поведения творческой интеллигенции является зависть. В отсутствии жестких идеологических рамок и способностей к международному признанию зависть остается чуть ли не единственным источником мотивации для творчества.

Зависть неустранимый элемент человеческих отношений, и, как отмечает социолог Гельмут Шёка, носит деструктивный характер, но благодаря тому, что мы вынуждены постоянно учитывать зависть других людей, мы способны выстраивать социальные институты и нормы [5,13].

Ситуацию усугубляет то, что экономисты называют ресурсное проклятие, а также эффект колеи.

В период независимости нормативная система была выстроена таким образом, чтобы природные полезные ископаемые превращались в ренту, оборот сконцентрировался на захвате и охране источников ренты, вследствие чего была нивелирована ценность труда, демонстративное потребление стало чертой повседневной практики. Такие экстрактивные механизмы приобрели, выражаясь словами К. Маркса, «прочность всенародного предрассудка» и калькировались на иные направления деятельности, в том числе и на сферу кинопроизводства. Так, например, до 2019 года практически весь поток бюджетных средств поступал в АО «Казахфильм» имени Шакена Айманова» (далее – «Казахфильм») и передавался определенным лицам без проведения прозрачного студийного питчинга, соответствующих расчетов эффективности кинопроектов и т.д. Практический весь приобретенный сценарный фонд остается невостребованным.

Таким образом, производство кино в Казахстане было лишено конкурентной среды. Вследствие этого в отечественных фильмах за редким исключением фактически отсутствует социальная проблематика и политическая критика.

Если культура в течение всех лет независимости подвергалась массивному воздействию выстраиваемых институтов, в основу ценностей и поведенческих установок социума была встроена доминанта в виде ренты и денег, то культурные деятели в свою очередь не создали ни одного произведения, которое бы вызвало в Казахстане институциональные изменения.

Такие трансформации известны мировой истории. Так, публикация в 1852 году романа Гарриет Бичер-Стоу «Хижина дяди Тома» вызвала такой большой общественный резонанс, что на встрече с автором Авраам Линкольн заметил: «Так это вы та маленькая женщина, из-за которой началась эта большая война?».

Вышедший за два месяца до поворотного пленума ЦК КПСС (27-28 января 1987 г.) фильм Тенгиза Абуладзе «Покаяние» развернул широкую дискуссию в советском обществе. Выпуск фильма стал своего рода «сигнальной ракетой», которая ознаменовала изменение политического курса.

В своем Послании народу Казахстана «Единство народа и системные

реформы – прочная основа процветания страны» (1 сентября 2021 г.) Касым-Жомарт Токаев справедливо заметил, что «интеллигенция во все времена играла особую роль в нашем обществе. Она всегда вела наш народ вперед, наставляла молодежь, боролась с невежеством, занималась просвещением. Эти качества лежат в основе нашего национального кода, и мы не должны его потерять» [6].

Однако, наблюдая за действиями большей части наших кинематографистов, следует процитировать одно из писем А.П. Чехова: «Я не верю в нашу интеллигенцию, лицемерную, фальшивую, истеричную, невоспитанную, ленивую, не верю даже, когда она страдает и жалуется, ибо ее притеснители выходят из ее же недр. Я верую в отдельных людей, я вижу спасение в отдельных личностях, разбросанных по всей России там и сям — интеллигенты они или мужики, — в них сила, хотя их и мало» [7].

Конфликты – это естественная творческая среда, но задача власти, как замечает в своих мемуарах Д.А. Кунаев, примирить и сгладить сильные противоречия и конфликты, улучшить творческую атмосферу [8, 94].

В-шестых. Если советская кинематография была отраслью культуры и народного хозяйства, и именно государство определяло идейно-эстетические критерии и запросы зрителя, то в период независимости бюрократический аппарат постепенно дистанцируется от управления в сфере кинематографии. В настоящее время фактически, помимо дорогостоящих исторических фильмов, отсутствует государственный заказ на кинопродукцию, отражающую публичный или государственный интерес, а также идеологический и тематический отбор. В условиях текущих геополитических реалий такой подход несет существенные риски.

Так, например, отсутствуют полнометражные фильмы для детей и юношества, анимационные фильмы, научно-популярные фильмы. Министерство культуры и спорта РК (далее – «МКС») должно прорабатывать вопросы о съемках фильмов для широкого показа с заданной тематикой (о медицинских работниках, научных сотрудниках, положительных аспектах деятельности правоохранительных органов, «производственные драмы» и т.д.).

В настоящее время государство усложняет структуру управления и придерживается в вопросах культуры принципа *«отстранение на расстояние вытянутой руки»*. В этих случаях между политикой и сферой культуры устанавливается буфер из посредников. Это дает политику, как отмечает, известный консультант по культуре Саймон Манди, желанную для него иллюзию удаления на безопасное расстояние от тех событий или тенденций культурной жизни, которые могут прийти не по вкусу избирателям, но в действительности в крайних проявлениях этот принцип приводит лишь распылению средств [9, 56].

Так, в 2019 г. создается финансовый оператор НАО «Государственный центр поддержки национального кино» (далее – «ГЦПНК»), который осуществляет перераспределение на конкурсной основе бюджетных средств между различными субъектами кинематографической деятельности в целях

производства ими фильмов [10]. При этом МКС в рамках различных государственных заданий продолжает осуществлять прямое финансирование Казахфильма. Например, в 2022 г. был выделен 1 млрд. тенге на реализацию проекта «Казаханимация», но при этом договор между МКС и Казахфильмом был заключен во второй половине текущего года со сроком сдачи проектов до конца года, что является явным непониманием процесса фильмопроизводства и финансового планирования.

В настоящее время у кинематографистов, особенно, молодого поколения имеются обоснованные нарекания к работе ГЦПНК, как и к работе Казахфильма. Обе подведомственных МКС организации, согласно методологии доктора И. Адизеса, относятся к стареющим бюрократическим организациям [11, с.133 – 206]. Отсюда кадровые проблемы и отток талантливой творческой молодежи за рубеж.

Таким образом, создание финансового оператора в виде ГЦПНК – это необоснованное расходование бюджетных средств, поскольку распределение финансов можно осуществлять в рамках МКС либо посредством проведения конкурса в Казахфильме.

Применяемый на практике принцип «отстранения на расстояние вытянутой руки» не оправдывает себя в текущей ситуации. Основным инвестором и заказчиком в сфере культуры еще пока является государство. Поскольку выделяются существенные бюджетные средства, то в рамках государственных структур необходимо формировать институты длинного горизонта планирования и прогнозирования эффективности, а также, учитывая высокий уровень коррупции в стране, контрольные механизмы, которые не только будут ограничиваться вопросами хищения бюджетных средств и целевого расходования, но также должны будут давать оценку их эффективного использования.

Примером нерационального расходования бюджетных средств является производство дорогостоящих исторических кинопроектов.

ГЦПНК в 2021 г. анонсировал, что Эмир Кустурица снимет в Казахстане фильм «Белое облако Чингисхана». При этом производство проекта с предварительными миллиардными затратами планировалось осуществить за счет выделенных по трансферту из Национального Фонда РК средств [12].

Безусловно, что масштабные прорывные национальные кинопроекты необходимы, но они требуют тщательной и длительной подготовки, наличие многих факторов.

Государства, успешно реализовавшие экспорт культуры, в том числе проекты креативной экономики, двигались от достижений экономического базиса к монетизации надстройки. Страны, которые начинали позиционировать себя в качестве развитых, при условии наличия традиций в кино, как правило, с большим успехом заявляли о себе и в мировой киноиндустрии.

Например, в 1979 г. в Китае провозглашена «Политика реформ и открытости», к середине 1980-х гг. для привлечения инвестиций создаются

первые специальные экономические зоны, возникают акционерные общества и т.д. В этот же период впервые власти КНР разрешают съемки зарубежного художественного фильма Бернардо Бертолуччи «Последний император» в главном дворцовом комплексе в Пекине. В 1987 г. фильм выходит на экраны и получает международное признание. Аналогичная ситуация была с фильмами «Миллионер из трущоб» (2009) и «Паразиты» (2019). После выхода указанных фильмов в прокат, мировой фокус внимания был направлен на культуру этих стран.

Таким образом, без сильной современной национальной экономики невозможно делать систематические успехи в индустрии кино. Технологическая неподготовленность отраслей хозяйства к современным реалиям отражается на всех сегментах креативной индустрии. Без комплексного подхода Концепция развития креативных индустрий останется лишь фикцией.

Литература

1. Смелянский А. Уходящая натура. – М.: Изд. дом «Искусство», 2001. – 448 с.
2. Ларионова Е. «Киноиндустрия Центральной Азии – нынешнее положение и взгляд в будущее» - А.: Бюро «ЮНЕСКО» в Алматы, 2021. – 117с.
3. Наширбаева Х.А. Государственное управление сферой культуры в Республике Казахстан. Дисс. ... к.ю.н., – А., 2005. – 155 с.
4. От искусства до Big data: что Казахстан может предложить в креативной экономике. Статья размещена на официальном сайте Института экономических исследований: https://economy.kz/ru/Novosti_instituta/id=4183.
5. Шёк Г. Зависть / пер. с англ. В. Кошкина. – М.: ИРИСЭН, 2022 – 538 с.
6. <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048>
7. <http://chegov-lit.ru/chegov/letters/1899/letter-2655.htm>
8. Кунаев Д. О моем времени. От Сталина до Горбачева. – А.: «МЕЛОМАН Publishing», 2022. – 378 с.
9. Культурная политика в Европе: выбор стратегии и ориентиры. Сборник материалов. Составители: Е.И. Кузьмин, В.Р. Фирсов. – М.: Издательство Либерия, 2002. – 240 с.
10. Согласно Постановлению Правительства РК от 15.03.2019 г. № 113 «О создании Государственного центра поддержки национального кино», основным предметом деятельности ГЦПНК является предоставление государственной финансовой поддержки для кинопроектов, претендующих на признание их национальными фильмами, и национальных фильмов; а также выплату субсидий в сфере кинематографии.
11. Адизес И. Управление жизненным циклом компании: Как организации растут, развиваются и умирают и что с этим делать / пер. С англ. – М.: Альпина Паблишер, 2022. – 514 с.
12. <https://kazpravda.kz/n/izvestnyy-rezhisser-emir-kusturitsa-snimet-v-kazahstane-film-pro-zolotuyu-ordu/>

ҒЫЛЫМ МЕН ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫН РЕТТЕУДІҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІСІ: ТЕОРИЯСЫ МЕН ТӘЖІРИБЕСІ

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ РЕГУЛИРОВАНИЯ НАУКИ И ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Мырзатаев Нурмухамед Даулеткелдіұлы

*PhD, қауымдастырылған профессор, кафедра меңгерушісінің
орынбасары Тұран университетінің құқықтану және халықаралық құқық
кафедрасы, Алматы қаласы*

*PhD, ассоциированный профессор, зам. зав.кафедры юриспруденции и
международного права университета Туран г. Алматы
muxametnur@mail.ru*

Аңдатпа. Білім берудің құқықтық тұжырымдамасында және еліміздің стратегиялық бағдарламасында ғылым мен жоғары білім беру саласын дамыту перспективалары мен мақсаттары айтылған. Осы мақсаттарға жету үшін қолданыстағы нормативтік құқықтық актілерді тиісінше өзгертулер мен толықтырулар енгізілу үстінде. Білім және ғылым министірлігі бөлінуіне орай Ғылым және жоғары білім саласын бөлек басқару саласы болғандықтан оны реттеу тетігі де тиісінше заңнамалық тұрғыдан жетілдіруді қажет етеді. Автор осы аталған мәселе бойынша ҚР Конституциясында аталған мәселе бойынша нормаларды жетілдіруді ұсынады.

Кілттік сөздер: ғылым, жоғары оқу орындары, жоғары білім беру, құқық, заң.

Аннотация. Правовая концепция образования и стратегическая программа страны определяют перспективы и цели развития науки и высшего образования. Для достижения этих целей в действующие нормативные правовые акты вносятся соответствующие изменения и дополнения. В связи с выделением Министерства образования и науки, поскольку наука и высшее образование являются отдельными сферами управления, механизм ее регулирования также нуждается в совершенствовании с законодательной точки зрения. Автор предлагает усовершенствовать нормы по данному вопросу в Конституции Республики Казахстан.

Ключевые слова: наука, высшие учебные заведения, высшее образование, право, закон.

Қазіргі таңды ғылым және жоғары білім беру саласы жеке министірлік болып қалыптасып келеді. Осы орайда министірліктің алдына қойылған мақсаты мен мемлекеттік құқықтық тұжырымдамадағы алпы мемлекеттік мақсаттарды кешенді түрде жүзеге асыру үшін қолданыстағы заңнамаларды зерделеген жөн деп есептейміз. Олар: ҚР Конституциясы [1], ҚР Білім туралы заңы [2], ҚР Ғылым туралы заңы [3], және Педагог мәртебесі туралы [4] негізгі заңдар қолданыста.

Қазастан Президентінің «Мемлекет басшысының 2022 жылғы 1 қыркүйектегі «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Қазақстан

халқына Жолдануын іске асыру жөніндегі шаралар туралы» ҚР Президентінің 2022 жылғы 14 қыркүйектегі №413 Жарлығымен бекітілген [5]. Қазақстан халқына Жолдануы іске асыру жөніндегі жалпыұлттық іс-шаралар жоспарының 81-тармағын іске асыру мақсатында ҚР Үкімітінің 2022 жылғы 25 мамырдағы №336 қаулысымен бекітілген «ҚР ғылымының дамытудың 2022-2026 жылдарға арналған тұжырымдамасы» [6] бар. Осы тұжырымдама негізінде ғылым мен жоғары білім беру саласында оны жүзеге асыру тетігін кешенді түрде құқықтық зерттеу ерекше маңызды орын алады.

ҚР-ның саяси жүйесін реттеудегі нормативтік-құқықтық негізін үйрену мемлекеттің Конституциясын жан-жақты зерттеумен тығыз байланысты. Басқа да демократиялық мемлекеттердегідей, Қазақстан Республикасы Конституциясының ерекшелігі төмендегі белгілерден көрінеді:

- Конституция ұлттық құқықтың жалпы және конституциялық құқықтық жеке негізгі қайнар көзі болып табылады, барлық құқықтық жүйе мен ағымдық заңдылықтың негізі, олардың дамуы мен толық жетілуіне көпжақты әсер етеді, біріншіден, мемлекеттік органның заңшығару қызмет бабын орнатады, құқықтық реттеудің басты мақсаттары мен объектілерін анықтайды.

- Конституция халық еркінің жүзеге асырылуының ең жоғарғы формасын көрсетеді, өйткені онымен қоғамның және мемлекеттің функционалануының негізін салушы қағидалары қабылданады және орнатылады, мәнін анықтайды, мемлекет формасын, билікті жүзеге асыру тетігі, адам мен азаматтың құқықтыры мен бостандықтарын жүзеге асырады.

- Конституцияның нормалары бастапқы болып табылады және құрылтай сипатқа ие, конституциялық құқықтық ғана емес, сонымен қатар басқа да ұлттық құқықтардың маңызды қайнар көзі болып табылады, қоғамдық қатынастарының барлық кешенінің құқықтық реттеу негізі.

- Конституцияның тұрақтылығы — заңдылық негізінде барлық құқықтық жүйе мен мемлекеттік билікті функциялануының маңызды шарты.

- Тікелей күші — Қазақстан Республикасы Конституциясының саяси және практикалық мәнге ие негізгі қасиеті.

- Конституция — қоғамның әр түрлі саяси күштерінің арасындағы келісімге келу деңгейін көрсететін саяси құжат. Оның негізгі нормалары — қоғамдық қатынастардың саяси үрдісінің, оның шекаралары мен дамуының болашақ деңгейінің нәтижесі. Қазақстан Конституциясының саяси қасиеті оның негізгі заңды мазмұнын кішірейтпейді, керісінше, ұлғайтады.

Конституция саяси құжат ретінде бағдарламаға айналмай қоғам мен мемлекет дамуының болашағын анықтайтын қағида, норма-мақсаттан көрініс табатын бағдарламаның маңызды элементтерінен тұрады. Қазақстан Республикасы Конституциясының бағдарламалығы демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекетті құрудан көрінеді [1].

Конституция бағдарламалығының айқындалуы болып «Қазақстан–2050» бағдарламасы және оны іске асыру табылады.

Конституция - идеологиялық құжат, өйткені қоғамдағы үстемдікке ие көзқарастар мен идеялардың арнайы жүйесін көрсетеді. Оның негізінде

мемлекетті функциялау, оның қоғам мен азаматтармен қарым-қатынасы, адамның құқықтары мен бостандықтары, мемлекеттік билікті ұйымдастыру сияқты әр түрлі бағыттағы мәселелер жатыр. Бұл құжаттың қоғам өміріне белгілі бір саяси және құқықтық идея, құндылықтардың таралуына үлкен әсер ететіні белгілі.

Демократиялық мемлекет ретіндегі Қазақстан Республикасы Конституциясының сипаттамасы оның саяси жүйесінің анализінен кейін келесі конституциялық нормалармен анықталады:

- Мемлекет билігінің басты қайнар көзі болып халық табылады [1].

- Халық билікті тікелей республикалық референдум және еркін сайлау арқылы жүзеге асырады, сондай-ақ өз билігін жүзеге асыруды мемлекеттік органдарға барады [1].

- Республикада мемлекеттік билік біртұтас, ол Конституция мен заңдар негізінде заң шығарушы, атқарушы және сот тармақтарына бөліну, олардың тежемелік әрі тепе-теңдік жүйесін пайдалану арқылы, өзара іс-қимыл жасау принципіне сәйкес жүзеге асырылады [1].

- ҚР-да идеологиялық және саяси әр алуандық танылады. Мемлекеттік органдарда партия ұйымдарын құруға жол берілмейді [1].

- Қоғамдық бірлестіктер ісіне мемлекеттің және мемлекет ісіне қоғамдық бірлестіктердің заңсыз араласуына жол берілмейді [1].

Қазақстанның саяси жүйесін, осы көрсетілген қағидаларды оқу мынандай қорытындыға әкеледі: Конституция конституциялық құрылымның негізін қалаушы қағидаларын, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының жоғарғы құқықтық кепілі, сонымен қоса мемлекет функциясының шеңберін бекітетін мемлекеттің негізгі заңы болып табылады.

Басқа барлық нормативті-құқықтық актілер осының негізінде және оның қағидалары мен тезистерін орындау үшін қабылданады, ал келіспеушілік болған жағдайда Республика Конституциясының нормалары әрекет етеді.

Осылайша, Конституцияның қағидалары мен нормалары құқықтық жүйеде алдыңғы рольде. Конституция мемлекеттің негізгі Заңы ретінде өзімен бірге барлық заңнаманы біріктіреді, құқық шығармашылығы ядро ретінде болады, негізгі нормативтік-құқықтық актілердің түрлерін орнатады, олардың байланысын, субординациясын, арасында пайда болатын коллизияларды шешу жолын және республиканың саяси жүйесін реттеудің құқықтық ұйымдастыру ісінде басты бағдар ретінде қызмет етеді [7]. Қоғамның саяси жүйесінің табиғаты мен ерекшеліктері оның элементтеріне ең бірінші қоғамдық-саяси қатынастарды реттейтін әлеуметтік нормаларды жатқызуға негіз береді. Заң әдебиетінде «саяси норма» сияқты ұғымды қалыптастыру туралы ой айтылған. Ф.М. Бурлацкийдің ойы бойынша, «саяси норма» адамдардың саяси өмір үрдісіндегі тәртіп ережесін бекітеді. Бұл ұғымға ол саяси қағидалар, құқықтық нормалар, саяси дәстүрлер саяси тәртіптің эталонын және т.с.с. кіргізеді. Сөз, саяси өмірге қатысы бар әлеуметтік нормалардың барлық түрлерін қамтитын жинақтық ұқсастық ұғым туралы болып отыр.

Тарихха көз жүгіртсек 1995 жылы 30 тамызда елдің жаңа Конституциясын қабылдау жөнінде бүкілхалықтық референдум өтіп, оған сайлаушылардың 90,58 пайызы қатысты. Олардың 89,14 пайызы жаңа Конституцияның қабылдануын қолдады.

Қоғамның әрбір мүшесінің басты міндеті - Қазақстан Тәуелсіздігінің тірегіне айналған Конституцияны қатаң ұстану. Яғни, басты талап - Ата Заңымыз, Конституцияны құрметтеп қорғау, ал оның маңыздылығын жоғалтпай сақтау республикамыздың әрбір азаматының міндеті мен парызы болуы тиіс. Өзіміздің елімізді, өзіміздің тарихымызды, өзіміздің жетістіктерімізді қалай құрметтесек, оны да солай аялауымыз керек. Конституцияны сыйлай білмесек, оның талаптарын мүлтіксіз орындай алмасақ, онда қоғамдық келісімге, тәртіпке, бейбітшілікке және тыныштыққа жету мүмкін болмайды, яғни мұндай жағдайда Отанның ырыс-берекелі болашағы туралы айтудың да қажеті жоқ.

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасының білім беру саласы өркениетті әлемнен өзіне лайық орын алу үшін адамзат тәжірибесіндегі озық үлгі, тиімді үрдістерді өз білім беру жүйесіне енгізе отырып, дамудың жаңа сатыларына көтеріліп келеді.

Білім беру деңгейі экономикалық және ғылыми-техникалық прогрестің ең жоғарғы көрсеткіші екені белгілі. Ол - мемлекет пен қоғамның табысты дамуының кепілі. Білім берудегі артта қалушылық мемлекеттің бәсекелестік қабілеті мен ұлттың болашағына ықпалын тигізеді. Сондықтан да, жоғары білім берудің дамуы үлкен ұлттық мәні бар міндет. Білім беру реформаларының жалпы мақсаты – жаңа әлеуметтік-экономикалық ортаға осы жүйені бейімдеу.

Өндіріс пен қоғамда ғылымның рөлінің артуымен байланысты маңызды тенденция, бұл - жоғары білімнің кең қанат жаюы. Жоғарғы білім барған сайын жаппай көпшілікке арнала бастады. Түрлі елдерде мектеп түлектерінің ЖОО-на түсу деңгейі орташа есеппен 60%-ға жуығын құрайды, ал Солтүстік Америкада - 84%. ЖОО студенттер саны айтарлықтай өсуде. Егер, 1960 жылы ЮНЕСКО мәліметтері бойынша әлемдегі студенттердің саны 13млн. болса, 1997ж. бұл көрсеткіш 7 есе артып, 88,2 млн. адамды құрады [8].

Бәсекеге қабілеттіліктің жаһандық индексіне жоғары білім алуға қолжетімділікті қамтамасыз ету жөнінен еліміз 51- орынды иеленді. 38 ЖОО-нда шетелдік университеттердің қатысуымен қосдипломды білім беру жүзеге асырылуда. XX ғасырдың екінші жартысынан бастап ерекше қарқынмен дами бастаған келесі маңызды тенденция, жоғарғы білімнің институционалдық нысаны, деңгейі және мазмұны бойынша әртараптандырылуы болып табылады. Ақыл-ой еңбегі саласында білім мен дағдыны қалыптастыратын ЖОО-ның әралуандығының өсуі жағдайында классикалық университеттердің рөлі, дегенмен, төмендеген жоқ, керісінше, артты да. Олардың аймақта әлеуметтік мәдениетті қалыптастыру жөніндегі орталықтардың рөліне толық негізді үміттенуіне болады. Үшінші, жылдам күш алып келе жатқан тенденция, бұл - жан-жақты сипаттағы білімге,

халықаралық ғылыми қауымдастықтың мобилизациялауға ұжымдық күш салуына негізделген жоғарғы білімнің интернационализациялануы болып табылады. Бұл бірлескен халықаралық қызметтің артып отырған рөлі мен ұлттық білім беру мекемелерінің ұйымдардың, бағдарламалар мен қорлар қызметінде көрініс табуда. Жоғары білім саласында ортақтық болмаса да ұлттық және аймақтық айырмашылықтарды ұмыттыратын проблемалар, тенденциялар, міндеттер мен мақсаттардың тығыз жақындасуы байқалады.

Ақпараттық революция кезеңінде тоқтату мүмкін болмайтын және қазіргі ғаламтор түріндегі әлемдік әмбебап коммуникативтік жүйеде білімнің мазмұнының универсализациялануы жүріп жатыр. Интернационалдық ортада білім алып, жұмыс жасап және қатынас орнатып жүрген студенттер, зерттеушілер мен оқытушылар саны жылдан-жылға өсуде. Статистика деректеріне сүйенсек, өз елінен тыс жерде жоғары білім алып жүрген студенттер саны 1980 жылы 920 мың адамнан 1996 жылы 1 млн. 550 мың адамға дейін көбейген [9].

Жыл сайын үш мыңға жуық қазақстандықтар Елбасының әлемдік тәжірибеде бірегей саналатын «Болашақ» бағдарламасы бойынша әлемнің ең үздік университеттерінде оқуға мүмкіндік алады. Жоғары білімнің интернационализациялануы объективті, қарқынды дамушы үдіріске айналуда.

ЮНЕСКО есебіне сәйкес 2008 жылы Қазақстан жалпыға бірдей білім беруді дамыту индексі бойынша 129 елдің ішінде көшбасшылар қатарына еніп, төртінші орынды иеленді. Елімізде білім беруді бағалаудың ұлттық жүйесі жұмыс жасауда, Еуропалық білім аймағына кіру үдірісі жүргізілуде. Жоғары мектеп әлемдік тәжірибеде қабылданғандай, мамандар даярлаудың үшдеңгейлі моделіне толығымен көшті: бакалавр - магистр - философия докторы (PhD). Кредиттік технология бойынша білім беру енгізілді. Біздің мемлекеттік университеті де алғашқы лекпен бірге 2003 жылдан кредиттік жүйе бойынша жұмыс жасауда. Мемлекеттік бағдарламалармен біршама түбегейлі жаңа тәсілдер енгізілуде, оның басым көпшілігі жалпыжүйелік және кадрлар даярлаудың барлық деңгейін қамтиды. Әрине, оның еңбастысы - білім беруді қаржыландыру мәселесі. Білім беру саласында шығындар соңғы он жылда тура он есеге өсті. Қазақстанда білім саласын қаржыландыру көлемінің соңғы бірнеше жыл бойы ЖІӨ-нің 4%-ын құраған. Мысалы, 2010 жылы бұл көрсеткіш ЖІӨ-нің 4,1%-ын құрады, бұл бірқатар еуропа елдері деңгейіне жақындасып келеміз деген сөз. Республикалық бюджеттің өзінен 2011-2015 жылдарға 461 миллиардтан астам қаржы бөлу қарастырылған [10].

Жаңа механизмдер енгізілуде: ең алдымен, білім берудің барлық деңгейлерінде әрбір жанбасына қаржыландыру. Бүгінгі күні мұндай тәсіл бойынша жоғары мектеп жұмыс жасауда. Берілген тетік бәсекелестікті дамыту үшін алғышарттар жасайды, яғни, білім беру қызметінің сапасын көтеру құралдарының біріне айналады. Осыған ұқсас тәсіл - ваучерлік-модульдік қаржыландыру - педагогтардың кәсіби біліктілігін арттыруда қолданылады. Әрбір бірнеше жылда педагогтар қайта даярлыққа ваучерлер алатын болады және оны қайда өту дұрыс екендігін, тіптен, шетелдік

орталықтарды таңдай алады. Бұл қазақстандық ұйымдарды да қамтиды, демек, олар бәсекеге қабілеттілік жайлы байыпты ойлануға мәжбүр болады. Білім беру ұйымдарының басшылары да заманауи білім беру менеджментіне оқытылады. Қаржыландырудың тағы бір өте қызықты құралы - мемлекеттік білім берудің жинақтаушы жүйесі (ГОНС).

Ол арқылы Қазақстанның әрбір азаматына өзінің балаларын ЖОО мен колледждерде оқытуға төлейтін қаражаттарын жоспарлы түрде жинақтауға мүмкіндік береді. Қазірдің өзінде ҚР Білім және ғылым министрлігі қайткенде бұл жүйені барынша тартымды және кепілді сенімді етуге болатындығы төңірегінде жұмыстар атқаруда. Кадрлар даярлаудың барлық деңгейін қамтитын тағы бір маңызды аспект e-learning электрондық оқытуды кең түрде енгізу. Әлемнің дамыған елдерінде - Жапонияда, АҚШ-да, Ұлыбританияда, Финляндияда, Оңтүстік Кореяда және басқаларында - қазірдің өзінде электрондық оқыту бойынша ұлттық бағдарламалар орындалуда. Қазақстан мұндай тенденциядан шеткері қалуға мүдделі емес. 2015 жылы білім беру ұйымдарының 50%-ын электрондық оқытуға көшіру, ал 2020 жылға қарай бұл көрсеткішті 90%-ға дейін жеткізу жоспарланған және бұл кадрлар даярлаудың барлық деңгейінде жүзеге асырылады. Мектепке дейінгі тәрбиеде компьютерлік үйрету ойындары, орта мектептерде - электронды оқулықтар, колледждер мен кәсіптік лицейлерде - виртуалды тренажерлар, ЖОО-да - электронды ғылыми-зерттеу зертханалары қолданылатын болады. Жасалып жатқан қадамдар еліміздің келешегіне, Қазақстанның жаһандық экономикада өз позициясын нығайтуға зор үлес екендігі сөзсіз.

Тағы бір маңызды жаңашылдық - ЖОО-ына академиялық еркіндік беру. Оның негізгі мәні - білім беру бағдарламаларында таңдау компоненттерінің үлесі көбейеді: бакалавриатта - 70%-ға дейін, магистратурада - 80%-ға дейін, ал докторантурада - 90 - 95%-ға дейін. Біздің елімізде алғаш рет ЖОО-ның автономдығы мәселесі көтеріліп отыр. Болон процесінің қағидаларына сәйкес, оларға білім беру, ғылыми, қаржылық, халықаралық және өзгеде қызметтерін жүзеге асыруда еркіндік беріледі.

Білімнің мемлекеттік-қоғамы басқару жүйесін қалыптастыру білім беру жүйесін жаңғыртудың бір міндеті болып табылады. Қазақстанның жоғары мектебі бұнда шешуші рольді орындау керек. Бүгінгі таңда көптеген қазақстандық университеттердің стратегиялық даму жоспарларын әзірлеу және қоғам алдында қаражат жұмсау туралы ашық ақпаратты ұсыну тәжірибелері жоқ.

Өз кезегінде әлемдік үздік тәжірибе басқарудың корпоративтік қағидастарын енгізудің тиімді механизмдерін түсінуге және әзірлеуге мүмкіндік береді. Халықаралық рейтингтерде халықты жоғары біліммен қамту көрсеткіштері және сапалы білім беру қызметтерін көрсету бойынша жоғары позицияларды алатын АҚШ-тың жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру жүйесі ерекше қызықтырады.

«Әлемдік деңгейдегі университеттер» атты өз кітабында Д.Салми «АҚШ-тың үштілік білім беру жүйесі - әлемдегі ең үздік жүйе. Оның

табыстылығы қаржылық дербес болуымен және мемлекеттен толық тәуелсіз болуымен түсіндіріледі. Адал бәсекелестіктің рухы оның барлық институттарын қамтиды және оқу процесін және оның нәтижелерін қоғам үшін маңызды әрі пайдалы етеді» деп атады.

Жоғары оқу орындарын басқарудың тым либералдық жүйесі институционалдық автономияның абсолюттік басымдылығына және мемлекеттің ең аз араласуына негізделеді. Басқарудың «мемлекеттік емес» тәсілдері бұл - америкалық қоғамның тарихы және көптеген жоғары оқу орындарының конституциялық мәртебесінің болуы.

АҚШ университеттерінің дербестігі транспаренттіліктің және есеп берудің ойластырылған және сауатты жүйесімен сүйемелденеді. Шынайы әкімшілік және қаржылық билік америкалық университеттердің Қамқоршылық кеңесіне тиесілі.

Жоғары білім берудің басты аспектілерінің өзара қарым-қатынасы - Басқару және Қаржыландыру - Дьюк Университеті мен Солтүстік Каролина Институты (Чапел Хил) екі америкалық университеттердің табысты болудың факторлары болып табылады. Олар «мықты орталықтар» (зерттеу, академиялық орта) болып табылады, олар тиімді басқарумен ерекшеленеді. Жекеменшік Дьюк Университеті (қ. Дарем, Солтүстік Каролина штаты) әлемнің 20 үздік жоғары оқу орындарының рейтингінде көшбасшы орындарды алады. Оның құрылымына инженерия, медицина, құқық, мемлекеттік саясат, бизнес, қоршаған ортаның әйгілі мектептері және өнер мен ғылымдардың екі бөлімі кіреді. Университетте әлемнің 90-нан астам мемлекетінен келген студенттер мен аспиранттар білім алады. Университет Сингапур, Қытай, Үндістан, Біріккен Араб Әміршілігі сияқты серіктес елдермен 300-ден астам білім беру бағдарламаларын жүргізеді. Дьюктің ақпараттық құрылымы - Қазақстанның көптеген жекеменшік университеттері үшін үлгі: бірнеше ірі кітапхана, ақпараттық онлайн жеңіл қолжетімділігі, іздеу жүйесі, электронды кітапхана, бейнежүйе [11].

Дьюк университетінің басты стратегиялық құжаты - «Making a Difference: The Strategic Plan for Duke University» [12]. Стратегиялық жоспар Дьюк университетінің әкімшілігі, декандары, әрбір мектептің оқытушылары және студенттерінің бірлескен бірегей шығармашылық еңбегі. Бұл - Университеттің бүкіл командасының елдің, ұлттың және әлемнің дамуына өз үлесін қосуға ниеті. Бұнда «пәнаралық білімдерді әзірлеу бойынша университеттің әлеуетін жоғарылату, студенттерді білімді жасау және беру процесіне тарту, оқытушылар мен зерттеушілерді ғылыми ресурстар саласында қолдау арқылы білім беру әлемінде шынайы көшбасшылықты қамтамасыз ету» университеттің миссиясы белгіленді.

Студенттер мен оқытушыларды ынталандыратын білім беру саясаты, университетте бизнесті қолдау жүйесі, материалдық база мен инфрақұрылымы Дьюкке «мықты орталық» болуға мүмкіндік береді. Дьюк университеті барлық команданың ұжымдық көрінісі және келісімділігі болып табылады. Дьюк орталықтары мен мектептері білім беру қызметін мемлекеттік саясат, ғылым, техника және медицинамен диалог режимінде

жүргізеді.

Мысалы, Санфорд мемлекеттік саясат мектебі балалардың амандығын қамтамасыз ету, қауіпсіздіктің жаһандық зерттеулері және халықаралық даму сияқты салаларында қолданумен теориялық зерттеулер өткізеді. Экологиялық саясат институты үкіметтің, бизнес пен үкіметтік емес сектордың академиялық ғылым және экологиялық саясаттың ынтымақтастық орталығы болып табылады.

Солтүстік Каролина Research Triangle Institute Ұлттық гуманитарлық институты, Каролина биотехнологиялар орталығы, Ұлттық экология-медицина ғылымдары мен қоршаған ортаны қорғау институты сияқты атақты орталықтар мен институттар шоғырланған жері болып табылады.

Солтүстік Каролинаның Мемлекеттік институты (Чапел Хил) - University of North Carolina System - Солтүстік Каролина штатының Университеттік жүйесінің флагманы [13].

«Білім беру - инновациялар - зерттеулер» - UNC-Chapel Hill қызметінің қағидаты. Ол мемлекеттік зерттеу университеттерінің бірі ретінде белгілі, ол ҒЗТКЖ федеральдық қаржы шығыстарында елдің 100 ірі институттарының ішінде 16-орынды алады.

Университеттің зерттеу жұмысы бұл – мектеп түлектерін экономиканы білуге негізделген көшбасшылыққа дайындау, өз зерттеулерін оқытумен және тәлімгерлікпен сабақтастыратын оқытушыларды қолдау.

UNC ғалымдары елдің басқа ЖОО-ына дәріс оқуға және ғылыми зерттеулер өткізуге тартылады.

Америкалық университет профессорларының жеке табысы - олар оқытатын студенттерге жақсы үлгі. Мысалы, UNC профессорларының көптеген кәсіби жетістіктерінің азғантай ғана тізбесі:

- Оливер Смитис, патология және зертханалық медицина профессоры, Нобель сыйлығының иегері, оның жұмысы генетикалық медицина ғылымын түбегейлі өзгертті, миллиондаған адамдарға анағұрлым салауатты өмір салтын ұстануға көмектесті;

- Джессика Ли, балалар стоматологиясы кафедрасының доценті, 2010 жылғы Президенттің «Ерте мансап» сыйлығының иегері, бұл АҚШ-та ғалымдар мен инженерлерге арналған өзінің зерттеу мансабының басындағы ең жоғарғы марапат болып табылады;

- Иосиф DeSimone, химия профессоры, 2008 жылы жасыл химия саласындағы жұмысы үшін «Lemelson-MIT» сыйлығымен марапатталды. Бұл «өз бастамаларын өнертабыстарға және инновацияларға айналдыратын тұлғаларға» арналған жүлде.

Мәртебесі әртүрлі екі университеттің инновациялық және зерттеу қызметі Солтүстік Каролина штаты үшін «зияткерлік алтынның кен орны» болып табылады. Дьюк және Солтүстік Каролина университеттері студенттердің білім алуын табиғи жалғасуын және олардың академиялық білімін дамыту сияқты әлеммен өзара қарым-қатынасын қарастырады. Concentration of talent: universities as «think tanks» - олардың білім беру және зерттеу қызметін осылайша сипаттауға болады.

Американың екі университетінің тәжірибесін Қазақстанның университеттері жоғары мектептің ашықтығының және транспаренттілігінің бірегей үлгісі ретінде пайдалана алады. Қазіргі таңда білім беру қызметтерін тұтынушылар - студенттер мен олардың ата-аналары біздің альма-матерлерімізден анағұрлым үлкен дербестікті және есеп беруді күтеді.

Қазақстанның жоғары оқу орындары стратегиялық даму жоспарларын әзірлеуге университеттің өміріне қатысы бар, «екінші үйінің» болашағына немқұрайлық танытпайтын барлық тұлғаларды: декандар, оқытушылар, әдіскерлер, студенттерді барынша кірістіру керек.

Жоспар стратегиялық құжат болып табылады, өйткені бұл университеттің күшті жақтарын және артықшылықтарын қолданумен жасалған карта және іс-әрекеттер өрісі болып табылады. Бұл - жоғары мектептің барлық командасының елдің дамуына жеке үлесін қосу туралы "ашық мәлімдемесі" және міндеті.

«Utility curve» («тиімділіктің қисықтығы») әйгілі қағидатын жүзеге асыруды назарға алу маңызды. Жоспар іс-шараларды күнделікті жоспарлау үшін ғана әзірленбеу тиіс. Бұндай стратегиялық көз-қарассыз даму өз-өзін сәтсіздікке тіреуді білдіреді. Академиялық құндылықтардың және дәстүрлі университеттік мәдениеттің сақталуы маңызды.

Өз кезегінде ЖОО қызметінің келесі құрамдас бөліктерін ескеру маңызды:

- академиялық мақсаттарды «Білімді беру» ретінде дамыту, пәнаралықтық (дәстүрлі пәндердің шегарасымен қиысатын бағдарламалар),

- зерттеулердің «тік бірігуін» жасау (докторанттар, магистрлер, бакалаврлардың зерттеу топтарында өзара қарым-қатынас жасауы),

- оқытушылар мен студенттердің бастамашыл жобалық топтарын қолдау, профессорлар мен оқытушылар құрамын қалыптастыру ерекшеліктері және тәлімгерлікті дамыту (the Dean's Award for Excellence in Mentoring),

- студенттер мен магистранттарды қабылдау стратегиясы, мектептердегі кәсіптік бағдар беру жұмысы, студенттерге академиялық қауымдастықта қолдау көрсету, түлектердің әлеуетін пайдалану,

- инфрақұрылымды жетілдіру (студенттік жатақханалар және оқу бөлмелері),

- Республикалық ЖОО аралық электронды кітапхана арқылы қазақстандық студенттердің әлемнің жетекші шетелдік университеттерінің үздік білім беру ресурстарына қолжетімділігі,

- университеттердің басқа білім беру ұйымдарымен серіктестігі (мектеп – колледж - ЖОО),

- университеттердің өңірлік даму стратегияларына қатысуы («Бұл - менің тұратын, білім алатын және жұмыс істейтін қалам» қағидаты),

- жұмысберушілермен өзара қарым-қатынас жасау (университеттердің өз түлектерін жұмысқа орналастыруға үлес қосуы).

Университет дамуының стратегиялық жоспары қиындықтарға қарсы тұру және оларды жеңу арқылы табыс пен көшбасшылыққа тізбектеп

жетудегі ұжымның көз-қарасын көрсетуге тиіс (сыртқы факторларға тәуелділік).

Бұндай басқару жобасының қаржы аспектісі ақшаны «жұмсау» сияқты қарастырылмай, қатаң нарықтық жағдайларда өзінің дамуына табыс табудың механизмі ретінде қарастырылу керек.

Жоғары оқу орындарды басқаруды жетілдіру үшін кейбір қазақстандық университеттердің қолданыстағы Қамқоршылар кеңесінің жұмысын қайта қарастыру маңызды. Оның құрамына мүдделі тұлғалар кіру керек (негізгі жұмысберушілер, ата-аналар қауымының өкілдері, студенттік жастар). Қамқоршылар кеңестері қағаз жүзінде емес, іс жүзінде Басқару кеңестеріне айналу керек.

«Жоғары білім берудің және мамандарды даярлаудың сапасы тізбекпен жоғары ілгерілеуге талпынатын экономикалар үшін шешуші мәнге ие» деп Дүниежүзілік экономикалық форумның сарапшылары белгілейді.

Әр мемлекет саяси және экономикалық бағытталудың өз жолын таңдайды. Табысқа жетудің әмбебап үлгісі - бірыңғай нұсқаулығы болу мүмкін емес. 21-ғасырдың жаңа ақиқаттары, ең алдымен, тексерілген мемлекеттік білім беру саясатын талап етеді.

Ең алдымен білім саласындағы әлемнің барлық елдеріне ортақ заңнамалардан, халықаралық конвенциялардан бастаған дұрыс. Халықаралық білім заңнамаларындағы негізгі құжат 1948 жылдың 10-шы желтоқсанындағы БҰҰ-ның Бас Ассамблеясы қабылдаған адам құқықтары жөніндегі Жалпыға ортақ Декларация болып табылады. Ол құжатта білім мәселелері 3 ережеден тұратын арнайы статьяда көрсетілген.

Біріншіден, адамның білім саласындағы құқықтары айқындалып, бастапқы және жалпы білім берудің ақысыздығы, бастапқы білімнің міндеттілігі, техникалық және кәсіби білімнің қолжетімділігі жөніндегі ереженің ерекшелігі анықталады.

Екіншіден, тұлғаның дамуындағы, адамдар арасындағы қарым-қатынастағы, қоғамдық прогресс пен бейбітшілікті қамтамасыз етудегі білімнің позитивті бағыты айқындалады.

Үшіншіден, баланың білім түрін таңдау кезіндегі ата-ананың басымдылығы көрсетіледі. Жалпы алғанда, Декларация мемлекеттер мен халықтар арасындағы білім мәселелері жөніндегі келешектегі келісімдердің саяси-моральдық негіздерін салды.

Білім, ғылым, мәдениет және ақпарат саласындағы жаһандық және аймақтық халықаралық-құқықтық актілерді жасау құқығына ие әлемдегі жалғыз ұйым ЮНЕСКО болып табылады.

Білім саласындағы соңғы онжылдықта ЮНЕСКО қабылдаған барлық халықаралық құжаттарды келесідей құрылымдарға бөлуге болады:

1) Білім саласындағы кез келген формадағы дискриминация саясаты мен тәжірибесін жою, мысалы, «Білім саласындағы дискриминациямен күрес жөніндегі конвенция» (1960);

2) Бейбітшілік, халықаралық өзара түсіністік, демократия мен гуманизм, адам құқықтарын сыйлау рухында тәрбиелеу;

3) Сәби құқықтарын қорғау, білім саласы қызметкерлерін кәсіби және әлеуметтік қорғау, мысалы, «Мұғалімдер жағдайы жөніндегі ұсыныстар» (1966);

4) Білім беруде халықаралық ынтымақтастықты дамыту, оның жекелеген салаларын ұштау, осы саладағы халықаралық статистика мен есептіліктің пайда болуы, мәселен, «Техникалық және кәсіби білім жөніндегі конвенция» (1989), «Ересектерге білім беруді дамыту жөніндегі ұсыныстар» (1976), «Білім саласындағы статистикалық мәліметтерді халықаралық стандарттау жөніндегі ұсыныстар» (1959), оқу курстарын мойындау жөніндегі аймақтық конвенцияла, ғылыми атақ және білім жөніндегі құжаттар және т.б.

Білім саласын Ұлттық деңгейде реттейтін өз еліміздегі заңдарға тоқталатын болсақ, сөзсіз Ата заңымыз – Конституциядан бастаған жөн. Конституциямыздың 30-бабы толықтай дерлік Қазақстан азаматтарының білім алуына арналған, мәселен осы баптың 2-тармағында былай делінген: «Азаматтың мемлекеттік жоғары оқу орнында конкурстық негізде тегін жоғары білім алуға құқығы бар», бұл бойынша жыл сайын мемлекет белгілі бір көлемде талапкерлерге арнап грант бөледі және ол конкурс негізінде іске асады. Ал 30-баптың 3-тармағында: «Жекеменшік оқу орындарында ақылы білім алу заңмен белгіленген негіздер мен тәртіп бойынша жүзеге асырылады» [1] – деп жазылып, мемлекеттік грантқа ие болу мүмкіндігіне қол жеткізе алмаған азаматтарға білім алудың жолы көрсетіледі. Конституцияның толықтай бір бабының білімге арналуы, азаматтардың білімі мемлекет үшін өте маңызды дүние екендігін көрсетеді.

Дегенмен, қазіргі тағда ҚР Конституциясын түбегейлі жетілдіру арқылы ғылым мен жоғары білім саласын трансформациялау барысында негіз болатын арнайы норма жоқ. Алыдыңғы қатарлыдамыған елдердің тәжірибесіндегі икемді норма осы тұста біздің елге де қажет, бірақ оған конституциялық негіз керек.

Ата заңымыз қабылданғалы быйылғы 29-жылдығында Конституциямыз еліміздің ішкі және сыртқы қарым қатынастарын реттеуде ең негізгі орынды иеленіп отыр. Әрине ол тәуелсіздік алған еліміз үшін алғашқы Конституциямыздың мәні мен мағынасы өте зор еді. Дегенмен, еліміз өз даму жолын нарықтық экономикаға негізделген капиталистік даму бағытын ұстануына орай және өтпелі экономикалық кезеңдегі кедергілерге төтеп беру мақсатында 1995 жылы Жаңа қазырғы қолданыстағы Конституцияны республикалық референдумда қабылдауға мәжбүр болған еді.

Қазақстан Республикасының конституциясы екі рет қабылданды соңғы ата заңымызға 6 рет өзгерістер мен толықтырулар енгізілді. Алғаш рет 07.10.1998ж., 21.05.2007ж., 02.02.2011ж., 10.03.2017ж., 23.03.2019ж., 08.06.2022 ж.

2022 жылғы 5 маусымда республикалық референдум нәтижесі бойынша Конституциямыздың 35-бабына өзгерістер мен толықтырулар енгізілді.

Дегенмен, ата заңымыздағы 6 рет жасалған өзгертулер мен толықтырулар Ғылым мен жоғары білім беру саласына қатысты айтылған норманы әлі күнге өзгертусіз қалып отыр. Осы тұрғыдан алғанда екі түрлі көзқарас байқалады алғашқысы ғылым мен жоғары білім беру саласының дамуы үшін заңдық негізде тұрықтылықтың болғанын қажет десе, ал екіншілері оған қарсы. Ғылым мен жоғары білім беру саласын тиісінше қоғамның барлық салаларымен бірге кешенді даму үшін конституцияны тиісінше толықтырылуды қажет ететіндігін алға тартады. Мысалы, ҚР Білім туралы заңы 27.07.2007 жылғы 95 рет жаңартылған болса ал ҚР Ғылым туралы 18.02.2011 жылғы заңы 18 рет жаңартылған екен.

Конституциямызда ғылымды және оған байланысты туындайтын қоғамдық қатынастарды реттеуге негіз болатын бірде де бір арнайы бап қарастырылмаған. Сонымен қатар, жоғары оқу орындары туралы да тиісінше бап жоқ.

Жоғарыда көрсетілген 30-бап негізігін орта білімді яғни, мектеп мен арнайы ортабілім деп түсінуге болады, олар оны реттеуге бағытталған. Оның өзінде де, заман талабына сай көптеген өзгерістер мен толықтыруларды қажет ететіндігін анықталып зерттеліп келеді. Қарапайым мысал, 1 тармақ бойынша, тегін және ақылы білім алу туралы мәселенің соңғы нүктесін әлі күнге ата заңда нақтыланбаған.

Ал, Конституцияның шынайы Ата Заңға айналуына және елде конституционализмнің қалыптасуына ықпал ететін басты институт – конституциялық бақылау екені сөзсіз.

Адамзат дамуының қазіргі кезеңінде, яғни ХХІ ғасырда конституциялық бақылау адам мен азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етуші ең басты құқықтық институтына айналып отыр.

Бұл институттың халықаралық құқықтық жүйеде де, ұлттық құқықтық жүйеде де алатын орны ерекше.

Әр мемлекетте конституциялық бақылау органдары моделін таңдауда әртүрлі формаларды қалайтынына назар аударма келе, белгілі ғалым Ж.Д. Бұсырманов, кейбір елдерде конституциялық соттар болса, келесі елде конституциялық кеңестердің, ал кейбірінде – конституциялық трибуналдардың құрылғанына назар аударады [14, 201 б.].

Конституциялық бақылау институтының жаңа мыңжылдықта құқықтың даму тенденциясына әсерін бейнелей келе, профессор Гарик Арутюнянның оны қоғамның жаңа, сапалы иммунно жүйесі деп атауы да тегін болмас [15,59 б.].

Жалпы, адам мен азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету, оларды қорғау және бұзылған жағдайда қалпына келтіру конституциялық бақылау органдарының алдындағы басты міндет.

Енді конституциялық бақылауды жүзеге асыру тәсілдеріне назар аударатын болсақ, ең алдымен мына мәселеге тоқтала кеткен жөн.

Конституциялық бақылаудың ең басты функциясы конституцияның елдің ішкі құқықтық жүйесіндегі үстемдігін орнату. Бұл функция негізінен

заңдар мен өзге де нормативтік құқықтық актілердің конституцияға сәйкестігін немесе керісінше, олардың конституцияға қайшылығын анықтау және сол арқылы олардың күшін жою. Сонымен қатар, конституция нормаларына түсініктеме беру арқылы олардың құқықтық жүйедегі үстем күшін орнықтыру, оларды дұрыс қолдану жолын анықтау және конституциялық нормалардың мазмұны мен мәнін құқық қолдану практикасы үшін кеңінен ашып бекіту. Қажет болған жағдайда билік салалары арасында туындаған конституциялық дауларды шешу. Мысалы, заң шығарушы билік органдары мен атқарушы билік органдарының арасындағы құрамдас өкілеттіктердің қай органға тиесілі екенін немесе тежемелік және тепе-теңдік қағидаларын ұстана отырып билік органдары арасындағы байланысты орнықтыру.

Осы мәселелерді реттеудегі конституциялық бақылау органдарының құзыреті негізінен екі – алдын-ала және кейінгі бақылау формаларында жүзеге асырылады.

Осылай өзара шектеудің негізгі критеріі болып олардың жүзеге асырылу уақыты табылады. Алдын-ала бақылау конституцияға сәйкестігі тексерілуге тиісті акті күшіне енгенше жүргізіледі. Ал, кейінгі бақылауда құзыретті органмен қабылданып, күшіне енген актілер тексеріледі, яғни конституциялық бақылау объектісі болып қолданысқа түскен актілер табылады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. Конституция 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды. (17.09.2022 жылғы толықтырулармен қоса) https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_.
2. Білім туралы. Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы. 01.09.2022 түзетулермен қоса. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319_
3. Ғылым туралы. Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 18 ақпандағы N 407-IV Заңы. (31.08.2022 жылғы толықтырулармен қоса) <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000407>
4. Педагог мәртебесі туралы. Қазақстан Республикасының Заңы 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 293-VI ҚРЗ. (03.05.2022 жылғы толықтырулармен қоса) <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1900000293>.
5. Мемлекет басшысының 2020 жылғы 1 қыркүйектегі "Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі" атты Қазақстан халқына Жолдауын іске асыру жөніндегі шаралар туралы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2020 жылғы 14 қыркүйектегі № 413 Жарлығы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U2000000413>.
6. Қазақстан Республикасының ғылымын дамытудың 2022 – 2026 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 25 мамырдағы № 336 қаулысы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2200000336>.
7. Баймаханов М.Т., Аюпова З.К. и др. Становление правового государства и конституционный процесс в Республике Казахстан: Монография. — Алматы: КазГЮА, 2001. — 346 с.
8. World education report 2000 - UNESCO, Paris, 2000 –P.116
9. World education report 2000 - UNESCO, Paris, 2000 –P.118
10. 2011 - 2020 Жылдарға арналған білім беруді дамытудың Мемлекеттік бағдарламасы, Астана, 2010ж.
11. Құлтуманова А. Жоғары білімді дамытудың стратегиясы: АҚШ университеттерінің тәжірибесі. /"Высшее образование в Казахстане" журналы, 2011ж.

12. Ресми сайт // URL: <https://www.duke.edu/>
13. Ресми сайт // URL: <http://www.unc.edu/>
14. Бусурманов Ж.Д. О некоторых особенностях и проблемах конституционного контроля в Республике Казахстан // Сборник материалов международной научно-практической конференции «Конституция: Личность, общество и государство». 30-31 августа 2005 года. С. 479.
15. Арутюнян Г. Конституционная культура XXI века и новые вызовы системного развития конституционной юстиции // Вестник Конференции органов конституционного контроля стран молодой демократии «Конституционное правосудие». Выпуск 2 (40)-3(41), 2008. Центр конституционного права Республики Армения. Ереван-2008. С. 51.

XFTAА 34.03.47

ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТАЛАПТАРДЫ БҰЗУМЕН БАЙЛАНЫСТЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ АЛДЫН АЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

ВОПРОСЫ ПРОФИЛАКТИКИ УГОЛОВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ, СВЯЗАННЫХ С НАРУШЕНИЕМ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ТРЕБОВАНИЙ

Кошкинбаева Алия Сержановна

PhD, қауымдастырылған профессор, Алматы қаласы Тұран университетінің құқықтану және халықаралық құқық кафедрасы
PhD, ассоциированный профессор, кафедры юриспруденции и международного права университета Туран г.Алматы
ankin2022@bk.ru

Аннотация: Мақалада экологиялық талаптарды бұзумен байланысты қылмыстылық ұғымы, қылмыстылықтың жай-күйі, қылмыстылықтың негізгі себептері мен оған ықпал ететін мән-жайлар, қылмыстылықтың алдын алу шаралары қарастырылады.

Түйінді сөздер: экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар, экологиялық талаптарды бұзу, қылмыстық жауаптылық, қылмыстылықтың алдын алу.

Аннотация: В статье рассматриваются понятие преступности, связанное с нарушением экологических требований, состояние преступности, основные причины преступности и обстоятельства, способствующие этому, меры профилактики.

Ключевые слова: экологические уголовные правонарушения, нарушение экологических требований, уголовная ответственность, профилактика преступности.

Заман талабына сай қылмыстық заңнаманы жетілдіру аясында Қазақстанда экологиялық құқық бұзушылықтармен күрес өзекті мәселелердің бірі саналады. Елдегі экологиялық саясат осы тұста көпшілік назарында жүр. Экологиялық заңнамалардағы түбегейлі өзгерістер нәтижелі жетістікке қол жеткізбеді. Елдің экологиялық жағдайы жақсара қоймады. Қоршаған ортаның ластануынан ұлттық экологиялық қауіпсіздікке қауіп

төніп, халықтың денсаулығына, өміріне нұқсан келуі жалғасуда.

Өндіріс еліміздің экономикасының маңызды құрамдас бөлігі бола тұра, оның қоршаған ортаға жағымсыз ықпал етуші негізгі қайнар көз екендігін де терістей алмаймыз. Мемлекеттік статистика деректері соңғы жылдары жылу энергетика саласындағы кәсіпорындардың, мұнай-газдардың әсерінен қоршаған ортаның ластану жағдайының елеулі түрде өскенін растайды. Бұл ауаны, жерді, суды ластайтын шығарындыларын тастау күйінде көрінеді.

Қазақстандағы қалалардағы ауаның ластануы 15 қалада нормадан асқан, атап айтсақ, Өскемен, Лениногор, Алматы, Ақтөбе, Атырау, Ақтау, Теміртау, Шымкент, Тараз, Петропавл, Қарағанды т.б. Күні бүгінге дейін республикамызда 20 млрд. тоннадан астам өндіріс және тұрмыс қалдықтары жиналып қалған [1].

Байқап отырғанымыздай, өндірістердің қоршаған ортаға техногенді әсерінің басым бөлігі экологиялық заңнамаларды бұзудың салдарынан болып отыр. Табиғат байлығына қылмыстық қолсұғушылықтың кеңінен етек жаюы, латенттік деңгейінің жоғарылығы және қылмыстық құқық бұзушылықтарды жасағаны үшін жауаптылықтан қашып құтылмаушылық қағидатының іске асырылуының қанағаттандырылмауы экология саласындағы қылмыстық іс-әрекеттермен күресудің тиімді амалдарын қарастыруды қажеттігі туындайды. Алайда, елдегі криминогендік жағдайдың жылдан жылға нашарлауынан әлі күнге дейін экологиялық қылмыстылықпен күресте құқық қорғау органдары басты күшке ие емес.

2019 жылдың 2 қыркүйегінде мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты Жолдауында: «Үкімет экологияны жақсартуға, жаңартылатын энергия көздерін пайдалануды кеңейту, қоршаған ортаны сақтау ісін дәріптеу жұмыстарын жандандыруы керек. Осы орайда «Бірге – Таза Қазақстан» науқаны – қолдауға тұрарлық жоба. Бұл жұмысты жалғастыру керек» делінген болатын [2].

Сәйкесінше, елімізде экологиялық саясат басты назарға алынып, жүйелі қайта құруларды жүзеге асыру басты мақсатқа айналды. Жоба Қазақстан халқының әл-ауқатын, өмір сүру сапасын арттыруды және қоршаған ортаны сақтай отырып, мемлекетімізді дамыған 30 елдер қатарына кіргізу көзделуде.

Таза қоршаған ортаны қорғауға бағытталған шаралардың қатарында экологиялық талаптарды бұзумен байланысты қылмыстылықтармен күрестің де үлесі бар.

Қылмыстылықтың алдын алу – қылмыстылықтың төмендеуі тенденциясын және оның сипаты мен құрылымының оң өзгерістерін сақтап қалу; қылмыстылықтың себептерін жою сынды шараларды қамтиды. Ал экологиялық талаптарды бұзумен байланысты қылмыстылықтың алдын алу шараларының жүйесі, ұғымдық аппарат ретінде, ықпал ету шараларының ынталандыру мен шектеу сынды екі әдісіне негізделген.

«Құқық бұзушылық профилактикасы туралы» ҚР Заңына сай, құқық бұзушылық профилактикасы жалпы, арнаулы және жеке шараларымен

жүргізілуі тиіс [3].

Экологиялық талаптарды бұзумен байланысты қылмыстылықтың жалпы алдын алу шараларына жалпы мемлекеттік экологиялық саясатты қалыптастыру және кезекті іске асыру; сыбайлас жемқорлықтың пайда болуы мен іс-қимылына кедергі келтіретін мемлекеттік экологиялық бақылау органдары жүйесінің қызметтерін оңтайландыру және тұрақтылығын қамтамасыз ету; қолданыстағы қылмыстық, әкімшілік және экологиялық заңнамаларды жетілдіру; осы саладағы нормативтік актілерге криминологиялық сараптама жүргізуді міндеттеу; халықтың қоғамдық экологиялық-құқықтық санасының деңгейін арттыруды жатқызуға болады. Бұл жалпы алдын алу шаралары адамның қоғамда лайықты өмір сүруін қамтамасыз етуге, қалыпты қажеттіліктерге (тұрғын үйге, материалдық жеткіліктілікке, жұмысқа және демалуға) заңды жолмен қол жеткізуге жағдай жасауға бағытталады.

Ал енді экологиялық талаптарды бұзумен байланысты қылмыстылықтың алдын алудың арнайы шараларына келсек, ол экономикалық, әлеуметтік, мәдени-тәрбиелік, ұйымдастырушылық, құқықтық сипатқа ие және өзіндік ерекшеліктері де бар. Біріншіден, олардың барлығы қылмыстылықтың себептері мен оған итермелейтін мән-жайларын еңсеруге, қылмыс жасаған немесе қылмысқа оқталған адамдарға, сондай-ақ осындай әрекетке бейім адамдарға оларды түзету және қайта тәрбиелеу мақсатында ықпал етуге тікелей бағытталған. Екіншіден, мұнда жалпы әлеуметтік шаралармен салыстырғанда мәжбүрлеу элементтері басым. Үшіншіден, осы шараларды қолданудың ауқымы мен олардың нәтижелері салыстырмалы түрде шектеулі.

Экологиялық қылмыскерлерді қылмыстық жауаптылыққа тарту саласындағы құқық қолдану практикасын жетілдіруге, оның ішінде жазадан құтыла алмаушылық қағидатын іске асыруға бағытталған шаралардың (мысалы, экологиялық қылмыстар жасағаны үшін осы қылмыстық әрекеттердің қоғамдық қауіптілік дәрежесіне сәйкес келетін жаза тағайындаудағы сот тәжірибесінің тұрақтылығын қамтамасыз етудің) мәнісі зор. Соттардың қылмыскерге тағайындалатын жазаны негізсіз жеңілдетуі немесе оған қатысы бар қылмыстық қудалаудың негізсіз тоқтатылғанын ескермеу фактілері жазаның қылмыстылықтың алдын-алудағы орнын айтарлықтай төмендетеді.

Кейбір еңбектерде экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар үшін экологиялық талаптарды бұзудың салдарынан келген зардаптарды қалпына келтіруге бағытталған қоғамдық жұмыстарға тарту түріндегі қылмыстық жазаны қолдану мақсатқа сай, деген пікірлер кездеседі. Мұнда қоршаған ортаны қалпына келтіруге байланысты қолданылған іс-әрекеттер жайлы халықты тұрақты түрде хабардар етіп отырған маңызды саналады.

Қылмыстылықпен күресте мемлекеттік табиғатты қорғау және құқық қорғау органдарына елеулі көмек болатын қоғамдық экологиялық бақылауды жүзеге асырудың құқықтық және ұйымдастырушылық негіздерін нығайту қажет. Экологиялық бақылауды жүзеге асыратын мемлекеттік органдардағы

сыбайлас жемқорлық әрекеттері қауіпті фактор болып табылады. Қоршаған ортаға нормадан тыс шығарындыларды тастаудың бір себебі лауазымды тұлғалар түрлі коммерциялық құрылымдардың пайдасына (тексеру барысында анықталған бұзушылықтарды жасыру) өз лауазымдық өкілеттіктерін теріс пайдаланатын, рұқсат беру құжатынсыз табиғат пайдалануды жүзеге асыруға жол беретін сыбайлас жемқорлық қылмыстармен байланысты. Осы тұста табиғатты қорғау саласындағы сыбайлас жемқорлықпен күресетін арнайы органды құрудың маңызы ерекше. Ғылыми еңбектерде маманданған органды түрлі нысанда құру мәселесі көтеріледі. Мысалы, ҚР ПМ құрамынан мүмкін болса Экологиялық полиция Комитетін бөлектеп, ҚР Мемлекеттік қызмет істері министрлігінің сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл ұлттық бюросы тектес ҚР экологиялық полиция бюросын құру, сондай-ақ адам, қоғам, мемлекеттің заңды экологиялық құқықтары мен мүдделерін қорғау үшін экологиялық юстиция жүйесін құруды М.Д. Қаражанов ұсынған [4].

Субъектілердің экологиялық талаптарды бұзумен байланысты қылмыстылықтың алдын-алудағы қызметтері қылмыстылықтың объективті себептері мен оған итермелейтін мән-жайларға, жекелеген аймақтардағы қылмыстық қолсұғушылықты арандататын криминогенді жағдайларға, сондай-ақ жағымсыз жеке қасиеттерге тікелей ықпал етуі керек.

Аталған қылмыстылық түрімен күресті тек құқық қорғау органдарына жүктеп қойып, көзделген мақсаттарға қол жеткізу мүмкін емес. Оған барлық күштер мен құралдарды толық жұмылдара отырып қана қол жеткіземіз, яғни құқық қорғау органдарымен қатар табиғат қорғау органдары да.

Қоршаған ортаны қорғау функциясын мына органдар бірлесіп жүзеге асырады: ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар Министрлігі (Су ресурстары жөніндегі комитеті; Геология комитеті; Орман шаруашылығы мен жануарлар дүниесі комитеті; экологиялық реттеу және бақылау комитеті); ҚР Ауыл шаруашылығы Министрлігі (Жер ресурстарын басқару комитеті, Ветеринарлық бақылау және қадағалау комитеті, Аграрлық-өнеркәсіптік кешендегі мемлекеттік инспекция комитеті); ҚР Энергетика Министрлігі (Атомдық және энергетикалық қадағалау мен бақылау комитеті).

Сонымен қатар, экологиялық талаптарды бұзумен байланысты қылмыстылықтың алдын алу субъектілеріне Қазақстан Республикасының Ішкі істер министрлігі жатады.

Елдегі экологиялық талаптардың сақталуын қамтамасыз ету жолында мемлекеттік экологиялық бақылау шаралары іске асырылады. ҚР ЭК-тің 178-бабына орай, мемлекеттік экологиялық бақылауды жүзеге асыратын лауазымды адамдар: экологиялық заңнамадағы қарастырылған талаптардың сақталуын бақылайды; жалпы елдегі заңнамалардағы талаптарды сақтауды; экология саласындағы заңнамаларды бұзудың салдарынан қылмыстық іс-әрекеттің белгілері бар фактілері туралы құқық қорғау органдарына хабарлайды; экологиялық заңнаманың сақталуын қамтамасыз етуде өзге мемлекеттік органдармен, сонымен қатар жеке, заңды тұлғалармен өзара

әріптестікте болады; инспекторлық ақпарат құпиялылығын және мемлекеттік қызметші ретінде қызметтік әдеп ережелерін сақтайды.

Табиғат пайдалану құқығы жүйесінде бақылауды қатаңдату жөнінде шаралар қабылдап, бақылаушы құзыретті органдарға қоршаған табиғи ортаға зиян мен залал келтірумен байланысты құқық бұзушылық жағдайларын жою жөнінде қосымша өкілеттіктер берген жөн. Сондай-ақ мемлекеттік табиғат қорғау органдары ұйымдардың тәртіптік практикасына ықпалын күшейтуі тиіс, сондай-ақ ұйымдарды тәртіптік жазалардың есебін жүргізуге, оның есебін уәкілетті органға статистиканы құрастыруға және тәртіптік шаралардың тиімділігін арттыру шараларын анықтау үшін беруге міндеттеу керек.

Зиянды өтеуге қарағанда, экономикалық және экологиялық тұрғыдан оның алдын алуға негізделген орынды. Бұл мәселелерді экономистер мен экологтар егжей-тегжейлі қарауы тиіс. Құқық міндеті – заң нормалары мен ережелерін белгілеу, оларды бұзғаны үшін жауапкершілікті енгізу, тәртіп бұзушылардың міндеттерін орындауын қамтамасыз ету, әсіресе, келтірілген зиянды толық өтеудің тетіктерін енгізу заман талабы болмақ.

Құқық қолдану тәжірбиесін талдау нәтижелері көрсеткендей, бұл саладағы қылмыстылықтармен күрес аса тиімді болмай отыр. Бұл тек әлеуметтік, экономикалық, саяси сипаттағы факторларға ғана емес, сонымен бірге заңнаманың жетілмегендігіне де байланысты, бұл өз кезегінде құқық қорғау органдарының тиісті қызметі деңгейінің төмендігін білдіреді. Кейінге қалдырылмайтын ұйымдастыру іс-шараларының қатарына құқық қорғау және бақылаушы органдарының қызметтерінің тиімділігін арттыруды жатқызамыз (атап айтсақ, алдын алу субъектілерінің өзара іс-қимылдарын күшейту, үйлестіру және осы құрылым қызметкерлерінің біліктілік деңгейін арттыру арқылы).

Экологиялық қылмыстық істер бойынша мәселе күрделі: мұнда экологтың, биолог, ихтиолог, метеоролог немесе геолог кім екенін ешкім біле бермейді. Экология саласында кеңес беру, ауаның ассимиляциялау қабілеті, ауаны токсикологиялық бақылау, ауадағы зиянды заттардың белгілерін шектейтін биотестілеу, бұл юридикалық ұғымдар емес, сондықтан тергеушілерге ол белгісіз. Қызметкерлерге қосымша білім беру жүйесі қолға алынуы тиіс, өйткені заң саласындағы білім басты орында, ал экологиялық білім қосымша болуы керек. Әу бастан-ақ құқық қорғау органдары, сот жүйесінде мамандандырылған құқық органдарын құра отырып, мамандандырылған органдардың қызметкерлерін даярлайтын арнайы оқу орындары мен біліктілікті арттыру орталықтарын сайлап алған жөн. Бұл саланың қызметкерлері үшін арнайы мамандықтар ашу артық етпес еді. Мысалы, бұрынғы қаржы полициясы Академиясы сынды.

Солтүстік Еуропа елдерінде де экологиялық қылмыстылықпен күресте құқық қорғау органдарын арнайы дайындықтан өткізіп отырады. Мысалы, Норвегияда барлық полиция округтерінде экологиялық қылмыстарға қатысты өзара іс-қимылдар үшін жауапты лауазымды тұлға, ал әрбір полиция учаскесінде экологиялық қылмыстарды тергейтін мамандандырылған

қызметкер болады. Мұндай қызметкерлер Ұлттық полиция академиясында арнайы дайындықтан өтеді [5].

Құқық қолдану тәжірибесін талдау нәтижелері көрсеткендей, экологиялық істердің 90%-ы (браконьерлік істерді қоспағанда) сотқа жетпейді немесе сотта «тоқтайды». Бұл көбінесе экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар құрамдарының ерекшеліктеріне және тергеушілердің осы ерекшеліктерді білмеуіне байланысты. Экологиялық құрамдардан кінәнің абайсыз нысанын алып тастау тергеу жұмысындағы елеулі қиындықтарға алып келді. Қылмыстық істі жүргізу барысында тергеуші қылмыстық жауаптылыққа тартылған тұлғаның кінәсін дәлелдегенде оның тек менмендігі немесе немқұрайдылығын дәлелдейтін фактілерге сүйену жеткіліксіз, ол қылмыс құрамның барлық белгілерін сипаттайтын, мысалы, атмосфералық ауаның ластануы фактісі бойынша субъектінің қылмыстың жанама ниеттінің болғанын дәлелдегені де дұрыс.

Барлық табиғат қорғау іс-шараларының түпкі мақсаты – қоршаған табиғи ортаны сақтап қалу, оған тек белгіленген табиғат қорғау шараларының бұзылуына жол берілмейтіндігіне сенім-нанымды, жауаптылықты қалыптастырмай қол жеткізу қиын. Алайда, нақты жауапкершілік көзделмейінше сенім де маңызды емес, тіпті міндетті емес болып қала береді.

Қоршаған ортаға антропогендік әсердің өсуі және осыған орай экологиялық талаптарды бұзумен байланысты қылмыстық құқық бұзушылықтар санының өсуі; онан келетін зардаптың күрделілігі; осы зардаптардың «жинақталуы» және ұзақ уақыт өткеннен кейін ғана байқалуы; осы салдарды жоюдың қиындығы, көптеген азаматтардың бір мезгілде зиян шегуі – осының барлығы қазіргі уақытта қоршаған ортаны қорғау саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтардың қоғамға қауіптілігін сипаттайды. Сәйкесінше, бұл экологиялық талаптарды бұзумен байланысты қылмыстық құқық бұзушылықтар үшін жауапкершілік тұжырымдамасын одан әрі әзірлеуді талап етеді.

Іс-тәжірибеде экологиялық талаптарды бұзу фактілері тіркелінгенімен де, қылмыскердің кінәсін айғақтайтын қоршаған ортаның, жануарлар мен өсімдіктер әлемінің қырылып, жойылуының шынайы себебі әшкереленбейді, әсіресе, экологиялық қылмыстық іс-әрекеттердегі басты айғақтардың бірі саналатын сараптама қорытындыларында әділ тұжырым жасалмайды. Бұл құжаттың көмегімен қылмыстық істі ашуға әрі қарай ілгек тауып алуға болатын еді. Сондықтан да экологиялық сараптама беруден жалтару, экологиялық маңызы бар мәліметтерді қасақана жасыру және бұрмалау іс-әрекеттері үшін ҚР ҚК-де жауаптылықтың көзделуі қажет болып отыр. Мысалы, Украина қылмыстық кодексінің 238-бабымен (Халықтың экологиялық жай-күйі немесе сырқаттануы туралы мәліметтерді жасыру немесе бұрмалау) елдің экологиялық, оның ішінде радиациялық жай-күйі туралы, сондай-ақ экологиялық қауіптілігі жоғары аудандардағы халықтың сырқаттанушылық жай-күйі туралы мәліметтерді жасырғаны немесе қасақана бұрмалағаны үшін жауаптылық қарастырылған [6].

Экологиялық талаптарды бұзумен байланысты қылмыстылықтың алдын алуда прокуратура қызметінің орны ерекше екендігін атап кетуге болады. Дегенмен де іс-тәжірибеде табиғатты қорғау прокуратураларының жұмысын ұйымдастыруда қызметкерлердің енжарлығы жұмыстарының тиімсіздігі, экологиялық заңнаманың бұзушыларға дер кезінде мән берілмейтіндігі жайлы жағдайларды кездестіруге болады [7].

Қорытындылай келе экологиялық талаптарды бұзумен байланысты қылмыстылықтың алдын алуда жалпы және арнайы шаралар негізге алынады. Жалпы алдын алу шаралары елдің қалыпты өмір сүру жағдайын, жағымды рухани қатынастарды қалыптастыруға арналса, ал арнайы - криминологиялық сипаттағы шаралар экологиялық талаптарды бұзумен байланысты қылмыстылықтың алдын алуға тікелей бағытталады.

ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар Министрлігі (Су ресурстары жөніндегі комитеті, Геология комитеті, Орман шаруашылығы мен жануарлар дүниесі комитеті, экологиялық реттеу және бақылау комитеті); ҚР Ауыл шаруашылық Министрлігі (Жер ресурстарын басқару комитеті, Ветеринарлық бақылау және қадағалау комитеті, АӨК мемлекеттік инспекция комитеті); ҚР энергетика Министрлігі (Атомдық және энергетикалық қадағалау мен бақылау комитеті) және ҚР Ішкі істер Министрлігі (табиғат қорғау полициясы) экологиялық талаптарды бұзумен байланысты қылмыстылықтың арнайы алдын алу субъектілері болып табылады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Названы города Казахстана с самым высоким уровнем загрязнения воздуха // <https://kursiv.kz/news/kompanii-i-rynki/2017-02/nazvany>.

2 Мемлекет басшысы Қ.-Ж. Тоқаев. Сындаларлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі: Қазақстан халқына жолдауы // https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president.

3 Қазақстан Республикасының Заңы. Құқық бұзушылық профилактикасы туралы: 2010 жылдың 29 сәуірі, №271-IV қабылданған (19.12.2020 берілген өзгер. мен толық.) // https://kodeksy-kz.com/o_profilaktike_pravonarushenij/1.htm.

4 Қаражанов М.Д. Экологиялық қауіпсіздікке қол сұғатын қылмыстармен күресу мәселелері // Л.Н. Гумилев атынд. ЕҰУ Хабаршы. – 2012. – №5(90). – Б. 162-166.

5 OECD Environmental Performance Reviews: Norway, 2011 // <https://www.oecd.org/env/country-reviews/47689079.pdf>.

6 Уголовный кодекс Украины: принят 5 апреля 2001 года, №2341-III (с изм. от 28.07.2022. года) // <https://meget.kiev.ua/kodeks/ugolovniy>.

7 Бас Прокурор табиғатты қорғау прокурорларының қызметін сынға алды // <https://aigak.kz/2018/03/13/bas-prokuror-tabiatt-oraу>.

АДВОКАТТЫҚ ҚЫЗМЕТ САЛАСЫН ЦИФРЛАНДЫРУДЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

АКТУАЛЬНОСТЬ ЦИФРОВИЗАЦИИ АДВОКАТСКОЙ СФЕРЫ УСЛУГ

Долда Жақсылық Жұмаханұлы

Туран университетінің аға оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі,

Алматы облыстық адвокаттар алқасының адвокаты

магистр юридических наук, преподаватель университета Туран

г.Алматы, адвокат

E. mail: zh.dolda@turab-edu.kz

Аннотация. Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік қызметтерді автоматтандырудың бүгінгі тиісінше жағдай жасалынған. Цифрлы технологияның көмегімен көптеген қызмет түрлері онлайн режимде қолжетімді болды. Мемлекеттік билік құрылымдары мен азаматтық қоғамның арасындағы алшақтық азайды. Заң көмегі, оның ішінде адвокаттық қызмет нысаны да цифрландыру арқылы жаңаша түрленді. Бұл мақала, осы цифрландыру қызметінің қалыпты адвокаттық қызметке тигізер әсерін зерттеуге бағытталған. Мұнда цифрландырудың тиімді көріністерімен қатар, оның келеңсіз тұстары да баяндалған. Зерттеу қорытындысы, адвокаттық қызметті тұтастай автоматтандырудың нәтижесі бұл қызметтің сапа көрсеткішіне қаншалықты әсер ететіндігін бекітеді.

Кілттік сөздер: Электронды құжат айналымы, Электронды Үкімет, Заң көмегі, Адвокатура, Адвокаттық қызмет, Цифрландыру, Е-өтініш ақпараттық жүйесі, “Е-Заң көмегі” бірінғай ақпараттық жүйесі.

Аннотация. Автоматизация государственных служащих в Республике Казахстан имеет большое значение. Многие услуги для технических специалистов стали доступны онлайн. Разрыв между государственной властью и гражданским обществом сократился. Юридическая помощь, в том числе в форме адвокатуры, была преобразована цифровизацией. Эта статья направлена на изучение влияния этой деятельности по оцифровке на обычную практику защиты интересов. Наряду с положительными сторонами цифровизации здесь описаны и ее недостатки. Вывод исследования, результат автоматизации службы адвокатуры в целом подтверждает, насколько эта служба влияет на показатель качества.

Ключевые слова: Электронный документооборот, Электронное правительство, Юридическая помощь, Адвокатура, Юридическая служба, Цифровизация, Электронно-заявительная информационная система, Единая информационная система «Электронная правовая помощь».

Әлемдік өркениеттің қарқынды дамуы ақпарат саласын айналып өтпегені белгілі. Ақпарат көлемі ұлғайып, қағаз құжаттарының үлесі екі есеге артты. Халықаралық зерттеулер әлемде жыл сайын шамамен 6 миллиард жаңа құжат жасақталатынын анықтады. Мұндай көлемдегі ақпарат айналымын ескі үрдіспен өңдеп, сақтау мүмкін емес болды. Сол себепті, әлем мемлекеттері, соңғы жылдары, қағаз құжаттарынан ішінара бас тартып,

электрондық құжат айналымына өтті. Тоқсаныншы жылдардың ортасы құжаттардың тек он пайызы ғана цифрлы формада болса, бүгінгі күні бұл көрсеткіш жетпіс пайызға өсті.

Электронды құжат айналымының тиімділігі қағаз шығынының азаюынан және де электронды құжаттардың шапшаңдығынан байқалды. Сондай-ақ, электронды құжаттардың орындалу барысының бақылану мүмкіндігі де, бұл жүйенің артықшылығын бекітті.

2004 жылы көтерілген бастаманың негізінде 2006 жылы Қазақстан, Оңтүстік Кореяның тәжірибесін негізге алып, «Электронды үкімет» порталын іске қосты. Мақсат - мемлекет пен азаматтар арасындағы қарым-қатынасты барынша оңтайландыру, мемлекеттік қызметтерді жылдам әрі сапалы көрсету.

Іске қосылған сәтінен бастап, бүгінгі күнге дейін бұл жоба қалыптасу мен дамудың іргелі төрт кезеңінен өтті, олар: ақпараттық, интерактивті, транзакциялық және түрлендірмелі кезеңдер. Соңғы кезеңнің міндеті, электронды көрсетілетін мемлекеттік қызметтердің орындалу мерзімін жылдамдату. Кейбір қызмет түрлерінің нәтижесі саналы секундтарда орындалатын жағдайға жетті, бұл қуанарлық жетістік. Халықтың игілігі үшін жасалған жоба, өзінің оң нәтижесін берді. Дүниежүзілік қауымдастық тарапынан да ұлттық жобамыз оң бағаланды.

Жаңа үрдіс, құқықтық қызмет саласын да айналып өтпегені анық, адвокаттық қызмет саласындағы цифрландырудың алғашқы және маңызды жетістіктерінің бірі нормативтік құқықтық актілердің ақпараттық құқықтық жүйесінің қалыптасуы, яғни осы саланың автоматтандырылуы болды. Бүгінгі күні елімізде құқықтық нормалардың біріңғай жүйесін қалыптастырған «Zan» деректер базасы, «Параграф» ақпараттық жүйесі, «Әділет» ақпараттық-құқықтық жүйесі, **Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің эталондық бақылау банкі**, «Best Profi» ақпараттық жүйесі (2010) сынды жобалар тұрақты жұмыс жасайды. [1]

Заң қызметін цифрландырудың тағы бір көрінісі - «Е-өтініш» ақпараттық жүйесі. Бұл жүйе Президент Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Халық үніне құлақ асатын мемлекет» тұжырымдамасын жүзеге асыру мақсатында жасалды. Жүйенің негізгі қызметі - мемлекеттік органдарға келіп түсетін барлық өтініштердің бірыңғай базасын қалыптастыру және онлайн режимде өтініш берушімен кері байланыс жүйесін орнату. Платформаны BTS Digital компаниясы әзірледі, негізгі операторы "Азаматтарға арналған үкімет" мемлекеттік корпорациясы.

«Е-өтініш» ақпараттық жүйесі -16 түрлі өтінім түрін, оның ішінде арыз, ұсыныс, адвокаттардың сұрау салуы, шағым секілді өтінім түрлерін қамтыған, Әкімшілік рәсімдік-процестік кодекске негізделген сервис. Жүйе автоматтандырылған негізде жұмыс жасағандықтан, ондағы ақпараттарға талдау жүргізу арқылы оператор, өңірлер бойынша адамдардың проблемаларын жүйелеуге, мемлекеттік органдар жұмысының тиімділігін анықтауға, проблемалардың жалпы көрінісін көруге мүмкіндік алды. Бұл, уақытында іске қосылған өте ыңғайлы платформа. Жүйеге кіру, өтінім

жіберу арнайы тіркелуді, жеке ақпараттарды ұсынуды қажет етпейді. [2]

2018 жылғы 5 шілдеде “Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы” ҚР заңы қабылданды. [3] Жобалану кезеңінен бастап, қабылдануына дейін қоғамдық сынға ұшыраған заңның бірі. Негізгі қарсылық еліміздегі адвокаттық қауымдастық тарапынан болды. Жаңа заң, Конституциямен бекітілген адвокаттық қызметтің тәуелсіздігіне қол салып, қызмет аясын тарылтты. Заң жобасына қатысты пікірлер қақтығысы, жобаның ата заңға сәйкестігін тексеру үшін Конституциялық кеңеске жолдануына негіз болды. Кеңестің оң қорытындысынан кейін, заң бекітіліп, қабылданды.

Жаңа заңның 24 бабымен “Заң көмегінің бірыңғай ақпараттық жүйесі” ұғымы енгізілді. Оны жүзеге асыру мақсатында “Е-Заң көмегі” бірыңғай ақпараттық жүйесі әзірленіп, қолданысқа енгізілді. Бастапқы пилоттық жобаның қызметі 2020 жылы мұнайлы өлке Маңғыстау облысын және Алматы мен Астана қалаларын қамтыды. [4] Тиімділігі іс жүзінде ақталғаннан кейін, жүйеге республиканың басқа өңірлері қосылды. Жоба операторы - «Ұлттық ақпараттық технологиялар» акционерлік қоғамы. Жүйе мақсаты - сотқа дейінгі тергеп-тексеру сатысында адвокат тағайындау процесі мен қызмет құнын есептеу және оның ақысын төлеу процестерін автоматтандыруға арналған. Сонымен қатар қағазсыз құжат айналымына көшуге, адвокаттарды тағайындауының ашықтығы мен уақтылығын қамтамасыз етуге бағытталды.

Қолданыста болған екі жыл мерзім, “Е-Заң көмегі” бірыңғай ақпараттық жүйесінің халық үшін оның ішінде адвокаттар мен заң консультанттары үшін тиімділігін бекітті. Әсіресе мемлекеттік кепілдендірілген заң көмегін көрсету саласын автоматтандыруға зор үлес қосты. Соттар мен, сотқа дейінгі тергеу органдары кәсіби заң көмегіне мұқтаж адамдарды тиісті қызмет түрімен қамтамасыз ету үшін бұрынғыдай қағаз нысанындағы қаулыларын адвокаттардың аймақтық кеңсесіне тасу, нәтижесін күту секілді артық әрекеттерден арылды. Барлық іс-қимыл онлайн режимде жасалады.

Әділет министрінің есебіне сүйенсек 2021 жылғы көрсеткіш бойынша, еліміздің 122 мыңнан астам азаматы “Е-Заң көмегі” бірыңғай ақпараттық жүйесі арқылы 1,8 млрд теңгеге мемлекетпен кепілдендірілген көмек алған. Әлеуметтік жағдайы төмен 11 мыңнан астам азамат өтеусіз заң көмегін алған.

Ақпараттық цифрлы технологияның қалыпты және қарқынды дамуы халқымыздың әлеуметтік жағдайына оң әсер беріп, заманауи жаңа үрдістердің қалыптастыратыны анық. Жоғарыда келтірілген сандық және сапалы көрсеткіштер соның дәлелі. Әйтсе де цифрландыруды әр қызмет түрінің өзіндік табиғаты мен болмысын ескере отырып жүргізген дұрыс. Қызмет көрсетуші субъектінің тікелей қатысуымен ғана орын алатын қызмет түрлері жетерлік. Соның бірі адвокаттық қызмет.

Адвокаттық қызметті, онымен сабақтас өзге қызмет түрлерінен ерекшелетін бір белгісі - адвокаттық құпия мәселесі. Бұл ұғым арнайы заң нормаларымен бекітіліп, қорғалады. Адвокат пен оған жүгінуші тұлғаның арасындағы қарым-қатынас сенімге негізделеді. Сенім – құпияға жол ашады.

Құпияның сақталуы, ол адвокаттың – кәсіби міндеті. Демек, адвокаттық құпияның сақталуы мен қорғалуы бұл адвокаттық қызмет сапасының негізгі көрсеткіші.

Интернет әлеміндегі ақпараттық кеңістік толықтай қауіпсіз аймақ деп ешкім кепілдік бере алмайды. Технологияның қарқынды дамуы, осы саладағы құқық бұзушылықтардың дамуы мен жаңаша түрленуіне жол ашып отыр. Мұндай жағдайда ақпараттың құпиялығын қамтамасыз ету жеке адам тұрмақ, мемлекеттің өзіне қиындық тудырып отыр. Осы тұрғыда бекітілетін алғашқы тұжырым, қызмет саласын толықтай цифрландыру адвокаттық құпия институтының қалыпты қызметіне нұқсан келтіруі мүмкін. [5]

«Ақпараттандыру туралы» Қазақстан Республикасының заңымен Ақпараттық қауіпсіздік ұғымы бекітілген, бұл дегеніміз – электрондық ақпараттық ресурстардың, ақпараттық жүйелердің және ақпараттық-коммуникациялық инфрақұрылымның сыртқы және ішкі қатерлерден қорғалуының жай-күйі. [6] Осы анықтама арқылы заң шығарушы кез келген электронды ақпаратқа әлде бір тосын көзден қауіптің туыныдауы мүмкіндігін жоққа шығармайды. Бұл жағымсыз болса да, бар құбылыс. Одан сақтанудың, қорғалудың мүмкіндігі, ол екінші бір мәселе.

2019 жылы 11 миллион қазақстандық азаматтардың жеке деректері интернет желісінің ашық көздеріне тарап кеткені мәлім. Арнайы жүргізілген тексеріс, ақпараттардың Қазақстан Республикасы Орталық сайлау комиссиясының дерек қорынан қолды болғанын бекітті. Бұл деген үлкен қауіп. Жеке құрылымдар былай тұрсын, мемлекеттік органның арнайы дерек қорынан ақпараттардың ұрлануы, тиісті қорғаныстың жоқтығын бекітеді.

Бүгінгі күннің өзінде арнайы уәкілетті органдар, азаматтарымыздың дербес дерек көздерінің ұрлануы болмаса, заңсыз өзгертілуіне қатысты түрлі арыз-шағымдарын қарастыруда. Меншік иесінің келісімінсіз пәтерге заңсыз тіркеуге отырғызу, азаматтың атынан негізсіз мемлекеттік қызметтерді алу, заңсыз несиелерді рәсімдеу, осының барлығы күнделікті өмірде орын алып жатқан келеңсіздіктер.

Заң көмегін толықтай цифрландыру мақсатында, адвокат пен клиент арасындағы деректердің арнайы дерек қорына енгізілуі көзделсе, оның қауіпсіздігіне, адвокаттық құпияның сақталуына адвокат дербес жауап бере алмайды. Бұл өз кезегінде құқық қорғау қызметінің төмендеуіне, қызмет сапасының әлсіреуіне алып келеді. Сол себепті, адвокаттық қызметті цифрландыру міндетті қағидаларды сақтай отырып жүргізілуі тиіс. Бұл қызметті толықтай цифрландырудың қажеті жоқ. Адвокаттық қызметтің ұйымдастырылуы сатысы ғана цифрландырудың объектісі бола алады. Қызметтің өзге бөлігі қалыпты қатынас аясында шешілуі тиіс.

Егер заң көмегі саласындағы уәкілетті орган адвокаттық қызмет саласын толықтай цифрландыруды жүзеге асыруды көздеген болса, онда әрбір адвокатқа автоматтандырылған ақпараттық жүйедегі дерек көздерінің жеткілікті қорғалғандығына қатысты кепілдеме беріп, өздеріне жауапкершілік алу қажет. Сондай-ақ, әрбір адвокаттың қызмет мүддесіне дербес IT-маман бекітілу қажет.

Адвокаттық қызметті цифрландырудың екінші бір келеңсіздігі, ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың көмегімен жүргізілетін онлайн қатынастар қанша түрленсе де, ол адамдардың арасындағы қалыпты қатынасты алмастыра алмайды. Белгілі адвокат, Алматы қалалық адвокаттар алқасының мүшесі И.А.Меерзонның пайымдауында «Никто и ничто не заменит человеческого общения и сострадания, поэтому профессия адвоката, сродни профессии врача. Ни «цифровизация», ни компьютер не в состоянии сострадать и сочувствовать человеческому горю». [6]

Адвокатқа заң біліктілігін қалыптастырған тұлға есебінде ғана қарау, ол бұл қызметті толық бағаламау. Адвокаттың кәсіби қызметі психология ілімімен тікелей байланысты. Құқықтық көмекке жүгінген тұлғамен тікелей сұхбат жүргізу арқылы, адвокат оның мәселелсін жан-жақты зерттей алады. Бұл тұста клиенттің сөзін тыңдап, ойын бағдарлау, сұхбаттың бүркемеленген тұстарын анықтау, көзқарас пен іс-қимылдың мәнісін түсіну адвокат үшін маңызды. Цифрлы технология көмегімен жүретін сұхбаттарда, адвокат мұның ешбірін анықтап, байқай алмайды. Нәтижесінде адвокат, толық емес немесе жалған ақпараттың жетегінде, шынайы көріністі қалыптастырмастан қорғаныс қызметін түзеуге мәжбүрлі болады.

2020-2021 жылдары орын алған карантин кезеңінде адвокаттық қызмет алғаш рет онлайн режиміндегі сот істерін бастан өткерді. Тек қана сот жүйесі емес, қоғамның барлық саласы онлайн қатынасқа көшкен тұста, еліміздегі интернет қызметінің шекті мүмкіндігі белгілі болды. Шалғай орналасқан елді-мекендерді қоспағанда, Алматы секілді ірі қалалардағы интернет желілерінің өзі, сол тұста болған қызмет жүктелімін көтере алмады. Интернет желісінің баяу жұмыс жасауы, байланыстың жиі үзілуі желінің шамадан тыс жүктелмеге дайын еместігінен орын алды. Бұл өз кезегінде сот қызметінің де, адвокаттық қызметтің де сапа көрсеткішінің төмендеуіне алып келді.

Негізі, адвокаттық қызмет саласында ұзақ уақыт қызмет еткен мамандардың басым бөлігі онлайн режиміндегі сот отырысын қабылдамады. Көптеген адвокаттар сол кезеңде, өз қызметтерін уақытша тоқтатуға немесе өз жүктелімдерін азайтуға мәжбүр болды. Жалғыз себеп – олардың онлайн сот отырысын, қалыпты сот отырысындай сезіне алмауы. Сот залындағы адвокат, кәсіби біліктілігіне қарай, сотқа қатысушылардың барлығының айтқан сөздерін, жасаған әрекеттері мен іс-қимылдарын, олардың көңіл-күйлерін сүзгіден өткізгендей бақылап, талдап отырады. Соның нәтижесінде ғана сапалы қызмет көрсетеді. Ал онлайн режиміндегі сот отырысы ондай мүмкіндік бермейді.

Цифрлы технология көмегімен өткізілетін сот отырыстарына қатысушы адвокат үшін, оның техникалық қамтамасыз етілуі де аса маңызды. Айталық, қатысушылар саны он адамнан асатын үлкен істерді, қолда бар ұялы телефон құралы арқылы өткізу, бұл қисынға сыймайтын жағдай. Ұялы телефонның шағын экранынан барлық қатысушыны бір сәтте көру мүмкін емес. Сол себепті, әрбір адвокат, цифрлы технологияның заманауи құрылғыларымен, оның ішінде үлкен экранды

смарттеледидарларымен болмаса үлкен диагональды мониторлармен қамтамасыз етілуі тиіс. Бұл іс-шараны жеке адвокат жүзеге асыра алмайды. Тіптен адвокаттық қауымдастық үшін де бұл күрделі шығынды көздейтін шара. Мемлекеттің қолдауымен ғана жүзеге асуы мүмкін.

Адвокаттық қызметті цифрландырудың тиімділігін тек цифрлық сауаттылықты меңгерген азаматтар ғана пайдалана алатындығы, айтпаса да түсінікті. Демек бұл саланы тұтастай цифрландыруға көшірместен бұрын, мемлекет, әрбір азаматтық күнделікті өмірде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалана алу қабілетін және мүмкіндіктерін арттыру қажет.

«Электронды үкімет» ұлттық платформасы іске қосқанымызға он алты жыл болса да, осы платформада тиісті тіркеуден өтпеген, электронды-цифрлық қолтаңбаны алмаған азаматарымыз жетерлік. Оның басым бөлігі ауылды жерлерде тұрады. Автоматтандырылған заң көмегіне қол жеткізудің барша үшін оңтайлы жағдайын жасағымыз келсе, бірінші осы азаматтардың цифрлық сауаттылығын арттыруымыз қажет.

Қолданыстағы «Е-өтініш» ақпараттық жүйесі әлі де болса толық жетілдіруді қажет етеді. Бұл жүйенің, тек Әкімшілік рәсімдік-процестік кодекске негізделуі, оның қызмет аясын тарылтуда.

Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексі, қылмыстық-процестік заңнамасында, азаматтық процестік заңнамасында және Қазақстан Республикасының әкімшілік құқық бұзушылық туралы заңнамасында реттелетін қатынастарға қолданылмайды. Демек құқықтық қатынастардың бұл салалары бойынша «Е-өтініш» ақпараттық жүйесін қолдану мүмкін емес. Олай болса, тығырықтан шығар екі жол бар, бірі әр құқық саласына жеке, дербес ақпараттық жүйе енгізу, немесе, қолданыстағы «Е-өтініш» ақпараттық жүйесін барлық құқық салаларына қатысты бейімдеу. Меніңше соңғысы тиімді болады.

«Е-өтініш» ақпараттық жүйесінің кемшіл тұстарының бірі, Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексінде “өтініш” немесе “өтінішхат” секілді өтінімнің түрі бекітілмегені. Өтінімнің бұл түрі «Е-өтініш» ақпараттық жүйесіне де енбеген. Демек адвокат өз өндірісіндегі азаматтық немесе қылмыстық істер бойынша, «Е-өтініш» ақпараттық жүйесі арқылы өтінішхаттарын жібере алмайды. Өтінішхаттың нысанын өзгертіп көрсетіп, арыз немесе ұсыныс кейпінде жіберуге болады, бірақ ол жағдайда жүйе, өтінішхаттың мерзімін, Қылмыстық процестік кодексінде бекітілген 3 тәулікпен емес, айлық мерзіммен есептейді. Бұл өз кезегінде құжаттың шұғыл қаралып, шешілу мүмкіндігін жояды. Екіншіден, «Е-өтініш» ақпараттық жүйесінде орындаушы жайлы ақпарат толық берілмейді, онда тек орындаушының аты-жөні мен қызметі ғана көрсетіледі. Цифрландырудың бүгінгі жағдайында, әрбір мемлекеттік қызметкерде қызметтік электронды адрес пен қызметтік телефон номері бар. Осы ақпараттар, жүйеге енгізіліп, өтініш берушіге қол жетімді болса, бұл кері байланыстың қызметін арттырған болар еді.

«Е-өтініш», «Е-Заң көмегі» секілді ақпараттық жүйелер ақпараттық технология мамандарымен, яғни жүйелі программисттермен (системный

программист) жасалады. Қалыпты құқықтық қатынастардың барлық мәселесі, оның ішінде тәжірибелік және практикалық мәселелері технология тілімен ұштасқан кезде ғана сапалы ақпараттық жүйе қалыптастыруға болады. Біздерде бұл үрдіс біршама керісінше жасалады. Көп жағдайларда адвокаттар мұндай жобалардың әзірленуі мен жасалуы жұмыстарына қатыстырылмайды. Жоба жасалып, әзірленгеннен кейін барып, адвокаттар қауымдастығына таныстырылады, қолданысқа енгізіледі. Осы тәжірибе күрделі өзгеруі қажет. Сын айтып, уақыт жоғалтып, қалыптасқан жүйені өзгерткеннен бұрын, оның жасалу сәтінде барлық ұсыныстар мен пікірлердің ескерілуі, сол арқылы барлық қатысушылар үшін оңтайлы жүйенің жасалуы, цифрландырудың бастапқы талабы болу қажет.

Қолданылғын әдебиеттер тізімі:

1. «Ақпараттық-құқықтық жүйелер», КАЗГЮУ Университеті АҚ-ның халықаралық кітапханасы, (https://academy.kazguu.kz/kz/informat_sionnyeresursy/informatio-no-pravovye-sistemy/);
2. «Е-өтініш» ақпараттық жүйесі, (<https://eotinish.kz/>);
3. «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» 5 шілде 2018 жылғы ҚР заңы;
4. «Е-Заң көмегі» бірінғай ақпараттық жүйесі, (<https://www.gov.kz/memleket/entities/adilet/press/news/details/116567?lang=kk>);
5. «Ақпараттандыру туралы» 24 қараша 2015 жылғы №418-V ҚР Заңы (<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000418>);
6. А.С.Советкина, А.В.Лошкарёв. Развитие цифровизации в сфере адвокатуры и адвокатской деятельности: преимущества и возможные недостатки. (<https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-tsifrovizatsii-v-sfere-advokatury-i-advokatskoy-deyatelnosti-preimuschestva-i-vozmozhnye-nedostatki>)
7. Меерзон И.А. Несколько мыслей на (животрепещущие) темы. /журнал Адвокаты Алматы №01-2(6364)06 2020, стр.16-24 (https://www.agka.kz/cms/wp-content/uploads/2020/06/01_2020.pdf);
8. «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне адвокаттық қызмет және заң көмегі мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Заңын Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкестігіне тексеру туралы» Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесінің 2021 жылғы 4 маусымдағы № 1 Нормативтік қаулысы.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ОРНЫҚТЫ ДАМУЫ
КОНТЕКСТІНДЕГІ БИЗНЕСІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК
ЖАУАПКЕРШІЛІГІНІҢ ЖЕКЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ
ТҰЖЫРЫМДАМАЛАРЫ**

**ЧАСТНО - ПРАВОВЫЕ КОНЦЕПЦИИ СОЦИАЛЬНОЙ
ОТВЕТСТВЕННОСТИ БИЗНЕСА В КОНТЕКСТЕ УСТОЙЧИВОГО
РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

МРНТИ 10.27.41

**НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ
ЗЛОУПОТРЕБЛЕНИЯМ ПРИ РЕАЛИЗАЦИИ ДОЛЕЙ В ПРАВЕ
ОБЩЕЙ СОБСТВЕННОСТИ**

**ОРТАҚ МЕНШІК ҚҰҚЫҒЫНДАҒЫ ҮЛЕСТЕРДІ ЖҮЗЕГЕ
АСЫРУДА ТЕРІС ҚЫЛЫҚТАРҒА ҚАРСЫ ТҰРУДЫҢ КЕЙБІР
АСПЕКТІЛЕРІ**

*Абсалямова Ольга Николаевна
преподаватель кафедры частного права
Алтайского филиала РАНХиГС
РАНХиГС Алтай филиалының
жеке құқық кафедрасының оқытушысы
e-mail: olgagavrisenko@mail.ru*

Аннотация: В данной статье проведен анализ изменений в правилах реализации долей в праве общей собственности, способствующих противодействию «квартирному рейдерству». Выявлены положительные стороны в борьбе с недобросовестными субъектами рынка недвижимости. Установлены некоторые проблемы реализации долей, возникшие в связи с принятием изменений в законодательстве.

Ключевые слова: долевая собственность, отчуждение доли, регистрация недвижимости, защита интересов собственника.

Аннотация: Бұл мақалада «пәтерлерді басып алу» әрекетіне қарсы тұруға ықпал ететін ортақ мүлік құқығындағы үлестерді сату ережелеріндегі өзгерістер талданады. Жылжымайтын мүлік нарығының жосықсыз субъектілерімен күрестің оң жақтары анықталды. Заңнамадағы өзгерістерді қабылдауға байланысты туындаған акцияларды сатудың кейбір мәселелері анықталды.

Түйінді сөздер: үлестік меншік, үлесті иеліктен шығару, жылжымайтын мүлікті тіркеу, меншік иесінің мүдделерін қорғау.

Юристы говорят, что долевая собственность – от лукавого, ибо порождает огромное количество правовых конфликтов. Действительно, часто покупка долей в жилом помещении выступала способом обогащения для черных риелторов и квартирных рейдеров [1, с.160]. Имея незначительную

долю в праве общей собственности на недвижимое имущество, они прописывали в помещении лиц, которые делали невозможным нормальное использование жилья и вынуждали или продать его за бесценок или выкупить свою долю за значительную сумму. И правовых средств борьбы практически не существовало. Спасала только осмотрительность многих участников оборота и использование принципа публичной достоверности как основы государственной регистрации [2, с.174].

Поэтому законодатель установил правило: чтобы продать свою долю постороннему лицу, продавцу необходимо было соблюсти правило ст. 250 Гражданского кодекса РФ [3] (далее – ГК РФ) о праве преимущественной покупки. Т.е., при продаже доли в праве общей собственности постороннему лицу, остальные участники долевой собственности имеют преимущественное право приобретения продаваемой доли по цене, за которую она продается и на прочих равных условиях. Сам продавец доли обязан известить в письменной форме остальных участников долевой собственности о намерении продать свою долю постороннему лицу с указанием цены и других условий, на которых продает ее.

Часто в обход данной гражданско-правовой нормы недобросовестный продавец заключал две сделки.

Первой сделкой было совершение юридических действий по безвозмездному отчуждению, к примеру – дарению 1/100 доли в праве общей долевой собственности на жилое помещение. Соблюдение правила, предусмотренного ст. 250 ГК РФ, в данном случае не требовалось, так как оно установлено, только для сделок по возмездному отчуждению долей. Такая сделка не являлась ничтожной, так как носила реальный характер. Переход права собственности на «маленькую» долю подлежал регистрации в Росреестре. Также, сделка по такому безвозмездному отчуждению 1/100 доли в праве общей собственности имела иные юридические последствия, например, возлагала бремя содержания имущества (ст. 210 ГК РФ). Собственник, в соответствии с действующим законодательством, имел право пользоваться, владеть и распоряжаться такой долей (ст. 246 ГК РФ), а также получал право пользования общим имуществом в квартире – кухней, ванной комнатой и другими общими местами пользования (ст. 247 ГК РФ).

После проведения государственной регистрации сделки по безвозмездному отчуждению «маленькой» доли, заключалась основная сделка по возмездному приобретению оставшихся долей, имеющих в собственности у продавца. Только теперь она совершалась уже с сособственником жилого помещения.

Федеральный закон от 21.07.1997 № 122-ФЗ «О государственной регистрации прав на недвижимое имущество и сделок с ним» [4] такие сделки не запрещал. Никаких дополнительных затрат, кроме уплаты государственной пошлины не требовалось. Такой «порядок» был очень распространённым среди сделок по отчуждению долей посторонним лицам. Такие сделки совершались и после вступления в силу Федерального закона от 13.07.2015 № 218-ФЗ «О государственной регистрации недвижимости» [5]

(далее – Закон о регистрации).

Но! Федеральным законом от 01.05.2019 № 76-ФЗ "О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в части особенностей изменения условий кредитного договора, договора займа, которые заключены с заемщиком - физическим лицом в целях, не связанных с осуществлением им предпринимательской деятельности, и обязательства заемщика по которым обеспечены ипотекой, по требованию заемщика" внесены изменения в ч. 1 ст. 42 Закона о регистрации, согласно которым, сделки по отчуждению долей в праве общей собственности на недвижимое имущество подлежат нотариальному удостоверению, за исключением небольшого количества поименованных сделок по отчуждению сразу всех долей, ипотеке, изъятию имущества для государственных и муниципальных нужд и т.п.

Это было значительным шагом в сторону защиты интересов собственников долей в праве общей собственности. Нотариусы, руководствуясь в своей деятельности Основами законодательства РФ о нотариате, в случае необходимости предоставления согласия третьих лиц для совершения сделки по отчуждению доли в праве общей собственности, в порядке, установленном ст. 250 ГК РФ, обязательно такое согласие истребуют.

Конечно, ч. 1 ст. 42 Закона о регистрации с этого момента накладывала на стороны дополнительные расходы по удостоверению договоров. В свою очередь, продавец и покупатель, являясь сторонами договора, удостоверенного нотариусом, были защищены от рисков сделки.

Но законодатель пошел дальше, приняв Федеральный закон от 14.07.2022 № 310-ФЗ «О внесении изменений в Семейный кодекс Российской Федерации и отдельные законодательные акты Российской Федерации» [6] и введя в действие с 01.09.2022 часть 1.1 ст. 30 Жилищного кодекса РФ (далее – ЖК РФ). В соответствии с вышеуказанной нормой, собственник жилого помещения не вправе совершать действия, влекущие возникновение долей в праве собственности на это помещение, а обладатель доли в праве общей собственности на жилое помещение не вправе совершать действия, влекущие разделение этой доли в праве общей собственности, если в результате таких действий площадь жилого помещения, приходящаяся на долю каждого из собственников и определяемая пропорционально размеру доли каждого из собственников, составит менее шести квадратных метров общей площади жилого помещения на каждого собственника.

Законодатель справедливо указывает на ничтожность сделки при несоблюдении вышеуказанного правила. И, как следствие, на ее недействительность, независимо от такого признания ее судом (п. 1 ст. 166 ГК РФ).

В настоящее время, продолжает свое действие норма, закрепленная в ч. 1.1 ст. 42 Закона о регистрации (в последней редакции), а это значит, что удостоверяя договор, нотариус должен убедиться в его действительности и провести необходимую правовую экспертизу поданных ему документов.

В свою очередь, п. 13 ч. 1 ст. 26 Закона о регистрации, регламентирует совершение определенных действий по приостановлению государственной регистрации прав по решению государственного регистратора прав в случае, если сделка, подлежащая государственной регистрации или являющаяся основанием для государственной регистрации права, ограничения права или обременения объекта недвижимости, является ничтожной.

Данное указание в законе, требует от государственного регистратора прав проводить полную правовую экспертизу, а руководствуясь ч. 1.1 ст. 30 ЖК РФ, также производить расчеты площадей в соответствии с долями, указанными в договоре, независимо от проведения нотариального удостоверения. Представим ситуацию, в которой собственник 5/10 долей в праве общей собственности на квартиру, общей площадью 50 кв.м., имеет намерение продать или подарить 1/10 долю в праве от имеющейся у него. Простым арифметическим действием, путем умножения площади квартиры на размер отчуждаемой доли ($50 \cdot 1/10 = 5$ кв.м.), получаем ничтожную сделку, так как у одного физического лица возникает доля, равная 5 кв.м., то есть, менее 6 кв.м.

В свою очередь, при возникновении права общей долевой собственности на жилое помещение в результате наследования по любому из оснований, а также в случаях приватизации, и исходя из возникновения права общей долевой собственности на жилое помещение по закону, как-то, сделки, заключаемые в соответствии с ч. 4 ст. 10 Федерального закона от 29.12.2006 г. № 256-ФЗ «О дополнительных мерах государственной поддержки семей, имеющих детей», указанное в ч. 1.1 ст. 30 ЖК РФ правило не применяется.

Несомненно, это сыграет свою роль в борьбе с недобросовестными субъектами рынка недвижимости. Но на сегодняшний день остается нерешенным вопрос, как быть тем собственникам, у которых такие доли возникли до 01.09.2022, и как их реализовывать, или как реализовывать те доли, которые возникли после 01.09.2022 в силу закона. Нам остается только ждать разъяснений от Росреестра и от вышестоящих судов.

Список использованной литературы

1. Хужин А.М. Некоторые вопросы совершенствования законодательства в сфере противодействия правонарушениям со стороны арбитражного управляющего и иных лиц, участвующих в деле о банкротстве // Алтайский юридический вестник. – 2016. – № 3. – С. 158-162.
2. Чесноков А.А. Публичность имущественного реестра как гарантия безопасности добросовестного приобретателя / А. А. Чесноков // Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России. – 2019. – № 3. – С. 171-176.
3. Гражданский кодекс Российской Федерации (часть первая) от 30.11.1994 № 51-ФЗ (ред. от 25.02.2022) // Собрание законодательства РФ, 05.12.1994, № 32, ст. 3301.
4. Федеральный закон от 21.07.1997 № 122-ФЗ «О государственной регистрации прав на недвижимое имущество и сделок с ним» (утратил силу) // Собрание законодательства РФ, 28.07.1997, № 30, ст. 3594.
5. Федеральный закон от 13.07.2015 № 218-ФЗ «О государственной регистрации недвижимости» (ред. от 14.07.2022) // Собрание законодательства РФ, 20.07.2015, № 29 (часть I), ст. 4344.
6. Федеральный закон от 14.07.2022 № 310-ФЗ «О внесении изменений в

Семейный кодекс Российской Федерации и отдельные законодательные акты Российской Федерации» // Собрание законодательства РФ, 18.07.2022, № 29 (часть III), ст. 5277.

7. Формирование и развитие отраслей права в исторической и современной правовой реальности России: В 12 томах / А. А. Демичев, Р. Л. Хачатуров, Д. Х. Валеев [и др.]. – Москва: Издательство «Юрлитинформ», 2022. – 512 с.

МРНТИ 10.23.21

СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ БИЗНЕСА В КАЗАХСТАНЕ

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БИЗНЕСТІҢ ӘЛЕУМЕТТІК ЖАУАПКЕРШІЛІГІН ДАМУДЫҢ ЖАЙ-КҮЙІ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Амирова Меруерт Аскаровна

*магистр юридических наук, старший преподаватель кафедры
гражданско - правовых дисциплин Alikhan Bokeikhan University
заң ғылымдарының магистры, азаматтық құқықтық пәндер
кафедрасының аға оқытушысы Alikhan Bokeikhan University*

Аннотация. В данной статье рассматриваются тенденции развития и перспективные направления социальной ответственности бизнеса в Казахстане. В настоящее время в Казахстане еще только начинает формироваться философия корпоративной социальной ответственности бизнеса, усиливается внимание к социально ответственному имиджу казахстанских компаний, разрабатываются корпоративные этические стандарты. Все это направлено на изменение отрицательного отношения в обществе к бизнесу, формирование положительной репутации казахстанского бизнеса на международной арене. Эта тенденция требует научного сопровождения, предметного анализа и практических рекомендаций. Несомненно, для казахстанского общества понятие социальной ответственности бизнеса важно с позиции гармонизация взаимоотношений между интересами бизнеса, общества и государства для успешного решения общенациональных задач, а именно для поддержания сложившегося уровня социально-трудовых гарантий и обеспечения новых задач, стоящих перед инновационной экономикой.

Ключевые слова: социальная ответственность, социальное партнерство, предпринимательство, бизнес, управление.

Аннотация. Бұл мақалада Қазақстандағы бизнестің әлеуметтік жауапкершілігінің даму тенденциялары мен перспективалық бағыттары талқыланады. Қазіргі уақытта Қазақстанда бизнестің корпоративтік әлеуметтік жауапкершілігі философиясы енді ғана қалыптаса бастады, қазақстандық компаниялардың әлеуметтік-жауапты имиджіне көңіл бөлінуде, корпоративтік этикалық стандарттар әзірленуде. Мұның барлығы қоғамдағы бизнеске деген теріс көзқарасты өзгертуге, халықаралық аренада қазақстандық бизнестің оң беделін қалыптастыруға бағытталған. Бұл үрдіс ғылыми қолдауды, пәндік талдауды және практикалық ұсыныстарды қажет етеді.

Қазақстандық қоғам үшін бизнестің әлеуметтік жауапкершілігі тұжырымдамасы ұлттық мәселелерді табысты шешу, атап айтқанда, әлеуметтік және еңбек кепілдіктерінің

қазіргі деңгейін сақтау мақсатында бизнестің, қоғам мен мемлекеттің мүдделерінің өзара байланысын үйлестіру тұрғысынан маңызды екені сөзсіз. және инновациялық экономика алдында тұрған жаңа міндеттерді қамтамасыз ету.

Негізгі сөздер: әлеуметтік жауапкершілік, әлеуметтік серіктестік, кәсіпкерлік, бизнес, менеджмент.

В современном обществе роль бизнеса и предпринимательства уже не ограничивается лишь созданием рабочих мест, материальных ценностей и извлечением прибыли. Достигнув в своем развитии определенного уровня, бизнес должен ставить перед собой новые задачи. И чем бизнес цивилизованнее, тем значительнее становится его участие в социальной жизни своего города, региона, государства.

Общество, оценивая деятельность предпринимательской организации, рассматривает не только производственные и финансовые показатели, но и то, как организация ведет свою деятельность, заботится о собственных работниках, насколько ее деятельность соответствует интересам других участников рынка, жителей территорий ее присутствия, а также общества в целом.

Социальная ответственность представляет собой реализацию не только своих экономических интересов и целей, но и воздействия деловой активности на собственный персонал, потребителей и организации, совместно с которыми осуществляется та или иная деятельность. Социальная ответственность – это обдуманная, взвешенная деятельность. Проявляется она в долгосрочном участии в конкретных проектах, направленных на улучшение мира вокруг. Это некий вклад. Какой бы сильной не была коммерческая структура, она не может существовать вне своей среды. А среда – это город, страна, люди, которые там живут [1, с.11].

Следовательно, социальная ответственность – это своеобразный вклад организации в собственный фундамент. Однако сегодня предпринимательские организации осознанно или нет, игнорируют ответственность перед своими работниками и задачами, которые они выполняют в обществе.

В связи с этим, в настоящее время проблема социальной ответственности бизнеса превращается в весьма актуальную.

Совершенно очевидно, что корпоративная социальная ответственность в Казахстане находится пока в начальной стадии своего развития. Поэтому - за некоторыми исключениями - заметно недопонимание чисто практической ценности корпоративной социальной ответственности. В этой связи существует опасность подменить положительно зарекомендовавшую себя на практике концепцию корпоративной социальной ответственности на конвейер по производству документации по квазиположительной социальной отчетности. В целом, создается впечатление об отсутствии у большинства казахстанских компаний осмысленной долгосрочной стратегии в корпоративной социальной ответственности.

Таким образом, по источникам регулирования, практике и драйверам

казахстанский вариант корпоративной социальной ответственности представляет собой смесь британской модели (добровольное инициирование бизнесом) и континентальной схемы (желание предприятий получить от государства четкие законодательные рамки корпоративной социальной ответственности). В силу начальной стадии развития корпоративной социальной ответственности в стране имеет место недопонимание ее целостной концепции, апробированных практик и полезности. Корпоративная социальная ответственность ориентировано на ближний круг стейкхолдеров - государство, собственников и сотрудников. Более широкий круг заинтересованных сторон - местные сообщества, поставщики, и пр. - пока не является системным признаком. По мере развития рынка и взросления общества, придет понимание необходимости сотрудничества с другими стейкхолдерами [2].

Определение социальной ответственности предпринимательства как только добровольного вклада его в развитие общества в социальной, экономической и экологической сферах, связанного напрямую с основной деятельностью компании и выходящего за рамки определенного законом минимума, не дает полной и достаточной характеристики данного понятия. В отличие от этого распространенного определения, мы считаем, что вклад предпринимательства в развитие общества, носит как добровольный, так и обязательный характер.

В Казахстане нормы корпоративной социальной ответственности внедряет, как правило, только крупный бизнес. При этом, несмотря на то, что КСО - понятие обширное, большинство инициатив в этой области ограничиваются только благотворительной помощью. Хотя могут включать в себя и другие сферы: защита прав потребителей, социальные и экологические проекты.

Сейчас основной двигатель процесса внедрения КСО — это государство. Именно оно регулирует законодательные акты (например, закон о защите прав потребителей), рекомендованные нормы КСО, льготы для бизнеса и юридические нюансы. Однако именно благодаря участию бизнеса процесс можно ускорить. Ведь социально ответственный бизнес — это столб, на котором должна строиться предпринимательская деятельность [3, с.45].

К особенностям казахстанской модели КСО можно отнести следующее: Во-первых, цель бизнеса – прибыль и выполнение обязательств, прежде всего, перед непосредственными участниками бизнес-процесса словом, все те, кто инвестировал капитал. После достижения этих задач возникает ответственность перед обществом. Простыми словами, само существование компании это уже плюс, она обеспечивает население рабочими местами и платит налоги, просто так компания не может себе позволить тратить активы. Во-вторых, социальная ответственность имеет место быть в компаниях, имеющих долгосрочные планы развития и активно работающих на конкурентном рынке, а также исправно платящих налоги.

В-третьих, имеется перекос в последовательности «власть – бизнес – общество» между отношением к собственному персоналу и внешним

атрибутам социальной ответственности. Под внешними атрибутами понимается проявление социальной ответственности в виде акций, благотворительных мероприятий и т.д. Отношение к собственному персоналу проявляется в виде поощрительных и компенсационных мер по различным мотивам и исходя из конкретной ситуации. Например, помощь семье работника ввиду его временной болезни. В-четвертых, нет универсальной формулы в цепочке «власть – бизнес – общество». Есть свои плюсы и минусы, остается лишь взвешенно подойти к выполнению обязательств. Мы не можем ввести единый стандарт для всех компаний, без учета специфики региона и структуры компании. То, что для национальной компании хорошо, не совсем подходит для частных. Также и с международными компаниями, уровень развития и возможности которых намного больше локальных предприятий. В-пятых, может сложиться впечатление, будто государство переложило ряд своих функций на общество и бизнес, скорее это следствие расширения института гражданской ответственности. В целом данный механизм является саморегулирующимся, если же все стороны ведут конструктивный диалог и находят точки соприкосновения, то это позитивно для всей системы. В-шестых, нет доступной единой базы данных с реальными отчислениями компаний на развитие социальных проектов, если нет показателей, трудно оценить ситуацию и делать выводы. В-седьмых, КСО – это не панацея от «болезней» капитализма, не следует думать, что данная философия одобрительно принимается всем бизнес - сообществом. Также не мало фактов, когда компания создает лишь иллюзию активности. В-восьмых, проявление социальной ответственности по силам лишь крупным и транснациональным компаниям, как правило, от малого и среднего бизнеса никто и не требует соблюдения принципа социальной ответственности. Хотя практика показывает, что МСБ эффективно решает проблемы местного сообщества, ввиду информированности о тех или иных проблемах. В-девятых, есть различные факторы, которые обязывают и тяготят производство, заставляя, по сути, содержать местное сообщество, так происходит в моно производственных городах [4, с.18].

Казахстанская модель корпоративной социальной ответственности. В-десятих, важно не перегнуть палку, между отстаиванием интересов общества, с одной стороны, и соблюдением прав бизнеса на саморазвитие и определения вектора развития – с другой. Естественность процесса, вот ключ к развитию, любые искусственные условия приведут к неэффективности всего комплекса КСО.

Казахстанский бизнес уже сейчас проявляет социальную активность и делает шаги в сторону большей социальной ответственности и социальной отчётности. В основе бизнеса лежит не только стремление к наживе, сама природа бизнеса предполагает развитие и расширение своей капитализации за рамками «домашних стен». Вмешательство государства в область социальной ответственности бизнеса должно исключать императив и носить рекомендательный характер. На данном этапе важна именно моральная

поддержка данных процессов со стороны государства – учреждение премий, медалей, также есть смысл в налоговых послаблениях, что лишь подстегнет интерес со стороны бизнеса. Деловое сообщество для защиты своих интересов должно выступать единым фронтом в лице всевозможных союзов, это поможет при разработке критериев и механизмов социальной отчетности. Несомненно, в этих сферах происходит множество конфронтаций между бизнесом и обществом, которые носят латентный характер и остаются не отраженными в теории и практиках КСО компаний.

Список использованной литературы:

1. Социальные программы социальной ответственности бизнеса [Электронды ресурс] // Деловой журнал «Устойчивый бизнес». - 2008.
2. «Предпринимательский кодекс РК» от 29 октября 2015 года № 375-V ЗРК.
3. Короткова Э.М. Корпоративная социальная ответственность, Учебник для бакалавров, — М., изд-во «Юрайт», -2013, -с.45.
4. Благов Ю.Е. Концепция корпоративной социальной ответственности и стратегическое управление // Российский журнал менеджмента. 2014. № 3. С. 18–20.

XFTAА 10.27.55

**МЕМЛЕКЕТТІК МЕНШІКТІ БАСҚАРУ САЛАСЫНДАҒЫ
ҚАТЫНАСТАРДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

**ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ОТНОШЕНИЙ В
СФЕРЕ УПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СОБСТВЕННОСТЬЮ**

Исмагулов Аскербек Еркинович

*азаматтық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы,
Alikhan Bokeikhan University*

*старший преподаватель кафедры гражданско-правовых дисциплин
Alikhan Bokeikhan University*

askerbek_ismagulov@inbox.ru

Аңдатпа. Азаматтық құқықтық қатынастарда мемлекеттік меншікті басқару мәселелерін анықтайтын алғашқы кешенді ғылыми-құқықтық зерттеулердің бірі болып табылады. Бұл мақалада мемлекеттік меншік құқығының дамуы зерттеліп, мемлекеттік мүлікті азаматтық-құқықтық тұрғыдан қорғауды жетілдіру тетіктері мен қазына мүлкін басқару және мемлекеттік секторды реформалау қорын құру жөнінде тұжырымдар жасалды.

Түйін сөздер: мемлекеттік меншік, мемлекеттік мүлік, ұлттық компания, экономика, мемлекеттік қазына.

Аннотация. Государственная собственность - является экономической категорией и определяется как общественное отношение по поводу государственного имущества. В данной статье изучено развитие права государственной собственности, сделаны выводы о механизмах совершенствования гражданско-правовой охраны государственного имущества и создания фонда управления имуществом казны и реформирования государственного сектора.

Ключевые слова: государственная собственность, государственное имущество, национальная компания, экономика, государственная казна.

Жер және оның қойнауы, су көздері, өсімдіктер мен жануарлар дүниесі, басқа да табиғи ресурстар халыққа тиесілі. Халық атынан меншік құқығын мемлекет жүзеге асырады. Ал мемлекет жер қойнауын пайдаланушылар мен арада жасалған келісімшарттар негізінде қазақстандық және шетелдік жеке және заңды тұлғаларға келісімшартта көрсетілген аумақтың шегінде жер қойнауына иелік ету мен пайдалануға құқық береді.

Қазіргі таңда Қазақстандағы аса ірі мұнай мен газ кен орындарын шетелдік инвесторлар сонау 90-жылдардың басы мен ортасында жасалған екі жақты ұзақ мерзімді келісімшарттарға сәйкес игеріп отыр. Ол кезең заңдылықтың дұрыс жетілмегендігімен, мәртебесі мен қызмет аясы жиі өзгерген сан алуан мемлекеттік органдардың болуымен, Қазақстан экономикасына шетелдік инвестиция тартудың ауадай қажеттілігімен сипатталады. Яғни, ресейлік зерттеушілердің айтуынша, Қазақстан Республикасы шегірткедей қаптаған трансұлттық мұнай корпорацияларының жаппай жаулауына ұшырады. Олармен келісімшарттар тиісті дәрежедегі заңды негізсіз, Қазақстан үшін үлкен қаржылық, ұйымдастырушылық және құқықтық тиімсіз формаларда жасалды [1].

Бүгінгі таңда мемлекеттік мүлікті қорғау мемлекеттік саясаттың негізгі міндеттерінің бірі болып табылады. Бұл, бірінші кезекте мемлекеттік мүліктің мазмұнының және оларды басқару тәртібінің өзгеріске түсуімен тығыз байланысты. Егер, бұрын жоспарлы экономика тұсында мемлекет өзінің меншігіне тиесілі мүлікті мемлекеттік мекеме-кәсіпорындарға жедел басқаруға немесе шаруашылық жүргізу құқығына беріп келген болса, қазір мемлекеттік мүлікті жеке меншікке беру оқиғалары қалыпты жағдай. Яғни, енді мемлекет жеке заңды тұлғаның, соның ішінде, көбінесе акционерлік қоғамның немесе жауапкершілігі шектеулі серіктестіктің қатысушысына айналады. Бұл жерде, әрине, акциялардың мемлекеттік пакеттері мен шаруашылық серіктестіктеріне қатысу үлестері мемлекеттік мүліктердің санатына жатады. Алайда, мұндай мүліктің құқықтық режимі мемлекеттік кәсіпорын немесе мекеме мүлкінің құқықтық режимімен салыстырғанда түбегейлі өзгеріске ұшырайды. Акционерлік қоғамда акциялар пакетіне немесе жауапкершілігі шектеулі серіктестікте үлеске ие бола отырып, мемлекет заңды тұлғаға қарапайым қатысушы мәртебесін алады. Сол себепті, мемлекет азаматтық заңдылықпен реттелетін қатынастарға заңды тұлғалардың қатысуын, соның ішінде жеке заңды тұлғаларға қатысуын анықтайтын ережелерге толыққанды бағынады.

Сонымен бірге, мемлекет экономика үшін айрықша маңызға ие мекеме-ұйымдардың акцияларына немесе олардағы белгілі бір үлестерге иелік ете алады. Бұлар: ірі өндіріс ошақтары, көлік кәсіпорындары, энергетикалық компаниялар және т.б. Сондықтан, қазіргі кезеңде, мемлекеттік меншік құқығын жүзеге асыру барысында, ең алдымен, мемлекеттік акциялар пакетін немесе жауапкершілігі шектеулі серіктестіктердегі үлестерді тиімді

басқару мәселелері басты орынға шығады. Осыған орай, мүліктердің аталмыш санатын анықтап, нақты көрсету үшін заңдылықта түсінуге ыңғайлы – «мемлекеттік активтер» деген ұғым кеңінен қолданылып жүр.

Мемлекеттік активтерді жеке меншікке бергендегі негізгі мақсат оларды басқарудың тиімділігін арттыру еді. Өкінішке орай, бұл мақсатқа жүз пайыз жету мүмкін болмады. Жеке инвесторлар өздеріне берілген нысандардың, мүліктердің функцияларын, мақсаттарын ескерместен, қысқа мерзімде мол пайда табуға пайдаланды. Бірқатар білім беру, электр қуатын өндіру, көлік компаниялары, телерадиотарату корпорациялары, өндірістік, әлеуметтік сипаттағы нысандар осындай жағдайлардың «кұрбаны» болды. Мемлекеттік мүлікті жекешелендіру бойынша сот практикасы көрсеткендей, мемлекеттік нысандарды иеліктен шығару көп жағдайда өрескел заң бұзушылықпен жасалған, жекешелендіру заңдылығын заңсыз айналып өту схемалары қолданылған, жеке меншікке мүлде берілмейтін мемлекеттік мүлікті пайдалану фактілері орын алған.

Тәуелсіздік алған жылдар ішінде іргетасы бекітген мемлекет енді өзіне тиесілі меншік құқығын жүзеге асырудың саясаты мен тәртібін жоспарлы және мақсатты түрде қайта қарастырып, бұл қатынастарды реформалауда. Біріншіден, ол шикізат секторына қатысты. Себебі, республика экономикасына түсетін түсімдердің елеулі бөлігі Қазақстанның қазба байлықтарын экспорттаудан құралады (негізінен мұнай, газ, рудалар).

Мысалы, тәжірибеде жер қойнауын пайдалану үшін келісімшарт моделі ретінде - өнімді бөлу шарты барынша кең қолданылды. Бұл шарт өзінің жер қойнауындағы байлықты өз алдына дербес игеруге техникалық, қаржылық жағынан мүмкіндігі жоқ дамушы немесе өтпелі экономикасы бар елдерге тән жағдай. Өндірістің өзіндік құнының жоғары болуына, көлік қатынасының қиындығына, ішкі өңдеу көлемінің шектелгендігіне байланысты өнімді бөлу шарты мемлекет үшін тиімсіз және жер қойнауын пайдалану шарттарының ішінде қолдануға күрделі. Бүгінге дейін жасалған өнімді бөлу шарттарының іс-тәжірибесі көрсеткендей, мұнайға баға жоғары болғанның өзінде республика бұл жобалардан мол үлес ала алмайды. Салыстыру үшін айта кетсек, Ресей Федерациясының заңдылығында да өнімді бөлу шарты моделі қарастырылған. Нақты айтқанда, 1995 жылғы 30 желтоқсанда «Өнімді бөлу шарттары туралы» Ресей Федеральдық заңы қабылданған. Алайда, Қазақстаннан айырмашылығы Ресейде мұндай келісімшарттар өте сирек жасалады (Сахалин-1, Сахалин-2, Хартыгинское мұнайгаз кеніштері) және шарт жасасу тәртібі өте күрделі, өйткені, өнімді бөлудің әрбір шартына заң шығарушы органның келісімі керек. Қазақстанда қазір өнімді бөлу шарты негізінде оннан аса кен орындары игерілуде. Бірақ, алдағы уақытта отандық заң шығарушылар жер қойнауын пайдаланудың мұндай шарттарынан бас тартулары тиіс. Ол үшін өнімді бөлу шартына мораторий жариялауға болады.

Қазақстандағы жер қойнауын пайдалануды құқықтық реттеудің тағы бір маңызды аспекті – жер қойнауын пайдалану жөніндегі келісімшарт ережелерінің тұрақтылығын қамтамасыз ету, әсіресе, салық салу мәселелерін негізінде біржақты шешу қажеттігі. Бұл сұрақ әлі күнге дейін отандық

заңдылықта да, құқықтық доктринада да толыққанды шешімін таппай келеді [2, 55 б.].

Расымен, қазіргі кезде Қазақстанда мемлекеттің экономикалық мүдделерін қорғау мақсатында ағымдағы заңдылық талаптарын қайта қарау бойынша тұрақты жұмыстар жүргізілуде. Мәселен, 2004 жылы отандық заңдарда жер қойнауын пайдаланудың иеліктен шығарылатын құқықтарын және жер қойнауын пайдаланушы компаниялардағы қатысу үлестерін (акцияларын) сатып алуға басымдық құқығы туралы норма пайда болды. Заң шығарушы бұл норманы бұған дейін жасалған барлық келісімшарттарға қатысты деп белгіледі. 2005 жылы Азаматтық кодексте мемлекеттік меншік құқығының пайда болуына әкелетін жаңа негіздеме пайда болды. Ол: жеке меншіктегі мүлікті өз еркімен, өтемақысыз мемлекеттік меншікке беру. 2007 жылы кері күші бар заң қабылданды. Оған сәйкес, Үкімет енді жер қойнауын пайдаланушылардан елдің мемлекеттің қауіпсіздігіне нұқсан келетіндей жағдай туындаса, жер қойнауын пайдалану туралы келісімшарттардан біржақты бас тарта алады.

Жалпы, мемлекеттік мүліктің құқықтық режимі жиі өзгеріп отырады, онда мүлдем жаңа режимдерді талап ететін, мүліктің айрықша санаттарына арналған құқықтық нормалардың блоктары пайда болады. Мысалы, егер, кеңестік кезеңде жедел басқару және шаруашылық жүргізудің құрылымын қалыптастыруға, негізгі және айналым қаржыларының, табыстың құқықтық режимін жасақтауға, кәсіпорындарды көтермелеуге аса қажеттілік туындаса, қазіргі кезеңде саяси-экономикалық мақсаттар тұрғысынан мүліктің жаңа санаты бөлініп шықты. Яғни, мемлекет үшін айрықша мәнге ие мүліктер санаты «стратегиялық нысандар» деп аталады. 2007 жылдың 7 тамызында қабылданған Қазақстан Республикасы «Экономика саласындағы мемлекеттің мүдделерін қамтамасыз ету мәселелері бойынша, Қазақстан Республикасының жекелеген заңдылық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заңына сәйкес, Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде «Стратегиялық нысандар» атты жаңа бап пайда болды. Осыған сәйкес, қазақстандық қоғамның тұрақты дамуына әлеуметтік-экономикалық тұрғыдан ықпал ететін, ол мүлікті иелену, пайдалану немесе сату арқылы Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігіне нұқсан келетін мүліктер стратегиялық мүлік нысаны болып белгіленді (магистралды теміржол желісі; магистралды мұнайқұбырлары; магистралды газқұбырлары; ұлттық электр желісі; магистралды байланыс желілері; ұлттық пошта қызметі; халықаралық әуежайлар; халықаралық маңызы бар теңіз порттары; әуе қозғалысын басқаратын аэронавигациялық құрылғылар; кеме қозғалысы қауіпсіздігін реттейтін құрылғылар мен навигациялық белгілер; атом энергетикасы нысандары; ғарыш саласы нысандары; су шаруашылығы нысандары; жалпы пайдаланудағы автомобиль жолдары; сондай-ақ, меншігіне стратегиялық нысандар кіретін заңды тұлғалардағы акциялар пакеттері (қатысу үлестері, пайлар); меншігіне стратегиялық нысандар кіретін заңды тұлғаларға тікелей және жанама ықпал ете алатын жеке және заңды тұлғалардағы акциялар пакеттері (қатысу үлестері, пайлар). Бұл

жағдайда Азаматтық кодекс Үкіметке стратегиялық нысанды сатып алуда басымдық құқық береді.

Күні бүгін экономиканың мемлекеттік секторындағы субъектілердің коммерциялық қызметі реформалануымен қатар, ол субъектілерді мемлекет тарапынан басқару тәртібі де жетілдірілуде. Мәселен, соңғы кездері Қазақстандағы экономиканың мемлекеттік секторында мемлекеттік кәсіпорын түріндегі ұйымдастырушылық-құқықтық формадан бас тарту үрдісі байқалуда. Олардың орнын жеке заңды тұлғалар – мемлекеттік басымдау қатысуымен жасақталатын акционерлік қоғамдар басуда. Кәсіпкерліктің мұндай ыңғайлы формалары «жариялы және жеке құқықтағы өзіндік субъект, коммерциялық заңды тұлғаның айрықша бөлек ұйымдастырушылық-құқықтық формасы» [3, 47 б] - ұлттық компаниялардың пайда болуына әкелді.

Ұлттық компания түсінігі Қазақстан Республикасының «Мемлекеттік мүлік» Заңының 1-бабы 34-тармағында былай келтірілген: «ұлттық компания – Қазақстан Республикасы Үкіметінің немесе облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың, астананың жергілікті атқарушы органдарының шешімімен құрылған, акцияларының бақылау пакеті мемлекетке, ұлттық басқарушы холдингке немесе ұлттық холдингке тиесілі және қызметін ұлттық экономиканың негізін құрайтын салаларда жүзеге асыратын немесе өңірлердің экономикасын дамытуға жәрдемдесу үшін құрылатын (әлеуметтік-кәсіпкерлік корпорациялар) акционерлік қоғам». Алайда, ұлттық компаниялардың ерекше құқықтық мәртебесі бола тұра, олардың қызметін реттейтін әлі дербес заңдылық база жоқ. Бұл саладағы әрекет ететін заңдылықтар, көбінесе, мұнай операцияларымен айналысатын салалық жекелеген ұлттық компаниялардың мүддесіне жұмыс істеуде. Мұнда ұлттық компаниялардың өкілеттіліктерін белгілейтін, жиі-жиі қайта құрылуын көрсететін нормативтік актілер саны ұдайы өсуде.

Негізгі назар осы салада жұмыс істейтін ұлттық компаниялар мен мемлекеттік басқару органдарының өкілеттіліктерін шектеуге, сондай-ақ, экономиканың осы саласында мемлекеттік мүдделерді жүзеге асыратын ұлттық компаниялардың стратегиялық мәселелерді шешудегі функцияларына аударылады.

Мемлекеттің қатысы бар ұлттық компаниялар мен өзге де заңды тұлғаларды басқару үшін Қазақстанда холдинг жүйесі енгізілуде. Бұл жағдайда мемлекет тарапынан холдинг құрылады да, оларға меншік ретінде мемлекеттік акциялар пакеті және шаруашылық етуші субъектілердегі үлестер беріледі.

Мемлекеттік компаниялардағы корпоративтік басқаруды жетілдіру үшін көптеген елдер мемлекеттік холдингтер құру жүйесін таңдаған. Холдингтік компаниялар – бұл өзге коммерциялық ұйымдардың акцияларын (үлестерін) ұстаушы ұйымдар. Холдингтер әлемде кең таралғанымен, «холдингтік компания» термині негізінен англо-американдық жүйеде жиі қолданылады. Мәселен, Германияда осындай өндірістік-шаруашылықтық кешендер жүйесі «концерн» деп аталады [4, 25 б.].

Мемлекеттік холдингтердің белсенді құрылған кезеңі 2002-2003 жылдар. Осы кезде бірден бірнеше холдингтік ұйымдар Малайзия, Норвегия, Ұлыбритания және Қытай мемлекеттерінде дүниеге келді [5, 100 б.].

Дегенмен, құқық қолданудың іс-тәжірибесі көрсеткендей, мемлекеттік активтердің құқықтық режиміне қатысты көптеген сұрақтар әлі де заңдық тұрғыдан өз шешімін таппай отыр. Мәселен, мемлекеттік активтердің заң тұрғысынан елеулі айырмашылығы деп олардың мақсатын құқықтық жағынан бекітуді айтуға болады.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі. 27.12.1994
2. Гражданское право. Том. 1. Учебник для вузов (академический курс) / Ю.Г. Басин, М.К. Сулейменов. - Алматы: Изд. КазГЮА, 2000
3. К вопросу о понятии государственного имущества / Ю.Г. Басин // Юрист. - 2003. - № 8.
4. М.К. Сулейменов. Право и собственность в Республике Казахстан. - Алматы: Жеты Жаргы, 1999.
5. Каудыров Т.Е. Гражданско-правовая охрана объектов промышленной собственности в Республике Казахстан. - Алматы: Жеты Жаргы. 2001

МРНТИ 10.63.37

ПРАВОВЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ЗАКЛЮЧЕНИЯ ИДИОСИНКРАЗИЧЕСКИХ СДЕЛОК (I-DEALS) В РАМКАХ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЕҢБЕК ЗАҢНАМАСЫ ШЕҢБЕРІНДЕ ЕРЕКШЕ МӘМІЛЕЛЕР (I-DEALS) ЖАСАСУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

Кайшатаева Асель Куандыковна

*кандидат юридических наук, старший преподаватель кафедры
гражданско-правовых дисциплин Alikhan Bokeikhan University
заң ғылымдарының кандидаты, азаматтық-құқықтық пәндер
кафедрасының аға оқытушысы, Alikhan Bokeikhan University
e-mail: aselkz@list.ru*

Баязитова Расима Тлеубергеновна

*докторант Alikhan Bokeikhan University,
e-mail: rassima@gmail.com*

Аннотация. Статья посвящена вопросам правовых возможностей заключения i-deals в трудовых отношениях. Предпринята попытка показать, что добровольные персонализированные соглашения нестандартного характера, заключенные между отдельными работниками и их работодателями на условиях, выгодных каждой из сторон являются важным инструментом современного мира.

Ключевые слова: трудовые отношения, i-deals, работник, работодатель, гибкий график.

Түйін. Мақала еңбек қатынастарында i-deals жасаудың құқықтық мүмкіндіктеріне арналған. Осы зерттеу жеке жұмыскерлер мен олардың жұмыс берушілері арасында тараптардың әрқайсысына тиімді шарттарда жасалған стандартты емес сипаттағы ерікті дербестендірілген келісімдер қазіргі әлемдегі маңызды құрал болып табылатынын көрсетуге бағытталған.

Кілтi сөздер: еңбек қатынастары, i-deals, жұмыскер, жұмыс беруші, икемді кесте.

Запросы на гибкие методы работы стали обычным явлением современной жизни. Большое значение, в особенности после пандемии коронавируса, приобретают правовые конструкции, которые могут быть эффективными для сочетания личной и профессиональной жизни. Сотрудники сталкиваются с новыми проблемами на стыке работы и дома. Демографический состав рабочей силы меняется: люди вступают в брак и заводят детей в более позднем возрасте, чем предыдущие поколения [1]. Эти тенденции в сочетании с продвижением гендерного равенства в рабочей силе и высшим образованием привели к возникновению определенных проблем для лиц, сочетающих работу с домашними обязанностями. Например, сотрудники теперь должны заботиться о престарелых родителях, а также о детях и, в некоторых случаях, без помощи партнера или родственника [2]. Поскольку людям необходимо активно управлять этими требованиями и сбалансировать их, важность индивидуального доступа к гибкому графику работы возросла и, вероятно, будет становиться все более актуальной. Один из способов, с помощью которого работники удовлетворяют свою потребность в гибкости, заключается в том, чтобы заключать идиосинкразические сделки или «i-сделки» - это обсуждение индивидуальных условий работы со своими работодателями.

Идиосинкразические сделки — это «добровольные персонализированные соглашения нестандартного характера, заключенные между отдельными работниками и их работодателями на условиях, выгодных каждой из сторон» [3]. Среди прочего, эти соглашения могут предоставить сотрудникам большую гибкость в разрезе планирования работы, что помогает им сбалансировать свою профессиональную и личную жизнь. С практической точки зрения, гибкость i-deals представляет собой важный инструмент вмешательства для менеджеров и специалистов по кадрам (HR) в решении рабочих и нерабочих дилемм.

Часть общественной тенденции к индивидуализации условий найма посредством i-deal являются предметом растущего числа исследований. Существующие исследования преимущественно подчеркивают преимущества идиосинкразических сделок (i-deals) как для сотрудников, так и для организаций. Известно, что работодатели используют i-deal для привлечения, мотивации и удержания работников, в то время как сотрудники используют i-deal для улучшения своей трудовой жизни и карьерных возможностей.

Имея в виду эти аргументы, мы хотели бы рассмотреть каковы в Казахстане законодательные возможности распространения подобного рода

сделок при найме на работу, а именно возможно ли реализовать в Казахстане право требовать FWA (flexible work arrangement – гибкий график работы).

«Право требовать» гибкий график работы является вопросом критической важности для семей, сотрудников, менеджеров, организаций и экономики [4]. Как и любое государство, стремящееся к устойчивому экономическому развитию, Казахстан стремится сократить структурное отставание на институциональном уровне в вопросах, касающихся как гендерного равенства, так и важности семьи для экономики. Несмотря на тот факт, что Казахстан – это страна, где существует устойчивая традиция модели «мужчина-кормилец, а женщина-домохозяйка» в последние годы развиваются настойчивые правовые предпосылки к гендерному равенству. Параллельно общественный и управленческий дискурс часто способствует гибкости на рабочем месте, не только подразумевая, что это способ повысить гендерное равенство, но и механизм облегчить проблемы, связанные с сокращением и старением рабочей силы.

Согласно обзору МОТ «Временная занятость, при которой работники заняты определенный период времени, включает в себя работу по срочному трудовому договору, договору на выполнение проекта или определенных работ, а также сезонный труд и труд от случая к случаю, в том числе поденную работу». В большинстве стран работа по срочному трудовому договору регулируется специальными нормами о максимальной продолжительности трудового договора, возможностях продления срока действия договора, и критериях применения таких договоров.

В Казахстане данные вопросы урегулированы Трудовым кодексом ст. 30 [5], где закреплено заключение трудового договора на неопределенный срок, на определенный срок, не менее года; на время выполнения определенной работы; на время замещения временно отсутствующего работника; на время выполнения сезонной работы; в пределах устанавливаемых законодательством Республики Казахстан сроков разрешения на привлечение иностранной рабочей силы, разрешения трудовому иммигранту и справки о соответствии квалификации для самостоятельного трудоустройства, выдаваемых местными исполнительными органами в порядке, определяемом уполномоченным органом по вопросам миграции населения.

Однако в данном случае речь идет о сроке трудового договора, при этом вопросы организации гибкого графика имеет отношение скорее к организации рабочего времени. В данном случае занятость на неполный рабочий день, не должен означать «случайный труд», а именно занятость работника в течение очень короткого времени или на непостоянной основе. Часто это работа на несколько часов, дней или недель за оплату, установленную в рамках договоренности об оплате за день или за рабочий период. В данном вопросе речь идет скорее о гражданско-правовых отношениях, которыми характеризуются ставшими достаточно приемлемыми на сегодняшний день формы организации трудовой деятельности как краудсорсинг, занятость по требованию, e-занятость. Эти формы занятости

связаны с работой по вызову либо с другими договорными отношениями и в ряде стран называются «договорами с нулевой нормой рабочего времени».

Рабочее время - это время, в течение которого работник в соответствии с актами работодателя и условиями трудового договора выполняет трудовые обязанности, а также иные периоды времени, которые в соответствии с Трудовым Кодексом Республики Казахстан отнесены к рабочему времени (Глава 6 ТК РК).

Анализ законодательства Казахстана дает основание предполагать, что у субъектов трудовых отношений есть возможность установления гибкого графика работы в рамках индивидуального регулирования, при этом гибкость относительна, так как ограничена пределами категорий «нормальная продолжительность рабочего времени», «продолжительность ежедневной работы», «рабочая неделя». Однозначно, данные нормы закреплены для недопущения злоупотребления, привлечения к свурхурочным работам, а также безосновательного установления ненормированного режима рабочего времени. Также ст. 74 ТК РК устанавливает «для работников, в том числе занятых на дистанционной работе, может устанавливаться режим гибкого рабочего времени в целях сочетания их социально-бытовых и иных личных потребностей с интересами производства». Более того по сравнению с предыдущими нормами учетный период при гибком рабочем времени увеличен до 6 месяцев. Хотелось бы отметить что, на сегодняшний день, использование таких форм организации трудовой деятельности как удаленная работа, дистанционная работа является весьма ожидаемым к распространению. Почему же запрос на гибкий график работы, которую можно выполнять удаленно не достаточно развивается в Казахстане.

Здесь хотелось бы согласиться с мнением некоторых авторов, которые считают, что «проблемой внедрения гибкого графика работы является то, что изменение графика работы - это сложный и дорогостоящий процесс для компании. Его используют только в сфере высоких технологий, где новые идеи воспринимаются легко. Перед применением нового графика работы нужно согласовывать позицию трудового коллектива и руководителей. Необходим координатор процесса внедрения нового графика, консультации с профсоюзами и юристами, проведение совещаний с большинством служащих, информационные материалы. Немногие руководители готовы и хотят на это идти». [6]

Закон стабилизирует трансакционные отношения, защищая имплицитные ожидания сторон договоров с помощью различных приемов, включая введение императивных и дополнительных норм. Установленная в трудовом договоре схема защиты ожиданий сотрудничества от работника и справедливого обращения со стороны работодателя оказалась под угрозой в результате растущих ожиданий работодателя в отношении функциональной гибкости и предпринимательской активности со стороны работника. Чтобы защитить эти новые ожидания в отношении неопределенности и непостоянства занятости, общения и консультаций, а также систем оплаты на

основе стимулов, правовые системы должны разработать новые нормативные стандарты, которые могут сформулировать и стабилизировать эти новые формы трудовых отношений. Использование i-deals в данном случае поможет решить эти вопросы, подготовить работодателей к организации гибкого графика работы и далее оптимизировать многие процессы с экономической точки зрения. Важно определить какие нормативные стандарты и методы регулирования будут подходящими для стабилизации и защиты новых гибких трудовых отношений. Основная цель этого правила — обеспечить справедливое отношение к работникам, чтобы они были готовы сотрудничать с новыми гибкими формами занятости, что, в свою очередь, должно способствовать повышению конкурентоспособности.

С ростом осведомленности общественности об условиях и последствиях гибкости на рабочем месте возникает потребность в текущих эмпирических данных, иллюстрирующих детерминанты, связанные с внедрением гибкого рабочего графика и этот инструмент нужно использовать организациям в полной мере.

В заключении хотелось бы привести доводы МОТ: «В краткосрочной перспективе технологические достижения угрожают еще больше усугубить и без того сложную ситуацию. Настало время действовать. Наилучшие доступные эмпирические данные показывают, что сокращение продолжительности рабочего дня в сочетании с базовыми гарантиями минимального рабочего времени для работников, занятых неполный рабочий день, может привести к многочисленным положительным результатам для работников, предприятий и общества в целом: меньше проблем с гигиеной труда и снижение затрат на здравоохранение; больше и лучше рабочих мест; лучший баланс между работой и личной жизнью; и более удовлетворенные, мотивированные, продуктивные сотрудники, что приводит к более устойчивым предприятиям» [7].

Устойчивые предприятия способствуют реализации принципов устойчивого развития, ведь использование нестандартных форм организации режима рабочего времени может внести важный вклад в «озеленение» экономики, поскольку чем больше мы работаем, тем больше наш «углеродный след». Сокращая количество дней, в течение которых мы работаем, и, следовательно, количество времени, которое нам приходится добираться из дома на работу, положительное влияние на окружающую среду бесспорно.

Таким образом, реализация форм организации труда на основе закрепления сбалансированной организации рабочего времени, может стать следующим шагом на пути построения общества, следующего принципам устойчивого развития.

Библиография

1. M. Ní Bhrolcháin, É. Beaujouan Fertility postponement is largely due to rising educational enrolment //Population Studies, 66 (3) (2012), pp. 311-327
2. OECD family database Retrieved from <http://www.oecd.org/els/family/database.htm> (2017), Accessed 7th Oct 2017 [Google Scholar](#)

3. D.M. Rousseau, V.T. Ho, J.Greenberg I-deals: Idiosyncratic terms in employment relationships // Academy of Management Review, 31 (4) (2006), pp. 977-994
4. Cooper, R. and Baird, M. (2015), "Bringing the "right to request" flexible working arrangements to life: from policies to practices", *Employee Relations*, Vol. 37 No. 5, pp. 568-581. <https://doi.org/10.1108/ER-07-2014-0085>
5. Трудовой кодекс Республики Казахстан. Кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 414-V ЗРК. // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000414#z67>
6. Лихтарович А.Н. Гибкий график рабочего времени // 55-я Юбилейная Научная Конференция Аспирантов, Магистрантов и Студентов БГУИР https://www.bsuir.by/m/12_100229_1_136988.pdf#page=169
7. Jon Messenger. Working time and the future of work // http://www.ilo.int/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---cabinet/documents/publication/wcms_649907.pdf

XҒТАА 10.31.01

СОТҚА ДЕЙІНГІ ТӘРТІПТЕ ДӘРІГЕРЛЕРДІҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУДЫҢ КЕЙБІР СҰРАҚТАРЫ

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ ВРАЧЕЙ В ДОСУДЕБНОМ ПОРЯДКЕ

Каражанова Жанат Кокеновна

азаматтық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, құқық бойынша философия докторы (PhD) Alikhan Bokeikhan University доктор PhD, старший преподаватель кафедры гражданско- правовых дисциплин Alikhan Bokeikhan University e-mail: zhanat.karazhanova@mail.ru

Түйін: Медициналық тәжірибе көбінесе пациенттердің көрсетілетін медициналық көмектің нәтижелеріне қанағаттанбауынан туындайтын даулы жағдайлардың пайда болуымен бірге жүреді. Дауларды сотта шешудің және пациенттің құқықтарын қорғаудың белгілі бір тәртібі бар - шағымдар мен арыздарды қараудың талап қою тәртібі бар. Науқастардан түсетін шағымдардың жеткілікті саны медициналық қызмет көрсету сапасының жеткіліксіздігімен байланысты. Мақалада істерді сотқа дейінгі тәртіпте қараудың ерекшеліктері көрсетіледі.

Негізгі сөздер: пациенттердің құқықтарын қорғау, медицина, сотқа дейінгі реттеу.

Аннотация: Медицинская практика нередко сопровождается возникновением спорных ситуаций, нередко возникающих из-за неудовлетворенности пациентов результатами оказанной медицинской помощи. Существует определенный порядок разрешения споров в суде и защиты прав пациента – существует претензионный порядок рассмотрения жалоб и заявлений. Достаточное количество жалоб от пациентов связано с недостаточным качеством медицинских услуг. В статье будут представлены особенности рассмотрения дел в досудебном порядке.

Ключевые слова: защита прав пациентов, медицина, досудебное урегулирование.

Медициналық тәжірибе жиі даулы жағдайлардың пайда болуымен

бірге жүреді, көбінесе пациенттің алынған медициналық көмектің нәтижелеріне қанағаттанбауына байланысты пайда болады. Науқас әрдайым медициналық мекемеге және/немесе дәрігерге шағыммен сотқа дереу жүгіне бермейді. Дауларды сотқа дейін шешудің және пациенттің құқықтарын қорғаудың белгілі бір тәртібі - шағымдар мен өтініштерді қараудың талап қою тәртібі бар.

Науқастардан түсетін шағымдардың жеткілікті саны медициналық қызмет көрсету сапасының жеткіліксіздігімен байланысты.

«Жыл сайын медициналық көмектің сапасына қатысты 5,6 мыңнан астам шағым тіркелсе, бірінші жартыжылдықта осындай 2,8 мың шағым түскен. 30%-дан астам жағдайда бұл расталады. Жағдай жақсы жаққа өзгермейді. Бірқатар өңірлерде медицина қызметкерлерінің функционалдық міндеттерін орындауға адалсыз қарауы және медициналық ұйымдар басшыларының басшылықтағы әлсіз жұмысы фактілеріне жол беріледі», - деді - Денсаулық сақтау министрлігінің басшысы. Медициналық сақтандыру қорының 1406 бірыңғай байланыс орталығына бірінші жартыжылдықта денсаулық сақтау мәселелері бойынша тұрғындардан 400 мыңнан астам өтініш келіп түскен. МКМК және МӘМС пакеттері аясында медициналық қызметтерге шағымдар саны 1,7 есеге – 6,5 мыңнан 11,1 мыңға дейін өсті. 2022 жылдың бірінші жартыжылдығында Әлеуметтік медициналық сақтандыру қорына 11 мыңнан астам адам аз қамтылған тұрғындарға шағыммен жүгінді. медициналық қызмет көрсету сапасы, медициналық қызмет көрсетуден бас тарту, дәрі-дәрмекпен қамтамасыз ету. [1].

Статистикалық мәліметтерге сәйкес, шағымдардың себептері бойынша құрылымы медициналық көмектің қолжетімділігін қамтамасыз етудегі проблемаларды анықтайды – бұл шағымдардың үлесі 26% (2021 жылы 20,6%) құрады. Медициналық көмектің сапасына шағымдар 23,2% (2021 ж. – 38%), медициналық көмекті ұзақ күту – 8,5% (2021 ж. – 8,4%) құрады [1].

Ашық шетелдік статистикаға сәйкес, шағымдардың 70%-ға дейіні медициналық көмектің қауіпсіздігі мен сапасына, 20%-ы медициналық ұйымдардың басшылығына, 10%-ға жуығы медицина қызметкерлері мен пациенттердің қарым-қатынасындағы проблемаларға қатысты.

Медициналық мекемелер мен қызметкерлердің заңды жауапкершілігінің негізгі түрлері: медициналық көмекке жүгінген адамдардың, пациенттердің ауруларының алдын алу, диагностикалау, емдеу жөніндегі өз міндеттерін орындамау, тиісінше орындамау болып табылады [2].

Қазақстан мен шет елдерден келіп түскен шағымдарға салыстырмалы талдау жүргізген кезде, барлық елдерде келіп түскен шағымдардың ең көп саны клиникалық көмектің қауіпсіздігі мен сапасы (медициналық қызметтердің көрсетілуі және сапасы) болып табылатындығы байқалады.

Қазақстан Республикасында басқа ТМД елдеріне қарағанда сотқа дейінгі тәртіпте өзіндік ерекшеліктері бар. Егер медициналық мекеме мемлекеттік мекеме болса, барлық сотқа дейінгі шағымдар мен арыздар сотқа дейінгі тәртіпті өту керек. Алайда, кейін бұл істер Қазақстан

Республикасының 2020 жылғы 29 маусымдағы № 350-VI Қазақстан Республикасының әкімшілік рәсімдік-процестік кодексіне сәйкес қаралады.

Медициналық мекеме жеке меншік болса, онда сотқа дейінгі тәртіпте қарау ішкі ережелермен және «Медиация туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 28 қаңтардағы № 401-IV Заңымен реттеледі.

«Медиация туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 28 қаңтардағы № 401-IV Заңы дауларды, оның ішінде медиаторлар (медиаторлар) қатысатын медициналық дауларды шешу тәртібін реттейді.

«Медиация туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 28 қаңтардағы № 401-IV Заңының 17-бабына сәйкес медиация тараптар мен медиатордың өзара келісуі бойынша:

1) тараптардың медиатормен жеке-дара және (немесе) бірлескен кездесулері түрінде;

2) тараптардың медиатормен жеке-дара және (немесе) бірлескен телефонмен әңгімелесулері арқылы;

3) тараптардың медиатормен бейне-конференц-байланыс арқылы жеке-дара және (немесе) бірлескен әңгімелесулері түрінде;

4) тараптар мен медиатор арасында электрондық хабарлар алмасу арқылы;

5) ақпараттық-коммуникациялық технологиялар пайдаланыла отырып, осы Заңның талаптарына қайшы келмейтін өзге де тәсілдермен жүргізілуі мүмкін [3].

Дауларды шешудің баламалы процедурасы кейбір жағдайларда тиімді. Егер емхана пациенттің талаптарының негізді екенін және орынды екенін түсінсе, онда бұл талаптарды кез келген дәрежеде қанағаттандыру үшін келісім-шартта бекітілген болса, келіссөздер жүргізіп, медиатордың қызметтеріне жүгінген жөн. Медиатор тәуелсіз тұлға, яғни медициналық ұйымда жұмыс істей алмайды. Бұл кәсіби негізде қызметті жүзеге асыратын адам болуы мүмкін немесе медицина, құқықтану және басқа да мәселелер бойынша белгілі бір білімі бар, тараптар осы даулы жағдайды шешуге сенетін кәсіпқой болуы мүмкін.

Егер медиация азаматтық, әкімшілік не қылмыстық процесс шеңберінен тыс жүзеге асырылатын болса, медиатор мен тараптар аталған рәсім күнтізбелік отыз күннен аспайтын мерзімде тоқтатылуы үшін барлық ықтимал шараларды қабылдауға тиіс. Айрықша жағдайларда шешілетін даудың (дау-шардың) күрделілігіне, қосымша ақпаратты немесе құжаттарды алудың қажеттілігіне байланысты медиацияны жүргізу мерзімі медиация тараптарының уағдаласуы бойынша және медиатор келіскен кезде ұлғайтылуы мүмкін, бірақ ол күнтізбелік отыз күннен аспайды [3].

Қарастырып отырған мекеме, мемлекеттік медициналық мекеме болса онда сотқа дейінгі тәртіп Қазақстан Республикасының Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексіне сәйкес жүргізіледі.

Қазақстан Республикасының Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексінің 62-бабына сәйкес әкімшілік рәсімді қозғау үшін негіздер:

1) жолданым;

2) әкімшілік органның, лауазымды адамның бастамасы.

Әкімшілік рәсім жолданым қабылданған кезден бастап қозғалды деп есептеледі. Ауызша нысанда берілген жолданымды әкімшілік органның жолданымды қабылдаған лауазымды адамы немесе жұмыскері жекелеген хаттамаға енгізеді. Жазбаша (қағаз және (немесе) электрондық) нысанда берілген жолданымда, хаттамада: жеке тұлғаның тегі, аты, әкесінің аты (егер ол жеке басты куәландыратын құжатта көрсетілсе), жеке сәйкестендіру нөмірі (ол болған кезде), пошталық мекенжайы не заңды тұлғаның атауы, пошталық мекенжайы, бизнес-сәйкестендіру нөмірі (ол болған кезде); жолданым берілетін әкімшілік органның, лауазымды адамның атауы; жолданымның мәні; жолданымның берілген күні; арыз иесінің немесе оның өкілінің қолы; Қазақстан Республикасының заңнамасында көзделген өзге де мәліметтер көрсетіледі. Егер арыз иесі жолданымды әкімшілік орган, лауазымды адам белгілеген мерзімде Қазақстан Республикасы заңнамасының талаптарына сәйкес келтірмесе, әкімшілік орган, лауазымды адам оны қайтарады. Жолданымды қайтару қайта жүгінуге кедергі келтірмейді [4].

Әкімшілік рәсімге қатысушы тыңдау немесе әкімшілік рәсімді жүзеге асыру үшін қажетті өзге де іс-шаралар өткізілетін уақыт пен орын туралы хабардар етіледі. Хабарлама (хабархат) тапсырыс хаттың табыс етілгендігі туралы хабарламамен тапсырыс хатпен, телефонограммамен немесе телеграммамен, ұялы байланыстың абоненттік нөмірі бойынша мәтіндік хабармен немесе электрондық мекенжай бойынша не хабархаттың немесе шақырудың тіркеліп-бекітілуін қамтамасыз ететін өзге де байланыс құралдары пайдаланылып жіберіледі. Егер әкімшілік рәсімге қатысушы көрсетілген мекенжайда іс жүзінде тұрмаса, хабарламалар (хабархаттар) заңды мекенжай бойынша немесе оның жұмыс орны бойынша жіберілуі мүмкін. Заңды тұлғаға арналған хабарламалар (хабархаттар) оның орналасқан жері бойынша жіберіледі. Әкімшілік рәсімге қатысушы өзі көрсеткен тұрғылықты жері (орналасқан жері) жұмыс орны мекенжайының, ұялы байланыстың абоненттік нөмірінің, электрондық мекенжайының дұрыс екендігімен, ал көрсетілген контактілерге жіберілген хабарлама (хабархат) тиісті және жеткілікті деп есептелетіндігімен танысқандығын өзінің қолтаңбасымен растайды.

Әкімшілік істі қарау Қазақстан Республикасының Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексінің 10-тарауына сәйкес жүргізіледі. Әкімшілік орган, лауазымды адам әкімшілік рәсімге қатысушыға әкімшілік іс бойынша алдын ала шешімге өз ұстанымын білдіруге мүмкіндік беруге міндетті, бұл туралы әкімшілік рәсімге қатысушы алдын ала, бірақ әкімшілік акт қабылданғанға дейін үш жұмыс күнінен кешіктірмей хабардар етіледі.

Тыңдау:

1) әкімшілік рәсімге қатысушыны әкімшілік іс бойынша тыңдауға шақыру, оның ішінде бейнеконференц-байланыс немесе өзге де коммуникация құралдары арқылы;

2) ақпараттық жүйелерді пайдалану;

3) әкімшілік рәсімге қатысушыға өзінің ұстанымын баяндауға

мүмкіндік беретін өзге де байланыс тәсілдері арқылы жүзеге асырылуы мүмкін.

Әкімшілік рәсімге қатысушы әкімшілік іс бойынша алдын ала шешімге қарсылықты алған күннен бастап екі жұмыс күнінен кешіктірмейтін мерзімде оны беруге немесе білдіруге құқылы. Әкімшілік рәсімге қатысушы өз қарсылығын ауызша білдірген жағдайда, әкімшілік орган, лауазымды адам тыңдау хаттамасын жүргізеді. Әкімшілік істі қарап, әкімшілік орган, лауазымды адам:

- 1) әкімшілік актіні қабылдау;

- 2) әкімшілік рәсімді тоқтату туралы шешімдердің бірін шығарады.

Әкімшілік істі қарау аяқталғаннан кейін жазбаша нысанда шешім шығарылады, ол әкімшілік рәсімге қатысушыға жіберіледі.

Мемлекеттік медициналық мекеменің әкімшілік актісі пациентті қанағаттандырмаса, ол сотқа жүгіне алады. Әкімшілік істі қарау Қазақстан Республикасының Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексінің 4-бөліміне сәйкес әкімшілік сот ісін жүргізуді мамандандырылған аудандық және оларға теңестірілген әкімшілік соттар жүзеге асырады. Жария-құқықтық қатынастардан туындайтын даулар әкімшілік сот ісін жүргізу тәртібімен соттардың соттылығына жатады.

Жалпы ереже бойынша, пациенттің өміріне немесе денсаулығына зиян келтірілсе, деликттік жауапкершілік тараптар мен пациент арасында келісімнің болуына қарамастан туындайды, деликттік жауапкершілік туралы ережелерге сәйкес зиянды толық көлемде өтеуге құқылы [5].

Жеке меншік медициналық мекеменің дәрігерлері тарапынан қызмет көрсету сапасына шағым келтірудің сотқа дейінгі тәртібі медиация рәсімімен немесе сол мекемеге шағымдану мүмкіндігі бар. Сонымен қатар, жеке меншік медициналық мекеме іс-әрекеттеріне, шешімдеріне жоғары тұрған қадағалайтын органға – қалалалық және облыстық денсаулық сақтау басқармасына шағымдануға болады.

Пациент ары қарай шағымданғысы келсе, қалалық (аудандық) сотқа (зиянды өтеу және медициналық қызметтің сапасы бойынша) жүгінуге болады. Жеке меншік медициналық мекеменің істерін азаматтық істерді қарайтын қалалық (аудандық) қарайды.

Сонымен, медицина қызметкерлерінің іс-әрекетіне немесе әрекетсіздігіне шағымдармен азаматтардың одан әрі жүгінуінің және даулы жағдайлардың алдын алудың негізгі элементі азаматтардың денсаулығын қорғаудың негізгі қағидаттарының бірі – пациенттің мүдделерінің басымдылығы қағидатын қатаң сақтау болып табылады. Бүгінгі таңда, бұл қағида кез келген медицина қызметкерінің күнделікті өмірінде үлкен практикалық маңызға ие және азамат медициналық көмекке жүгінген сәттен бастап жүзеге асырылуы тиіс, ол әрбір дәрігердің ғана емес, орта және кіші медицина қызметкерлерінің іс-әрекетінде көрініс табуы тиіс, - деп есептейміз.

Осылайша, пациенттердің шағымдарының статистикасын талдай отырып, медициналық мекемелердің жұмысын жақсарту, медициналық

көмекті жақсарту және қолжетімді ету қажеттілігі туралы айтуға болады. Сондай-ақ барлық медицина қызметкерлерінің рухани, мейірім мен науқасқа жанашырлық негізінде құқықтық сауаттылығын арттыру мақсатында жүйелі түрде міндетті оқытуды өткізу қажет.

Пациентпен қарым-қатынасты жоғарыда аталған қағидаттар бойынша құру кезінде жоғары ықтималдықпен даулы жағдайлардың пайда болуына кедергі қойылады. Қазіргі уақытта дәрігерлік мамандықтың рухани аспектілері бұрынғыдан да көбірек ынталандыруды және нығайтуды қажет етеді. Медицина қызметкерінің дәл осы қасиеттері халыққа сапалы медициналық көмек көрсетудің негізіне айналуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Худшие регионы и медорганизации по жалобам населения назвала глава Минздрава РК // https://www.inform.kz/ru/hudshie-regiony-i-medorganizacii-po-zhalobam-naseleniya-nazvala-glava-minzdrava-rk_a3971657

2. Агапкина С.С., Гарин Л.Ю. Гражданско-правовая ответственность медицинского персонала за ненадлежащее исполнение обязанностей. Особенности врачебной деятельности, взаимное доверие пациента и врача // Актуальные проблемы управления здоровьем населения. Тематический сборник научных трудов по результатам третьей всероссийской научно-практической конференции под общей редакцией И.А. Переслегиной, В.М. Леванова. - Издательство: Приволжский исследовательский медицинский университет. - 2020. - Том 1. - с. 180-185.

3. Медиация туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 28 қаңтардағы № 401-IV Заңы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000401>

4. Қазақстан Республикасының әкімшілік рәсімдік-процестік кодексі Қазақстан Республикасының 2020 жылғы 29 маусымдағы № 350-VI ҚРЗ Кодексі // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2000000350>

5. Методы досудебного урегулирования спора с пациентом [Электронный ресурс] // URL: <https://www.zdrav.ru/articles/4293659747-qqv-19-m05-06-metody-dosudebnogo-uregulirovaniya-spora#pz2//>

XFTAА 10.53

ЭНЕРГЕТИКАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫ РЕТТЕУДІҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ТӘЖІРИБЕСІ

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВАЯ ПРАКТИКА РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ

Нурекешов Талан Кайратович

*PhD доктор, азаматтық-құқықтық пәндер кафедрасының аға
оқытушысы, Alikhan Bokeikhan University*

*доктор PhD, старший преподаватель кафедры гражданско-правовых
дисциплин Alikhan Bokeikhan University*

e-mail: nurekechovt@mail.ru

Аннотация. Бұл мақалада жанартылатын энергия көздерін мемлекеттік дамытуға байланысты жүзеге асырылатын шетелдік тәжірибе, басқару нысаны және қол жетімді

дамытуға құқықтық сипаттама берілген.

Түйін сөздер: энергия, жаңартылатын энергия көздері, энергетикалық сектор.

Аннотация. В этой статье представлен зарубежный опыт, форма правления и правовая характеристика доступного развития, осуществляемого с государственным развитием возобновляемых источников энергии.

Ключевые слова: энергия, возобновляемые источники энергии, энергетический сектор.

Жаңартылатын энергия көздерін пайдалануды қолдау саласындағы мемлекеттік саясатты іске асыру жөніндегі уәкілетті орган бұл, жаңартылатын энергия көздерін пайдалануды қолдау саласындағы мемлекеттік саясатты іске асыруды жүзеге асыратын мемлекеттік орган [1].

Жаңартылатын энергия көздерін дамытумен айналысатын шет мемлекеттерінің органдарының құқықтық мәртебесі мемлекеттің басқару нысаны мен құрылым нысандарына байланысты ерекшеленеді.

Мәселен, АҚШ мемлекетінде жаңартылатын энергетика саясатында құзырлы орган федералды орган және әрбір штатының жекелеген органдары қызмет атқарады. АҚШ мемлекетінде жаңартылатын энергия саласындағы бірден бір құзырлы орган Энергетика министрлігін болып табылады (Department of Energy). АҚШ энергетика министрлігінің негізгі миссиясы ұлттық, экономикалық және энергетикалық қауіпсіздікке қол жеткізе отырып энергия, қоршаған ортаны қорғау және ядролық мәселелерді ғылыми және технологиялық шешімдерді қабылдау негізінде Американың қауіпсіздігі мен жетілуін қамтамасыз етуге бағытталған. АҚШ энергетика министрлігі тиімді, таза және қолжетімді энергетиканың дамуын қолдау арқылы энергетикалық қауіпсіздікті қамтамасыз етуге ықпал етеді. Министрлік сонымен қатар, америкалық экономикалық бәсекеге қабілеттілікті қамтамасыз ету және американдықтардың өмір сүру жағдайын жақсарту мақсатында инновациялар мен жаңалықтар ашу үшін, ғылыми зерттеулердің федералды қаржыландырылуын басқарады.

Жаңартылатын энергия көздеріне қатысты бағдарламалық басқарма құрамында энергетикалық тиімділік және жаңартылатын энергия көздері басқармасы (Office of Energy Efficiency and Renewable Energy) қызмет етеді. Бұл басқарма Америка энергетика министрлігінің бір бөлігі ретінде жаңартылатын энергия көздерінен алынатын энергияның экономикадағы дәстүрлі энергетикамен бәсекелестігін қамтамасыз ету үшін инновациялық технологиямен ғылыми зерттеу желілерін басқара отырып энергетика стратегиясы арқылы американың дамуында елеулі орынды иеленеді.

АҚШ энергетика министрлігінің құрамына сонымен қатар ұлттық жаңартылатын энергетика зертханасы да кіреді. Оның қызметінің мәні экологиялық таза энергия көздерін өндіру мен технология және әдістердің энергетикалық тиімділігін қамтамасыз ету, солармен байланысты ғылым мен техниканы дамыту, барлық деңгейде энергетикалық желілердің интеграциясы үшін инновация мен білімді қалыптастыру.

Австралия үкіметі әрдайым заңи тетіктер арқылы алдыңғы қатарлы

технологиялар енгізу, арнаулы мемлекеттік бағдарламаларды қаржыландыру энергия тұтыну саласын қадағалауда заңнамалық бастамашылық ету құқығын пайдалану арқылы энергетиканын тиімділігін арттыру мен үнемдеуде кең ауқымды қолдау жасап отыр. Австралияда энергетикалық тиімділік пен энергетиканың үнемделуі мен тікелей айналысатын мемлекеттік органдар бар. Энергетикалық тиімділік және энергетиканы үнемдеудегі негізгі органдарға мыналарды жатқызамыз:

Энергия жөніндегі үкіметтік кеңес (the Ministerial Council on Energy) – Австралия үкіметінің үкімет аралық кеңесі қабылдайтын ұлттық энергетикалық саясатының нәтижесі негізінде Австралия үшін экономикалық және экологиялық басымдықтар ұсынуға жауапты австралия энергетика нарығының ұлттық саяси және үкіметтік органы.

Австралия энергия жөніндегі үкіметтік кеңесі австралия үкіметінің бастамасымен 2001 жылы маусым айында құрылды. Оның негізгі мақсаттары:

- Австралия энергетикалық секторының болашақта орын алуы мүмкін мәселелерін шешуде саясат қалыптастыру мен оның жұмысын үйлестіру және оған ұлттық қадағалауды қамтамасыз ету;

- Энергетикалық сектордың интеграциясы барысында қоршаған ортаға қолайлы ықпал ету жөніндегі кең ауқымды мәселелерге ұлттық жетекшілік ету.

Австралия Үкіметтерінің Кеңесі (The Council of Australian Governments (COAG)) - Австралия үкіметаралық форумының жүйесі. Аталған орган Федералды үкімет пен штаттар үкіметінің өзара бірлесе отырып әрекет етуді қажет ететін салалар бойынша ұлттық сипаттағы реформалардың орындалуына мониторинг жасау және дамыту, бастамашылық жасау қызметін атқарады. Австралия Үкіметтерінің кеңесі мүшелері құрамына премьер министр, штат және аумақ басшылары мен министрлері, австралия жергілікті өзін-өзі басқару органдары ассоциациясының президенті кіреді.

Сонымен қатар премьер министр жанындағы энергетикалық тиімділікті арттыру саласы бойынша мақсатты топ (Prime Minister's Task Group on Energy Efficiency) – мақсатты топ үшін жобалар шешімі мен баяндама әзірлеу, кеңес беру, ақпараттандыру бойынша кеңесшілер тобы қызмет атқарады.

Жалпы, австралия үкіметі департаменттер және агенттіктерден тұрады. Соның ішінде жаңартылатын энергия көздеріне қатысты жұмыс жасайтын Австралия жаңартылатын энергетика көздері жөніндегі агенттік (Australian Renewable Energy Agency) 1 шілде 2011 жылы Австралия жаңартылатын энергия жөніндегі агенттік туралы заңының қабылдануы негізінде құрылды. Австралия жаңартылатын энергия агенттігі туралы заңы агенттіктің мақсаты мен міндеттерін анықтай отырып, агенттіктің қызметін ұйымдастыру, оның құзыреті, жаңартылатын энергия көздері технологиясына қатысты қаржылық қызмет секілді мәселелерді реттейтін нормативтік құқықтық актісі. Аталған заң актісінің мақсаты мынандай:

- Жаңартылатын энергия көздері технологиясында бәсекелестікті қамтамасыз ету;

- Австралияда жаңартылатын энергия көздерін пайдалануды дамыту. Осы заңның 8-бабына сәйкес, агенттіктің қызмет түрлері келесі мәселелер үшін қаржылық көмек көрсету:

- жаңартылатын энергия көздері саласында технологияны зерттеу; немесе жаңартылатын энергия көздері технологиясын жасау, демонстрациялау комерциялизациялау;

- жаңартылатын энергия көздері туралы ақпаратты сақтау немесе бірлесе отырып қолдану;

- қаржылық көмек көрсету мақсатында келісім шарттар жасасып ол келісімшарттарға жетекшілік ету;

- жаңартылатын энергия көздері технологиясына қатысты ақпараттарды анықтау, жинау және талдап тарату;

- жаңартылатын энергия көздері технологиясына қатысты министрге келесі мәселелер бойынша ұсыныстар мен кеңес беру: 1) жаңартылатын энергия көздері технологиясының бәсекеге қабілеттігін арттыру; 2) Австралияда жаңартылатын энергия көздері технологиясын арттыруға қатысты ұсыныстар;

3) Жаңартылатын энергия көздері секторындағы технология саласында тәжірибені жақсарту туралы ұсыныстар; 4) Жаңартылатын энергия көздері технолоиясын қолдануды кеңейу жөнінде ұсыныстар;

- ережелермен көзделген кез-келген функциялар;

- агенттікке осы заң арқылы немесе достастықтың өзге заңдарымен жүктелген кез келген функциялар;

- осы қызметтерді жүзеге асыру үшін кез келген қызмет түрін жасай алады.

Жаңартылатын энергия көздері саласындағы келесі құзыретті орган таза энергетикалық реттеуші (Clean Energy Regulator), яғни мемлекеттің энергетикалық нарығында жаңартылатын энергия көздерін қолдау бағдарламаларының жүзеге асырылуына қадағалау жасайтын органы. Осы органның құқықтық мәртебесімен қызметнің тәртібі 2011 жылғы №163 таза энергетикалық реттеуші туралы (Clean energy regulatorly act) заңымен ретеледі. Осы заңға сәйкес, реттеуші органның келесі қызметі мен құзыреттері анықталады:

- климат өзгерісі заңнамасымен берілген қызметтер;

- заң актілерімен бекітілген кез келген қызметтер;

- өзінің қызметін жүзеге асыру үшін кез келген әрекет жасай алады.

Реттеушінің құзыреттері:

- реттеуші өзінің функциясын орындау үшін кез келген әрекеттер жасауға құзыретті;

- өзінің құзыретін жүзеге асыру масатында реттеуші органның келісім шарт жасасу құзыреті шектелмеген;

- реттеуші жасаған кез келген келісім шарт достастық атынан жасалынған болып есептелінеді;

- реттеушінің кез келген нақты немесе меншігі Достастық атынан иеленеді;

- реттеушінің кез келген қарысы Достастық қаржысы болып саналады;
- реттеуші иелігінде Достастық меншігінен басқа ешқандай мүлік болмауы тиіс.

Үндістан жаңартылатын энергия көздері мемлекеттік органдарының тәжірибесі де өзіндік ерекшеліктерге ие. Үндістанның жаңа және жаңартылатын энергия көздері министрлігі жел энергетикасы, кіші гидроэнергетика, биогаз және күн энергетикасы секілді энергияның жаңартылатын түрлері саласында халықаралық ынтымақтастық орнату және осы салада интеллектуалдық меншікті қорғау, зерттеулер жасай мен осы саланың қызметін үйлестіру мен дамытуда жауапты мемлекеттік орган болып табылады. Министрлік жаңа және жаңартылатын энергия көздеріне қатысты мәселелердің барлығы бойынша шешуші роль атқарады. Министрліктің жалпы елдің энергетикалық қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатында жаңа және жаңартылатын энергия көздерін қолдануды жддамытуды көздейді. Министрліктің қысқаша тарихи даму сатыларына келетін келесіден тұрады:

- 1981 жылы Қосымша энергия көздері жөніндегі комиссия;
- 1982 жылы Дәстүрлі емес энергия көздері бойынша департамент;
- дәстүрлі емес энергетика бойынша министрлік 1992;
- 2006 жылы дәстүрлі емес энергетика бойынша министрлік жаңа және жаңартылатын энергия көздері бойынша министрлік болып атауы өзгертілді. Үндістанда жаңа және жаңартылатын энергия көздерін дамытуға қызығушылық соңғы уақытта энергетикалық қауіпсіздік мәселесінің артуымен байланысты.

Министрліктің миссиясы мыналарды қамтамасыз ету:

- энергетикалық қауіпсіздік: мұнай импортына тәуелділік деңгейін төмендету, отынның баламалы түрлерін енгізу (көмірсутек, биоотын, синтетикалық отын) және оларды енгізу арқылы мұнайға сұранысты төмендету;
- таза энергетика үлесін арттыру: энергияның жаңартылатын түрлері (био, жел, су, күн, геотермалды және ағынды);
- энергияның болуы және қолжетімділігі: Ауыл, қала, өндірістік және комерциялық секторда жылумен қамтамасыз ету және тағам жасауда қосымша энергиямен қамтамасыз ету;
- энергетикалық үнемділік: экономикалық және бәсекеге қабілетті, ыңғайлы, қауіпсіз және тиімді жаңа және жаңартылатын энергия түрлеріне басымдық беру;
- энергетикалық құралдар: жеке басқа шаққандағы энергияның көлемін арттыру.

Сонымен жаңартылатын энергия көздерін пайдалану мен дамытудағы мемлекеттік органдар дегеніміз – заңнамаға сәйкес бекітілген өзіндік құрылымы бар, жаңартылатын энергия көздерін пайдалану мен дамытуда мемлекеттік қызметін іске асыратын және сол қызметті атқару үшін биліктік құзыретке ие мемлекеттік аппаратының бөлшегі.

Қолданыстағы ҚР және шет мемлекеттерінің заңнамасы мен тәжірибесі

отандық жаңартылатын энергия көздерін пайдалану мен дамытудың мемлекеттік органдары қызметін жетілдіруді қажет ететінін көрсетті. Осыған байланысты келесі ұсыныстарды келтіреміз:

ҚР энергетика министрлігінің министрлік миссиясы қатарына республикада жаңартылатын энергия көздерін дамытуға үнемі жағдай жасау арқылы жаңартылатын энергия көздерінің бәсекеге қабілеттігін қамтамасыз ету деген міндет енгізген жөн.

Қазіргі кезде табиғи ресурстарды үнемдеу мақсатында жаңартылатын энергия көздерін жаппай енгізу үрдісі орын алып отыруына байланысты жаңартылатын энергия көздерін пайдалану мен дамыту саласындағы мемлекеттік реттеу органдарының қызметі жетілдірілуі тиіс. ҚР энергетика министрлігі қарамағындағы жаңартылатын энергия көздері департаменті қызметін жетілдіру ұсынамыз. Департамент қарамағына қызмет ету ерекшелігіне қарай жаңартылатын энергия көздерін енгізу мен дамыту қатынастары қатысушыларының қызметін мемлекеттік қолдау басқармасын құру керек. Осы басқарманың қызметінің бағыттары келесідей болуы тиіс:

- жаңартылатын энергия көздері инвесторларымен байланыс орнату;
- жаңартылатын энергия көздері тұтынушыларымен жұмыс;
- жаңартылатын энергия көздері жөнінде құқықтық көмек көрсету;
- жаңартылатын энергия көздерін пайдалануды насихаттау.

Жергілікті атқарушы органның жаңартылатын энергия көздерін пайдаланудағы қызметін жетілдіру мақсатында жаңартылатын энергия көздерін қолдау туралы заңына келесі нұсқада толықтырулар енгізген жөн:

- Жер заңнамасына сәйкес мемлекеттік кадастрға жаңартылатын энергия көздерін орналастыру бойынша ұсыныстар беруге құқылы;
- Жаңартылатын энергия көздері үшін жерді алып қоюға және жаңартылатын энергия көздерін пайдалану үшін санаттарын ауыстыруға ұсыныс беру.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Жаңартылатын энергия көздерін пайдалануды қолдау туралы Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 4 шілдедегі N 165-IV Заңы.
2. // <http://www.Energy.gov/mission>. 17.10.2022
3. Ministerial Council on Energy 11 December 2003 Report to the Council of Australian Governments Reform of Energy Markets // <http://www.efa.com.Au/Library/MinCouncilonEnergyRpttoCOAG.pdf>. 22.10.2022
4. Australian Renewable Energy Agency Act 2011 // <https://www.legislation.gov.au/Details/C2012C00629>. 15.12.2022
5. Clean Energy Regulator Act. – 2011. - №163 // <https://www.legislation.gov.au/Details/C2011A00163> 19.11.2022
6. // <http://mnre.gov.in/mission-and-vision-2/mission-and-vision/role-mnre/>. 23.12.2022

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОРПОРАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ: ПРОБЛЕМЫ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ

КОРПОРАТИВТІК МӘДЕНИЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ: ТЕОРИЯ ЖӘНЕ ТӘЖІРИБЕ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Рагиева Динара Багдатовна

доктор PhD, старший преподаватель кафедры гражданско-правовых дисциплин Alikhan Bokeikhan University

PhD доктор, азаматтық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, Alikhan Bokeikhan University

raziева@mail.ru

Аннотация. Актуальность исследуемой темы обусловлена возникшей в современном обществе необходимостью осмысления феномена корпоративной культуры, определением её роли в системе корпоративной социальной ответственности, обозначением её правовых конструкций.

Корпоративная культура, являясь ценностной основой построения бренда организации, подчеркивает её индивидуальность, создает конкурентное преимущество.

В статье раскрываются правовые основы формирования корпоративной культуры с целью повышения корпоративной социальной ответственности, эффективности функционирования и конкурентоспособности организации.

Ключевые слова: корпоративная культура, работник, работодатель, этические нормы, корпоративный кодекс

Түйіндеме. Зерттеліп отырған тақырыптың өзектілігі қазіргі қоғамда пайда болған корпоративтік мәдениет феноменін түсіну, оның корпоративтік әлеуметтік жауапкершілік жүйесіндегі рөлін анықтау және оның құқықтық құрылымдарын белгілеу қажеттілігімен байланысты.

Корпоративтік мәдениет ұйымның брендін құрудың құндылық негізі бола отырып, оның даралығын атап көрсетеді және бәсекелестік артықшылықты тудырады.

Мақалада корпоративтік әлеуметтік жауапкершілікті, ұйымның қызмет ету тиімділігі мен бәсекеге қабілеттілігін арттыру мақсатында корпоративтік мәдениетті қалыптастырудың құқықтық негіздері ашылып қарастырылған.

Түйін сөздер: Корпоративтік мәдениет, қызметкер, жұмыс беруші, этикалық стандарттар, корпоративтік кодекс

Введение. В последнее время термин «корпоративная культура» все чаще проникает в содержание трудовых отношений, выступает ценностной основой поведения персонала, направляющим вектором в выстраивании корпоративных интересов и достижения корпоративных целей.

Корпоративную культуру можно определить как совокупность общих ценностей, убеждений, обычаев и традиций конкретной организации, являющихся основой корпоративного поведения, отражающих ее индивидуальность и восприятие себя и других в социальной и материальной среде.

В настоящее время распространены два подхода в определении корпоративной культуры. Согласно первому, культура рассматривается как внутренняя подсистема, позволяющая сотрудникам адаптироваться к среде организации, в результате чего организация обладает определенной культурой, которая может быть описана через набор характеристик, индивидуализирующих её. Второй подход позволяет трактовать саму организацию как культуру – систему знаний, интерпретируемых сотрудниками организации.

Автором настоящего исследования поддерживается аксиологический (ценностный) подход феномена корпоративной культуры, в рамках которого под ней понимается система материальных и духовных ценностей, совокупность установок, норм и правил поведения, принимаемых и поддерживаемых членами организации и отражающих характер ее внутреннего и внешнего взаимодействия [1, с.258].

Основная часть. Трудовое законодательство РК не содержит специальных норм, регулирующих корпоративную культуру, что вполне закономерно. Влиять на взгляды, мысли и убеждения людей посредством нормативного регулирования достаточно затруднительно, поскольку право обладает ограниченным набором приемов и средств в отличие от социальных регуляторов. Вместе с тем, современные тренды в управлении персоналом свидетельствуют о постоянной потребности работодателя в поиске правовых и нравственных ориентиров в урегулировании трудовых отношений, что отвечает сущности корпоративной социальной ответственности и способствует устойчивому развитию.

Следует признать, что трудовое право получило свое развитие в эпоху SPOD – мира¹, характеризующегося устойчивостью (S – steady), предсказуемостью (P – predictable), простотой (O – ordinary) и определенностью (D – definite). Соответственно трудовое законодательство XX века отличалось стабильностью и долгосрочностью. Требования к работникам обуславливались единой моделью компетенций и классическими навыками, объем трудовых обязанностей соответствовал SPOD-стратегиям, отличавшихся понятностью и ориентацией на запланированные результаты.

В то же время, сформировавшиеся в прошлые века методы трудового права, показали свою беспомощность перед вызовами нового времени, обозначенными в 2022 году концепцией SHIVA, внесшей в трудовые правоотношения расщепленность (S – Split), ужас (H – Horrible) невообразимость (I – Inconceivable), беспощадность (V – Vicious) [2].

В результате последних потрясений общество стало понимать, что мир обладает максимальной хрупкостью. В один момент рушится стабильность, привычные схемы и трафареты в управлении трудом не имеют своей эффективности. Хрупкость системы вызывает повышенную тревожность у

¹ Прим.: SPOD характеризует старый предсказуемый мир, существовавший до массового распространения вычислительной техники и интернета. Его эпоха завершилась, когда технологии стали развиваться быстрее смены одного поколения. На смену SPOD-миру пришел VUCA-мир (1980 г.), затем BANI –мир (2020 г.) и SHIVA- мир (2022 г.)

работников, опасаящихся за свои рабочие места, что грозит высокой степенью их эмоционального выгорания. Невообразимость царит во всех вопросах, идеи и концепции меняются постоянно, отчего все происходящие процессы становятся все более непонятными и ужасающими.

Работодателям в условиях максимальной неопределенности сложнее справиться с нарастающей тревожностью персонала, принимать оперативные верные решения, что, как закономерность, влечет потерю вовлеченности, снижение мотивации работников и повышение уровня конфликтности.

Сегодня стратегически правильными решениями являются методы управления персоналом, способные удержать ценных сотрудников, предложить им новые схемы работы, в связи с чем, высокое значение получают принципы корпоративной культуры.

Корпоративная культура, ценности которой разделяют сотрудники организации, способствует укреплению морального духа, росту удовлетворенности сотрудников от трудовой деятельности в конкретной организации, что в свою очередь, позитивным образом влияет на командную работу, коммуникации внутри коллектива [3, с.856].

«Arising», как заключительный составляющий элемент SHIVA – мира, становится новой точкой отсчета, символизируя возрождение. Зачастую после кризиса наступает новый виток развития, в силу этого хаос необходим для обновления изживших себя парадигм, для запуска более эффективных механизмов организационного и правового регулирования. Те, кто сможет найти новое состояние баланса останется «на плаву» для достижения самых амбициозных целей.

Эталоном грамотного подхода в выстраивании корпоративных ценностей следует признать компанию «Toyota», которая сохраняет жизнеспособность и процветает во всех сферах экономической деятельности при различных политических условиях, конъюнктуры рынка и различных неблагоприятных факторов. Определять правильную траекторию компании помогает сильная бизнес – культура и корпоративная философия, выражающаяся, прежде всего, в верности концепции бережливого производства и в отношении к персоналу.

Несомненный интерес вызывает подход компании к подбору кадров и их карьерному развитию. По мнению Toyota, организация не сможет добиться успеха в долгосрочной перспективе, если не будет воспитывать собственных лидеров. По этой причине сотрудников нанимают практически со школьной скамьи, обучают и прививают к корпоративной культуре. Сторонние работники имеют возможность претендовать лишь на должности менеджеров среднего звена, так как высшие ступени занимают сотрудники воспитанные самой компанией, несущие генетический код подхода Toyota.

Глубинная сущность философии Toyota предполагает, что культура должна помогать сотрудникам выполнять свою работу; управленческие решения должны быть последовательными, руководство должно ежедневно демонстрировать свою заинтересованность в вопросах качества, и в то же время, заботиться о комфорте и безопасности персонала.

Культура Toyota пронизывает все уровни, начиная с руководящего состава и заканчивая рабочим классом. Необходимо признать, что топ-менеджеры компании принадлежат к особому типу лидеров – отличаются честолюбием, одержимостью достижениями компании, а не собственной карьерой. Они ревностно добиваются успехов компании, обладая при этом чрезвычайной личной скромностью; не ставят перед собой цели обогащения или карьерного благополучия; работают, не покладая рук, воспитывая преемников, нацеленных на успех [4].

Принципы социальной ответственности находят отражение и в философии современных отечественных организаций. К примеру, компания «Beeline Казахстан» в 2018 году внесла в общую бизнес-стратегию цель «Культура и люди», означающую, что забота и счастье сотрудников также важны для успеха компании, как и прибыль. Достижению этой корпоративной цели уделяется много внимания и ресурсов, в силу понимания, что именно люди делают компанию успешной, значит, фокус на людей и их благополучие во всех проявлениях должны лежать в основе стратегии по работе с корпоративной культурой [5].

Правовые механизмы обеспечения корпоративной культуры

Особенностью метода трудового права выступают способы воздействия на трудовые правоотношения, сочетающие централизованное и локальное регулирование. Соответственно влиять на корпоративное поведение работников возможно как посредством нормативного правового акта, так и с помощью локальных актов работодателя.

Говоря о централизованном уровне, отметим, что нормы корпоративной культуры закрепляются чаще всего в кодексах чести, этических кодексах субъектов служебно - трудовых правоотношений. В отличие от иных нормативных актов, такие нормативы основаны на постулатах этичности, тогда как этика базируется на культуре государства, сформировавшемся общественном мнении, обычаях, традициях.

Так Этический кодекс государственных служащих РК устанавливает стандарты служебной этики государственных служащих и направлен на укрепление доверия общества к государственным органам, формирование высокой культуры взаимоотношений на государственной службе и создание атмосферы добропорядочности, а также предупреждение случаев неэтичного поведения государственных служащих [6].

Кодекс чести сотрудников системы органов прокуратуры Республики Казахстан регламентирует основные требования к морально-этическому облику сотрудников органов прокуратуры, а также основные стандарты их поведения [7].

Положения Кодекса служебной этики гражданских служащих являются одним из критериев оценки качества профессиональной деятельности и трудовой дисциплины гражданских служащих [8].

Этические нормы и требования, содержащиеся в таких нормативных правовых актах, являются обязательными для исполнения. Помимо этого, они должны подлежать детальной регламентации в локальных документах

для адаптации общеустановленных норм к специфике конкретной организации. Соответственно, требовать от работника соблюдения принципов корпоративной культуры возможно при условии их закрепления в установленном порядке.

В качестве примера рассмотрим решение Костанайского городского суда от 24 мая 2022 года по исковому заявлению гр.О. к Костанайской академии Министерства внутренних дел РК им. Ш.Кабылбаева об отмене приказа о наложении дисциплинарного взыскания [9].

Истец, был привлечен к дисциплинарной ответственности приказом Академии № 48 л/с от 24 февраля 2022 года в виде замечания. Указанный приказ основан на результатах служебного расследования, в ходе которого установлено, что гр.О. 16 февраля 2022 г. оставил свое личное транспортное средство на стоянке дома №Х, чем вызвал недовольство жильцов данного дома

Представитель ответчика пояснил суду, что руководству Академии неоднократно поступали жалобы от жильцов дома №Х на сотрудников, оставляющих свои автомобили во дворе дома и на прилегающей территории. Указанные действия причиняли неудобства жильцам, вызывали их недовольство, чем негативно влияли на имидж правоохранительных органов. Поэтому сотрудникам неоднократно давались устные указания о запрете парковки автомашин во дворе указанного дома. После очередной жалобы 16 февраля 2022 года, руководством поручено привлечь виновных к ответственности. По результатам служебного расследования, на истца О. наложено оспариваемое дисциплинарное взыскание, в силу того, что поступок гр. О. вызвал обоснованную жалобу, создал негативное мнение о правоохранительных органах.

Истец О. настаивая на незаконности действий руководства Академии, пояснил, что не нарушал Правила дорожного движения в части остановки и стоянки транспортных средств; не был ознакомлен с указаниями руководства Академии о запрете сотрудникам размещать свои автомобили на стоянке возле дома № Х; не совершал, вменяемые ему нарушения Закона РК «О правоохранительной службе» и Этического кодекса государственных служащих РК. Во дворе указанного дома не имеется знаков, запрещающих стоянку, более того используемое им под машину место предназначено для парковки транспортных средств, в связи с чем истец в течение восьми месяцев парковал автомобиль без каких-либо замечаний.

Суд, заслушав пояснения сторон, изучив материалы дела, установил отсутствие факта совершения работником дисциплинарного проступка, в силу следующих обстоятельств:

1) Согласно оспариваемому Приказу, истец О. допустил нарушение служебной и исполнительской дисциплины, выражающее в игнорировании неоднократных указаний руководства Академии о запрете размещать свои автомобили на стоянке возле дома № Х.

В соответствии со статьей 144 Трудового кодекса Республики Казахстан (далее – ТК РК), труд сотрудников правоохранительных

регулируется ТК РК с особенностями, предусмотренными специальными законами РК и иными нормативными правовыми актами Республики Казахстан, устанавливающими особые условия и порядок поступления на службу, ее прохождения и прекращения, особые условия труда, условия оплаты труда, а также дополнительные льготы, преимущества и ограничения [10].

Согласно пп.1,2 ст.56 Закона Республики Казахстан от 6 января 2011 года № 380-IV «О правоохранительной службе» (далее- Закона), дисциплинарные взыскания в правоохранительных органах являются мерой дисциплинарной ответственности. Взыскания накладываются на сотрудников за неисполнение или ненадлежащее исполнение служебных обязанностей [11].

В силу пункта 15 статьи 1, статьи 57 Закона, основанием наложения взыскания является совершение сотрудником дисциплинарного проступка, под которым понимается противоправное, виновное неисполнение или ненадлежащее исполнение сотрудником возложенных на него обязанностей, превышение должностных полномочий, нарушение служебной и трудовой дисциплины, нарушение Кодекса чести государственных служащих Республики Казахстан (Правил служебной этики государственных служащих) либо кодексов чести (правил служебной этики, действующих в правоохранительных органах), а равно несоблюдение установленных ограничений, связанных с пребыванием на правоохранительной службе [11].

Служебной дисциплиной на правоохранительной службе, согласно статье 54 Закона, является обязательное соблюдение сотрудником норм и правил, установленных законодательством Республики Казахстан, актами руководителей правоохранительных органов и уполномоченных руководителей [11].

Трудовая дисциплина – это надлежащее исполнение работодателем и работниками обязательств, установленных нормативными правовыми актами Республики Казахстан, а также соглашениями, трудовым, коллективным договорами, актами работодателя, учредительными документами (статья 1 ТК) [10]. При этом понятия исполнительская дисциплина в законодательстве, регулирующем рассматриваемые спорные правоотношения - отсутствует.

Представитель ответчика настаивает, что руководством Академии неоднократно давались сотрудникам устные указания о запрете парковки автомашин во дворе соседнего дома. Какого-либо письменного акта, запрещающего постоянному и переменному составу парковать автомобили возле дома № 9/1 по пр. Абая, в Академии и устанавливающего противоправность такого действия, не издавалось, и суду нет представлено.

2) Из материалов дела следует, что 11 января 2022 года в Академию уже поступало обращение жительницы дома № X гр.Б., по вопросу систематической парковки сотрудниками Академии своих транспортных средств во дворе дома, однако ответ на жалобу указывал, что в действиях сотрудников Академии признаки дисциплинарного, административного или иного правонарушения не усматриваются. То есть, ранее аналогичные

действия не признавались нарушением служебной дисциплины.

3) Нарушение правил остановки или стоянки транспортных средств, в действиях истца О. не установлено, к административной ответственности по статье 597 Кодекса Республики Казахстан «Об административных правонарушениях» [12] он не привлекался.

При таких обстоятельствах суд полагает, что оснований для привлечения истца к дисциплинарной ответственности не имеется, в силу отсутствия в его действиях противоправности [9].

Рассмотренный пример судебной практики предоставляет основу для выводов о необходимости детализации норм корпоративной культуры на локальном уровне. К локальному нормотворчеству мы обращаемся по причине того, что на практике возникает большое количество ситуаций, порядок разрешения которых не установлен в законодательстве, в связи с чем, многие вопросы не могут выноситься на рассмотрение юрисдикционного органа. В действующем трудовом законодательстве отсутствует механизм правового регулирования отношений, связанных со многими социальными категориями - конфликтами, психологическим террором, харассментом, дискриминацией и др.

При разработке локальных нормативных актов весьма важным аспектом является юридическая техника, от качества которой зависит степень эффективности принятых правил корпоративного поведения и корпоративной культуры в конкретной организации.

Желательно, чтобы локальные документы учитывали все уровни корпоративной культуры:

1) уровень артефактов – выражающийся в видимых характеристиках, позволяющих позиционировать организацию в отношениях с партнерами и потребителями. К ним относятся мифы и истории, связанные с организацией, внешние ритуалы и церемонии, а также вещественные атрибуты – эмблемы, дизайн, язык, знаки обслуживания, визуальные и звуковые символы;

2) уровень провозглашенных норм – закрепленный в правилах корпоративного поведения персонала, в локальных нормативных актах организации;

3) уровень базовых ценностей – определяющий миссию, философию организации, её ценностные ориентиры.

Принципы формирования корпоративной культуры отражают особенности организации, отрасли и т. п., а также основные свойства, характеристики и желаемые параметры формируемой организационной культуры и социальной ответственности бизнеса.

Формируя культуру компании, следует руководствоваться следующими принципами:

1) культура должна отражать основные идеи существования организации;

2) идеи должны нести положительный эмоциональный заряд;

3) разработанные элементы и мероприятия должны гармонизировать между собой, подтверждаться поведением и отношением к ним руководства

(поведение руководства не должно противоречить провозглашаемым ценностям и нормам социальной ответственности);

4) формируемая культура должна соответствовать типу, размеру и характерным особенностям организации, а также условиям ее существования;

5) нельзя отрицать накопленный предшествующими поколениями культурный опыт, можно постепенно видоизменять или использовать его как основу, плацдарм для новой культуры» [13, с. 74].

Пункт 2 статьи 3 ТК РК предусматривает, что задачами трудового законодательства Республики Казахстан являются создание необходимых правовых условий, направленных на достижение баланса интересов сторон трудовых отношений, социальной стабильности, общественного согласия [10].

Автор убежден, что добиться указанной цели нормам трудового законодательства без помощи локальных актов будет затруднительно.

Локальные положения корпоративной культуры содержатся в так называемых кодексах корпоративного поведения.

К примеру, Кодекс деловой этики работников некоммерческого акционерного общества «Государственная корпорация «Правительство для граждан» определяет корпоративные ценности, следование которым демонстрирует приверженность Госкорпорации и его работников базовым этическим принципам, определяющим деловое поведение и формирующим репутацию Госкорпорации, его конкурентоспособность и эффективность [14].

Кодекс этики и поведения Акционерного общества «Национальная компания «Қазақстан темір жолы» и его дочерних организаций разработан для того, чтобы являться ориентиром для каждого работника при принятии верных решений, действуя на основе ценностей, принципов ведения открытого и честного бизнеса, стандартов ответственного поведения [15].

Несомненно, что носителем корпоративной культуры выступает персонал организации, в сознании которого отражается концептуальное видение системы провозглашенных норм и ценностей, установленных традиций и корпоративных ритуалов. Восприятие работниками принципов корпоративной культуры напрямую зависит от степени лояльности сотрудников к организации и к провозглашенным в ней ценностям.

Лояльность определяется приверженностью организации, одобрением ее целей, средств и способов их достижения, открытостью своих трудовых мотивов для организации. Лояльность сотрудников – это «корректное и уважительное отношение к компании, к руководству и коллегам, соблюдение существующих правил, норм, ценностей и предписаний» [16, с.28].

Лояльность персонала зависит, прежде всего, от совместимости взглядов сотрудников и работодателя на провозглашенную систему ценностей в организации.

При высоком уровне приверженности персонала повышается производительность труда и улучшается качество произведенной продукции,

люди в компании более открыты для сотрудничества и совместной работы, а также значительно уменьшается уровень конфликтов, так как люди обретают общие цели и дух сотрудничества [17].

Для достижения высокого уровня лояльности к принятым в организации принципам корпоративной культуры, при их внедрении важно соблюдать определенные условия:

1) условия локального нормативного акта не должны противоречить требованиям и положениям действующего законодательства;

2) в целях недопущения разночтений и оценочного толкования, в содержании локальных актов должны содержаться условия с четкой формулировкой всего спектра правомочий и обязанностей сторон трудового договора;

3) при принятии нормативного акта надлежит обеспечить баланс интересов сторон трудовых отношений, что предопределено сущностью трудового права;

4) работники должны быть ознакомлены с локальным нормативным актом под роспись. Лишь в этом случае возникает возможность предъявлять требования к персоналу организации, а также применять санкции за несоблюдение положений, регулирующих корпоративное поведение.

Локальные акты выступают важной стадией в механизме нормативного регулирования внутриорганизационных отношений. Они обеспечивают переход правовых предписаний в сферу реальных общественных отношений.

Вывод. Таким образом, акты локального нормотворчества обладают неопределимой значимостью в системе регуляторов корпоративного поведения любой современной компании. С их помощью становится возможным отразить политику организации во всех организационно - этических направлениях, укоренить идеологические основы компании, внедрить корпоративные стандарты поведения работников, упорядочить поведенческий аспект всего персонала.

Список литературы:

1. Лейкина Я. В. Архитектура корпоративной культуры // Управление корпоративной культурой. 2009. № 4. С. 258-265.
2. <https://business-trener.ru/mark-rozin-2023/?ysclid=lbywldcbmz529855837>
3. Sadri G., Lees B. Developing Corporate Culture as a Competitive Advantage // Journal of Management Development. 2001. Vol. 20. No. 10. pp. 853-859.
4. Джеффри Л. Дао Toyota: 14 принципов менеджмента ведущей компании мира / Джеффри Лайкер; Пер. с англ. — М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. - 402 с.
5. <https://hh.kz/article/29195>
6. Этический кодекс государственных служащих Республики Казахстан от 29 декабря 2015 года № 153 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1500000153>
7. Кодекс чести сотрудников системы органов прокуратуры Республики Казахстан (Правила служебной этики сотрудников системы органов прокуратуры) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 04.03.2016 г.). Утвержден Приказом Генерального Прокурора Республики Казахстан от 13 октября 2009 года № 1034 ца // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30502152&pos=6;-106#pos=6;-106
8. Кодекс служебной этики гражданских служащих. Утвержден приказом Министра труда и социальной защиты населения Республики Казахстан от 28 августа

2020 года № 342 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2000021150>.

9. Решение Костанайского городского суда от 24 мая 2022 года № 3910-22-00-2/1376 // <https://www.sud.gov.kz/>

10. Трудовой кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 414-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 18.11.2022 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38910832

11. Закон Республики Казахстан от 6 января 2011 года № 380-IV «О правоохранительной службе» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.09.2022 г.) // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30916594&pos=65;-49#pos=65;-49

12. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 18.11.2022 г.) // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31577399

13. Стеклова О. Е. Организационная культура : учеб. пособие / О. Е. Стеклова. Ульяновск: УлГТУ, 2007. 127 с.

14. Кодекс деловой этики работников некоммерческого акционерного общества «Государственная корпорация «Правительство для граждан» № 01-01-02/04 от «21» октября 2020 года // <https://gov4c.kz/upload/iblock/b57/b576b5c5fc970628ca64089fb994dd3b.pdf>

15. Кодекс этики и поведения АО «НК «ҚТЖ» и его дочерних организаций от «20» сентября 2019 года // https://railways.kz/articles/struktura/korporativnye_dokumenty

16. Соловейчик А. В. Лояльность персонала и факторы, характеризующие организацию // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. 2010. № 125. С. 93-98.

17. Шлычкова А. И., Андрющенко О.В. Лояльность персонала как конкурентное преимущество организации // Парадигма. 2019. №3. URL: <https://cyberleninka.ru>

МРНТИ 10.53.23

ИНТЕГРАЦИЯ ESG ПРИНЦИПОВ В КОРПОРАТИВНОЕ СОЦИАЛЬНОЕ УПРАВЛЕНИЕ В КОНТЕКСТЕ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ТҰРАҚТЫ ДАМУ ЖАҒДАЙЫНДА ESG ҚАҒИДАЛАРЫН КОРПОРАТИВТІК ӘЛЕУМЕТТІК БАСҚАРУҒА ЕНГІЗУ

Раймбекова Жулдыз Еркеновна

*магистр юридических наук, старший преподаватель кафедры
гражданско - правовых дисциплин Alikhan Bokeikhan University
заң ғылымдарының магистры, азаматтық құқықтық пәндер
кафедрасының аға оқытушысы Alikhan Bokeikhan University
zhuldyzerkinkyzy@gmail.com*

Аннотация: Все больше инвесторов, особенно из развитых стран, при принятии решений о вложениях в ту или иную компанию учитывают ее влияние на экологию. ESG рассказывает инвесторам о стратегии компании, условиях труда сотрудников и том, как предприятие заботится об экологии.

В статье рассматривается вопрос интеграции этих принципов корпоративное

социальное управление в контексте устойчивого развития и их роль.

Ключевые слова: корпоративное социальное управление, ESG-факторы и принципы, устойчивое развитие

Түйіндеме: Көптеген инвесторлар, әсіресе дамыған елдерден, белгілі бір компанияға инвестициялау туралы шешім қабылдағанда, оның қоршаған ортаға әсерін ескереді. ESG инвесторларға компанияның стратегиясы, қызметкерлер үшін жұмыс жағдайлары және компанияның қоршаған ортаға қалай қамқорлық жасайтыны туралы мәліметтердің көрсетіп береді. Мақалада корпоративтік әлеуметтік басқарудың осы қағидаларының тұрақты даму контекстінде біріктіру мәселесі мен олардың рөлі қарастырылған

Түйін сөздер: корпоративтік әлеуметтік менеджмент, ESG факторлары мен принциптері, тұрақты даму

Постепенно нарастает необходимость учета факторов управления, экологической и социальной ответственности (далее факторы ESG, аббревиатура ESG составлена из первых букв слов environmental, social и governance) в контексте устойчивого развития Республики Казахстан. Тем не менее практика систематического анализа ESG-факторов и принципов еще находится в стадии становления.

Влияние законодательства на корпоративные практики казахстанского бизнеса в сфере устойчивого развития и ESG долгое время было косвенным либо отсутствовало вовсе. В РК нет государственных программ, планов и специализированного регулирования в сфере устойчивого развития (УР). Хотя Казахстан официально присоединился к Целям устойчивого развития (ЦУР) ООН и интегрировал оценку достижения данных целей в государственную статистику, единой стратегии перехода к УР в РК на сегодня нет (принятая в 2006 году Концепция перехода Республики Казахстан к устойчивому развитию на 2007–2024 годы утратила силу в 2011 году) [1].

Документом первого уровня, регламентирующим зеленый транзит экономики РК, по состоянию на ноябрь 2022 года является принятая в 2013 году Концепция по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике». Утвержденная президентским указом концепция включает план мероприятий с общей целью – выполнение условий, взятых на себя Казахстаном в рамках международных обязательств (Рио-де-Жанейрские принципы, Повестка дня на XXI век, Йоханнесбургский план и Декларация тысячелетия). Рамка целевых индикаторов включает три отметки – 2020, 2030 и 2050 годы. Среди ключевых целей в документе отмечены (к 2050 году): снижение энергоемкости ВВП на 50% от уровня 2008 года, увеличение доли ВИЭ в структуре энергобаланса до 50%, снижение выбросов углекислого газа в электроэнергетике на 40% от результатов 2012 года.

На уровне инструментов эта концепция не затрагивала корпоративный сектор, фокусируясь на задачах для госсектора, включая институты развития. В 2014 году были внедрены фиксированные тарифы, по которым системный оператор национальной электрической сети КЕГОС обязывался выкупать

электроэнергию, выработанную возобновляемыми источниками энергии. Доля ВИЭ в энергобалансе РК выросла с нулевого уровня до 3% (2021).

На смену данной концепции должен прийти другой стратегический документ – Стратегия по переходу к низкоуглеродному развитию до 2060 года, которая по состоянию на ноябрь 2022 года находится на доработке и будет принята до конца текущего года.

В последние два года НПА, регулирующие вопросы зеленого перехода, становятся все более приближенными к широкому кругу предприятий, работающих в различных секторах экономики. В июле 2021 года вступил в силу обновленный Экологический кодекс, в котором предусматривались меры стимулирования предприятий с использованием наилучших доступных технологий. Ключевым механизмом стимулирования являются зеленые облигации – долговой инструмент с фиксированным доходом для привлечения денег в целях финансирования реализации зеленых проектов. Принятые одновременно изменения в Предпринимательский кодекс РК фиксировали поддержку зеленых проектов через субсидирование ставки вознаграждения по кредитам, микрокредитам и лизинговым сделкам субъектам частного предпринимательства. Минэкологии, геологии и природных ресурсов РК разработана и внедрена зеленая таксономия для классификации зеленых проектов, подлежащих финансированию через зеленые облигации и зеленые кредиты.

Зеленая таксономия утверждена поправками в госпрограмму «Дорожная карта бизнеса – 2025», где предусмотрено субсидирование ставки вознаграждения по кредитам для реализации зеленых проектов и купонной ставки по зеленым облигациям. Агентство по регулированию и развитию финансового рынка РК планирует ввести в законодательство понятие «социальные облигации», что приведет к распространению норм по субсидированию и на этот вид инструментов.

В июле 2022 года была принята Концепция инвестиционной политики Республики Казахстан до 2026 года[2], где в списке задач было зафиксировано «формирование благоприятного инвестиционного имиджа посредством внедрения/соблюдения ESG-принципов».

Предлагается проработать вопрос внедрения принципов ESG в систему государственного планирования, так как несоблюдение принципов ESG может привести к недополучению финансирования. Также «будут разработаны требования (с учетом международных стандартов) к публичным компаниям (листинговым / представляющим публичный интерес / входящим в квазигосударственный сектор) по обязательности публикации отчетности об устойчивом развитии по вопросам управления персоналом (социальная сфера), охраны окружающей среды (экологическая сфера) и корпоративного управления».

«При этом с целью охвата всего бизнеса Казахстана будут разработаны методические рекомендации и руководства по раскрытию информации о степени подверженности рискам ESG, а также процедуре выявления, оценки влияния и управления этими рисками для всех компаний, что позволит всем

компаниям определять слабые стороны и вырабатывать контрмеры», – говорится в концепции. Одновременно предлагается разработать рекомендации по внедрению единых критериев ответственного инвестирования для частных и институциональных инвесторов, а также разработать меры поддержки компаний, «у которых будет верифицирована интеграция ESG-принципов в текущую деятельность и стратегию развития». Сроки исполнения данных инициатив указаны в диапазоне от декабря 2022 года до июня 2023 года.

Однако наиболее серьезное влияние на корпоративные практики оказывают правила Казахстанской фондовой биржи (KASE), распространяемые на листинговые компании. Требования сформулированы в Методике составления отчета по критериям экологичности, социальной ответственности и корпоративного управления, которая была разработана в 2016 году[3], дополнена в 2018 году (добавлен список ключевых показателей деятельности в отношении общих экологических и социальных вопросов, вопросов корпоративного управления, а также описание отраслевых спецификаций по ключевым секторам экономики) и в 2020 году перенесена в требования по подготовке годовых отчетов листинговыми компаниями. По данным KASE, в отчетности по итогам 2019 года 86 из 150 листинговых компаний раскрыли информацию по критериям ESG.

В листинговых правилах биржи МФЦА (AIX) (последние изменения внесены в июле 2020 и октябре 2021 года) содержатся категории зеленых проектов, требования к эмитентам зеленых облигаций, накладывающие на эмитента необходимость привлечения независимой экспертизы и верификации соответствия критериям зеленых ценных бумаг, а также обязательства по раскрытию информации о проектах, которые финансируются за счет эмиссии зеленых бондов.

В декабре 2021 года казахстанская ветка PwC презентовала исследование «Рейтинг (топ-50) лучших компаний РК по раскрытию нефинансовой информации» по данным отчетности за 2020 год [4]. Это уже второе исследование такого рода, первое было презентовано в июле 2021 года по данным отчетности за 2019 год. Заявленная цель проекта – «поддержать становление ESG-отчетности в Казахстане и способствовать повышению качества управления устойчивым развитием в стране». В периметр исследования по итогам 2020 года были включены 96 компаний из РК (по итогам 2019 года – 107), в том числе 30 заявили о следовании стандартам GRI, 23 – о поддержке Целей устойчивого развития ООН. Средняя оценка во втором исследовании оказалась выше, чем в первом – 5,1 балла против 4,6 в первом. Анализ качества отчетов проводился по 76 критериям (критерии разделены на 4 блока: управление устойчивым развитием, социальная политика, экологическое воздействие, корпоративное управление); уровню соответствия каждого из критериев экспертно присваивалась оценка от 1 до 10, итоговая оценка рассчитывалась как взвешенное среднее оценок. Дополнительные баллы присваивались за ясность и качество презентации информации. В зависимости от набранного

балла компании присваивался соответствующий рейтинг уровня раскрытия ESG-информации. В PwC подчеркивают, что проверяли лишь доступность информации, но не ее правдивость или корректность.

В соответствии с данным исследованием две трети респондентов в подготовке отчетности по устойчивому развитию опираются на наиболее распространенные стандарты Global Reporting Initiative (GRI) – 66%, по 13% применяют стандарты The International Integrated Reporting Council (IIRC), The Carbon Disclosure Project (CDP) и The Task Force on Climate-related Financial Disclosures (TCFD). На требования к отчетности по УР, изложенные в листинговых правилах KASE, ориентируются 28% респондентов.

Чаще всего респонденты публикуют подготовленные отчеты по УР на сайте компании. Этот канал используют 55% респондентов, 47% респондентов размещают информацию об УР в структуре годового отчета компании, а 44% выделяют информацию о деятельности в сфере УР в отдельных разделах. Лишь 30% респондентов сообщают, что готовят отдельный от годового отчет по устойчивому развитию, где раскрывают связь между ESG и стратегией компании.

Нам кажется, что подготовка данных отчетов по УР, должна опираться на Global Reporting Initiative и The Carbon Disclosure Project (CDP) для промышленных предприятий. А публикация данных отчетов должна находить отражение не только на сайтах компании, но и выделять информацию о деятельности в сфере УР в отдельных разделах сайтов компании.

Участникам рынка, стремящимся повысить уровень управления ESG-рисками, рекомендуется следующий набор краткосрочных мер:

1. Провести аудит уровня проникновения в операционное, финансовое и корпоративное управление системы управления ESG-рисками, для чего необходимо привлечь независимую консалтинговую компанию либо нанять специалиста по ESG (с сертификацией в сфере отчетности по стандартам GRI и другим, включая отраслевые). Финансовому блоку компании необходимо провести анализ возможности привлечения зеленого финансирования с учетом возможностей и ограничений, которые накладывает казахстанское законодательство и инфраструктура МФЦА и KASE.

Перейти к публикации отчетности об устойчивом развитии в качестве блока годового отчета по стандартам GRI.

Разработать ESG-стратегию, увязанную с генеральной стратегией компании на среднесрочную перспективу, обеспечить разработку конкретных инициатив в рамках данной стратегии, сформировать проектные команды из персонала и менеджмента компании.

Разработать и утвердить политики управления ESG-рисками, включить вопросы устойчивого развития в повестку дня комитетов совета директоров (наблюдательного совета, учредителя) компании. Определить в составе правления (исполнительного органа) ответственных за ESG-тематику членов правления (исполнительного органа), переработать KPI правления с учетом целей и задач в сфере устойчивого развития.

Внедрить процедуру ручного сбора информации об устойчивом развитии, опираясь на стандарты GRI, сформировать условия для частичной автоматизации сбора отчетности в сфере устойчивого развития.

Список использованной литературы:

1 Исследование корпоративных ESG-практик в Казахстане Подробнее на Kursiv Media: <https://kz.kursiv.media/2022-11-17/issledovanie-korporativnyh-esg-praktik-v-kazahstane/>

2 Об утверждении Концепции инвестиционной политики Республики Казахстан до 2026 года. Постановление Правительства Республики Казахстан от 15 июля 2022 года № 482 <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2200000482/links>

3 Методика составления отчета по критериям экологичности, социальной ответственности и корпоративного управления. Утверждена решением Правления АО "Казахстанская фондовая Биржа" (протокол заседания от 14 марта 2018 года № 24) Введена в действие с 15 марта 2018 года. https://kase.kz/files/normative_base/met_ekolog_soc.pdf

4 Рейтинг 50 лучших компаний по раскрытию нефинансовой информации <https://www.pwc.com/kz/ru/esg-ds-report.html>

XFTAА 10.23.01

ҚАШЫҚТЫҚТАН САУДА САТТЫҚ ЖАСАУ КЕЗІНДЕГІ ТҰТЫНУШЫЛАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУДЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

ПРОБЛЕМЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ ПРИ ДИСТАНЦИОННОЙ ТОРГОВЛЕ

Смагулова Акмарал Бакытказыевна

*магистр юридических наук, старший преподаватель кафедры
гражданско - правовых дисциплин Alikhan Bokeikhan University
заң ғылымдарының магистры, азаматтық құқықтық пәндер
кафедрасының аға оқытушысы Alikhan Bokeikhan University
akmaral555@mail.ru*

Аннотация. Мақалада Ғаламтор желісіндегі онлайн сауда жүргізу кезіндегі тұтынушылардың құқықтарын қорғаудың тәсілдері қарастырылған. Ғаламтор арқылы тауарларды сату мен сатып алуды құқықтық реттеудің бірқатар мәселелері бар, оларға қолданушылардың сәйкестендіру мәселелері, ақпараттық делдалдар мәселелерін жатқызуға болады. Заңнамадағы Ғаламтор желісіндегі тұтынушылардың құқықтарын қорғау саласындағы олқылықтарды шеттету үшін шаралар кешені көрсетілген – электрондық тауар айналысы нарығының жалпы ережелерін біріктіру, сонымен қоса тұтынушылар үшін кепілдіктерді бекіту.

Кілт сөздер: құқықтарды қорғау, тауар, тауарларды сату бойынша жауапкершілік, тұтынушыларды қорғау тәсілдері, онлайн сауда, Ғаламтордағы бөлшек сауда.

Аннотация. В статье рассматриваются механизмы защиты прав потребителей при онлайн-покупки в сети Интернет. Существует ряд проблем правового регулирования продажи и покупки товаров через интернет, такие как проблема идентификации пользователей, проблема информационных посредников. Предложен ряд мер для

устранения пробелов в законодательстве в позиции защиты прав потребителей в сети Интернет - объединение общих правил рынка электронного товара-оборота, а также закрепление гарантий для потребителей.

Ключевые слова: защита прав, потребитель, товар, ответственность за продажу товаров, механизм защиты потребителей, онлайн-покупка, розничная торговля в Интернете.

Демократиялық қоғамның негізін қалаушы қағидалардың бірі – тұтыну және әділ сауда, ал тұтынушы ретінде адамның құқықтарын қорғау объективті, осындай қоғамның маңызды белгілерінің бірі болып табылады. Тұтынушы – жеке, отбасында, үй ішінде және кәсіпкерлік қызметпен байланысты емес өзге де пайдалануға ғана арналған тауарға (жұмысқа, көрсетілетін қызметке) тапсырыс беру немесе соларды сатып алу ниеті бар не тапсырыс беретін, сатып алатын және пайдаланатын жеке тұлға. [1]

Нарықтық экономика шарттарында әрбір азамат тұтынушы ретінде болады және кейбір жағдайларда бұзылған құқықтарының қорғалуына мәжбүр. Тұтынушы келесідей белгілері болған кезде шарттық қатынастардың әлсіз тарабы болады:

1. оның шектелген тұтынушылық төлемге қабілетті ресурсы адамның табиғи объективті қажеттіліктерін қанағаттандыруға арналған, және де бұл ресурс бәсекелі ортаның объектісі болады.

2. тұтынушы субъектісі болатын шарттың талаптарын құруға қатыспайды.

3. тұтынушының тауарды, қызметті, жұмыстарды ерікті таңдауға құқығы маркетингтік технологиялардың әсерімен шектеледі.

4. тұтынушының сатып алу-сату қатынастарының субъектісі ретіндегі тауарларды, жұмыстар мен көрсетілетін қызметтердің құрылымы мен сапасын нақты бағалауда кәсіби және сатушының мүмкіндіктерімен тең болмайды. [2,15]

Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 4 мамырдағы «Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы» заңы тұтынушылардың құқықтарын қорғаудың құқықтық, экономикалық және әлеуметтік негіздерін, сондай-ақ тұтынушыларды қауіпсіз және сапалы тауарлармен (жұмыстармен, көрсетілетін қызметтермен) қамтамасыз ету жөніндегі шараларды айқындайды. Тұтынушылардың құқықтарын қорғау саласындағы қатынастарды реттейтін заңнаманың дамуы нарықтық қатынастарға көшу процесін бастау салғандағы еліміздің саяси, экономикалық және де құқықтық салаларында болған жаһандық өзгерістермен ерекшеленді.

Бөлшек сауданың нысандарының бірі ол қашықтықтан сауда жасау болып табылады. Қазіргі таңда ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дамуымен, қашықтықтан сауда жасау тұтынушыға тауардың, оның тұтынушылық құрылымдары туралы ақпаратты жеткізі тәсілдерімен бір-бірінен ерекшелендіретін, сауданың әр түрлі нысандарын қолдану бойынша жаңа мүмкіндіктерге ие болды. Қашықтықтан сауда

жасау қоғамдағы түрлі байланыс тәсілдерінің дамуына қарай құрылған бірнеше нысандарда жүзеге асырылады. Сондай тәсілдердің бірі экономикаға ұдайы әсер ететін, ғаламтор арқылы жүзеге асырылатын – электрондық сауда. [3]

Отандық заңнама ғаламтор арқылы сауда саттық жүргізу кезіндегі тұтынушылар мен сатып алушылардың құқықтарын қорғау саласында толыққанды дамымаған. Елімізде тауарларды сауда саттық кезінде пайда болатын қатынастарды реттеу үшін ғаламторды толыққанды қолдану үшін тетіктердің жетіспеушілігі қатты білінеді. Бұл қатынастар құрамы мен сипаттамасы жағынан әр түрлі. Бұл мәселе заң шығарушылар тарапынан әлі де тиісті назарын ала алмауда.

Әрекеттегі заңнамалардың ережелерін жүзеге асыру ерекше талаптарға сәйкес келетін құқықтық қайнар көздердің жүйелілігін талап етеді. Осылайша, қашықтықтан сауда саттық жасау кезіндегі қатынастарды реттейтін негізгі құқықтық қайнар көздердің қатарына: ҚР Азаматтық кодексі, Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы ҚР заңы, Жарнама туралы заң, Бұқаралық ақпарат құралдары туралы ҚР заңы, Электрондық құжат және электрондық цифрлық қолтаңба туралы ҚР заңы және т.б. жатқызылады.

Қазіргі таңдағы заң әдебиеттерінде кейбір авторлар ғаламтордағы тауар айналымына құқықтық қадағалаудың негізгі мәселелеріне назар аударатын болды. Қазіргі уақыттағы киберкеңістікте тауар айналымына құқықтық қадағалаудың маңызды мәселелесі тұтынушылардың сәйкестендірілуі болып табылады. Мәселе электронды түрдегі шарттардың жасалу ерекшеліктерінде. Сонымен қоса, осы мәселені ерекше жері электрондық қолтаңба мен тұтынушылық мәліметтердің қорғалуы. Дербес деректер және оларды қорғау туралы заңға сәйкес «Дербес деректерді сақтауды меншік иесі және (немесе) оператор, сондай-ақ үшінші тұлға Қазақстан Республикасының аумағындағы базада жүзеге асырады».

Ақпараттық делдалдық мәселесі де маңызды сұрақтардың бірі болып табылады. Ғаламтор дүкенде тауар таңдау кезінде сатушының тауар және сатып алу шарттары туралы ақпаратқа назар аударуымыз тиіс. Сонымен қоса, ғаламтордағы көптеген веб-сайттардың иелері серверлердің иесі емес, тек қана тұтынушы болады. Серверде веб-сайттарды орналастыру үшін олар IT-мамандардың қызметіне жүгінеді. Олар өз кезегінде арнайы құрылымдарға қол жеткізуі мүмкін. Сондықтан тауарлы қашықтықтан таңдау кезінде, сатып алушы тауардың өзі туралы, оның ерекшеліктері мен сипаттамасы туралы анық емес және іске қатысы жоқ ақпаратты алуы мүмкін.

Қашықтықтан сауда саттық жасау – ол бөлшек сауданың бір түрі. Осыдан құқықтық қатынастар ұқсайтытын байқаймыз және екі санатқа бөлінеді:

1. Тұтынушылардың қатынастары. Тұтынушылар және кәсіпкерлер бірге әрекет етеді.

2. Кәсіпкерлік қызметті реттеу кезінде мемлекеттің рөлі кәсіпкерлік саланы мемлекеттік реттеу процесінде кәсіпкерлер мен жергілікті атқару

органдары арасында туындайды. Бұл әрекеттер ұлттық және қоғамды мүдделерді қорғау мен қамтамасыз етуге бағытталған. Қашықтықтан болатын кәсіпкерлік қатынастар жүйелі болатынын атап өту қажет.

Жоғарыда аталған субъектілердің қарым қатынастарының табиғатын толығымен түсіну үшін осы қатынастарда қандай объектілер пайда болатынын білу керек. ҚР Ұлттық статистика бюросының мәліметтері бойынша, ғаламтор арқылы бөлшек сауданың көлемі 2021 жылы 482 млрд тг құрады және бір жыл бұрынғы көрсеткіштен 1,1% көбірек. Бүкіл әлем бойынша «пандемиялы» 2020 жыл онлайн сауданың күрт өсуімен ерекшеленді, ал біздің елде көрсеткіш 2,3 есе өсті.

Электрондық бөлшек сауданың ең көлемді аумағы үш мегаполиске бөлінді: Алматы (272,8млрд тг немесе ҚР бойынша 56,6%), Астана (49,2 млрд тг немесе 10,2%) және Шымкентте (29,5 млрд тг немесе 6,21%). [4]

Осы саладағы субъектілер азаматтық айналымның қатысушылары болғандықтан, қайталанатын мәмілер жасасады – нақты бір тауарларды бөлшектеп алады және бұл мәміле сатып алу-сату шартының заңды нысанында жасалады. Осындай құқықтық қатынастарда мәміленің осы түрі қолданылады, себебі екі тарапқа сатып алу-сату шартына қол қоюдың экономикалық мақсаты «ақшаға меншік құқығын сатушы және тауарға меншік құқығын сатып алушының алуында» жатыр. [5,166]

Ғаламторда тауар мен көрсетілетін қызметтерді сатып алу көлемі өскен сайын, онлайн сатушыларға тұтынушылардың құқықтарын қорғау департаменттеріне шағымдар көптеп түсуде. Мысалға, осы жылдың басынан бері Алматы қаласы бойынша департаментке ғаламтор арқылы сатып алумен байланысты 150-ден астам шағымдар түсуде. Алайда, онлайн сатушылардың қызметіне наразы болған азаматтардың шағымдарының нақты саны одан көп болуы мүмкін. Себебі, жарнама және ғаламтор дүкендердегі фотоларда уәде етілгендей болмаған, тауардың нақты сапасына риза болмаған адамдардың барлығы шағымдана бермейді. Кейбіреулері тұтынушылардың құқықтарына кепілдік берілгенін, әсіресе ғаламтор арқылы сатып алған тұтынушылардың да құқықтары қорғалатынын білмей жатады.

Тұтынушылардың назар аударатын тағы да туындайтын мәселелердің бірі – сәйкес келмей қалған тауарды және оған кеткен қаражатты қайтару. Сатушылар осындай мәселелерді шешуді созып алады. Кейде сатып алушыны төлем алғаннан кейін бұғаттап тастайды. Бұлай көбінесе алаяқтар жасайды. Қорғалу үшін тұтынушы арнайы уәкілетті органға ресми түрде жүгінуі қажет.

Тұтынушылардың құқықтарын қорғау бойынша департаментте жосықсыз онлайн сатушылардан және алаяқтардан өзін қорғау үшін кеңес береді. Онлайн дүкенде тапсырыс берер және төлем жасар алдында тауар немесе сатушы туралы басқа сатып алушылардың пікірлерімен танысуы қажет, ресми реквизиттарының бар болуына сенімді болуы тиіс, осылайша сатушыны танып, жеткізу шарттарымен таныса алады. Бұл қолайсыз жағдайлардан сақтап қалуы мүмкін. [6]

Техникалық прогрестің дамуымен, яғни интернет сауда саласының

дамуымен қатар, онлайн сауда жасайтын тұтынушылардың құқықтарын қорғауды қамтамасыз ете алмау қаупі туындауда. Заң шығарушылар сатып алушылар үшін кең құқықтарды бекіткен, себебі олар тұрақты емес жағдайда орналасқан және бұл осындай мәсіле түрлерін жасау үшін сенімді болады. Тауарларды қашықтықтан сауда саттық саласындағы бұзушылықтар үшін жауапкершілік азаматтық айналымның қоғамдық қатынастарына келтірілген залал жасалғаннан бастап басталады. Басқаша айтқанда, зиянды өзі алдаудың құрбаны болған және кез-келген іскерлік мүдделердің мақсатын әдейі адастырған мәмілеге қатысушы тараптарға әкелуі мүмкін.

Қорыта келе, заңнамада ғаламторда сауда саттық бойынша құқықтық қадағалау бойынша олқылықтар бар, себебі тұтынушылардың құқықтарын қорғау бойынша мәселелер туындауда.

Сондықтан ғаламтордағы тұтынушылардың құқықтарын қорғау саласындағы заңнамадағы олқылықтар нақтылау мен жоюға көңіл аудару қажет. Мәселелерді жою үшін төмендегі ұсыныстарды атап өтуге болады:

1. Электронлы тауар-нарықтық айналымның жалпы ережелерін біріктіру үшін тауарларды қашықтықтан сату саласындағы заңнамалық олқылықтарды жүйелендіру және кешенді талдау жасау.

2. Заңнамалық деңгейде ғаламтор желісі арқылы сатып алу жүзеге асыратын қолданушыларды үшін кепілдіктерді бекітуді тәжірибеде жүзеге асыру.

3. Тауардың сипаттамасы туралы жалған ақпарат үшін осы ақпаратты ғаламторда тіркеп және тарататын ақпараттық делдалдарға жауапкершілік бекіту.

Электрондық шарттарды бекіту үшін қажетті міндетті ең аз деген ақпараттардың нақты тізілімін еңгізу. Заңнамалық деңгейде тауарларды ғаламторда сататын немесе сатып алатын тұлғаларды тіркеуге талаптар бекіту.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Тұтынушылардың құқықтарын қорғау туралы Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 4 мамырдағы № 274-IV Заңы.
https://adilet.zan.kz/kaz/archive/docs/Z100000274_/04.09.2022

2. Квятковская, Т.Г. Проблемы совершенствования законодательства о защите прав потребителей в Республике Казахстан: автореф. дис. на соиск. уч. степ, к.ю.н. защита: 14.06.2002: 12.00.03 / Квятковская Татьяна Григорьевна. - Алматы, 2002. - 33 с.

3. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32031592&pos=6;-106#pos=6;-106
Некоторые вопросы правового регулирования дистанционного способа продажи товаров / Амерханов Р.А., Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан

4. <http://ranking.kz/ru/a/infopovody/tolko-po-oficialnym-dannym-dolya-e-trading-ot-ritejla-v-rk-sostavila-poryadka-4-glavnye-internet-pokupateli-zhiteli-tryoh-megapolisov>

5. Филонова С.И. Защита прав потребителей, совершающих онлайн-покупки//Вопросы студенческой науки. Выпуск №12 (64), декабрь 2021, 56-59 стр.

6. <https://kapital.kz/gosudarstvo/105806/kazakhstantsy-vse-chashche-zhaluyut-sya-na-internet-magaziny.html>

**ENVIRONMENTAL REQUIREMENTS FOR CORPORATIONS
UNDER THE PARIS AGREEMENT**

**ПАРИЖ КЕЛІСІМІ БОЙЫНША КОРПОРАЦИЯЛАРҒА
ҚОЙЫЛАТЫН ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТАЛАПТАР**

**ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ТРЕБОВАНИЯ К КОРПОРАЦИЯМ ПО
ПАРИЖСКОМУ СОГЛАШЕНИЮ**

Sultanova Balzhan

Kinstellar LLP, Legal Assistant

Султанова Балжан

«Kinstellar» ЖШС, заң кеңесшісі

Kinstellar LLP, Юрисконсульт

balzhan.sultan.01@gmail.com

Raimbekova Zhuldyz

Master of Laws, Senior Lecturer,

Department of Civil Law Disciplines Alikhan Bokeikhan University

Раймбекова Жұлдыз Еркеновна

*магистр юридических наук, старший преподаватель кафедры
гражданско - правовых дисциплин Alikhan Bokeikhan University*

*заң ғылымдарының магистры, азаматтық құқықтық пәндер
кафедрасының аға оқытушысы Alikhan Bokeikhan University*

zhuldyzerkinkyzy@gmail.com

Abstract: An important result of global actions to prevent climate change and promote sustainability is the Paris Agreement, a binding international treaty adopted at the Paris Climate Conference. This article reveals the issues of environmental requirements for corporations under the Paris Agreement, as well as their importance for sustainable development.

Key words: Paris climate agreement, sustainable development, corporate environmental requirements, environmental, social and corporate governance

Түйіндеме. Климаттың өзгеруінің алдын алу және тұрақтылықты ілгерілету жөніндегі жаһандық әрекеттің маңызды нәтижесі Париж келісімі болып табылады, Париж климаттық конференциясында қабылданған міндетті халықаралық шарт. Бұл мақалада Париж келісімі бойынша корпорацияларға қойылатын экологиялық талаптардың мәселелері, сондай-ақ олардың тұрақты даму үшін маңыздылығы ашылған.

Түйін сөздер: Париж климаттық келісімі, тұрақты даму, корпоративтік экологиялық талаптар, экологиялық, әлеуметтік және корпоративтік басқару

Аннотация. Важным результатом глобальных действий по предотвращению изменения климата и поощрению устойчивости является Парижское соглашение - имеющий обязательную силу международный договор, принятый на Парижской конференции по климату. В данной статье раскрыты вопросы экологических требований корпорациям в рамках Парижского соглашения, а также их значение для устойчивого развития.

Ключевые слова: Парижское соглашение по климату, устойчивое развитие, экологическое требования для корпорации, экологическое, социальное и корпоративное управление

The ultimate goal of humanity now is to care and preserve the planet with all means possible. A healthy planet is a necessary foundation for the overall well-being and further advancement of humanity, whereas climate change and global warming remain the biggest problems of the century [1]. Since the late 19th century, the world has gone through enormous climate change. The average surface temperature of the Earth has risen by around 0.8 degrees celsius with about two-thirds of the rise occurring since 1980.

The side effects include a rise in sea levels, changes in the amount and distribution of precipitation, and the possible expansion of subtropical deserts are all repercussions of rising global temperatures. The Arctic is predicted to be impacted with the most warming, which will be accompanied by the continued retreat of glaciers, permafrost, and sea ice. Other anticipated implications of global warming include increased frequency of extreme weather events such as heat waves, droughts, and heavy rainfall, as well as ocean acidification and species extinction owing to shifting temperature regimes[2].

Even the recent events happening in India with extreme heat waves demonstrate that it is just the beginning. With the years coming this problem will turn into uncontrollable one and there is a chance that humanity would not be able to affect to it in anyway to preserve the environment. However, the climate change does not only impact the environment, but also to a life of human beings. Human-related effects include a threat to food security from reduced crop yields and habitat loss due to flooding. Solar output, earth's orbital fluctuations, volcanism, magnetic field strength, ocean variability and human activities are all elements that can influence climate. Satellites have been precisely measuring solar output since 1978. These observations show that the sun's output has been constant since 1978, indicating that the recent warming cannot be due to an increase in solar energy reaching the planet.

Changes in the seasonal distribution of sunlight reaching the earth's surface and how it is dispersed over the world are caused by tiny variations in the earth's orbit. The area-averaged annual averaged sunlight does not fluctuate much, but the geographical and seasonal distribution can shift dramatically. The orbital fluctuations have a big impact on climate, and they're known for being linked to glacial and interglacial periods. Gases and particles are released into the atmosphere by volcanic eruptions[3]. Large enough to effect climate occur few times per century on average, and cause cooling for a few years. The strength of the earth's magnetic field and ocean variability are both related to global climate. The increase in carbon emission levels owing to emissions from fossil fuel combustion is the most concerning of these anthropogenic effects, followed by aerosols and cement manufacturing. Other issues, such as land use, ozone depletion, animal agriculture and deforestation, are also of concern because of the roles they play in changing climate, microclimate, and climate variables, both

alone and in combination with other causes[4]. As by our actions we cannot avoid all these consequences, it is reasonable to mitigate the outcomes derived from climate change and global warming and outright them to observance of the Paris Agreement. The Paris Agreement is a legally binding international treaty on climate change. It was adopted by 196 Parties at COP 21 in Paris, on 12 December 2015 and entered into force on 4 November 2016. Its goal is to limit global warming to well below 2 degrees celsius, preferably to 1.5 degrees celsius, compared to pre-industrial levels. Achieving the two degrees celsius Paris Agreement target could save USD 54.1 trillion for a global expenditure of USD 22.1 trillion, which in turn could be spend to maintain green finance.

Prior adoption of the Paris Agreement, there were several attempts to form a unified centralized mechanism dealing with the problems emerging out of climate change. The origins start with the United Nations Framework Convention for Climate Change (UNFCCC) adopted in 1992 on Rio Conference. It was originally designed as a framework convention and established core parameters which would international action on climate change commence. Afterwards, the notable change in the face of Kyoto Protocol was adopted as first amendment to the UNFCCC. The key point raised in the Kyoto Protocol was that developed countries shall cut greenhouse gas emissions to not less than 5% compared to the 1990 levels within the period of 2008-2012. Finally, the Paris Agreement superseded Kyoto Protocol of 1997 at the Conference of the Parties in Paris (COP 21), where nearly 200 countries have adopted a binding climate deal aimed at cutting down greenhouse gas emissions in order to limit global warming at two degrees Celsius above pre-industrial levels, with 66% of probability by the end of this century. The UNFCCC founded the core institutional structure of the climate regime, whereby COP serves as negotiating and decision making body. The Paris Agreement has four unique features which its predecessors did not include. To begin with, the Paris Agreement is a binding legal treaty. Secondly, it is international. It not only applies to developed countries, as the Kyoto Protocol's mitigation targets do, but also to developing countries, which account for a growing share of world emissions. Thirdly, it lays core fundamental requirements for all countries. It does so by abandoning the UNFCCC 17 and Kyoto Protocol's static, annex-based approach to differentiation in favor of a more flexible approach. Fourthly, establishment of NDC mechanism. The key role of the Paris Agreement in environmental protection is establishing transparency. Due to adoption of submission of NDCs each country reports on attained goals under the Paris Agreement, thereby shows which mechanisms were adopted in order to maintain environmental protection.

One of the unique features of Paris Agreement that was not included in predecessors of the Paris Agreement is that it is legally binding international treaty. Nevertheless, it does include some non-mandatory provisions, but the fact of including obligatory NDC submissions into an international treaty creates a unique binding international treaty with non-mandatory provisions. Initially, during the UNFCCC negotiations it was agreed that final outcome would be a "framework convention containing appropriate commitments", which is a treaty. The negotiations regarding Kyoto Protocol also included that the final outcome would

be a legal treaty. But the issue on the legal nature did not resolve until the Paris Agreement entered into force. Initially, it was assumed that the Copenhagen outcome would be a treaty, but disagreements over the issue of legal form made adoption of a treaty impossible. Moreover, the United States was only ready to accept the legal instrument only if it applied to all parties, while China, India, and other large developing states were willing to accept a legal agreement only if it established emission reduction obligations exclusively for developed states. The solution for that was that Copenhagen Accord would be a non-binding instrument, and Cancun Agreements as COP decisions also lacked legal force. After Cancun at COP 17 the Durban Platform was adopted. During the negotiations India wanted to leave the issue of legal form open, while European Union countries wanted to negotiate a new treaty. Ultimately, the legal form of the Paris Agreement was addressed in the Paris Agreement as it had been done in the UNFCCC, by distinguishing between the legal form of the Agreement and the legal character of specific articles. There appears to be no disagreement among states that the Paris Agreement is a treaty within the meaning of international law[5]. The parties' intent to create a legal agreement is clearly implied by their inclusion of final clauses addressing issues such as signature, ratification, the period of entry into force and depositary functions[6]. On the other hand, there had been debates over a legal nature of Paris Agreement in terms of whether to either treat it as soft law nor hard law. In order to assess the legal nature of an instrument, it is proposed to use the three following criteria:

- A formal criteria - is it embedded in a formal source of law or not, i.e. treaty, customary rules, general international law principles and unilateral acts. It shall cover the questions in relation to the authority responsible for adoption of the norm, decision-making process and possible reservations made by certain countries;
- A substantive criteria - covers whether the legal norm expressed in precise and prescriptive language or it rather vague and hortatory; and
- A procedural criteria: the instrument shall include robust transparency, accountability and facilitation mechanism, but may also include compliance and enforcement mechanism[7].

The inclusion of these above listed criteria demonstrates that it is necessary to assess the instrument as a whole when determining its legal nature between hard and soft law. The Paris Agreement's legal nature question is indeed debatable issue, nevertheless, it shall be considered as a treaty. Treaty is subject to ratification, acceptance or approvals by member states, according to member states' national procedures. Once a treaty was ratified, state is now undertakes obligations from the perspective of international law and must fulfill all the obligations included in the treaty unless state made a reservation or is unable to perform its obligation due to impediment beyond party's control. Ratification gives domestic effect to treaty's provisions[8]. The Paris Agreement falls under the aforementioned steps. The member states ratified the treaty and in the process of implementation of the goal of the Paris Agreement as well as their domestic goals

in their countries' level. Member states are fully responsible for the actions they made under the Paris Agreement and shall observe the provisions of the Paris Agreement.

The Paris Agreement constitutes from 29 Articles and covers the UNFCCC's traditional areas, which include, mitigation, adaptation, support ad finance, technology, capacity building, reporting and accounting[9]. The Paris Agreement is structured based on its main purpose indicated in the Article 2 of the Paris Agreement, which states that the temperature shall remain below 2 degrees celsius. It also lists two non-exclusive and specific goals, namely, ability to adapt and making the financial flows consistent with low-emission and climate resilient development. To begin with, mitigation reflects on key issues such as temperature limit, timeframe, content and long-term strategies. Next in the Paris Agreement, adaptation and resilience are mentioned as one of the three overarching goals in Article 2. Adaptation may also be a component of NDCs, although parties are not obliged to include. Under this goal the enhancement of adaptive capacity, strengthening resilience and mitigation vulnerability to climate change shall be understood[10]. After that finance was a key element, which included the obligations of developed countries towards developing countries. The issues in climate finance include role of financial flows and whether parties besides those listed in Annes II should take some form of action towards that. Finally, transparency and accounting. Transparency is a key element differentiating the Paris Agreement from its predecessors.

The Paris Agreement is effective mechanism for preserving global goal of cutting down greenhouse gas emissions in order to limit global warming two degrees celsius above pre-industrial levels and promotion of sustainable development. Despite the debate over the legal nature of the Paris Agreement, it is the final result of negotiations and meetings since 1992. The Rio was originally designed as a framework convention and established core parameters which would international action on climate change commence. While the notable change in the face of Kyoto Protocol was adopted as first amendment to the UNFCCC. The key point raised in the Kyoto Protocol was that developed countries shall cut greenhouse gas emissions to not less than 5% compared to the 1990 levels within the period of 2008-2012. Finally, the Paris Agreement superseded Kyoto Protocol of 1997 at the Conference of the Parties in Paris (COP 21), where nearly 200 countries have adopted a binding climate deal aimed at cutting down greenhouse gas emissions in order to limit global warming at two degrees celsius above pre-industrial levels, with 66% of probability by the end of this century. Kazakhstan shall follow approach of developed countries and set more specific domestic mitigation measures in order to fulfill correspondently its duties under the Paris Agreement.

Llist of used literature

1. Global Environment Outlook 2019
2. Cui-Xiang Zhong "Causes of Global Climate Change" (2016) 10 (4) International Journal of Global Warming accessed <<https://ru.booksc.org/ireader/66848975>> 13 May 2022
3. Anne K Armstrong, Marianne E. Krasny and Jonathon P. Schuldt "*Communicating*

Climate Change" (Cornell University Press, Comstock Publishing Associates, 2018)

4. Achala Abeysinghe and Subhi Barakat "The Paris Agreement: Options for an Effective Compliance and Implementation Mechanism" (2016) (1) International Institute for Environment and Development < <https://www.jstor.org/publisher/iied>> accessed 11 April 2022

5. Daniel Bodansky, "The Paris Climate Change Agreement: A New Hope?" (2016) 110 (2) The American Journal of International Law <https://www.jstor.org/login/oauth/google?workflow_name=institution_finder&destination=https://www.jstor.org/stable/10.5305/amerjintlaw.110.2.0288> accessed 18 April 2022

6. Daniel Bodansky, "The Legal Character of the Paris Agreement" (2016) 25 (2) Review of European Community and International Environmental Law <<https://jak.ppke.hu/uploads/articles/1211121/file/Bodansky-2016-RECIEL%20Paris%20Legal%20Character.pdf>> accessed 18 April 2022

7. Alexander Stoner "The Paris Agreement: Climate Change, Solidarity and Human Rights" (2018) The Journal of Social Forces <<https://ru.booksc.org/book/72381555/73ca51>> accessed 18 April 2022

8. Sandrine Maljean-Dubois, Thomas Spencer and Matthieu Wemaere "The Legal Form of the Paris Climate Agreement: A Comprehensive Assessment of Options" (2015) 9 (1) Carbon and Climate Law

9. Ralph Bodle, Lena Donat and Matthias Duwe "The Paris Agreement: Analysis, Assessment and Outlook" (2016) 10 (1) Carbon and Climate Law Review <https://www.jstor.org/stable/43860128?searchText=structure+of+the+Paris+agreement&searchUri=%2Faction%2FdoBasicSearch%3FQuery%3Dstructure%2Bof%2Bthe%2BParis%2Bagreement%2B%26so%3Drel&ab_segments=0%2Fbasic_search_gsv2%2Fcontrol&refreqid=fastly-default%3Ae895668784b5ea70abed174657ba4c6b&seq=2> accessed 19 April 2022

10. Ibid 12

**ЖАҢА ҚАЗАҚСТАН АЯСЫНДА ҚЫЛМЫСТЫҚ,
ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ ЗАҢНАМАСЫН ДАМУ
ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ**

**ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ УГОЛОВНОГО, УГОЛОВНО-
ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В СВЕТЕ НОВОГО
КАЗАХСТАНА**

МРНТИ 10.85.41

**ВОЗМОЖНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ПОЛИГРАФА ПРИ
ВЫЯВЛЕНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В СФЕРЕ НЕЗАКОННОГО
ОБОРОТА НАРКОТИКОВ**

**ЕСІРТКІНІҢ ЗАҢСЫЗ АЙНАЛЫМЫ САЛАСЫНДАҒЫ
ҚЫЛМЫСТАРДЫ АНЫҚТАУ КЕЗІНДЕ ПОЛИГРАФТЫ ҚОЛДАНУ
МҮМКІНДІКТЕРІ**

Алданазарова Балнур Бейбитовна

магистр юридических наук,

преподаватель кафедры уголовно-правовых дисциплин,

юридического факультета

УО «Alikhan Bokeikhan University»

заң ғылымдарының магистрі,

*Alikhan Bokeikhan University қылмыстық-құқықтық пәндер
кафедрасының оқытушысы*

Аннотация: Статя посвящена проблемам роста наркомагии и наркобизнеса. Преступлений в сфере незаконного оборота наркотиков как никогда актуальна, поскольку представляет собой глобальную угрозу здоровью населения и национальной безопасности в целом.

Ключевые слова: наркобизнес, полиграф, наркотик, полиграфический тест, психотропные вещества.

Аннотация: Мақала нашақорлық пен есірткі бизнесінің өсу мәселелеріне арналған. Есірткі саудасы саласындағы қылмыстар бұрынғыдан да өзекті, өйткені бұл халықтың денсаулығына және жалпы ұлттық қауіпсіздікке жаһандық қауіп төндіреді.

Түйінді сөздер: есірткі бизнесі, полиграф, есірткі, полиграфиялық тест, психотроптық заттар.

Сегодня проблема роста наркомагии и наркобизнеса как никогда актуальна, поскольку представляет собой глобальную угрозу здоровью населения и национальной безопасности в целом. Преступный наркобизнес характеризуется следующими важными признаками:

-очень высокий уровень неопределенности;

-взаимодействие с отдельными видами общеуголовных и экономических преступлений;

-тесная связь с профессиональной преступностью;

-легализация полученных незаконных доходов;

-высокий уровень бдительности преступных структур и их четкая функциональная дифференциация. Для выявления преступлений в сфере наркобизнеса органам, осуществляющим оперативно-розыскную деятельность, необходимо наличие информации о них. Отсутствие информации о личности преступника, его преступных намерениях исключает полноту, многогранность и объективность выявления и пресечения преступлений в сфере незаконного оборота наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров.

Оперативно-розыскная информация отражает не только явления, события, обстоятельства и изменения обстановки, возникающие в результате наркопреступлений, но и широкий спектр явлений, обстоятельств, событий, влияющих на преступное поведение отдельных лиц. Одним из наиболее эффективных средств получения информации о лицах, совершивших преступления в сфере незаконного оборота наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров, является применение полиграфа (психофизического регистратора реакций человека) при проведении таких оперативно-розыскных мероприятий, как опрос. Работа полиграфа основана на непрерывном измерении артериального давления, частоты пульса, влажности кожи и других изменяющихся объективных параметров. При возникновении внутреннего напряжения (например, при умножении ложных показателей) показатели этих состояний существенно отличаются от нормальных. Специальная методика оценки результатов измерений, разработанная на полиграфе, позволяет прийти к выводу о степени достоверности показателей.

Круг вопросов, подлежащих выяснению в процессе опроса лица, определяется конкретной оперативно-розыскной ситуацией, сложившейся на определенном этапе. Во всех случаях применение полиграфа решает следующие задачи:

- сужение круга подозреваемых и возможных лиц, причастных к происшествию или расследуемому делу;

- выявление и определение состава членов преступной группы, определение участников группового преступления, роли каждого преступника;

- определить потенциальную роль респондента в планировании, подготовке и совершении определенного преступления;

- оценить достоверность информации, сообщенной допрашиваемым лицом, и на этой основе предложить определенную версию в отношении расследуемого дела в целом или по отдельным его случаям;

- получение оперативно-значимой информации, которую невозможно получить другим способом;

- психологическое обоснование наиболее продуктивных оперативно-

розыскных версий;

- создание условий для дачи достоверных показаний опрашиваемому лицу

Поскольку преступления в сфере незаконного оборота наркотиков имеют высокую неопределенность и имеют определенную специфику, применение полиграфа при выявлении таких преступлений позволяет выявить следующие обстоятельства:

- каков источник приобретения наркотиков;
- когда, кто, где, у кого приобрел наркотические средства;
- признаки лица, продавшего наркотики;
- какова цель покупки наркотиков;
- употребляются ли наркотики, и если да, то с какого времени и при каких условиях;

- где (у кого) хранились наркотики;
- где и кому продавались наркотические вещества;
- по какой цене были проданы или приобретены наркотические средства;

- кто знает из числа потребителей и распространителей наркотиков, известные ему источники приема наркотиков, места их потребления;

- когда и где собрано наркотическое сырье;
- сколько раз приезжал в этот регион, чтобы купить наркотики;
- пути следования, вид транспорта, используемого для проезда, и пути, по которым планируется выезд из региона;

- места заготовки наркотиков;
- применяемые способы сокрытия наркотических средств и преступной деятельности;

- принадлежность изъятых и найденных предметов, одежды подозреваемого и т.д.;

В настоящее время незаконный оборот наркотиков становится одним из самых опасных проявлений организованной преступности. Направленность на незаконный оборот прекурсоров, используемых для изготовления наркотических средств в секретных лабораториях, не прекращается.

Распространению подпольного производства наркотиков способствуют следующие объективные факторы:

- наличие развитой химической индустрии в стране;
- отсутствие должного контроля за оборотом прекурсоров;
- конкуренция в сфере сбыта наркотиков, в том числе потребители предпочитают быть самыми дешевыми, быстродействующими и компактными;

- включение в этот процесс специалистов-химиков, часто действующих по заказу и под контролем организованных преступных групп;

- изобретение аналогов наркотических средств, не входящих в перечень контролируемых веществ, оказывающих сильное деструктивное воздействие на организм и психику человека;

- доступность полной информации о методах изготовления наркотических средств, в частности в сети Интернет и специальной литературе.

Поиск и обнаружение скрытых лабораторий:

- по любому из элементов цепи, т. е. «потребитель» – «реализатор» - «посредник» - «оптовый реализатор» - «организатор лаборатории производителя наркотиков»;

- на основе оперативной информации, имеющейся у сотрудников правоохранительных органов;

- по информации транспортно-логистических компаний при заказе прекурсоров;

- согласно информации, полученной из материалов уголовных дел в отношении организаторов подпольных нарколабораторий, многие обмениваются рецептами, химическими формулами и сообщают о замене одного ингредиента другим;

- продавцами (владельцами) прекурсоров и специальным оборудованием, необходимым для изготовления наркотиков в подземной лаборатории, в том числе в интернет-магазинах;

- по сообщениям граждан, СМИ и т.д.

В связи с этим при проведении опроса с использованием полиграфа важно получить следующую информацию:

- о фактическом местонахождении лаборатории;

- об объемах производимых в лаборатории наркотиков и их видах;

- о количественном составе лиц, задействованных в работе подпольного производства, и их охране, наличии у них оружия, средств связи и транспорта;

- о количестве и расположении входов-выходов из помещения;

- о том, где находится основное оборудование, склад прекурсоров, в каком виде и где хранятся промежуточные компоненты (полуфабрикаты) и готовые наркотические средства;

- в лаборатории есть тайник;

- какие двери достаточно усилены и имеют сложные замки или прочные внутренние запорные устройства;

- какова планировка основного помещения лаборатории и прилегающих одноуровневых помещений, подвалов и чердаков (имеет значение при планировании захвата и уничтожения секретной нарколаборатории). При проведении опроса с использованием полиграфа необходимо знать, что к тестированию не допускаются лица в следующих случаях:

- резкое обострение заболевания, связанное с нарушением сердечно-сосудистой или дыхательной деятельности (обследуемое лицо дает соответствующее медицинское заключение);

- при нахождении проверяемого лица в состоянии алкогольного или наркотического опьянения, или наличии остаточных явлений отравления;

- наличие данных о беременности.

Таким образом, полиграф является мощным современным оружием в

борьбе с негативными явлениями в обществе, в частности преступлениями в сфере незаконного оборота наркотиков. Для этого практически нет неразрешимых задач, полиграф можно использовать во всех случаях, когда пересекаются две проблемы: сокрытие информации о наркопреступности и ее получение. Кроме того, чем больше негатива может оказать человек, скрывающий информацию, тем более выражены реакции при полиграфическом тестировании.

Список использованной литературы

1. Алесковский С.Ю. Полиграф в Казахстане: актуальные вопросы и перспективы развития// Мат-лы II Межд. науч.-практ. конф. полиграфологов. – Алматы, 2016.
2. Родивилина В.А. Еще раз о полиграфе. Проблема современного российского законодательства// материалы 3 Всерос. науч. - практ.конф. – Иркутск: М.РПА Минюста России, 2015.
3. Кочетова Л.А. [и др.] Особенности выявления и документирования преступной деятельности лиц, причастных к организации и изготовлению наркотиков в условиях подпольных лабораторий. Учебно-практическое пособие / – Домодедово: ВИПК МВД России, 2015.
4. Постановление Правительства Республики Казахстан от 19 июня 2014г. № 683 «Правила прохождения полиграфологического исследования в правоохранительных органах Республики Казахстан».

МРНТИ 10.77.91

УГОЛОВНОЕ ПРАВОНАРУШЕНИЯ: АНАЛИЗ ПОНЯТИЯ И ПРАВОВОЙ ПРИРОДЫ

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚ: ТҮСІНІГІ МЕН ҚҰҚЫҚТЫҚ ТАБИҒАТЫН ТАЛДАУ

Алембаев Кайрат Оралканович

*доктор PhD, профессор кафедры права и международных отношений
Казахстанско-Американского свободного университета*

*PhD докторы, Қазақстан-Америка Еркін университетінің Құқық және
халықаралық қатынастар кафедрасының профессоры*

e-mail: kairat_kafu@mail.ru

Кожуганова Динара Зайнелъевна

*доктор PhD, ассоциированный профессор кафедры права и
международных отношений Казахстанско-Американского свободного
университета*

*PhD докторы, Қазақстан-Америка Еркін университетінің Құқық және
халықаралық қатынастар кафедрасының қауымдастырылған профессоры*

e-mail: dinara_kafu@mail.ru

Аннотация: В данной статье авторы рассматривает актуальные вопросы понятия и

содержания уголовных правонарушений в соответствии с действующим уголовным законодательством Республики Казахстан. Раскрываются признаки преступления и уголовного проступка, закрепленные в Уголовном кодексе Республики Казахстан.

Ключевые слова: уголовное законодательство, уголовное правонарушение, преступление, проступок, признаки преступления, признаки проступка.

Түйін: Осы мақалада авторлар Қазақстан Республикасының қолданыстағы қылмыстық заңнамасына сәйкес қылмыстық құқық бұзушылықтардың ұғымы мен мазмұнының өзекті мәселелерін қарастырады. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде бекітілген қылмыстың және теріс қылықтың белгілері анықталады.

Түйінді сөздер: қылмыстық заңнама, қылмыстық құқық бұзушылық, қылмыс, теріс қылық, қылмыс белгілері, теріс қылық белгілері.

Необходимо отметить, что природа уголовного правонарушения проявляется в исторической изменчивости его содержания. Уголовные правонарушения возникают на определенном этапе развития общества и изменяются вслед за переменами, происходящими в самом обществе.

Уголовное правонарушение является основной категорией уголовного права, являющейся базой таких дефиниций, как ответственность и наказание, основание уголовной ответственности, обстоятельства, исключающие противоправность и наказуемость деяния, основания освобождения от ответственности и наказания и т.д.

В действующем уголовном законодательстве Республики Казахстан уголовное правонарушение представлено в виде преступлений и уголовных проступков.

Так, ч.1 ст.10 УК РК закрепляет, что уголовные правонарушения в зависимости от степени общественной опасности и наказуемости подразделяются на преступления и уголовные проступки [1].

Ч.2 данной статьи дает следующее определение преступления: «преступлением признается совершенное виновно общественно опасное деяние (действие или бездействие), запрещенное настоящим Кодексом под угрозой наказания в виде штрафа, исправительных работ, привлечения к общественным работам, ограничения свободы или лишения свободы».

При этом, не обошел законодатель стороной и дефиницию проступка. Ч.3 ст.10 УК РК гласит: «Уголовным проступком признается совершенное виновно деяние (действие либо бездействие), не представляющее большой общественной опасности, причинившее незначительный вред либо создавшее угрозу причинения вреда личности, организации, обществу или государству, за совершение которого предусмотрено наказание в виде штрафа, исправительных работ, привлечения к общественным работам, ареста, выдворения за пределы Республики Казахстан иностранца или лица без гражданства» [1].

Таким образом, мы видим, что уголовное правонарушение (будь то преступление или проступок) — это, прежде всего поступок человека, какое-либо деяние, акт поведения конкретного человека, имеющего свободу принятия решения, т. е. свободу выбора между двумя вариантами поведения,

осуществляемый под контролем его сознания и воли.

Из всего вышеизложенного следует, что понятие уголовного правонарушения не включает такие категории как намерения, мысли и убеждения, если они не были воплощены в поступке.

Все действия людей, не контролируемые их сознанием (в силу различных факторов) не образуют уголовного правонарушения (судорожные движения, движения во сне, в том числе гипнотическом, перемещение человека, сбитого с ног в результате резкой и внезапной остановки транспортного средства, и т. п.).

За пределами деяния остаются так же все случаи, когда человек не осознаёт смысл и значение того, что он совершает, находясь в состоянии невменяемости (ст. 16 УК) или в результате отставания в психическом развитии (ч. 3 ст. 15 УК).

Следует помнить, что за пределами деяния остаются все случаи, когда смысл совершаемого понятен человеку, но оно не контролируется его волей. Отсутствие воли у субъекта при совершении деяния исключает образование состав уголовного правонарушения. Например, лицо сознает характер своих действий (контролирует их сознанием), но не может руководить ими (в результате душевного заболевания, физического или психического принуждения). Это закреплено в ч.1 ст. 37 УК РК: «Не является уголовным правонарушением причинение вреда охраняемым настоящим Кодексом интересам в результате физического или психического принуждения, если вследствие такого принуждения лицо не могло руководить своими действиями (бездействием)» [1]. При этом, факт утраты возможности руководить своими действиями должен быть реальным, а не мнимым.

Таким образом, преступное деяние — это конкретный акт поведения человека, совершаемый под контролем сознания и воли. Каждое преступное деяние необходимо обладает указанными свойствами, но, разумеется, не каждый поступок является уголовным правонарушением (передвижение сейфа с одного места на другое — поступок, но не уголовное правонарушение, похищение сейфа означает, что сознание и воля похитителя обрели конкретное содержание: сознание охватило общественную опасность деяния, воля — желание завладеть чужим имуществом) [2, с.74].

Деяние проявляется в двух формах: действии и бездействии. Действие — активная форма поведения человека, бездействие — пассивная.

Действие может заключаться в отдельном телодвижении, совокупности телодвижений и поступков или деятельности человека. Каждое действие начинается с определенного телодвижения, продолжается до тех пор, пока человек сохраняет контроль над используемыми им внешними закономерностями развития события, и заканчивается тогда, когда с его последним телодвижением вступают в действие приведенные им в движение силы и закономерности, действующие объективно. Зажженная спичка брошена на подготовленный к поджогу материал — деяние завершено. Бездействие — невыполнение должного. Бездействие означает невыполнение определенных действий, которые лицо должно было и могло совершить.

Обязанность действовать, как и обязанность не совершать общественно опасных действий, имеют общее основание — положение человека в системе общественных связей. Их социальная природа едина. Бездействие лишь тогда становится деянием, когда лицо имело возможность действовать. Врач должен оказать медицинскую помощь больному, больной врач не может выполнить эту обязанность.

Утверждение, согласно которому «понятие “деяние” по УК РК охватывает как действие (бездействие), так и причиненные им общественно опасные последствия», излишне категорично. В одних случаях закон понимает под деянием только действие или бездействие, в других — все уголовное правонарушение в целом, включая последствия.

Так, в ст. 5 УК РК, посвященной действию уголовного закона во времени, под деянием понимается собственно поступок, — временем его совершения независимо от времени наступления последствий определяется время совершения уголовного правонарушения. Напротив, в ч. 2 ст. 13 УК о совокупности уголовных правонарушений сказано, что «совокупностью уголовных правонарушений признается и одно действие (бездействие), содержащее признаки уголовных правонарушений, предусмотренных двумя или более статьями настоящего Кодекса».

Для дальнейшего уяснения сущности уголовного правонарушения рассмотрим его признаки.

Часть 2 ст. 10 УК РК в качестве признаков преступного деяния называет: 1) общественную опасность; 2) уголовную противоправность; 3) виновность; 4) наказуемость.

В преступлении как социальном явлении общественная опасность — неотъемлемое свойство, его определяющее качество.

Общественная опасность - объективная категория, она не зависит от воли законодателя. Последний призван выявлять только те деяния, которые являются общественно опасными, и правильно отражать их в нормах уголовного закона. Общественная опасность определяется, прежде всего, важностью объекта преступного посягательства, характером и размером преступных последствий, способом, формой вины и т.д.

Общественная опасность, как и любое явление, имеет свою сущность и содержание. Сущность преступного посягательства заключается в том, что каждое преступление всегда нарушает какие-либо общественные отношения (охраняемые уголовным законодательством). Именно в посягательстве человека на существующий в обществе порядок отношений между людьми, в нарушении этого порядка заключена социальная сущность преступления.

Содержание общественной опасности преступления складывается из многих компонентов. Прежде всего, в ее основании лежит объективное свойство причинять вред. Закон рассматривает общественную опасность преступления именно как объективную категорию, стоящую в одном ряду с виной, мотивами, вменяемостью и свойствами, характеризующими субъекта преступления.

Необходимо помнить, что на степень общественной опасности

преступного деяния влияют также форма вины субъекта совершенного преступления. Преступления, совершенные по неосторожности, представляют меньшую общественную опасность, чем преступления умышленного характера. Мотив и цель совершенного деяния также влияют на степень общественной опасности [3].

Общественная опасность преступления определяется не только нарушением связей, объединяющих участников общественных отношений, но причинением и иного ущерба, лежащего в различных сферах общественной жизни. В качестве компонентов, участвующих в формировании общественной опасности преступления, выступают все его элементы: объект и объективная сторона, субъект и субъективная сторона. Общественная опасность определяется прежде всего значением для общества тех объектов, на которые посягает преступник: убийство, разумеется, опаснее кражи — посягательства на имущественные отношения. Общественная опасность зависит от особенностей объективной (внешней) стороны преступления: от формы преступного деяния, от характера и тяжести последствий и средств, употребленных при совершении преступления [4]. Форма (способ) совершения преступления влияет на общественную опасность преступления в тех случаях, когда преступления, нарушающие одну и ту же область общественных отношений, различны по своим внешним признакам: грабеж (открытое завладение чужим имуществом) опаснее кражи (тайного завладения); умышленное уничтожение чужого имущества становится более опасным, если осуществлено путем поджога, взрыва или иными общеопасными способами, умышленное убийство — если оно совершено с особой жестокостью или общеопасным способом [5].

Следует отметить, что законодательная оценка общественной опасности определенного вида преступлений — это результат обобщения типичных свойств группы преступлений.

Помимо вышеуказанного, мы должны учитывать, что общественная опасность преступления характеризуется с качественной и количественной стороны. Характер преступления определяет его качество. Преступления, посягающие на одну и ту же группу общественных отношений, тождественны или близки по-своему характеру. Количественный признак характеризует степень общественной опасности преступления. Степень общественной опасности, оцениваемая законодателем, находит свое выражение в санкциях конкретных норм Особенной части УК. Категоризация преступлений, закрепленная в ст. 11 УК РК осуществляется в зависимости от характера и степени их общественной опасности.

Следующим признаком преступления является противоправность. Уголовная противоправность деяния означает нарушение требования уголовного закона. Уголовная противоправность - необходимое качество любого преступления. Каким бы общественно опасным ни был поступок человека, он не может рассматриваться в качестве преступления, пока он не запрещен соответствующей нормой уголовного закона под страхом уголовного наказания. Из этого следует, что уголовной противоправностью

обладают все деяния, закрепленные в Особенной части УК РК.

Перечень уголовно противоправных деяний в действующем законодательстве имеет исчерпывающий характер.

Нормы уголовного права берут под свою охрану наиболее важные для общества социальные ценности. Особенная часть УК в определенном смысле отображает структуру общественной жизни: каждый ее раздел и каждая глава дублируют отраслевое регулирование; иначе говоря, уголовно-правовой запрет включается в общую систему правового регулирования. Появление уголовно-правовой нормы — это действительно возложение обязанности на правоприменителя, обязанности не привлекать лицо к уголовной ответственности, если им не совершено преступление, но это, разумеется, и возложение обязанности не совершать то, что объявляется противоправным уголовно-правовой нормой.

Неотъемлемым признаком преступления является также виновность (*виновность* лица в его совершении). Преступлением должно быть признано не просто общественно опасное и уголовно-противоправное действие (бездействие), но и обязательно совершенное лицом виновно.

В соответствии со ст.19 УК РК, виновность означает, что лицо подлежит уголовной ответственности только за те общественно опасные действия (бездействие) и наступившие общественно опасные последствия, в отношении которых установлена его вина (ч.1). Уголовная ответственность за невиновное причинение вреда, не допускается (ч.2) [1].

Вина — родовое понятие умысла и неосторожности, она заключается в психическом отношении лица к своему деянию и его последствиям. Любое деяние совершается под контролем сознания и воли — преступное деяние виновно потому, что сознание и воля проецируются на общественно опасное деяние и его общественно опасные последствия. Вина обладает содержанием и формой. Формы вины — два вида умысла — прямой и косвенный (эвентуальный) и два вида неосторожности — легкомыслие и небрежность (ст. 19 УК). Содержание вины образует осознание фактического характера и социальной природы (общественной опасности) того, что делает человек при умсле и легкомыслии и желании, допущении последствий или ошибочном расчете на их предотвращение. При небрежности лицо не проявляет необходимой внимательности и поэтому не предвидит возможность наступления общественно опасных последствий. Это означает, например, что вина при краже и убийстве из ревности тождественна по форме (прямой умысел) и различна по содержанию. Закон называет вину в качестве одного из признаков понятия преступления наряду с его общественной опасностью, противоправностью и наказуемостью.

Таким образом, вина — неотъемлемое свойство преступления, органическая часть единого человеческого поступка, где все взаимосвязано в неразрывном единстве объективного и субъективного. Вина связывает человека и его дело. В той мере, в какой человек осознанно и в соответствии с волей совершает свои поступки, заключена возможность внешней оценки этих поступков. Без вины уголовная ответственность и наказание

бессмысленны и несправедливы.

Следующим признаком преступления является *наказуемость*. Это означает, что лицо виновно совершило общественно опасное деяние, предусмотренное уголовным законом. Признак наказуемости неразрывно связан с признаком уголовной противоправности. Если противоправность выражается в диспозициях статей Уголовного кодекса, то наказуемость выражена в санкциях. Однако признак наказуемости не означает, что за каждое совершенное преступление с неизбежностью должно следовать наказание. В ч.2 ст. 2 УК РК закреплено положение, согласно которому за совершенное преступление могут быть применены и иные меры уголовно-правового воздействия.

Наказание — следствие совершения преступления. При этом, совершенное преступление порождает не ответственность и наказание, а основание ответственности и наказания, т. е. является юридическим фактом, порождающим уголовно-правовые отношения [6].

Теперь рассмотрим признаки уголовного проступка.

Часть 3 ст.10 УК РК в качестве признаков уголовного проступка называет: 1) уголовную противоправность; 2) виновность; 3) наказуемость; 4) небольшая общественная опасность; 5) незначительный вред.

Как мы наблюдаем, признак общественной опасности в прямом смысле этого понятия отсутствует. Законодатель указывает, что деяние является уголовным проступком, если не представляет большой общественной опасности, причиняет либо создает угрозу причинения незначительного вреда личности, организации, обществу или государству.

Признаки проступка как уголовная противоправность, виновность и наказуемость аналогичны соответствующим признакам преступления.

Однако, если говорить о наказуемости (о мерах наказания за проступки), следует отметить что ч.3 ст.10 УК РК гласит, что за проступки применяются штраф, исправительные работы, привлечение к общественным работам, арест, выдворения за пределы Республики Казахстан иностранца или лица без гражданства.

Из изложенного видно, что арест является специфической мерой наказания, применяемой только за уголовные проступки. За уголовные проступки не могут применяться такие виды наказаний как: ограничение свободы, лишение свободы, смертная казнь. Это обоснованно, поскольку проступки не представляют большой общественной опасности.

Если совершенное деяние является малозначительным и не представляет общественную опасность, то оно не является уголовным правонарушением. Это закреплено в нормах УК РК. В соответствии с ч.4 ст. 10 УК РК не является уголовным правонарушением действие или бездействие, хотя формально и содержащее признаки какого-либо деяния, предусмотренного Особенной частью настоящего Кодекса, но в силу малозначительности не представляющее общественной опасности [1].

Продолжая дальнейшее обсуждение соотношения уголовного проступка и преступления, хотелось бы отметить, что проступки не имеют

категорий (за исключением критерия вины), в отличие от преступлений.

Ч.1 ст. 11 УК РК указывает, что преступления в зависимости от характера и степени общественной опасности подразделяются на преступления небольшой тяжести, преступления средней тяжести, тяжкие преступления и особо тяжкие преступления [1].

Деление преступлений на категории имеет важное значение, так как учитывается как при квалификации преступлений, так и при назначении наказания.

Отсутствие категорий у уголовных проступков по характеру и степени общественной опасности представляется верным, постольку это вытекает из определения понятия проступка и применяемым мерам наказания за подобные уголовные правонарушения.

Классификация — инструмент законодательной техники, позволяющий вместо длинных перечислений ограничиваться простым указанием на принадлежность преступления к той или иной классификационной группе.

Значение классификации преступлений по степени их общественной опасности заключается в том, что отнесение деяния, совершенного лицом, к той или иной категории приводит к наступлению предусмотренных в уголовном законе последствий. Их знание — необходимое условие правильного применения закона. Классификация способствует точному применению уголовного законодательства, вносит необходимую стройность и последовательность при определении правовых последствий совершения преступления, служит средством индивидуализации ответственности и наказания.

Список использованной литературы

1. Уголовный кодекс Республики Казахстан: от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 24.11.2022 г.) // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252&pos=664;-54#pos=664;-54.
2. Бекмагамбетов А.Б., Ревин В.П. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть. Изд-е 2. – Алматы: Жеті Жарғы, 2015. – 504с.
3. Уголовное право Республики Казахстан. Общая и Особенная части: Курс лекций в 3-х томах /Под ред. И.Ш. Борчашвили. - Караганды, 2006. (Электронный ресурс).
4. Tong S. Understanding criminal investigation / S. Tong, R. Bryant, M. Horvath. — New York: Wiley-Blackwell, 2009. - 273 p.
5. O'Hara C. E. Fundamentals of criminal investigation / C. E. O'Hara, G. L. O'Hara. — 7th ed. — Springfield, C. C. Thomas Publisher, 2003. — 907 p.
6. Рогов И.И., Рахметов С.М. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть. Учебник. - Алматы: ТОО Издательство «Норма-К», 2005. - 296 с.

ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ПРИМЕНЕНИЯ СТ. 189.1 УПК РФ

ӨНЕРДІ ҚОЛДАНУДЫҢ ПРОБЛЕМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ. 189.1 ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ КОДЕКСІ

Ануфриева Екатерина Андреевна

*Крымский филиал ФГБОУ ВО «Российский государственный университет правосудия», Симферополь, Россия
заң ғылымдарының кандидаты, "Ресей мемлекеттік Әділет университетіндегі" ФГБОУ Қырым филиалы, РФ, Симферополь қ.
e-mail: katerina-anufrieva@yandex.ru*

Аннотация: Уголовно-процессуальное законодательство РФ было дополнено ст. 189.1, позволяющей проводить допрос, очную ставку и опознание с использованием систем видео-конференц-связи. Автором анализируется порядок проведения таких следственных действий с использованием систем видео-конференц-связи, рассматриваются позитивные и негативные аспекты реализации указанной нормы в правоприменительной деятельности.

Ключевые слова: допрос; очная ставка, видеоконференцсвязь; криминалистика; предварительное расследование.

Аннотация: Ресей Федерациясының қылмыстық іс жүргізу заңнамасы 1-баппен толықтырылды. 189.1, ол бейнеконференцбайланыс жүйелерін пайдалана отырып жауап алуға, беттестіруге және сәйкестендіруге мүмкіндік береді. Автор бейнеконференцбайланыс жүйесін пайдалана отырып, мұндай тергеу әрекеттерін жүргізу тәртібін талдап, құқық қорғау органдарында осы норманы енгізудің оң және теріс жақтарын қарастырады.

Түйін сөздер: сұрау; қарсыласу, бейнеконференция; криминалистика; алдын ала тергеу.

В декабре 2021 года уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации (далее – УПК РФ) был дополнен ст. 189.1 УПК РФ «Особенности проведения допроса, очной ставки и опознания с использованием систем видео-конференц-связи».

Российские правоприменители уже имеют позитивный опыт проведения «удаленного» допроса с помощью видео-конференц-связи (далее – ВКС) на стадии судебного разбирательства. Еще в 2011 году УПК РФ был дополнен ч. 4 ст. 240, ст. 278.1, позволяющей суду при необходимости вынести решение о проведении допроса свидетеля и потерпевшего путем использования ВКС. Хотя следует отметить, порядок проведения такого допроса судом регламентирован в УПК РФ не в полной мере, что находит свое отражение в критических статьях ученых [11, с. 307; 15], а также в практике отмены судебных решений в связи с нарушениями при использовании судами ВКС. Вместе с тем, имеется тенденция к увеличению количества судебных заседаний по рассмотрению уголовных дел,

проводимых с использованием ВКС. Согласно отчета Судебного департамента при Верховном суде РФ «О работе судов общей юрисдикции по рассмотрению уголовных дел по первой инстанции в 2021 году» за прошедший год 18604 судебных заседаний (11896 судебных заседаний в 2019 году) при рассмотрении уголовных дел по первой инстанции было проведено с использованием ВКС [5, 6]. Приведенные данные свидетельствуют, что технологии ВКС все более успешно используются судами при рассмотрении уголовных дел.

Таким образом, знания о проведении допросов судом с использованием ВКС с учетом допущенных ошибок и наработанных положительных результатов могут быть адаптированы к проведению допросов с использованием ВКС на этапе предварительного расследования. При этом порядок проведения с использованием ВКС очной ставки и опознания сегодня является для нас абсолютной новинкой.

Ст. 189.1 УПК РФ бесспорно можно назвать важным и прогрессивным изменением уголовно-процессуального законодательства РФ. Проведение допроса, очной ставки и опознания на этапе предварительного следствия с использованием ВКС поможет оптимизировать работу следственных подразделений, сократить процессуальные сроки расследования уголовных дел, сократить финансовые расходы на оплату командировок следователей, обеспечить безопасность участников уголовного судопроизводства, повысить эффективность проведения следственных действий.

Прокомментируем более подробно последний из названных плюсов нововведения в УПК РФ. Разумеется, максимально эффективным является традиционное проведение следственного действия в офлайн формате в присутствии всех необходимых участников. Однако, порой следователь не имеет другого выхода, кроме как направить поручение на проведение следственного действия и надеяться на качественное его исполнение, либо хотя бы просто на исполнение, либо возникают ситуации, когда следователь вовсе вынужден отказаться от проведения следственного действия по причине нахождения лица за пределами места осуществления предварительного расследования. В результате уменьшается объем потенциальных доказательств по уголовному делу. При таких обстоятельствах возможность провести следственное действие самостоятельно с использованием ВКС значительно повышает его эффективность.

Предлагаем проанализировать положения ст. 189.1 УПК РФ и выделить положительные и отрицательные аспекты, связанные с практической реализацией указанной правовой нормы.

Ст. 189.1 УПК РФ определяет следующий порядок проведения допроса, очной ставки и опознания с использованием ВКС:

1. Следователь (дознатель) вправе провести допрос, очную ставку и опознание с использованием ВКС:

- при наличии технической возможности;
- в случае, если использование ВКС не создает угрозы разглашения

государственной или иной охраняемой федеральным законом тайны либо данных о лице, в отношении которого приняты меры безопасности.

2. В случае необходимости проведения допроса, очной ставки, опознания путем использования ВКС следователь (дознатель), которому поручено производство предварительного расследования, направляет следователю (дознателю или в орган дознания) по месту нахождения лица, участие которого в следственном действии признано необходимым, письменное поручение об организации участия данного лица в следственном действии.

3. Протокол следственного действия составляется следователем-инициатором с учетом требований УПК РФ (ст. 166, 167, 170, 189, 190, 192, 193 УПК РФ).

4. В протоколе указываются: место составления протокола следователем-инициатором и место нахождения следователя-исполнителя поручения и участников следственного действия вне места производства предварительного расследования.

5. Следователем-исполнителем берется подписка у участников следственного действия, находящихся вне места производства предварительного расследования о разъяснении им их прав, обязанностей, ответственности и порядка производства следственного действия, об оглашении им протокола следственного действия. По окончании следственного действия в данной подписке участники следственного действия вправе принести замечания о дополнении и уточнении протокола. К подписке в ходе следственного действия могут быть приобщены документы и материалы, а также ордер адвоката, принимавшего участие в следственном действии. Указанные документы в течение 24 часов направляются следователю-инициатору следственного действия.

6. Следователь-инициатор следственного действия, получив подписку, приобщает ее к протоколу соответствующего следственного действия.

7. Применение видеозаписи в ходе проведения следственного действия обязательно, а материалы видеозаписи приобщаются к протоколу соответствующего следственного действия.

Еще раз подчеркнем, что появление такой нормы в УПК РФ имеет крайне важное позитивное значение. Однако, речь идет о тектонических сдвигах базовых устоев российского уголовного судопроизводства, связанных с постепенным внедрением элементов электронного судопроизводства. Такие новые правовые нормы не могут в ментально стать органичной частью уголовно-процессуального закона и практики его применения. Их внедрение неизбежно будет сопряжено трудностями. Мы являемся свидетелями растяженного во времени и неизбежного процесса цифровизации уголовного судопроизводства, когда изменение одной правовой нормы обнажает несовершенство, несовременность, пробельность других норм уголовно-процессуального закона и связанных со сферой его применения других нормативно-правовых актов. Трудности внедрения таких правовых норм нельзя назвать негативными, поскольку они представляют

собой естественную часть процесса развития законодательства и движения вслед за научно-техническим прогрессом.

Проанализируем факторы процессуального и криминалистического характера, осложняющие в настоящее время проведение допроса, очной ставки и опознания с использованием ВКС:

1. Действующее законодательство не содержит исчерпывающего определения понятия «видеоконференцсвязь».

Единственное нормативное определение данного термина мы можем встретить в п.1.5 Регламента организации применения видео-конференц-связи в федеральных судах общей юрисдикции, утвержденного Приказом Судебного департамента при Верховном Суде РФ от 28 декабря 2015 года № 401 «видео-конференц-связь – это способ осуществления процессуальных действий, предусмотренных законом, с использованием программно-технических средств передачи аудио- и видеоинформации по каналам связи с одним или несколькими абонентами [4].

В научной литературе присутствуют формулировки определения понятия «видео-конференц-связь» различных авторов, но достаточно схожие по своему содержанию [8-10, 12-14]. При этом Гусева Т.А., Лейба А., Скворцов Р.И., Устинов А.В. в своих определениях указывали на такой значимый, на наш взгляд, признак, определяющий содержание данного понятия как взаимодействие / обмен аудио- видеоинформацией «в режиме реального времени». Именно возможность взаимодействия / обмена информацией «в режиме реального времени», а не разрозненная во времени передача аудио-, видеоинформации позволяют использовать данную технологию для достижения целей следственных действий.

В целом соглашаясь с позицией коллег по формулировке понятия «видео-конференц-связь», считаем необходимым включить в такое определение дополнительные признаки. Представляется, помимо указания на передачу аудио-, видеоинформации следует говорить и о передаче иной информации. Например, информации о технических характеристиках, передаваемых данных, сведений об IP-адресе устройства, с которым установлено соединение и т.д.

Кроме того, настаиваем на использовании термина «общение», а не «взаимодействие» или «обмен информацией». Андреева Г.М., рассматривая структуру общения, выделяет следующие компоненты: коммуникация (обмен информацией между общающимися индивидами); интеракция (организации взаимодействия между общающимися индивидами, т.е. в обмене не только знаниями, идеями, но и действиями); социальная перцепция (процесс восприятия и познания друг друга партнерами по общению и установления на этой основе взаимопонимания) [7, стр. 53]. Для эффективного проведения следственных действий ВКС должна позволять осуществлять его участникам именно общение, а не просто обеспечивать движение информации от устройства А к устройству Б. В обратном случае, использование ВКС теряет смысл, поскольку для обмена информацией достаточно ограничиться перепиской.

Полагаем, термин «видео-конференц-связь» в контексте уголовно-процессуального законодательства можно определить, как телекоммуникационную технологию, обеспечивающую общение между двумя и более участниками уголовного судопроизводства, находящимися на удалении друг от друга, посредством обмена аудио-, видео- и иной информацией в режиме реального времени в ходе проведения процессуальных действий.

Значимость нормативного закрепления понятия «видео-конференц-связь» продиктована отсутствием единообразного его понимания со стороны правоприменителей, что может привести к нарушениям прав и свобод участников следственного действия, а также принципов уголовного судопроизводства при проведении допроса, очной ставки, опознания с использованием ВКС.

2. В законодательстве отсутствует указание на необходимость использования специализированного программного обеспечения для видеоконференцсвязи при проведении следственного действия. В то время как существенное значение имеет защита от стороннего подключения к видеоконференции, а также защита данных, передаваемых по каналам связи. Использование незащищенных каналов связи создает угрозу нарушения тайны предварительного следствия, тайны частной жизни (иных видов охраняемой федеральным законом тайны), а также может привести к неправомерному использованию персональных данных граждан.

3. В ст. 189.1 УПК РФ не получила своего отражения процедура предъявления доказательств допрашиваемому лицу, а также процедура проведения опознания с использованием ВКС.

4. В настоящее время отсутствуют методические рекомендации по тактике проведения допроса, очной ставки, опознания с использованием ВКС.

При разработке таких рекомендаций необходимо, прежде всего, проанализировать технические и организационные аспекты проведения таких следственных действий. Сомнительна успешность проведения следственного действия в маленьком кабинете, в котором располагаются несколько следователей, все свободное пространство занимают многочисленные тома уголовных дел, вещественные доказательства, а ВКС осуществляется через стационарные видеокамеру и микрофон старенького компьютера. В таких условиях следователь-инициатор может видеть только лица 1-2 участников следственного действия и слышать только участников, близко сидящих к компьютеру. Использование устаревшего и некачественного оборудования может приводить к задержкам передачи звуковой и / или видеoinформации, а также прерыванию соединения. В подобной обстановке существенно ограничена невербальная коммуникация с допрашиваемым лицом, ограничена возможность в полной мере наблюдать за позой, жестами, мимикой допрашиваемого лица. Сам следователь ограничен в использовании невербальных методов коммуникативного воздействия на допрашиваемое лицо. Использование следователем каких-либо тактических приемов при

проведении следственного действия в таких условиях практически невозможно.

Считаем целесообразным создавать в следственных подразделениях специальные помещения для проведения следственных действий с использованием ВКС. Такие помещения должны быть грамотно оборудованы техническими средствами для осуществления ВКС. Можно выделить следующие требования, которым, на наш взгляд, такое помещение и находящееся в нем оборудование должны соответствовать:

- использование соответствующих технических средств, обеспечивающих высокое качество звука, изображения, скорости передачи и обработки информации;
- возможность одновременного визуального наблюдения всех участников следственного действия, находящихся в помещении;
- возможность визуального наблюдения участников следственного действия в полный рост;
- возможность визуального наблюдения участников следственного действия с разных ракурсов (использование нескольких видеокамер);
- возможность одновременного использования микрофонов всеми участниками следственного действия.

Подводя итог, изложенному можем сделать вывод, что в настоящее время реализация ст. 189.1 УПК РФ на практике затруднена в связи с отсутствием соответствующих криминалистических рекомендаций, а также отсутствием в большинстве следственных подразделений необходимых помещений и оборудования для качественного и эффективного проведения допроса, очной ставки с использованием ВКС. Вместе с тем, полагаем, изменения, внесенные в УПК РФ относительно допустимого порядка проведения данных следственных действий, являются поводом для проведения серьезных исследований учеными-криминалистами и разработки новых тактических приемов, которые позволят успешно проводить допрос, очную ставку и опознание с учетом особенностей восприятия информации при онлайн-общении.

Список использованной литературы

1. Уголовно-процессуальный кодекс Украины от 13.04.2012 года [Электронный ресурс]: http://continent-online.com/Document/?doc_id=31197178
2. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь от 16.07.1999 года [Электронный ресурс]: <https://kodeksy.by/ugovno-processualnuy-kodeks>
3. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 04.07.2014 года [Электронный ресурс]: http://online.zakon.kz/m/document/?doc_id=1005029
4. Приказ Судебного департамента при Верховном Суде РФ от 28.12.2015 N 401 (ред. от 30.12.2020) "Об утверждении Регламента организации применения видео-конференц-связи при подготовке и проведении судебных заседаний"// СПС «КонсультантПлюс»
5. Отчет Судебного Департамента при Верховном суде РФ «О работе судов общей юрисдикции по рассмотрению уголовных дел по первой инстанции в 2021 году» [Электронный ресурс]: <http://www.cdep.ru/index.php?id=79&item=6120>
6. Отчет Судебного Департамента при Верховном суде РФ «О работе судов общей юрисдикции по рассмотрению уголовных дел по первой инстанции в 2019 году» [Электронный ресурс]: <http://www.cdep.ru/index.php?id=79&item=6120>

7. Андреева Г.М. Социальная психология. Учебник для высших учебных заведений. — М.: Аспект Пресс, 2001. С. 53.
8. Волеводз, А.Г. Правовое регулирование новых направлений международного сотрудничества в сфере уголовного процесса. — М., 2002. С. 125.
9. Гусева, Т. А., Соловьева, А. Ю. Электронное судопроизводство // Право и экономика. — 2015. — № 6. — С. 66.
10. Дашкин, А. В. Использование систем видеоконференцсвязи в уголовном процессе // Молодой ученый. — 2018. — № 24 (210). — С. 202.
11. Курочкина Ю.С. Проблемы проведения судебных действий следственного характера с использованием видеоконференцсвязи // Вестник Костромского государственного университета. 2018. Т. 24. № 2. С. 305-308.
12. Лейба А. Видеоконференцсвязь: недостатки и неполадки // ЭЖ-Юрист. — 2013. — № 27. — С. 2.
13. Скворцов Р.И. Проведение допроса с использованием средств видеоконференцсвязи: современное состояние и перспективы развития // Вестник Краснодарского университета МВД России. — 2010. — №3. — С. 49.
14. Устинов А.В. Взаимодействия органов предварительного следствия Российской Федерации с уполномоченными субъектами иностранных государств в целях получения доказательств по уголовному делу: автореферат диссертации ... кандидата юридических наук. — М., 2012. С. 23.
15. Щерба С.П., Архипова Е.А. Применение видеоконференцсвязи при допросе как средство обеспечения прав лиц, участвующих в следственных и судебных действиях // Уголовное право. 2011. № 5. С. 105-108.

МРНТИ 10.81.21

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛДАРДЫҢ МАҚСАТЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ

ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ

Әубәкірова Жадыра Маратқызы

магистр юридических наук, преподаватель кафедры уголовно-правовых дисциплин юридического факультета

УО «Alikhan Bokeikhan University»

заң ғылымдарының магистры, қылмыстық құқықтық пәндер кафедрасының оқытушысы Alikhan Bokeikhan University

e-mail: Zhadyra.maratovna@mail.ru

Акбар Макат Ганиевич

магистр юридических наук, старший преподаватель кафедры уголовно-правовых дисциплин юридического факультета

УО «Alikhan Bokeikhan University»

заң ғылымдарының магистры, қылмыстық құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы Alikhan Bokeikhan University

e-mail: Akbope_80kz@mail.ru

Аннотация: Мемлекеттік аппарат шенеуніктерінің сыбайлас жемқорлық сәтінен бастап белгілі болды. Қазіргі элеуметтік проблемаларға байланысты Қазақстан

Республикасы Қылмыстық кодексінің 15-тарауы Мемлекеттік қызмет пен басқару мүдделеріне қарсы сыбайлас жемқорлық және өзге де қылмыстарға арналған. Сыбайлас жемқорлықтың көптеген түрлері шенеуніктің алдауына ұқсайды және мемлекеттік билікке қарсы жасалған қылмыстардың қатарына жатады. Мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамның не лауазымды адамның өзінің қызметтік өкілеттіктерін өзіне немесе басқа адамдарға немесе ұйымдарға пайда мен пайда алу не егер бұл азаматтардың немесе ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделеріне не қоғамның немесе ұйымның заңмен қорғалатын мүдделеріне елеулі зиян келтіруге әкеп соғатын болса, қызметтің мүдделеріне қайшы келетін басқа адамдарға немесе ұйымдарға зиян келтіру мақсатында пайдалануы мемлекет байқалады.

Түйін сөздер: сыбайлас жемқорлық, мемлекеттік органдар, бұзушылықтардың зардаптарын жою, заңды тұлғала, қоғамдық бақылауды қамтамасыз ету.

Аннотация: Стало известно с момента коррупции чиновников госаппарата. В связи с современными социальными проблемами Глава 15 Уголовного кодекса Республики Казахстан посвящена коррупционным и иным преступлениям против интересов государственной службы и управления. Многие виды коррупции напоминают обман, совершенный должностным лицом, и относятся к числу преступлений, совершенных против государственной власти. Использование лицом, уполномоченным на выполнение государственных функций, либо должностным лицом своих служебных полномочий в целях получения для себя или других лиц или организаций выгод и выгод либо причинения вреда другим лицам или организациям в противоречии с интересами службы, если это влечет причинение существенного вреда правам и законным интересам граждан или организаций либо охраняемым законом интересам общества или государства наблюдается.

Ключевые слова: коррупция, государственные органы, устранение последствий нарушений, юридическое лицо, обеспечение общественного контроля.

Мемлекеттік аппарат шенеуніктерінің сыбайластыққа салынуынан бастап белгілі бола бастаған еді. Қазіргі әлеуметтік проблемелерға байланысты Қазақстан Республикасының қылмыстық кодекстің 15 тарауы мемлекеттік қызмет пен басқару мүдделеріне қарсы сыбайластық жемқорлық және өзге де қылмыстарға арналған. Сыбайлас жемқорлықтың көптеген түрлері лауазымды адам жасаған алдау-арбауға ұқсайды және мемлекеттік билікке қарсы жасалған қылмыстар қатарына жатады. Мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамның не лауазымды адамның өздерінің қызметтік өкілеттіктерін өзі немесе басқада адамдар немесе ұйымдар үшін пайда мен артылықшылықтар алу не басқа адамдарға немесе ұйымдарға зиян келтіру мақсатында қызмет мүдделеріне қайшы пайдалану, егер бұл азаматтардың немесе ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделеріне не қоғамның немесе мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделеріне елеулі зиян келтіруге әкеп соқсада осы қылмыстың сипаты байқалады. Осы екі органның — мемлекеттік немесе коммерциялық және өзге ұйымдардың лауазымды адамдарының атқаратын функцияларында елеулі өзгерістер бар. Жалпыға мәлім бірқалыпты дұрыс қызмет атқаратын мемлекеттік органдардың қызметі ғана қоғамның экономикалық дамуына, оның мүшелерінің құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етуге қабілетті. Осыған орай мемлекеттік аппараттың қызметін қорғау, оған

қылмыстық қол сұғуды болдырмау ең маңызды мәселе болып табылады. Өйткені мемлекеттік аппарат қоғамды басқару жүйесінің қажетті белгісі болып, ондағы жүріп жатқан процестердің реттеушісі болып табылады. [1,б 165]

Сыбайлас жемқорлықпен ұйымдасқан қылмыс бөлінбейтін, бөлшектенбейтін криминалды одақты құрады. Ұйымдасқан қылмыстың қанатының кең жайылуына сыбайлас жемқорлық себепші. Осы тұрғыдан қарағанда Қазақстандағы сыбайлас жемқорлық дегеніміз ұйымдасқан қылмыстың негізі. [2,б 165]

Билікті асыра қолдану кезіндегі зорлық дене күшін жұмсау және психологиялық болуы мүмкін. Билікті немесе қызметтік өкілетті асыра пайдалану кезінде дене күшін жұмсау жәбірленушінің денесіне зақым келтіру, ұрып соғу, азаптау, бостандығынан заңсыз айыру түрінде көрінуі мүмкін. Билікті асыра қолдану кезінде психикалық зорлық, дене күшін жұмсаумен қорқыту және денеге жарақат салумен, өліммен қорқыту жәбірленушінің белгілі бір әрекет немесе әрекетсіздікті істеуге және басқадай нысандарды мәжбүрлеп қорқытуы арқылы көрініс табады. Мұндай қорқытулар субъект тарапынан сөзбен, жазбаша, дене қозғалысы, ым көрсету арқылы жүзеге асырылады және де осы қорқытулар жәбірленушінің жеке басына ғана емес, оның туыстары, жақындары жөнінде де болуы мүмкін.

Талданып отырған қылмыс субъективтік жағынан тек қана қасақаналықпен жасалады. Кінәлы адам билікті немесе қызметтік өкілеттікті көріне асыра пайдаланғанын және оның азаматтардың немесе ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін не қоғамның немесе мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін елеулі түрде бұзуға әкеп соғатынын сезеді және өз өкілеттігін асыра пайдалану арқылы құқық қорғау объектілеріне зиян келтіруді тілейді немесе осы зардаптардың болуын тілемесе де оған саналы түрде жол береді. Қылмыстық ниеттің іс-әрекетті саралау үшін ешқандай әсері болмайды.

Қылмыстың субъектісі болып өкімет өкілі немесе басқадай лауазымды адамдар танылады. Талданып отырған баптың 2-тармағында бұрынғы заңда болмаған осы қылмыстың ауырлататын түрі — жауапты мемлекеттік лауазымда істейтін адам жасаған билікті кемесе қызметтік өкілеттікті асыра пайдаланған әрекеттер үшін жауаптылық көзделген. Сыбайлас жемқорлық қылмыстарының алдын алу мәселелері. Бұл қылмыстық еліміз үшін қауіптілігі тәуелсіздік алғаннан кейін,- ақ біліне бастады. Соның негізінде Қазақстан Республикасында алдын алу шаралары ұйымдастырыла бастады. Сыбайлас жемқорлық қарсы 1998 жылы 2 шілдеде Қазақстан Республикасының «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес» туралы зағы қабылданды. 2007 жылғы 21 шілдеде ҚР – ның «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күресті жетілдіру мәселелер бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы». Аталған мәселе бойынша 2022 жылдың 1 ақпанында Қасым-Жомарт Тоқаев Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мәселелері жөнінде кеңес өткізді. Мемлекет басшысы сыбайлас жемқорлықпен ымырасыз күресу мемлекеттік саясаттағы негізгі басымдықтың бірі екенін атап өтті. Оның

пікірінше, заң үстемдігін орнатып, нағыз құқықтық мемлекет құру үшін, ең алдымен, жемқорлықтың тамырына балта шабу керек. Президент соңғы жылдары бірқатар маңызды қадам жасалғанына назар аударды. Соттардың сапалы қызмет атқаруы үшін нақты шаралар қабылданды. Кейінгі үш жылда 174 судья жұмыстан шығарылды, я болмаса лауазымы төмендетілді. Жаңадан құрылған әкімшілік соттарға жарты жылдың ішінде 14 мың талап-арыз түскен. Соның тең жартысында сотқа арызданушылар жеңіп шыққан. Қылмыстық процестің үш буынды үлгісі енгізілді. Соның нәтижесінде прокурорлар былтыр үш жарым мыңға жуық адамның қылмыстық процеске негізсіз тартылуына жол берген жоқ. Басқа да бірқатар институционалдық шаралар жүзеге асырылды. – Жемқорлық әрекеті үшін сотталған азаматтарды шартты түрде мерзімінен бұрын босатуға тыйым салынды. Соттарға, құқық қорғау қызметкерлеріне, пара бергендерге және делдалдарға қатаң жаза қолданылатын болды. Былтырдан бері жалпыға бірдей салық декларациясын тапсыруды бастадық. Осы және басқа да шаралар айтарлықтай нәтиже беріп, жемқорлық деңгейі төмендеді. Дегенмен, түбегейлі өзгеріс әкелген жоқ. Мұны ашық айтуымыз керек. Азаматтарымыз әлі де күнделікті өмірде сыбайлас жемқорлық жағдайларымен бетпе-бет келуде, – деді Президент. Сыбайлас жемқорлықтың кесірінен алып мемлекеттер, ірі мемлекеттер құлағанын бәріміз білеміз, куә болдық", - деді Мемлекет басшысы. [3]

Қорытындылай келе сыбайлас жемқорлық біріншіден, қолдағы билікті бас пайда үшін пайдалану, ондай қылмыстың әшкереленуі билік беделін түсіреді, демократияға нұқсан келтіреді, тіптен диктатураға алып келуі мүмкін.

Екіншіден, сыбайлас жемқорлық өзінің ресурстардың бөлінуіне тигізетін теріс әсерінің нәтижесінде жалпы экономиканың дамып, нығаюына кедергі жасайды.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің негізгі принциптері

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес:

- барлық адамдардың заң мен сот алдында теңдігі;
- мемлекеттік органдардың қызметін анық құқықтық регламенттеуде, мұндай қызметтің заңдылығы мен жариялылығын, оған мемлекеттік және қоғамдық бақылауды қамтамасыз ету;
- мемлекеттік аппараттың құрылымдарын, кадр жұмысын жеке және заңды тұлғалар құқықтары мен заңды мүдделерін қозғайтын мәселелерді шешу рәсімдерін жетілдіру;
- жеке және заңды тұлғалардың құқықтары мен заңды мүдделерін, сондай-ақ мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық, саяси-құқықтық ұйымдық басқада жүйелерін қорғаудың басымдығы;

Қазақстан Республикасы Конституциясы 39-бабының 1-тармағына сәйкес лауазымды адамдар мен мемлекеттік міндеттерді атқаруға уәкілдік берілген басқа да адамдардың, сондай-ақ соларға теңестірілген адамдардың құқықтары мен бостандықтарын шектеуге жол берілуін тану;

- жеке және заңды тұлғалардың бұзылған құқықтары мен заңды мүдделерін қалпына келтіру, сыбайлас жемқорлықпен Құқық бұзушылықтың зиянды

зардаптарын жою және олардың алдын алу.

- сыбайлас жемқорлықпен құқық бұзушылыққа қарсы күреске жәрдем жасайтын азаматтардың жеке басының қауіпсіздігін қамтамасыз ету;

- мемлекеттік міндеттерді атқаруға уәкілдік берілген адамдар мен соларға теңестірілген адамдардың құқықтары мен заңды мүдделерін мемлекеттің қорғауы аталған адамдар мен олардың отбасыларына лайықты тұрмыс деңгейін қамтамасыз ету жалақы (ақшалай үлес) мен жеңілдіктер белгілеу;

- осындай қызметті жүзеге асыратын заңды және жеке тұлғаларға кәсіпкерлік қызметті мемлекеттік реттеуге өкілеттік берілуін болдырмау, сондай-ақ оған бақылау жасау;

- сыбайлас жемқорлыққа байланысты қылмыстарды анықтау, ашу, жолын кесу және олардың алдын алу мақсатында жедел іздестіру қызметі мен өзге де қызметтерді жүзеге асыру, сондай-ақ заңда белгіленген тәртіппен заңға қайшы тапқан ақша қаражаты мен өзге де мүлікті заңдастыруға жол бермеу мақсатында арнайы қаржылық бақылау шараларын қолдану [5].

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күреске жәрдемдесетін адамдарға тиіспеушілік кепілдіктері

Сыбайлас жемқорлықпен құқық бұзушылық фактісі туралы хабарлаған немесе сыбайлас жемқорлыққа қарсы күреске өзге де түрде жәрдемдесетін адам мемлекеттің қорғауында болады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күреске жәрдемдесетін адам туралы ақпарат мемлекеттік құпия болып табылады және осы Заңның 6-бабының 2 және 4-тармақтарында аталған органдардың немесе соттың сұратуы бойынша заңда белгіленген тәртіппен ғана табыс етіледі. Бұл ақпаратты жария ету заңда белгіленген жауаптылыққа әкеп соғады.

Жақын туыстардың бірге қызмет істеуіне жол бермеу

Мемлекеттік міндеттерді атқаруға уәкілеттік берілген лауазымды және өзге де адамдар мен соларға теңестірілген адамдардың (осы Заңның 3-бабы 3-тармағының 4) тармақ-шасында аталған адамдарды қоспағанда) өздерінің жақын туыстары (ата-аналары, балалары, бала асырап алушылар, асырап алынған балалар, ата-анасы бір және ата-анасы бөлек аға-інілері мен апа-сіңлілері, аталары, әжелері, немерелері) немесеері (зайыбы) атқаратын қызметтерге тікелей бағынысты лауазымдарды, заңдарда көзделген жағдайларды қоспағанда, атқаруына болмайды.

Сыбайлас жемқорлыққа жағдай туғызатын құқық бұзушылықтар және олар үшін жауапкершілік

Мемлекеттік міндеттерді атқаруға уәкілеттік берілген адамдардың немесе соларға теңестірілген адамдардың мынадай:

- басқа мемлекеттік органдардың, ұйымдардың қызметіне заңсыз араласу;

- аталған адамдардың не олардың жақын туыстары мен жекжаттарының материалдық мүдделерін қанағаттандыруға байланысты мәселелерді шешу кезінде өздерінің қызметтік өкілеттігін пайдалану;

- мемлекеттік және оған теңестірілген қызметке кірген және онда жоғарылатылған кезде заңда көзделмеген артықшылықтар беру (тамыр-таныстық, отбасылық жақындық);

- шешімдер әзірлеу мен қабылдау кезінде заңды және жеке тұлғаларға заңсыз

артықшылық көрсету;

- кімге болса да табыс алуға байланысты кәсіпкерлік және өзге де қызметті жүзеге асыруда заңдарда көзделмеген кез келген жәрдем көрсету;

- мемлекеттік міндеттерін атқару кезінде алынған ақпаратты, егер ол ресми жариялауға жатпайтын болса, жеке немесе топтық мүдделерге пайдалану;

- берілу заңдарда көзделген ақпаратты жеке және заңды тұлғаларға беруден негізсіз бастарту, оны кешіктіру, бұрыс немесе толық емес ақпарат беру;

- жеке немесе заңды тұлғалардың табыс етуі заңдарда көзделмеген ақпаратты бұл тұлғалардан талап ету;

- мемлекеттік қаржы ресурстары мен материалдық ресурстарды жекелеген кандидаттардың немесе қоғамдық бірлестіктердің сайлау қорына беру;

- жеке және заңды тұлғалардың арыз-өтініштерін қараудың және өз құзыретіне кіретін өзге де мәселелерді шешудің заңда белгіленген тәртібін әлденеше рет бұзу;

- жоғары тұрған ресми адамдардың лауазымдық өкілеттіктерін пайдалана отырып мүліктік пайда, игіліктер не артықшылықтар алу үшін аталған адамдарға сыйлықтар тарту және қызметтен тыс қызмет көрсету;

- жеке немесе заңды тұлғаларға олардың құқықтары мен заңды мүдделерін іске асыруда көрінеу кедергі жасау;

- кәсіпкерлік қызметті мемлекеттік реттеу, сондай-ақ оған бақылау жасау өкілеттігін сондай қызметті жүзеге асырушы жеке немесе заңды тұлғаларға беру [1,б 165].

Сыбайлас жемқорлықпен құқық бұзушылықтардың зардаптарын жою

Заңсыз алынған мүлікті немесе заңсыз көрсетілген қызметтің құнын өндіріп алу. Мемлекеттік міндеттерді атқаруға уәкілеттік берілген адамдар немесе соларға теңестірілген адамдар сыбайлас жемқорлықпен құқық бұзушылық нәтижесінде негізсіз байыған жағдайлардың бәрінде заңсыз алынған мүлік мемлекет кірісіне жатқызылуға ал заңсыз көрсетілген қызмет құны мемлекет кірісіне өндіріліп алынуға тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 2014 ж 4 шілдеде қабылданған.
2. «Қылмыстық құқық ерекше бөлім- А.Н.Ағыбаев»
3. ҚР Президентінің Жарлығы 2022 жылғы 30 қыркүйек
4. 2021 жылғы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы ұлттық баяндама
5. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы қабылданған, 1998 жылы өзгерту мен толықтырулар енгізілген.

**ПРЕСТУПЛЕНИЯ МЕДИЦИНСКОЙ СФЕРЫ:
ХАРАКТЕРИСТИКА И КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ**

**МЕДИЦИНАЛЫҚ САЛАДАҒЫ ҚЫЛМЫСТАР:
СИПАТТАМАСЫ ЖӘНЕ КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ КОМПОНЕНТІ**

***Баданина Марина Александровна**
старший преподаватель кафедры «Правоведение»,
НАО «Торайгыров Университет»
Павлодар қ. «Торайгыров университеті «КЕАҚ» Құқықтану»
кафедрасының аға оқытушысы*

***Плотникова Иргина Евгеньевна**
НАО «Торайгыров Университет»
Павлодар қ. «Торайгыров университеті «КЕАҚ»*

***Флюг Елена Викторовна**
НАО «Торайгыров Университет»
Павлодар қ. «Торайгыров университеті «КЕАҚ»*

Аннотация. Характеристика и криминологические элементы медицинских уголовных правонарушений. Причины такого вида преступности, факторы влияющие на рост правонарушений медицинских работников. Анализ составов уголовных правонарушений медицинской сферы, указанных в Уголовном Кодексе Республики Казахстан.

Ключевые слова: здоровье, преступление, медицина, медицинская помощь, состав преступления, причины медицинских правонарушений.

Аннотация. Медициналық қылмыстық құқық бұзушылықтардың сипаттамасы және криминологиялық элементтері. Қылмыстың бұл түрінің себептері, медицина қызметкерлерінің құқық бұзушылықтарының өсуіне әсер ететін факторлар. Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексінде көрсетілген медициналық саладағы қылмыстық құқық бұзушылықтардың құрамын талдау.

Түйінді сөздер: Денсаулық, қылмыс, медицина, медициналық көмек, қылмыстың құрамы, медициналық құқық бұзушылықтың себептері.

К сожалению, в различных информационных источниках содержится возрастающее с каждым днем количество правонарушений в сфере медицины- главной для каждого из граждан. Здоровье населения - приоритет деятельности государства, законодательства в этой среде. Вопрос роста нарушений законодательства медицинскими работниками важен для рассмотрения с точки зрения криминологической характеристики, важно выяснить «что же подталкивает» на совершение того или иного вида правонарушения.

Медицина, как известно каждому, одна из самых важных тем социально-правовой жизни общества. Конституция содержит статью 29, в которой закреплено право на охрану здоровья и получение гарантированного

бесплатно объема квалифицированной медицинской помощи, а также право получения медицинских услуг в платных государственных/частных медучреждениях.

Как показывает обзор правовой практики, медицинские сотрудники не всегда полностью оценивают возможные юридические последствия, совершенных ими тех или иных действий. Некоторые из них пытаются обойти требования закона и медицинских учреждений, преступают к работе лишь с сертификатом о пройденных курсах, указанный аспект находит отражение в деятельности эстетической косметологии, пострадавших от рук, которых большое количество не только в нашей стране, но и за рубежом.

Соответственно необходимо провести анализ таких уголовных правонарушений и выяснить мотив, цель, умысел субъектов их совершения.

Проанализируем факторы, которые мотивируют медработников на совершение преступлений.

Среди частых проявляется желание материального обогащения, желание повысить доход становится детерминантом, который увеличивает «тягу» к таким действиям, работники медицинских учреждений будто «забывают» о моральных устоях, этикете, а главное нормах закона и собственных обязанностях, присущих им по выполняемой ими трудовой функции и статусе.

Совершая такие деяния, ставится под угрозу не только здоровье пациента, но и снижается авторитет медицинской клиники и в целом всей системы здравоохранения, так как после негативных случаев резко снижается уровень доверия граждан к системе здравоохранения в целом.

Увеличение материального дохода- не единственный ключевой фактор, подталкивающий медицинских работников, наряду с ним оказываются отсутствие достаточного уровня знаний (иными словами – некачественное образование, нехватка опыта для качественного оказания медицинской услуги, выполнения операции и тому подобное).

Далее имеет место быть халатность и несоблюдения мер санитарной безопасности на рабочем месте. Например, в операционной могут оказаться личные вещи (сотовый телефон и прочее), бактерии и загрязненность которого ставят под угрозу здоровье оперируемого. Исход операции может быть разным, иногда плачевным, с появлением у пациента нового заболевания и ряда осложнений.

Стоит отметить то, что медицинские работники, совершая преступления во время выполнения той или иной медицинской услуги признаются по составу уголовного правонарушения специальными субъектами. В связи с чем, Уголовный Кодекс Республики Казахстан предусматривает отдельную главу, которая содержит положения о таком виде опасных деяний.

В 12 главе УК РК «Медицинские уголовные правонарушения» обозначены 7 основных статей.

К примеру, в статье 317 УК РК содержатся положения об ответственности за ненадлежащее выполнение профессиональных

обязанностей медицинским работником или фармацевтом.

Элементы: - объективная сторона, где выступает действие либо бездействие, связанные с невыполнением или ненадлежащим выполнением обязанностей или несоблюдение порядка и стандартов медицинской помощи; - субъективная сторона в данном случае носит характер неосторожности вины; - субъект является специальным, так как это медицинский/фармацевтический работник.

Состав преступления, предусмотренного статьей 317 УК РК квалифицируется как материальный.

Имеются также несколько частей в статье, где указываются различные последствия, которые служат отягчающими обстоятельствами по делу.

Одним из важных в современном периоде является вопрос прерывания беременности, то есть аборта. Уголовный Кодекс также содержит статью, которая предусматривает ответственность за незаконное совершение таких действий (статья 319 УК РК).

Объективную сторону составляют действия медработника, направленные на прерывание беременности и явно нарушающие законодательство РК в сфере здравоохранения. Чаще всего, к сожалению, такое встречается по отношению к несовершеннолетним девушкам, забеременевшим в раннем возрасте, где без известности и согласия родителей или опекунов проводится такого рода процедура.

Отягчающие признаки - смерть лица, которому проводился аборт либо иные тяжкие последствия для здоровья.

Субъективная сторона, как мы видим - прямой умысел и осознание своих действий медработником, в случае квалификации правонарушения по гипотезе части 1 статьи 319 УК РК; в случае квалификации по иным частям, возможна и неосторожность, которая повлекла за собой смерть или ухудшение здоровья.

В качестве субъекта выступает также специальный субъект- врач, имеющий образование и право на проведение абортот либо лицо без медицинского высшего образования данного направления.

Далее мы рассмотрим уголовное правонарушение «Неоказание помощи больному» (ст. 320 УК РК).

Объективную сторону составляет бездействие или недобросовестное/ несвоевременное оказание помощи находящемуся в состоянии болезни лицу.

На субъективной стороне проявляется умысел неосторожности по отношению к наступившим действиям.

По субъектам выделяет специальный- лицо, которое обязанное оказывать медицинскую помощь (врач, лица среднего медперсонала), также наряду с ними те, кто обязан принять меры по вызову врача или помощи в доставлении больного в медпункт (полицейские, сотрудники железнодорожного транспорта в случае возникновения проблем со здоровьем у пассажира).

Стоит рассмотреть состав статьи 321 УК РК, которая содержит положения об одном из прямо нарушающих конституционное право каждого

гражданина- право на неприкосновенность частной жизни, личную и семейную тайну (статья 18 Конституции РК) – уголовное правонарушение, именуемое «Разглашение тайны медицинского работника».

Объективная сторона, как мы обозначили выше- нарушение права на неприкосновенность частной жизни и личную тайну. В случаях лечения хронического, психического или венерического заболевания врач должен быть поставлен в известность по различным фактам из жизни пациента, касающихся его заболевание, которые и составляют личную либо семейную тайну. Деяния медработника характеризуются активным распространением такого рода информации, поступившей ему от больного. Распространением здесь признается разглашение сведений без особой надобности для других лиц, это обуславливается тем, что возможны случаи профессиональной обязанности довести информацию до лица, состоявшего в близком контакте в случае выявления у больного ВИЧ или СПИД и тому подобное. Любые иные факторы признаются противоправными.

Субъективная сторона- прямой или косвенный умысел, осознание того, что разглашение тайной информации может повлечь серьезные «плачевные» последствия для пациента, передавшего медработнику такую информацию.

Субъект- специальный, медицинский работник.

Часть 1 статьи 321 УК РК предусматривает ответственность за разглашение виновным сведений о наличии у лица ВИЧ и СПИД. Отягчающие признаки указаны в части 2 статьи 321 УК РК, таковы признаются суицид либо наступление психического заболевания, появившегося от фактора разглашения тайны пациента медработником [1].

Следующий состав - незаконная медицинская/ фармацевтическая деятельности и незаконная выдача либо подделка рецептов и иных документов, дающих право на получение наркотических средств или психотропных веществ (положения статьи 322 УК РК).

В таком виде правонарушения объективную сторону составляет занятие частной медицинской или фармацевтической деятельностью без лицензии на это, выдачей / подделкой рецептов на определенные виды медикаментов с особым составом.

Субъектом здесь выступает вменяемое физическое лицо, которое достигло на момент совершения преступления шестнадцатилетнего возраста.

На субъективной стороне здесь виден прямой умысел и полное осознание своих действий.

Как можно заметить из вышеизложенного, в такие моменты сотрудники медучреждений, аптек, думают лишь только о материальной выгоде, а не о последствиях беззакония с их стороны.

Квалифицирующие признаки здесь это: совершение деяния должностным лицом; причинение смерти по неосторожности потерпевшему; совершение деяния должностным лицом, которое повлекло за собой смерть [2].

Медицинские преступления являются одним из сложных разделов уголовного законодательства, так как непонимание таких предписаний и

недостаточно корректное сопоставление произошедшей ситуации и гипотезы статьи кодекса работниками органов уголовного преследования может привести к неверному разрешению дела и квалификации состава преступления.

Важными являются вопросы статистических данных, которые отражают количество и виды уголовных правонарушений медицинских работников. Такие данные были предоставлены генеральной прокуратурой Республики Казахстан, по которым возбуждается в год около 300 уголовных дел в отношении медицинских работников за ненадлежащее выполнение профессиональных медицинских обязанностей (2015 год – 539 дел, 2016 год – 434 дел, 2017 год – 255 дел, 2018 год – 345 дел, 2019 год – 325 дел, 2020 год – 892 дел, первое полугодие 2021 года – 137 дел). Стоит также отметить, что не учтено количество возможных латентных преступлений медработников. Нельзя не упомянуть, что по причине отсутствия обоснованности уголовные дела не возбуждены по 5% (7 или 137) за последний год, в среднем по 1,5 – 2,5 % дел за предыдущие временные отрезки.

Чаще всего возбуждаются уголовные дела в отношении хирургов и акушеров-гинекологов, в делах которых, к сожалению, встречаются летальные исходы. Размер исковых требований по компенсации полученного вреда в пользу пострадавших составил более 40 миллионов тенге.

По вопросу летальности «от рук» хирургов, часто встречаются случаи такого рода последствий в сфере эстетической пластической хирургии, где врачи частных клиник проводят некачественные операции по установке имплантов, ринопластике, липосакции и иным видам «улучшения тела».

Согласно статистике уполномоченного органа по осуществлению государственного контроля и надзора в сфере оказания медицинских услуг (Комитет медицинского и фармацевтического контроля) за период 2018-2020 годы поступило более 15 тыс. обращений физических лиц, из них 10% (1521 случай) признаны обоснованными (11% в 2018 году (500 из 4489 обращений), 11,6% в 2018 году (562 из 4832 обращений), 9,5% в 2020 году (459 из 4802 обращений), за первое полугодие 2021 года 5% (141 из 1787 обращений) [3].

Стоит также уделить внимание тому, что в большинстве случаев, руководство медицинского учреждения пытается «устранить проблемную ситуацию» путем «прикрытия» и оправдания сотрудника: *«Вы что, он высококвалифицированный профессионал с «золотыми руками», проводит самые сложные операции успешно, Ваш случай стечение обстоятельств, вины нашего сотрудника совсем нет...»* - вполне возможные и такие реплики диалога между сторонами «медучреждение – пациент». Для чего это делается, думаем, что вполне понятно, за такими словами чаще всего стоит страх потери новых пациентов, утраты полного доверия постоянных, снижение уровня престижа медицинской клиники в глазах граждан, потеря финансовых средств и лицензии.

На наш взгляд, такие «мирные диалоги» недопустимы, так как речь идет о здоровье граждан, приняв однажды сторону медработника в том, что это «обстоятельства виноваты, а не он», порождается чувство

безнаказанности и возможности уйти от уголовной ответственности врача.

Проведя анализ составов уголовных правонарушений медицинских работников, можно сделать вывод о том, что такой вид профессиональных правонарушений представляет особую опасность для граждан. Доверяя своё здоровье другому лицу, которое в силу своих обязанностей должно оказать помощь по предотвращению симптомов того или иного заболевания, провести операцию и верно поставить диагноз и вылечить человека, сделать все возможное для улучшения здоровья, мы надеемся на то, что нам помогут и все наладится... К большому огорчению, частность преступлений среди медработников не берет тенденцию спада, а наоборот, их количество растет.

Проблема преступности медработников, их желание обогащения любым путем, желание руководства медицинских клиник скрыть нарушение и уладить проблему с пациентом лично, не позволяет искоренить такую проблему в нашем обществе.

Правоохранительные органы проводят различные мероприятия по предупреждению медицинских правонарушений, пытаются свести их к минимуму.

Жизнь и здоровье - важные объекты уголовно-правовой сферы, так как право на жизнь, право на получение медицинской помощи и услуг в сфере здравоохранения гарантируются Конституцией, в связи с чем, особенно важно уделить внимание причинам таких действий медицинских работников, важно своевременно пресекать такие проявления и обращаться за помощью в вышестоящие органы, Управления здравоохранения, Министерства и иные.

Для медработников, как специальных субъектов за совершение профессиональных уголовных правонарушений предусмотрены строгие санкции, которые также в зависимости от состава дела могут быть дополнены отягчающими обстоятельствами.

Здоровье граждан и оказание квалифицированной медицинской помощи должны быть безопасными, без негативных последствий, как для пациента, так и для сотрудника медицинского учреждения.

Список использованной литературы

1 «Уголовное право Республики Казахстан (особенная часть)»/ Бекмагамбетов А.Б., Ревин В.П., Ревина В.В./ учебник. [Электронный ресурс]-

URL: <https://monographies.ru/en/book/section?id=12578>

2 «Комментарий к Уголовному Кодексу Республики Казахстан (особенная часть)/ Борчашвили И.Ш.. [Электронный ресурс]-

URL: https://zakon.uchet.kz/rus/docs/T9700167_1

3 «Около 60 уголовных дел завели на медиков Казахстана за последние 3,5 года»/ КазТАГ (Казахское телеграфное агентство)/ статья. [Электронный ресурс]-

URL: <https://kaztag.kz/ru/news/okolo-60-ugolovnykh-del-zaveli-na-medikov-kazakhstan-za-poslednie-3-5-goda>

**КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚҰРЫЛЫС НЕГІЗДЕРІНЕ ЖӘНЕ
МЕМЛЕКЕТ ҚАУІПСІЗДІГІНЕ ҚАРСЫ ҚЫЛМЫСТАРДЫҢ АЛДЫН
АЛУДЫҢ ПРОБЛЕМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ (ҚЫЛМЫСТЫҚ-
ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТ)**

**ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ
ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ ОСНОВ КОНСТИТУЦИОННОГО СТРОЯ
И БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА (УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ И
КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)**

Бекпосов Асет Турсунбекович

*заң ғылымдарының магистры, қылмыстық құқықтық пәндер
кафедрасының аға оқытушысы Alikhan Vokeikhan University
магистр юридических наук, старший преподаватель кафедры
уголовно-правовых дисциплин Alikhan Vokeikhan University
e-mail: aset.bekposov@mail.ru*

Аннотация: Қазақстан Республикасы жиырма жылдан астам тәуелсіздік алып, егемен мемлекетке айналды. Тәуелсіз мемлекет ретінде қалыптасу, Республиканың мемлекеттік белгілерін анықтау, яғни тәуелсіздік жариялау, шекаралар белгілеу және Конституцияны қабылдау басталғаннан кейін мемлекеттің функциялары да анықталды. Жаһандану үрдісінің күшеюі біздің тәуелсіз мемлекетіміз үшін ішкі және сыртқы саясаттың салмақты факторы болып табылады деп айтуға болады.

Түйін сөздер: геосаяси; БҰҰ; Бас Ассамблея; стратегия; әлеумет; БАҚ.

Аннотация: Республика Казахстан уже более двадцати лет обретает независимость и становится суверенным государством. После начала становления как самостоятельного государства, определения государственных признаков республики, то есть провозглашения независимости, установления границ и принятия Конституции, были определены и функции государства. Можно констатировать, что усиление тенденции глобализации является для нашего независимого государства взвешенным фактором внутренней и внешней политики.

Ключевые слова: геополитика; ООН; Генеральная Ассамблея; стратегия; социум; СМИ.

Қазақстан Республикасы өз тәуелсіздігін алып, егеменді мемлекетке айналғалы да жиырма жылдан астам уақыт болды. Дербес мемлекет ретінде қалыптаса бастағаннан кейін, республикамыздың мемлекеттік белгілері айқындалғаннан кейін, яғни, тәуелсіздігі жарияланып, шегарасы белгіленіп, конституциясы қабылданғаннан кейін, мемлекеттің функциялары да анықталды. Жаһандану үрдісінің екпінінің артуы Тәуелсіз мемлекетіміз үшін ішкі және сыртқы саясаттың салмағы пара-пар екендігін аңғартты деуге болады.

Дүниежүзілік қауымдастыққа мүше кез келген мемлекеттің сыртқы қауіпсіздігінің басты негізгі бағыты өзінің қауіпсіздігін барынша нығайту

болып табылатындығына ешбір күмән келтіруге болмайды. Сондықтан Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың 1997 жылы Қазақстан халқына арналған «Қазақстан-2030» Стратегиясындағы алғашқы ұзақ мерзімді басымдылық болып ұлттық қауіпсіздік аталды.

Қазіргі кезде, сөз жоқ мемлекет қауіпсіздігінің кепілі ретінде ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, қоғамның тұрақтылығы мен тиімді тіршілік етуінің міндетті шарты Қазақстанның аса маңызды басымдықтарына жатады.

Ұлттық қауіпсіздіктің геосаяси өлшеміне келсек, мемлекеттің физикалық тіршілік етуі, оның егемендігінің, территориялық тұтастығының қорғалуы мен сақталуы, кез-келген сыртқы әлеуетті қауіп-қатерлерге қарсы тұра алу қабілеті қауіпсіздік ретінде түсініледі. [1, б.15].

Ұлттық қауіпсіздік мемлекет пен қоғамның қорғалуының түрлі аспектілерін қамтиды:

- мемлекеттің физикалық тіршілік етуін, сыртқы және ішкі қатерлерден территориялық тұтастығын, беріктігін қамтамасыз етуге қабілеттілік;
- ішкі істерге сыртқы күштердің араласуынан кепілдікке ие болу;
- қоғамның өмір салтына қауіп төндіретін әлеуетті, көзге көрінбейтін қатерлердің алдын алу. [2, б.97-99].

Басқаша жеткізгенде, қауіпсіздік мемлекеттің өмір сүруін қамтамасыз ету. Мемлекетаралық қатынастар контекстінде өмір сүру дегеніміз халықтың өмір салтын сипаттайтын ортақ құндылықтарды тасымалдаушы және жүзеге асырушы ретінде ұлттық мемлекеттің сақталуын білдіреді. Ұлттық қауіпсіздік жеке адамның, қоғам мен мемлекеттің өмірлік маңызы бар мүдделерінің қорғалу жағдайы ретінде ұлттық мемлекет күшеюіне бағытталған шешімдер мен саяси курстарды жоспарлайтын, қабылдайтын және бағалайтын әдістерді, формалар мен жолдарды қамтиды.

Ұлттық қауіпсіздіктің жоғарыда көрсетілген тұжырымдамалары біздің мемлекетіміз үшін бөтен емес. «Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі – елдің ұлттық мүдделерінің нақты және ықтимал қауіп-қатерден қорғалуының жай-күйі. Қазақстан Республикасының ұлттық мүдделері – іске асырылуына мемлекеттің адам мен азаматтың конституциялық құқықтарын, Қазақстан қоғамы құндылықтарын, түпқазық мемлекеттік институттарды қорғауды қамтамасыз ету қабілетіне байланысты болатын Қазақстан Республикасының саяси, экономикалық әлеуметтік және басқа да қажеттерінің жиынтығы». [3, б. 37-39].

Қазақстан Республикасының ұлттық қауіпсіздігі ең алдымен жас, тәуелсіз мемлекетіміздің егеменділігін, саяси тұрақтылығын, ішкі бірлігін сақтау болып табылады.

Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік туралы заңының 5-бабында көрсетілгендей: «конституциялық құрылысты күштеп өзгертуге бағытталған іс-әрекет, оның ішінде Қазақстан Республикасының бірегей құрылысына, тұтастығына, қол сұғылмаушылығына, аумағының бөлінбестігіне қиянат келтіретін іс-әрекеттер; ұлтаралық және конфессияаралық жанжалдардан, жаппай тәртіпсіздіктерден, рұқсат етілмеген жиналыстардан, митингілерден, шерулер мен демонстрациялардан,

заңсыз тосқауылдар мен ереуілдерден көрінетін әлеуметтік-саяси жағдайдың шиеленісуі» республикамыздың ұлттық қауіпсіздігіне қауіп-қатер төндіреді екен, яғни, ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мемлекетімізге сырттан басып кіретін жаудан қорғану ғана емес, мемлекет құрылымына сызат түсіретін оғаш қимыл-әрекеттердің барлығының алдын алу болып табылады екен. [4, б.45-46].

Ұлттық қауіпсіздіктің бірыңғай жүйесінде ұлттық мүдделерге кедергілердің мүмкіндігі зор және шынайы түп негізіне орай қауіпсіздіктің ішкі және сыртқы аспектілерін атап көрсеткен жөн абзал. Қауіпсіздікке қауіп-қатерлерді сыртқы және ішкі деп бөлуге негізделіп отырып, Қазақстанның зерттеуші-ғалымдары У.Қасенов, М.Маумулин және тағы басқалар Қазақстанның ұлттық қауіпсіздігіне шынайы қауіп-қатер негізінен ішкі сипатта болатынын атап өтті. Ішкі қауіпсіздікке ең алдымен мемлекеттің экономикалық қауіпсіздігі және ұлттық мүдделері жатады. Осындай салмақты естілетін басқа ұғымды атау мүмкін емес. Қазіргі әлемде қандай да бір мемлекеттің жетістіктерінің басты өлшемі болып экономикалық өсім қарқыны алға шығады. Қандай да бір елдің экономикалық жетістіктерінің объекті түрде танылуы БҰҰ-ның Бас Ассамблеясының мәжілістерінде «үлкен сегіздік кездесулерінде емес Давостағы (Швейцария) экономикалық форумында да емес өздерінің негізгі қаржыларын тым арзан және тыс сапалы тауарлар мен қызмет көрсетуге беруге артқы көретін миллиондаған және миллиардтаған сатушылардың рубльмен, доллармен, иенамен, маркамен, юаньмен «дауыс берудің» нәтижесінде болады. [5, б.45-46].

Қазақстан Республикасында 1999 жылы қараша айында 2005 жылға дейінгі ұлттық қауіпсіздікті нығайту жөніндегі стратегиясы мен шаралар бағдарламасы қабылданды. Қазақстан Республикасының Қауіпсіздік Кеңесінің басшысы эконокалық, әскери, экологиялық, әлеуметтік-саяси және ақпараттық қауіпсіздік сияқты салаларды нығайтудың қажет ететінін көрсетті.

Қазақстанның ұлттық қауіпсіздігінің қауіп-қатерлері: Қазақстанның тарихи дамуының қазіргі кезінде мемлекеттің шынайы ішкі және сыртқы қатерлері объективті түрде өмір сүреді, бұларға жол бермеу немесе жеңіп шығу Қазақстан Республикасы мемлекеттік қауіпсіздігі стратегиясының маңызды элементі болуы керек.

Қазіргі басты ішкі қауіп- қатер – елдің экономикасының жағдайы; экономикалық, ғылыми-техникалық және технологиялық артта қалушылық мүмкіндігі; әлеуметтік және мәдени азу; қазақстандық қоғамның меншіктік жағдайына қарай бөлінуінен туындайтын қоғамның поляризациясы және ынтымағының кемуі; ұйымдасқан қылмыстың өсуі мен лаңкестік қауіпін күшеюі; мемлекеттік басқару жүйесіндегі сыбайлас жемқорлық пен қоғамдық қатынастардың криминализациясы; экологиялық және демографиялық күйреу; ақыл-ой әлеуетінің кемуі; құндылықтар жүйесінің өзгеруі; қоғамдық мақсаттарменидеалдарды жоғалту; мемлекеттік билікті ұйымдастырудың дамымаған жүйесі; мемлекет пен азаматтық қоғамның ұшқары шешімдерге мәжбүрлі болуының арта түсуі; халықтың жүріп жатқан

реформалардың мән-маңызы, көздеген мақсаты, басымдылықтары, объектісі және әдістері туралы хабарсыз болуы. [6, б.79-80].

Жалпы алғанда, ішкі саяси, әлеуметтік және рухани салалардағы дағдарыстың шиеленісуі елдің демократиялық жетістіктеріне қауіп төндіреді деуімізге болады.

Ішкі қауіп-қатерлердің екінші тобы базалық құндылықтарды жоғалтуға немесе оның суалуына байланысты:

1) территорияның -табиғи байлықтарының сарқылуы (энергия қорлары мен минералды қазба байлықты салықсыз сыртқа тасымалдау салдары, орман байлығын, теңіздің флорасы мен фаунасын тонау);

2) ұлттың -халықтың санының азаюы, денсаулығының, өмір сапасының темендеуі, орта жасының кемуі, ұлттың өмір салтының бұзылуы (БАҚ арқылы зорлық-зомбылықты, байлық пен жалаң құндылықтар насихаттау, мемлекет пен ұлт алдындағы жауапкершіліктің әлсіреуі).

Сыртқы қауіп-қатерлерді тізіп айтар болсақ:

1) Тәжікстан мен Ауғанстанда болып жатқан әскери қақтығыстармен негізделген Орта Азия мен оған шекаралас аймақтардағы абыржудың эскалациясы;

2) Исламдық фундаментализмнің кірігуі. Эксперттердің айтуы бойынша Қазақстанның дәл өзінде ортодоксалды ислам соншалықты дами қойған жоқ, бірақ бұл жағдай Тәжікстан мен Ауғанстан елдерінен келетін қауіпті сейілтпейді. ҚР Қауіпсіздік комитетінің мәліметтері бойынша республиканың оңтүстік облыстарында ваххабиттер мен ишан-левиттік бауырлар сияқты ағымдардың қызметіне тосқауыл қойылды.

3) Халықаралық қылмыс. Ең алдымен бұл есірткі бизнесі мен қару-жарақ саудасы. Жекелеген эксперттердің пікірлері бойынша, Қазақстан Ауғанстан – Пәкістан – Орта Азия” үшбұрышынан Ресей мен Батысқа есірткі тасымалдаушы транзитті аймақ болып табылады;

4) Халықаралық терроризм. Көптеген эксперттер бұл қауіп түрін таза қылмыстық әрекетке жатқызады. Алайда терроризмнің бұл түрі саяси мағынаға ие болуы мүмкін. Мысалы қылмыстық топтар терроризмді өздеріне ұнамаған саяси билік басшыларына қарсы ұйымдастырулары мүмкін [5].

1. Бүгінде Қазақстан өзінің алдына әлеуметтік-саясаттың басым бағыттарының бірі – халықтың өмір сүру сапасы мен әлеуметтік стандарттарын тұрақты арттыру сияқты міндеттерді қойып отыр. [7, б.38-42].

Сондықтан қазақстандықтардың әл-ауқатын көтеру – мемлекеттің әлеуметтік саясатының негізгі бағдарламалық міндеті болып табылады. Әлеуметтік жағынан қамтамасыз етілмеген жағдайда, әлеуметтік мүддесі мен қажеттілігі қанағаттандырылмаған жағдайда халықта мемлекетке, билікке деген сенім азайып, ол қоғамнан шеттей түседі, әлеуметтік наразылықтың өсуіне әкеледі, бұл өз кезегінде кей жағдайда елдегі жағдайдың тұрақсыздануына және ашық қақтығыстарға әкеледі. Нәтижесінде, әлеуметтік теңсіздікке жол беріліп, қоғамдық-саяси тұрақсыздық пен әлеуметтік жарылыс қаупі күшейеді, бұл ұлттық қауіпсіздікке қауіп төндіреді сөзсіз. Бұл мәселе туралы отандық ғалым Р.Әбсаттаров былай дейді:

«Халықтың тіршілік ету деңгейінің жоғары болуы – әлеуметтік жағынан қамтамасыз етілмеген жағдайда адам құқығы мен бостандығының құрылымы өзгереді, адамдардың саяси белсенділігі төмендейді, мемлекетке сенімсіздік пайда болады, саясатқа селсоқтығы ұлғаяды, құқық пен бостандықтың заңды кепілдіктері әрқашан мүмкін емес деген ұғым қалыптасады.

Әлеуметтік мемлекеттің өмір сүруі құқықтың мемлекетпен бірлікте екенін атап көрсету қажет. Өйткені, әрі құқықтық, әрі әлеуметтік мемлекетте жеке тұлғаның дамуы мен игілігі үшін тиімді жағдайлар жасауға тырысады». Қоғамның әлеуметтік тұрақтылығы, алдымен ойластырылған мақсатты әлеуметтік-экономикалық саясаттың көмегімен қамтамасыз етіледі. Бұл саясаттың мақсаты – әр адамға, бүкіл қоғамға, өз уақытында К.Маркс айтып кеткендей, адам өмірінің сапалығын қамтамасыз ету. Олай болса, ұлттық қауіпсіздік тұрғысында мемлекеттің әлеуметтік позициясы, әлеуметтік мұраты, әлеуметтік мүддесі бір арнаға бағытталуы тиіс. Ол үшін барша қазақстандықтардың әлеуметтік белсенділіктерін, жауап-кершіліктерін арттыратын шаралар қолға алынуы керек. Соған қоса, осы бағыттағы атқарылар жұмыстардың мақсаты адамдардың әлеуметтік қажеттіліктерімен қоса, олардың материалдық мұқтаждықтарының ойдағыдай шешіліп отыруымен де негізделеді. Өйткені, әлеуметтік тұрақтылық – мемлекеттігіміздің үздіксіз дамуының маңызды құрамдас бөлігі. Кез келген қарқынды қоғамды дамытудың ең ақырғы мақсаты – адамдардың өміріне қатысты ұзақ, сау, мықты және материалдық жағынан ауқатты өмір сүру жағдайын қалыптастыру. [8, б.3-66].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. ҚР Қылмыстық процестік кодексі 04.07.14ж. қабылданған [1, б.15].
2. Гаврилов Б.О процессуальной самостоятельности следователя: история, реальное состояние, перспективы развития. М.2011. [2, б.97-99].
3. Патсаев У. Предварительное следствие в Республике Казахстан: проблемы и возможные пути повышения роли следователя. Алматы. 2010. [3, б. 37-39].
4. Кенжебекова Э.П. Қылмыстық іс қозғау сатысындағы дәлелдеу мәселелері. Астана.2012. [4, б.45-46].
5. Еркенов С.Е., Султанов С. Тергеу әрекеттерінің тактикасы. Қостанай.2010. [5, б.45-46].
6. Ларин А.М. Процессуальные гарантии и функция уголовного преследования. М. 2011. [6, б.79-80].
7. Кусаинов Ш. Личность обвиняемого как субъект уголовно-процессуальных отношений. Караганда. 2013. [7, б.38-42].
8. Мельников В.Ю. Следователь и дознаватель в уголовном процессе. М.2010. [8, б.3-66].

ОСОБЕННОСТИ ПРЕСТУПНОСТИ СРЕДИ МОЛОДЕЖИ

ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Воронова Татьяна Эдуардовна

*ассоциированный профессор (доцент), кандидат политических наук,
НАО «Торайгыров Университет» г. Павлодар
қауымдастырылған профессор (доцент), саяғи ғылымдар кандидаты,
«Торайгыров университеті» КЕАҚ Павлодар қ.
e-mail: tatyana.v.2011@mail.ru*

Рамазанұлы Даниял

*НАО «Торайгыров Университет» г. Павлодар
«Торайгыров университеті» КЕАҚ Павлодар қ.
e-mail: danielramazanuly@gmail.com*

Дюсенов Данияр Жумабекович

*НАО «Торайгыров Университет» г. Павлодар
«Торайгыров университеті» КЕАҚ Павлодар қ.
e-mail: dan2509@mail.ru*

Аннотация: Анализ особенностей преступности среди молодежи с применением метода сравнительной проектировки на базе исторической судебной системы и мотивационно-психических основ личности. Проведена попытка охарактеризовать преступность среди молодежи и исследовать тенденции развития и рост преступности среди молодежи.

Ключевые слова: Молодежь, преступность, социальная деформация, ювенальная юстиция, нравственный ориентир, мотив, законодательство.

Аннотация: Тарихи сот жүйесі мен тұлғаның мотивациялық-психикалық негіздері негізінде салыстырмалы жобалау әдісін қолдана отырып, жастар арасындағы қылмыстың ерекшеліктерін талдау. Жастар арасындағы қылмысты сипаттауға және жастар арасындағы қылмыстың даму тенденциялары мен өсуін зерттеуге әрекет жасалды.

Түйінді сөздер: жастар, қылмыс, элеуметтік деформация, ювеналды әділет, моральдық бағдар, мотив, заңнама.

По сей день актуальной является цитата Сократа: «Я считаю обязательным для каждого беспрекословно и неуклонно повиноваться законам» [1]. Таким образом, Сократ хотел донести до нас мысль, что соблюдение законов - это неоспоримая обязанность каждого гражданина страны, которую неукоснительно необходимо выполнять. Проблема преступности среди молодежи с каждым годом в условиях современной жизни становится все актуальней. Преступления среди молодежи обладают рядом отличительных особенностей, которые заключаются, прежде всего, в рамках причинно-следственного комплекса, мотивации, еще полноценно несформированной психики, отсутствии социальной сознательности и юридической неграмотности.

Целью исследования является проведение анализа преступности среди молодежи с применением метода сравнительной проектировки на базе исторической судебной системы и мотивационно-психических основ личности.

Поставленная цель обусловила следующие задачи:

- охарактеризовать преступность среди молодежи;
- исследовать тенденции развития и рост преступности среди молодежи в разный временной промежуток;
- выявить особенности мотивации преступного поведения данной возрастной категории и лиц к ним приравненным (несовершеннолетних);
- рассмотреть институт ювенальной юстиции.

Если сравнивать специфику преступности среди молодежи с прошлым историческим опытом, еще, когда не существовало такого понятия как ювенальная юстиция, стоит признать статистический прирост преступной деятельности молодого поколения. Около 7,5 тысяч молодых людей занесены в списки учета правоохранительных органов Казахстана. Анализируя преступный сегмент из числа молодежи, выявлено более 2000 подростков. В основном, это парни и девушки, воспитывающиеся в специализированных учебно-воспитательных учреждениях. Подобный прирост связан с тем, что в историческом прошлом правонарушений присутствовала значимая доля жестокости, а справедливость было понятием отсутствующим. Данная оценка продемонстрирована в некоторых эпохах человечества, а именно от Античности и Средневековья до середины XIX века. Рука правосудия по отношению к правонарушителям из числа молодежи, а особенно несовершеннолетним была отнюдь не милосердна, а скорее наоборот. Свидетельством данного явления служит содержание некоторых историко-правовых источников. А именно, в юриспруденции того времени отсутствовал понятийный аппарат касательно детства как особо защищаемого периода жизни. В наше же время строго соблюдается Конвенция «О правах ребенка» и законы, касательно возрастной нормы, с наступлением которой, человек привлекается к ответственности за свои поступки и деяния [2]. Таким образом, в настоящее время ответственность в уголовном порядке, как правило, наступает с 16 лет, за исключением из общего правила, с 14 [3, ст.80, ст.81]. И имеет более мягкий, гуманистический характер нежели в исторический период, когда во времена Сократа применимость наказание в равной степени распространялось на всех вне зависимости от такого критерия как возраст. Как следствие этого обстоятельства в те времена в правовых актах отсутствует наличие юридических правил специальной защиты в суде несовершеннолетних в частности и молодежи в целом. Соответственно из этого вывод, жестокость системы судебных разбирательств по отношению к молодому поколению приравнивалась буквой закона, о чем и велась речь выше, к проступкам в рамках законодательства взрослыми, более зрелыми личностями. С тем учетом, что в нашей системе правового законодательства отсутствует подобный порядок, современной молодежи сложно оценить масштаб

ответственности за нарушения установленных государством законов. Отсюда и вытекает такое понятие как «мнимая безнаказанность», на которую так рассчитывает современная молодежь, предпочитая преступность жизни без тяжелого груза на плечах в виде совести и благоразумия.

На сегодняшний день в Казахстане концепция ювенальной юстиции находится на этапе наиболее разработанности в научном плане, а именно подходом специализированных судов в рамках системы общей юриспруденции. В дополнение к этому наличие приоритета воспитательных мер воздействия и социальных мер реабилитации в отношении несовершеннолетних подсудимых. Так же увеличение значимости института семьи как метода воздействия нравственно-воспитательного характера на наличие девиаций в поведении молодежи в рамках профилактики правонарушений и преступной деятельности. Из этого и вытекает еще одна особенность преступности среди молодежи. Они прекрасно осознают свои права, которыми их наделяет государство как граждан цивилизованного общества, но они совершенно забывают о собственных обязанностях, которые идут рука об руку с правами, в отношении, как государства, так и других людей [4].

Если рассматривать преступное поведение молодежи в рамках современных реалий, стоит сказать, что оно более динамично и активно, нежели поведение преступников в зрелой возрастной категории. Характерной чертой выступает – насилие, построенное на немотивированной агрессивности и ожесточенности, логически необъяснимых по своему возникновению и проецированию.

В. Г. Рудь отмечает, что преступления подобной видовой категории стали иметь качественное отличие, в первую очередь, по способам их реализации. К примеру, молодежь как более неустойчивая единица гражданского и социального общества чаще остальных применяет к использованию оружие для получения желаемого результата незаконным путем [5]. По мнению Г.А. Аванесова, «преступность воспроизводит саму себя, сама является причиной последующих преступлений, она разлагает, вовлекает в преступную деятельность неустойчивых лиц». В силу возраста неустойчивость психики обуславливается такими психическими процессами, как становление личности, духовное и физическое развитие, правильная сформированность полового созревания. Результатом этого становится искажение представления о сущности нравственных понятий, таких как: мужество, трусость, верность, предательство, дружба, скромность, мораль, совесть. К этому сопутствующим идет неверное представление относительно лиц, событий, явлений, мотивов, целей и поступков других людей и самого себя [6].

В данный возрастной период присутствует эмоциональная неустойчивость, которая, если смотреть более глубоко, основывается на повышенной возбудимости, переменчивости настроения и обостренного отношения к окружающей действительности. А также внушаемости, наивности и подражанию. Чаще всего подражание направлено на

негативную ролевую модель. Иными словами, молодежь, особенно несовершеннолетние, склонны романтизировать преступный мир и все, что с ним связано. Рассматривая динамику преступности среди молодежи и ее особенности, стоит отметить немаловажный момент, высокую степень взаимосвязи статистических данных о социально-экономические факторы.

Средовые влияния воспринимают в соответствии с тем, через какие ранее возникшие психологические свойства ребенка они преломляются, какие генетические черты у него есть. В семьях, где отсутствуют прочные, теплые эмоциональные контакты, уважительное отношение к детям, происходит менее активное формирование коллективизма, доброжелательности, внимательности, способности сопереживания, самостоятельности, инициативности, умения разрешения конфликтных ситуаций и др. Все это влияет на их коммунибельность, при этом влияя на обеспечение высокого престижа в группе сверстников или его отсутствия. И эту основу ребенок пронесит с собою в подростковый возраст, а оттуда в юность. Наличие недостатков у ребенка родительской заботы и попечения может иметь как явную, так и открытую форму. Зачастую это ситуации, когда в сторону ребенка применяется физическая сила, издевательства, гонения из дома, отсутствие питания, отсутствие проявления заботы и т.д., именно этим наносятся ему незаживающие психические травмы. Неприятие своего ребенка может быть и скрытой, связь между родителями и ребенком в такой ситуации нейтральна, эмоционально не окрашена, каждый живет по-своему и, практически не интересуясь жизнью другого. Выявление таких отношений достаточно проблематично, обычно они скрываются как самими родителями, так и детьми, причем делается это непреднамеренно. В связи с эмоциональным неприятием родителями ребенка, его лишением материнской и отцовской ласки и попечением, в его психике чаще на бессознательном уровне происходит формирование тревожности, беспокойства, боязни утраты себя, своего «я», своего положения в жизни, ощущения враждебности, даже агрессивности окружающего мира. И все это позже проецируется уже в сознательной жизни. Так, личность преступника, как и каждого человека, формируются следующими основными сферами: семьей, школой, трудовым коллективом, неформальными группами. Вывод, большая часть преступников среди молодежи – это выходцы из так называемых неблагополучных семей, сформированные в маргинальных обстоятельствах, на что, в свою очередь, повлияли плохие жилищные и материальные условия, напряженные отношения между членами семьи и низкая забота о воспитании детей.

Вместе с тем, при анализе качественных показателей преступности среди молодежи необходимым считается учет ряда следующих особенностей:

- преступная деятельность, в которую включены индивиды из числа молодежи, имеют отличие в большей степени латентности. Состояние и динамика преступности определяется по их раскрываемой части;

- большая часть молодежи не привлекается к уголовной

ответственности за совершенные преступные деяния. Особенно это касается несовершеннолетних в силу их возраста;

- количественные показатели преступности среди молодежи имеют прямую зависимость от изменений в уголовном, уголовно-процессуальном и административном законодательстве;

- значительное число групповых преступлений среди молодежи совершается «хаотично», без применения системы конкретизации и выборки.

Н.С. Лейкина писала, что «преступник как личность отличается от других людей тем, что он совершил преступление вследствие присущих ему антиобщественных взглядов, отрицательного отношения к общественным интересам и выбора общественно опасного пути для реализации своего замысла или не проявления необходимой активности в предотвращении отрицательного результата» [7].

Подводя итог, можно отметить, что все компоненты, из которых складывается личность преступника из числа молодежи, говорит о том, что им, идущим на преступление, характерны особенности стереотипного антиобщественного поведения: бродяжничество, систематическое проявление актов агрессии и насилия, провоцирование конфликтных ситуаций, пренебрежение, культивирование вражды к иным группам населения. Данная проблема в отношении особенностей преступлений среди молодежи на сегодняшний день является актуальной не только в нашей стране, но и в большинстве государств мира. Именно поэтому возрастает интерес к изучению правовой и мотивационно-следственной стороны данного вопроса. Таким образом, в представленном исследовании главенствующими особенностями преступности среди молодежи выступают личностные свойства и нравственные черты человека, побуждающие его к совершению правонарушений. Такие как, ценностный ориентир молодежи, стремление к регулярному достижению личностных целей с пренебрежением моралью и нравственностью, ограниченность в знании системы наказания, социальная деформация и понимание ответственности за собственные поступки.

Список использованной литературы

1. Асмус В.Ф. Античная философия. — 3-е. — М.: Высшая школа, 1999. — 400 с.;
2. Постановление Верховного Совета Республики Казахстан от 08 июня 1994 г. «О ратификации Конвенции о правах ребенка»;
3. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июня 2014 г. № 226-V З РК (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.11.2022);
4. Закон Республики Казахстан от 09 июня 2004 №591-III «О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.05.2022);
5. Рудь В.Г. Современная насильственная преступность несовершеннолетних: криминологическая характеристика и предупреждение: автореф. дисс. канд. юрид. наук, Ростов-на-Дону, 2010 г.
6. Аванесов Г.А., Лебедев С.Я. Криминология несовершеннолетних (постановка проблемы)//Криминологический журнал. 2006. № 2 (10). С. 27-28;
7. *Личность преступника и уголовная ответственность / Лейкина Н.С.* - Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1968. - 128 с.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ НОВЫХ ВИДОВ ПРОКУРОРСКОГО НАДЗОРА ЗА ЗАКОННОСТЬЮ СЛЕДСТВИЯ И ДОЗНАНИЯ

ТЕРГЕУ МЕН АНЫҚТАУДЫҢ ЗАҢДЫЛЫҒЫН ПРОКУРОРЛЫҚ ҚАДАҒАЛАУДЫҢ ЖАҢА ТҮРЛЕРІН ЖЕТІЛДІРУ

Жарылгасин Айдос Мақсатович

*магистр юридических наук, старший преподаватель кафедры
уголовно - правовых дисциплин Alikhan Bokeikhan University
заң ғылымдарының магистрі, Alikhan Bokeikhan University
қылмыстық - құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы
e-mail: aidos.prok@mail.ru*

Бекпосов Асет Турсунбекович

*магистр юридических наук, старший преподаватель кафедры
уголовно - правовых дисциплин Alikhan Bokeikhan University
заң ғылымдарының магистрі, Alikhan Bokeikhan University
қылмыстық - құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы
e-mail: aset.bekposov@mail.ru*

Аннотация: Анықтау мен алдын ала тергеудің заңдылығын қадағалау прокуратура қызметінің негізгі бағыттарының бірі болып табылады. Қылмысқа қарсы күресте барабар шаралар қабылдау үшін - теріс әлеуметтік-құқықтық құбылыс-құқық қорғау органдарына белгілі бір дәрежеде жеке адамның құқықтары мен бостандықтарын шектейтін билік өкілеттіктері берілген. Бұл ретте олар азаматтық қоғам мен адамды қылмыстық қол сұғушылықтан қорғауды қамтамасыз етіп қана қоймай, оған қатысы бар адамдарды анықтап қана қоймай, қылмыстық сот ісін жүргізудің белгіленген ережелерін бұзуға жол бермеуге тиіс.

Түйінді сөздер: анықтау, тергеу, қызмет, прокурор, Департамент.

Аннотация: Надзор за законностью дознания и предварительного следствия является одним из основных направлений деятельности прокуратуры. Для принятия адекватных мер в борьбе с преступностью - негативным социально-правовым явлением- правоохранительным органам наделены властными полномочиями, которые в определенной степени ограничивают права и свободы личности. При этом они должны не только обеспечивать защиту гражданского общества и человека от преступных посягательств, но и выявлять причастных к этому лиц, но и не допускать нарушения установленных правил уголовного судопроизводства.

Ключевые слова: Дознание; Расследование; Деятельность; Прокурора; Департамент.

Надзор за законностью дознания и предварительного следствия представляет собой одно из главных направлений деятельности прокуратуры. Для принятия адекватных мер в борьбе с преступностью - негативным социально-правовым явлением - правоохранительные органы наделены

властными полномочиями, ограничивающими в определенной мере права и свободы личности. При этом они должны не только обеспечить защиту гражданского общества и человека от преступных посягательств, выявлять причастных к нему лиц, но и не допускать нарушений установленных правил уголовного судопроизводства [1, с.15].

Дознание и предварительное следствие - это две процессуальные формы досудебной деятельности уполномоченных органов по выявлению и расследованию преступлений. Они отличаются друг от друга по органам, их осуществляющим, а также по объему и срокам процессуальной деятельности, выполняемой этими органами. Расследование преступлений является сложной стадией уголовного процесса. На этой стадии досудебного производства органы расследования устанавливают круг доказательств, решают вопросы правовой оценки преступления, привлечения лица, совершившего преступление, к уголовной ответственности. В пределах, установленных предварительным расследованием, проводится впоследствии судебное разбирательство. Поэтому прокурор при осуществлении надзорных полномочий обязан следить за тем, чтобы выявление и расследование преступлений проводились в рамках строжайшего соблюдения законности [2, с.112].

Деятельность органов расследования детально регламентирована уголовно-процессуальным законодательством, в соответствии с которым прокурорский надзор должен способствовать обеспечению законности возбуждения уголовных дел, своевременному раскрытию преступлений, их качественному расследованию в установленные законом сроки и обоснованному привлечению граждан к уголовной ответственности. Надзор прокурора за расследованием преступлений должен действовать постоянно на всех стадиях досудебного производства. Он должен проводиться правовыми средствами, предусмотренными Законом РК «О Прокуратуре», уголовно-процессуальным законодательством, приказами и инструкциями Генерального Прокурора Республики, начиная с момента информирования органов уголовного преследования о совершенном или готовящемся преступлении и вплоть до завершения расследования и направления уголовного дела в суд [3, с.56].

Контроль за организацией и осуществлением надзора за законностью дознания и предварительного следствия в республике возложен на Департамент Генеральной прокуратуры по надзору за законностью предварительного следствия и дознания, в составе которого имеются:

Управление по надзору за законностью предварительного следствия и дознания в органах МВД;

Управление по надзору за законностью предварительного следствия и дознания в органах финансовой полиции и национальной безопасности;

Отдел по надзору за законностью предварительного следствия и дознания на транспорте и таможне;

Организационно-методический отдел.

В прокуратурах областей, гг. Астана, Алматы и приравненных к ним

действуют Управления по надзору за законностью предварительного следствия и дознания, в составе которых имеются отделы по надзору за следствием и дознанием в КНБ, финансовой полиции, таможне, отдел (группа) по надзору за ОРД [4, с.149].

В прокуратурах районов, городов областного подчинения надзор за законностью предварительного следствия и дознания осуществляют непосредственно прокурор, его заместитель, старшие помощники и помощники прокурора.

Инструкцией об организации прокурорского надзора за законностью предварительного следствия и дознания, утвержденной приказом Генерального Прокурора за №1 от 7 января 2003 г., установлен четкий порядок осуществления надзора различными уровнями прокурорской иерархии. Так, Департамент по надзору за законностью предварительного следствия и дознания, управления и отделы Генеральной прокуратуры надзирают по уголовным делам в отношении должностных лиц, назначенных Президентом Республики Казахстан, назначенных и избранных палатами Парламента Республики Казахстан, возглавляющих центральные исполнительные органы и ведомства, депутатов Парламента, судей, а также по делам, взятым на контроль руководством Генеральной прокуратуры.

Главная военная прокуратура осуществляет надзор по уголовным делам, расследуемым военно-следственным департаментом МВД РК, за законностью следствия и дознания в центральном аппарате военной полиции Министерства обороны РК, Пограничной службы КНБ РК. По уголовным делам нижестоящих структур этих органов надзор осуществляется соответствующими военными прокурорами гарнизонов [5, с.41].

По уголовным делам, возбуждаемым и расследуемым работниками центральных аппаратов КНБ, МВД, Агентства финансовой полиции (АФП), Агентства по таможенному контролю (АТК), управлений внутренних дел на транспорте МВД, Государственной противопожарной службой (ГПС), Агентства по чрезвычайным ситуациям (АЧС), Комитета уголовно-исполнительной системы Министерства юстиции РК (КУИС МЮ) надзор осуществляется Департаментом по надзору за законностью предварительного следствия и дознания Генеральной прокуратуры во взаимодействии с прокурорами областей, гг. Астана, Алматы и приравненными к ним.

В областных аппаратах и приравненных к ним департаментах (управлениях) КНБ, МВД, АФП, АТК, ГПС, АЧС, КУИС МЮ РК надзор за законностью предварительного следствия и дознания возложен на прокуроров областей, гг. Астана, Алматы и приравненных к ним прокуроров.

В районных отделениях и приравненных к ним управлениях (отделах) КНБ, МВД, АФП, АТК, ГПС, АЧС, КУИС МЮ РК надзор осуществляют районные, городские и приравненные к ним прокуроры [6, с.12].

Региональными транспортными прокурорами на правах областных и транспортными прокурорами на правах районных осуществляется надзор по уголовным делам, расследуемым на транспорте. Природоохранные прокуроры осуществляют надзор по уголовным делам соответствующих

специализированных (экологических) подразделений органов уголовного преследования. Специализированные прокуроры по надзору за законностью исполнения наказаний в исправительных учреждениях надзирают по уголовным делам, по которым дознание проводится подразделениями органов уголовно-исполнительной системы.

Вопросы деятельности прокуратур на режимных объектах и вопросы организации прокурорского надзора за применением Закона «О борьбе с коррупцией», а также осуществление надзора за расследованием уголовных дел, связанных с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ, регулируются отдельными правовыми актами Генерального Прокурора Республики Казахстан [7, с.65].

Достоверность статистических данных о состоянии преступности, ее раскрываемоеTM, сведений о прокурорском надзоре за законностью предварительного следствия и дознания, а также показателях органов расследования должны обеспечиваться Комитетом правовой статистики и специальных учетов Генеральной прокуратуры и его территориальными подразделениями на местах совместно с прокурорами всех уровней.

Приоритетными направлениями деятельности органов прокуратуры при осуществлении надзора за законностью предварительного следствия и дознания являются:

- надзор за соблюдением конституционных прав и свобод человека и гражданина в уголовном процессе;
- надзор за применением Закона «О борьбе с коррупцией»;
- надзор за соблюдением законности при приеме, учете, регистрации, разрешении заявлений и сообщений о совершенных или готовящихся преступлениях;
- надзор за применением законодательства, направленного на борьбу с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ;
- надзор за применением законов, направленных на борьбу с преступлениями в сфере экономической и финансовой деятельности;
- надзор за применением законов, направленных на борьбу с организованными формами преступности, терроризмом и экстремизмом;
- изучение состояния преступности и раскрываемости преступлений с выработкой предложений по усилению борьбы с нею и искоренению условий и причин, способствующих совершению преступлений [2, с.145].

Своевременное выявление и устранение любых нарушений законов при производстве дознания и предварительного следствия - обязанность прокурорского надзора, призванного следить за точным соответствием закону актов и действий всех участников отношений, возникающих в связи с расследованием преступлений. Надзор в стадии предварительного расследования призван способствовать также быстрому и полному раскрытию преступлений, привлечению к уголовной ответственности лиц, их совершивших. Он должен способствовать правильному применению уголовного закона, защите от необоснованного обвинения и незаконного ограничения прав и свобод человека, и гражданина, предупреждению

преступлений, укреплению законности и правопорядка, формированию уважительного отношения к праву.

Следовательно, сущность прокурорского надзора за законностью дознания и следствия выражается как в охране прав и законных интересов человека и гражданина в уголовном процессе, так и в принятии мер к выполнению органами расследования требований закона по пресечению преступлений, их раскрытию и расследованию. розыску преступников, привлечению их к уголовной ответственности.

Задачи прокурорского надзора в сфере дознания и предварительного следствия тесно связаны с его предметом. В соответствии со ст. 37 Закона РК «О Прокуратуре» предметом надзора в этом направлении деятельности прокуратуры является законность актов и деятельности органов дознания и следствия, соблюдение установленного законодательством порядка разрешения заявления и сообщений о совершенных преступлениях и проведение расследования. С учетом этого прокуроры должны обеспечивать эффективный надзор за законностью предварительного следствия и дознания, постоянно анализировать состояние преступности и борьбы с ней, мерами прокурорского реагирования своевременно пресекать любые нарушения законности.

Осуществляя надзорную деятельность в строгом соответствии с действующим законодательством, прокурор обязан требовать проведения всестороннего, полного и объективного исследования обстоятельств по расследуемым уголовным делам. При этом он не обязан давать каких-либо объяснений по существу находящихся в его производстве дел и материалов, а также предоставлять их кому бы то ни было для ознакомления иначе, как в случаях и порядке, предусмотренных законом, никто не вправе разглашать материалы проверок и дел без разрешения прокурора, в производстве которого они находятся, до их завершения.

В соответствии со ст. 38 Закона «О Прокуратуре» и ст. 197 УПК РК прокурору предоставлены широкие полномочия в осуществлении надзора за законностью предварительного следствия и дознания. Указания прокурора органам дознания и предварительного следствия в связи с расследованием ими уголовных дел даются в письменном виде и являются для этих органов обязательными. Осуществляя надзор за расследованием преступлений путем дачи письменных указаний и поручений, отмены незаконных постановлений следователей и дознавателей, отстранения их от дальнейшего расследования уголовных дел, прокурор не только устраняет нарушения законности, но и оказывает положительное воздействие на организацию расследования преступлений.

Прокурорский надзор осуществляется в одном и том же правовом режиме как за законностью дознания, так и за законностью предварительного следствия - независимо от некоторых различий между дознанием и следствием. Его формы не меняются и в зависимости от ведомственной принадлежности следственного аппарата или органа дознания.

Свои полномочия прокурор осуществляет независимо от других

государственных органов и должностных лиц, политических партий и других общественных объединений, подчиняясь только закону и руководствуясь указаниями Генерального Прокурора. Акты прокурорского надзора, вынесенные на основании и в порядке, установленном законом, обязательны для всех органов, организаций, должностных лиц и граждан. Полномочия прокурора, осуществляющего надзор за законностью дознания и предварительного следствия, носят властно-распорядительный характер. В досудебной стадии уголовного судопроизводства они определены в ст. 38 Закона РК «О Прокуратуре» ст. ст. 62. 190. 192. 197 и 289 УПК РК.

Список использованных источников

1. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.03.2017 г.)
2. Закон Республики Казахстан от 30 июня 2017 года № 81-VI «О прокуратуре» (с изменениями от 21.12.2017 г.)
3. Постановление Президиума Верховного совета РК от 6.12.1991 г. «Об образовании единой системы органов прокуратуры Казахской ССР, Обеспечении их самостоятельности и независимости».
4. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.07.2018 г.)
5. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.07.2018 г.)
6. Гражданский кодекс Республики Казахстан от 1 июля 1999 года № 409-I (Особенная часть) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 04.07.2018 г.)
7. Кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года № 377-V «Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 05.07.2018 г.)

МРНТИ 10.77.51

АҚПАРАТТАНДЫРУ ЖӘНЕ БАЙЛАНЫС САЛАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ- ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕР

УГОЛОВНО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ УГОЛОВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ В СФЕРЕ ИНФОРМАТИЗАЦИИ И СВЯЗИ

Қамбаров Азамат Қамбарұлы

заң ғылымдарының магистры, Alikhan Bokeikhan University

докторанты

магистр юридических наук, докторант Alikhan Bokeikhan University

e-mail: aza_kambarov@mail.ru

Аннотация: Ақпарат қазіргі қоғам өмірінің алғашқы негізі, қоғам қызметінің нәтижесі мен өнімі болып табылады. Ақпаратты құру, жинақтау, сақтау, беру және өңдеу оны өндіру құралдары: электронды есептеу техникасы, телекоммуникация құралдары мен байланыс жүйесі аясындағы үдерісті ынталандырады. Осы аталғандардың барлығы адам

қызметінің әртүрлі салаларындағы ақпараттық үдерістерді жүзеге асырудың әдістері мен құралдарының жиынтығы болып табылатын, жаңа ақпараттық технологиялардың анықтамасының ауқымды ұғымына кіреді. Яғни, ақпарат қоғамдық қатынастардың өніміне айнала отырып, тауар қасиетіне ие болып, сатып алу сатудың заты ретінде қарастырылады. Жаңа әлеуметтік қатынастардың пайда болуы мен қалыптасуы, ескі қатынастардың өзгеруі қоғамда орын алып отырған ақпараттық үдерістердің салдары болып табылады. Қазіргі кездің өзінде-ақ ақпаратты әртүрлі нысанда: ғылыми-техникалық құжаттарда, электронды есептеу технологияларын, мәліметтер базасын, мәліметтер базасын басқару жүйесін бағдарламалық қамтамасыз ету, дайындау, беру, жинақтау және пайдаланумен байланысты шартты қатынастардың елеулі мөлшерде артуын байқауға болады.

Түйін сөздер: Ақпараттық қауіпсіздік, Компьютерлік технология, Киберқылмыс, электронды есептеу техникасы, компьютерлік жүйе.

Аннотация: Информация является первой основой жизни современного общества, результатом и продуктом деятельности общества. Создание, накопление, хранение, передача и обработка информации стимулируют процесс в рамках средств ее производства: электронной вычислительной техники, средств телекоммуникаций и системы связи. Все это входит в масштабное понятие определения новых информационных технологий, представляющее собой совокупность методов и средств осуществления информационных процессов в различных сферах деятельности человека. То есть информация, превращаясь в продукт общественных отношений, приобретает товарное свойство и рассматривается как предмет купли-продажи. Возникновение и формирование новых социальных отношений, изменение старых отношений являются следствием информационных процессов, происходящих в обществе. Уже сегодня можно наблюдать значительное увеличение условных отношений, связанных с программным обеспечением, подготовкой, передачей, накоплением и использованием информации в различных формах: в научно-технических документах, электронных вычислительных технологиях, базах данных, системах управления базами данных.

Ключевые слова: информационная безопасность, компьютерные технологии, киберпреступность, электронная вычислительная техника, компьютерная система.

Ақпарат қазіргі қоғам өмірінің негізгі тірегі, оның қызметінің мәні мен өнімі болды, ал оны құру, жинақтау, сақтау, беру және өңдеу процесі өз кезегінде оны өндіру құралдары: электрондық есептеу техникасы, телекоммуникация құралдары және байланыс жүйелері саласындағы прогресті ынталандырды. Мұның бәрі тұтастай алғанда адам қызметінің әртүрлі салаларындағы ақпараттық процестерді жүзеге асырудың әдістері мен құралдарының жиынтығы болып табылатын жаңа ақпараттық технологияны анықтаудың кең тұжырымдамасына кіреді, яғни. ақпараттық жүйе ретінде қарастыруға болатын адамның ақпараттық қызметін жүзеге асыру тәсілдері [1].

Басқаша айтқанда, ақпарат қоғамдық (ақпараттық) қатынастардың өніміне айналды, тауарлардың қасиеттеріне, сапаларына ие болды және сатып алынып, иеліктен шығарыла бастады. Қоғамдағы ақпараттық процестердің нәтижесінде жаңа әлеуметтік қатынастардың пайда болуы, бұрыннан бар қатынастардың өзгеруі болды. Сонымен, ақпаратты әртүрлі нысандарда: ғылыми-техникалық құжаттамада, ЭВТ бағдарламалық жасақтамасында, мәліметтер базасында, мәліметтер базасын басқару

жүйелерінде және т. б. дайындауға, беруге, жинақтауға және пайдалануға байланысты келісімшарттық қатынастардың жеткілікті үлкен көлемінің бар екенін айтуға болады. Басқаша айтқанда, тауарлардың жаңа түрі – компьютерлік ақпараттың айналымы пайда болды.

Ақпаратты автоматты түрде өңдеу құралдарын қолданудың әртүрлі салаларынан туындайтын құқықтық қатынастарды заңнамалық тұрғыдан бекіту және оларды отандық қылмыстық заңнаманың нормаларында барабар көрсету қажеттілігі туралы мәселе бұрыннан қойылған.

Айта кету керек, өткен ғасырдың 70-ші жылдарында нарықта Дүниежүзілік ғаламдық желіні пайдаланушылар үшін дербес компьютерлер пайда болғаннан кейін, адами қатынастардың барлық салаларында жаһандық өзгерістер болды. Жаңа қоғамдық қатынастар заңнан жаңа ауытқуларға, қылмыстың жаңа түрлеріне, яғни компьютерлік қылмыстарға әкелді.

Тиісінше, қылмыстық-құқықтық ғылым мен заңнама үшін ғылыми және саяси талқылаулар мен зерттеулердің жаңа пәні пайда болды.

Қазақстанда барлық зерттеулер мен заңнамалық жұмыстар өткен ғасырдың 90-жылдарында ғана басталды. Бұл мәселені шешу жолындағы белгілі бір бастапқы кезең коммерциялық және қызметтік құпияны құрайтын ашылмаған ақпарат, мәліметтер туралы нормаларды қамтитын Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (жалпы бөлім (1994 ж.) және Ерекше бөлім (1999 ж.) қабылдау болды.

1997 жылы Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде (ҚР ҚК) компьютерлік ақпаратқа заңсыз қол жеткізу, компьютерге зиянды бағдарламаларды жасау, пайдалану және тарату үшін жауапкершілікті көздейтін 227-баптың біреуі ғана пайда болды.

ҚР ҚК-не тиісті өзгерістер 2002 жылы енгізілді. Компьютерлік ақпарат қауіпсіздігінің құқықтық жағдайларын жасау процесінің қисынды аяқталуы 2014 жылы ҚР ҚК-нің компьютерлік қылмыстар үшін қылмыстық жауаптылықтың негіздемесін әзірлеу және қабылдауы болды. Мәселен, қазіргі уақытта ҚР ҚК 2014 жылғы 3 шілдедегі нормалары қолданыста, оған 7-тарау енгізілген [2]

Ақпараттық саладағы қылмыстардың мынадай құрамдарын қамтитын «ақпараттандыру және байланыс саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар»:

205-бап. Ақпаратқа, ақпараттық жүйеге немесе телекоммуникациялар желісіне құқыққа сыйымсыз қол жеткізу.

206-бап. Ақпаратты құқыққа сыйымсыз жою немесе түрлендіру

207-бап. Ақпараттық жүйенің немесе телекоммуникациялар желісінің жұмысын бұзу

208-бап. Ақпаратты құқыққа сыйымсыз иеленіп алу

209-бап. Ақпаратты беруге мәжбүрлеу

210-бап. Зиян келтіретін компьютерлік бағдарламалар мен бағдарламалық өнімдерді жасау, пайдалану немесе тарату

211-бап. Қолжетімділігі шектелген электрондық ақпараттық ресурстарды құқыққа сыйымсыз тарату

212-бап. Құқыққа қайшы мақсаттарды көздейтін интернет-ресурстарды орналастыру үшін қызметтер ұсыну

213-бап. Ұялы байланыстың абоненттік құрылғысының сәйкестендіру кодын, абонентті сәйкестендіру құрылғысын құқыққа сыйымсыз өзгерту, сондай-ақ абоненттік құрылғының сәйкестендіру кодын өзгертуге арналған бағдарламаларды жасау, пайдалану, тарату.

ҚР ҚК-не енгізілген ақпараттық саладағы қылмыстардың құрамын зерделеу ақпараттық саладағы қылмыстың негізгі мәні компьютерлік ақпарат болып табылатынын көрсетеді.

Ақпаратты, компьютерлік ақпаратты қылмыс нысаны ретінде анықтау мәселесі ғылыми заң әдебиеттерінде кеңінен талқыланатын тақырып болуы керек деп санаймыз өйткені қылмыстық заңнаманың нормалары Ақпарат, компьютерлік ақпарат деген не деген сұраққа нақты жауап бермейді. Айта кету керек, бұл мәселе тек қылмыстық құқық пен қылмыстық заңнама теориясының алдында тұр. Тұтастай алғанда, бұл құқық пен заңнаманың басқа салаларында ақпаратты құқықтық қатынастар объектісі ретінде анықтауға қатысты проблемалардан туындайды. ҚР Қылмыстық кодексінің бөлімін талдау және түсіндіру бізге қарастырылып отырған қылмыстардың нысанасы ретінде компьютерлік ақпарат ұғымын кеңейту және толық дұрыс түсіндірмеу, сондай-ақ Қазақстан Республикасының заңнамасында осындай ұғымдарды тар және нақты пайдаланбау салдарынан туындайтын бірқатар проблемаларды береді. Мәселен, соңғы жылдары құқық қолдану органдары машиналық тасығышқа жазылған компьютерге арналған бағдарлама компьютерлік ақпарат болып табылатындығына сүйене отырып, Сондықтан машиналық тасығыштағы бағдарламаға заңсыз қол жеткізу машиналық тасығыштағы, электрондық-есептеу машинасындағы (компьютердегі), компьютер жүйесіндегі немесе олардың желісіндегі ақпаратқа қол жеткізу ретінде сараланады заң шығарушы заңсыз қол жеткізу жойылуға, бұғаттауға, модификациялауға немесе көшіруге, сондай-ақ компьютерлік техниканы бұзуға әкеп соқтырды деп мәлімдейді, олардың желілері мен жүйелерін жоғарыда аталған объектілерге қол жеткізе алатын адам жасайды заңмен жазаланады, бұл мұндай құқық қолдану практикасы қолданыстағы заңнамаға сәйкес келмейтіндігіне және толық көлемде жүзеге асырылмайтындығына әкеледі.

Компьютерлік ақпаратқа заңсыз қол жеткізуді әр адам жасай алады және оған қол жеткізу құқығынсыз және мүмкіндігінсіз, сондай-ақ жоғарыда аталған заңсыз әрекеттердің әрқайсысы оларды жоюға, бұғаттауға, модификациялауға және т. б. әкелуі мүмкін емес, бұл көбінесе пайдаланушылардың өздері де, ұйымдар да, мемлекет те, тіпті бағдарламалық жасақтама да таппайды, мұндай қол сұғушылықтарды анықтауға арналған.

Компьютер жүйесін, желіні немесе компьютердің өзін жоюға, бұғаттауға, көшіруге, модификациялауға немесе бұзуға әкеліп қана қоймай, моральдық зиян келтірген, авторлық және сабақтас құқықтарды бұзған, пайдаланушының ар-намысы мен қадір-қасиетін қорлаған немесе қарапайым

пайдаланушылардың өз мақсаттарына жетуіне кедергі болған әрекеттер заңсыз қол жеткізу немесе жай ғана заңсыз ену деп есептелуге тиіс. үзіліссіз тоқтаған кезде роботтар, немесе байқалмай және анықталмай қалды, бірақ пайдаланушылардың құқықтары мен заңды мүдделеріне қайшы келді.

Компьютерге арналған бағдарлама авторлық құқықтың объектісі болып табылады, бірақ оған қатысты заңсыз әрекеттер компьютерлік ақпаратқа заңсыз қол жетімділік болып табылмайды. Бағдарламаларды лицензиясыз пайдалану бағдарлама жасаушылардың авторлық және сабақтас құқықтарын бұзады және бұл бұзушылықтар заңсыз қол жетімділікке тікелей байланысты емес, бірақ бағдарламада немесе компьютерлік бағдарламаның көмегімен сақталатын нәрсе компьютерлік ақпаратқа заңсыз қол жеткізу арқылы ұрлау объектісі болып табылады және сонымен бірге Авторлық құқық объектісі бола алады [3].

Компьютерлік технологиялар және олармен байланысты қызметтер бүкіл адамзат өмірінің ажырамас бөлігіне айналды. Іс жүзінде көптеген заңсыз әрекеттер компьютерлік технологияны немесе жаңа технологияны қолдана отырып жасалады, онда компьютерлік бағдарламалар немесе компьютерлік ақпарат қолданылады, бұл компьютерлік ақпаратқа, компьютерге, компьютер жүйесіне және желісіне заңсыз қол жеткізу әдісі, құралы, тақырыбы және көбінесе қылмыс жасау әдісі бола алады деген ойға әкеледі. Сондықтан қылмыс жасаудың топтық белгілерінің бірі ретінде компьютерлік желіге, ақпаратқа және жүйеге рұқсатсыз қол жетімділікті қылмыстық заңнама мен құқықты зерттеудің жалпы бөліміне жатқызуға болады. Қылмыстық заңның Ерекше бөлігінде компьютерлік ақпаратпен байланысты бірқатар қылмыстық құрамдарды айыптау және жазалау, содан кейін жаңа технологияларды дамыту және осы саланың әдіснамалық және теориялық мәселелерін толық әзірлеу, сонымен қатар компьютерлік ақпаратқа және бүкіл компьютерлік жүйеге арналған бүкіл бөлімді бөліп көрсету [4].

Жүргізілген зерттеулердің қолда бар нәтижелері шеңберінде ғылыми әдебиеттерде «компьютерлік ақпарат» деген жалпы ұғым машина тасығышта не Ақпараттық-телекоммуникациялық желіде оларды сәйкестендіруге мүмкіндік беретін деректемелері бар, меншік иесі не өзге де заңды иесі бар мәліметтердің (хабарламалардың, деректердің) ұйымдық реттелген жиынтығы ретінде қылмыс нысанасы ретінде тұжырымдалған [5].

Компьютерлік ақпарат ұғымынан туындайтын басқа категорияларды анықтауға байланысты мәселе анағұрлым проблемалы болып көрінеді. Бүгінгі таңда «интернет-ресурс» ұғымы (2009 жылы Қазақстандық заңнамада «сайт» ұғымын ауыстырған) 24 заңнамалық актіде қолданылады. Электрондық үкіметтің «веб – порталы» - нормативтік құқықтық базаны қоса алғанда, барлық шоғырландырылған үкіметтік ақпаратқа және электрондық мемлекеттік қызметтерге қол жеткізудің бірыңғай терезесі болып табылатын ақпараттық жүйе сияқты ұғымды да атап өтуге болмайды. Сондай - ақ, «мемлекеттік сатып алу веб – порталы» ұғымы қолданылады-электрондық мемлекеттік сатып алудың электрондық қызметтеріне бірыңғай

қолжетімділік нүктесін ұсынатын мемлекеттік ақпараттық жүйе [6].

Осылайша, сайттың мәртебесін белгілейтін нормалар құқықтың бірқатар салаларында қамтылған, олардың әрқайсысының өзіндік пәні мен құқықтық реттеу әдісі бар, бұл бізге оларды кешенді құқық институты ретінде анықтауға негіз береді. Күрделі немесе кешенді құқық Институты-бұл құқықтың әртүрлі салаларына кіретін, бірақ өзара байланысты туыстық қатынастарды реттейтін нормалар жиынтығы. Құқықтық теориядағы құқықтық реттеу пәні реттеуге жататын нәрсені білдіреді, яғни. құқықтық әсер ететін қатынастар (осы қатынастарды қалыптастыратын әрекеттер, әрекеттер).

«Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне ақпараттық - коммуникациялық желілер мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 10 шілдедегі № 178-IV Заңы және жақында Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 15 шілдедегі № 337 Заңы қабылданғаннан кейін

IV «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне» электрондық үкіметті дамыту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы қазақстандық заң шығарушылар сайттардың қызметін осы саладағы құқықтық реттеу нысанасын түпкілікті бекіте отырып, реттеуге болады және қажет деп шешкені белгілі болды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Босхолов С.С. қылмыстық саясаттың негіздері: Конституциялық, криминологиялық, қылмыстық-құқықтық және ақпараттық аспектілер. - М.: ЮрИнфоР орталығы АҚ, 2004. - 303 б.
2. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V Қылмыстық кодексі: [Электрондық ресурс] - 2015-URL: <http://online.zakon.kz> / (өтініш берген күні 28.08.2015).
3. Степанов-Егиянц в. г. компьютерлік қылмыстар үшін жауапкершілік // заңдылық. - 2005. - №12-48-49 бб.
4. Крылов В. В. ақпарат қылмыстық әрекеттің элементі ретінде // Вестн. Мәскеу. ун-та. Сер. 11. Құқық. - 1998. - № 4. - Б.50-64.
5. Крылов В. компьютерлік ақпарат саласындағы қылмыстарды бағалаудың криминалистикалық мәселелері // Қылмыстық құқық. - 1998. - № 3. - Б. 81-89.
6. Петухов Б. В. компьютерлік қылмыстар: қылмыстық-құқықтық тұжырымдаманы әзірлеу мәселесі // ресейлік тергеуші. - 2004. - № 9. - 35-37 б.

**КВАЗИМЕМЛЕКЕТТІК ЖӘНЕ ЖЕКЕШЕ СЕКТОРЛАРДАҒЫ
СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛДЫҢ КЕЙБІР
ЖЕТІЛДІРУ АСПЕКТІЛЕРІ**

**НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ
ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ В КВАЗИГОСУДАРСТВЕННОМ
И ЧАСТНОМ СЕКТОРАХ**

Каражанов Малик Дулатович
заң факультетінің деканы, PhD,
қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының
доценті, Alikhan Bokeikhan University
декан юридического факультета, PhD, доцент кафедры уголовно -
правовых дисциплин Alikhan Bokeikhan University
e-mail: karazhanov_1982@mail.ru

Аннотация: Бұл мақалада квазимемлекеттік және жеке секторлардағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың өзекті мәселелері ашылады. Отандық және шетелдік заңнама талданып, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы заңнаманы жетілдіру бойынша нақты ұсыныстар берілді.

Түйінді сөздер: сыбайлас жемқорлық, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл, заңнаманы жетілдіру, жеке сектор, квазимемлекеттік сектор.

Аннотация: В данной статье раскрываются актуальные вопросы противодействия коррупции в квазигосударственном и частном секторах. Проанализировано отечественное и зарубежное законодательство, даны точные рекомендации по совершенствованию законодательства в сфере противодействия коррупции.

Ключевые слова: коррупция, противодействие коррупции, совершенствование законодательства, частный сектор, квазигосударственный сектор.

Сыбайлас жемқорлық жылдар бойы мемлекеттік экономика секторына тән құбылыс болып есептеліп келген. Логикалық тұрғыдан алғанда халықаралық-құқықтық актілерде сыбайлас жемқорлық тек мемлекеттік экономика саласында болып есептелген. Халықаралық деңгейде квазимемлекеттік және жеке секторда іскерлік және іс атқаратын жеке компанияларда бұл көріністің бар екенін ең бірінші болып мойындаған 1997 жылғы «Сыбайлас жемқорлық туралы» АҚШ заңы. Тек бірнеше жылдан соң келесі халықаралық-құқықтық құжаттарда пайдаланған: Еуропа Кеңесінің 1997 жылғы сыбайлас жемқорлыққа қарсы 20 қолдану принципі, 1997 жылғы Халықаралық бизнес операцияларда шетелдік лауазымды тұлғалардың парасымен күрес туралы экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымының (ЭЫДҰ) Конвенциясы, Қылмыстық құқық бойынша Еуропа конвенциясының 1999 жылғы кеңесі, 1999 жылғы Азаматтық сыбайлас жемқорлық үшін жауапкершілік және 2003 жылғы Сыбайлас жемқорлыққа қарсы Біріккен Ұлттар Ұйымы конвенциясы [1, б. 27].

Нормативтік деңгейде квазимемлекеттік және жекеше секторлардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес жүйелі тәсілді түсіну 2014 ж. Қазақстанда қабылданған 2015-2025 жж. Қазақстан Республикасы сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясын қабылдаудан басталады [2].

Негізгі институционалды сыбайлас жемқорлыққа қарсы нормалар жазылған негізгі құжат 2003 жылдың 31 қазанында қабылданған Біріккен Ұлттар Ұйымының Конвенциясы болып табылады [3].

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы Конвенцияның 12-бабына сәйкес қатысушы елдер, өзінің ішкі негізгі заңнамасына сәйкес жеке сектордағы бухгалтерлік есеп пен аудит стандарттарын күшейту шараларын қолданады, қажет болған жағдайда ол талаптарды бұзғандар үшін азаматтық-құқықтық, әкімшілік және қылмыстық санкциялар қолданады [3].

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенция берген нормаларға сәйкес Қазақстан сыбайлас жемқорлықтың тамыры болып табылатын элементтерді анықтау және жою жұмыстарын жүзеге асырып келеді.

Қазақстан үшін аймақтық жемқорлыққа қарсы құжат ТМД елдері арасындағы жемқорлыққа қарсы тұру үшін Мемлекет аралық кеңесті құру жайлы Келісімі болып табылады, ол 2013 жылдың 25 қазанында қабылданды және 2014 жылы 30 маусымда Қазақстан Республикасы Президентінің №848 жарлығымен бекітілді.

Алайда, 2015 жылғы 18 қарашада «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының Заңы қабылданды. Заңда квазимемлекеттік сектор субъектілері жөнінде сөз көтерілген. Заңшығарушы осы квазимемлекеттік сектор деген не, квазимемлекеттік сектордағы субъектілер кімдер жөнінде анықтама бермей отыр. Бұл үлкен кемшілік деп санаймыз, себебі нақты анықтамалардың болмауы қарсы іс-қимыл жүргізуге үлкен қиындық туғызады [4, б. 510].

Сонымен, осы кемшілікті жою мақсатында нормативтік құқықтық актілерді талдадық. Нақты анықтама Қазақстан Республикасының Бюджет кодексінде табылды. Кодекстің 3-бабының 31-тармағында көзделген: «квазимемлекеттік сектор субъектілері - мемлекеттік кәсіпорындар, жауапкершілігі шектеулі серіктестіктер, акционерлік қоғамдар, оның ішінде мемлекет құрылтайшысы, қатысушысы немесе акционері болып табылатын ұлттық басқарушы холдингтер, ұлттық холдингтер, ұлттық компаниялар, сондай-ақ еншілес, тәуелді және Қазақстан Республикасының заңнамалық актілеріне сәйкес олармен үлестес болып табылатын өзге де заңды тұлғалар» [5].

Сондықтан, барлық заң актілерінде сәйкестік болу үшін осы анықтаманы ҚР ҚК-нің 3-бабына және «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» 2015 жылғы 18 қарашадағы Қазақстан Республикасының Заңының 1-бабының 2.2 тармақшасын енгізу керек.

Осы бағытты дамыту жолында, «А. Шпекбаев сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы заң қолданылатын адамдар тізіміне әкімдерге кандидаттар мен мемлекеттік сатып алуларға жауап беретін квазимемлекеттік компаниялардың қызметкерлерін жатқызу ұсынылған. Сол

мақсатта ҚР ҚК-нің 3-бабының 28-тармақшасына өзгерістер енгізу ұсынылып отыр.

Квазимемлекеттік сектор субъектілерінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет көрсету функцияларын орындайтын құрылымдық бөлімшелер анықталды, олардың негізгі міндеті тиісті ұйым мен оның қызметкерлерінің сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманы сақтауын қамтамасыз ету болып табылады. Квазимемлекеттік сектор субъектілері болып табылмайтын кәсіпкерлер сыбайлас жемқорлыққа қарсы сәйкестік қызметтерін құруға құқылы.

Сәйкестік дегеніміз - талаптар мен стандарттарды сақтау, бұл жағдайда сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл. Басқаша айтқанда, бұл коммерциялық ұйымдардың қолданыстағы заңдарды, ережелер мен стандарттарды, соның ішінде сыбайлас жемқорлықтың алдын алуға бағытталған ережелерді сақтау арқылы компанияның, инвесторлардың, тапсырыс берушілердің, қызметкерлердің мүдделерін қорғау» [6].

А. Шпекбаевпен осы бағытта келісуге болады, себебі әрбір квазимемлекеттік және жекеше секторларда осындай арнайы бөлімдер құру сыбайлас жемқорлық қылмыстық құқық бұзушылықтарына қарсы іс-қимыл жасауға және болдырмауға үлкен ықпалын тигізеді.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл шараларының жүйесі «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының Заңының 6-бабында берілген [7].

Сонымен қатар, осындай шаралардың бірі ретінде Қазақстан Республикасының жаңа Қылмыстық кодексіндегі жемқорлыққа қарсы нормалардың қабылдануын айтуға болады.

С.Д. Красноусовтың пікірі бойынша, жекеше сектордағы сыбайлас жемқорлықтың екі негізгі нысаны бар: лауазымын асыра пайдалану және параға коммерциялық сатып алу, ал бұлар қоғамға қауіптілік деңгейі бойынша этикалық, корпоративтік, қызметтік-құқықтық, азаматтық-құқықтық, әкімшілік-құқықтық және қылмыстық-құқықтық нормалардан ауытқу ретінде қарастырылуы мүмкін [8, с. 8].

Мысалы, параға коммерциялық сатып алу үшін заңдық жауапкершілікті қарастыратын нормалар, П.И. Левченконың пікірі бойынша, коммерциялық және басқа да ұйымдардағы жұмыс тәртібін бұзып қана қоймайды, сонымен қатар оларға ұйымдастырушылық, мүліктік шығын алып келеді және мемлекет пен құқық қорғау органдарының мүддесіне қарама-қайшы келе отырып басқа да қылмыстардың, соның ішінде жария-құқықтық саласында бастауы болады [9, с.121].

«Параға коммерциялық сатып алудың тағы бір қауіпті жағы-оның салдары жекеше сектор мен мемлекетке залалын тигізуімен бірге бұл қылмыстың жасырындығында екенін айта кету керек.

Осыған байланысты, Қазақстанның Қылмыстық кодексінде параға коммерциялық сатып алуға байланысты жазаларды қатаңдату іске асырылуда. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 253 бабының бірінші бөлігіне сәйкес параға коммерциялық сатып алуға бес мың

айлық есептік көрсеткіш мөлшеріндегі айыппұл немесе сол көлемдегі түзеу жұмыстары, немесе бес жыл мерзімге дейінгі бостандығын шектеу немесе дәл осы мерзімге бостандығынан айыру қарастырылған.

Квазимемлекеттік және жекеше секторлардағы сыбайлас жемқорлық қылмыстық құқық бұзушылықтарға қарсы іс-қимыл бағыттары жоғарыда көзделген болатын, бірақ оны нақтылау бағытында, сондай-ақ жаңа бағыттарды ұсыну жасалынатын болады.

Сондықтан, осы бағытта шетелдік озық тәжірибе негіз болады. Бірнеше дамыған елдердің тәжірибесін - квазимемлекеттік және жекеше секторлардағы сыбайлас жемқорлық қылмыстық құқық бұзушылықтарға қарсы іс-қимыл бағыттарын талдауды жөн көріп отырмыз.

Финляндияда қоғам сыбайлас жемқорлықтан толықтай бас тартып отыр, олар көбінесе Ресей мен Прибалтика елдерінің компаниялары тарапынан параға сатып алу жағдайларымен кездесіп жүр. Финляндияда осындай кері құбылыспен күресу үшін арнайы заңдар, органдар жоқ, тек кешенді шаралар жүйесі ғана бар [10, б.55].

Финдік заңнамада сыбайлас жемқорлық анықтамасы жоқ. Тека 1989 жылы қабылданған қылмыстық кодексте сыбайлас жемқорлық қылмыстарының құрамдары жөнінде ережелер бар. Бұл ережелерге кейін Еуропалық кеңестің және халықаралық актілердің шараларына сай өзгерістер енгізілді, әсіресе шетелдік жария лауазымды адам, жекеше сектордағы парақорлық ұғымдары енгізілді.

Финляндияның қылмыстық кодексінің 30 тарауының 7 және 8 баптарында жекеше сектордағы параға сатып алу жөнінде айтылған: пара берушінің және үшінші тұлғалардың пайдасына әрекеттер жасау үшін пара беру және алуға тыйым салынған [11].

Финляндияның қылмыстық заңы бойынша заңды тұлға кінәлі болып есептелсе, оған 850 000 евро айыппұл салынады. Сонымен бірге, бизнестегі операцияларға шектеу қойылады [12].

Алайда, мемлекеттік сатып алулар туралы заңның 53-бабына сәйкес ұйымның басшысы немесе басқару органының мүшесі парақорлықта кінәлі болса, онда конкурстық сатып алуларға бұл ұйым қатыспайды [13].

Финляндияда сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мемлекетпен іс-қимылдың этикалық нормаларын құру мен бақылау жағдайларын туғызу, ашықтықты қамтамасыз ету, пара беру қабілеттігін төмендету және қадағалау тиімлігін жоғарлату жағдайларын қамтиды [13].

Финляндияда ресми сыбайлас жемқорлыққа қарсы билік органдары, жекеше сектор, ғылыми қауымдастық және үкіметтік емес ұйымдарды біріктеретін әділет министрлігі құрамындағы қозғалыс құрылған. Оның негізгі міндеттері: сыбайлас жемқорлық жөнінде халықтың білу жағдайын жоғарылату, халықаралық сыбайлас жемқорлыққа қарсы елдің міндеттемелерін жүзеге асыруға көмектесу, ғылыми зерттеулерді қолдау болып табылады.

Швецияның заңнамасында да сыбайлас жемқорлық анықтамасы жоқ.

Дэвид Востерфорстың айтуынша, сыбайлас жемқорлықтың заңды

анықтамасы мен нақты өлшемiнiң болмауы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға тиімсіз сипат береді. Сонымен бірге, қоғамда күдік білдіру жағдайын туғызады, соның салдарынан «кінәлілерді анықтауға бағытталған аңшылыққа» айналдырады - деп санайды [14].

Швецияның қылмыстық кодексінің 10 тарауының 5 бабында үшінші тұлғаларға артықшылықтар беру мақсатымен пара алғаны үшін санкциялар көзделген. Осы тараудың 5В бабында пара бергені үшін жауаптылық, 5D бабында – біреуге ақша немесе активтерді беру жолымен пара беруге көмектескені үшін трейдердің жауапкершілігі көзделген [15].

Швецияның қылмыстық заңында сенімді теріс пайдалану, өкілеттіктерді теріс пайдаланғаны үшін санкциялар көзделген. Бұл баптарда жекеше және квазимемлекеттік секторларда жасалған қылмыстар үшін жауаптылық бір бап көлемінде қамтылған.

Сөйтіп, Финляндия мен Швецияның тәжірибесі көрсеткендей, бұл елдерде көптеген құқықтық актілер жоқ екенін байқадық, бірақ бұл елдерде сыбайлас жемқорлық деңгейі өте төмен.

Осындай төмен деңгейдің болуының ең басты себебі қоғамның осындай құбылысқа кері көзқараспен қарауы және қоғамдық ұйымдардың осындай әрекеттерге қарсы іс-қимылда белсенді роль атқаруы болуы мүмкін, - деп есептейді мамандар. Бастысы жекеше және жария секторларда сыбайлас жемқорлыққа қарсы көзқарасты қоғамда тәрбиелеу болып табылады.

АҚШ-та жекеше сектордағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл аясында Сарбейнз-Оксли заңы қолданылады, ол бағалы қағаздар эмитент-компанияларымен есеп берудің құрамы мен тәртібін өзгертті, акционерлер, қоғамдастық және мемлекет тарапынан компанияның қызметі мен есеп беруіне бақылауды күшейтті. Бұл заң АҚШ-тың жария компанияларына, сондай-ақ АҚШ-та құрылған және басқа елде құрылған акциялары бар компаниялар қызметіне қатысты қолданылады. Сарбейнз-Оксли заңында келесі сыбайлас жемқорлыққа қарсы шаралар көзделген: компания директорлары мен лауазымды адамдарына жеке қарыз беруге шектеу қою; компания директорлары мен лауазымды адамдарына лауазымдық қылмыстар нәтижесінде қаржылық есеп талаптарының елеулі сәйкес келмеуі салдарынан мадақтау сыйақылар алудан немесе бағалы қағаздардан айыру; корпоративтік ақпарат берушілерді, яғни компания жұмысындағы кемшіліктерді хабарлайтын қызметкерлерді компания басшылығы тарапынан кек алудан қорғау; аудиторлардың компания басшылығына емес, аудит жөніндегі комитетке бағынуы [16].

Сингапурдың сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл тәжірибесі көрсеткендей, онда арнайы мемлекеттік орган – сыбайлас жемқорлық әрекеттерін тергеу бойынша бюро бар. Осы тәуелсіз мамандандырылған органның қызметкерлері мемлекеттік және жекеше секторлардағы сыбайлас жемқорлық қылмыстарын тергеумен айналысады. 1952 жылы құрылған бюро сыбайлас жемқорлық туралы Заңға сәйкес қызмет істейді. Сингапурда сыбайлас жемқорлықтың алдын алуға бағытталған арнайы акт бар – 1960

жылғы Сыбайлас жемқорлықтың алдын алу туралы Заң. Осы заңға сәйкес бюро мемлекеттік сектордан басқа, жеке сектордағы қылмыстарды басқа елдерге қарағанда тергейді. Жеке секторға осындай көзқарас, Сингапур үшін әлемдік сауданың орталығы ретінде стратегиялық мағынасы бар. Сингапурда «сыбайлас жемқорлық презумпциясы» бар, яғни егер қызметшіні құқыққа қайшы мүлік алғандығы жөнінде айыпты деп тапса, ол айыпты емес екендігін өзі дәлелдеуі керек; сот кінәліге қатысты пара сомасын қайтарумен қатар, айыппұл және (немесе) бас бостандығынан айыру жазасын үкіммен шығара алады.

Сингапурдағы арнайы өкілеттігі бар орган Қазақстандағы арнайы органға қарағанда кең өкілеттікке ие және арнайы «сыбайлас жемқорлық презумпциясы» бар екендігін көрсетті.

«Осындай тәсілді бізде енгізу және оны жүзеге асыру кезінде шешілмейтін кедергі болатын бірнеше маңызды мәселелерді туындатады: 1. Конституцияның 77-бабы 3-тармағының 1-тармақшасына сәйкес адамның кінәлі екендігі заңды күшіне енген сот үкімімен танылғанша ол жасалған қылмысқа кінәлі емес деп есептеледі. Бұл жағдайда осы норма тұлғаның жасаған әрекетіне кінәсі болмаса, қылмыстық жауапкершілікке тарту мүмкіндігіне жол бермейді, сонымен қатар әділдік артуға тыйым салады. Бұл ретте Қылмыстық кодекс тек қоғамдық қауіпті әрекетпен жасалған қылмыстарды кінәлі деп есептейді, ал қасақана немесе абайсызда әрекет жасаған адам ғана қылмысқа кінәлі деп танылады. Осыған орай, ұсынылған тәсіл Конституцияның және содан туындайтын ҚК нормаларын амалсыздан бұзуға алып келеді, өйткені қылмыс жасамаған адамның, бірақ ол табысының немесе мүлкінің растығын және заңдылығын сенімді дәлелдей алмаса, кінәсін анықтау мүмкін болмайды; 2. Сонымен қатар, Конституцияның 77-бабы 3-тармағының 6), 7), 8)-тармақшаларының ұстанымдары тұрғысынан келгенде, ұсынылған шаралар күмән туғызады.

Шынында, осы нормаларға сәйкес айыпталушы өзінің кінәсіздігін дәлелдеуге міндетті емес, ешкім өзіне-өзі қарсы айғақ беруге міндетті емес, адамның кінәлі екендігі жөніндегі кез-келген күдік айыпталушының пайдасына қарастырылады деген принциптері жарияланған. Істің мәні, ұсынылған жауапкершілік кінәсіздік презумпциясының принциптерін болғызбайды, өйткені қандай да болса табыс немесе мүлкі бар не алған барлық адамдарды кінәсіздіктен кінәлі деген жағдай туғызады. Бұл жағдайға біздің заңнама жол бере алмайды» [17, б. 515].

Сонымен, АҚШ, Швеция, Сингапур, Финляндия және өзге де сыбайлас жемқорлық қылмыстық құқық бұзушылыққа қарсы іс-қимыл бойынша озық тәжірибесі бар елдерде қолданылатын сыбайлас жемқорлыққа қарсы шаралар мемлекеттік, квазимемлекеттік және жеке секторларда өзара байланысты және бірыңғай қолданылады, себебі барлық экономика секторлары бір жүйенің компоненттері болып келеді.

Жеке сектордағы сыбайлас жемқорлық қылмыстық құқық бұзушылықтарына қарсы іс-қимыл бағытында БРИКС (Бразилия, Ресей, Үндістан, Қытай, Оңтүстік-Африка Республикасы) елдерінің басты жетістігі

«таза компаниялар туралы заңнаманың» қабылдауы болып табылады.

2013 жылдың тамыз айында Бразилияда «Компаниялардың корпоративтік жауапкерлігі туралы» заң қабылданған, осы заң бойынша алғашқы рет бұл елде заңды тұлғалардың квазиқылмыстық жауаптылығы енгізілген. Осы заң бойынша мемлекеттік қызметшілерді параға сатып алған компанияларға компанияның толық табысынан 0,1 ден 20% дейін айыппұлдар салынады, сондай-ақ келітірілген залалды толық орнын толтыру міндеті жүктеледі. Компания қызметі тоқтатылады және барлық мүлкі тәркіленіп, компания арнайы Ұлттық сыбайлас жемқор компаниялар реестріне енгізіледі [18].

Еуропа елдерінде осындай қарсы іс-қимыл бағыттары ақшаларды жылыстату және терроризмді қаржыландыру мақсатында қаржылық жүйені қолданудың жолын кесу туралы Еуропалық кеңестің 2005/60 Директивасында анықталған [19].

Ұлыбританияда 2002 жылғы қылмыстық кірістер туралы Заңы құқық қорғау органдарына және қазынашылыққа кең өкілеттік берген (құралдарды тәркілеу және оған тыйым салу) [20].

Италия ақшаны жылыстатумен күрес бағытында 29 жылғы тәжірибесінде Еуропаның қаржылық орталықтарына жатпаса да, ондағы қылмыстық ұйымдардың орын алуы олардың жасап жатқан күресінің тиімді екенін көрсетіп отыр. Ақшаны жылыстату банк секторында және банктен тыс жерлерде казино, алтын нарығында орын алады. Ақшаны жылыстатуға салған адамдар банктік емес қаржылық ұйымдарды ақшаны елден шығаруға қолданады [24, с. 369].

Сонымен, шет елдерде жекеше сектордағы сыбайлас жемқорлық қылмыстық құқық бұзушылықтарға қарсы іс-қимыл кәсіби және корпоративтік тәртіптің кодекстерін қабылдаудан, коммерциялық кәсіпорындар арасындағы қатынастарда озық коммерциялық тәжірибені мадақтаудан, жекеше сектордың ашықтығын қамтамасыз етуден, заңды тұлғалардың шынайы иелерін анықтауға бағытталған іс-шаралардан тұрады. Сонымен қатар, ішкі аудиторлық бақылау тетіктерін қолдану болып табылады.

Жаһандану дәуірінде жекеше секторда трансұлттық компаниялар көбеюде, олар өздерінің нарықтағы жағдайын пайдаланып максималды тиімді шарттарды ұсынады және қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуында ерекше роль атқарады. Сондықтан, дамыған елдерде жекеше сектор нарықта мемлекеттік сектордан үстем болып келеді.

Жекеше секторда сыбайлас жемқорлықтың дамуы елдің экономикалық дамуына кері әсер етеді. Мемлекетпен әртүрлі ресурстарды (экономикалық, табиғи, кадрлық және қаржылық) тарату экономиканың өсу қарқынын төмендетуге әкеледі. Жекеше секторда компанияны басқарушы өзінің билігін пайдаланып табыс табу мақсатымен әрекеттер жасайды, ол компания иелеріне экономикалық шығын әкеледі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Драго Кос (Drago Kos). Роль ГРЕКО и ОЭСР в установлении наилучшей

- правовой практики по предупреждению коррупции в частном секторе экономики //Мониторинг правоприменения. 2013. №2. - С.27-32
2. Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы № 986 Жарлығы. // «Заң» ақпараттық базасы
 3. Біріккен Ұлттар Ұйымының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы конвенциясын ратификациялау туралы Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 4 мамырдағы № 31 Заңы //«Заң» ақпараттық базасы
 4. Каражанова Ж.К. Квazимемлекеттік және жеке сектордағы сыбайлас жемқорлық қылмыстылығын алдын алудың өзекті мәселелері // Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университетінің хабаршысы. Гуманитарлық ғылымдар сериясы. №3 (118). – Астана: ЕҰУ, 2017. - Б. 509-512
 5. Қазақстан Республикасының Бюджет кодексі Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 4 желтоқсандағы N 95-IV Кодексі //«Заң» ақпараттық базасы
 6. Шпекбаев А. Как понятие «коррупция» распространяет на бизнес. Разбор законопроекта //https://informburo.kz/cards/kak-ponyatie-korruptsiya-rasprostranyat-na-biznes-razbor-zakonoproekta.html 05.11.2022.
 7. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V Заңы //«Заң» ақпараттық базасы
 8. Красноусов С.Д. Коммерческий подкуп как форма коррупции в частном секторе: понятие и противодействие: автореф.... канд. юрид. наук. 12.00.08, Владивосток, 2012. - 27 с.
 9. Левченко П.И. Криминологическая и уголовно-социологическая характеристики коммерческого подкупа /П.И. Левченко // Юрист-правовед. - 2014. - № 5 (66). - С. 121–124.
 10. Joutsen M., Keränen J. Corruption and the Prevention of Corruption in Finland. Helsinki, 2009. – 120 p.
 11. The Criminal Code of Finland (39/1889, Amendments up to 766/201 5 Included). 2015. //https://www.unodc.org/res/cld/document/fin/the-criminal-code-of-finland_html/Criminal_code_of_Finland.pdf 05.11.2022.
 12. Laki liiketoimintakiellosta (1059/1985) // http: //www. finlex. fi/fi/laki/alkup/1985/19851059 05.11.2022.
 13. Laki julkisista hankinnoista (348/2007) https:// finlex.fi/fi/laki/kaannokset/2007/en20070348 05.11.2022.
 14. Korruption. Justitiekanslietens betänkande 2003/04:JuU21 // https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/ arende/ betanken de/ korruption_ GR01JU21 05.11.2022.
 15. Brottsbalk (1962:700) // https://lagen.nu/1962:700 05.11.2022.
 16. Corporate Accountability: Sarbanes-Oxley Act of 2002: (P.L. 107-204) // https://www.everycrsreport.com/files/20020827_RL31554_81c337259809bd1f90d40847697b5e8f16f923c1.pdf 05.11.2022.
 17. Каражанова Ж.К. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы көзқарасты қалыптастырып алдын алуда мемлекеттік органдар қызметінің рөлі //Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. Гуманитарлық ғылымдар сериясы.– 2017. – № 5(120). – Астана: ЕҰУ. – Б. 510-516.
 18. LEI № 12.846, DE 1e DE AGOSTO DE 2013. //http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/_ato2011-2014/2013/lei/112846.htm 05.11.2022.
 19. Directive 2005/60/EC (OJ No L 309, 25.11.2005, p.15) of the European Parliament and of the Council. //http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32006L0070 05.11.2022.
 20. Serious Crime Act 2015.// https:// www.gov. uk/ government /collections/ serious-crime-bill 05.11.2022.

21. Противодействие коррупции: новые вызовы : монография / С.Б. Иванов, Т.Я. Хабриева, Ю.А. Чиханчин [и др.]; отв. ред. Т.Я. Хабриева. - М. : Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации: ИНФРА-М, 2016. - 384с.

МРНТИ 10.31.41

ОБРАЩЕНИЕ ВЗЫСКАНИЯ НА ЕДИНСТВЕННОЕ ЖИЛОЕ ПОМЕЩЕНИЕ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ И РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ

РЕСЕЙ ФЕДЕРАЦИЯСЫ МЕН ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЖАЛҒЫЗ ТҰРҒЫН ҮЙ-ЖАЙҒА ӨНДІРІП АЛУ: САЛЫСТЫРМАЛЫ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ТАЛДАУ

Процалыгин Роман Александрович

*доцент кафедры гражданского права, кандидат юридических наук
Новосибирского военного ордена Жукова институт
имени генерала армии И.К. Яковлева
войск национальной гвардии Российской Федерации;
Сибирский государственный университет путей сообщения*

*азаматтық құқық кафедрасының доценті, Новосибирск әскери
орденінің заң ғылымдарының кандидаты Жукова институт
армия генералы И. К. Яковлев атындағы
Ресей Федерациясының ұлттық гвардиясының әскерлері;
Сібір мемлекеттік қатынас жолдары университеті
e-mail: Rap83@mail.ru*

Аннотация: в научной статье рассматривается проблема обращения взыскания на единственное жилое помещение собственника-должника в Российской Федерации и Республике Казахстан. На основе проведенного анализа законодательства, судебной практики и доктринальных источников выявлены основные подходы к решению данной проблемы. По результатам научной работы сформулированы выводы и рекомендации, направленные на устранение существующей проблемы, путем совершенствования правового регулирования обращения взыскания на единственное жилое помещение собственника-должника в Российской Федерации и Республике Казахстан.

Ключевые слова: обращение взыскания, жилое помещение, прекращение права собственности, исполнительский иммунитет, собственник-должник.

Аннотация: ғылыми мақалада Ресей Федерациясы мен Қазақстан Республикасындағы меншік иесі-борышкердің жалғыз тұрғын үй-жайына өндіріп алу мәселесі қарастырылады. Заңнаманы, сот практикасын және доктриналық дереккөздерді талдау негізінде осы мәселені шешудің негізгі тәсілдері анықталды. Ғылыми жұмыстың нәтижелері бойынша Ресей Федерациясы мен Қазақстан Республикасында меншік иесі-борышкердің жалғыз тұрғын үй-жайына өндіріп алуды құқықтық реттеуді жетілдіру

жолымен бар проблеманы жоюға бағытталған тұжырымдар мен ұсынымдар тұжырымдалған.

Түйінді сөздер: өндіріп алу, Тұрғын үй-жай, меншік құқығын тоқтату, орындаушылық иммунитет, меншік иесі-борышкер.

Нестабильная геополитическая обстановка в мире, формирование многополярного мирового правопорядка, стремительно развивающийся финансовый и экономический кризис в мировой экономике требуют консолидации, развития и укрепления торгово-экономических отношений между государствами – странами участниками Содружества Независимых Государств. В целях преодоления надвигающегося кризиса и стагнации экономик государств необходимо, в том числе, адекватное правовое регулирование отношений экономического товарооборота. Увеличение уровня инфляции, снижение покупательской способности населения приводят не только к негативным финансовым, но и правовым последствиям для физических лиц. Одним из таких последствий выступает возможность обращения взыскания на имущество должника, в случае неисполнения или ненадлежащего исполнения обязательства. В законодательстве об исполнительном производстве Республики Казахстан, также, как и в Российской Федерации закреплена соответствующая возможность. Обращение взыскания на имущество должника в связи с неисполнением или ненадлежащим исполнением гражданско-правовых обязательств по своей сути представляет собой одно из оснований прекращения права собственности. При этом, как правило, речь идет о принуждении, которое является институтом характерным для публичных отраслей права. Однако действующее гражданское законодательство Российской Федерации и Республики Казахстан содержит правовые предписания, предусматривающие судебный, принудительный порядок обращения взыскания на имущество должника. При этом в рамках данных правоотношений происходит реализация мер гражданско-правовой ответственности, которая может носить как договорный, так и деликтный характер [1, с. 153-162].

В настоящее время в Российской Федерации, в практике реализации норм, регламентирующих возможность обращения взыскания на единственное жилое помещение собственника – должника сложилась неоднозначная ситуация и правовая неопределенность. Связано это с тем, что в отношении жилого помещения, которое является единственным, действует так называемый иммунитет от взысканий, установленный гражданским процессуальным законодательством. Следует согласиться с мнением Е.П. Чорновола и О.Е. Чорновол в том, что «безусловно, гражданско-правовой охране достоин всякий интерес, который не нарушает границ закона или индивидуальной свободы другой личности» [2, с. 140]. Вместе с тем, Конституционный Суд Российской Федерации в своем решении указал на то обстоятельство, что наличие норм об исполнительском иммунитете, действующем в отношении единственного жилого помещения, не является основанием безусловного отказа в обращении взыскания на жилое

помещение собственника – должника.

В законодательстве Республики Казахстан установлены иные правовые предписания. В ст. 61 Закона Республики Казахстан от 02.04.2010 г. № 261-IV «Об исполнительном производстве и статусе судебных исполнителей» [3] приводится перечень имущества, обращение взыскания на которое не допустимо. При этом в данном перечне отсутствует указание на единственное жилое помещение должника.

Кроме того, ст. 250-1 Гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан [4] содержит правило, согласно которому при невозможности погашения задолженности за счет иного имущества либо при недостаточности имущества, взыскатель либо судебный исполнитель, вправе обратиться в суд с заявлением об обращении взыскания на недвижимое имущество должника. Буквальное толкование данной нормы, дает понять, что имеется в виду любое недвижимое имущество, включая жилые помещения.

Согласно п.п. 1 п. 1 ст. 29 Закона Республики Казахстан от 16.04.1997 г. № 94 «О жилищных отношениях» [5] (далее – Закон «О жилищных отношениях») допускается обращение взыскания на жилище вместе с земельным участком по долгам собственника. При этом каких-либо исключений для единственного жилого помещения в рассматриваемой норме не содержится. Однако, в силу правовых предписаний рассматриваемой статьи закона, сделана оговорка, согласно которой при принудительном прекращении права собственности граждан, относящихся к социально уязвимым слоям населения, на единственное жилище на территории Республики Казахстан, выселение в отопительный сезон запрещается.

Исходя из анализа указанных нормативных актов, какие-либо ограничения, установленные для обращения взыскания на единственное жилое помещение должника, в казахстанском законодательстве отсутствуют.

В Российской Федерации анализируемый вопрос приобрел особую актуальность в последние несколько лет, в связи с внесением в 2015 году в Федеральный закон Российской Федерации от 26.10.2002 года № 127-ФЗ «О несостоятельности (банкротстве)» [6] изменений, предусматривающих процедуру банкротства физического лица и обращения взыскания на имущество гражданина - должника. Представляется, что изменение действующего законодательства в указанной сфере и формирование соответствующей судебной и арбитражной практики, влекут за собой не только трансформацию отраслевого законодательства, но и пересмотр основополагающих принципов, которые были незыблемы на протяжении достаточно длительного времени. Одним из конституционных принципов, предусмотренных ст.ст. 25, 40 Конституции РФ является принцип неприкосновенности жилища и недопустимости его произвольного лишения. В жилищном праве данный принцип является основополагающим и находит свое развитие в ст. 3 Жилищного кодекса РФ (далее – ЖК РФ) одной из граней которого является формулировка о недопустимости выселения из

жилища или ограничения в праве пользования жилым помещением.

В развитие положений указанного принципа, правовые предписания ст. 446 Гражданского процессуального кодекса РФ (далее – ГПК РФ) устанавливают иммунитет от притязаний кредиторов гражданина на жилище, которое является единственно пригодным жилым помещением для должника и членов его семьи, за исключением жилых помещений, являющихся предметом ипотеки. «Данное законоположение, защищая интересы должника, в некоторых случаях игнорирует законные интересы кредитора, не отвечая принципам разумной достаточности, и дает должнику возможность для злоупотребления правом с целью увода имущества от обращения взыскания», - отмечает Г.Г. Павлова [7, с. 73].

В настоящее время законодательство Республики Казахстан подвергается активному реформированию, вносятся многочисленные изменения в нормативные правовые акты. На рассмотрение Мажилиса Парламента Республики Казахстан внесен проект Закона Республики Казахстан «О восстановлении платежеспособности и банкротстве граждан Республики Казахстан» [8] в рамках которого предлагается установить запрет на обращение взыскания в отношении единственного жилого помещения должника. В п. 3 ст. 38 указанного проекта внесено правовое предписание, согласно которому, в состав имущественной массы не включается имущество, на которое не может быть обращено взыскание в соответствии с законодательством Республики Казахстан об исполнительном производстве, а также единственное жилище должника, не являющееся обеспечением исполнения обязательств.

Как представляется, данное законодательное закрепление о невозможности обращения взыскания на единственное жилое помещение, без каких-либо ограничений, может повлечь за собой шлейф правовых проблем и злоупотреблений, которые в настоящее время пытаются преодолеть правоприменительные органы в Российской Федерации.

В судебной практике Российской Федерации, практике высших судебных инстанций и юридической литературе правовые положения о недопустимости обращения взыскания на единственное жилое помещение неоднократно становились предметом дискуссии. Так, по мнению Д.В. Иванова и В.М. Огневенко: «в настоящее время на законодательном уровне не урегулирован порядок обращения взыскания на единственное жилое помещение должника, если оно не является предметом залога или ипотеки, что позволяет должнику чувствовать себя «безнаказанно», в т.ч. и при возбужденном исполнительном производстве» [9, с. 79].

Исходя из анализа точек зрения и материалов судебной практики, следует сделать вывод о том, что краеугольным камнем в данном споре является стоимость единственного жилого помещения и его общая площадь, на которое установлен иммунитет от обращения взыскания, при отсутствии иного имущества у должника – собственника данного жилья. В целом, исходя из анализа судебной практики и доктринальных источников, подходы

к решению данного вопроса можно сгруппировать следующим образом.

Первый подход предполагает недопустимость обращения взыскания на единственное жилое помещение собственника – должника, в связи с тем, что жилые помещения являются не только объектом экономического товарооборота, но и выполняют более важную социальную функцию по удовлетворению потребностей граждан в жилище.

Кардинально противоположный подход к решению рассматриваемого вопроса, состоит в возможности обращения взыскания на единственное жилое помещение высокой стоимости и превышающее по общей площади средние размеры, необходимые для удовлетворения среднестатистических потребностей в жилище.

Третий подход сводится к возможности обращения взыскания на часть или долю указанного жилого помещения с сохранением права собственности должника на оставшуюся часть жилого помещения.

Четвертый подход, можно свести к возможности обращения взыскания на единственное жилое помещение в исключительных случаях, прямо предусмотренных законом.

При этом вопрос возможности обращения взыскания на единственное жилое помещение неоднократно становился предметом рассмотрения высших судебных инстанций, в том числе Конституционного Суда Российской Федерации. Так, в определении Конституционного Суда РФ от 04.12.2003 года № 456-О «Об отказе в принятии к рассмотрению запроса Октябрьского районного суда города Ижевска о проверке конституционности абзацев первого и второго пункта 1 статьи 446 Гражданского процессуального кодекса Российской Федерации» [10] данный вопрос оценивался с позиции соответствия правовых предписаний ст. 446 ГПК РФ конституционным положениям. В данном судебном акте было указано на то обстоятельство, что рассматриваемая норма направлена на защиту конституционного права на жилище, а также на обеспечение охраны государством достоинства личности, условий нормального существования и гарантий социально-экономических прав.

Вместе с тем, анализируемое решение Конституционного Суда РФ содержало одно важное указание, которое, как представляется, и породило существование различных подходов к решению рассматриваемого вопроса. В частности, было акцентировано внимание законодателя на возможности конкретизации данного регулирования в части, касающейся размеров такого жилого помещения. С момента вынесения данного определения прошло восемнадцать лет, на протяжении которых законодатель так и не счел нужным восполнить данный пробел, на который было указано, в том числе и Конституционным Судом РФ.

Еще в одном постановлении Конституционного Суда РФ от 14.05.2012 года № 11-П 2 «По делу о проверке конституционности положения абзаца второй части первой статьи 446 Гражданского процессуального кодекса Российской Федерации в связи с жалобами граждан Ф.Х. Гумеровой и Ю.А. Шикунова» было указано, что в целях реализации конституционного

принципа соразмерности при обеспечении защиты прав и законных интересов кредитора (взыскателя) и гражданина-должника как участников исполнительного производства – исполнительский иммунитет должен распространяться на жилое помещение, которое по своим объективным характеристикам (параметрам) является разумно достаточным для удовлетворения конституционно значимой потребности в жилище как необходимом средстве жизнеобеспечения [11]. Таким образом, высшей судебной инстанцией было указано не только на необходимость законодательных изменений в рассматриваемой сфере, но и на обеспечение баланса интересов кредиторов и должника – собственника единственного жилого помещения. При этом следует учитывать, что в случае обращения взыскания на единственное жилое помещение, в соответствии с ЖК РФ, формы удовлетворения потребностей в жилье могут быть различными [12, с. 79].

В настоящее время, в связи с ростом числа обращений физических лиц с требованием о признании неплатежеспособными (банкротом), возросло число споров, связанных с возможностью обращения взыскания на единственное жилое помещение. Это связано с тем, что ст. 213.25 Федерального закона РФ «О несостоятельности (банкротстве)» содержит бланкетную норму, в соответствии с которой взыскание не может быть обращено на имущество, определяемое гражданским процессуальным законодательством. При этом Верховный Суд РФ в п. 3 постановления Пленума Верховного Суда РФ от 25.12.2018 года № 48 «О некоторых вопросах, связанных с особенностями формирования и распределения конкурсной массы в делах о банкротстве граждан» указал на недопустимость обращения взыскания на единственное пригодное для постоянного проживания жилое помещение, не обремененное ипотекой, в ситуации банкротства должника [13]. В обоснование данного решения был заложен принцип защиты конституционного права на жилище самого гражданина-должника и членов его семьи, а также обеспечение нормальных условий существования и гарантий социально-экономических прав.

В свете изложенного особый интерес вызывает постановление Конституционного Суда РФ от 26.04.2021 года № 15-П «По делу о проверке конституционности положений абзаца второй части первой статьи 446 Гражданского процессуального кодекса Российской Федерации и пункта 3 статьи 213.25 Федерального закона «О несостоятельности (банкротстве)» в связи с жалобой гражданина И.И. Ревкова» [14], которое, как представляется, изменит сложившуюся судебную практику по рассматриваемому вопросу. В данном судебном решении были сформулированы следующие знаковые выводы, о возможности обращения взыскания на единственное жилое помещение собственника – должника, которые идут вразрез с нормами действующего процессуального законодательства.

Во-первых, при обращении взыскания на жилое помещение необходимо учитывать норму предоставления жилья, применимую для договора социального найма жилого помещения на каждого члена семьи

собственника жилого помещения.

Во-вторых, в результате обращения взыскания на жилое помещение не должно происходить изменения места жительства собственника-должника и членов его семьи относительно границ поселения.

В-третьих, должна учитываться рыночная цена жилого помещения, на которое обращается взыскание, и размер непогашенной части долга собственника-должника.

В-четвертых, если собственник жилого помещения в рамках заключаемого соглашения с участниками исполнительного производства или производства по делу о несостоятельности (банкротстве) согласится на ухудшение жилищных условий, вышеуказанные обстоятельства могут вообще не соблюдаться.

Думается, что в рамках указанного решения Конституционный Суд РФ взял на себя функции законодателя, по сути, сформулировав норму, содержащую критерии и условия обращения взыскания на единственное жилое помещение собственника – должника. Таким образом, данное решение высшей судебной инстанции является ярким примером признания за судебным прецедентом силы источника права, не характерного для Романо-германской правовой семьи.

Вместе с тем, несмотря в целом на рациональность указанных обстоятельств, при которых возможно обращение на единственное жилое помещение собственника – должника, представляется излишним и не конституционным возмощность ухудшения жилищных условий на основе соглашения, которое может быть заключено должником и другими участниками исполнительного или конкурсного производства. Как верно отмечают В.А. Колбина и Е.Л. Невзгодина, «...любое регулирование рассматриваемых отношений должно предполагать наличие судебного контроля в сфере вопросов, касающихся обращения взыскания на единственное жилое помещение» [15, с. 77]. Тем более не совсем понятно, в какой форме должно заключаться данное соглашение и о каком соглашении может идти речь, если в соответствии с п. 4 ст.3 ЖК РФ никто не может быть выселен из жилища или ограничен в праве пользования жилым помещением, за исключением случаев, установленных федеральным законодательством. В настоящее время ни в ЖК РФ, ни в иных федеральных законах подобного обстоятельства не предусмотрено. В рамках обращения взыскания на жилое помещение представляется необходимым соблюдение баланса прав и законных интересов собственника жилья – должника и кредиторов [16, с. 15-19].

Представляется, что указанное решение Конституционного Суда РФ и применение сформулированных условий обращения взыскания на жилое помещение собственника – должника, без их законодательного закрепления и детализации открывает широкий простор для судебной практики и формирования разрозненной судебной и арбитражной практики по данному вопросу. Как верно отмечает В.А. Болдырев, «... как раз процедура принудительного исполнения к настоящему моменту представляет собой

наибольшую проблему» [17, с. 323].

С учетом вышеизложенного, представляется необходимым в законодательстве Российской Федерации и Республике Казахстан закрепить минимальный размер нормы общей площади, на которую не может быть распространено взыскание, как для собственника жилого помещения, так и для членов семьи собственника – должника. При этом данный размер, как представляется должен быть несколько больше нормы предоставления, предусмотренной для договора социального найма жилого помещения, исходя из принципа справедливости.

Кроме того, исходя из принципа юридического равенства участников жилищных отношений, минимальный размер жилого помещения, на который не допускается обращение взыскания, должен быть установлен на уровне федерального законодательства в рамках ЖК РФ и Закона Республики Казахстан «О жилищных отношениях». Это связано с тем, что в законодательстве установлены единые критерии для определения неплатежеспособности (банкротства) физического лица, а также на уровне федерального законодательства регламентируется порядок осуществления исполнительного производства и обращения взыскания на имущество должника. В связи с чем, думается, что относительно нормы общей площади жилого помещения, на которое не может быть обращено взыскание, должны быть установлены единые минимальные размеры, а не отсылка к минимальной норме предоставления по договору социального найма. Следует согласиться с мнением Д.Б. Савельева о необходимости научного обоснования экономическими и социологическими исследованиями того, какие нормативы обеспеченности жильем при современном уровне развития общества считать нормой, а какие явным превышением нормы [18, с. 113].

Помимо этого, на законодательном уровне следует предусмотреть возможность раздела жилого помещения, в целях обращения взыскания на выделенную долю собственника – должника, при условии соблюдения установленных минимальных норм жилого помещения, на которые не может распространяться взыскание.

Резюмируя вышеизложенное, представляется необходимым внести комплексные изменения в нормы действующего законодательства Российской Федерации и Республики Казахстан, предусмотрев возможность обращения взыскания на единственное жилое помещение собственника – должника, при соблюдении норм общей площади жилого помещения, на которое не может быть обращено взыскание, либо долю в праве собственности на указанное имущество. В связи с тем, что обращение взыскания на жилое помещение прекращает право собственности на данное недвижимое имущество, либо долю в праве собственности, которое имеет важное социальное значение, представляется необходимым основания, условия и порядок обращения взыскания законодательно закрепить в нормах Жилищного кодекса РФ, а также Закона Республики Казахстан «О жилищных отношениях». Кроме того, в Российской Федерации необходимо внести соответствующие изменения в норму ст. 446 ГПК РФ и иные

отраслевые федеральные законы, а в Республике Казахстан скорректировать п. 3 ст. 38 проекта Закона Республики Казахстан «О восстановлении платежеспособности и банкротстве граждан Республики Казахстан», относительно возможности обращения взыскания на единственное жилое помещение собственника – должника, при соблюдении условий, установленных жилищным законодательством.

Список использованной литературы

1. Шепель, Т.В. Соотношение договорной и деликтной ответственности медицинской организации перед пациентом // Вестник Томского государственного университета. Право. – 2020. – № 38. – С. 153-162.

2. Чорновол, Е.П., Чорновол О.Е. К вопросу о компенсации морального вреда вследствие нарушения имущественных прав граждан // Российская правовая система в контексте обеспечения прав и свобод человека и гражданина: теория и практика: материалы II Всероссийской научно-практической конференции с международным участием, посвященной Дню юриста / отв. ред. Е. П. Чорновол, И. Н. Бородина. – Курган: Курганский государственный университет, 2018. – С. 137-155.

3. Об исполнительном производстве и статусе судебных исполнителей: закона Республики Казахстан от 02.04.2010 г. № 261-IV [Электронный ресурс] – электрон. дан. – Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан. – 2022. – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus>

4. Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан от 31.10.2015 г. № 377-V ЗРК [Электронный ресурс] – электрон. дан. – Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан. – 2022. – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus>

5. О жилищных отношениях: закон Республики Казахстан от 16.04.1997 г. № 94 [Электронный ресурс] – электрон. дан. – Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан. – 2022. – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus>

6. О несостоятельности (банкротстве): федеральный закон РФ от 26.10.2002 г. № 127-ФЗ // Собрание законодательства РФ. – 2002. – № 43. – Ст. 4190.

7. Павлова, Г.Г. Некоторые особенности обращения взыскания на жилое помещение // Вестник Уральского института экономики, управления и права. – 2019. – № 1 (46). – С. 72-76.

8. О проекте Закона Республики Казахстан «О восстановлении платежеспособности и банкротстве граждан Республики Казахстан»: постановление Правительства Республики Казахстан от 29.04.2022 г. № 271 [Электронный ресурс] – электрон. дан. – Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан. – 2022. – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus>

9. Иванов, Д.В, Огневенко, В.М. О возможности обращения взыскания на единственное жилое помещение должника // Вестник Барнаульского юридического института МВД России. – 2019. – № 1 (36). – С. 79-80.

10. Об отказе в принятии к рассмотрению запроса Октябрьского районного суда города Ижевска о проверке конституционности абзацев первого и второго пункта 1 статьи 446 Гражданского процессуального кодекса Российской Федерации: определение Конституционного Суда РФ от 04.12.2003 г. № 456-О // Вестник Конституционного Суда РФ. – 2004. – № 3.

11. По делу о проверке конституционности положения абзаца второй части первой статьи 446 Гражданского процессуального кодекса Российской Федерации в связи с жалобами граждан Ф.Х. Гумеровой и Ю.А. Шикунова: постановление Конституционного Суда РФ от 14.05.2012 № 11-П 2 // Собрание законодательства РФ. – 2012. – № 21. – Ст. 2697.

12. Головизнин, А.В. Наемные дома как новая форма удовлетворения потребностей граждан в жилье // Правовая регламентация оказания услуг в жилищно-коммунальной сфере: опыт, проблемы, перспективы. Сборник статей по итогам межрегиональной научно-практической конференции. – Волгоград, 2014. – С. 30-33.

13. О некоторых вопросах, связанных с особенностями формирования и распределения конкурсной массы в делах о банкротстве граждан: постановление Пленума Верховного Суда РФ от 25.12.2018 г. № 48 // Бюллетень Верховного Суда РФ. – 2019. – № 2.

14. По делу о проверке конституционности положений абзаца второй части первой статьи 446 Гражданского процессуального кодекса Российской Федерации и пункта 3 статьи 213.25 Федерального закона «О несостоятельности (банкротстве) в связи с жалобой гражданина И.И. Ревкова: постановление Конституционного Суда РФ от 26.04.2021 г. № 15-П // Собрание законодательства РФ. – 2021. – № 19. – Ст. 3290.

15. Колбина, В.А., Невзгодина, Е.Л. Обращение взыскания на единственное жилье гражданина при банкротстве // Вестник Омского университета. Серия: Право. – 2020. – Т. 17. – № 1. – С. 69-81.

16. Вербина, О.Л. Права участников долевого строительства жилья в Российской Федерации: проблемы реализации // Правовые вопросы недвижимости. – 2014. – № 1. – С. 15-19.

17. Болдырев, В.А. Конструкция юридического лица несобственника: опыт цивилистического исследования. – М.: Статут, 2012. – 366 с.

18. Савельев, Д.Б. Явное превышение разумной потребности в жилище как критерий обращения взыскания на единственное жилое помещение должника-гражданина // Вестник Вятского государственного гуманитарного университета. – 2013. – № 3-1. – С. 111-113.

МРНТИ 10.79.01

ИНСТИТУТ МЕДИАЦИИ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСТЕГІ МЕДИАЦИЯ ИНСТИТУТЫ

Тайжанова Екатерина Ерлановна

магистр права, преподаватель кафедры уголовно-правовых дисциплин

Alikhan Bokeikhan University

құқық магистрі, Alikhan bokeikhan University қылмыстық-құқықтық

пәндер кафедрасының оқытушысы

e-mail: tayzhanova@list.ru

Аннотация: в данной статье рассмотрена правовая природа института медиации в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан. Приведена краткая историческая справка о возникновении медиации, а также процесс внедрения института медиации на территории нашего государства. Приведены права, предоставленные медиатору в процессе урегулирования конфликтных ситуаций, а также трудности осуществления медиативного урегулирования конфликтов.

Ключевые слова: медиация, уголовный процесс, медиатор, судопроизводство.

Аннотация: бұл мақалада Қазақстан Республикасының қылмыстық сот ісін жүргізудегі медиация институтының құқықтық табиғаты қарастырылған. Медиацияның

пайда болуы туралы қысқаша тарихи анықтама, сондай-ақ біздің мемлекетіміздің аумағында медиация институтын енгізу процесі келтірілген. Медиаторға жанжалды жағдайларды реттеу процесінде берілген құқықтар, сондай-ақ жанжалдарды медиативтік реттеуді жүзеге асырудағы қиындықтар келтірілген.

Түйінді сөздер: медиация, қылмыстық процесс, медиатор, сот ісін жүргізу.

Медиация новое слово получившее популярность в юриспруденции не так давно, но так ли нов этот институт. Медиация (от англ. Mediation - посредничество) по сути своей означает участие третьей незаинтересованной стороны в поисках соглашения в конфликтной ситуации.

Как показывает история институт медиации возник во второй половине XX века. Местом его происхождения можно назвать несколько стран – США, Австралия и Великобритания, объединенных англосаксонской системой права. Позже такой способ разрешения конфликтов распространился и в странах Европы, а в настоящее время его активно используют в Японии, Китае, Корее и многих других странах. В различных зарубежных странах, к примеру, в Австрии, Германии, программы медиации в уголовных делах предусмотрены уголовным законодательством, согласно которому прокурор в праве направлять уголовные дела для организации посредничества между пострадавшим и правонарушителем, по итогам которого возможно прекращение уголовного преследования. В 20-е годы прошлого столетия на территории нынешней Российской Федерации существовали и активно работали Примириательные камеры, которые широко действовали в рамках профессиональных союзов. Целью создания данных камер являлось разрешение конфликтов, требующих вмешательства государственных органов, Примириательные Камеры выступали как государственные органы. Конфликтные ситуации передавались в Примириательные камеры только по согласию обеих сторон, а также с предварительным заявлением. Важно отметить, что в истории медиации в Уголовном праве, огромную роль играли сельские Примириательные Камеры, поскольку в них рассматривались мелкие бытовые дела, хулиганство, оскорбления, дела о побоях и другие. И пусть при обнаружении признаков уголовного деяния, дело подлежало выделению и немедленному направлению в народный суд, Примириательные Камеры, спустя годы, внесли свою лепту в формирование института медиации в уголовном процессе [4].

В некоторых странах медиация преимущественно развивается по делам несовершеннолетних. На сегодняшний день Казахстан также не остался в стороне, и также активно развивает институт медиации в уголовном судопроизводстве на территории республики. Начало положил принятый закон о медиации.

28 января 2011 года Президент РК подписал Закон РК «О медиации». В уголовном процессе участие медиатора регламентировано законодателем статьями 64, 71 и 85 УПК РК [2]. Конечно, в сфере регулирования гражданско – правовых отношений медиация имеет обширное применение в силу характера отношений участников спорных конфликтных ситуаций, но

применение медиации в уголовном судопроизводстве является не менее актуальной.

В Казахстане разрешение конфликтов посредством медиации применяется на примере применения ее странами ближнего и дальнего зарубежья. Введение института медиации в практику разрешения уголовных конфликтов решались многие проблемы – например сокращение затрат государства на судебный процесс.

Проводя аналогию примирения сторон нашей страны с европейскими странами можно заметить, что принципы проведения медиации не отличаются от европейских. В статье 4 Закона о Медиации закреплены следующие принципы проведения данной процедуры:

- 1) Добровольность;
- 2) Равноправие сторон медиации;
- 3) Независимость и беспристрастность медиатора;
- 4) Недопустимость вмешательства в процедуру медиации;
- 5) Конфиденциальность.

Вопросы урегулирования конфликтных ситуаций путем медиации возложены на медиатора. Согласно большому юридическому словарю, медиатором, является третье нейтральное, независимое лицо (посредник, примиритель), помогающее сторонам разрешить имеющийся конфликт, спор [5]. Какие же права предоставлены медиатору в уголовном процессе согласно УПК РК:

- 1) знакомится с информацией, предоставляемой сторонам медиации органом, ведущим уголовный процесс;
- 2) знакомится с данными об участниках уголовного процесса, являющихся сторонами медиации;
- 3) встречаться с участниками уголовного процесса, являющимися сторонами медиации, наедине и конфиденциально без ограничения количества и продолжительности встреч в соответствии с уголовно – процессуальным законом;
- 4) содействовать сторонам в заключение соглашения о достижении примирения в порядке медиации.

Соответственно вместе с правами обязательно возлагаются и обязанности:

- 1) при проведении медиации действовать только с согласия сторон медиации;
- 2) до начала медиации разъяснить сторонам медиации ее цели, а также их права и обязанности;
- 3) не разглашать сведения, ставшие ему известными в связи с проведением процедуры медиации.

Медиатор вправе с согласия сторон осуществлять процедуру медиации с момента регистрации заявления и сообщения об уголовном правонарушении и на последующих стадиях уголовного процесса до вступления приговора в законную силу.

Согласно Закону «О медиации» сферой применения медиации

определены споры и конфликты в гражданских, трудовых, семейных и иных правоотношениях с участием физических и юридических лиц, а также рассматриваемые в ходе уголовного производства по делам о преступлениях небольшой и средней тяжести. Стоит также отметить, ссылаясь на этот же закон, что процедура медиации не применяется по уголовным делам о коррупционных преступлениях и иным преступлениям против интересов государственной службы и государственного управления (п. 4, ст. 1) [1].

Основанием применения медиации в уголовном процессе остаются нормы Уголовного кодекса, закрепленные в статье 68. Действующий на данный момент Уголовный Кодекс Республики Казахстан допускает разрешает уголовно – правовых конфликтов путем медиации. Более того, применение урегулирования конфликта путем применения медиации является одним из оснований освобождения от уголовной ответственности. В соответствии с ч. 1 ст. 68 Уголовного кодекса РК, лицо, совершившее уголовный проступок или преступление небольшой, или средней тяжести, не связанное с причинением смерти, подлежит освобождению от уголовной ответственности, если оно примирилось с потерпевшим, заявителем, в том числе в порядке медиации и загладило причиненный вред. Количество прекращенных уголовных дел с заключением медиативных соглашений увеличивается с каждым годом. В основном, медиаторы проводили примирительные процедуры по фактам совершения хулиганств, краж и самоуправств [3].

Ряд оснований применения медиации по уголовным делам следующий:

- учитываются критерии тяжести совершенного уголовного правонарушения;
- потерпевшим должно быть физическое лицо;
- имеют место воля или желание сторон конфликта пойти на применение посредством медиации, то есть добровольность применения;
- в обязательном порядке правонарушитель должен загладить вред, причиненный потерпевшему [6].

Медиация характеризуется как самостоятельная процедура, применяемая в рамках уголовного процесса с целью примирения сторон, а также дальнейшего прекращения уголовного преследования. Помимо прочего, институт медиации предоставляет обвиняемому найти компромисс с потерпевшим, путем возмещения причинённого вреда.

Помимо того, законодатель предусмотрел возможность заключения медиации по тяжким видам преступлений в отношении отдельных граждан (несовершеннолетние, беременные женщины, женщины, имеющие малолетних детей, мужчины, воспитывающие в одиночку малолетних детей, женщины в возрасте 58 и более лет, мужчины в возрасте 63 и более лет). Вышеуказанные лица могут быть освобождены от уголовной ответственности, если они впервые совершили тяжкое преступление, не связанное с причинением смерти или тяжкого вреда здоровью человека, если они примирились с потерпевшим, заявителем, в том числе в порядке медиации, и загладили причиненный вред.

В соответствии со статьей 27 Закона РК «О медиации» соглашение об урегулировании конфликта, достигнутое сторонами при проведении медиации в ходе уголовного процесса, представляет собой соглашение об урегулировании конфликта путем заглаживания, причиненного потерпевшему вреда и примирения лица, совершившего правонарушение, с потерпевшим.

Итак, в целом можно подытожить, что институт медиации очень выгоден для того лица, которое совершило противоправное деяние в виде уголовного проступка или преступления небольшой тяжести, средней, не связанного с причинением смерти, если оно примирилось с потерпевшим и загладило причиненный вред. Разумеется, не стоит упускать, что для определенной категории правонарушителей законодателем допускается применение медиации и при совершении впервые тяжкого преступления, о чем ранее уже было сказано.

В целом медиация избавляет стороны от формальных процедур, свойственных судопроизводству. Личное участие сторон в урегулировании спора, их совместный поиск выхода из конфликтной ситуации, осознание необходимости найти совместный выход из конфликта в рамках соблюдения закона. В то же время государство не должно в уголовно – правовой сфере допускать слабость защиты потерпевшего при примирении сторон посредством института медиации.

Мнения относительно применения медиации в уголовном судопроизводстве двойственны, с одной стороны медиативное урегулирование обеспечит разгрузку судов, с другой необходимо более детально обработать данный механизм, чтобы имеющаяся процедура не стала препятствовать осуществлению правосудия.

Список использованной литературы

1. Закон о Медиации Республики Казахстан от 28 января 2011 года № 401-IV.
2. Уголовно – процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V ЗРК.
3. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК.
4. Декрет СНК. Положение о примирительных камерах и третейских судах. 1922 г.
5. Большой юридический словарь.
6. Медиация в уголовном процессе Республики Казахстан. Е.М. Мицкая (Мицкая Е.В. Медиация в уголовном процессе РК //Науч.ежегодник Ин-та философии и права Урал. отд-ния Рос. акад. Наук, 2018. Т. 18, вып. 3, с. 103-121)

ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМА ҚАҒИДАТТАРЫ ЖҮЙЕСІН ЗАҢНАМАЛЫҚ РЕТТЕУГЕ ТӘН МӘСЕЛЕЛЕР

ХАРАКТЕРНЫЕ ВОПРОСЫ ДЛЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ПРИНЦИПОВ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

Талипова Жадыра Жанабаевна

*заң ғылымдарының магистры, «Құқықтану» кафедрасының аға оқытушысы, НАО «Торайғыров Университет» Павлодар қ. магистр юридических наук, старший преподаватель кафедры «Правоведение», НАО «Торайғыров Университет» г. Павлодар
e-mail: Zhanik0108@mail.ru*

Аннотация: Мақалада қылмыстық-құқықтық қағидаттардың негізгі теориялық мәселелері қарастырылды. Зерттеудің осы тақырыбының объектісі қоғамдық қатынастарды қарастыру болып табылады, онда қылмыстық-құқықтық реттеу қағидаттарын сақтау басты бағыттаушы рөл атқарады, олар мемлекет пен қылмыскер арасында қылмыс жасалған сәттен бастап пайда болады және сотталғандықты жою (алып тастау) немесе кінәліні қылмыстық жауапкершілік пен жазадан босатумен аяқталады. Қылмыстық құқық қағидаттарын зерттеу негізгі ұғымдарды, қағидаттар жүйесін және олардың өзара іс-қимылын анықтауға мүмкіндік беретін жүйелі әдіс негізінде жүргізіледі.

Кілт сөздер: қылмыстық құқық қағидаттары, құқық қолдану, қылмыстық заңнама, жалпы құқықтық қағидаттар, салааралық қағидаттар, салалық қағидаттар.

Аннотация: В статье рассматриваются основные теоретические вопросы уголовно-правовых принципов. Объект данной темы исследования составляет рассмотрение общественных отношений, в которых главную направляющую роль играет соблюдение принципов уголовно - правового регулирования, они возникают между государством и преступником с момента совершения преступления и оканчивающиеся погашением (снятием) судимости либо освобождением виновного от уголовной ответственности и наказания. Исследование принципов уголовного права проводится на основе системного метода, позволяющего выявить основные понятия, систему принципов и их взаимодействие.

Ключевые слова: принципы уголовного права, правоприменение, уголовное законодательство, общие правовые принципы, межотраслевые принципы, отраслевые принципы.

Қылмыстық құқық қағидаттарын зерттеу заң ғылымының өзекті міндеті болып отыр және де қазір де болып қала береді. Қылмыстық құқық қылмысқа қарсы күресті реттейтін құқық салаларының жалпы кешеніне кіреді. Осыған байланысты қылмыстық құқық қағидаттары ерекше маңызға ие.

Бүгінгі таңда қылмыстардың саны күннен күнге артып келеді. Қылмыс көптеген ғасырлар бойы кез-келген қоғамның дамуымен қатар жүреді, ол әр өркениеттің өз көлеңкесімен жүреді. Сондықтан, Қазақстандағы бүгінгі өмірді, қандай да бір басқадай әртүрлі қарама-қайшылықтардың тоғысуы деп

санауға болады, олардың бір бөлігі сөзсіз қылмыс тудырады. Сонымен бірге, қылмыстылықпен және қылмыспен күресті күшейтуге адам құқықтары қатаң сақталған жағдайда ғана жол беріледі. Бұл жерде қылмыстық құқық қағидаттары ерекше рөл атқарады. Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексі негізгі көптеген ережелерден тұрады, яғни - қылмыстық құқықтың, сот ісін жүргізу саласында негіз қалаушы болып табылатын және жеке адамның құқықтарын сақтаудың және сот төрелігін жүзеге асырудың маңызды кепілдіктерінің бірі болып табылатын қағидаттары белгілейді.

Қылмыстық құқық қағидаттарының көмегімен заңдылық, азаматтардың заң алдындағы теңдігі, кінә, әділеттілік, гуманизм, қылмыстық-құқықтық реттеу міндеттері шешіледі. Қылмыстардың таралуы, оларды жасағаны үшін жазалардың алуан түрлілігі, сондай-ақ адамды қылмыстық жауапкершілікке тарту кезінде қылмыстық құқық қағидаттарын дұрыс қолданудың шұғыл қажеттілігі зерттеу жұмысымыздың өзектілігін анықтайды. Осы жұмыста қойылған мәселелерді зерттеудің маңыздылығы үнемі болып жатқан әлеуметтік өзгерістердің қазіргі уақытта адам құқықтарын қамтамасыз ету және сақтау мәселесіне біздің мемлекетімізде ерекше орын берілетіндігіне әкелетіндігімен расталады, сондықтан қылмыстық-құқықтық қағидаттарды сақтау мемлекеттің жеке құқықтарды қорғаудың тиімділігін арттыруға теорияда ғана емес, сонымен бірге тәжірибеде де ықпал етуі керек.

Зерттеу жұмысымыздың тақырыбының объектісі қоғамдық қатынастарды қарастыру болып табылады, онда қылмыстық-құқықтық реттеу қағидаттарын сақтау басты бағыттаушы рөл атқарады, олар мемлекет пен қылмыскер арасында қылмыс жасалған сәттен бастап пайда болады және сотталғандықты жою (алып тастау) немесе кінәліні қылмыстық жауапкершілік пен жазадан босатумен аяқталады. Қылмыстық құқық қағидаттарын зерттеу негізгі ұғымдарды, қағидаттар жүйесін және олардың өзара іс-қимылын анықтауға мүмкіндік беретін жүйелі әдіс негізінде жүргізіледі. Зерттеу жұмысымыздың тақырыбы қылмыстық құқықтың негізгі бағыттары мен негізгі ережелері, оларды заңнамада қолдану тәртібін реттеу, негізгі ұғымдарды анықтау және қағидаттардың өзара байланысын анықтау ретінде қылмыстық құқықтың тікелей қағидаттары болып табылады.

Қылмыстық құқық қағидаттарын зерттеу мәселесіне көптеген жұмыстар арналған, өйткені олар адамның конституциялық құқықтары мен бостандықтарына әсер етеді және әрқашан осындай құқықтардың белгілі бір шектеулерімен әрқашан байланысты болып тұрады.

Қылмыстық заңнаманың қағидаттарын тұжырымдай отырып, заң шығарушы оларды заң нормаларына тікелей бекіту жолымен жүрді, бұл осы мәселе бойынша теориялық әзірлемелерге толық сәйкес келеді. Осылайша, қылмыстық құқық ғылымының міндеттерінің бірі - қоғамдық өмірдің қажеттіліктерін және қылмыстық заңды қолдану практикасын ескере отырып, қылмыстық заңнаманы жетілдірудің жолдары мен әдістерін әзірлеу орындалды. Біздің пікірімізше, қылмыстық заңнама қағидаттарының мазмұнын норма-қағидаттарда заңнамалық тұрғыдан білдіру шын мәнінде маңызды мәнге ие, өйткені ол заңнамалық және құқық қолдану

органдарының қағидаттар талаптарын іске асыру процесін жеңілдетеді [1, 84 б.].

Алайда, бір қарағанда, 1998 жылғы ҚР ҚК-де қылмыстық заңнаманың қағидаларын белгілеу олардың жүйесі төңірегіндегі дауларға нүкте қойған сияқты. Бірақ бұл жағдайдан алыс. Мысалы, барлық авторлар қылмыстық заңда қағидаттарды заңнамалық тұрғыдан бекіту мәселесі қалай шешілгенімен келісе бермейді. Сонымен, заң әдебиеттерінде құқық қағидаттарын білдірудің екі негізгі әдісі мүмкін екендігі дұрыс көрсетілген: оларды құқықтық нормаларда тұжырымдау, яғни (мәтіндік (тікелей) бекіту) және бастапқы идеяларды заңнаманың мағынасынан шығару (семантикалық (жанама) бекіту).

Сонымен бірге, олардың заңды күшінің дәрежесі қағидаттарды бекіту формасына байланысты деп санайтын авторлармен сөзсіз келісу мүмкін емес. Мысалы, В.Н. Ронжин атап өткендей, нормаларда арнайы бекітілген қағидаттар ең үлкен заңды күшке ие және міндетті көшбасшылық мәнге ие, кіріспеде немесе заңның жалпы ережелерінде бекітілген қағидаттар тікелей реттеуші әсерге ие емес, олар тек нормалар мазмұнының маңызды белгілерін, реттеу мақсаттарын анықтайды; заңда жанама түрде бекітілген қағидаттар ең аз заңды күшке ие, олар ұмытып, еленбеуі мүмкін [2, 53 б.].

Біздің ойымызша, дұрыс көзқарас танылуы керек, оған сәйкес заңнамалық бекіту әдістеріндегі айырмашылық тиісті ережені осы мәселені шешу үшін маңызды емес қағидатпен тануға немесе танымауға негіз бола алмайды, және заң шығарушы осы ережені тиісті заңнамалық акт ішінде берген орын.

Барлық авторлар бұған келісе бермейді. Осылайша, А.Н. Ағыбаев ҚР ҚК кіріспесінде қолданыстағы қылмыстық заңнама қағидаттарын орналастыру орынды болар еді деп жазады. Осылайша, автордың пікірінше, «біз осы саладағы қағидаттардың орнын, олардың басқа нормаларға қатысты іргелі маңыздылығын анықтаймыз, қағидатты бастапқы норма ретінде түсінудің тікелей әрекет ету нормасымен қайшылықтарын жоямыз, сонымен бірге заң шығарушыға, құқық қолданушыға және заңды Орындаушыға құқықтық нормаларды, бұл жағдайда қылмыстық-құқықтық нормаларды дұрыс түсіну және қолдану үшін бағдар береміз».

Әрине, бұл көзқарастың өмір сүруге құқығы бар, бірақ егер біз нормативтік актінің басқа бөліктерімен қатар толық заңды күшке ие кіріспе туралы айтатын болсақ, әйтпесе қағидаттарды сақтау талаптары тек декларативті болады [3, 260б.].

Сонымен қатар, біз қылмыстық заңның мәтініндегі қағидаттардың орналасуы олардың мағынасын төмендетеді және оларды заң шығарушылар мен құқық қорғаушылар үшін міндетті емес етеді деп санамаймыз. Нормалар-қағидаттар императивті сипатқа ие және олардың талаптары нормативтік құқықтық актіде орналасуына қарамастан міндетті болып табылады. Олай болмаған жағдайда біз кіріспеге және басым мәні бар өзге де нормаларды, мысалы, ҚР ҚК міндеттерін бекітетін ҚР ҚК 2-бабын енгізуіміз керек.

Осылайша, жоғарыда айтылғандарға негізделе отырып, біз қылмыстық

заңнаманың қағидаттарын ҚР ҚК кіріспесінде орналастырудың қажеті жоқ деп санаймыз [4]. Сонымен қатар, қазіргі уақытта біз кіріспенің өзін тұжырымдаудың мағынасын көрмейміз. Сонымен қатар, В.Д. Филимонов дұрыс айтқандай, «принциптердің мазмұны ашылуы керек, бұл тек Қылмыстық кодекстің мәтінінде мүмкін» [5, 62 б.].

Осыған байланысты қылмыстық заңның мәтінінде әр қағидаға анықтама беру керек пе? деген сұрақ туындайды. Мысалы, Ю.И. Ляпунов «негізгі принциптердің мазмұнын заңда толық ашу мүмкін емес» деп санайды. С.Г. Келина мен В.Н. Кудрявцев өз кезегінде қылмыстық кодекстің баптары түріндегі құқықтық қағидаттарды енгізудің теріс салдарына назар аударады. Бұл салдарлар, ең алдымен, мұндай тұжырымдау сөзсіз қағидаттардың мазмұнын жеңілдетумен байланысты, бұл қылмыстық заңның «қылмыс жасаған адам мен мемлекет арасындағы қатынастардың тар шеңберін реттеуге арналған» құқықтық акт ретінде түсіндіріледі.

А.Н. Ағыбаев өз жұмысында қылмыстық заңнаманың кейбір қағидаттарын ҚР ҚК баптарында көрсетудегі кемшіліктерді көрсете отырып, олардың мазмұнын айқындай отырып, ҚР ҚК-нің жекелеген баптарында қағидаттарды аудару қажеттілігі туралы қорытындыға келеді. Алайда, біздің ойымызша, қылмыстық заң мәтінінде қағидаттарды тұжырымдаудың барлық қиындықтарына қарамастан, бұл оларды тиімді іске асырудың қажетті шарты. Сонымен қатар, заңнамалық анықтаманың болуы практикада қағидаттарды әр түрлі түсіну мүмкіндігін жоққа шығарады. А.Н. Ағыбаев әділ былай деп атап көрсетеді: «өзінің мазмұны мен қолданылу саласы бойынша норма-қағидаттардың сыйымдылығы мен тереңдігі қылмыстық-құқықтық доктринамен және заңмен олардың бар екендігін декларациялау арқылы ғана емес, сондай-ақ қағидаттың табиғатын, атап айтқанда жекелеген қағидаттарды ашатын белгілерді белгілеу арқылы олардың тиісті қасиеттерін білдіру арқылы айқындалуы тиіс. Тек осындай жол белгілі бір құбылыстың мазмұнын ашуға, біздің жағдайда қағидатқа, оның сыйымдылығы мен мазмұнын анықтауға мүмкіндік береді. Мұны түсінбестен, әркім қағидаттарды өз мазмұнымен толтыра алады» [3, 271 б.].

Қылмыстық заңнаманың қағидаттары - бұл қоғамдық дамудың қажеттіліктері мен заңдылықтарына негізделген, қылмыстық заңнаманың міндеттерін орындауға бағытталған, заңнамалық және құқық қолдану органдары үшін міндетті және қоғамдық қатынастарды тікелей және жанама реттеу функциясын орындайтын адамгершілік, идеологиялық және саяси сипаттағы талаптар.

Қылмыстық құқық қағидаттары мен қылмыстық заңнама қағидаттары «мазмұны» және «нысаны» ретінде салыстырылады, яғни олар біртұтас болып табылады, ал оларды бөлек қарастыруға жекелеген проблемаларды, мысалы, заңнамалық реттеу проблемаларын зерттеудің ыңғайлылығы үшін ғылыми абстракция тәртібімен ғана жол беріледі.

Қылмыстық заңнаманың қағидаттары мен қылмыстық-құқықтық саясаттың қағидаттары әртүрлі тәртіпті санаттар болып табылады, өйткені олардың біріншісі қылмыстық заңнаманың, яғни қылмыстық-құқықтық

нормалар жүйесінің негізгі ережелерін, ал екіншісі - нақты қызметтің негізгі ережелерін білдіреді. Бұл санаттар бір-бірімен тікелей байланысты емес, олар жанама түрде қылмыстық заңнама мен қылмыстық-құқықтық саясаттың өзара байланысы арқылы өзара әрекеттеседі.

Қылмыстық заңнама қағидаттарының және қылмыстық-құқықтық нормаларды кодификациялау қағидаттарының байланысы мыналардан көрініс табады. Біріншіден, қылмыстық заңның қандай да бір нормаларының қылмыстық заңнама қағидаттарының талаптарына сәйкес келмеуі кодификациялауды жүргізу негіздерінің бірі болып табылады. Бұл, әрине, қылмыстық заңнаманың қағидаттары өзгермеген жағдайларға ғана қатысты. Екіншіден, қылмыстық-құқықтық нормаларды кодификациялау қағидаттары қылмыстық заң құрудың негізінде жатыр. Сондықтан оларды бұзу ҚР ҚК мәтініндегі белгілі бір кемшіліктерге, сәйкессіздіктерге әкеп соғуы мүмкін, бұл өз кезегінде қылмыстық заңнама қағидаттарының бұзылуына әкеп соғады. Үшіншіден, тұтастай алғанда, қаралып отырған қағидаттар бір мақсатқа - неғұрлым тиімді қылмыстық заңнаманы құруға бағытталған [4].

Жалпы құқықтық қағидаттар құқықтың барлық салаларының мәніне кіретін қоғамдық қатынастарды реттеу процесінде маңызды рөл атқарады. Бұл, ең алдымен, осы қағидаттар ҚР Конституциясынан бастау алатындығына байланысты. Алайда, біз жалпы құқықтық қағидаттарды белгілі бір құқық саласының қағидаттар жүйесінен гөрі жалпы тұжырымдаманың құрылымдық элементі ретінде қарастырған жөн деп санаймыз, атап айтқанда - тұтастай алғанда құқық қағидаттары жүйесі. Бұл жағдайда қағидаттарды жалпы құқықтық, салааралық және салалық деп бөлудің негізі олардың қолданылу саласы болып табылады.

Құқықтың салааралық қағидаттары, керісінше, жасанды категория болып табылады, ол құқықтың бірнеше салалары үшін ортақ қағидаттарды теориялық тұрғыдан алып тастау арқылы алынады, олар өз кезегінде көп жағдайда әртүрлі мазмұнға ие болады. Сондықтан салааралық қағидаттарды қылмыстық құқық саласының қағидаттары жүйесіне енгізуге негіз жоқ.

Бізге қылмыстық құқық саласындағы қағидаттар жүйесінің дербес элементі ретінде қылмыстық құқық институттарының қағидаттарын бөліп көрсету әбден негізді болып көрінеді. Мұндай қағидаттардың жеткілікті шектеулі қолданылу аясына байланысты қоғамдық қатынастардың белгілі бір тобына нақты және егжей-тегжейлі әсер етеді. Қылмыстық заңнаманың санаттарына қатысты олардың қағидаттары туралы емес, олардың қасиеттері немесе белгілері туралы көбірек айтуға болады. Осылайша, баяндалғанның бәрін негізге ала отырып, қылмыстық құқық саласы қағидаттарының жүйесі екі деңгейден - ҚР ҚК-де бекітілген салалық қағидаттардан және қылмыстық құқық институттары қағидаттарынан тұрады деп санаймыз [4].

Қылмыстық заңнама қағидаттарының жүйесін сипаттайтын белгілерге элементтердің көптігін, құрылымын, тұтастығын, ортамен өзара іс-қимылын және жүйенің дамуын жатқызуға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Бұғыбай Д. Б. Қылмыстық құқық. Оқулық. – Алматы, 2006. – 115 б.

2. Ронжин В.Н. О понятии и системе принципов уголовного права / В.Н. Ронжин // - М.: Вестник МГУ, 2005. – 94 с.
3. Ағыбаев А.Н. Қылмыстық құқық. Жалпы бөлім. – Алматы: «Жеті жарғы», 1999. – 348 б.
4. 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексі (04.09.2021 жылғы өзгерістермен және толықтырулармен). // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226_
5. Филимонов В.Д. Принципы уголовного права / В.Д. Филимонов. - М.: Юрист, 2007. – 134 с.

МРНТИ 10.85.45

КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИЕ ТАКТИЧЕСКИЕ ОПЕРАЦИИ В ХОДЕ ПРОВЕДЕНИЯ ОСМОТРА МЕСТА ТЕХНОГЕННОГО ПРОИСШЕСТВИЯ

ТЕХНОГЕНДІК ОҚИҒА БОЛҒАН ЖЕРДІ ТЕКСЕРУ БАРЫСЫНДА КРИМИНАЛИСТИКАЛЫҚ ТАКТИКАЛЫҚ ОПЕРАЦИЯЛАР

Темиргазин Роман Хурматуллаевич

*PhD, старший преподаватель кафедры уголовно-правовых дисциплин
Alikhan Bokeikhan University*

*PhD, Alikhan bokeikhan University қылмыстық-құқықтық пәндер
кафедрасының аға оқытушысы*

e-mail: temirgazin@gmail.com

Утебаев Ержан Кенесович

*кандидат юридических наук, профессор АВУ, старший преподаватель
кафедры уголовно-правовых дисциплин Alikhan Bokeikhan University*

*заң ғылымдарының кандидаты, АВУ профессоры, Alikhan Bokeikhan
University қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы*

e-mail: ergan1965@mail.ru

Сейданов Айбек Багдадович

*магистр юридических наук, старший преподаватель кафедры уголовно
- правовых дисциплин Alikhan Bokeikhan University*

*заң ғылымдарының магистрі, Alikhan Bokeikhan University қылмыстық
- құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы*

e-mail: aibeksb@mail.ru

Аннотация. В статье раскрываются особенности производства осмотра места техногенного уголовного происшествия. Даны предложения в виде криминалистических рекомендаций по полноценному проведению данного следственного действия в виде осмотра для закрепления объективной и полной материальной следовой информации, содержащей конкретные признаки уголовного правонарушения техногенного характера. В том числе предложены криминалистические тактические рекомендации по планированию,

организации и тактики осмотра места техногенного происшествия.

Ключевые слова: осмотр места происшествия, технические средства, следователь, уголовное техногенное происшествие, досудебное расследование.

Аннотация. Мақалада техногендік қылмыстық оқиға болған жерді тексеру жүргізудің ерекшеліктері ашылады. Техногендік сипаттағы қылмыстық құқық бұзушылықтың нақты белгілерін қамтитын объективті және толық материалдық із ақпаратын бекіту үшін тексеру түрінде осы тергеу әрекетін толыққанды жүргізу бойынша криминалистикалық ұсынымдар түрінде ұсыныстар берілді. Оның ішінде техногендік оқиға болған жерді жоспарлау, ұйымдастыру және қарау тактикасы бойынша криминалистикалық тактикалық ұсынымдар ұсынылды.

Түйінді сөздер: оқиға орнын тексеру, техникалық құралдар, тергеуші, қылмыстық техногендік оқиға, сотқа дейінгі тергеу.

При досудебном расследовании уголовных правонарушений против техногенной безопасности существенное значение приобретает реализация криминалистической тактической операции, являющейся составной частью поисково-познавательной деятельности следователя в стадии досудебного расследования. Результативность тактической операции во многом зависит от соблюдения криминалистических требований. Так, каждая криминалистическая тактическая операция должна быть направлена на: решение конкретной тактической задачи и иметь четко поставленную цель; оптимальное использование сил и средств; планирование по времени, что позволит увязать между собой проведение как ряда тактических операций, так и мероприятий, входящих в комплекс тактической операции; формирование условий для централизации и единого руководства осмотра места происшествия.

Техногенные происшествия возникают неожиданно для сотрудников правоохранительных органов, в результате которого они сталкиваются с событиями, подлежащие выяснению. Во многих случаях отсутствуют данные о лицах, умышленные или неосторожные действия совершены предполагаемым фигурантом, которые имеют причинно-следственную связь с происшествием и его последствиями. Досудебное расследование такого рода происшествий усложняется еще и тем, что одновременно ведутся аварийные, спасательные и ремонтно-восстановительные работы, в которых участвуют силы МЧС РК, КНБ РК, МВД РК, подразделения медицинских спасательных служб. Характеризуются также территориальной масштабностью, подлежащей обследованию для установления фактов. Как правило, в ходе досудебного расследования не имеется в достаточном количестве необходимой криминалистической техники и специального оборудования для работы в условиях техногенных аварий и катастроф. Отсутствует должный уровень обеспечения безопасности работы следователей в экстремальных условиях.

Н.А. Селиванов, В.А. Снетков, развивая дискуссию о содержании первоначального этапа, придерживаются мнения о том, что данный этап должен соответствовать принципам методики досудебного расследования

уголовных правонарушений. Обязательным началом является планомерность, обусловленность, зависимость, учет следственной ситуации, оптимальный набор действий, последовательность следственных действий – неотложных, первоначальных и последующих. В целом это создает структуру методики досудебного расследования уголовных правонарушений, которая состоит из блоков и является подвижной, динамичной [1, с.23-26].

М.Ч. Когамов начальный этап расследования определял, как правильную организацию и взаимодействие следователя с органом дознания [2].

По мнению К.В. Ким – это «...комплексный метод предварительного расследования, который представляет собой использование совокупности криминалистических методов расследования по единой программе с целью многостороннего, согласованного и одновременного изучения комплекса источников криминалистической информации как целостного сложно организованного объекта в процессе доказательственного установления отдельных обстоятельств расследуемого преступления [3, с.20].

Анализируя другие мнения отдельных авторов в юридической литературе, мы определяем данный этап как самостоятельную стадию досудебного расследования, на которой выполняются неотложные следственные и негласные следственные действия, срочные организационные мероприятия, вытекающие из сложившейся ситуации.

Являясь структурным элементом методики досудебного расследования отдельных видов уголовных правонарушений, первоначальный этап представляет собой сложную систему элементов, объединенных в своеобразный блок или модули криминалистического исследования, разновидностью которого является и само досудебное расследование. Таким образом, следователю территориальных подразделений полиции необходимо выбрать оптимальный алгоритм превентивных действий. Под алгоритмом понимается: «Система вычислений по строго определенным правилам, которая после последовательного их выполнения приводит к решению поставленной задачи» [4, с.31].

Как правило, по факту происшествия, повлекшего наступление общественно опасных последствий, начало досудебного расследования является незамедлительным. Таким образом, началом досудебного расследования техногенных происшествий являются регистрация сообщения в ЕРДР и незамедлительным проведением неотложных следственных действий.

Первоначальное следственное действие после начала досудебного расследования данного вида уголовного правонарушения начинается с производства осмотра места происшествия. Данное следственное действие имеет огромное доказательственное значение, особенно на первоначальном этапе в условиях дефицита информации о происшествии, именно в ходе осмотра можно получить важные данные об обстоятельствах произошедшего события, выявить его причину.

Р.С. Белкин указывает, что «... сначала необходимо осмотреть

местность, где находится объект, что позволяет определить границы территории, которая подлежит осмотру, и подходы к ней». Это является основным отличием от осмотров других уголовных правонарушений, так как является «...трудоемким, в тяжелых, а порой опасных условиях, поскольку обычно сопряжен с разборкой и расчисткой остатков, обгоревших и разрушенных строительных конструкций, оборудования, с тщательным просмотром» [5].

Получив сообщение о чрезвычайном происшествии техногенного характера, необходимо, как можно подробнее выяснить место и время, тип техногенного объекта и находящиеся на нем источники повышенной опасности техногенного характера, приблизительное число работников предприятия, организации, уточнить количество пострадавших и что происходит на данный момент на месте происшествия. Полученная информация позволит определить: масштабность чрезвычайного происшествия техногенного характера; решить вопрос о количестве следователей, судебно-медицинских экспертов и других специалистов, необходимых для производства осмотра места происшествия; определить технико-криминалистические и научно-технические средства.

Необходимо понимать, что досудебное расследование техногенных уголовных правонарушений довольно сложный процесс, который имеет как сильные, так и слабые стороны. Это касается уголовно-процессуальных методов и криминалистических приемов, в совокупности с научно-техническими средствами, которые задействуются в ходе осмотра места техногенного происшествия. По нашему мнению, комплексный подход к выявлению причин техногенного происшествия может быть обеспечен путем привлечения к досудебному расследованию специалистов из разных отраслей знаний, которые в ходе осмотра окажут содействие следователю и пояснят структуру и содержание техногенного объекта.

До выезда на место чрезвычайного происшествия следователю необходимо подготовить технические средства, с помощью которых будет производиться фиксация хода и результатов осмотра места техногенного происшествия. Такими средствами являются аудио-, видеоаппаратура и сопутствующие ей дополнительные устройства, которая может быть размещена на защитном головном уборе в виде каски.

В таких опасных условиях для жизни и здоровья следователя или участников следственной группы, необходимо соблюдать технику безопасности. Следователь и участвующие в нем лица должны оснащаться защитной одеждой, защитные рукавицы, каски и т.п. Помимо этого, оснащаться датчиками или приборами измерения температуры, радиации и других вредных веществ на осматриваемом участке.

Чрезвычайное происшествие техногенного характера нередко могут сопровождаться затруднениями в поиске и обнаружении вещественных доказательств. Вызвано это значительными разрушениями и большим разбросом частей и обломков конструкций или недоступностью, связанной с риском радиоактивного заражения. В связи с этим на место чрезвычайного

происшествия техногенного характера выезд можно осуществить на передвижной криминалистической лаборатории. Передвижная криминалистическая лаборатория должна быть оснащена криминалистическими и биологическими отсеками, в которые необходимо поместить обнаруженные фрагменты. Потом их как образцы для сравнительного исследования необходимо отправить для анализа ДНК и в последующем сформировать из них базу [6].

Помимо вышеизложенного на подготовительном этапе, если будет принято решение о привлечение понятых, то их целесообразно привлечь до выезда на место чрезвычайного происшествия техногенного характера. Подбор понятых может быть затруднительным, так как осмотр чрезвычайного техногенного происшествия в ходе досудебного расследования техногенных аварий или катастроф, как правило, характеризуется значительной продолжительностью по времени, проходит в трудных условиях и сложен в психологическом плане.

По прибытию на место осмотра техногенного происшествия следователь проводит общий обзор совместно со специалистом-работником, связанный с техногенным объектом. Далее следователь определяет пределы осмотра техногенного происшествия и его способ проведения данного следственного действия. Допросить очевидцев, с фиксацией их контактных данных. После определения метода проведения осмотра происшествия следователь к нему приступает. Для техногенных происшествий, связанных с пожарами, взрывами или обрушением конструкции в большинстве случаев характерны следующие методы: концентрический метод – с постепенным передвижением по спирали от периферии к центру источника повышенной опасности техногенного характера или наоборот. Можно применить линейный способ осмотра и передвигаться по линиям от одной границы, принятой за исходную точку, до другой. Определить линию оцепления места техногенного происшествия, и расположение спецтранспорта для вывоза вещественных доказательств, удалить всех посторонних лиц, не задействованных в осмотре. Данное действие позволит не уничтожить имеющуюся следовую информацию. Обратит внимание на погодные условия, если осмотр проводится на открытой местности, так как следы могут быть уничтожены под воздействием природных объективных факторов в виде осадков: туман, дождь, снег. Наладить сотрудничество с органами, выполняющими специфические задачи на месте чрезвычайного техногенного происшествия: МЧС РК, МВД РК, КНБ РК, Минздравом и др.

Рекомендуется осмотр места чрезвычайного происшествия техногенного характера провести параллельно с членами комиссии уполномоченного органа в сфере промышленной безопасности, так как члены комиссии являются высококвалифицированными специалистами в различных областях, хорошо знают правила поведения на месте происшествия, соблюдают очередность статического и динамического методов осмотра, у них есть наработанные методики выполнения ряда операций.

Если осмотр сопровождается разборкой фрагментов в виде останков ранее целостной конструкций, то необходимо раскладывать относительно их принадлежности и нумеровать последовательно, чтобы в последующем не произошла путаница. Осмотр должен охватывать всю площадь техногенного происшествия, ни один участок не должен остаться без внимания, все должно методично подлежать обследованию. Необходимо при осмотре выяснить информацию о том: на какие источники повышенной опасности техногенного характера находились на объекте: оборудование, механизмы, машины, вещества. Потенциальные вещественные доказательства должны изыматься быть правильно упакованы.

В ходе осмотра техногенного происшествия одной из задач является полное документирование обнаруженных объектов и следов на месте происшествия. Осмотр обязательно сопровождается составлением масштабным планом-схемой, видео- и фотосъемкой в цифровом формате.

Список использованной литературы

- 1 Руководство для следователей / Под ред. Н.А. Селиванова, В.А. Снеткова – Москва: ИНФРА – М, 1998. – IV. – 732с.
- 2 Когамов М.Ч. Предварительное расследование уголовных дел в Республике Казахстан: состояние, организация, перспективы: Учебное пособие. – Алматы: ТОО «Аян Эдет», 1998. – 176с.
- 3 Ким К.В. Комплексное применение криминалистических методов расследования: Учебное пособие. – Караганда, 1995. – 88с.
- 4 Словарь русского языка: В 4-х т./ АН СССР, Ин-т рус. Яз.; Под ред. А.П. Евгеньевой. – 2-е изд., испр. Т. 1. А – Й. 1981. – 698с.
- 5 Криминалистика: Учебник для вузов / Т.В. Аверьянова, Р.С. Белкин, Ю.Г. Корухов, Е.Р. Россинская ; Под ред. Р. С. Белкина. – М.: НОРМА (НОРМА–ИНФРА М), 2001. – 990 с. [Электронный ресурс] URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI/BELKIN_KRIM_2001.htm#%D0%A0_1 (Дата обращения 31.10.2020)
- 6 У полицейских Восточного Казахстана появилась передвижная криминалистическая лаборатория [Электронный ресурс] – ЮРИСТ. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31379391

МРНТИ 10.79.45

О ВОССТАНОВЛЕНИИ СРОКОВ ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ

ҚЫЛМЫСТЫҚ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУДЕ СОТҚА ДЕЙІНГІ ТЕРГЕП-ТЕКСЕРУ МЕРЗІМДЕРІН ҚАЛПЫНА КЕЛТІРУ ТУРАЛЫ

Турлыбаев Орын Нуржанович

*кандидат юридических наук, доцент Alikhan Bokeikhan University
заң ғылымдарының кандидаты, доцент Alikhan bokeikhan University*

Аннотация: В статье автором рассматриваются проблемные вопросы

восстановления сроков досудебного расследования следователем, возникающие в следственной и прокурорской практике. Предлагаются пути их решения.

Ключевые слова: досудебное расследование, уголовный процесс, следователь, прокурор, уголовное правонарушение

Аннотация: Мақалада автор тергеу және прокурорлық тәжірибеде туындайтын тергеушінің сотқа дейінгі тергеп-тексеру мерзімін қалпына келтірудің проблемалық мәселелерін қарастырады. Оларды шешу жолдары ұсынылды.

Түйінді сөздер: сотқа дейінгі тергеу, қылмыстық процесс, тергеуші, прокурор, қылмыстық құқық бұзушылық

Статьей 50 Уголовно-процессуального кодекса РК (далее – УПК) предусмотрен порядок восстановления срока в уголовном процессе, который является важным инструментом защиты прав участников уголовного судопроизводства.

Между тем, механизм правоприменения положений ст.50 УПК вызывает споры в следственной и прокурорской практике.

Так, в соответствии с ч.2 ст.50 УПК по ходатайству заинтересованного лица **срок, пропущенный по уважительной причине**, может быть восстановлен постановлением дознавателя, следователя, прокурора или судьи, в производстве которых находится дело. При этом **срок восстанавливается для лица, его пропустившего, но не для других лиц**, если иное не предусмотрено соответствующим решением органа, ведущего уголовный процесс.

На практике имеют место случаи, когда срок досудебного расследования по уважительной причине может быть пропущен следователем по уважительной причине.

Например, в порядке ч.2 ст.188 УПК досудебное расследование может производиться по месту обнаружения уголовного правонарушения, а также по месту нахождения подозреваемого или большинства свидетелей [1]. В таких случаях по принципу территориальности уголовное дело может быть передано из одного территориального органа уголовного преследования в другой.

Такая ситуация в Казахстане могла возникнуть в связи с образованием трех новых областей: Абай, Жетысу и Улытау. После образования новых областей, в каждой из них были созданы новые территориальные подразделения органов уголовного преследования, которым по принципу территориальности переданы соответствующие уголовные дела.

При этом, правом принятия решения о передаче уголовных дел по положениям ст.193 УПК обладает прокурор.

После выставления соответствующих статистических карточек в БД ЕРДР, материалы уголовного дела (в ряде случаев десятки и сотни томов) по почте направляются в соответствующий территориальный орган уголовного преследования. Время нахождения в пути может составить 10 и более суток, в течение которых какие-либо процессуальные действия ни кем из участников уголовного судопроизводства не проводятся. В тоже время

продолжается исчисление процессуальных сроков досудебного расследования.

В таких случаях, по нашему мнению, по мотивированному ходатайству следователя прокурор вправе восстановить срок досудебного расследования на период времени нахождения материалов уголовного дела в пути.

Аналогичные случаи могут возникнуть и при других, не предусмотренных уголовно-процессуальным законодательством, ситуациях.

На наш взгляд, основным условием восстановления срока досудебного расследования для следователя должно являться не производство процессуальных действий в этот период.

Однако, на практике могут возникнуть сложности с применением порядка восстановления срока досудебного расследования для следователя.

Так, в соответствии с подпунктами 2) и 3) ч.3 ст.192 УПК в срок досудебного расследования не включается время:

– нахождения уголовного дела по жалобе свидетеля, имеющего право на защиту, подозреваемого, потерпевшего в суде и прокуратуре

– нахождения уголовного дела у прокурора в связи с рассмотрением вопроса об утверждении либо согласовании процессуальных решений и (или) действий лица, осуществляющего досудебное расследование.

Поскольку время нахождения в пути материалов уголовного дела от прокурора (принимающего решение о передаче) к другому органу уголовного преследования (по территориальности или подследственности) не подпадает не под одно из указанных оснований, постольку и процессуальных оснований для восстановления сроков досудебного расследования может и не возникнуть.

В целях разрешения коллизий между статьями 50 и 192 УПК предлагаем внести изменения и дополнения в вышеуказанные нормы следующего содержания:

Дополнить ч.2 ст.50 УПК вторым абзацем следующего содержания «По ходатайству следователя, срок досудебного расследования, пропущенный по уважительной причине, может быть восстановлен постановлением прокурора.».

Дополнить ч.3 ст.192 УПК подпунктом 5) следующего содержания «5) восстановленное постановлением прокурора по ходатайству следователя.».

Полагаем, что предлагаемые нами изменения будут способствовать **существенной экономии** процессуальных сроков досудебного расследования и обеспечат возможность **соблюдения прав** всех участников уголовного судопроизводства.

Список использованной литературы

1. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 2022 г.) // Юрист. [Электронный ресурс] https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575852#sub_id=0 (Дата обращения 10.11.2022)

ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ХУЛИГАНСТВО ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РОССИИ И КАЗАХСТАНА

РЕСЕЙ МЕН ҚАЗАҚСТАН ЗАҢНАМАСЫ БОЙЫНША БҰЗАҚЫЛЫҚ ҮШІН ЖАУАПКЕРШІЛІК

Цой Лолла Владимировна

*Алтайский филиал Российской академии народного хозяйства и
государственной службы при Президенте Российской Федерации
(РАНХиГС)*

*Старший преподаватель кафедры уголовного права, уголовного
процесса и криминалистики*

*Ресей Федерациясы Президентінің жанындағы Ресей халық
шаруашылығы және Мемлекеттік қызмет академиясының (РАНХиГС)
Алтай филиалының қылмыстық құқық, қылмыстық процесс және
криминалистика кафедрасының аға оқытушысы, РФ Барнаул қ.
e-mail: tsoilv@mail.ru*

Аннотация: В статье рассмотрены уголовное законодательство об ответственности за хулиганство Российской Федерации и Республики Казахстан.

Ключевые слова: Ответственность за преступления, хулиганство, уголовное законодательство России и Казахстана.

Аннотация: Мақалада Ресей Федерациясы мен Қазақстан Республикасының бұзақылық үшін жауапкершілік туралы қылмыстық заңнамасы қарастырылады.

Түйінді сөздер: қылмыстар, бұзақылық, Ресей мен Қазақстанның қылмыстық заңнамасы үшін жауапкершілік

Хулиганство — общественно опасное деяние, посягающее на общественный порядок, и оно криминализовано во многих государствах, но уголовное законодательство различных стран наделяет данное преступление разными признаками, также предусматриваются различные виды уголовных наказаний, поэтому для нас представляет интерес вопрос об уголовной ответственности за хулиганство не только по законодательству Российской Федерации, но и Республики Казахстан.

Хулиганство по законодательству Казахстана и России отнесено к посягательствам против общественной безопасности и общественного порядка. Родовой и видовой объекты хулиганства по законодательству России и Казахстана имеют отличие, связанное с тем, что особенная часть УК Казахстана не знает деления на разделы. Статьи Особенной части УК Казахстана структурированы по главам, в то время как в Особенной части УК России выделены разделы и главы, содержащие статьи, устанавливающие уголовную ответственность за преступления. Родовой и видовой объекты хулиганства, **ответственность за которое предусмотрена ст. 293 УК**

Казахстана – общественная безопасность и общественный порядок. Непосредственный объект хулиганства по УК Казахстана и УК России – общественный порядок.

С объективной стороны хулиганство характеризуется грубым нарушением общественного порядка, которое выражает явное неуважение к обществу. По уголовному закону России основной состав хулиганства включает в себя три альтернативных признака: 1) применение насилия к гражданам либо угроза его применения; 2) мотив политической, идеологической, расовой, национальной или религиозной ненависти или вражды либо по мотивам ненависти или вражды в отношении какой-либо социальной группы; 3) совершение хулиганства на железнодорожном, морском, внутреннем водном или воздушном транспорте, а также на любом ином транспорте общего пользования, тогда как в ст. 293 УК Республики Казахстан основной состав хулиганства характеризуется иными альтернативными признаками: 1) применение насилия к гражданам или угроза его применения, 2) уничтожение или повреждение чужого имущества, 3) совершение непристойных действий, отличающихся исключительным цинизмом. Как видим, уголовное законодательство Казахстана и России об ответственности за основной состав хулиганства существенно отличается. Так, в отличие от ст. 213 УК России в основной состав хулиганства в ст. 293 УК Республики Казахстан включен признак «уничтожение или повреждение чужого имущества» и, таким образом, при причинении имущественного ущерба потерпевшему при совершении хулиганских действий не требуется дополнительная квалификация по ст. 202 УК Казахстана. При этом в тех случаях, когда при хулиганстве совершено незаконное изъятие чужого имущества имеет значение с какой целью изымалось это имущество. Если лицо преследовало корыстную цель, его действия в зависимости от способа завладения имуществом должны квалифицироваться как совокупность преступлений против собственности и хулиганство [1].

Следует отметить то, что в первоначальной редакции в ч. 1 ст. 213 УК РФ закреплялись две формы объективной стороны хулиганства – совершение хулиганских действий с применением насилия в отношении граждан или с угрозой применения такого насилия в отношении граждан и совершение хулиганских действий при которых уничтожается или повреждается чужое имущество. В настоящее же время в ч. 1 ст. 213 УК России не закрепляется в качестве признака повреждение или уничтожение чужого имущества, что влечет за собой, в случае совершения хулиганских действий, сопряженных с причинением имущественного ущерба, дополнительной квалификации по ст. 167 УК России. Нам представляется, что в ст. 213 УК России следует вернуть рассматриваемый признак и имущественный ущерб не должен влечь отдельную уголовную ответственность.

Обратимся к следующему отличию уголовной ответственности за хулиганство по законодательству Республики Казахстан и России. Совершение хулиганства по мотиву политической, идеологической, расовой, национальной или религиозной ненависти или вражды либо по мотивам

ненависти или вражды в отношении какой-либо социальной группы квалифицируется по ч. 1 ст. 213 УК России, тогда как в ст. 293 УК Республики Казахстан такой признак не выделен, но при этом судом при назначении уголовного наказания будет учтено в качестве обстоятельства, отягчающего уголовную ответственность и наказание, совершение уголовного правонарушения по мотиву национальной, расовой и религиозной ненависти или вражды (п. 6 ч. 1 ст. 54 УК Республики Казахстан).

Также отличием основного состава хулиганства по уголовному законодательству России и Казахстана является то, что совершение хулиганства на железнодорожном, морском, внутреннем водном или воздушном транспорте, а также на любом ином транспорте общего пользования — признак основного состава хулиганства по ст. 213 УК России, тогда как по законодательству Казахстана данное обстоятельство отнесено к признаку квалифицированного состава преступления (п. 4 ч. 2 ст. 293 УК Республики Казахстан).

Уголовная ответственность за хулиганство по законодательству Казахстана, как и по УК России, наступает по достижении 16 лет, при этом за квалифицированное хулиганство в Казахстане и России лицо привлекается по достижении 14 лет.

Рассмотрение санкций ст. 213 УК РФ и ст. 293 УК Казахстана показывает, что санкции содержат неодинаковый перечень наказаний. Так, санкция ч. 1 ст. 213 УК РФ содержит 5 видов наказаний - штраф в размере от трехсот тысяч до пятисот тысяч рублей или в размере заработной платы или иного дохода, осужденного за период от двух до трех лет, обязательные работы на срок до четырехсот восьмидесяти часов, исправительные работы на срок от одного года до двух лет, принудительные работы на срок до пяти лет и лишение свободы до пяти лет. Санкция ч. 1 ст. 293 УК Казахстана содержит штраф в размере до двух тысяч месячных расчетных показателей, исправительные работы в том же размере, привлечение к общественным работам на срок до шестисот часов, ограничение свободы на срок до двух лет, лишением свободы до двух лет. Как видим, по законодательству России за основной состав хулиганства установлено более строгое наказание в виде лишения свободы.

Система квалифицирующих признаков хулиганства по уголовному законодательству России и Казахстана также имеет существенные отличия.

Во-первых, по УК России и Казахстана в качестве квалифицирующего признака хулиганства предусмотрено совершение преступления в соучастии, но при этом в ч. 2 ст. 213 УК России установлена ответственность за совершение хулиганства группой лиц, группой лиц по предварительному сговору, организованной группой, тогда как в ст. 293 УК Республики Казахстан ответственность дифференцирована. Так, хулиганство, совершенное группой лиц или группой лиц по предварительному сговору, влечет ответственность по ч. 2 ст. 293 УК Казахстана, если же хулиганство совершено преступной группой, то данное деяние охватывается признаками

ч. 3 ст. 293 УК Казахстана, что влечет более строгую ответственность. Считаем такой подход законодателя Казахстана вполне обоснованным, т. к. в соответствии со ст. 31 УК Казахстана преступная группа может быть представлена в различных формах: организованная группа, преступная организация, преступное сообщество, транснациональная организованная группа, транснациональная преступная организация, транснациональное преступное сообщество, террористическая группа, экстремистская группа, банда или незаконное военизированное формирование.

Во-вторых, по уголовному законодательству Казахстана квалифицированным составом является хулиганство, совершенное неоднократно. Такой признак квалифицированного хулиганства по УК России отсутствует, поскольку российское законодательство не выделяет в качестве формы множественности преступлений неоднократность.

В-третьих, по УК Казахстана хулиганство, совершенное с применением или попыткой применения огнестрельного, газового оружия, ножей, кастетов и иного холодного оружия либо других предметов, специально приспособленных для причинения вреда здоровью, относит к особо квалифицированному составу преступления (ч. 3 ст. 293 Республики Казахстан) в отличие от уголовного законодательства России, в котором аналогичный признак включен в квалифицированный состав (ч. 2 ст. 213 УК России).

Таким образом, уголовное законодательство Казахстана и России, предусматривающее ответственность за хулиганство, несомненно, обладает рядом схожих черт, вместе с тем, имеются и существенные отличия признаков основного состава хулиганства, квалифицированных и особо квалифицированных составов, видов, размеров и сроков наказаний, предусмотренных за данное преступление.

Список использованной литературы

1. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 12 января 2009 года № 3 «О судебной практике по делам о хулиганстве» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 31.03.2017 г.) // Информационные системы «Параграф» [Электронный ресурс]. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30382463
2. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 226-V (ред. от 7 ноября 2014 г.) // Информационные системы «Параграф» [Электронный ресурс]. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252
3. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 № 63-ФЗ (ред. от 24.09.2022 г.) // Справочно-правовая система «Консультант Плюс» [Электронный ресурс]. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/

КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚАЙТА ҚҰРУ ЖАҒДАЙЫНДА МЕМЛЕКЕТТІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ ИНСТИТУТТАРДЫ ДАМУЫ

РАЗВИТИЕ ГОСУДАРСТВЕННО-ПРАВОВЫХ ИНСТИТУТОВ В УСЛОВИЯХ КОНСТИТУЦИОННЫХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ

ХҒТАА 10.71.31

СОТ ЖҮЙЕСІ МЕМЛЕКЕТ ДАМУЫНЫҢ НЕГІЗІ

Н.Б. Әбдікәрімов

Судьялар Одағының

Абай облысы бойынша филиал төрағасы,

Семей қалалық сотының төрағасы

А.Ж.Ахметова

Alikhan Bokeikhan University

мемлекеттік-құқықтық пәндер

кафедрасының оқытушысы

Аннотация. Мақалада сот жүйесін бұдан әрі дамытудың жолдары, негізгі басым бағыттары айқындалады. Тәуелсіз сот, тиімді сот төрелігі, беделді сот институттарын құқықтық жүйеде орнықтыру тетіктері қарастырылған. Болжамды сот төрелігіндегі жасанды интеллекттің мүмкіндіктері көрсетіледі.

Аннотация. В статье отражены основные направления и пути развития судебной системы. Определены механизмы укрепления в правовой системе институтов независимый суд, эффективность правосудья, авторитетный суд, Обозначены возможности искусственного интеллекта для предсказуемого правосудия.

Сот жүйесі құқықтық және демократиялық мемлекеттің негізгі қозғаушы күші. Елімізде жүргізіліп жатқан саяси жаңарулар кезеңіндегі мемлекеттік биліктің жаңа сәулетін түзуде сот-құқық реформалары маңызды орын алады. Ол реформалар Қазақстанның жаңа даму жағдайына сай, өзінің тәуелсіздігімен, ұйымшылдығымен және кәсіби шеберлігімен ерекшеленетін сот жүйесін бұдан әрі жетілдіру болып табылады. Бүгінгі таңда әлемдік трендтерге сүйенген, жаңашыл идеялармен толыққан Қазақстандық үлгідегі сот жүйесі қалыптасты. Жеткен жетістіктер де, күрмеуі мол күрделі мәселелер жетіп артылады. Бұл межелерге жетуде табанды еңбек пен қажырлы қайраттың қажет болары сөзсіз.

Халықтың сотқа деген сенімін арттыру, біздің әрбір әрекетімізді халық жіті түсініп, байыбына барып бағамдауға жол салу басты назарда болуы тиіс. Бұл бағытта «тәуелсіз сот», «тиімді сот төрелігі», «беделді сот» институттарын жетілдіру, оларды құқықтық жүйеде орнықтыру көздеген межеге жетудің жолы екені сөзсіз.

Реформалар сот төрелігінің бұдан да ашық, айқын әрі халық үшін

қолжетімді болуына ықпал етіп келеді. Осының барлығы халықтың соттарға деген сенімін арттыру жөнінде стратегиялық мақсаттарды жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Осылайша соттар заң үстемдігі мен әлеуметтік әділдікті қамтамасыз ету жөніндегі өзінің рөлін орындайтын болады.

1995 жылы басталған сот-құқықтық реформалар, жыл сайынғы Президент жолдауларында көзделген міндеттер соттардың даму негізіне айналды. Заманына қарай заңы демекші, қоғам мен мемлекет дамыған сайын әр түрлі ағымдағы критерияларға жауап бере алатын жаңа үлгідегі заманауи сот жүйесін қалыптастыру басты назарда

Негізгі бағыттар судьялық кадрлар құрамын жақсартуға, жаңа кәсіби мамандарды тартуға, үміткерлерді іріктеудің ашықтығын қамтамасыз етуге, судьялардың жауапкершілігін күшейтуге, сот шешімдерінің сапасын арттыруға, біркелкі сот практикасын қамтамасыз етуге, әкімшілік әділет жүйесін енгізуге, сот жүйесінің тәуелсіздігін нығайтуға бағытталған.

Қабылданған 23 заң негізінде: судьяларды іріктеуді жетілдірілді, судьяларды бағалау жүйесі құрылды, судьялардың өзін-өзі басқару органдары қайта құрылды, судьяларды іріктеу Жоғарғы соттан Жоғарғы сот кеңесіне берілді, тергеу мен әкімшілік соттар құрылды, дауы жоқ істерді басқа құрылымдарға берілді, электронды сот ісін жүргізуді енгізілді.

Қазақстандық үлгідегі сот жүйесінің болашағы туралы нақты қадамдарға сүйенген «Сот төрелігінің жеті түйінінің» айқындалып, ендігі кезекте «мінсіз судья», «үлгілі сот», «әділ процесс», «сапалы нәтиже», «smart сот», «коммуникациялық стратегия», «татуласу: сотқа дейін, сотта» сот жүйесінің басты ұстанымдары болып қалыптасты. Жеті түйіннің жетеуі де - жүйемізді биік белестерге жетелеп, толағай жетістіктерге жетуге септігін тигізер мақсатты қадамдар.

Сотқа жүгінген қарапайым халық бізден жедел әрі әділ, заңды шешім күтеді. Бұзылған құқығы мен заңды мүддесінің тез арада қорғалуын талап етеді. Бұл тұрғыда ұлттық сот жүйеміз дамудың жаңа сатысына жол тартты. Халықтың сотқа деген сенімін арттыру, біздің әрбір әрекетімізді халық жіті түсініп, байыбына барып бағамдауға жол салу басты назарда болуы тиіс. Бұл бағытта «тәуелсіз сот», «тиімді сот төрелігі», «беделді сот» институттарын жетілдіру, оларды құқықтық жүйеде орнықтыру көздеген межеге жетудің жолы екені сөзсіз.

Соттың қоғамдағы ролі арттыру үшін менің ойымша үш құнды ұстаным қажет. Тәуелсіз сот институты тұрғысында судья белсенді болуы қажет, тиімді сот төрелігі мен беделді сот болуы үшін орын алатын заңсыздықтарға процессуалды сакцияларды кенінен қолдану қажет, негізсіз айыптаулардан судьяларды тиімді жолмен қорғай алуымыз керек.

«Жалпы халықтық» меншікті қорғаудың құралы болған сот ісін жүргізу екі тараптың теңдігіне сүйенге мемлекетпен көрсетілетін қызметке айналды. Бүгінгі таңда азаматтық процес азаматтың құқықтарын қорғаудың тиімді жолына айналды. Процестік негізгі қозғаушы күні судья болып табылатындықтан сот төрелігін жүзеге асыруда судьяның белсенді болуы маңызды. [4, б. 41] Судья дәлелдеме жинауда, талап қоюды нақтылауда және

оның шегінен шығып істі қарауда белсенді болу керек. Жалпы айтқанда аралас жарыспалық қағидасы орын алуы қажет. Қолданыстағы азаматтық процестік заңнамадағы судьяның өз бастамасы бойынша істің материалдарын жинау және зерттеудегі әрекеті толыққанды белсенділікті көрсетпейді.

АПК-ның 15-бабының үшінші бөлігінде сот объективтілікті және бейтараптылықты сақтай отырып, процеске басшылықты жүзеге асырады, тараптардың істің мән-жайларын толық және объективті зерттеуге арналған процестік құқықтарын іске асыруы үшін қажетті жағдайлар жасайды делінген. [2, б.8] Қажетті жағдайлардың шегі қайсы?, нақты қандай жағдайлар?, заңнама ашып көрсетпейді. Оған қоса АПК-ның 225-бабының екінші бөлігіне сәйкес сот істі талап қоюшы мәлімдеген талаптар шегінде шешеді [2, б. 122]. Демек, осы норма арқылы талап қоюды нақтылауда және оның шегінен шығып істі қарауда судьяның қолы байлаулы. Сот тәжірибесінен көріп отырғанымыздай судья заңнамамен көзделмеген бұл әрекеттерді жүргізсе тараптардың сынына ұшырау әбден мүмкін. Осы орайда судьяның белсенділігін арттыру үшін оның шегін заңнамалы тұрғыда нақтылуымыз керек. Бұл болжамды сот төрелігін қалыптастырудың бір негізі болары анық.

Процессуалдық заңнама судьяға дауды бейбіт жолмен реттеуге жәрдемдесу міндетін жүктейді. Бүгінгі таңда бітімгер судья ұғымы заңнамаға еңгізіліп, судьялар қауымымен тиімді жұмыс жасауда. Сот тәжірибесі көрсетіп отырғандай дауды татуластыру рәсімдері арқылы шешу судья мен іске қатысушы тараптар үшін тиімді институт болып отыр. Талап қою сотқа түскен күннен бастап, істі қозғамас бұрын, бітімгер судья дауды жан-жақты зерделеп, оны шешудің, тараптардың ымыраға келу жолдарын қарастырып келеді. Осы тұста судьяның белсенділігін арттыру тұрғысында біршама мәселелер бар. Дауды бейбіт жолмен реттеуде әр тараптың құқықтық ұстанымы маңызды. Сотқа келген әр тарап шиеленіскен түрде, дауға деген өзіндік ұстаным мен келеді. Ол ұстаным дұрыс та бұрыста болуы мүмкін. Нүктесін қоятын әрине сот, алайда бітімгер судья бастапқы күннен тараптарға даудың болашағы туралы, қай тараптың ұстанымы заңды не әділ екенің ашып айта алуы қажет.

Сот тәжірибесі көрсетіп отырғандай дауларды шешудің баламалы әдістері немесе соттағы «татуластыру рәсімдерінің» сот шешімінен басымдығы айқын. Біріншіден, татуласу келісімін жасау сот шешіміне қарағанда тараптардың бітімге келуіне ықпалы зор, екіншіден, көп жағдайларда дау тараптардың заң нормаларын дұрыс түсінбеуінен туындап жатады, ал сол нормаларды соттың тиісті түрде түсіндіруі аталған келісімді жасауға ықпал етіп дауласушы тарапты ымыраға келтірері сөзсіз, үшіншіден, татуласу келісімін жасау тараптардың арасындағы дауға ортақ келісіммен соңғы нүкте қоюдың алғы шарты, ал сот шешімі бір тарапты ғана қанағаттандыра алуы мүмкін, төртіншіден, татуласу келісімін жасау соттың және тараптардың уақытын және қаржысын үнемдейді.

«Ырыс баққан дау бақпас» деген халық даналығы бар. Алайда «Ел даусыз болмас». Бүгінгі қоғам сол дауды шешуде сотқа жүгінуді құп көріп,

сотта сабылуды, жөн санап келеді. Елімізде адам басына шаққанда әрбір төртінші азамат дауға тартылып, соттасып келеді. Соттар қандай көлемде болмасын істерді қарауға қауқарлы, тіпті Ата-заңмен бекітілген басты міндеті. Бізді аландатып отырғаны қоғамдағы дауқестік деңгейі.

Татуласу, ымыраға келу біздің санамыздан алшақ ұғым емес. Бір ауыз сөзге тоқтап, Әйтеке айтқанда құлақ асқан, Қазыбек айтқанда құптаған, Төле айтқанда төресі осы деп жығыла кеткен дана халықтың ұрпағымыз. Ұлы Абайша айтсам естінің сөзін елеген, Шәкәрім бабам меңзеген ынсап, әділет, мейірімді ту еткен елміз. Неге біздің қоғам дауды сотқа жеткізбей шешуге мүдделі емес?. Дауды реттеу мәдениетін қалыптастыру, саналы ұрпағымызды осыған бейімдеу - бүгінгі күннің басты талабы.

Оған қоса Жоғарғы Сот бастамасымен қолға алынған «Соттағы татуластыру рәсімдері» атты пилоттық жобаны Семей соттары тиімді жүзеге асыруда. Бүгінгі таңда Семей қалалық соты аталған пилоттық жоба қатысушысы ретінде бітімгер судьяны анықтап, даулар азаматтық істерді қозғауға дейінгі сатыда татуластыру рәсімдері арқылы шешілуде. Баса атап өтерлігі даулардың дені неке бұзу, ортақ мүлікті бөлу, еңбек, мәміле, меншік құқығы даулары. Бітімгер судья бірде жаңұяны сақтап қалса, екінші бір жағдайда күрмеу мол, күрдері меншік құқығы, мәміле немесе әлеуметтік кикілжінге айналғы үй-жайдан шығару дауларына дер кезінде нүкте қойды.

«Татуласу орталығын» ашу идеясы, жанжалсыз қоғам, кикілжіңсіз орта қалыптастыруға негіз болатын тың бастама. 2019 жылы Семей қаласының орталық кітапхан ғимаратында «Татуласу орталығы» ашылған болатын. Бұл орталық арқылы халық дауларды сотқа жеткізбей шешуге, тиісті құқықтық көмек алуға мүмкіндік алады.

Тілге шешен, абырой-беделге ие ел ағаларының басын қосып азаматтар арасында туындаған дауларды дәстүрлі «қазақ құқығы» аясында шешуге бағытталған «Билер кеңесін» құру идеясы Семей қаласында жүзеге асты. Семей қаласының билер кеңесі және «Дәнекер билер кеңесі» қоғамдық ұйымдары қаламызда қызмет жасауда. Тарихта бар, өнегесі мол бұл құқықтық институт осынау шырмауы мол шұбырыңқы заманда ескерусіз қалмауы тиіс.

Конституцияның 77 – бабына сәйкес судья сот төрелігін іске асыру кезінде тәуелсіз және Конституция мен заңға ғана бағынады.[1, б. 26] Сот төрелігіне араласуға жол берілмейді. Сот билігінің бұл конституциялық қағидасы әрбір судьяның жеке ұстанымына, өмірлік бағыт-бағдарына тікелей байланысты. Бүгінгі күні заңдық тұрғыда қандай бір өз ішіміздегі судьяға ықпал ету мүмкіндіктері жойылды. Демек, әрбір судья өз жеке басын заң үстемдігінен төмен қойып, судья ретіндегі борышы міндеттегендей әділдікті ту етіп, бейтараптылықты ұстануы қажет. Демек, аталған конституциялық ереженің орындалуы судьялық лауазымға кандидаттардың және тағайындалған судьялардың моральдық ұстанымы мен олардың кәсіби этикалық тағлымына байланысты екені сөзсіз.[4, б. 89] Бүгінгі таңда күрделі мәселеге айналған қоғамның соттарға ықпалы. Әртүрлі әлеуметтік желілерде қаралып жатқан істер туралы жансақ ақпарат тарату, сол арқылы қоғамда

соттарға қатысты теріс пікір орнату орын алып келеді. Заңгер тарапынан осындай қисынсыз әрекеттерге жол бермеу қажет.

Цифрлық индустрияны дамыту бағыты сот жүйесіне де қатысы бар. Сот жүйесінің ашықтығы мен қолжетімділігін қамтамасыз ету, азаматтардың соттарға деген сенімділігін арттыру мақсатында, сот ісін жүргізуде жаңа электронды технологияларды қолдануды дамыта түсу біздің басым бағытымыз болып табылады. Бүгінгі таңда халықтың сотқа шағым беру үшін келуі жойылды, өйткені олар ғаламтор арқылы «Сот кабинеті» электронды жүйесін пайдаланып сотқа шағым беруде. Процеске қатысушыларға хабарлама мобильдік қосымшаға push-хабарлама, гибриді пошта, онлайн-сервистер, sms және e-mail почта арқылы жеткізілуде. Виртуалды сот төңірегінде бейнебайланыс, мобильді бейнебайланыс арқылы сот отырысына қатысу мүмкіндіктері артып келеді.

«Болжамды сот төрелігі» бір ізді сот тәжірибесін қалыптастыруға оң ықпал бола алады. Сот жүйесін цифрландыруға серпіліс беретін, жасанды интеллекттің алгоритмдерінің жұмысына негізделген, сот жүйесіне талдаудың үшінші буынын енгізудің жоспарлары іс жүзінде жарияланды. Істің нәтижесін оны қаруға дейін болжамалау мақсатында, IT сервисін «жасанды ителлектті» енгізілуде. Сот актілерінің банкін қалыптастыру одан әрі даму үстінде. Әлемнің жетекші елдері, мысалы АҚШ, Еуропалық одақ, Жапония, Оңтүстік Корея және Қытай өздерінің ұлттық сот жүйелеріне жасанды интеллектті енгізген болатын. Жасанды интеллектті сот және құқық қорғау жүйелерінде қолданудың Еуропалық Этикалық Хартиясы 2018 жылдың желтоқсанында Еуропалық Комиссиямен бекітілген.

Жаңа технологияларды енгізудің аясында сот кабинетімен ұсынылған пайдаланушылардың қызметтерін кеңейтіп, оны іс жүзінде сот қызметтерін көрсетудің мамандандырылған виртуалдық орталығына айналдыру қажет деп санаймын. Істің қаралу нәтижесін пайыздық мөлшерде болжау сервисін құрастыру арқылы, олардың базасында сот кабинетінің мүмкіндігін кеңейту. Шығарылған сот актілерін мән-жағдайлардың шарттарымен тиісті түрде қоса ұсынып отыру қажет. Істің аяқталуын болжау қызметін сот кабинетінде чат бот (виртуалды робот) арқылы жүзеге асыруға болады. Осы арқылы сотқа жүгінуге дейін өз өтініші бойынша іс нәтижесін болжай алады, ол ұтылатын істің қарау нәтижесін көрсетуге (ескертуге) мүмкіндік береді. Жасанды ителлектті енгізу механизмдері одан бөлек судьяларға шешім қабылдауға көмек беріп, соттардағы ішкі іс-қағаздарын жүргізу сұрақтарын жеңілдетеді. Электронды құжат айналымын ұйымдастыруға көмек көрсетеді.

Қорытындылай келе «Жұмыла көтерген жүк жеңіл дегендей» еліміздің бұдан әрі дамыту әр қайсымыздың табандылығымыз бен жігерлігімізге байланысты. Қазақстандық үлгідегі сот жүйесі орнығып, халқы сотына сенген, соты заңына сүйенген дамыған елдердің көшбасшысы болайық.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1) Қазақстан Республикасының Конституциясы, 1995 жылғы 30 тамыз, Алматы: «Издательства «Норма –К» ЖШС,-2018 ж.

- 2) Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексі, 2015 жылғы 16 қазан, Алматы, «Издательства LEM» ЖШС, 2022 жыл.
- 3) Гражданское процессуальное право Республики Казахстан, 1-том, Баймолдина З.Х., Алматы, 2001
- 4) Сот жүйесінің көкжиегі, Б. Демесінұлы, Астана, 2015 ж.

XҒТАА 342.553

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЖЕРГІЛІКТІ ӨЗІН-ӨЗІ БАСҚАРУДЫҢ АУМАҚТЫҚ ЖӘНЕ ҰЙЫМДАСТЫРУШЫЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Абдрахманов Медет Каучерханович

Alikhan Bokeikhan University

Заң факультеті, МҚП кафедрасының аға оқытушысы

*Старший преподаватель кафедры государственно-правовых
дисциплин Юридического факультета*

Alikhan Bokeikhan University

medet-abdrahmanov@mail.ru

Аннотация: бұл мақалада жергілікті өзін-өзі басқаруды жетілдіру барысындағы жергілікті өзін-өзі басқаруды аумақтық бөлінісі мен ұйымдастырушылық негізін заманауи және Еуропалық жергілікті өзін-өзі басқару Хартиясына негізделе отырып талқыланды.

Түйінді сөздер: жергілікті өзін – өзі басқару, жергілікті мемлекеттік басқару, жергілікті қоғамдастық, азаматтық қоғам, мемлекеттік басқару.

Аннотация: в данной статье обсуждались территориальное деление и организационная основа местного самоуправления в процессе совершенствования местного самоуправления на основе современной и Европейской хартии местного самоуправления.

Ключевые слова: местное самоуправление, местное государственное управление, местное сообщество, гражданское общество, государственное управление.

Жергілікті басқарудың неғұрлым қолайлы және сонымен бірге тиімді моделін анықтау үшін тұжырымдамалық маңызы бар мәселе, қандай әкімшілік-аумақтық бірліктер мен аумақтар жергілікті қоғамдастықтардың аумақтық негізіне айналуға арналған деген мәселе болып табылады. Жергілікті өзін-өзі басқарудың ұйымдастырушылық негіздері де белгілі бір айқындықты талап етеді, олар ретінде жергілікті өзін-өзі басқару органдарының құрылу тәртібін, олардың мәртебесін, құзыретін, қызмет нысандары мен әдістерін, сондай-ақ халықтың өзін-өзі басқаруын жүзеге асырудың әртүрлі нысандарын түсіну қажет.

Қазақстан Республикасының Конституциясында жергілікті өзін-өзі басқарудың ұйымдастырушылық негіздері қаланған, 89-бапқа сәйкес Қазақстан Республикасында жергілікті маңызы бар мәселелерді тұрғын халықтың өзі шешуін қамтамасыз ететін жергілікті өзін-өзі басқару

танылады. Сонымен қатар ҚР Конституциясының 33-бабының 1 тармағында «Қазақстан Республикасы азаматтарының тікелей және өз өкілдері арқылы мемлекет ісін басқаруға қатысуға, мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарына тікелей өзі жүгінуге, сондай-ақ жеке және ұжымдық өтініштер жолдауға құқығы бар» делінген [1].

Конституциялық норма тек жергілікті өзін-өзі басқару ауылдық және қалалық жергілікті қауымдастықтарда жүзеге асырылатындығын көрсетеді. Сонымен қатар, қолданыстағы заңнамамен Қазақстан Республикасының әкімшілік - аумақтық құрылымы жүйесіне әкімшілік-аумақтық бірліктер енгізілді: ауыл (ауыл), кент, ауылдық (селолық) округ, қаладағы аудан, қала, аудан, облыс.

Әкімшілік-аумақтық бірліктер олардың мөлшері мен мәртебесі бойынша ғана емес, табиғаты бойынша да тең емес екенін мойындау керек. Олардың кейбіреулері табиғи жолмен пайда болды, өйткені адамдар жаңа жерлерді игеріп, жаңа жерлерді мекендеді, оларға тұрақты тұруға бекітілді. Осылайша ауылдар, кенттер, қалалар пайда болды. Басқа әкімшілік-аумақтық бірліктер өз аумақтарын тиісті мемлекеттік органдардың актілерімен айқындау жолымен «жасанды түрд» пайда болды.

Үкіметте мемлекеттің мүдделері басым болуы керек деп саналады, ал екіншілері айтарлықтай тәуелсіз құқықтарға ие бола алады және ең алдымен жергілікті мүдделерді басшылыққа алады [2, 20 б.].

Қазақстан Республикасының аумағы екі негізгі санатқа - өңірлер мен елді мекендерге бөлінеді. Аймақ Республиканың мүддесі үшін құрылған және басқарылатын бірнеше елді мекендерді қамтитын республика аумағының бөлігі. Республикалық әкімшілік-аумақтық құрылымның негізгі буындары ретінде облыс, аудан және ауылдық (селолық) округ өңірлер болып табылады.

Елді мекен - бұл кемінде 50 адамнан тұратын, заңда белгіленген тәртіппен есепке алынған, тіркелген және жергілікті өкілді атқарушы органдар басқаратын, азаматтардың шаруашылық және өзге де қоғамдық қызметі нәтижесінде қалыптасқан республиканың қоныстанған аумағының бөлігі.

Қазақстан Республикасының аумағында орналасқан елді мекендер қалалық және ауылдық болып бөлінеді. Қалалық елді мекендерге республикалық, облыстық және аудандық маңызы бар қалалар, сондай - ақ кенттер. Ауылдық елді мекендерге - олардың әкімшілік бағыныстылығына қарамастан барлық басқа елді мекендер жатады.

Осылайша, әкімшілік-аумақтық бірліктердің санаттары республикалық және жергілікті мүдделердің үйлесуі негізінде мемлекеттік басқару мақсатында бөлінеді. Заңда өңірлердің Республика мүддесі үшін құрылатыны және басқарылатыны нақты көрсетілген. Демек, елді мекендерді басқару халықтың мүддесі үшін жүзеге асырылуы керек. Сондықтан жергілікті өзін-өзі басқарудың аумақтық негізі ретінде мемлекеттік басқарудың ыңғайлылығы үшін құрылған аудандар мен ауылдар емес, елді мекендер қолайлы деп болжау қисынды.

Облыстық маңызы бар қала - бұл біртұтас формация, оны кейбір тәуелсіз бөліктерге бөлу өте қиын, оның халқы 50 мыңнан асады және кейбір жерлерде миллионыншы белгіге жақындайды. Қаланы жергілікті қоғамдастықтың барлық біліктілік белгілері бар аудандарға бөлу мүмкін емес сияқты. Неге дербес аудандық жергілікті бюджеттер қажет? Бұл жағдайда жеке салық көздері, қала аумағының бөліктеріне бірыңғай организм ретінде өз салықтарын белгілеу құқығы болуы керек.

Жергілікті өзін-өзі басқарудың ұйымдастырушылық негіздері:

а) жергілікті өзін-өзі басқару органдарының құрылымын, өкілеттіктерін, құрылу тәртібі мен қызметі;

б) муниципалды қызметті ұйымдастыру;

в) тікелей демократияның әртүрлі формаларын сипаттайды.

«Жергілікті өзін-өзі басқару органдарының құрылымы» және «жергілікті өзін-өзі басқару жүйелері» ұғымдарын ажырату керек. Соңғысы деп азаматтардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының, жергілікті өзін-өзі басқаруды жүзеге асырудың басқа да ұйымдық-құқықтық нысандарының тікелей ерік білдіру нысандарының жиынтығын түсіну керек, олар арқылы жергілікті қоғамдастық халқы жергілікті маңызы бар мәселелерді өз бетінше шешу үшін Қазақстан Республикасының Конституциясымен танылатын және кепілдік берілетін мүмкіндікті іске асырады [3].

Өзін-өзі басқару органдарының құрылымы жергілікті өзін-өзі басқару органдарының заңнамалық белгіленген жалпы жүйесі және осы жүйені ұйымдастыру принциптері негізінде тиісті құзыретке ие және белгілі бір функцияларды орындайтын нақты өзін-өзі басқару органдарының Жарғыда бекітілген тізбесін көздеуге тиіс. Сондықтан ұйымдастырушылық негіздер жергілікті өзін-өзі басқару жүйесін бекітеді. Осы бөлімнің шеңберінде конституциялық нормаларда көзделген оның негізгі құрамдас бөліктерін қарастырамыз, сондай-ақ болашақ жергілікті өзін-өзі басқару туралы заңда болуы міндетті кейбір элементтерді ашамыз.

Жергілікті өзін-өзі басқаруды жүзеге асыруда жергілікті өзін-өзі басқару органдары маңызды рөл атқарады. Жергілікті өзін-өзі басқаруды оның органдары мен лауазымды тұлғаларын сайлау түрінде тікелей жүзеге асыру бастапқы болып табылады. Жергілікті өзін-өзі басқаруды халықтың тікелей жүзеге асыруы оның ең маңызды нысаны, өзін-өзі басқаратын жергілікті қауымдастықтардың ажырамас белгісі болып табылады. Алайда, барлық жергілікті мәселелерді күнделікті шешудің ең үлкен көлемі, әрине, жергілікті өзін-өзі басқару органдарына тиесілі.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, конституциялық нормаға сәйкес азаматтар жергілікті өзін-өзі басқару органдарының атауын, құрылу тәртібін, жергілікті өзін-өзі басқару органдары мен жергілікті өзін-өзі басқару лауазымды адамдарының қызметі мен ұйымдастыру мәселелерін, олардың құзыретін, өкілеттік мерзімдерін, есептілігін жергілікті қоғамдастықтың Жарғысында бекіту арқылы жергілікті өзін-өзі басқару органдарының жүйесін дербес анықтайды деп қорытынды жасауға болады. Сондай-ақ жарғыларда жергілікті өзін-өзі басқару органдары мен жергілікті

өзін-өзі басқару лауазымды адамдарының жауапкершілігінің негіздері мен түрлері жазылады, жергілікті өзін-өзі басқарудың сайланбалы органдары мен жергілікті өзін-өзі басқарудың сайланбалы лауазымды адамдарының өкілеттіктерін кері қайтарып алу, халықтың сенімсіздігін білдіру немесе мерзімінен бұрын тоқтату тәртібі, жергілікті өзін-өзі басқаруда қызметті ұйымдастыру шарттары мен тәртібі туралы ақпарат қамтылуға тиіс. Осылайша, заң шығарушы жергілікті өзін-өзі басқару органдарының қызметінің жалпы шеңбері мен өкілеттіктерінің шегін ғана анықтауы керек.

Жергілікті маңызы бар мәселелер: жергілікті қоғамдастықтың жарғысын қабылдау және өзгерту, ортақ пайдаланылатын орындарды (саябақтарды, скверлерді, бульварларды, жағажайларды, су айдындарын, демалыс аймақтарын және өзге де объектілерді) күтіп-ұстау және абаттандыру жөніндегі жұмыстарды ұйымдастыру, тиісті аумақты абаттандыруды және көгалдандыруды ұйымдастыру, жергілікті қоғамдастықтың жарғысын қабылдау және өзгерту.

Жергілікті өзін-өзі басқарудың өкілді органының халықты жылумен, энергиямен, газбен және сумен жабдықтау, мектепке дейінгі, орта және кәсіптік білім беру мекемелерін, әлеуметтік-мәдени сала мекемелерін дамытуды ұйымдастыру, қолдау және жәрдемдесу. Халыққа көліктік қызмет көрсетуді ұйымдастыруға жәрдемдесу, қоғамдастық аумағында тұратын әлеуметтік осал азаматтарды қорғау және оларға көмек көрсету, жергілікті қоғамдастық аумағында кәсіпкерлікті дамытуға жәрдемдесу, жергілікті қоғамдастық аумағында тұратын азаматтарға заң көмегін көрсетуді ұйымдастыру мәселелері.

Жергілікті өзін-өзі басқару органдары атқаратын функциялары бойынша (халықтың мүдделерін білдіру және оларды іске асыру) жалпы түрде өкілді және атқарушы болып бөлінуі мүмкін болса да, жергілікті өзін-өзі басқару деңгейінде өкілді және атқарушы органдардың заңнамалық бөлінуі орынды емес деген пікір бар [4, 301б.].

Зерттеу барысында ғалымдар жергілікті өзін-өзі басқару органдарының өкілеттіктерін бөлу принципін жоққа шығаруға сыни көзқараспен қарайды себебі бір жергілікті өзін-өзі басқарудың әлсіреуіне әкеледі деген көз қарасты ұстанады.

ҚР Ата заңында халық билікті тікелей республикалық референдум және еркін сайлау арқылы жүзеге асырады, сондай-ақ өз билігін жүзеге асыруды мемлекеттік органдарға беретіндігін атап өткен жөн.

Жергілікті өзін - өзі басқару жүйесіндегі билікті бөлудің орынсыздығын келесідей түсіндіруге болады:

1) қағидаттың мәні-тежеу мен тепе-теңдік тетігін құруда, мемлекеттік басқару шешімдерін қабылдау кезінде бір органда (адамда) биліктің шоғырлануына жол бермеуде. Жергілікті деңгейде мұндай механизм жергілікті өзін-өзі басқарудың жұмысы мен тиімділігін қиындатады, өйткені мұнда жедел шешімдер үлкен үлес қосады;

2) биліктің үш тармағын таза түрде жергілікті деңгейде ажырату мүмкін емес, сот билігі өзінің ерекше тәсілдеріне негізделген;

3) жергілікті қоғамдастықтардың көпшілігінің аумақтары мен халық саны да өкілді және атқарушы биліктің дербес тармақтарының тиімді жұмыс істеуіне жағдай жасауға мүмкіндік бермейді;

4) әлемдік тәжірибе, шетелдік және отандық тәжірибе жергілікті деңгейде бір органда өкілдік және атқарушы-өкімдік функцияларды шоғырландыру мүмкіндігін растады. Осылайша, земство мен Ресейдің қалалық өзін-өзі басқару тәжірибесі жергілікті өзін-өзі басқару жүйесіндегі биліктің тепе-теңдігін емес, басқа биліктің шектеулері кезінде биліктің біреуінің басымдығын қамтамасыз ету орынды екенін көрсетеді [5, 51 б.].

Біртұтас билік жергілікті деңгейде басқару органдарының әртүрлі функцияларының болуын жоққа шығармайды. Сонымен, жергілікті өзін-өзі басқарудың өкілді органының қызметі-жергілікті қоғамдастық халқының ерік-жігерін білдіру, оған жалпыға бірдей міндетті сипат беру, оның атынан билікті жүзеге асыру. Жергілікті өзін-өзі басқарудың атқарушы органдарының қызметі жергілікті қоғамдастық халқы немесе оның өкілді органы тікелей қабылдаған құқықтық актілерді орындауға бағытталған басқарушылық, ұйымдастырушылық қызметті жүзеге асыру болып табылады.

Бұдан шығатыны, жергілікті қоғамдастыққа аталған функциялар берілген жергілікті өзін-өзі басқару органдары да осы функциялар сияқты бағынышты болуы керек. Дәл осы бөліну, біріншіден, жергілікті деңгейде басқарудың біртұтастығына, екіншіден, құқықтың үстемдігіне кепілдік береді. Бұл маңызды мәселенің шешілмеуі сөзсіз өкілді және атқарушы органдар арасындағы қарама-қайшылықты тудырады, бұл қоғамға үлкен зиян келтіреді. Демократиясы дамыған басқа елдерде мұндай қақтығыстар жоқ, мұнда жергілікті деңгейде өкілді және атқарушы органдардың көпшілігі бір команданы құрайды, өйткені атқарушы орган өкілді болып қалыптасады және оған бағынады.

Еуропалық жергілікті өзін-өзі басқару Хартиясында жергілікті қоғамдастықтардың қоғамдық істердің көп бөлігін бақылау және басқару құқығы еркін, жасырын, тікелей, тең және жалпыға бірдей дауыс беру арқылы сайланған мүшелерден тұратын кеңестер немесе жиналыстар арқылы жүзеге асырылатындығы атап көрсетілген. Кеңестерде немесе жиналыстарда оларға есеп беретін атқарушы органдар болуы мүмкін [6, 3б.].

Демек, кент, ірі ауыл, ауылдық (селолық) округ деңгейінде, ал қажет болған жағдайда ауыл (село) деңгейінде әкім сайланады. Мұнда өзін-өзі басқару мүмкіндігінше оның субъектісі мен объектісіне сәйкес келуі керек.

Бұл жағдайда жергілікті өзін-өзі басқарудың өкілді органының функцияларын азаматтар жиыны немесе тұрғылықты жері бойынша азаматтар жиналысы жүзеге асырады, ал атқарушы билікті басқарады және азаматтардың жиындарында немесе жиналыстарында төрағалық етеді, кеңесті (оны сайлауға мұқтаж болған жерде) әкім басқарады.

Жергілікті мемлекеттік басқару және жергілікті өзін-өзі басқару жүйесі, биліктің жоғарғы эшелондарынан айырмашылығы, «биліктің бөлінуіне» ғана емес, оларды проблемалар мен міндеттерді біртұтас түсінуде

ғана емес, іс-әрекеттің бірлігінде біріктіруге де баса назар аударуы керек.

Мемлекеттік басқару мен жергілікті өзін-өзі басқарудың мұндай үйлесімі олардың арасындағы әкімшілік емес қатынастарды орнатуға мүмкіндік береді, қандай да бір жолмен аудандық буын басшыларына әкімшілік тәуелділікті әлсіретеді, жергілікті маңызы бар мәселелерді шешуде үлкен дербестік береді. Жоғарыда айтылғандай көптеген елдерде демократиялық институт ретінде қабылданған жергілікті өзін-өзі басқару стандартына сәйкес, жергілікті қоғамдастықтың атқарушы органы өкілді органға есеп беріп, бақылауда болуы қажет деп санаймыз. Азаматтық қоғам мен тұрғылықты жердегі азаматтар мен бірге халықтың да еркін жергілікті басқарауға араласуы қажеттігін жоққа шығармаймыз бірақ жоғарыда аталғандай бақылаушылық немесе басқарушылықтың болуын құптаймыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы Конституция 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды.
2. Черкасов А. Сравнительное местное управление: теория и практиками 1998.-368с.
3. Белиспаев А.М. Децентрализация власти и развитие местного самоуправления в Республике Казахстан//На пути к демократии. Децентрализация в Казахстане: за и против. Информационно-аналитический бюллетень. - 2002 -№1 (21).
4. Жанузакова Л. Проблемы местного самоуправления в условиях унитаризма. Из кн.: Сапарғалиев Г., Мухамеджанов Б., Жанузакова Д., Сакиева Р. «Правовые проблемы унитаризма в Республике Казахстан». - Алматы: Жеп Жаргы, 2000. - 312с.
5. Мирошниченко Е. Шаги к самоуправлению//Народный депутат™ 1992-№17.- С.51.
6. Европейская хартия местного самоуправления. Принята Советом Европы 15 октября 1985г.//Народный депутат, - 1993. -№11.- С.3-6.

XFTAА 10.15.59

КОНСТИТУЦИОНАЛИЗМНІҢ АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МЕН ДАМУ ЖӘНЕ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДАҒЫ ҚОҒАМДЫҚ - ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Айтеке Камшат Адуқызы

2 курс докторанты Alikhan Bokeikhan University

Докторант 2 курса Alikhan Bokeikhan University

kamshat.aiteke@gmail.com

Аннотация: Мақалада конституционализмнің элементтері мен принциптері, конституциялық-құқықтық нормалар, институттар мен қатынастар адам құқықтарын бекітуге, қамтамасыз етуге және қорғауға ықпал ететін конституционализмнің құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады.

Түйінді сөздер: конституционализм, конституциялық-құқықтық нормалар, конституциялық құрылыс, азаматтық қоғам, құқықтық мемлекет.

Аннотация: В статье рассматриваются элементы и принципы

конституционализма, конституционно-правовые нормы, институты и отношения как составляющие конституционализма, способствующие утверждению, обеспечению и защите прав человека.

Ключевые слова: конституционализм, конституционно-правовые нормы, конституционный строй, гражданское общество, правовое государство.

1995 жылғы Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-бабында Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде бекітеді, оның ең жоғары құндылықтары адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары болып табылады [1].

Бұл демократиялық ашық қоғамда өмірдегі барлық құндылықтардың ішінде адам құқықтары мен бостандықтары ғана ең маңызды болып саналатындығын білдіреді. Демек, адам құқықтары мен бостандықтарын сақтау тетіктерін іске асыруға, олардың орындалуына кепілдік беруді күшейтуге Елбасымыздың сара саясатының арқасында ерекше назар аударылды. Сондықтан демократиялық және құқықтық мемлекеттің қалыптасуын зерттеу, Қазақстан Республикасында адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын нығайту, кеңейту және дамыту зерттеу үшін айтарлықтай қызығушылық тудырады.

Қазақстанның конституциялық құрылысының негіздері - бұл адамның мәртебесіне, оның барлық құқықтары мен бостандықтарына, азаматтық қоғамға, халықтың мемлекеттік биліктің жалғыз көзі ретіндегі мәртебесіне және мемлекеттің ұйымдастырылуына байланысты негізгі конституциялық идеялары мен қағидаттарының негізі болып табылады.

Конституциямен бекітіліп, реттелетін қоғамдық қатынастар маңызды болғандықтан, конституциялық құқық, Қазақстан құқық салаларының арасында жетекші рөл атқарады. Құқық жүйесіндегі конституциялық құқықтың жетекші рөлі төмендегі мәселелер арқылы көрінеді: біріншіден, конституциялық құқық қоғам мен мемлекет құрылысының негізгі қағидаларын құқықтық формада бекітеді; конституциялық құқық барлық қоғамдық үрдістерді басқарудың жалпы негіздерін анықтайды; үшіншіден, конституциялық құқықтың нормалары құқықтық актілерінің түрлерін, оларды қабылдайтын органдарды, актілердің заңдық күштерінің ара салмағын анықтайтындықтан, конституциялық құқықтық нормалары құқықтың жасалу үрдісін реттейді [2].

Адам және азамат құқықтары мен бостандықтарының жүзеге асырылуы мәселелерін зерттеу саласында көптеген ғылыми ізденістер жүргізілуде, олар адамның тіршілік әрекетінің барлық аясын қамтиды деп айтуға болады. Бұған саяси-экономикалық (сөз бостандығы; қоғамдық бірлестіктер, саяси партиялар құру; мемлекет істерін басқаруға қатысу; тұрғылықты жерін ауыстыруға және т.б.), әлеуметтік (білім алуға құқық, еңбек ету бостандығы, әлеуметтік қамтамасыз ету: жәрдем ақы, зейнет ақы және басқа да төлемдерге құқық) және жеке (өмір сүруге құқық, жеке өмірге, ар-намыс, беделіне қол сұқпаушылық; жеке меншікке және басқа да құқықтары) құқықтар кіреді.

Конституциялық реттеу саласын сипаттау кезінде зерттеушілер әртүрлі категориялар мен ұғымдар жүйесін қолданады, олардың арасында конституционализм категориясы бөлінеді. Бірақ осы санаттың мазмұнын ашқан кезде зерттеушілер біркелкі, тіпті одан да көп, бірдей деп атауға болмайтын пікірлер айтты. Әр түрлі авторлар осы құбылыстың бір немесе басқа жағын баса көрсету және ашу арқылы әртүрлі көзқарастарды білдіреді.

«Конституционализм идеялары адамның құқықтары мен бостандықтары туралы конституциялық ережелер арқылы, тікелей және өкілді демократия институттарында және т. б. арқылы заңды түрде жүзеге асырылуы және нақтылануы мүмкін. Қазақстанның конституциялық дамуындағы құндылықтар практикалық іске асыру тұрғысынан конституционализм дамудың белгілі бір кезеңінде белгілі бір мемлекетте демократиялық қатынастарды жүзеге асырудың нақты тарихи тәжірибесін, жалпы демократиялық көріністердің тенденциялары мен заңдылықтарын қамтиды».

Конституционализм ұғымында конституциялық нормалар түріндегі негізгі, бағыттаушы буынды бөліп көрсету қажет. Олардың айналасында бірінші буынның компоненттері (конституциялық - құқықтық қатынастар, Конституциялық институттар мен құрылымдар), содан кейін екінші буынның компоненттері (Конституциялық көзқарастар, теориялар мен тұжырымдамалар) жиналады.

«Қазақстан мен Орталық Азия елдерінің жаңа конституцияларында «азаматтық қоғам» терминінің өзі жоқ болса да, оның негізгі элементтері – адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтары, жеке адамның, қоғам мен мемлекеттің өзара қарым - қатынасының Конституциялық принциптері, жеке меншік құқығы және кәсіпкерлік қызмет бостандығы, әлеуметтік бағдарланған нарықтық экономика, саяси және идеологиялық әртүрлілік, көппартиялылық, жергілікті өзін - өзі басқару және азаматтардың өзін - өзі ұйымдастыруы мен олардың азаматтық бастамаларының өзге де нысандары қағидаттары».

Адам құқықтары әрқашан дерлік Конституцияда міндетті түрде бекітілудің мәні болып табылады. Қазір бұл мәселеден абстракцияланған мемлекеттің Негізгі заңын елестету екіталай. Керісінше, неғұрлым алыс болса, соғұрлым адам құқықтарының проблемалары Конституцияда толық және жан - жақты көрініс таба бастайды, көптеген мәселелерді, бұрын басымдықты және негізгі мәселелерді екінші орынға қояды.

Конституционализм адамның конституциялық құқықтарының қалыптасуына, жұмыс істеуіне және дамуына ғана емес, сонымен бірге барлық заңды құқықтардың қалыптасуы мен жүзеге асырылуына да шешуші әсер етеді. Әрине, ең алдымен, анықтаушы әсердің объектісі-адамның конституциялық құқықтары. Бір салалық байланысқа, бір заңды сипатқа және мақсатқа ие бола отырып, көптеген жалпы белгілер мен қасиеттерге ие және «бір байламда» әрекет ете отырып, конституционализм мен адамның конституциялық құқықтары бір - біріне тікелей тәуелділікпен, көріну формаларының синхрондылығымен сипатталады. Конституционализм

тікелей (көптеген делдалдық байланыстарсыз) адам құқықтарына жүгінеді, оларға өзінің импульстары мен ақиқаттарын береді, оларды адресат (адамның конституциялық құқықтары) тікелей қабылдайды. Аралық, делдалдық байланыстардың болмауы немесе оларды барынша азайту конституционализмнің адам құқығымен байланысын мобильді, тиімді және жедел етеді.

Адам құқықтары мен бостандықтарына қатысты мәселелерді қорытындылай келе, Қазақстан Республикасы да оған ерекше мән беріп, маңызды да құнды мәселе ретінде бағалайтындығын көреміз. Оған аз уақыт ішінде еліміздің демократияға айқын бет бұрып, азаматтың құқықтары мен бостандықтарын конституциялық құрылыстың негізі етіп қалағаны, ішкі және сыртқы саясатты қалыптастырғаны дәлел [3].

Әлеуметтік қажеттілікке қарамастан, елдегі партиялық құрылыс баяу қарқынмен жүруде, партиялардың ролі мен өкілеттігі шектеулі. Партиялардың көпшілігінде қажетті қаржылық және материалдық ресурстар, саяси партияларды тіркеу үшін қол жинау мәселелері жөнінде нақты ережелер мен регламент жоқ. Партияларды қайта ұйымдастыру, біріктіру және қосу мәселелері заңнамалық реттеуді қажет етеді. Саяси партиялардың сайлау комиссияларын құруға қатысу тетігі жетілдірілмеген.

Кәсіптік одақтар мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық саясатын әзірлеу мен іске асыруға толық көлемде қатыспайды. Ұжымдық шарттар мен келісімдер әлі де болса еңбекшілердің құқықтарын қорғаудың пәрменді тетігіне айналған жоқ.

Отандық бұқаралық ақпарат құралдарының бәсекеге қабілеттілігінің дамуы нормативтік- құқықтық және экономикалық ынталандыру болмағандықтан, тежеліп отыр. Көптеген бұқаралық ақпарат құралдарының материалдық-техникалық базасы жеткіліксіз және қаржылық қаражаты шектеулі, сондай-ақ мемлекеттік ақпараттық саясат бағдарламалары шеңберінде бюджет қаражатына қол жеткізе алмайды. Бұқаралық ақпарат құралдарын аккредиттеу, мемлекеттік органдардан ақпарат, өз хаттары мен өтініштеріне жауап алу кезінде қиыншылық көруде. Журналистер мен бұқаралық ақпарат құралдарының құқықтық қорғалу деңгейінің төмендігі Қазақстандағы сөз бостандығының шектелуіне әкеледі [4].

Азаматтық қоғам және құқықтық мемлекет әрқайсысы салыстырмалы дербес жүйені құрайды. Құқықтық қатынаста олар жалпы және тұтас құқықтық жүйенің құрамдас бөліктері ретінде танылады. Құқықтық жүйе олардың өзара байланысы мен өзара әрекеттестігінің белгілі бір кезеңі қызметін де атқарады. Азаматтық қоғам және құқықтық мемлекеттің құқықтық жүйемен өзара қатынасы әр түрлі. Азаматтық қоғам - табиғи және жеке құқықты құқықтық реттеудің кеңістігі, объектісі, аймағы. Құқықтық мемлекетте позитивті және көпшілік құқығының басымдылығы танылады. Бұндай бөліністің шарттылығын да ескерген жөн. Азаматтық қоғам позитивті құқықты, мемлекетпен қабылданған заңдарды елемей мүмкін емес, өйткені заң шығару органдарына өздерінің өкілдерін жібереді, олар жеке құқық заңдарын да қабылдайды.

Азаматтық қоғам және құқықтық мемлекеттің өзара қатынасы белгілі бір дәрежеде көпшілік құқығы нормаларымен реттеледі. Олардың көмегімен мемлекет азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын, азаматтық қоғамның көптеген институттарын қорғауды жүзеге асырады.

Адам мен азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтары жүйесін одан әрі жетілдіруге байланысты құқық қорғау мүмкіндіктері кеңейтілді, ендігі жерде нақтылы іс-қимыл қажет. Ең бастысы, Қазақстан азаматтарының құқықтары мен бостандықтарының кепілдіктерін одан әрі дамыта беру болып табылады.

Азаматтық қоғамды одан әрі дамыту мынадай қағидаларға негізделеді:

- адам мен азаматтың іргелі құқықтары мен бостандықтарын сақтау;
- қоғамдық өмір салаларында, ең алдымен экономикалық салада, әлемдік дамудың жаһандық үрдістерін ескере отырып, қайта құрулармен бірге бағдарланушылық;
- заңның үстемділігі, барлығының бөле жармастан заң алдында теңдігі;
- мемлекеттің істерін басқаруға және басқа да қоғамдық пайдалы міндеттерді шешуге Қазақстан Республикасының азаматтары мен олардың өкілетті өкілдерінің қатысуы;
- елдегі демократиялық процестерге азаматтардың қатысуы үшін тең мүмкіндіктерді қамтамасыз ету;
- азаматтарды демократиялық мәдениет мінез-құлқына тарту;
- билік пен қоғамның үндесу мен ынтымақтастық мәдениетіне бейіндігі.

Азаматтардың бірлестіктері мен олардың құрылымдық бөлімшелерінің ешқайсысы да көпшілік билікпен өзара қатынастарда азаматтық бастаманың бүкіл секторының мүддесін қорғай алмайды. Адам құқықтары мен адами өлшем саласындағы халықаралық шарттар мен пактілер шеңберіндегі халықаралық-құқықтық құралдарға сәйкес азаматтық қоғам институттарын жан-жақты дамыту әрі олардың мемлекетпен және бизнес-секторлармен тең құқылы серіктестігі үшін заңнамалық, әлеуметтік-экономикалық және ұйымдастыру-әдістемелік базаны одан әрі жетілдіру азаматтық қоғам дамуының негізгі нысандары болып табылады [5].

Демократиялық, конституциялық, «құқықтық мемлекет өзінің негізгі функциясын – адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау үшін – мемлекеттік қызметтің объективті, құқыққа негізделген тәртібі негізінде субъективті құқықтар мен бостандықтарға кепілдік беретін рәсімдер, тетіктер, институттар жүйесімен негізделуі керек. Қазақстанда тәуелсіздік алған сәттен бастап адам құқықтарын қорғаудың тұтас тетігін қалыптастыру процесі жүріп жатыр. Бұл жолда көптеген жетістіктер бар, бірақ проблемалар да бар».

Адам құқықтарының мәнісін мен мынандай формуламен анықтаған болар едім: «Адам құқықтары – жоғары құндылық, оны құрметтеу, сақтау және қорғау – мемлекеттің міндеті».

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыз (2022.19.09. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)
2. Қазақстан Республикасының Конституциясы. Ғылыми-практикалық түсіндірме. – Астана, 2018. – 664 б.
3. Амандыкова С.К. Становление доктрины конституционализма в Казахстане. – Караганда, 2002. – 439 с.
4. Матаева М.Х. Конституционная история Казахстана и стран Центральной Азии. XX век. – Астана: Елорда, 2007. – С. 324
5. Утверждение верховенства права, общечеловеческих ценностей и приоритетов современного государства: деятельность Конституционного Совета Республики Казахстан / Под общ. ред д.ю.н., проф. К.А. Мами / Авт. предисл. д.ю.н., проф. К.А. Мами. – НурСултан: Деловой Мир Астана, 2020. – 464 с.
5. O'Hara C. E. Fundamentals of criminal investigation / C. E. O'Hara, G. L. O'Hara. — 7th ed. — Springfield, C. C. Thomas Publisher, 2003. — 907 p.
6. Рогов И.И., Рахметов С.М. Уголовное право Республики Казахстан. Общая часть. Учебник. - Алматы: ТОО Издательство «Норма-К», 2005.- 296 с.

XFTAА 10.15.59

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ХАЛҚЫНЫҢ ОҢТҮСТІК АЙМАҚТАН СОЛТҮСТІК АЙМАҚ БОЙЫНША ІШКІ КӨШІ-ҚОНДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ БАҒАЛАУ

Амерханова И.Қ.

PhD доктор, С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Астана қ.
e-mail: indira_amirhanova@mail.ru

Аннотация: Мақалада оңтүстік өңірлердің тұрғындарының Қазақстан Республикасының солтүстік өңірлеріне көші-қонының өзекті мәселелері, халықтың көші-қоны саласындағы мемлекеттік саясаттың қағидалары және мемлекеттік бағдарламалар шеңберінде көші-қонды реттеу шаралары қарастырылған. Елдің жоғары урбандалу аймақтарында өндірістің, капиталдың және еңбек ресурстарының аумақтық шоғырлануындағы көші-қон процестерінің рөлі негізделген және Қазақстанның аумақтық даму саясатының мақсаттары мен міндеттері қарастырылған.

Түйінді сөздер: көші-қон, еңбекке қабілетті өңірлер, еңбекке жарамсыз аймақтар, көші-қон саясаты, өнімді жұмыспен қамту, ерікті қоныс аудару, кірістерді саралау.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 29 қыркүйектегі қаулысымен қабылданған Қазақстанның 2017-2021 жылдарға арналған көші-қон саясатының тұжырымдамасы Қазақстан Республикасының экономикалық, әлеуметтік және демографиялық дамуының, сыртқы саясатының және интеграциялық үрдістерінен күтілетін жетістіктерімен бірге Қазақстан Республикасының көші-қон саясатының стратегиялық мақсаттары, міндеттері мен бағыттарын айқындалған. Тұжырымдама Қазақстан Республикасының Конституциясына, халықаралық құқыққа және Қазақстан

Республикасының көші-қон саласындағы халықаралық міндеттемелеріне, 2030 жылға дейінгі кезеңге арналған Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының қаулысымен бекітілген тұрақты даму мақсаттарына сәйкес әзірленген. [1]

Осы Тұжырымдамаға сәйкес, аймақтық және салалық дамудағы сәйкессіздік сыртқы және, ең алдымен, еліміздің ең дамыған өңірлеріне бағытталған ішкі көші-қонға шешуші әсер етеді. Сонымен қатар, кірістерді саралау - өңіраралық көші-қонда шешуші фактор болып табылады. Мысалы, батыс өңірлері, Нұр-Сұлтан, Алматы қалалары мен Солтүстік Қазақстан, Жамбыл және Ақмола облыстарындағы жұмысшылардың орташа айлық жалақысының айырмашылығы 2,6 есені құрастырады.

Ұлттық сарапшылардың бағалауы бойынша ел халқының саны 2050 жылға қарай 24,5 млн. адамды құрайды. 2050 жылға қарай солтүстік өңірлердің халық саны қазіргі кездегі 0,9 млн. адамға, ал оңтүстік өңірлерде 5,3 млн. адамға өседі. Сонымен бірге, оңтүстік өңірлердің қоныс аудару тығыздығы солтүстік өңірлердің көрсеткіштеріне қарағанда төрт есе жоғары болады. Айта кету керек, 15 жасқа дейінгі халықтың солтүстіктегі барлық халыққа қатысты үлесі шамамен 20%, оңтүстігінде - 35% және одан жоғары.

Қазақстан Республикасының Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі көші-қон саясатының негізгі мақсаты: көші-қон үдерістерін басқару, тұрақты демографиялық дамуды қамтамасыз ету, елдің мемлекеттік қауіпсіздігін нығайту және адамның құқықтары мен бостандықтарына негізделген білікті жұмыс күшін қамтамасыз ету. Бұл мақсатқа қол жеткізу үшін және демографиялық проблемаларды шешу үшін бірқатар міндеттерді шешу қажет, оның ішінде ең маңыздысы тұрғындарды ынталандыру және экономикалық өсімге негізделген көші-қонды басқарудың тиімді моделін құру, урбандалу үдерістерінің контексіндегі ішкі көші-қонды басқару тиімділігін арттыру және ішкі мигранттарды қоныстандыруды жетілдіру.

Қазақстан Республикасындағы халықтың көші-қоны саласындағы мемлекеттік саясат мынадай негізгі принциптерге негізделеді:

- ◆ Қазақстан Республикасының Конституциясына, заңдарына және халықаралық шарттарына сәйкес мигранттардың құқықтары мен бостандықтарын тану және кепілдік беру;
- ◆ ұлттық мүдделер мен ұлттық қауіпсіздікті қорғау;
- ◆ жеке тұлғаның, қоғамның және мемлекеттің мүдделерін үйлестіру;
- ◆ пайдаланылатын ақпаратты жаңарту және қайта пайдалану негізінде көші-қон процестерін реттеудің ашықтығы;
- ◆ иммиграцияның әртүрлі түрлерін реттеуге мемлекеттің сараланған көзқарасы [2].

Жоғарыда көрсетілген үрдістерді ескере отырып, 2015 жылы еңбек көші-қонына мемлекеттік араласудың екінші шарасы болып табылатын халықтың еңбекке жарамсыз өңірлерінен еңбек нарығын дамыту үшін жоғары әлеуеті бар өңірлерге ерікті түрде қоныс аударуға экономикалық ынталандыру арқылы халықтың сәйкессіздіктерін теңестіру саясатын бастады. Көші-қон ағындарын тиімді реттеу қысқа мерзімді және ұзақ

мерзімді еңбек көші-қонын реттеуге дифференциалды тәсілдерді енгізу арқылы, әртүрлі селекциялық механизмдерді, кіру, тұру және жұмыспен қамту шарттарын қолдану арқылы жеңілдетіледі.

Аймақтардағы демографиялық теңгерімсіздікті жоюдың тетіктерінің бірі үкіметтің оңтүстік өңірлерден солтүстік аймақтарға еңбек ресурстарын қоныстандыру саясаты деп қарастырылуы мүмкін. Бұл саясат еліміздің төрт аймағында - Павлодар, Шығыс Қазақстан, Қостанай және Солтүстік Қазақстандағы адамдар санының төмендеуінен туындап отыр.

Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің болжамдарына сәйкес, алдағы бес жылда осы төрт бағыт бойынша ағымдағы үрдістерді сақтай отырып, экономикалық белсенді халық бұл аймақтардан кетіп қалуы мүмкін. Сонымен қатар, халықтың көптігі бар оңтүстік еңбек күші бар облыстардан - бұл Жамбыл, Оңтүстік Қазақстан, Алматы, Қызылорда және Маңғыстау облыстарынан аталмыш аймаққа халықты қоныстандыру жұмыстары жүргізілуде.

Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2017 – 2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын іске асыру шеңберінде еңбекке тапшы аймақтарды еңбекпен қамтамасыз ету, аймақтық үйлесімсіздіктерді және демографиялық теңсіздікті болдырмау мақсатында еңбек ресурстарының аумақтық ұтқырлығын ерікті түрде ауыстыруды ынталандыру арқылы жетілдіреді. Жаңа тұрғылықты жерін ерікті ауыстыру бағдарламасына қатысушылар - Қазақстан Республикасының азаматтары, оралмандар мен олардың отбасы мүшелері. Жаңа тұрғылықты жеріне өз еркімен қоныстануға басым құқығы:

- Он алты жиырма үш жас аралығындағы ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалар және балалар үйлері мен жетім балаларға арналған мектеп-интернаттардың түлектері мен жиырма тоғыз жасқа дейінгі жастар;

- орта, техникалық және кәсіптік, оқу орнының аяқталғаннан кейін үш жыл ішінде орта білімнен және жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдары;

- оралмандар (этникалық қазақ репатрианттары);

- бағдарламаға қатысушылардың ерікті түрде қоныс аударуы еңбекке күші тапшы аудандардан (зейнеткерлік аудандар) еңбек күші жетіспейтін аудандарға (қоныстандыру үшін аймақтар) көшіру арқылы жүзеге асырылады. Алматы, Жамбыл, Маңғыстау, Оңтүстік Қазақстан облыстарында соңғы 15 жылда халықтың жыл сайынғы өсімі, облыс халқының 2% -дан астамы халықтың тығыздығы бір шаршы метрден 6,4 адамнан асатын аудандар анықталды. [3]

Айта кету керек, 2019 жылы республикалық бюджеттен оңтүстікнен солтүстік өңірлерге қоныс аударуды ұйымдастыру үшін 85 млрд. теңге бөлінді. Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің соңғы деректеріне сәйкес, 2018 жылдың 10 айы ішінде солтүстік өңірлерге 1706 отбасы қоныс аударылды. квота осы отбасыларға бөлінеді, оның 510-ы Түркістан облысына тиесілі. Ал 2018 жылдың 1

маусымына дейін ОҚО-дан 376 адамнан құралған 80 отбасы Солтүстік Қазақстан, Павлодар, Қостанай, Шығыс Қазақстан облыстарына қоныс аударып үлгерген. Тағы 726 азамат отбасымен қоныс аударуға ниет білдіріпті. *[Қазақстан Республикасын Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің ресми интернет ресурсы - www.enbek.gov.kz].*

Алдағы бес жылда (2018-2022 жж.) Қазақстан Үкіметі өңірлермен бірлесіп, оңтүстік өңірлерден солтүстікке қарай 59 мың отбасын көшіруді жоспарлап отыр. Егер мигрант бизнес бастағысы келсе, ол бес миллион теңгеге дейін қайтарымсыз гранттар алуға өтініш бере алады. Ол үшін Ұлттық кәсіпкерлер палатасының рұқсатын алу үшін «Бастау-бизнес» жобасы бойынша оқудан өту керек. «Бастау-Бизнес» жобасы кәсіпкерлік дағдыларды оқыту бағдарламасына қатысушыларды, оның ішінде ауыл шаруашылық кооперативтерін құру қағидаларын, сондай-ақ олардың бизнес-жобаларын қолдауды мақсат етеді. «Бастау-Бизнес» жобасында кәсіпкерлік даярлық негіздеріне қатысқандар - жұмыссыздар, халықтың жұмыспен қамту орталықтарында тіркелмеген және кәсіпкерлік әлеуеті бар, ауылдық елді мекендерде және аудан орталықтарында тұратын өзін-өзі жұмыспен қамтыған адамдар. Бағдарламадағы кәсіпкерлік негіздеріне үйретілген бағдарламаға қатысушыларға оқу ақысы мен стипендияларды беру мемлекет тарапынан жүзеге асырылады.

Сонымен қатар, көшіп келушілерге қатысты тұрғын үй саясаты да өзгерді. Егер бұрын үйлер салу жоспарланған болса, онда 2019 жылдан бастап әрбір отбасы мүшесіне 35 АЕК көлемінде шығындарды өтеуге, сондай-ақ жыл бойы жалгерлік тұрғын үйдің құнын субсидиялауға шешім қабылданды. Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің алдын ала бағалауы бойынша субсидия көлемі айына 34 мыңнан 68 мың теңгеге дейін болады. Бұдан әрі иммигрант тұрғын үй құрылысының жалпы бағдарламасы бойынша тұрғын үйге өтініш бере алады.

Еңбек ресурстарының жетіспеушілігін және солтүстік өңірлерге қоныстану проблемаларын шешу - Үкіметтің стратегиялық міндеттерінің бірі. Алайда, экономикалық белсенді халықты оңтүстік өңірлерден солтүстікке қоныстандыруды ынталандыру бойынша қабылданған шаралар әлі де қажетті әлеуметтік-экономикалық нәтиже бермейді. Тұрғын үй мәселесі, тұрақты жұмыс орны және климатқа бейімделу қиындықтары себепті көшіп келушілер өздерінің кішігірім отанына оралады. Сонымен қатар, бюджет пен бағдарлама көлемін жүйелі түрде арттыру жоспарланып отыр. Бағдарламаны іске асыру үшін мемлекет тарапынан бөлінетін елеулі бюджеттік қаражат жоспарланған мигранттардың 59 мың отбасы солтүстік өңірлерде жұмыс орындарын толтырып, бейімделуге және тұрақты түрде қалуға тиіс.

Өңіраралық көші-қонда шешуші фактор - табыс теңсіздігі. Аймақтық және салалық дамудағы диспропорциялар сыртқы және, ең алдымен, елдің ең дамыған өңірлеріне бағытталған ішкі көші-қонның векторына шешуші әсер етеді. Негізгі капиталға салынған инвестициялардың шамамен 60%

Қазақстанның батыс өңірлерінде де бар. Нұр-Сұлтан және Алматы аудандарында елдің жалпы ІЖӨ-нің 1/2 бөлігі өндіріледі және ең жоғары жалақы төленеді.

Халықтың көші-қоны саласындағы тиімді мемлекеттік саясат саяси тұрақтылыққа ықпал етуге арналған және көші-қонның елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына жағымды әсеріне қол жеткізуді көздейді.

Республиканың көші-қон саясатын іске асыру тетігі келесі басымдықтарға негізделеді:

халықтың көші-қонының себептерін анықтау және әлеуметтік-экономикалық салдарын анықтау;

қазақ халқының қауымдастығын нығайту, көші-қон процестерін реттеудің демократиялық қағидаларын қалыптастыру және жүзеге асыру;

көші-қонның барлық түрлері мен нысандары үшін құқықтық негіз қалыптастыру, құқықтық және демократиялық институттардың дамуы;

экономикалық, құқықтық және әлеуметтік әділеттіліктің барлық халықтарын қамтамасыз ете отырып, барлық аймақтарды кешенді дамыту арқылы халықтың республика ішіндегі таралуының тепе-теңдігін ынталандыру;

өзара тиімді негізде көші-қон саласындағы елдер арасындағы ынтымақтастық пен диалогты кеңейтуге жәрдемдесу. [4]

Бағдарламаны іске асыру келесі негізгі бағыттар бойынша мемлекеттік және қоғамдық ұйымдар мен мүдделі тараптардың қызметін қамтиды, демократияны нығайту, тұрақты экономикалық дамуға, әр отбасының әлеуметтік және азық-түлік қауіпсіздігіне қол жеткізу, бүкіл халыққа өз елінде лайықты өмір сүруге мүмкіндік беру;

Көші-қон, халықты қорғау саласындағы заңнаманы жетілдіру, көші-қон процестерін реттеуді құқықтық қолдау, мыналарды:

✓ халықаралық құқыққа сәйкес иммигранттардың әлеуметтік қорғалуын қамтамасыз ету;

✓ республика аумағында мигранттардың әлеуметтік-экономикалық, тілдік және мәдени бейімделуіне жәрдемдесу;

✓ тиімді көші-қонға, соның ішінде жұмыс күшіне қол жеткізу үшін негізін қалау;

✓ азаматтардың құқықтарын қатаң сақтау, ұлтына қарамастан, жұмысқа орналасуда тең мүмкіндіктер, кәсіби және қызметтік өсу, білім беру, әлеуметтік қорғау, дін бостандығы, мәдени қажеттіліктер және ұлттық дәстүрлерді қамтамасыз ету арқылы қазақ халқының белсенді интеграциясы саясатын жүргізу;

✓ мигранттардың, сондай-ақ оралмандардың ерікті негізде республикаға оралуына және олардың әлеуметтік қорғауды (зейнетақылар, жәрдемақылар және т.б.) қамтамасыз ететін қажетті мемлекетаралық келісімдерді әзірлеу негізінде өмірге қайта кіруіне, сондай-ақ мигранттарға көмек көрсететін кәсіптердің бірыңғай жіктеуішін жасау мен енгізуді жеделдетуге жәрдемдесу бейімделуде.

✓ Иммиграцияның көлемін мемлекет өз мүмкіндіктеріне,

әлеуметтік-экономикалық даму деңгейіне, саяси жағдайға байланысты реттейді;

✓ босқындарды қорғаудың құқықтық және ұйымдық негіздерін жетілдіру, оларды қалпына келтіруге және мемлекеттің тәуелсіздігіне қол жеткізуге жәрдемдесу, мемлекеттің мүмкіндіктеріне сүйене отырып;

✓ нарықтық экономикасы дамыған елдерге уақытша еңбек эмиграциясының дамуы, оны еңбек потенциалы мен сапасын жақсарту құралы және республиканың валюталық балансын жақсарту құралы ретінде қарастыру. Уақытша көші-қонды бір жағынан мамандарды оқыту және даярлау, кәсіби тәжірибе жинақтау немесе екінші жағынан ақшалай түбіртектер алу мақсатында ынталандыру;

✓ халықтың теңдестірілген республика ішінде таралуына қол жеткізу үшін аймақтық экономиканы дамыту үшін қолайлы алғышарттар мен олардағы халықтың өмір сүру жағдайларын жасау. Ауылдық жерлерден көші-қонды азайтуға ерекше назар аудару қажет, бұл экономиканың аграрлық секторында нарықтық реформаларды жеделдетуді, инвестицияларды ынталандыруды, ауыл инфрақұрылымын жақсартуды талап етеді;

✓ көші-қон қызметін, оның техникалық жарақтануын және көші-қон процестерін ұйымдастырылған жоспарлау, көші-қон саясатын дамыту және дәйекті жүзеге асыру мақсатында қаржылық қолдауды күшейту. Көші-қон қызметін кеңейту, көші-қон проблемаларын кешенді шешу. Осыған байланысты Бағдарламаны ұйымдастырушылық қолдау бойынша ұсыныстарды әзірлеу қажеттілігі туындайды;

✓ көші-қон ағындарын оңтайландыру, жеке басына қауіп төндіретін негізсіз қорқыныш, үрейлі көңіл-күй мен әл-ауқаттың сенімсіздігінен туындаған саналы, импульсивті сапарлардың алдын алу мақсатында халық үшін тиімді ақпараттық және жарнамалық бағдарламаларды әзірлеу;

✓ мемлекеттер арасындағы байланыстардың үзілуіне байланысты халықтың көші-қонын азайту мақсатында қаражаттың, зейнетақылардың, жәрдемақылардың, мерзімді басылымдардың, корреспонденциялардың уақтылы аударылуын қамтамасыз ете отырып, көлік, почта, ақпараттық қызметтер қызметін реттеу негізінде республика тұрғындары мен ТМД елдері арасындағы тұрақты кепілдендірілген қатынастарға қол жеткізу.

Халықтың көші-қонын реттеу бағыттарын іске асыру мемлекеттің, қоғамдық ұйымдардың, барлық мүдделі тараптардың күш-жігерін шоғырландыру негізінде ғана мүмкін болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ю.А. Симагин. Территориальная организация населения и хозяйства: учебное пособие. - изд. 5. – М.: Инфра-М, 2018. – С. 112-116.

2. Бодаухан К. и др. Взаимосвязь этнической миграции с развитием сельского хозяйства (на материалах Акмолинской области). Монография / КАТУ им. С.Сейфуллина / Астана: Профи-Медиа, 2017, 140 с.

3. Абдыкорова Г.Ж. Государственная поддержка занятости в сельском хозяйстве

4. Бодаухан К., Джусибалиева А.К. Влияние миграционных процессов на занятость в сельском хозяйстве Республики Казахстан // Теоретический и научно-практический журнал «Проблемы агрорынка». - 2018. - №1. С.113-123.

XFTAА 10.15.23

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖӘНЕ АУМАҚТЫҚ ҰЙЫМДАР АЯСЫНДА ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚҰҚЫҚ ЖҮЙЕСІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Бақтыбеков Мұхтар Бақтыбекұлы

*Alikhan Bokeikhan University, мемлекеттік-құқықтық пәндер
кафедрасы.*

Семей қ., Қазақстан Республикасы.

құқық магистрі, «құқықтану» мамандығы докторанты.

e-mail: mukhtar-79@mail.ru

Аннотация: Мақала халықаралық және аумақтық ұйымдар аясында Қазақстанның құқық жүйесін қалыптастырудың негіздері мен басты ұстанымдарын анықтауға арналған. Мақалада халықаралық құқықтың қазіргі әлемдік қауымдастықтағы мәні мен маңызының артуы көрсетіліп, аймақтық интеграциялар мен байланыстардың дамуында ұлттық құқық жүйесі мен мемлекеттің мүдделерінің үйлесуі талданады. Мақаланың қорытындысы ретінде осы интеграциялық байланыстар барысында Қазақстан Республикасының құқық жүйесін қалыптастырудың басты ұстанымдары мен өзге құқық жүйелермен байланысқа түсудің тетіктері көрсетіледі. Әсіресе ҚР Конституциясының басымдығын қамтамасыз етудегі конституциялық бақылау институты беріледі.

Түйін сөздер: халықаралық құқық, халықаралық ұйым, аумақтық ұйымдар, ЕАЭО, ұлттық құқық, Конституция, нормалардың басымдығы

Аннотация: Статья призвана определить основные положения формирования правовой системы Казахстана в рамках международных и региональных организаций. В статье показано возрастающее значение международного права в современном мировом сообществе и проанализировано сочетание национальной правовой системы и интересов государства в развитии региональных интеграций и связей. В качестве заключения статьи показаны основные позиции формирования правовой системы Республики Казахстан и механизмы связи с другими правовыми системами в ходе этих интеграционных отношений. В частности, предусмотрен институт конституционного контроля в обеспечении верховенства Конституции Республики Казахстан.

Ключевые слова: международное право, международная организация, территориальные организации, ЕАЭС, национальное право, Конституция, примат норм.

«Халықаралық және мемлекет істерінде
құқық үстемдігіне құрметті арттыру»
(БҰҰ мыңжылдықтар Декларациясы. 2000 ж.)

Әлем және халықаралы қатынастар дамудың жаңа кезеңдерін өткеруде. Бір жағынан мемлекеттер мен адамзат арасында тығыз, тиімді байланыстар

орнатса, екінші жағынан қауіп-қатерлер мен қақтығыстардың орын алуын көрсетеді.

Халықаралық ұйымдар қиын кездерде мәселелерді шешудің тиімді құралы болады. XX ғ. биполярлық кезеңде әлеуметтік-экономикалық және саяси жүйесі қайшы елдердің келісім алаңы болып, әлемдік қауіпсіздік пен бейбітшіліктің кепілі болып, қауіптерді жойды. Халықаралық ұйымдар әлемдік саясат пен халықаралық қатынастарды басқарудың тәсілдерінің жиынтығы. Бұл жағдайда халықаралық ұйымдар мен аумақтың интеграциялардың қазіргі мәнін, мемлекеттердің ұлттық мүдделерінің халықаралық және аумақтық жүйелерге қатысудағы мақсатын анықтау, көпжақты қызметтестіктің нәтижесі мен перспективасы маңызды болады. Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін адамзат «әлемдік қауіпсіздік ұйымдастыру мен халықаралық құқықтың ролін арттыруға күш салды. БҰҰ құрылып, оның жарғысы әлемдік қауымдастықтың конституциясы ретінде анықталды, жарғымен алғаш рет сыртқы саясаттың және халықаралық құқықтың негізгі мақсаттары мен қағидалары бекітілді. Олардың ішінде «адамзатты соғыс тауқыметінен қорғау және күш қолданбау қағидалары ерекше көрсетілді» [1] Сондықтан халықаралық қауымдастық пен қатынастар жалпыадамзаттық ортақ мәселелерді реттеуге бағытталады, оның негізгі мәні адамзатқа ортақ мәселелерді өзара түсіністік, келісім негізінде бірігіп шешуді көздейді.

Халықаралық қатынастардың тарихы мен қазір жағдайларын өткере отырып қалыптасқан халықаралық қағидалар мен нормалар жалпыадамзаттық құндылықтарды танып қорғады, оның негіздерінде бейбітшілік, әріптестік, адам құқықтары болды. Бұл қағидалар халықаралық құқықтың дамуы мен қызмет етуінің идеялық негіздері болып табылады. Сондықтан қазіргі күнде халықаралық құқықтың жоғары мәніне аса назар аудару қажет етіледі.

Тарихи даму факторларының ішінде глобализация халықаралық жүйе мен мемлекеттің ішкі ерекшеліктерін анықтауда. Ол адамзатты тығыз байланыстырып, тек ортақ бірлікпен ғана адамзаттың өмір сүруі болатынын айқындап отыр. Негізгі мақсат жаһанданудың жаңа мүмкіндіктерін тиімді пайдаланып, теріс жақтарын алдын алу. Жаңа әлемдік құрлыста мемлекеттер мен халықтардың ортақ мүдделері негізгі болуы қажет. Осы жағдайда кей үкіметтер тар көлемді ұлттық мүдделерді басшылыққа алып, өз мәселесін ғана ойлаумен жалпы мүдделерге қайшылықтар тудырады. Ал жалпы мүдделерді қамтамасыз етпей жеке ұлттық мүдделерге кепілдік берілмейді. Сондықтан ғаламдық басқару мемлекеттердің әріптестігіне негізделуі қажет.

Әлемдік басқару белгілі-бір шекте өз тиімділігінде болады. Қалған мәселелер аймақтық реттеу тетіктері арқылы жүргізілгенде өзінің жаңа потенциалына ие болады. Бұл тұста аймақтық ұйымдар жалпы мүддеге сай аумақтарда ортақ басқару қызметтерін орындайды. Осындай тиімді ұйымның бірі Европалық Одақ. Ол мүше мемлекеттердің ортақ мақсатарын ұйым көлемінде субсидиярлы қағида негізінде жақсы үйлестіруші болып отыр. Халықаралық деңгейде басқару халықаралық ұйымдар жүйесін (құзыреті мен

қызметін) жетілдіруді қажет етеді. Бұл арқылы экономикасы мен саясаты күшті елдер аз да болса шектеліп, әлісіз мемлекеттердің әлемдік проблемаларға араласуына мүмкіндік туындайды.

Сонымен қатар ұлттық деңгейде мемлекетпен басқару да ерекше орында. Мемлекет әлемдік қатынастарды басқарудың элементі бола отырып, халықтардың саяси, әлеуметтік, мәдени ерекшеліктерімен ұлттық пен жергілікті басқаруды жүзеге асырады.

Халықаралық ұйымдар халықаралық басқару мен қатынастардың құқық құралы ретінде халықаралық көпжақты дипломатия құралдарымен халықаралық қатынасты реттейді. Олар белгілі-бір міндеттер мен мақсаттарды жүзеге асырудағы мемлекеттердің қызметтестігінің нысаны. «XIX ғ. олардың дамуына капитализм мен қоғамның экономикалық және басқа салаларындағы интернационализациялану әсер етті» [2, 363 б.]. Сондықтан қазіргі күнде халықаралық құқықтың қолданылу аясы кеңейіп, мемлекеттің реттеу қатынастарына, ішкі жағдайларға ықпалы артып отыр. Кез-келген мәселеде заңнама жүйесінде халықаралық нормалардың, сыртқы мәдениеттің ықпалы күшейіп ұлттық заңнамалар мен ішкі мәдениеттің қалыптасуына әсер етуде. Бұл өз кезегінде әр түрлі коллизиялық жағдайларды тудырады, ал мемлекеттер осы жағдайды шешу мен үйлестірудің негіздерін қарастырады.

Қазірде 20 мыңға жуық Халықаралық ұйымдардың ішінде БҰҰ орны ерекше, ол көптеген ұйымдардың қызметтеріне ықпал ете отырып, халықаралық қатынастағы ұйымдардың маңыздылығын арттыруда. Халықаралық ұйымдар егеменді мемлекеттердің шарт негізінде тұрақты түрде жұмыс жасайтын, тұрақты органдары бар, халықаралық құқықсубъектілікке ие және халықаралық құқықтың жалпытанылған қағидалары мен нормаларына сай әрекет ететін ұйым ретінде анықталады.

Осылардың арасында ұлттықтан жоғары (аймақтық) ұйымдар белгілі-бір аймақтағы мүдде бойынша қызмет ететін, және шешімдері мүше елдің азаматтары мен ұйымдарына міндетті болатын, ұлттық заңнамаларымен қатар әрекет ететін құрылымдар болады. Аймақтық немесе ұлттықтан жоғары ұйымдар мүше елдердің мүдделерін біріктіру арқылы өзара тиімді байланыстарды қалыптастыруды қарастырады. Бұл ұйымдар белгілі бір салалар бойынша өзара әріптестікті тиімді орнатуды бекітеді. Мысалы: Шанхай Ынтымақтастық Ұйымы мен Азиядағы Өзара Ықпалдастық және Сенім Кеңесі аймақтық қауіпсіздікті, Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы саяси, әлеуметтік-экономикалық байланыстарды арттыруды көздейді.

Аумақтық ұйымдар ішінде ЕАЭО-тың да орны ерекше. Бұл евразиялық кеңістіктегі Қазақстан мен Ресей, Белоруссия, Армения мен Қырғызстан т.б. елдердің экономикалық бірлестігі. Қазіргі күнде бұл ұйымның аясында мүше мемлекеттерге қатысты халықаралық шарттар мен міндеттемелер қабылдануда. Одақтың негізгі мақсаты аумақтық экономикалық интеграциялық ұйым ретінде тауар, қызмет, еңбек, капитал саласында еркін айналымды құру, үйлесімді, келісімді саясат жүргізу. Одақтың негізгі құзыреті мен құқықабілеттілігі Евразиялық Экономикалық Одақ туралы

Шартта анықталды. Оның негізгі мақсаты мүше елдердің экономикасын дамыту, күш біріктіру, адамдар үшін қолайлы жағдай жасау болады.

Қазіргі геосаяси жағдайлар мен Ресей мен Украина арасындағы қақтығыстарға байланысты ЕАЭО қызметінде де біраз қиындықтар туындап отыр. Ол ұйымның мүшесі Ресейге қойылып отырған санкциялар мүше мемлекеттерге де ықпалын тигізуде. Бір жағынан халықаралық ұйымдар Қазақстанның да Ресейге қарсы халықаралық санкциялық талаптарын сақтауды талап етсе, екінші жағынан ұйым аясында келісім негізінде туындап отырған өзара міндеттер де экономикалық байланыстардың жалғасуын қажет етеді. Сонымен қатар сыртқы байланыстармен қатар ішкі сұраныстар мен мүдделерді де ескерген жөн. Ол ұлттық қауіпсіздік, саяси және экономикалық, экологиялық, ақпараттық қауіпсіздіктер. Еліміздің көпвекторлы сыртқы саясаты халықаралық шарттар мен ұлттықтан жоғары ұйымдардың шарттарында көзделген негіздерді ескере отырып мемлекеттік мүддемізді сәйкестендіре отырып жүргізілуі қажет. Халықаралық және аумақтық қатынастарда ұлттық мүддеміз бен мүмкіндіктеріміз ескерілу керек.

Сондықтан халықаралық шарттар мен ұлттықтан жоғары ұйымдар шегіндегі шарттар мемлекеттің өкілді органдарымен бекітіледі. Ратификациядан өткен шарттар ғана еліміздің заңдарының жүйесіне кіріп, басымдыққа ие болады. Сонымен қатар ратификациядан кейін де басымдыққа ие халықаралық шарттар мен міндеттемелерді орындау кезінде олар еліміздің негізгі құндылықтары (конституциялық қағидаларын) мен азаматтарының құқықтары мен бостандықтарына нұқсан келтірмеуі керек. Сонымен бірге жалпыхалықтың еркін ескеру қамтамасыз етілу маңызды. Мемлекеттік биліктің бастауы халық болғандықтан маңызды сұрақтарда халықтың еркін барынша ескеру, оның атынан билікті жүзеге асыратын Президент пен Парламенттің қызметінде халықтық мүдделердің ескерілуі маңызды.

Халықаралық ұйымдардың құқықтық табиғаты оның мақсаттары мен мүше елдердің мүдделері болады. Мемлекеттердің егемендігі мен ұйымның мақсат-мүдделерінің арасындағы байланыс мәселелері құрылытай актілермен шешімін тауап отырады. Бұл жерде егемендігі мен ұйымның ортақ мәселелері өзара тиімді жүйеге қойылуы қажет. Қазіргі күнде мемлекеттер халықаралық ұйымдарды құра отырып, оған белгілі-бір әрекет және құқықабілеттер береді. Осы мүмкіндігімен құқықтар мен міндеттерге ие болады, халықаралық нормаларды жасау мен қолдануға қатысады, халықаралық нормалардың сақталуын қамтамасыз етеді.

Халықаралық ұйымдардың белгілі бір әрекеттерді жасауы ерекше құқықтық еркін білдіреді. Бұл мүшелердің жеке еріктерінен ажыратылады. Мүше елдердің жеке еріктері жойылмайды және күн тәртібінен алынбайды, осы мүшелердің еркінің, келісімінің арқасында халықаралық ұйымның **келісімді еркі** мемлекетаралық сипатқа ие болады. Халықаралық ұйымның осы ерекше еркі оның халықаралық құқықсубъектілігінің негізі болады және халықаралық құқықтар мен міндеттерді қабылдайды. Бұл ерекше еркінің

құқықтық нысаны құрылтай шарт. Тек шартта анықталған шекте ғана ұйым мен органдары әрекет ете алады. Халықаралық ұйымдар өз қызметтерін жүргізу үшін белгілі бір құқықтық құралдарға ие болады. Оның ішінде ерекше аталатыны өз өкілеттігі шегінде шарт жасау құқыққабілеті.

ҚР Конституциясындағы әрекет етуші құқық позитивті құқық ретінде мемлекеттің шығарған заңдарымен бірге құқықтық әдеттерді, құқықтық доктриналарды, халықаралық шарттарды да қамтиды. Мемлекет белгілі бір аумақта биліктің жоғарғы құралы болғанымен оның дамуы мен мәселелерін шешуге сыртқы факторлар, әлемдік қауымдастықтар ықпал етеді. Сондықтан әлемдік саясат пен экономикадағы, жаһанданудағы түбегейлі өзгерістер және мемлекеттің ішкі дамуы бұдан да ары дамуды қажет етіп, қазіргі заман сұранысына сай ұлттық құқықты жетілдіруді, мемлекеттің нормашығармашылық және құқыққолдану мүмкіндігін арттыруы керек.

Халықаралық, аймақтық, ұлттық мүдделер мен заңнамалардың үйлесімді жұмыс жасауы еліміздің құқықтық жүйесін дамыту мен қызмет етуін арттырады. Осы жүйелік байланыстарда олардың коллизияларын шешу мен дұрыс қызмет етуі маңызды.

ҚР Конституциялық бақылау органы да өз өкілеттігі шегінде Конституцияның үстемдігі мен қазақстандық құқық жүйесінің қалыптасуына, Конституцияға өзге актілердің сай жұмыс жасауын қамтамасыз етуші.

Конституциялық бақылау органы халықаралық шарттар мен міндеттемелердің ратификациялануына дейін конституцияға сәйкестігін тексереді. Сонымен қатар кейінгі тексеру арқылы өкілетті органдардың өтініші бойынша заңнамалардың Конституция нормаларына сәйкестігін қарап, Конституция нормаларына түсіндірме беріп, оның уақыт талабындағы мазмұнын ашады.

Қазіргі күнде халықаралық ұйымдар, аумақтық ұйымдар (ЕАЭО) және мемлекет мүдделерін қамтамасыз ету мен бірізділікті қамтамасыз етуде мынадай негізгі ұстанымдар анықталап отыр:

1. Ратификацияланған халықаралық шарттар Қазақстан заңдарынан ситуациялық басымдыққа ие болады.

2. Ратификацияланбаған халықаралық шарттар Қазақстан заңдарынан басым болмайды. Олардың арасындағы коллизиялар келісім процедурасы арқылы халықаралық шартқа сай Қазақстандық заңнама аясында шешіледі.

3. Басымдық берілген халықаралық шарттар «глобализациялық жағдайдағы құқық эволюциясының жалпы дамуын танып, Қазақстанның әлемдік қауымдастыққа тең серіктес ретінде интеграциялану мүддесін көрсетеді, және барлық халықаралық шарттар үшін ҚР Конституциясының нормаларының басымдылығы сақталып, жаһандану дәуірінде Қазақстанның ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету қажеттілігімен» [3, 53б.] анықталады.

4. 2017 ж. Конституциялық өзгерістердің негізінде халықаралық шарттардың басымдығы танылатыны және олардың Қазақстанда әрекет ету жағдайлары мен тәртіптері заңнамамен анықталатыны бекітілді. Заңнама мәселесінде халық билігін білдіретін референдум мен «халықаралық

катынастарда ҚР Конституция нормалары мен ережелерінің жүзеге асуын қамтамасыз ететін, егемендік пен халық еркін жүзеге асыратын ҚР Президенті мен Парламентінің өкілеттіктері болатындығы» [4] танылады.

5. Халықаралық ұйымдар мен олардың органдарының шешімдері ҚР Конституциясының 91-бабы 2-тармағында көзделген мемлекеттілігіміздің түбегейлі қағидаларына қайшы болса міндетті күші болмайды. Ол еліміздің тұтастығы, егемендігі, Президенттік басқару нысаны, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының сақталуы қағидалары.

Жалпы қорытынды жасайтын болсақ, қазіргі глобализация мен халықаралық құқықтың ұлттық құқыққа ықпалының артуы мемлекеттің жаңа міндеттері мен дамуының бағыттарын анықтап отыр. Халықаралық құқықтың басымдылығына негізделген концепция әлемдік өзгерістермен бірге жүре отырып, әр мемлекеттің қауіпсіздігі мен тәуелсіздігін ескеруді, сақтауды қажете етеді. Конституцияның бұндай нормалары геополитикалық жағдайда тарихи ерекшеліктерге байланысты саяси, экономикалық, құқықтық дамуының негізі болу керек.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Международное право. Общая часть : учеб. для студентов юрид. фак. и вузов / И.И. Лукашук; Рос. акад. наук, Ин'т государства и права, Академ. правовой ун'т. — Изд. 3'е, перераб. и доп. — М. : Волтерс Клувер, 2005. — 432 с. http://www.cawater-info.net/bk/water_law/pdf/lukashuk_1.pdf

2. Международное право: общая часть; отв. ред. А.Х. Абашидзе, Е.М. Абайдельдинов. – Воронеж: Наука-Юнипресс, 2013. – 650 с.

3. Конституция Республики Казахстан. Научно-практический комментарий. – Астана:2018. -640 с.

4. ҚР Конституциялық Кеңесінің қаулысы №2 18.05.2006 ж.; ҚР Конституциялық Кеңесінің қаулысы №5 26.06.2008 ж.

МРНТИ 10.15.43

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРОСТРАНСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Булатова Зульфия Азатовна

*аспирант кафедры конституционного
и административного права*

*Казанского (Приволжского) Федерального Университета
e-mail: zulfiya-bulatova@mail.ru*

Аннотация: В статье рассматривается современное состояние правового регулирования пространственного развития. Проанализированы основные проблемы федеральной стратегии пространственного развития, а также мнения учёных и предложены варианты совершенствования правового регулирования в данной области общественных отношений.

Ключевые слова: правовое регулирование, пространственное развитие, современное состояние, пространство, Российская Федерация.

13 февраля 2019 года Распоряжением Правительства Российской Федерации была утверждена Стратегия пространственного развития Российской Федерации. В общем смысле ее положения направлены на развитие территорий субъектов Российской Федерации для поступательного социально-экономического развития страны. Как следует из данной стратегии, основными проблемами пространственного развития Российской Федерации являются: высокий уровень межрегионального социально-экономического неравенства; недостаточное количество центров экономического роста для обеспечения ускорения экономического роста Российской Федерации; возрастание демографической нагрузки на трудоспособное население в большинстве субъектов Российской Федерации, угроза ухудшения демографической ситуации вследствие снижения рождаемости и уменьшения миграционного притока населения из стран ближнего зарубежья; существенное отставание межрегиональной и внутрирегиональной миграционной подвижности населения от средних значений, характерных для развитых стран, что приводит к возникновению проблем на региональных и внутрирегиональных рынках труда; значительное отставание по ключевым социально-экономическим показателям от среднероссийского уровня части субъектов Российской Федерации, имеющих геостратегическое значение, в том числе ряда субъектов Российской Федерации, расположенных на территории Дальнего Востока, из которых продолжается значительный миграционный отток населения; существенные внутрирегиональные различия по уровню социально-экономического развития, в том числе отставание уровня жизни значительной части населения сельских территорий от уровня жизни жителей городов; низкий уровень комфортности городской среды в большинстве городов, в том числе в большинстве крупных городских агломераций и крупнейших городских агломераций; высокая доля малопроизводительных и низкотехнологичных производств в структуре экономик субъектов Российской Федерации; низкий уровень предпринимательской активности в большинстве малых и средних городов, на сельских территориях за пределами крупных городских агломераций и крупнейших городских агломераций; несоответствие существующего уровня развития магистральной транспортной инфраструктуры потребностям экономики и населения субъектов Российской Федерации и страны в целом, наличие инфраструктурных ограничений федерального значения на опорной транспортной сети и в сфере энергетики, низкая транспортная связанность центров экономического роста между собой и с другими территориями, недостаточный уровень интегрированности различных видов транспорта и нереализованный транзитный потенциал Российской Федерации; нереализованный потенциал межрегионального и межмуниципального взаимодействия; несбалансированное пространственное развитие крупных

городских агломераций и крупнейших городских агломераций; неудовлетворительное состояние окружающей среды в большинстве городов с численностью населения более 500 тыс. человек и промышленных городах, дефицит зеленого фонда, фрагментация и нарушение его целостности в указанных городах, продолжающееся накопление и низкий уровень переработки и утилизации твердых коммунальных отходов, сохранение неудовлетворительного экологического состояния бассейнов рек Амура, Волги и Оби, а также трансграничных рек в азиатской части Российской Федерации, деградация некоторых уникальных природных экосистем Алтая, Арктики, бассейна озера Байкал, Каспийского бассейна, полуострова Крым и Северного Кавказа; негативное влияние глобальных климатических изменений, в том числе таяния вечной мерзлоты и увеличения числа опасных гидрометеорологических явлений, на социально-экономическое развитие территорий Российской Федерации [1, с. 702].

Решение указанных проблем вполне согласуется с конституционными положениями о создании в Российской Федерации социального и экономически развитого государства [2, Ст. 4392].

Как видно из приведенных положений Стратегии пространственного развития Российской Федерации, законодатель утверждает довольно внушительный перечень вопросов, которые следует решить в кратчайшие сроки. Перечисленные вопросы пространственного развития требуется решить за счет правильного расселения, т.е. размещения населенных пунктов таким образом, чтобы они, взаимодействуя друг с другом, аккумулировали имеющийся ресурсный потенциал с тем, чтобы обеспечить права и законные интересы [3, с. 10], связанные с трудовой деятельностью населения и комфортными условиями проживания людей.

Также, требуется эффективное размещение производительных сил, включая трудовые ресурсы с тем, чтобы обеспечить решение задач, поставленных в программах социально-экономического развития регионов России. Следовательно, правовое регулирование пространственного развития должно быть системно взаимосвязано с государственными, муниципальными программами социально-экономического развития территорий.

Для того, чтобы обеспечить такую системность важно, чтобы органы государственной власти субъектов Российской Федерации и органы местного самоуправления в процессе разработки и корректировки программ социально-экономического развития учитывали концептуальные положения федеральной стратегии пространственного развития. Также важно, чтобы в процессе реализации положений стратегии пространственного развития соблюдался принцип единства системы публичной власти [4, с. 9], поскольку только скоординированные действия по вертикали публичной власти позволят обеспечить эффективность и результативность решения стратегически важных вопросов.

Однако, анализ государственных программ социально-экономического развития ряда регионов России показывает, что такой учет обеспечивается не на должном уровне. Это объясняется тем, что федеральная стратегия

пространственного развития была принята совсем недавно. Следовательно, необходимо на уровне субъектов Российской Федерации создать межведомственные комиссии или иные совещательные органы с тем, чтобы сконструировать алгоритм взаимодействия органов государственной власти и органов местного самоуправления по реализации положений федеральной стратегии пространственного развития.

Следует также проанализировать функции исполнительных органов государственной власти [5, с. 47] для того, чтобы определить круг субъектов, ответственных за приведение в жизнь вопросов пространственного развития, имеющих стратегически важный для страны характер, а это в системе действующего правового регулирования позволит обеспечить соблюдение нормативных положений Федерального закона от 28.06.2014 № 172-ФЗ «О стратегическом планировании в Российской Федерации» и других нормативных правовых актов, регулирующих вопросы пространственного развития.

Анализ Федеральной Стратегии пространственного развития показывает, что она основывается на нормах федерального законодательства и подзаконных нормативных правовых актах. Но с точки зрения того, что в любом правовом государстве существует иерархия источников права, Стратегия пространственного развития должна основываться, прежде всего, на нормах Конституции Российской Федерации, что ещё не закреплено в Стратегии пространственного развития Российской Федерации.

Получается, что основным Федеральным законом, на который опирается Стратегия пространственного развития, является указанный выше Федеральный закон №172. Следовательно, что с этой позиции необходимо внести корректировки в содержание Стратегии пространственного развития, включив в её основу Конституцию Российской Федерации. При этом, необходимо отметить, что Стратегия пространственного развития с одной стороны основывается на нормах действующего законодательства, а с другой стороны она разрабатывается на основе государственной политики регионального развития Российской Федерации, а это в системе действующего правового регулирования означает, что её положение должны учитывать иные Стратегии – национальной безопасности, социально-экономического развития и другие.

Вместе с тем, сложности современного состояния правового регулирования пространственного развития обусловлены факторами использования объективных данных по социально-экономическому состоянию субъектов Российской Федерации, поскольку такие данные должны предоставляться федеральным органам исполнительной власти с тем, чтобы последние использовали их при разработке Стратегии пространственного развития. Также следует учитывать социально-экономическое состояние муниципальных образований, которые, в основной своей массе в Российской Федерации, находятся в дотационном состоянии, что требует выработки таких мер материально-финансового обеспечения, которые позволяли бы удовлетворять быстро растущие потребности

населения.

В этом плане, естественно, необходимо консолидация усилий всех органов публичной власти для того, чтобы они действовали в единстве и в соответствии с принципами правового государства. При этом важно, чтобы соблюдался принцип разделения властей. Также необходимо соблюдение баланса интересов между органами государственной власти и органами местного самоуправления, поскольку одной из важных форм пространственного развития является межмуниципальное объединение. При этом такое объединение, а точнее его эффективность, невозможно без поддержки органов государственной власти, а также в аспекте пространственного развития без межрегионального сотрудничества.

Согласно части 3 ст. 20 Федерального закона от 28.06.2014 № 172-ФЗ «О стратегическом планировании в Российской Федерации» стратегия пространственного развития разрабатывается на основании решения Правительства Российской Федерации и учитывается при разработке и корректировке схем территориального планирования, стратегий социально-экономического развития макрорегионов. Если принять это во внимание, то при разработке нормативных положений стратегии пространственного развития должны быть учтены особенности «макрорегионов». Но, макрорегионы состоят из нескольких субъектов Российской Федерации с разным уровнем социально-экономического развития и различными экономическими специализациями. Следовательно, в этом аспекте следует выработать нормативные правовые положения о пространственном развитии на уровне макрорегионов, которые по своей правовой природе не являются субъектами власти.

Если учитывать такой подход, то следует определиться с интересами субъектов экономической деятельности, которые зарегистрированы в одном субъекте Федерации, а коммерческую деятельность осуществляют в другом субъекте Федерации. А поскольку договоры между субъектами Федерации о торговом и ином сотрудничестве построены на принципе взаимной выгоды, то важно определиться, как и в каком объеме будет разделяться такая выгода в аспекте устранения межрегионального неравенства, как одной из основных задач пространственного развития. Думается, что решение этих проблем, путем совершенствования правового регулирования пространственного развития будет способствовать эффективной организации единства системы публичной власти, развитию региональной и муниципальной экономик, соблюдению гарантий, предоставленных субъектам предпринимательской деятельности.

Список литературы:

1. Распоряжение Правительства РФ от 13.02.2019 № 207-р (ред. от 30.09.2022) «Об утверждении Стратегии пространственного развития Российской Федерации на период до 2025 года» // Собрание законодательства Российской Федерации. - 2019. - №7. - Ст.702.
2. Конституция Российской Федерации. Принята всенародным голосованием 12.12.1993 (с учетом поправок) // Собрание законодательства РФ. - 2020. - № 1. - Ст. 4392.
3. Шайхуллин М.С. Традиции местного самоуправления для муниципальной власти в России // Российская юстиция. 2009. № 6. С. 10.

4. Султанов Е.Б. Конституционные основы единства публичной власти в Российской Федерации // Ученые записки Казанского университета. Серия: Гуманитарные науки. 2020. Т. 162. № 2. С. 9.

5. Малый А.Ф. Функции органов государственной власти: институционализация правовой категории // Ученые записки Казанского университета. Серия Гуманитарные науки. 2012. Т. 154. Кн. 4. С. 47.

МРНТИ 10.53.91

ИЗМЕНЕНИЕ КЛИМАТА КАК УГРОЗА ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ: ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ

Гаврилова Юлия Александровна

Казахстанско-Американский свободный университет

gavriloyuliya@yandex.kz

Аннотация. В статье рассмотрена проблема изменения климата с позиции мультипликативной угрозы национальной и глобальной экологической безопасности. Автор выявляет недостатки в международно-правовом регулировании отношений, связанных с климатическим финансированием, политизацией климатических отношений, отсутствием принудительного механизма реализации международных климатических договоров, а также отсутствием мер, связанных с ответственностью за несоблюдение норм международных климатических соглашений.

Еще одной сложно решаемой проблемой является процесс имплементации международных договоров в сфере изменения климата во внутринациональное законодательство. Этот процесс проходит в различных странах по-разному, даже если эти государства характеризуются примерно одинаковым уровнем экономического развития.

Несмотря на выше обозначенные проблемы, нуждающиеся в их решении, автор ставит вопрос о самостоятельности и одновременно, о комплексности норм права в области изменения климата, проводя аналогию с возникновением и развитием международного экологического права.

Ключевые слова: изменение климата, экологическая безопасность, правовое регулирование экологических отношений, международное экологическое право, климатическое право.

Аннотация. Мақалада климаттың өзгеруі проблемасы ұлттық және жаһандық экологиялық қауіпсіздікке мультипликативті қатер тұрғысынан қарастырылады. Автор климатты қаржыландыруға байланысты қатынастарды халықаралық-құқықтық реттеудегі кемшіліктерді, климаттық қатынастарды саясиландыруды, халықаралық климаттық шарттарды жүзеге асырудың мәжбүрлеу механизмінің жоқтығын, сондай-ақ талаптарды орындамағаны үшін жауапкершілікке байланысты шаралардың жоқтығын көрсетеді. халықаралық климаттық келісімдердің нормаларымен.

Шешімі қиын тағы бір мәселе – климаттың өзгеруі саласындағы халықаралық шарттарды ішкі заңнамаға енгізу үдерісі. Бұл процесс әртүрлі елдерде әртүрлі жолмен жүреді, тіпті бұл мемлекеттерге экономикалық дамудың шамамен бірдей деңгейі тән болса да.

Жоғарыда аталған шешуді қажет ететін проблемаларға қарамастан, автор халықаралық экологиялық құқықтың пайда болуы мен дамуымен ұқсастық жасай отырып, тәуелсіздік және сонымен бірге климаттың өзгеруі саласындағы заңның күрделілігі

туралы мәселені көтереді.

Негізгі сөздер: климаттың өзгеруі, экологиялық қауіпсіздік, экологиялық қатынастарды құқықтық реттеу, халықаралық экологиялық құқық, климат құқығы.

Ученые-экологи, политологи, экономисты, юристы всех стран мира согласны в том, что «климат во всем мире меняется быстрыми темпами. Наводнения и засухи становятся все более частыми и интенсивными, уровень моря повышается, побережье подвергается эрозии, усиливается таяние ледников и т.д. [1]. Негативные последствия изменения климата угрожают как отдельно взятому государству, так и всему мировому сообществу, его экологической и даже глобальной безопасности.

Признавая сложный и комплексный характер проблемы, на уровне международного сообщества, а также на внутринациональном уровне, принимаются разнообразные средства и методы, направленные на решение проблемы изменения климата. Цель же нашего исследования рассмотреть меры правового характера, которые являются базовыми как в предотвращении, так и в борьбе с последствиями изменения климата. Причем, эти меры вырабатываются и реализуются на уровне международного права, учитывая практику применения «национального законодательства в области экологической безопасности» [2, с.118]. Другими словами, рассмотрение проблемы видится нами во взаимодействии двух правовых систем: международного и национального права, регулирующие вопросы изменения климата как угрозы экологической безопасности, а также национальной и глобальной безопасности. В этом отношении выразим солидарность с Шерри Вудман - генеральным секретарем Международного военного совета по климату и безопасности, которая ввела термин «изменение климата как мультипликатор угроз», аргументируя, что оно усугубляет другие угрозы безопасности, такие как терроризм, [распространение] оружия массового уничтожения и геополитические риски. Мы знаем, что глобальное потепление, повышение уровня моря, таяние вечной мерзлоты — все это ведет к увеличению нестабильности на планете, вдобавок к тем ситуациям нестабильности, с которыми мы уже сталкиваемся по всему миру [3].

Одним из основополагающих направлений в борьбе с изменением климата на уровне международного права является заключение международных договоров.

Первыми международными договорами универсального характера в рассматриваемой сфере являлся Монреальский протокол по веществам, разрушающим озоновый слой, Конвенция 1979 года о трансграничном загрязнении воздуха на большие расстояния. «Однако названные соглашения не затрагивают сложные проблемы, связанные с взаимодействием государств именно в борьбе с изменением климата» [4]. Необходимо было разработать специальный документ, который бы регулировал вопросы, связанные с изменением климата. Это произошло в 1992 году с принятием Рамочной конвенции об изменении климата.

Однако рамочный характер конвенции был не достаточно эффективным, «поэтому возникла необходимость установления более строгих и четких требований, а также обязательств по сокращению выбросов парниковых газов, что и было достигнуто в рамках Киотского протокола к Рамочной конвенции, ...которым... был введен в действие рыночный механизм регулирования торговли квотами на выбросы парниковых газов». [5, с.46].

Вместе с тем и Киотский протокол, как и ранее принятые документы не решили одну из главных проблем, связанную с механизмом климатического финансирования. Российские исследователи Яковлев И.А. и Кабир Л.С. вслед за исследователями из Стэнфордского университета Ashby Monk, Rajiv Sharma and Duncan L. Sinclair подчеркивают, что не устанавливается общая сумма средств, выделяемая развитыми странами [6]; не определяются соотношение государственных и частных средств; формы предоставления финансовых ресурсов (гранты или кредиты) и каналы их доведения до получателей (национальные или многосторонние финансовые институты), отсутствует деление средств по целевым направлениям (предотвращение или адаптация). Решение этих вопросов до настоящего времени остается на усмотрение развитых стран. В то же время согласно достигнутым договоренностям они обязаны выделять большие деньги, но какие, каким образом и каким странам — остается на усмотрение страны-донора [7, с.47].

Следующим международным универсальным документом по борьбе с изменением климата стало Парижское соглашение, 2015 года. Стороны Парижского соглашения признали важность предупреждения, минимизации и решения вопросов потерь и ущерба, связанных с неблагоприятными воздействиями изменения климата, включая экстремальные погодные явления и медленно протекающие явления, а также роль устойчивого развития в снижении риска потерь и ущерба. Они решили стремиться углубить понимание, активизируют действия и поддержку, в том числе через Варшавский международный механизм, когда это необходимо, на основе сотрудничества и стимулирования в отношении потерь и ущерба, связанных с неблагоприятными воздействиями изменения климата. Цель Соглашения заключается в том, чтобы государства-участники дали свое согласие на то, чтобы удерживать рост глобальной средней температуры намного ниже 2°C и приложить усилия для ограничения роста температуры отметкой в 1,5°C.

Однако Парижское соглашение также не лишено недостатков, так как оно имеет политическую подоплеку. Зарубежные ученые подчеркивают, что большинство стран не заинтересованы в выполнении требований Киотского протокола, он просто игнорируется ключевыми игроками на климатической арене Земли. [8]. Более того, документ «не устанавливает эффективный принудительный механизм реализации достигнутых договоренностей, не предусматривает какие-либо санкции в случае не достижения сторонами задекларированных ими целей, а в международно-правовом смысле какие-либо сокращения эмиссии вообще не являются для них обязательными.

Создаваемый комитет для соблюдения Парижского соглашения не имеет реальных полномочий для этого» [9, с.107].

Также согласимся с мнением профессора М. Шоу, который пришел к важному для предмета нашего исследования выводу: «современный подход к международному праву по вопросам охраны окружающей среды основан на международном сотрудничестве, а не на международной ответственности» [10, с.771].

Таким образом, недостатки в международно-правовом регулировании отношений, связанных с климатическим финансированием, политизацией климатических соглашений, отсутствием принудительного механизма реализации международных климатических договоров, отсутствие мер, связанных с ответственностью за несоблюдение норм международных климатических соглашений напрямую негативно отражаются на решении рассматриваемой нами проблемы. При этом, каждое государство выстраивает собственную экологическую политику в этом вопросе, принимая, или не принимая положения того или иного документа по борьбе с изменением климата, которые все еще имеют характер «мягкого» права.

Последнее обстоятельство поднимает проблему вовлечения государств в реализацию международных экологических договоров на внутригосударственном уровне. Для этого государства не просто должны подписать международные договоры, ратифицировать или иным образом выразить согласие на их имплементацию. На внутринациональном уровне необходимо принять специальные нормативные акты, а также создать институциональные механизмы их реализации. Причем для разных правовых систем процесс имплементации международных экологических договоров в сфере изменения климата проходит по-разному.

Для определенных стран - это очень сложный и время затратный процесс, сопровождающийся для государств определенными финансовыми и экономическими рисками. Так, по мнению авторитетного ученого, юриста-эколога Солнцева А.М. «в России вопросы противодействия изменению климата не находят достаточного отражения в законодательстве [11, с.73]..., более того российская правовая база в сфере противодействия изменению климата еще не так развита, чтобы индивиды и группы лиц имели основания для подачи исков в суд, как это происходит в Нидерландах, Филиппинах, США и других странах» [11, с.74].

Иные государства, как, например, Япония, оперативно реагируют на новые международные экологические нормы, принимая новое законодательство, что подтверждается наличием «единого акта по адаптации к неблагоприятным последствиям изменения климата» [12, с.157]. Правительство Южной Австралии еще в 2007 году в ответ на решение проблемы изменения климата приняло специальный Закон об изменении климата и сокращении выбросов парниковых газов, целью которого является увеличение доли возобновляемых источников энергии... [13].

Кстати, Республика Казахстан, является государством, которое, на наш взгляд, также достаточно активно поддерживает политику по борьбе с

изменением климата. В русле Концепции правовой политики до 2030 года, утвержденной Указом Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года № 674, в которой указано, что «экологическое законодательство требует предпринять меры, направленные на стимулирование природопользователей к снижению выбросов загрязняющих веществ в окружающую среду», главный нормативный акт в области охраны окружающей среды – новый Экологический кодекс РК, 2021 года, предусматривает нормы и инструменты, способствующие реализации положений Концепции.

В особенной части ЭК РК выделяется раздел «Климат и озоновый слой атмосферы» (ст. 281-318), что, с одной стороны, подчеркивает взаимосвязь двух компонентов окружающей среды в силу их физико-химических свойств взаимодействия, и с другой стороны, отмечается самостоятельность и даже некая обособленность существования раздела особенной части ЭК РК, который содержательно направлен на реализацию положений Венской конвенции об охране озонового слоя и Монреальского протокола по веществам, разрушающим озоновый слой, которые были ратифицированы РК в 1998 году. Однако, ни на уровне законодательства, ни на научно-теоретическом уровне определения «климата» не сформулировано, что требует доработки.

ЭК РК закрепил как традиционные, так и инновационные для экологического права инструменты охраны окружающей среды применительно к климату и озоновому слою. К традиционным относятся – мониторинг выбросов парниковых газов квотируемых установок (ст. 293 ЭК РК); государственный углеродный кадастр (ст. 303 ЭК РК); государственный кадастр и инвентаризация озоноразрушающих веществ (ст. 310 ЭК РК). Инновационным же инструментом, который был рекомендован международными организациями для РК, является адаптация к изменению климата. Для Казахстана Глава 22. «Государственное управление в сфере адаптации к изменению климата» Экологического кодекса, по мнению депутата Мажилиса Парламента РК - члена комитета Экологии и природопользования Айжан Скаковой, означает принятие природных решений. «Они могут применяться и в городах, когда мы используем природные экосистемы для того, чтобы помочь людям адаптироваться к каким-то изменениям. Например, когда мы увеличиваем количество зеленых зон в городе, улучшая микроклимат, мы ... создаем для людей более благоприятную среду и в то же время можем сказать, что какие-то городские экосистемы помогают снижать выбросы парниковых газов» [14].

Вышеприведенные примеры различного отношения государств к политике по изменению климата, не умаляют мнения ученых-юристов о развитии новой области экологических правоотношений, связанных с предметом нашего исследования. Так, тезис о формировании в системе российского законодательства нового комплексного института «правовое обеспечение сохранения климата» обосновывает российский профессор Тихомиров Ю.А. [15]. Более значимый характер исследуемой нами проблеме придает американский профессор Синнамон Карларн Кили, обстоятельно

приводя доводы о том, что в настоящее время созрели все условия для возникновения новой области международных экологических отношений – международного климатического права [16].

Не вдаваясь в полемику о месте норм международного и национального права, регулирующего вопросы изменения климата, в системе права, подведем итоги нашему небольшому исследованию:

- во-первых, меры правового характера по борьбе с изменением климата, разрабатываются на уровне международного экологического права, стремительно развиваясь и усложняясь в ответ на рост экологических проблем, которые приобретают глобальный характер;

- во-вторых, основными правовыми мерами международного характера являются международные экологические договоры, а также создаваемые на их основе международные органы, которые сегодня имеют недостатки и нуждаются в совершенствовании;

- в-третьих, международные правовые меры учитывают наиболее успешную практику национального законодательства в области изменения климата;

- в-четвертых, несмотря на недостатки в правовом регулировании отношений, связанных с климатическим изменением, на научно-теоретическом уровне ведется полемика о самостоятельности и одновременно, о комплексности норм права в области изменения климата, что напоминает научные споры, начатые в 60-70-ые годы XX века о выделении новой отрасли международного права – международного права окружающей среды;

- в-пятых, сегодня назрела острая необходимость рассматривать проблему изменения климата как угрозы экологической безопасности, предполагающей взаимосвязь окружающей среды, здоровья населения, экономики, стабильности и безопасности всего общества.

И все человечество должно осознавать, что вопросы экологической безопасности сами по себе или в сочетании с другими социальными, политическими или военными факторами представляют реальную и опасную угрозу нациям и регионам повсюду миру и прямые вызовы здоровья и благополучия нации.

Список литературы:

1. Ryan Rowberry. Climate change, coastal built heritage, and critical challenges facing the eritage law frameworks of the United States, United Kingdom, and France (2022) [Электронный ресурс]// <https://doi.org/10.1186/s43238-022-00058-w>

2. Быковский В.К. Международно-правовое регулирование охраны климата: вопросы взаимодействия политики, права, экологической безопасности // Международное сотрудничество евразийских государств: политика, экономика, право. – 2019. - №3. – С. 113-123.

3. Шерри Гудман, Татьяна Канунникова. Изменение климата как мультипликатор угроз безопасности. – 2021. – 26 ноября [Электронный ресурс]// <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/interview/izmenenie-klimata-kak-multiplikator-ugroz-bezopasnosti/>

4. Соколова Н.А. Эволюция международно-правового сотрудничества в борьбе с изменением климата// [Актуальные проблемы российского права](#). – 2014. - №9(46) //

<https://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-mezhdunarodno-pravovogo-sotrudnichestva-v-borbe-s-izmeneniem-klimata>

5. Яковлев И.А., Кабир Л.С. Климатические финансы в контексте устойчивого развития // Экономика. Налоги. Право. – 2019. - №5. - С.44-51.

6. Ashby Monk, Rajiv Sharma and Duncan L. Sinclair. Reframing finance: new models of long-term investment management. US: Stanford University Press; 2017.

7. Яковлев И.А., Кабир Л.С. Климатические финансы в контексте устойчивого развития // [Экономика. Налоги. Право](#). – 2019. - №5. - С.44-51.

8. Casado-Asensio J., Steurer R. Mitigating Climate Change in a Federal Country Committed to the Kyoto Protocol: How Swiss Federalism Further Complicated an Already Complex Challenge // Policy Sciences. - 2016. - Vol. 49. - № 3. - P. 257-279.

9. Быковский В.К. Международно-правовое регулирование борьбы с глобальным потеплением и подходы России и стран СНГ к ратификации Парижского соглашения об изменении климата от 12.12.2015 г. // Международное сотрудничество евразийских государств: политика, экономика, право. – 2017. - №1. – С. 100-108.

10. Shaw Malcolm N.: International Law, Cambridge, 2003. - 790 с.

11. Солнцев А.М. Изменение климата: международно-правовое измерение// Московский журнал международного права. – 2018. - №1. – С.60-78.

12. Гарафова Д.И. Особенности национально-правовой имплементации международных климатических соглашений: сравнительно- правовой анализ российского и японского законодательств// Вестник экономики, права и социологии. – 2017. -№4. – С. 154 – 158.

13. Jacqueline Peel. Climate Change Law: The Emergence of a New Legal discipline. – 2015//

https://www.researchgate.net/publication/255698592_Climate_Change_Law_The_Emergence_of_a_New_Legal_Discipline/link/55116d750cf29a3bb71dd130/download

14. Глобальные изменения климата: причины, масштабы и последствия для Казахстана// <https://strategy2050.kz/ru/news/globalnye-izmeneniya-klimata-prichiny-masshtaby-i-posledstviya-dlya-kazakhstana>

15. Тихомиров Ю.А. Сохранение климата – актуальная задача права// Право и экономика. - 2016. - № 6. - С. 4–8.

16. Cinnamon Carlarne Keeley. Climate Change, Human Rights, & The Rule of Law: Untangling the Rights-Rule of Law Relationship in the Climate Change Context // <https://law.ucla.edu/sites/default/files/PDFs/Academics/Carlarne-Climate%20Change%20Human%20Rights.pdf>

МРНТИ 10.01.45

КЛИНИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК ИМПАКТ-ФАКТОР ВЫПУСКА ВЫСОКОКВАЛИФИЦИРОВАННЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Душечкина Елена Владимировна

магистр права,

директор ТОО "Юридическая клиника Alikhan Vokeikhan University"

РК, ВКО, г. Семей

e-mail: LenaH14@mail.ru

Аннотация. В статье рассматривается понятие юридической клиники, создаваемой в Вузе и её значение, при подготовке будущих юристов. В статье приведена нормативно-

правовая база, регулирующая деятельность юридических клиник, рассмотрены теоретические и практические проблемы реализации её деятельности. Выработаны предложения по совершенствованию клинического образования.

Ключевые слова: юридическая клиника, клиническое образование, юридическая коллегия, квалифицированная юридическая помощь, юриспруденция.

Аннотация. Мақалада университетте құрылған заң клиникасының тұжырымдамасы және оның болашақ заңгерлерді дайындаудағы маңызы қарастырылған. Мақалада заң клиникаларының қызметін реттейтін құқықтық база берілген, оның қызметін жүзеге асырудың теориялық және практикалық мәселелері қарастырылған. Клиникалық білім беруді жақсарту бойынша ұсыныстар әзірленді.

Түйін сөздер: заң клиникасы, клиникалық білім беру, заң колледжі, білікті заң көмегі, құқықтану.

В современном мире процесс глобализации государств стал обычным явлением и не обошёл стороной сферу высшего образования в области права. Рассматривая педагогический опыт зарубежных государств мы можем увидеть, что обучающиеся получают не только теоретическую базу, посещая лекции и практические занятия, но и практический опыт посредством членства в «юридических клиниках» создаваемых как структурные подразделения при ВУЗе или же в качестве самостоятельных юридических лиц.

Сама по себе идея развития клинического образования возникла в середине XIX в. начале XX в., однако нашла своё практическое отражение только в 1960 году в США, где к тому моменту впервые было открыто порядка 30 юридических клиник. В последующем, смотря на положительный опыт работы американских юридических клиник, такие государства как Япония, Польша (1997 г.) учредили институт клинического образования. В Республике Казахстан попытка внедрения клинического образования состоялась только в 1997 году, однако отсутствие четкого представления о сущности, механизме и функциях данного института, отодвинули его практическое внедрение на десятилетия.[1]

Традиционный учебный процесс, который в основном включал в себя изучение только теоретического материала, посредством чтения лекций и проведения семинарских занятий, на которых обучающиеся могли решать кейсовые задачи, давал только теоретическую основу, которая отличается от реальной практической деятельности. Это являлось большой проблемой при применении полученных теоретических знаний на практике. Так же мы можем увидеть, что большинство работодателей как государственных, так и не государственных структур ориентированы на прием специалистов, уже имеющих стаж работы по специальности и с неохотой берут на работу молодых специалистов, не имеющих практического опыта работы.

Вследствие чего, потребность в выпуске высококвалифицированных специалистов имеющих практический опыт по специальности, которые свободно будут конкурировать на рынке труда, стало толчком к развитию клинического образования в Казахстане.

Клиническое образование разрешает ряд практических вопросов:

- получение студентами практического опыта работы с клиентами;
- развитие критического мышления;
- получение и развитие необходимых профессиональных качеств в ходе осуществления своей деятельности, которые в последующем будут использовать в профессиональной деятельности;
- реализация социальной функции, посредством оказания бесплатной юридической помощи.

Исходя из всего вышесказанного, можно считать, что сущностью юридической клиники для высшего образования является интеграция теоретического и практического образования и объединение его в единый механизм, по подготовке высококвалифицированных специалистов.

Внедрение клинического образования в учебный процесс позволяет студентам неотрывно от получения теоретических знаний получать практический опыт. Многолетний опыт показывает, что привлечение обучающихся к практической деятельности положительно сказывается на усвоении ими полученного материала, позволяет проработать проблемные вопросы, понять какое правовое направление им ближе, а в последующем и определиться с выбором итоговой профессии.

В данном случае, стоит помнить, что клиническое образование не может существовать без традиционного(теоретического), оно лишь является дополнением к последнему, посредством привлечённых к работе в юридической клинике обучающихся.

При работе в юридической клинике, посредством консультирования клиентов, обучающиеся сталкиваются с реальными жизненными ситуациями, а также реалиями правовой системы. Обучающиеся берут на себя роль «юристов», которые осуществляют: правовую консультацию граждан; составление жалоб, писем исковых заявлений; осуществление представительства в государственных органах и др. Всё это положительно сказывается на освоение полученного ранее теоретического материала, так как обучающийся в данном случае задействован непосредственно сам, а не является наблюдателем за деятельностью профессионала.

Также в ходе работы в юридической клинике у обучающихся развивается навык социализации в обществе, а также, способность применения полученного теоретического материала в практической деятельности.

Обучающиеся начинают реально оценивать уровень своей теоретической подготовки. В свою очередь, это всё способствует самостоятельному совершенствованию своего компетентностного уровня, заполнению пробелов теоретических знаний, путём консультирования у закреплённого за обучающимся куратора или же самостоятельного восполнения знаний.[2]

Работа в юридической клинике также воспитывает в обучающемся чувство ответственности за результат. В большинстве случаев в юридическую клинику обращаются люди, которые находятся в тяжелом материальном и социальном положении, в ожидании положительной

динамики разрешения интересующего вопроса. На обучающегося возлагается ответственность за своевременное, правильное, правовое оказание юридической консультативной помощи по возникшему вопросу.

И ещё один не маловажный факт, студенты осуществляющие свою деятельность в юридической клинике, значительно выделяются на фоне остальных обучающихся. Их отличает целеустремлённость, способность быстро принимать решения, неординарно мыслить при решении кейсовых задач, разбираться в сути проблемы и др.[3]

Исходя из чего, можно сделать вывод, что внедрение клинического образования положительно сказывается на подготовке высококвалифицированных кадров в области права.

Не смотря на положительную динамику внедрения данного института в учебный процесс, у клинического образования имеются и некоторые проблемы касаемые её деятельности:

Во-первых. В Республике Казахстан, деятельность юридической клиники регулирует Закон Республики Казахстан от 5 июля 2018 года № 176-VI «Об адвокатской деятельности и юридической помощи». Однако в данном законе нет ни единого упоминания о юридической клинике. То есть законодательно отсутствует понятие термина «юридическая клиника», её функции, способы осуществления своей деятельности, организационно-правовой формы собственности и т.д. В законе лишь определяется круг субъектов, которые могут получить бесплатную юридическую помощь, в том числе консультативную. Однако чётко не определён круг вопросов, по которым бы оказывалась именно консультативная помощь. Отсюда исходит и проблема определения пределов оказания бесплатной юридической помощи юридической клиникой. В данном случае необходимо в Закон Республики Казахстан от 5 июля 2018 года № 176-VI «Об адвокатской деятельности и юридической помощи» включить такие понятия как «юридическая клиника» и посвятить подраздел, в котором бы регулировалась деятельность клиники.

Во-вторых. Клиническое образование является добровольным решением ВУЗа, тогда как интеграция в государственное сообщество диктует совершенно другие условия. Было бы целесообразно включить понятие «обязательное клиническое образование» по специальности право в Государственный общеобязательный стандарт технического и профессионального образования Республики Казахстан.

В- третьих. Заинтересованность обучающихся в членстве в юридической клинике. Если рассматривать опыт Российской Федерации, то помимо бесценного практического опыта и характеристики для работодателя, выпускник образовательного учреждения в котором имеется юридическая клиника, может получить небольшую клиентскую базу и начинать заниматься юридической деятельностью самостоятельно, то есть, осуществлять консультации, представительство в судебных и иных органах, то в Республике Казахстан положение у выпускника немного иное. Если в первом случае для участия в качестве представителя в суде необходимо лишь

наличие диплома о высшем образовании, то во втором случае представитель должен состоять в членстве либо в «коллегии адвокатов», либо в «юридической консультации». Согласно законодательства Республики Казахстан «юридическим консультантом является физическое лицо, имеющее высшее юридическое образование, стаж работы по юридической специальности не менее двух лет, прошедшее аттестацию, являющееся членом палаты юридических консультантов и оказывающее юридическую помощь». В данном случае возникает довольно противоречивая ситуация, с одной стороны, обучающийся получает практический опыт по специальности, с другой стороны данный практический опыт не идёт в зачёт и не даёт никаких привилегий для осуществления самостоятельной практической деятельности после окончания ВУЗа. По сути, созданная юридическая консультация, выполняет одну из своих основных функций, обучению студентов практическому опыту, однако данный практический опыт будет сложно реализовать, не имея членства в соответствующих органах. Как говорилось ранее в Закон Республики Казахстан от 5 июля 2018 года № 176-VI «Об адвокатской деятельности и юридической помощи» необходимо внести изменения, касаясь включения в него подраздела о деятельности юридической клиники, также считаю необходимым засчитывать время членства в юридической клинике, за стаж по юридической специальности.

Исходя из всего, можно сделать вывод, что внедрение обязательного клинического образования в области права, а также регулирование данных процессов на законодательном уровне, поспособствует улучшению качества высшего образования, а также позволит выпускать специалистов имеющих реальный, практический опыт работы по профессии.

Литература

1. Фомина С.П. Клиническое юридическое образование в США: историко-педагогический и дидактический аспекты.
2. «Юридическое клиническое образование в КазНУ»: Учебно-методические рекомендации по воспитательной работе: Алматы, КазНУ им. Аль-Фараби, 2014г. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31559811&pos=1;-16#pos=1;-16
3. Худойкина Т. В. Клиническое юридическое образование/ <https://cyberleninka.ru/article/n/klinicheskoe-yuridicheskoe-obrazovanie>

МРНТИ 10.17.31

О РЕАЛИЗАЦИИ ПРИНЦИПОВ ПРАВОСУДИЯ ПО НОВОМУ АППК РК

Егежанова Диана Рамзиевна

*старший преподаватель, магистр юридических наук кафедры
государственно-правовых дисциплин Alikhan Bokeikhan University*

egezhanova_d@mail.ru

Аннотация. Статья посвящена новеллам закрепления принципов

административных процедур и административного процесса согласно Административному процедурно-процессуальному кодексу РК. Проанализирована актуальность их правоприменения в практике административного производства.

Ключевые слова: принципы, административные процедуры, административный процесс, административное производство, кодекс, судья, законность

Аннотация. Мақала ҚР Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексіне сәйкес әкімшілік рәсімдер мен әкімшілік процесс қағидаттарын бекіту жаңалығына арналған. Әкімшілік іс жүргізу тәжірибесінде олардың орындалуының өзектілігі талданды.

Түйінді сөздер: қағидаттар, әкімшілік рәсімдер, әкімшілік процесс, әкімшілік іс жүргізу, кодекс, судья, заңдылық

Устойчивая тенденция зарубежного законодательства по обособлению принципов административного процесса нашла отражение и в казахстанском административно-процедурном законодательстве.

Принятие Административного процедурно-процессуального кодекса (далее АППК, кодекс) в 2020 году стало эффективным средством формирования института административной юстиции Казахстана и современного механизма рассмотрения публично-правовых споров в суде.

Споры между административными органами и гражданами, вытекающие из решений принятых в рамках АППК, рассматриваются в административных судах. Сейчас в областных центрах действует 24 административных суда, 3 из которых были образованы недавно в связи с образованием трех новых областей - Абай, Жетысу, Улытау. Ранее действующие административные суды, рассматривающие дела по Кодексу об административных правонарушениях были переименованы (их новое название «Специализированные районные и приравненные к ним суды по административным правонарушениям»).

В настоящее время в рамках административного производства по публичным спорам судом рассматриваются иски об оспаривании, о принуждении, о совершении действия, о признании, вытекающие из административных и иных публичных правоотношений. Также в рамках данного производства возможно установление судебного контроля за законностью и обоснованностью осуществления государственных или иных публичных полномочий.

Важно отметить, что кодексом реализуется правозащитная функция, направленная на защиту прав и интересов участников производства. АППК 2020 года закрепил новые правовые принципы (реализация началась с 2021 года), возложив на государственные органы обязанности, которые призваны помочь гражданам и организациям защищать и реализовывать свои права и интересы. В административном судопроизводстве АППК помогает слабой стороне (гражданину или негосударственной организации) в её споре с сильной стороной (государством), чего ранее не наблюдалось.

Кодекс закрепил 12 таких принципов.

1. Законность.
2. Справедливость.

3. Защита прав, свобод и законных интересов.
4. Соразмерность.
5. Пределы осуществления административного усмотрения.
6. Приоритет прав в пользу участника административной процедуры.
7. Охрана права на доверие.
8. Запрет злоупотребления формальными требованиями.
9. Достоверность.
10. Активная роль суда.
11. Разумный срок административного судопроизводства.
12. Обязательность судебных актов [1].

Доктор юридических наук Подопригора Р.А. в своих исследованиях по административно-процедурному праву отмечает характерные особенности применения конкретных принципов для административного процесса, для административной процедуры, а также и для тех и других в совокупности. Условно автор представил их следующим образом [2, с.10]

Схема 1

Принципы административной процедуры	Принципы административного процесса	Общие принципы административной процедуры и административного процесса
Соразмерность	Активная роль суда	Законность
Охрана права на доверие	Разумный срок административного судопроизводства	Справедливость
Пределы осуществления административного усмотрения	Обязательность судебных актов	Защита прав, свобод и законных интересов
Приоритет прав в пользу участника административной процедуры		
Презумпция достоверности		
Запрет злоупотребления формальными требованиями		

Как видно из данной схемы АПК закрепил наряду с новыми, прочно закрепившиеся принципы правосудия законности, справедливости, защиты прав, свобод и законных интересов.

Роль принципов административных процедур и рассмотрения административно-правовых споров, безусловно важна, так как именно они являются официальным ориентиром для всех участников административного производства и свидетельством стабильности административной юстиции.

Так, принцип законности, справедливости, приоритетной защиты прав, свобод и законных интересов направлены на повышение эффективности принятия судебных актов с целью возможной реализации прав и свобод граждан и иных субъектов.

Несомненное значение имеет принцип приоритета прав участника административной процедуры, ведь именно права и свободы человека определяют содержание и применение законов и иных нормативно-правовых

актов (ст. 12 Конституции РК) [3].

Источниками отмечается, что суть данного принципа состоит не только из обязанности административного и судебного органа действовать в интересах граждан. Участники административных процедур должны выдерживать следующие критерии:

1. Презумпция добропорядочности заявителя.
2. Презумпция активности как заявителя, так и административного органа. Она предполагает процедуру доказывания обоснованности правовых актов, исполнение которых возлагается на административный орган.
3. Правило оказания помощи заявителю, включая обязанность информировать о существующем правовом регулировании и практике, процессуальных правах и обязанностях заявителя, способе, сроках и процедуре обжалования [4, с.266].

На наш взгляд последний критерий в настоящее время реализуется судом как принцип активной роли суда.

Активная роль суда, или принцип судейского руководства, закрепленная ст. 16 АППК, означает, в частности, что суд наделен рядом полномочий, позволяющих ему формировать предмет доказывания и др. Активная роль суда включает также:

- истребование доказательств по собственной инициативе, если представленных сторонами доказательств недостаточно;
- принятие мер к примирению сторон.

В настоящее время принцип активной роли суда является важнейшим принципом административного судопроизводства [5].

В отношениях, регулируемых АППК, могут применяться и иные принципы, например, принципы гражданского процесса. Однако, несомненным достоинством нового кодекса явилось то, произошло отделение разрешения публично правовых споров от частно-правовых споров, таких как споры, возникающих в семейных, жилищных, трудовых, земельных и иных правоотношений, регулирование которых охватывается только гражданско-процессуальным законодательством.

Важным отличием административного процесса от гражданского, является то, что в гражданском процессе - сбор и представление доказательств осуществляется сторонами и суд ограничивается рассмотрением представленных доказательств. Административный суд инициирует сбор доказательств, обладая возможностью затребовать все необходимые для правильного разрешения дела документы. Судом оказывается содействие устранению допущенных в исках формальных ошибок, разъясняются и уточняются гражданам неясные исковые требования.

Законодательство не исключает применение других принципов права. Более того закрепленные принципы не могут быть препятствием для применения других принципов (ч.2 ст. 6 АППК) [1]. В пору действия законодательства об административных процедурах до принятия АППК действовал принцип экономичности и эффективности административных

процедур. По сути, данный принцип заложил основу для внедрения в административное производство новых информационных технологий и возможности получения информации в электронном формате.

В условиях активного научно-технического развития и цифровизации потребовалось создание веб-сайтов, доступности получения услуг в электронном формате, наличие обслуживающих сервисов, постоянное обучение судей современным технологиям, позволяющих их исследовать. Немаловажно и то, что обслуживающие органы, к примеру, ЦОНЫ, должны соблюдать также принципы вежливости, предоставление исчерпывающей и полной информации, защиты и конфиденциальности информации и др.

Нарушение принципов административных процедур и административного судопроизводства в зависимости от его характера и существенности влечет признание административных актов, административных действий (бездействия) не законными, а также отмену вынесенных судебных актов.

В целом, установленные принципы АППК не только направлены на защиту прав граждан при спорах с государственными органами, но и позволяют повысить активность граждан в управленческом процессе и вместе с тем эффективность работы самих государственных органов.

Список использованных источников:

1. Кодекс Республики Казахстан от 29 июня 2020 года № 350-VI «Административный процедурно-процессуальный кодекс Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 04.09.2022 г.)// https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35132264&pos=401;-60#pos=401;-60
2. Подопригора Р. Памятка по разъяснению положений Административного процедурно-процессуального кодекса РК. Алматы.2021
3. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года
4. Административное право: учебный курс/ под ред. Р.А. Подопригоры. Алматы, 2010.-368 с.
5. Методические рекомендации по Административному процедурно-процессуальному кодексу// https://eotinish.kz/static/docs/Methodological_recommendations_APPK.pdf

МРНТИ 10.15.59

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ЗАЩИТЫ КОНСТИТУЦИОННЫХ ПРАВ И СВОБОД ГРАЖДАН РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

***Жаманкараева Галия Сейткаримовна**
докторант Alikhan Bokeikhan University
г. Семей, обл Абая (Республика Казахстан)*

Аннотация: В данной статье рассматриваются анализ некоторых аспектов состояния защищенности конституционных прав и свобод граждан Республики Казахстан - анализ состояния защищенности некоторых конституционных прав и свобод, закрепленных в Конституции Республики Казахстан.

Ключевые слова: права, конституция, государства, народ, свобода, граждан.

Мақалада Қазақстан Республикасы азаматтарының конституциялық құқықтар мен бостандықтарын қорғау жағдайының кейбір қырларын жеке қарастырудағы мақсатымыз – Қазақстан Республикасы Конституциясында бекітілген кейбір конституциялық құқықтар мен бостандықтарының қорғау жағдайын талдау жасау болып табылады.

Аталмыш мақсатқа жету үшін мынадай міндеттерді басшылыққа алып зерттеуімізді жүргіземіз.

Біріншіден, конституциялық құқықтар мен бостандықтардың құқықтық мәртебесін, сондай-ақ конституциялық құқық субъектілерін анықтау.

Екіншіден, ата заңда бекітілген негізгі конституциялық құқықтар мен бостандықтарды қорғау жағдайының кейбір қырларын талдау.

Үшіншіден, еліміздегі конституциялық құқықтар мен бостандықтар бойынша қорғау жағдайына қорытынды тұжырым жасау.

Қазақстан Республикасы Конституциясы 1-бабы 1-тармақ мазмұнында мемлекеттілікті құраушы және оның ең басты басты қазынасын белгілеуші құқықтық негіздер мен тетіктерді айқындайтын мынадай конституциялық норма бекітілген. «Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы - адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары» [1]. Бұл конституциялық нормадан белгілі болғандай, ел үшін ең қымбат қазына адамдардың, ел азаматтарының өмірі, құқықтары мен бостандықтары болып келеді. Аталған норманың мазмұны осылайша құрылуының негізгі құқықтық қажеттілігін мына бастапқы тұжырыммен айқындаймыз.

Біріншіден, қазіргі мемлекеттердің басым көпшілігі өзін құрау негізін сол төрт негізге сүйеніп отырып қалыптастыру мақсаты көзделген. Расында «мемлекет» деген ұғым абстрактілі болып келеді.

Екіншіден, адамсыз, яғни халықсыз еш мемлекет туындап, қалыптасып дами алмайды. Сол себепті «халық» деген нақты ұғым ретінде адамдардың үлкен жинақталған тобын, яғни нақты халықты білдіреді.

Үшіншіден, әлемде кез келген мемлекеттің бастапқы белгісі және оның алғышарты ретінде халық саналады.

Сондықтан ҚР Конституциясының 3-бабы 1-тармағында «Мемлекеттік биліктің бірден-бір бастауы – халық» [1] деген конституциялық-анықтамалық норма бекітілді.

Демек, адам халықтың негізгі әрі бірегей бөлшегі. Өз кезегінде адамдар тобы әлеуметтік-этникалық топтарды құрайды. Үлкен әлеуметтік-этникалық топтардың жиынтығын халық деп атайды. Бір жағынан айтар болсақ, халық деген сөз ұлт деген сөзбен синонимдес ұғымдар ретінде де қолданып жатады. Біздің пайымыз бойынша, ұлт – белгілі бір ұлт негізін құрайтын тарихи және заңға сәйкес бір-біріне туыстас отбасылардың (жеке отбасылардың, әулеттер мен аталардың, сондай-ақ рулар және тайпалар бірлестіктерінің) жиынтығы болып табылады.

Конституциялық құқықтар мен бостандықтардың құқықтық мәртебесін

белгілейтін нормалардың жиынтығын атап өтейік.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 9-бабынан бастап сонау 39-бапты қоса алғанда адамдардың және азаматтардың негізгі құқықтары мен бостандықтары, сондай-ақ олардың тиісті міндеттері де бекітілген.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 2-ші бөлімі «Адам және азамат» деп аталған. Елдің аталған негізгі заңда «адам», «азамат», «әркім», «шетелдіктер» және «азаматтығы жоқ адамдар» делінген ұғымдық тіркестер белгіленген. Аталған категориялық ұғымдар өз кезегінде «жеке тұлға» деген құқықтық термин аясында түсініледі. Өйткені, ҚР-ның Азаматтық кодексінің 12-бабы «Жеке тұлға ұғымы» деп аталған. Онда құқықтық сипаттамалық әрі шарттық және анықтамалық норма бекітілген. «Қазақстан Республикасының азаматтары, басқа мемлекеттердің азаматтары, сондай-ақ азаматтығы жоқ адамдар жеке тұлғалар болып ұғынылады. Егер осы Кодексте басқаша белгіленбесе, бұл тараудың ережелері барлық жеке тұлғаларға қолданылады» [2]. Міне, осы анықтама жеке тұлғаны конституциялық құқықтың, сонымен бірге өзге құқық салаларының (яғни азаматтық құқық, қылмыстық құқық, әкімшілік құқық бұзушылық, құқық бұзушылық профилактикасының және т.б.) құқық субъектілері екенін анықтап береді.

Ал бір жағынан конституциялық құқықтар мен бостандықтар, адамның және азаматтың құқықтар мен бостандықтары деп жіктеледі. Субъектілердің сипаттамасы бойынша жеке және топтық құқықтар мен бостандықтары деп те жіктеліп жатады. Мазмұны бойынша жеке (азаматтық), саяси, әлеуметтік, экономикалық және мәдени құқықтар мен бостандықтарға бөліп жіктейді.

Кезінде академик Г.С. Сапарғалиев өзі жазған академиялық әдебиетте конституциялық-құқықтық нормаларды мынадай негіздермен доктриналды түсіндірме бере отырып, оларды жіктеп берген болатын.

«Конституциялық құқықтың құрылымын түсіну үшін конституциялық реттеуші нормаларды реттеуші, тыйым салушы және міндеттеуші құқықтық нормаларға бөліп жіктеудің елеулі маңызы бар» [3, С.9].

«Конституциялық-құқықтық нормалар субъективті құқықтарды оң мазмұн белгілейді. Басқаша айтқанда, субъектіге (яғни мемлекеттік органға, қоғамдық бірлестікке, азаматтарға) қандай да бір оң істер жасауға құқық беріледі. Мұндай реттеуші нормалар айтарлықтай мөлшерде азаматтарға да беріледі. Бұл азаматтардың саяси, экономикалық және әлеуметтік құқықтар туралы конституция нормалары болып табылады. Қазақстан Республикасы Президенті, Парламенті, Үкіметі, Конституциялық Кеңесінің конституциялық өкілеттіктерді айқындайтын нормалар реттеуші нормаларға жатады» [3, С.9]. Осы автордың реттеушілік нормаларға жатқызған конституциялық-құқықтық нормаларды жіктемесімен толықтай келісеміз. Өйткені автор рұқсат беруші әрі реттеуші нормалар ретінде конституцияда мемлекет тікелей таныған және мойындаған нормаларды қандай құқық субъектілерге тиесілі екенін нақтырақ айқындап берген. Осы тұста айтар жайт, автор негізгі заңдағы тыйым салушы және міндеттеуші нормалар туралы да ғылыми әрі практикалық сипаттағы өзіндік доктриналдық түсіндірмесін берген болатын.

Енді осы тұстан бастап, Қазақстан Республикасы азаматтарының негізгі заңда бекітілген негізгі әрі жеке (азаматтық) конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қорғау жағдайы бойынша кейбір қырларын саралаймыз.

Осылайша жеке ғылыми шешім қабылдауымыздың негіздемесі:

біріншіден, ҚР Конституциясының 1-бабының 1,2-тармақтары, оның 3, 4,5,6,7 баптары жалпы құқық субъектілеріне қатысты болып келеді;

екіншіден, ата заңдағы 4-бабының 3 және 4-тармақтары жалпы құқық субъектілеріне тиесілі;

үшіншіден, 2-ші бөлімінің баптарында жалпы құқық субъектілеріне, оның ішінде жеке тұлғаларға қатысты құқықтар мен бостандықтардың жиынтығы, сонымен бірге құқықтық міндеттері де бар;

төртіншіден, конституцияның, яғни конституциялық құқықтың реттеу және қорғау функциялары белгіленген.

Демек, енді Қазақстан Республикасы азаматтарының конституциялық құқықтары мен бостандықтары қорғау бойынша жалпы жағдайына талдауды бастаймыз.

Әуелі Қазақстан Республикасы бекіткен халықаралық шарттарды жеке талдаудан бастағанды жөн көреміз. Себебі:

біріншіден, Қазақстан Конституциясы 4-бабы 1-тармағында мынадай құқықтық норма белгіленген. «Қазақстан Республикасында қолданылатын құқық Конституцияның, соған сәйкес заңдардың, өзге де нормативтік құқықтық актілердің, халықаралық шарттары мен Республиканың басқа да міндеттемелерінің, сондай-ақ Республика Конституциялық Кеңесінің және Жоғарғы Соты нормативтік қаулыларының нормалары болып табылады» [1];

екіншіден, негізгі заңдағы 4-бабы 3-тармағында мына норма бекітілген. «Республика бекіткен халықаралық шарттардың Республика заңдарынан басымдығы болады» [1];

үшіншіден, еліміздің ата заңының 8-бабында мынадай құқықтық норма бар. «Қазақстан Республикасы халықаралық құқықтың принциптері мен нормаларын құрметтейді» [1];

төртіншіден, ҚР-сы Конституциясының 12-бабы 1-тармағы мынадай мәтінде жазылған. «Қазақстан Республикасында Конституцияға сәйкес адам құқықтары мен бостандықтары танылады және оларға кепілдік беріледі» [1].

Бұл ретте әуелі «Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіні ратификациялау туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 28 қарашадағы N 91 Заңы [4] және «Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пактіні ратификациялау туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 21 қарашадағы N 87 Заңы [5] бойынша талдау қажет.

Біріншіден, бұл халықаралық-құқықтық актілер халықаралық құқықта негізгі қайнар көздер болып табылады;

Екіншіден, қазіргі халықаралық құқықтың негізгі қағидаттары бірі – адам құқықтарын құрметтеу.

Үшіншіден, Қазақстан Республикасы аталмыш халықаралық-құқықтық актілерді тікелей заң шығару арқылы ратификациялаған болатын.

Бірінші кезекте Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 6 қарашадағы № 831 қаулысымен бекітілген «Адам құқықтары жөніндегі әмбебап кезеңдік шолу шеңберіндегі Қазақстан Республикасының үшінші кезеңдік Ұлттық баяндамасы» атты құжаттағы ресми мәліметтерге жекеше талдау жасаймыз.

Аталмыш құжаттың 12-тармағында мынадай ресми ақпарат қамтылған. «Азаматтардың құқықтарын қорғауды күшейту мақсатында сот және құқық қорғау жүйесін реформалау шеңберінде Жоғарғы Сот сот шешімдерінің сапасын жақсарту, сот практикасының бір үлгіде болуын қамтамасыз ету, судьялардың біліктілігін арттыру, сот ісін жүргізуге және сот шешімдерінің орындалуын бақылауға цифрландыру енгізу жөнінде елеулі шаралар қабылдауда. Қабылданған шаралар бүгінде оң нәтиже беруде. Дүниежүзілік Банктің "Doing Business" рейтингісінде Қазақстан соңғы 4 жылда сот ісін жүргізу сапасының индексі бойынша әлемнің 190 елі арасында бірінші ондыққа (2018 жылы 4-орын) кіреді» [6]. Бұл ресми ақпараттан белгілі болып тұрғандай, әлемдік рейтинг бойынша алғашқы ондыққа кіргенімен, еліміздегі соңғы оқиғалар әлі адам құқықтарын қорғау мәселелері қордаланып толық шешілмей келеді. Себебі:

біріншіден, сот жүйесін әлі толық реформа жасалған жоқ. Өйткені осы ағымдағы жылдың 5 маусымда өткен республикалық референдум нәтижесі бойынша ата заңда конституциялық соттың және адам құқықтары жөніндегі уәкілдің конституциялық-құқықтық нормалар бекітілді. Дегенмен, әлі оларға конституциялық заңдар арқылы конституциялық-құқықтық мәртебесі толық бекітілген жоқ. Ол конституциялық заңдар енді қабылданады;

екіншіден, ҚР Жоғары Соттың ресми сайтында «Соттардың 2018-2022 жылдардағы жұмысы туралы» атты материал жарияланған. Оның мәтінінде мынадай ресми мәлімет келтірілген. «2021 жылы аудандық соттар әр күні 5000 астам сот актілерін шығарған. ... Оның ішінде 8% апелляцияға және кассацияға 1,5% шағым берілген. ... Мемлекеттік органдар адамдар мен бизнеспен 2021 жылдың 1 шілдесіне дейін (яғни Азаматтық процестік кодекс бойынша) 15% және 2021 жылдың 1 шілдесінен бастап (Әкімшілік рәсімдік-процестік кодекс бойынша 10 ай ішінде) 55% (яғни Жоғары Сот органысыз) дауларда жеңілген» [7]. Әрине, бұл ресми мәлімет сот жүйесіндегі мәселелер біртіндеп әділеттілік жағынан шешілуге бағыт алып келеді. Десе әлі соттар қызметін реформалау жалғастыруды қажет етеді;

үшіншіден, ол материалда «Қазақстан сот жүйесіне қатысты негізгі сын пікірлер мыналар болып табылады: 1. Судьялар біліксіз; 2. Судьялар жемқор; 3. Судьялар атқарушы билікке және сот төрағаларына тәуелді; 4. Судьялар күштік құрылымдарын тыңдайды, сол себепті айыптау бағыты басым; 5. Судьялар азаматтардың, бизнестің, инвесторлардың мүддесіне қарсы, тиісті мемлекеттік органдардың мүддесін қорғайды; 6. Сот актілері ауқымды және түсініксіз, өйткені соттар конвейер сияқты жұмыс істейді; 7. Соттардың қызмет көрсетуі нашар, яғни адам көп, кезекте тұрасың, жайлы емес» [7]. Бұл ақпараттар сот жүйесінің негізгі мәселелерін көрсетіп береді.

Сараланып жатқан құжаттың III-тарауы «Адам құқықтарын қорғау мен

көтермелеудің жалпы негіздері, халықаралық міндеттемелер шеңберін кеңейту» деп аталған. Оның 20-тармағында «БҰҰ өкілдігімен бірлесіп, төрт жыл ішінде ұлттық құқық қорғау тетіктерін жетілдіру және адам құқықтары саласында қабылданған міндеттемелерді тиімді іске асыру жөніндегі жоба іске асырылды. Жоба шеңберінде БҰҰ АҚЖКБ жаһандық индикаторлары негізінде 6 ұлттық индикатор әзірленді: азаптауларға және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе ар-намысты қорлайтын іс-әрекеттер мен жазалау түрлеріне ұшырамау құқығы; өз елін басқаруға қатысу құқығы; білім алу құқығы; жеткілікті тұрғын үй құқығы; әділ сот талқылауы құқығы; әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық проблемасы. Осы индикаторлар адам құқықтарын қорғау және көтермелеу ахуалын ұлттық бағалауға енгізілетін болады» [6] делінген ресми мәлімет берілген.

Талданып жатқан ұлттық баяндама мына ақпарат жасалған. «Қазақстан БҰҰ-ның шарттық органдарымен белсенді ынтымақтастық жасайды. Ұлттық баяндамалар қорғалды: 2014 ж. – Азаптауларға және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе ар-намысты қорлайтын іс-әрекеттер мен жазалау түрлеріне қарсы конвенция бойынша үшінші баяндама; 2015 ж. – бала құқықтары бойынша төртінші баяндама; 2016 ж. – күштеп жоқ қылып жіберу бойынша бірінші баяндама және Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакт бойынша екінші баяндама; 2017 ж. – БҰҰ-ның мүгедектер құқықтары жөніндегі комитетінде бірінші баяндама; 2018 ж. – БҰҰ-ның Азаптауларға және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе ар-намысты қорлайтын іс-әрекеттер мен жазалау түрлеріне қарсы конвенциясы бойынша төртінші баяндама, Әйелдерге қатысты кемсітушілікті жою жөніндегі комитетке 5-ші баяндама; 2019 ж. – Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пакт бойынша екінші баяндама және Нәсілдік кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы конвенция бойынша сегізінші-тоғызыншы баяндама» [6]. Ресми ақпараттан анықталғандай, Қазақстанда адам құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың жағдайы бойынша бірнеше ұлттық баяндамалар қорғалған болатын. Аталған ұлттық баяндамаларда азаматтардың негізгі конституциялық құқықтары мен бостандықтарының қорғалу жағдайы жайлы ақпараттар мен мәліметтердің жиынтығы қамтылған. Бұл ұлттық баяндамаларды қорғау жүйесі қалыптасу кезеңі деп атасақ болады. Демек, сол қорғау жүйесі әлі бейімделген кезеңге өтпегендігін аңғартады.

Біріншіден, ұлттық баяндамалардың жүйесі тиісті құрамдас салаларын әлі қалыптастыра қойған жоқ.

Екіншіден, ұлттық баяндамалар көбінде ұлттық және өңірлік деңгейде жасалғандай көрініс табады.

Үшіншіден, сол ұлттық баяндамаларға қатысты қажетті мәліметтер мен ақпараттар жиынтығын әзірлеу жергілікті жерлерден жинау мәселелері ешбір шешілмеген деп түйін жасаймыз.

Демек, мәселелерді реттеу қажеттілігі бар. Әсіресе жергілікті жерлерде адам құқықтарын қорғау мамандарын даярлау өзекті болып келеді.

Осы тұста зорлық-зомбылықтан, басқа да қатыгез немесе ар-намысты

қорлайтын іс-әрекеттерден қорғау жүйесін қысқаша қарастырып өтеміз.

Зерделеніп жатқан ресми құжатта мынада ресми статистикалық ақпарат қамтылған. Құжаттың 94-тармағында «2012 жылдан бастап 2018 жылға дейін шамамен 70000 қорғау нұсқамалары енгізіліп, соттар шамамен 80000 құқық бұзушының мінез-құлқына ерекше талаптарды белгіледі (2018 жыл – 64000-нан астам қорғау нұсқамасы және құқық бұзушылардың мінез-құлқына 6600 мың ерекше талап)» [6]. Осы статистикалық ақпараттан белгілі болғандай, ел ішінде, халықтың арасында құқық санадан гөрі құқықтық нигилистік мінез-құлықтың артқандығын байқаймыз. Демек, елдің арасында құқықтық сауатты қалыптастыру мәселелері бар. Сол халық арасында мақсатты аудиторияларға ақпараттық-құқықтық түсіндіру жұмыстарын жандандыру қажет. Осы тұста, айта кетер жайт, жағымсыз мінез-құлықтарды қалыптастыратын әлеуметтік-экономикалық сипаттағы түйткілді мәселелерін реттеу, оның ішінде, әсіресе құқықтық реттеу қажеттілігі бар.

Талданып жатқан құжатта келесі реттегі ресми мәлімет бар. «Мемлекет басшысының бастамасы бойынша 1999 жылы ІІМ жүйесінде әйелдерді зорлық-зомбылықтан қорғау жөніндегі бөлімшелер құрылды. 2018 жылы зорлық-зомбылықтан зардап шеккен 12 000-нан астам әйел жүтінген (11 000 астамы дағдарыс орталықтарына жіберілген)» [6]. Мәліметтен белгілі болып тұрғандай, ол отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылықтан қаншама адамдар, оның ішінде одан әйелдердің зардап шегуі көбеймесе әлі азаймай келеді. Сол аталған мәселелердің шешілмеуінің негізгі себептері ретінде мына факторлар деп санаймыз.

Біріншіден, осы елдегі қоғамдық қатынастарды, оның ішінде неке және отбасы саласындағы құқықтық қатынастарды реттейтін нормаларының көбісі реттеушілік нормаларынан тұрады. Яғни міндеттеуші нормалардың орындау жағдайы төмендеу. Дәлірек айтқанда, көбінде орындалмай жатады. Сонымен қатар тыйым салушы нормалары аздау әрі олардан сақтану жағдайы мәз емес деп айтуға тура келеді.

Екіншіден, отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселелері біздің жеке ойымызша негізінен отбасылық құндылықтарды дәріптейтін әрі нақты қалыптастыратын әлеуметтік нормалардың (яғни мораль, этика, діни, ұлттық және т.б.) жеке тұлғалардың санасына ықпалының толықтай орнықтауынан тікелей туындайды деп есептейміз.

Үшіншіден, отбасылық құндылықтарды қалыптастырушы және жеке, жұптық және отбасылық қатынастарға әлеуметтік-психологиялық, құқықтық көмек көрсететін орталықтар қызметін жандандыру қажет. Бұл орталықтарға мемлекеттік-жекешелік әріптестік, сондай-ақ мемлекеттік қолдауды көрсету керек.

Демек, ҚР неке және отбасы туралы заңнаманы жетілдіру, оның реттеу әдісі мен тәсілдері, әсіресе міндеттеуші және тыйым салушы нормаларды күшейту қажет. Отбасылық құндылықтарды нақты қалыптастыру бойынша ақпараттық-насихаттық түсіндіру жұмыстарын жүргізу және сол орталықтар қызметін жандандыру керек деп түйін жасаймыз.

Ендігі кезекте «Қазақстан Республикасының Азаматтық және саяси

құқықтар туралы халықаралық пактіні орындауы туралы үшінші мерзімді баяндаманы бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2020 жылғы 30 маусымдағы № 416 қаулысына жеке назарымызды салып, зерделеуімізді жалғастырамыз.

Аталмыш ресми құжаттың 78-тармағында мынадай ақпарат қамтылған. «Судьялар психологтармен, наркологтармен, медиаторлармен, адвокаттармен бірлесіп жанжалдарды сотқа дейінгі шешу, отбасылық құндылықтарды өзектендіру, балаға мейірімді әділ сот құру бойынша іс-әрекеттер алгоритмін пысықтап жатыр. Жоба аясында қаралған 42 мың істің 9,4 мыңы татуласумен тоқтатылды. Осылайша, судьялардың, психологтардың, медиаторлардың және т.б. бірлескен жұмысының арқасында соттасудан 22 % бас тартты» [8]. Әлбетте мұндай ақпараттар көңілді қуантады. Дегенмен ол мәселені әрі қарай тиімді шешу жолын ұсынуға тырысамыз. Мысалы, мына ұсыныстық бастама бар. Ұлттық алдын алу тетігінің бір тәсілі ретінде отбасылық әлеуметтанушы мен психологтардың сол жағымсыз отбасылық қарым қатынастарды ертерек анықтау болып табылады. Біздің жеке пайымыз бойынша бұл ретте қажетті мамандардың өзара әрекеттесу жүйесін қалыптастыратын ведомствоаралық бірлескен қағидалар мен нұсқаулықтар жобасын әзірлеп дайындау қажет деп санаймыз.

Сол құжаттың жалғасында мынадай ресми мәлімет қамтылған.

«132. Қазақстан Республикасы адам саудасына қарсы іс-қимыл жөніндегі негізгі халықаралық конвенциялардың: БҰҰ-ның Құлдық туралы конвенциясының; БҰҰ-ның Адамдарды сатуға және үшінші тұлғалардың жезөкшелікті пайдалануына қарсы күрес туралы конвенциясының; Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенцияны толықтыратын Адамдарды, әсіресе, әйелдер мен балаларды сатудың алдын алу мен жолын кесу және ол үшін жазалау туралы хаттаманың қатысушысы болып табылады.

133. 2015 жылдан бастап адам саудасының құрбаны деп 462 адам танылды, 599 адам жауапкершілікке тартылды. 2019 жылы адам саудасына қарсы күрес желісі бойынша 182 қылмыстық іс қозғалып, адам саудасының 44 құрбаны анықталды» [8]. Қазіргі кезде адам саудасы құқық бұзушылық ретінде кең етек жайған. Бұл құқық бұзушылық әсіресе шетелдік элементпен көп жасалады. Қазір жаһандану аясында халықаралық еңбек миграциясының өзекті мәселелері әлі шешілмей келеді. Бұл жағдайдың орын алудың бірнеше себептік негіздемесі бар.

Біріншіден, қазір трансұлттық қылмыстылық, басқашалай айтар болсақ, халықаралық сипаттағы қылмыстардың динамикасы артып келеді.

Екіншіден, «адам саудасы» ұғымының құқықтық анықтамасы толықтай мойындалған нұсқасы жоқ.

Үшіншіден, адам саудасы бойынша ақпараттық-құқықтық түсіндірмені беру іс-шаралары аздау. Сондықтан аталған мәселені шұғыл түрде қолға алу арқылы оны алдын алу іс-шаралар жүйесін жүйелі түрде құқықтық реттеу әрі мемлекеттік реттеу керек деп түйін жасаймыз.

Белгілі заңгер-ғалым С.М. Рахметов өзінің ғылыми мақаласында мына өзекті ұсынысын жасаған.

«Қолданыстағы Қазақстан Республикасы Қылмыстық заңнамасында заңсыз ізге түсуі (ағылшынша - сталкинг) үшін арнайы бекіткен норма жоқ» [9, С.133].

«Заңсыз жүйелі қудалау, яғни кенеттен қалаусыз бару, қоңыраулар, SMS және хаттар, адамның ізіне түсу, басқа адамдардан (құрбанның достары мен және таныстарынан) ақпараттар алу, қуғын-сүргінге ұшыраған адамның қалауына қарсы байланыс орнату немесе орнатуға тырысу, міндеттейтін сыйлықтар ұсыну, жабық қауіптер, сондай-ақ адамның жеке өміріне араласу, - бір мың айлық есептік көрсеткішке дейін айыппұл салуға немесе түзету жұмыстарымен немесе қоғамдық жұмыстарға алты жүз сағатқа дейінгі мерзімге тарту арқылы екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеу, немесе сол мерзімге бас бостандығынан айыру» [9, С.133-134]. Бұл автордың берген ұсынысының құптарлық жағы бар.

Біріншіден, осы автор қолданыстағы қылмыстық кодекстің баптарында заңсыз ізге түсуге қатысты норманың жоқ екендігін дұрыс атап өтті.

Екіншіден, ҚР Қылмыстық кодекстің 115-бабы (Қорқыту) бойынша қажетті редакцияда норма жобасын ұсынды.

Үшіншіден, аталмыш норманың жобалық мазмұнын ғылыми-тәжірибе тұрғысынан жақсы бағамдап жасап шыққан.

Дегенмен, сол ҚР-ның Қылмыстық кодексте өз алдына бөлек жеке бап болғаны жөн. Өйткені «қорқыту» және «заңсыз ізге түсу» ұғымдары өзара еш толықтай үйлесе бермейді.

Ресейлік заңгер-ғалым К.А. Барышева өзінің мақаласында мынадай ой тұжырым жасаған. «Шет елдер заңнамасында заңсыз ізге түсудің объективті жағын талдай келе, сол сталкинг – бұл іс-шаралар кешені, іс-қимыл жүйесі екендігіне назар аударған жөн» [10, С.181]. Автордың ой тұжырымын толық құптауға болады. Расында заңсыз ізге түсудің объективтік жағының міндетті белгісі – жүйелілік болып табылады. Осы тұста, айта кетер жайт, заңсыз ізге түсу тәсілі көбінде латентті (жасырын) әрі көбінде интернет арқылы жасалуы бұл құқық бұзушылық іс жүзінде ашылмай да жатады. Оның сол жүйелілігін дәлелдеу жағы оңай шаруа емес. Аталмыш заңсыз тәсіл көптеген қылмыстар бойынша қолданылуы мүмкін. Мысалы, заңсыз ізге түсуші әртүрлі мотивпен заңсыз ізге түсу жәбірленушінің әлеуметтік-экономикалық жағдайына, мінез-құлқына, кейбір тәуелді қырларын ескере отырып заңсыз ізге түсіп жатады. Сондықтан заңсыз ізге түсу ҚР Конституциясының 18 және 21-баптарына тікелей қарама қайшы. «Әркімнің жеке өміріне қол сұғылмауына, өзінің және отбасының құпиясы болуына, ар-намысы мен абыройлы атының қорғалуына құқығы бар» [1]. «Қазақстан Республикасы аумағында заңды түрде жүрген әрбір адам, заңда көрсетілгеннен басқа реттерде, оның аумағында еркін жүріп-тұруға және тұрғылықты мекенді өз қалауынша таңдап алуға құқығы бар» [1]. Демек, аталмыш конституциялық құқықтарды қамтамасыз ету қазір өзекті мәселе болуда. Бұл мәселе әзірге үлкен құқықтық олқылық ретінде әлі ашық күйде қалып отыр.

Ендігі ретте «Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пактіні Қазақстан Республикасының орындауы туралы екінші кезеңдік баяндаманы бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 20 шілдедегі № 435 қаулысына зер саламыз. Онда мынадай мәлімет бар. «Әлеуметтік және экономикалық құқықтарды қорғау мәселелері АҚУ қызметінде басым болып табылады, атап айтқанда, АҚУ мүгедектерді қоғамдық-саяси өмірге тарту, еңбек және әлеуметтік қажығыстардың алдын алу және еңбек қатынастарын үндестіру, балалардың құқықтарын қорғау, мәжбүрлеп қоныс аудартудан азаматтардың құқықтарын қорғау, құқық бұзушыларды қайта әлеуметтендіру және еңбек арқылы оңалту және басқа да мәселелер бойынша бастамашылық етті» [11]. Еліміздің негізгі заңның 83-1-бабы мынадай мазмұнда құрылған:

«1. Қазақстан Республикасындағы Адам құқықтары жөніндегі уәкіл адам мен азаматтың бұзылған құқықтары мен бостандықтарын қалпына келтіруге жәрдемдеседі, адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын ілгерілетуге ықпал етеді.

2. Адам құқықтары жөніндегі уәкіл өз өкілеттіктерін жүзеге асыру кезінде тәуелсіз болады және мемлекеттік органдар мен лауазымды адамдарға есеп бермейді» [1]. Бұл конституциялық жаңа норманың мазмұны дәл көрсеткендей, Қазақстан Республикасындағы Адам құқықтары жөніндегі уәкіл институты басталған кезеңде тұр. Енді конституциялық заң қабылдаған соң сол институттың конституциялық-құқықтық мәртебесінен бөлек, оның құзыреттері мен өкілеттіліктері, сондай-ақ құқықтары мен міндеттері анық білінеді деп білеміз. Демек, аталған конституциялық-құқықтық институттың қызметті жаңа қарқынмен жанданады деп үміттенеміз.

Сонымен, қорыта келгенде, мынадай түйінді тұжырымды жасаймыз.

Қазақстан Республикасы азаматтарының конституциялық құқықтар мен бостандықтарын қорғау жағдайының кейбір қырларын зерттеу нәтижесі анықтағандай, адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау бойынша ұлттық заңнама жүйесі болғанымен, оған кіретін нормативтік құқықтық актілердің өз арасындағы құқықтық байланысын және өзара әрекеттесулерін жүйелі түрде үйлестіретін институционалдық жүйесі енді жаңадан құрылып жатыр. Демек, құқықтық реттеу негіздері бар, мемлекеттік реттеу тетіктері реформадан өту үстінде, енді тек қана халықтың тарапынан белсенділік көрсетіліп, адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғау жүйесі бірқалыпты жүйелі жұмысын жаңғырту кезең келді. Бұл ретте адам құқықтары мен бостандықтарын қорғау бойынша адам құқықтары бойынша уәкілдерді (омбудсмендерді) даярлау өте өзекті мәселе болып табылады.

Біріншіден, аталған институтты мәртебесін бекітіп алу мәселесі тұр.

Екіншіден, омбудсмендерді адамның құқықтары мен бостандықтары қорғау бойынша әртүрлі халықаралық конвенциялар мен пактілерге бейімдеп дайындау мәселесі бар.

Үшіншіден, адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғау бойынша адам құқықтары бойынша уәкілдерінің қызметін бастапқы жаңарған кезеңнен өткізу мәселесі күн тәртібінде тұр деп түйін жасаймыз.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. «Қазақстан Республикасының Конституциясы» Конституция 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды//<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000>.
2. «Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі» Қазақстан Республикасының Кодексі 1994 жылғы 27 желтоқсандағы № 268-ХІІІ//<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K940001000>.
3. Сапарғалиев Г.С. Конституционное право РК. Академический курс. Издательство «Юридическая литература». – 2006. – 208 с.
4. «Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіні ратификациялау туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 28 қарашадағы N 91 Заңы//<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z050000091>.
5. «Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пактіні ратификациялау туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 21 қарашадағы N 87 Заңы//<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z050000087>.
6. «Адам құқықтары жөніндегі әмбебап кезеңдік шолу шеңберіндегі Қазақстан Республикасының үшінші кезеңдік Ұлттық баяндамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 6 қараша № 831 қаулысы//<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000831>.
7. Соттардың 2018-2022 жылдардағы жұмысы туралы. ҚР Жоғары сот сайты//<https://sud.gov.kz/kaz/content/sottardyn-2018-2022-zhyldardagy-zhumysy-turaly>.
8. «Қазақстан Республикасының Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіні орындауы туралы үшінші мерзімді баяндаманы бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2020 жылғы 30 маусымдағы № 416 қаулысы//<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2000000416>.
9. Рахметов С.М. Проблемы совершенствования законодательства Республики Казахстан по противодействию семейно-бытовому насилию//Вестник Института законодательства и правовой информации РК. №5 (63) – 2020. – 127-134 с.
10. Барышева К.А. Преследование как новый вид уголовно наказуемого деяния//Пробелы в российском законодательства. – С.178-182//<file:///C:/Users/User/Downloads/presledovanie-kak-novyy-vid-ugolovno-nakazuemogo-deyaniya.pdf>.
11. «Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пактіні Қазақстан Республикасының орындауы туралы екінші кезеңдік баяндаманы бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 20 шілдедегі № 435 қаулысы//<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000435>.

ХҒТАА 10.15.59

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ САЛАСЫНДАҒЫ КӨШП-ҚОНУШЫЛАРДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖАҒДАЙЫ

Жампеусов Д.А.

докторант Alikhan Bokeikhan University

Жампеусов Д.А.

PhD докторы Alikhan Bokeikhan University

daurxxvek@bk.ru

Аннотация. Бұл мақалада Қазақстан Республикасындағы денсаулық сақтау

саласындағы мигранттардың құқықтық жағдайы талқыланады. Мигранттардың денсаулық сақтау құқықтарын жүзеге асыру бойынша халықаралық және ұлттық құқықтық құжаттарға талдау жасалды.

Түйінді сөздер: денсаулық сақтау құқығы, көші-қон, көшіп-қонушы, міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы правового положения мигрантов в сфере здравоохранения в Республике Казахстан. Проанализированы международные и национальные правовые документы по реализации прав мигрантов на охрану здоровья.

Халықаралық деңгейде адамның денсаулыққа құқығы 1948 жылы танылды, іс жүзінде бұл медициналық көмек алу құқығы. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы денсаулықтың ең жоғары деңгейіне ие болу әр адамның негізгі құқықтарының бірі болып табылады. 1946 жылы құрылған Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының жарғысы адам денсаулығын аурудың немесе физикалық ақаулардың болмауы ғана емес, толық физикалық, психикалық және әлеуметтік әл-ауқат күйі ретінде анықтайды [1]. Бұл анықтама ең қолайлы деп саналады, сондықтан ол кеңінен қолданылды және адам денсаулығы тұжырымдамасында стандартқа айналды. Осы ұйғарым «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» Қазақстан Республикасы Кодексінің 1-бабының 73-тармағында да көрсетілген. Денсаулық - аурулар мен дене кемістіктерінің болмауы ғана емес, тұтастай тәндік, рухани (психикалық) және әлеуметтік саламаттылық жай-күйі [2].

Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясында (25-бап) мынадай ереже бекітілген: «Әр адам өзінің және отбасының денсаулығы мен әл-ауқатын сақтау үшін қажетті тамақтану, киім, тұрғын үй, медициналық көмек және қажетті әлеуметтік көмек сияқты өмірлік деңгейге құқылы» [3].

ҚР Конституциясымен және басқа да құқықтық актілермен бекітілген өмір сүру құқығы, денсаулық және оны қорғау құқығы, жеке өмірге қол сұғылмаушылық құқығы, жеке құпиясы медицина саласына тікелей қатысы бар. Денсаулықты сақтау және жақсарту адамның алғашқы өмірлік қажеттілігі болғандықтан, оны барлық тыйым салынбаған тәсілдермен қанағаттандыру, ең алдымен, адамдардың жеке өмір саласына жатады.

Қазақстан Республикасының Конституциясы адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарының кең ауқымын жариялады. Олардың ішінде денсаулық сақтау құқығы ерекше орын алады. Мәселен, ҚР Конституциясының 29-бабына сәйкес «Қазақстан Республикасының азаматтарының денсаулығын қорғауға құқығы бар» [4]. Қазақстан Республикасы Конституциясының 29 – бабының мағынасынан көрініп тұрғандай, Денсаулық сақтау құқығы - азаматтың игілігі. Сонымен бірге, халықаралық заңнамаға сәйкес, бұл азаматтың жеке игілігі ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік сипатқа ие және адамға тиесілі. Басқаша айтқанда, «Денсаулық құқығы» экономикалық, әлеуметтік немесе мәдени адам құқықтарының құрамдас бөлігі болып табылады.

Денсаулыққа қатысты мәселелер азаматтығына қарамастан барлық

адамдар үшін өзекті болып қала береді. Шетелдік азаматтар мен азаматтығы жоқ адамдардың денсаулық сақтау мен медициналық көмекке құқықтарын қамтамасыз ету қазіргі демократиялық құқықтық мемлекеттің өмір сүруінің қажетті шарты болып табылады.

Екіншіден, шетелдік азаматтардың денсаулық сақтау мен медициналық көмекке құқықтарын іске асыру үшін нормативтік-құқықтық базаны анықтау керек. Құқықтардың осы саласын реттейтін халықаралық-құқықтық актілерден бастау керек. Ең алдымен, олар тұратын елдің азаматтары болып табылмайтын адамдарға қатысты Адам құқықтары туралы Декларацияны атаған жөн.

Шетел азаматтарының медициналық көмекке құқықтарын іске асыру ерекшеліктері мемлекеттер арасындағы көпжақты немесе екіжақты келісімдермен айқындалуы мүмкін. Мысалы, Беларусь Республикасының, Қазақстан Республикасының, Қырғыз Республикасының және Ресей Федерациясының азаматтарына жедел және шұғыл медициналық көмек алуда тең құқықтарды өзара беру туралы келісім (1998 ж.). Алайда, Еуразиялық экономикалық одақтың құрылуына байланысты Еуразиялық экономикалық одаққа мүше мемлекеттер арасындағы қатынастарда аталған келісім 2014 жылғы 20 мамырда Астанада жасалған және 2014 жылғы 14 қазанда ҚР ратификациялаған Еуразиялық экономикалық одақ туралы шартқа қайшы келмейтін бөлігінде қолданылады [5]. Бұл шарт Ресей, Қазақстан және Беларусь арасында жасалып, 2015 жылғы 1 қаңтарда күшіне енді. 2015 жылғы 2 қаңтардан бастап шартқа Армения Республикасы, 2015 жылғы 12 тамыздан бастап — Қырғыз Республикасы қосылды.

Қазақстан Республикасы аумағында орналасқан шетел азаматтарына Қазақстан Республикасының халықаралық шарттарына сәйкес денсаулық сақтау құқығына кепілдік беріледі.

Еуразиялық экономикалық одақ туралы шартқа қатысушы елдердің Қазақстандағы заңды негіздердегі шетелдік азаматтары медициналық қызметтермен қамтамасыз етіледі. Осы Шарттың қатысушылары Ресей Федерациясы, Беларусь Республикасы, Қазақстан Республикасы, Армения Республикасы, Қырғыз Республикасы болып табылады. Шарттың 98-бабының 3-тармағына сәйкес Қазақстан Республикасы аумағында тұрақты тұрмайтын, шартқа қатысушы мемлекеттердің еңбеккерлері мен олардың отбасы мүшелерін әлеуметтік қамсыздандыру (зейнетақыдан басқа әлеуметтік сақтандыру) құқығы көзделген. Бұл құқық жұмысқа орналасу мемлекетінің азаматтары үшін қолданылатын шарттармен және тәртіппен және мигранттардың – шартқа қатысушы елдердің еңбек қызметін жүзеге асырудың заңды болуы және заңды негіздері болған жағдайда ғана жүзеге асырылады. Осы тұрғыда әлеуметтік қамсыздандыру (әлеуметтік сақтандыру) деп еңбекке уақытша жарамсыздық жағдайында және аналыққа байланысты міндетті сақтандыру, өндірістегі жазатайым оқиғадан және кәсіптік аурулардан, сондай-ақ міндетті медициналық сақтандырудан міндетті сақтандыру түсініледі [5].

Мысалы, Ресейде кез-келген рұқсат құжатын алу үшін шетелдік азамат

медициналық комиссиядан өтеді. Шетелдіктің дені сау екендігі туралы медициналық қорытындысыз оған патент те, жұмысқа рұқсат те, босқын куәлігі де, уақытша баспана туралы куәлік те берілмейді. Ал 2021 жылдың 1 қарашасынан бастап бұл талап тіпті жоғары білікті мамандарға да қатысты.

2020 жылдан бастап Қазақстан Республикасында міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру жүйесін енгізу басталды. Сақтандырудың бұл түрі Қазақстан азаматтарына, тұруға ықтиярхаты бар шетелдіктерге және Еуразиялық экономикалық одақ елдерінен (Ресей, Армения, Беларусь, Қырғызстан) еңбек мигранттарына қолданылады. Қазақстанда ресми түрде жұмысқа орналасқан тұруға ықтиярхаты бар шетелдіктер медициналық сақтандыру қорына жарналарды төлеуге міндетті. Жарналардың мөлшері, егер шетелдік жеке кәсіпкер болып табылса, жалақының 1%–. (медициналық сақтандыру қорына аударымдарды жұмыс беруші жүзеге асырады) және ең төменгі жалақының 5% -. (01.01.2022 жылдан бастап - 6,16 еуро) құрайды. 12 ай ішінде төленген жарналар шетелдіктерге міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру полисін алуға және тегін медициналық көмектің кепілдендірілген мемлекеттік көлемінен басқа ақысыз медициналық көмектің кеңейтілген жиынтығына кепілдік береді. Егер жарналар 12 айдан аз уақытқа аударылса немесе аударымдарда үзіліс болса, шетелдіктерге «сақтандырылған» мәртебесі берілмейді. Қазақстан аумағында тұрақты тұратын, бірақ азаматтығы жоқ зейнеткерлер әлеуметтік сақтандыру қорына жарналарды дербес төлей алады, өйткені олар мемлекет міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру төлейтін жеңілдікті санаттарға жатпайды. Міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру полисі медициналық қызметтердің кең спектрін алуға құқық береді (кепілдендірілген көлеммен салыстырғанда), бірақ стоматологиялық қызметтерге (өткір ауырсыну мен шұғыл хирургиядан басқа), бірқатар зертханалық және жоғары дәлдіктегі аспаптық зерттеулерге және мамандандырылған медициналық көмектің басқа түрлеріне шығындарды қамтымайды.

Шетелдіктерді жұмысқа орналастырудың ерекшелігі-жұмыс беруші Қазақстан Республикасында тұруға ықтиярхаты жоқ қызметкерлер үшін (ЕАЭО-ға қатысушы елдердің азаматтарынан басқа) әлеуметтік сақтандыру қорына жарналарды төлеуге міндетті емес, сондықтан еңбек мигранттары міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру шеңберінде медициналық қызметтерге қол жеткізе алмайды. Жұмыс беруші әлеуметтік сақтандыру қорына аударымдарды жүзеге асырмайтын шетелдік қызметкер жұмысқа орналасу үшін ерікті медициналық сақтандыру полисін дербес ресімдеуі тиіс. Өндірістік жарاقاتтарды / ауруларды емдеуге арналған шығыстарды өтеу үшін сақтандыру шартында кәсіпті / қызмет түрін көрсету қажет.

Тұруға ықтиярхаты бар, «сақтандырылған» мәртебесі бар және әлеуметтік медициналық сақтандыру қорына жарналарды төлейтін шетелдіктер, сондай-ақ шетелдіктердің (жүкті әйелдер, 1 жасқа дейінгі балалар, мүгедектер) жеңілдікті санаттары міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру жүйесінде жұмыс істейтін мемлекеттік және коммерциялық медициналық мекемелерде тегін медициналық көмек ала алады. Кез келген

деңгейдегі медициналық мекемеге жүгіну үшін шетелдіктің тұрғылықты/тіркелген жері бойынша алғашқы медициналық көмек көрсететін мекемеге (амбулатория, фельдшерлік пункт, емханадағы учаскелік дәрігер және т.б.) тіркелу қажет. Міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру шеңберінде медициналық көмек тегін ұсынылады және мамандарды қабылдау мен консультацияларды, диагностикалық қызметтерді, стационарда емдеуді және т. б. қамтиды.

«Халықтың көші-қоны туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 12-бабының 2-тармағына сәйкес [6] бұйрық шығып, қоса беріліп отырған көшіп келушілерге медициналық көмек көрсету қағидалары бекітілді. Ол, көшіп келушілерге медициналық көмек көрсету қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің 2011 жылғы 30 қыркүйектегі № 665 Бұйрығы шықты. Бұл бұйрық көшіп келушілерге медициналық көмек көрсету тәртібін белгілейді [7].

«Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» Қазақстан Республикасының 2020 жылғы 7 шілдедегі Кодексінің 83-бабының 2-тармағына сәйкес Қазақстан Республикасында уақытша болатын шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдардың, баспана іздеген адамдардың, егер Қазақстан Республикасының заңдарында немесе Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық шарттарда өзгеше көзделмесе, айналасындағыларға қауіп төндіретін аурулар кезінде уәкілетті орган айқындайтын тізбе бойынша және көлемде тегін медициналық көмектің кепілдік берілген көлемін алуға құқығы бар делінген [2]. Осы заңға сәйкес тегін медициналық көмектің кепілдік берілген көлемін алуға құқығы бар Қазақстан Республикасында уақытша болатын шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдардың, баспана іздеген адамдардың айналасындағыларға қауіп төндіретін аурулардың тізбесін және медициналық көмектің көлемін бекіту туралы Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің 2020 жылғы 9 қазандағы № ҚР ДСМ-121/2020 бұйрығы шықты. Осы бұйрықтың 1 қосымшасында тегін медициналық көмектің кепілдік берілген көлемін алуға құқығы бар Қазақстан Республикасында уақытша болатын шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдардың, баспана іздеген адамдардың айналасындағыларға қауіп төндіретін 23 аурулардың тізбесі көрсетілген және де осы бұйрықтың 2 қосымшасына сәйкес тегін медициналық көмектің кепілдік берілген алуға құқығы бар Қазақстан Республикасында уақытша болатын шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдардың, баспана іздеген адамдарға көрсетілетін медициналық көмектің консультациялық қабылдау, зертханалық диагностика, ультрадыбыстық және рентгенологиялық диагностикалары көлемі көрсетілген [8].

«Шетелдіктердің құқықтық жағдайы туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 7-бабының 1-тармағына сәйкес Қазақстан Республикасының аумағында, денсаулық сақтау саласындағы шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдар, егер Қазақстан Республикасының заңдарында және халықаралық шарттарда өзгеше көзделмесе, азаматтар үшін белгіленген құқықтар мен

бостандықтарды пайдаланады, сондай-ақ міндеттерді атқарады [9].

Шетелдіктерге арналған тегін медициналық қызметтердің көлемі «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» Қазақстан Республикасы Кодексінің 88-бабының 5-тармағында шетел азаматтарының тегін медициналық көмектің кепілдік берілген көлемін алуға құқығы көзделеді, бірақ айналасындағыларға қауіп төндіретін жіті аурулар кезінде ғана [2].

ЕАЭО-ға қатысушы елдерден келген еңбек мигранттарына келетін болсақ, олар және олардың отбасы мүшелері айналасындағыларға қауіп төндіретін жұқпалы аурулар анықталған жағдайда тегін медициналық көмектің Мемлекеттік көлемі шеңберінде көмекке сене алады. Сондай-ақ оларға міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру жүйесінде толық медициналық көмек көрсетіледі. Қазақстан Республикасының «Халықтың көші-қоны туралы» Заңына сәйкес медициналық қызметтерді толық көлемде алудың міндетті шарты МӘМС бойынша міндетті төлемдерді төлеу, сондай-ақ қолданыстағы ерікті медициналық сақтандыру шартының міндетті болуы болып табылады.

Денсаулық сақтау министрінің 2020 жылғы 9 қазандағы бұйрығына сәйкес шетел азаматтығы бар адамдардың барлық санаттары тегін медициналық көмектің кепілдік берілген көлемі шеңберінде айналасындағыларға қауіп төндіретін аурулар кезінде медициналық көмек алады. Қалған медициналық қызметтер үшін олар өз қалтасынан төлеуге мәжбүр болады. Сондай-ақ, шетелдік азаматтар мен еңбек мигранттарынан таңдалған медициналық мекемелерде қызметтердің кең спектрін алуға мүмкіндік беретін медициналық сақтандыру шартының болуы оларға алғашқы медициналық-санитарлық көмек алу үшін медициналық ұйымға қосылуға мүмкіндік береді [8].

Егер шетел азаматына медициналық көмектің түрлері туралы айтатын болсақ, 2000 жылғы 20 наурызда Қазақстан Республикасы үшін Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына қатысушы мемлекеттердің азаматтарына медициналық көмек көрсету туралы келісім заңды күшіне енді, онда осы мемлекеттердің денсаулық сақтау саласындағы азаматтарының құқықтары бекітілген [10]. Сондай-ақ, Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің бұйрығымен көшіп келушілерге медициналық көмек көрсету қағидалары бекітілді [7].

Осы нормативтік-құқықтық актілерде медициналық көмек көрсету шектеледі: 1. Жедел және шұғыл көмек; 2. Жоспарлы медициналық көмек. Шетелдік азаматқа жедел және шұғыл медициналық көмек көрсету-бұл пациенттің өміріне немесе айналасындағылардың денсаулығына қауіп төндіретін физикалық немесе психикалық денсаулығының өткір бұзылулары кезінде көрсетілетін медициналық қызметтер кешені. Егер шетелдік азамат Қазақстан аумағында уақытша болса немесе тұрақты тұрса, онда оның өміріне немесе айналасындағылардың денсаулығына қауіп төндіретін кенеттен өткір жағдайлар мен аурулар, жазатайым оқиғалар, улану, жарақат алу, босану және жүктілік кезіндегі шұғыл жағдайлар кезінде ол жедел және

шұғыл медициналық көмекті кедергісіз, тегін және толық көлемде көрсетуге құқылы. Медициналық көмектің бұл түрі медициналық сақтандыру полисінің болуына немесе болмауына қарамастан кез келген емдеу-профилактикалық мекемеде көрсетіледі. Науқастың өміріне немесе айналасындағылардың денсаулығына қауіп төнген сәттен бастап одан әрі көрсетілген медициналық көмек үшін Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасына сәйкес ұсынылған медициналық қызметтер үшін өзара есеп айырысуды жүргізе отырып, ерікті медициналық сақтандыру немесе ақылы қызметтер шеңберінде ақы алынады.

Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына қатысушы мемлекеттердің азаматтарына медициналық көмек көрсету туралы келісімге және көшіп келушілерге медициналық көмек көрсету қағидаларына сәйкес жоспарлы медициналық көмек Қазақстан аумағындағы шетел азаматтарына ақылы негізде жеке қаражаты, сақтандыру компаниялары есебінен, сондай-ақ кәсіпорындардың, ұйымдардың қайырымдылық жарналары мен қайырымдылықтары есебінен шарттық төлемдер бойынша өзара есеп айырысулар жүргізе отырып көрсетіледі бағалар немесе қолданыстағы тізімдер бойынша.

«Міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 2-бабының 2-тармағына сәйкес Қазақстан Республикасының аумағында тұрақты тұратын шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдар, сондай-ақ қандастар, міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру жүйесінде Қазақстан Республикасының азаматтарымен тең құқықтарды пайдаланады және міндеттерді атқарады [11]. Еңбек мигранттарына медициналық көмек мемлекетаралық келісімдер шеңберінде көрсетіледі. Мысалы, Еуразиялық кеңістіктің бес елінің (Ресей, Қазақстан, Қырғызстан, Армения және Беларусь) аумағында жедел және шұғыл медициналық көмек өтеусіз негізде көрсетіледі. Егер мұндай келісімдер болмаса, онда еңбек мигранттары медициналық сақтандыру шарты шеңберінде және айналасындағыларға қауіп төндіретін аурулар кезінде тегін негізде медициналық көмек алады.

Азаматтығы жоқ адамдарға медициналық көмек көрсету «Міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру туралы» Заңның 2-бабына сәйкес Қазақстан Республикасының аумағында тұрақты тұратын шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдар, Қазақстан Республикасының азаматтарымен тең құқықтарды пайдаланады және міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру жүйесінде міндеттерді атқарады. Міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру туралы Заңның 26-бабының 1-тармағына сәйкес мемлекеттің жарналары Қазақстан Республикасының аумағында тұрақты тұратын шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдар үшін, яғни әлеуметтік осал санаттар арасынан төленбейді. Бұл ретте, Заңның 3-бабының 2-тармағына сәйкес, егер Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық шартта осы Заңдағыдан өзгеше ережелер белгіленсе, онда халықаралық шарттың ережелері қолданылатынын атап өту қажет [11]. Қазақстан Республикасы «Шетелдіктердің құқықтық жағдайы туралы» Заңының 8-бабына сәйкес

Қазақстан Республикасында әлеуметтік және зейнетақымен қамсыздандыру мәселелерінде тұрақты тұратын шетелдіктердің Қазақстан Республикасының азаматтарымен бірдей құқықтары мен міндеттері бар [9].

Медициналық сақтандыруды енгізу бойынша шетелдік тәжірибе туралы айтатын болсақ, мысалы, Францияда алғашқы жылдары жарналарды төлеу ауыртпалығы жұмыс берушілер мен жұмысшылар арасында бөлінді, олар барлық шығыстардың 50%-ға жуығы экономикалық белсенді емес халыққа жұмсалатынын анықтаған кезде мемлекеттік бюджеттен аударымдар көлемі ұлғайтылды. Германияда медициналық ұйымдарды қаржыландыратын мыннан астам ауруханалық кассалар жұмыс істеді. Кассалардың бұл саны ауру қаупі туындаған кезде жарналардың әртүрлі деңгейлері бар жүйеге қатысушылар арасында қаражатты қайта бөлуге кедергі келтірді. Осыған байланысты Германия аурухана кассаларын ірілендіруге кірісті, нәтижесінде олардың саны 100-ге дейін қысқарды, бұл бірыңғай қорды құрудың одан әрі үрдісімен. 2014 жылдан бастап АҚШ-та президент Обаманың бастамасымен медициналық қызметтердің қымбаттығына байланысты халықтың барлық топтарына медициналық көмектің қолжетімділігі қамтамасыз етілмеген жинақтаушы медициналық сақтандыру жүйесінің орнына Affordable Care Act Заңы негізінде жалпыға қолжетімді медициналық сақтандырудың әмбебап жүйесі енгізілді немесе ол халық арасында Обамасаре деген лақап атқа ие болды. АҚШ-тағы Денсаулық сақтау реформасының негізгі элементі-егер олар сақтандырылмаған болса, АҚШ азаматтарының медициналық сақтандыруды сатып алу міндетін енгізу. Бұл ретте аз қамтылғандарға субсидиялар көзделеді. Реформа сонымен қатар полисі бар азаматтардың медициналық сақтандыру шарттарын жақсартуға бағытталған. Сонымен, заңға сәйкес, 2014 жылдың 1 қаңтарынан бастап жұмыс берушілер мен олардың сақтандырушылары жұмысшыларға медициналық сақтандыруды беруден бас тарта алмайды немесе егер еңбек шарты басталғанға дейін қызметкерде ауыр созылмалы ауру (мысалы, ЖИТС, қатерлі ісік және т. б.) расталған болса, төлемдерді көтере алмайды.

Сақтандырудың аралас моделін әлемнің 30 елі (Германия, Франция, Жапония, Корея, Шығыс Еуропа елдері) таңдады. Мысалы, Чехияда Денсаулық сақтау шығындарының 80% – ы міндетті медициналық сақтандыруға жарналар есебінен жабылады, Францияда-75%, Эстонияда-72%, Германияда – 66% және т. б. Германияда МӘМС-ке жұмыс берушілердің жарналарының мөлшерлемелері 7,3%, қызметкерлердің-8,2%, Словакияда тиісінше 10% және 4% құрайды, Литвада 3% және 6%. МӘМС енгізу Қазақстанға денсаулық сақтау шығындарын 2017 жылы 28%- ға, 2018 жылы 54%- ға, 2019 жылы 58% - ға жабуға мүмкіндік береді. [12].

Беларусь пен Арменияда міндетті медициналық сақтандыру жүйесі жоқ. Арменияда 2023 жылдан бастап енгізу жоспарлануда, тұруға ықтиярхаты жоқ шетелдіктер медициналық көмекті тек ерікті медициналық/ туристік сақтандыру полисі шеңберінде ала алады. Шұғыл медициналық көмек көрсету қажет болған жағдайда мемлекеттік жедел жәрдем бригадасы шақыруға тегін келеді және пациенттің өміріне төнген қатер жойылғанға

дейін көмек көрсетеді, кейіннен емдеу ерікті медициналық / туристік сақтандыру полисі шеңберінде жүзеге асырылады. Полис немесе төлем мүмкіндігі болмаған жағдайда, медициналық мекеме көрсетілген қызметтердің құнын өтеу үшін құқық қорғау органдары арқылы пациенттің азаматтығы / тұрақты тұратын елінің консулдығына немесе өкілдігіне жүгінуге құқылы. Тұруға ықтиярхаты бар шетелдіктер келесі тегін медициналық қызметтерді пайдалана алады: жедел жәрдем шақыру және алғашқы медициналық-санитарлық көмек алуға өтініш [13]. Беларусьта мұндай жоспарлар әлі жоқ. Беларусьта шетелдік азаматтардың тегін медициналық қызмет көрсетуге құқығы жоқ, өйткені олар салық төлеушілер есебінен көрсетіледі. Алайда, саяхат немесе іссапар кезінде ешкім аурудан немесе жазатайым оқиғалардан сақталмаған. Білікті медициналық көмек алу үшін уақытша немесе Беларусь Республикасында тұратын шетелдік өз елінде немесе Беларусьта міндетті медициналық сақтандыру полисін сатып алуы керек. Әзірге міндетті медициналық сақтандыру Беларусь азаматтарына қатысты емес, бірақ мұндай бұйрықты енгізу туралы Үкіметте бұрыннан дауласып келеді. Алайда, болашақта медициналық сақтандыру полистерін тек ақылы негізде енгізу жоққа шығарылмайды. Сонымен, бүгінгі таңда кез-келген адам медициналық сақтандыру қажет пе, жоқ па, соны өзі шеше алады. Тәжірибе көрсеткендей, медициналық орталықтар сақтандыру шарттары бойынша білікті және сапалы көмек көрсетеді [13].

ЕАЭО елдерінен келген еңбек мигранттарының да алғашқы медициналық-санитарлық көмекке ерікті медициналық сақтандыруы болуы қажет. Тіркеуге өтініш жеке басын куәландыратын құжатты немесе шетелдік паспортты қоса бере отырып, қазақ немесе орыс тілінде еркін нысанда беріледі.

Өтініш беруші медициналық ұйымға жеке өзі өтініш беруі керек немесе ол үшін ерікті медициналық сақтандыру шартын жасасқан сақтандыру ұйымының өкілдері мұны істеуі керек. Әлеуметтік медициналық сақтандыру қорының жеткізуші медициналық ұйымдарына және/немесе денсаулық сақтау министрлігінің ақпараттық жүйелерімен интеграцияланған медициналық ақпараттық жүйелеріне тіркелуге болады.

Біздің еліміздің аумағында уақытша болатын шетелдіктер енді ерікті медициналық сақтандыру шарты негізінде емханаға тіркеледі. 15 қыркүйектен 15 қарашаға дейін Қазақстанда алғашқы медициналық-санитарлық көмек ұйымдарына еркін тіркелу жөніндегі жыл сайынғы науқан басталады. Биылғы жылы шетелдіктер мен еңбек мигранттары үшін тіркеу ережелері өзгерді, енді оларда ерікті медициналық сақтандыру шарты болуы керек. Жаңа ережелер бойынша ел аумағында уақытша болатын немесе баспана іздейтін азаматтығы жоқ шетелдіктер ерікті медициналық сақтандыру шарты негізінде және оның қолданылу мерзіміне ғана емханаға тіркеледі. Осыдан кейін олар автоматты түрде босатылады медициналық ұйымнан.

Тұруға ықтиярхат алған шетелдіктердің Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау жүйесінде ел азаматтары сияқты құқықтары мен

міндеттері бар. Шұғыл көмекті қоса алғанда, тегін медициналық көмектің кепілдік берілген көлемі тегін беріледі, ал міндетті әлеуметтік медициналық сақтандырудағы мәртебесі үшін тиісті жарналарды төлеу қажет.

Егер адам әлі ресми түрде жұмысқа орналаспаған болса, онда ол соңғы 12 айда жарна төлеуі керек. Төленген жылдық сома медициналық қызметтердің барлық түрлерін, соның ішінде күрделі қымбат операциялар мен емтихандарды алуға мүмкіндік береді. Алайда, 2022 жылдың 5 қыркүйегінен бастап Заңның жаңа нормалары күшіне енді, оған сәйкес алдағы 12 ай үшін төлемдер жасалуы мүмкін, содан кейін бір жыл ішінде сақтандырылған пациент міндетті әлеуметтік медициналық сақтандырудағы мәртебесі үшін қорықпай дәрігерлерден жоспарлы көмек сұрай алады [14]. ЕАЭО елдерінен еңбек шарттары бойынша жарналар төлейтін еңбек мигранттары міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру пакетінде медициналық көмекті пайдалана алады. Қазақстанда уақытша тұратын ТМД елдерінің азаматтары жарақат, улану, жүктілік және босану кезінде жедел жәрдем алуға құқылы. Олар сондай-ақ айналасындағыларға қауіп төндіретін өткір ауруларға көмек алады. Шетелдік азаматтығы бар барлық адамдарға шұғыл және жоспарлы медициналық көмек алу үшін медициналық сақтандыру шартының полистерін сатып алу ұсынылады.

Сонымен, өзекті мәселелерге еңбек мигранттарының міндетті медициналық сақтандыруына қолжетімділік кіретінін атап өтуге болады. Мысалы, Ресейде, Қазақстанда міндетті медициналық сақтандыру жүйесі бар және аударымдар болған кезде еңбек мигранттары медициналық қызметтерге, соның ішінде вакцинацияға қол жеткізе алады. Еуразиялық экономикалық одаққа мүше мемлекеттердің азаматтары жұмыс ресурстарын жылжыту еркіндігінде ғана емес, сонымен қатар денсаулық пен медициналық білім берудің қазіргі заманғы стандарттарына қол жеткізу бойынша интеграцияның артықшылықтарын көруі тиіс.

Пайдаланылған қайнар көздер тізімі:

1. Устав (Конституция) Всемирной организации здравоохранения (г. Нью-Йорк, 22 июля 1946 г.) URL: rudoctor.net/medicine/bz-uw/med-vmpew.htm
2. «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» "Қазақстан Республикасының 2020 жылғы 7 шілдедегі № 360-VI ҚРЗ Кодексі. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2000000360>
3. Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы. Декларация Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының резолюциясымен 1948 жылғы 10 желтоқсанда № 217 А (III) қабылданған. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/O4800000001>
4. Қазақстан Республикасының Конституциясы. Конституция 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданды. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000>
5. Еуразиялық экономикалық одақ туралы шартты ратификациялау туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2014 жылғы 14 қазандағы № 240-V ҚРЗ. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1400000240>
6. 2011 жылғы 22 шілдедегі №477 «Халықтың көші-қоны туралы» Қазақстан Республикасы Заңы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000477>
7. «Көшіп келушілерге медициналық көмек көрсету қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің 2011 жылғы 30

қыркүйектегі № 665 Бұйрығы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1100007292>

8. «Тегін медициналық көмектің кепілдік берілген көлемін алуға құқығы бар Қазақстан Республикасында уақытша болатын шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдардың, баспана іздеген адамдардың айналасындағыларға қауіп төндіретін аурулардың тізбесін және медициналық көмектің көлемін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің 2020 жылғы 9 қазандағы № ҚР ДСМ-121/2020 бұйрығы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2000021407>

9. «Шетелдіктердің құқықтық жағдайы туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 19 маусымдағы N 2337 Заңы. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U950002337>

10. «Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына қатысушы мемлекеттердің азаматтарына медициналық көмек көрсету туралы келісімді және Медициналық қызметтер ұсынудың тәртібі бөлігінде Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына қатысушы мемлекеттердің азаматтарына медициналық көмек көрсету туралы келісімді іске асырудың тетігі жөніндегі хаттаманы бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы 2000 жылғы 29 ақпан N 320. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P000000320>

11. «Міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 16 қарашадағы № 405-V ҚРЗ. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000405>

12. Какие страны являются для нас примером во внедрении медстрахования и будет ли в результате у нас такая же медицина, как в Германии или Корее? <https://auruhana3.kz/ru/cshi/questions-and-answers-for-health-workers/kakie-strany-yavlyayutsya-dlya-nas-primerom-vo-vnedrenii-medstrahovaniya-i-budet-li-v-rezultate-u-nas-takaya-zhe-medicina-kak-v-germanii-ili-koree>

13. Добровольное медицинское страхование в Армении.15.06.2022 год. <https://www.insure.travel/am/health>

14. Могут ли иностранцы с ВНЖ в Казахстане получить медпомощь по ОСМС? <https://www.zakon.kz/6023085-mogut-li-inostrantsy-s-vnzh-v-kazakhstane-poluchit-medpomoshch-po-osms.html>

МРНТИ 10.15.59

КОНСТИТУЦИОННЫЕ И ИНЫЕ ПРАВА СУБЪЕКТОВ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Жумадилов А.К.

Alikhan Bokeikhan University

aidos_2010@bk.ru

Аннотация. Конституции почти всех стран мира содержат развернутый каталог прав и свобод человека и гражданина, который имеет тенденцию к расширению. Вместе с тем сущность экономических прав определена еще при регламентации прав и связана с признанием права собственности и права свободно осуществлять деятельность, направленную на получение прибыли.

Ключевые слова: конституция, конституционное регулирование, права человека, предпринимательская деятельность, предприниматели, субъекты права, экономические права.

Аннотация. Әлемнің барлық елдерінің Конституцияларында адам мен азаматтың

құқықтары мен бостандықтарының каталогы бар, сонымен қатар бұл тізім кеңейтілуге тенденцияға ие. Сонымен қатар, әлеуметтік-экономикалық құқықтардың мәні құқықтарды регламенттеу кезінде де айқындалған және меншік құқығын мен пайда алуға бағытталған қызметті еркін жүзеге асыру құқығын танумен байланысты.

Негізгі сөздер: конституция, конституциялық реттеу, адам құқықтары, кәсіпкерлік қызмет, кәсіпкерлер, құқық субъектілері, экономикалық құқықтар.

На сегодняшний день предпринимательство представляет основное ядро экономики Казахстана. Всемирная поддержка предпринимательства важна не столько для предпринимателей, сколько для становления рыночной экономики, прогресс которого зависит в значительной степени от инициативы в деятельности предпринимателей. Для создания и поддержки конкурентной среды, а значит для развития полноценных рыночных отношений, необходимо удовлетворение потребности структур малого бизнеса в правовом регулировании и, особенно в защите и поддержке со стороны государства, его органов и общества в целом.

Роль предпринимательства в развитии нашей экономики неоднократно подчеркивал и Президент. В своем выступлении в Мажилесе 11 января Касым-Жомарт Токаев указал, что важно продолжать системную работу по развитию и поддержке предпринимательства [1]. 21 января на встрече Главы государства с представителями отечественного бизнеса пошел уже более детальный разговор: о реформах, о роли бизнеса в жизни страны, о поддержке предпринимателей. Президент отметил, что государство предлагает предпринимателям стать прогрессивным, национальным бизнес-классом, который максимально заинтересован в построении сильного и процветающего Казахстана.

Защита прав и законных интересов предпринимателей – это предусмотренная законом система мер, направленная на то, чтобы обеспечить неприкосновенность права, его осуществление, восстановление в случае нарушения и ликвидацию последствий нарушения.

Предоставление и гарантирование прав в сфере предпринимательской деятельности, как конституционных и иных основных прав и свобод личности, можно определять как «показатель достижения обществом и государством определенного уровня развития», при котором признается свобода обращения товаров и услуг, предприниматели могут обратиться за защитой своих прав в компетентные органы государственной власти, а не только использовать право на самозащиту.

Наличие таких возможностей позволяет цивилизованно разрешать спорные ситуации, которые в сфере предпринимательской деятельности возникают достаточно часто, в рамках концепции верховенства права, реализовывать предпринимательскую деятельность исходя из идеи стратегического планирования, что «важно не только для государства в целом, но и для предпринимателей» [2].

В современной модели композиции правового статуса субъектов предпринимательской деятельности отсутствует четкость в понимании

базовых понятий: закрепленные в легальном определении предпринимательской деятельности признаки вызывают споры, в правовых нормах четко не закреплен круг субъектов рассматриваемых отношений, что приводит как к терминологическим проблемам, так и коллизиям в правоприменении.

Справедливым представляется утверждение, что Конституция Республики Казахстан от 30.08.1995г. в статье 1 п.2 «закрепила, что основополагающими принципами деятельности Республики являются: общественное согласие и политическая стабильность, экономическое развитие на благо всего народа, казахстанский патриотизм, решение наиболее важных вопросов государственной жизни демократическими методами, включая голосование на республиканском референдуме или в Парламенте». Статья 26 п.4 Конституции Республики Казахстан устанавливает основы функционирования предпринимательства в Казахстане, указывая, что «Каждый имеет право на свободу предпринимательской деятельности, свободное использование своего имущества для любой законной предпринимательской деятельности. Монополистическая деятельность регулируется и ограничивается законом. Недобросовестная конкуренция запрещается». Анализ приведенной нормы Конституции Республики Казахстан показывает, что в ст. 26 «предпринимательская деятельность оценивается как вид экономической деятельности», одновременно с правом закрепляется и правомерное его ограничение, обусловленное необходимостью защиты конкуренции. В других нормах Конституции России права в сфере предпринимательской деятельности прямо не закреплены, однако, поскольку предпринимательство является одной из форм человеческой деятельности, иные положения Конституции также устанавливают права предпринимателей, хотя непосредственно предприниматели в них не упоминаются. Конституционные правомочия субъектов предпринимательской деятельности позволяют им посредством использования общих прав человека и гражданина реализовывать свой особый статус.

В частности, ст. 13, 14, 18, 33, 26 п.3 дают предпринимателю возможность отстаивать свои права в спорах с публичными органами власти, более крупными коммерческими структурами, в том числе акционером которых является государство. Право на ознакомление с документами и материалами, непосредственно затрагивающими его права и свободы, если иное не предусмотрено законом (ст. 18 п.3), способствует соблюдению прав предпринимателей в процессе организации и проведения контрольно-надзорных мероприятий; право на объединение (ст. 23) может быть реализовано в целях коллективной защиты своих прав субъектами предпринимательской деятельности; право иметь имущество в собственности, владеть, пользоваться и распоряжаться им как единолично, так и совместно с другими лицами (ст. 26 п.1) создает предпосылки для образования и деятельности коллективных субъектов; право на свободу творчества и защиту интеллектуальной собственности (ст. 20) предоставляет

возможность предпринимателям использовать результаты научно-технического прогресса для получения прибыли, имея гарантию, что иное лицо не может использовать интеллектуальную собственность, зарегистрированную в установленном порядке, для изготовления товаров или оказания услуг без согласия правообладателя.

Таким образом, конституционными правами в сфере предпринимательской деятельности можно назвать не только право, предоставленное ст. 26 Конституции Республики Казахстан, но и иные права, которые прямо «предпринимательскими» не названы, однако относятся и к рассматриваемой сфере. Носителями прав и свобод признаются как индивидуальные, так и коллективные субъекты. Для большинства прав и свобод субъектами-носителями признаются либо человек, либо гражданин, реже речь идет о возможности реализовать право коллективно. Вместе с тем право на свободу предпринимательской деятельности может быть реализовано особым кругом субъектов.

Образующее в совокупности с другими конституционными правами и свободами основу правового статуса личности право на свободное использование своих способностей и имущества для предпринимательской и иной не запрещенной законом экономической деятельности не является абсолютным и может быть ограничено законодателем в конституционно значимых целях с обязательным соблюдением требований необходимости, соразмерности и справедливости - с тем, однако, непременным условием, что соответствующие законодательные нормы не будут нарушать разумного баланса между публичными интересами общества и экономическими правами отдельных индивидов (их объединений), а вводимые законом ограничения в данной сфере - посягать на само существо конституционно гарантированного права и приводить к утрате его реального содержания. Регулируя деятельность коммерческих организаций, законодатель обязан учитывать, что возможные ограничения ее свободы и свободы договоров должны отвечать требованиям справедливости, быть адекватными цели защиты конституционных ценностей, в том числе прав и законных интересов других лиц, а государственное вмешательство - обеспечивать частное и публичное начала в сфере экономической деятельности.

Так, особенности субъекта — носителя данного права заключаются в том, что им может быть не только физическое лицо, но и коллективный субъект. Помимо этого, стоит обратить внимание на особые требования к субъектам — носителям данного права, поскольку формулировка ст. 26 п.4 Конституции РК «для любой законной предпринимательской деятельности» ставит вопрос о необходимости регистрации субъекта в качестве субъекта предпринимательской деятельности, чтобы реализовывать право на свободное использование своих способностей и имущества для предпринимательской и иной не запрещенной законом экономической деятельности. Коллективными субъектами права могут быть как коммерческие юридические лица, так и некоммерческие юридические лица, правовой статус которых значительно отличается в зависимости от цели

реализуемой ими деятельности. Ответ на вопрос о том, являются ли носителем рассматриваемого права коммерческие юридические лица, очевиден: да, являются, поскольку государственная регистрация юридического лица в одной из организационно-правовой форм, указанных в ч. 2 ст. 34 Гражданского кодекса Республики Казахстан от 27 декабря 1994 года № 268-ХІІІ, означает предоставление юридическому лицу статуса субъекта предпринимательской деятельности. Вопрос о том, могут ли данным правом пользоваться некоммерческие юридические лица, не имеет столь однозначного ответа. С одной стороны, некоммерческие организации созданы не для извлечения прибыли в качестве основной цели своей деятельности, с другой стороны, положения ст. 23 ГК РК четко обозначают возможность осуществления такими юридическими лицами предпринимательской деятельности для достижения обозначенных в учредительных документах целей. Следовательно, носителем права на свободу предпринимательской деятельности могут быть не только коммерческие, но и некоммерческие юридические лица [3].

При анализе специфики субъектного состава правоотношения, возникающего в сфере реализации права на свободное осуществление предпринимательской и иной не запрещенной законом деятельности индивидуальными субъектами, необходимо учитывать двухкомпонентную структуру формулировки п. 4 ст. 26 Конституции Республики Казахстан: речь идет не только о предпринимательской, но и об иной экономической деятельности. Следовательно, индивидуальные субъекты — носители права в зависимости от компонента будут разными. Так, рассматриваемое право среди индивидуальных субъектов может иметь прежде всего индивидуальный предприниматель с момента получения статуса «специального субъекта особого рода правовых отношений», что прямо обозначено в п.1 ст.19 Гражданского кодекса Республики Казахстан. В п.3 ст.19 Гражданского кодекса Республики Казахстан обозначенной нормы указано на возможность реализации права на осуществление предпринимательской деятельности гражданами без получения статуса индивидуального предпринимателя, вместе с тем указанная бланкетная норма не получила развития в действующем законодательстве, следовательно, рассматриваемым правом обладают только индивидуальные предприниматели.

Список использованной литературы:

1. <https://www.akorda.kz/ru/prezident-kasym-zhomart-tokaev-prinyal-chastie-v-plenarnom-zasedanii-mazhilisa-parlamenta-1103214>
2. Арбатская Ю. В. Стратегический аудит: правовые проблемы и перспективы // Известия Юго-Западного государственного университета. Серия: История и право. 2014. № 1. С. 75.
3. Басин Ю.Г. Юридические лица по гражданскому законодательству Республики Казахстан: Понятие и общ. характеристика: Учеб. пособие 2. изд., испр. и доп. - Алматы : ВШП "Әділет", 2000. - 169

ӘСКЕРИ ҚЫЗМЕТШІЛЕР МЕН ОЛАРДЫҢ ОТБАСЫ МҮШЕЛЕРІНІҢ МӘРТЕБЕСІ

Ибрагимова Н.И.

*Alikhan Bokeikhan University, мемлекеттік-құқықтық пәндер
кафедрасы*

narik_090@mail.ru

Кайранова А.А.

*ШҚО Өскемен қаласының әкімшілік құқық бұзушылықтар жөніндегі
мамандандырылған сотының судьясы*

Түйіндеме: Мақалада әскери қызметтің ерекшеліктері, әскери қызметшілердің мәртебесі, оның ішінде әскери қызметкерлердің қоғамдағы құқықтық жағдайы, әлеуметтік-экономикалық құқықтары, саяси құқықтары мен бостандықтары, сонымен қатар қосымша міндеттер, шектеулер қарастырылған.

Түйінді сөздер: әскери қызмет, құқықтық мәртебе, әлеуметтік-құқықтық қорғау, құқықтар, бостандықтар, шектеулер

Аннотация: В статье рассматриваются особенности прохождения воинской службы, статус военнослужащих, в том числе правовое положение военнослужащих в обществе, социально-экономические права, политические права и свободы, а также дополнительные обязанности и ограничения.

Ключевые слова: военная служба, правовой статус, социально-правовая защита, права, свободы, ограничения

Адамның әскери қызметке қатынасы көбінесе оның материалдық – тұрмыстық жағдайымен, әлеуметтік және құқықтық қорғалу деңгейімен анықталады. Әскери қызметтің ерекшеліктеріне байланысты бұл мәселелерді жеткіліксіз тиімді шешудің салдары әсіресе әскерде өткір. Әлеуметтік-құқықтық қорғаудың жеткіліксіздігі әскери қызметшілердің моральдық-психологиялық көңіл-күйіне, олардың қызметтік міндеттерін орындауға деген көзқарасына өте жағымсыз әсер етеді. Бұл жағдай командирлердің (бастықтардың), бағыныштылары бар барлық офицерлер мен прапорщиктердің қызметіне бағынысты жеке құрамның құқықтарын қамтамасыз ету және қорғау жөніндегі талаптарды күшейтеді.

Әскери қызметкерлердің әлеуметтік-құқықтық қорғалуын қамтамасыз ету заңдарда және әскери жарғыларда көзделген барлық дәрежедегі командирлердің (бастықтардың) маңызды міндеттерінің бірі, жеке құрамды тәрбиелеудің, әскерилердің моральдық-психологиялық жағдайын нығайтудың қажетті және маңызды факторы болып табылады.

Әскери қызметшілердің мәртебесі - мемлекет кепілдік берген құқықтарының, бостандықтарының, сондай-ақ Қазақстан Республикасының заңдарында, конституциялық заңдарында және өзге де нормативтік құқықтық актілерінде белгіленген әскери қызметшілердің міндеттерінің жиынтығы[1].

Әскери қызметкерлердің қоғамдағы құқықтық жағдайының ерекшеліктері кез келген жағдайда, оның ішінде өмірге қауіп төнген жағдайда да жүктелген міндеттерді сөзсіз орындау қажеттілігімен байланысты мемлекетті қарулы қорғау бойынша оларға жүктелген міндеттермен анықталады.

Әскери қызметкерлердің құқықтық мәртебесінің көптеген элементтері Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген:

- әркімнің еңбек етуге, ешқандай кемсітусіз сыйақы алуға құқығы бар;
- әркімге қартайғанда, науқастанған, мүгедек болған, асыраушысынан айырылған кезде және заңда белгіленген өзге де жағдайларда әлеуметтік қамсыздандыруға кепілдік беріледі;
- әркімнің денсаулығы мен медициналық көмекке құқығы бар;
- әркімнің құқықтары мен бостандықтарының сот арқылы қорғалуына кепілдік беріледі;
- мемлекеттік органдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының, қоғамдық бірлестіктердің және лауазымды адамдардың шешімдері мен әрекеттеріне (немесе әрекетсіздігіне) сотқа шағымдануға болады;
- азамат заңға сәйкес әскери қызмет атқарады.

Айта кету керек, қазіргі уақытта әскери қызметшілердің құқықтық жағдайының мазмұнын құрайтын құқықтық нормаларды, әскери қызметтен босатылған азаматтар мен олардың отбасы мүшелерінің құқықтық және әлеуметтік кепілдіктерін іске асыру мәселесі аталған адамдардың құқықтарын айқындайтын материалдық нормаларды іске асыру тәртібі мен рәсімін белгілейтін құқықтық нормалардың жеткіліксіз әзірленуінде жатыр, жеңілдіктерге, кепілдіктерге және өтемақыларға, бұл іс жүзінде оларды заңға тәуелді актілермен белгілеуге әкеледі, кейде уақтылы қабылданбайды, әскери қызметшілердің белгіленген құқықтары мен бостандықтарының, әскери қызметтен босатылған азаматтардың және олардың отбасы мүшелерінің құқықтық және әлеуметтік кепілдіктерінің мағынасын бұрмалайды.

Әскери қызметшілердің қоғамдағы құқықтық жағдайы маңызды ерекшелікке ие. ҚР Конституциясына сәйкес олар Қазақстан Республикасы азаматтарының құқықтарына ие және міндеттерін орындайды, сонымен бірге әскери қызметшілер кейде өмірге қауіп төндіретін міндеттерді орындай отырып, мемлекетті Қарулы қорғауды қамтамасыз етуге шақырылады. Сондықтан оларға арнайы әскери заңнама қолданылады. Онда әскери қызметті ескере отырып, қосымша құқықтар ғана емес, сонымен қатар қосымша міндеттер, тіпті шектеулер де қарастырылған [2,36].

Сонымен, шектеулердің қатарына мыналар жатады:

- ереуілге тыйым салу;
- гарнизоннан тыс қозғалу мүмкіндігі шектеулі;
- саяси акцияларға қатысуға тыйым салу;
- коммерциялық қызметпен айналысуға тыйым салу және т. б.

Әлеуметтік-экономикалық құқықтар-бұл әскери қызметшілер Қазақстан Республикасының азаматтары ретінде пайдаланатын құқықтар.

Олар Отан қорғаушыларға өздерінің материалдық және рухани қажеттіліктерін қанағаттандыруға мүмкіндік береді. Бірақ бұл құқықтарды әскери қызмет жағдайында жүзеге асырудың белгілі бір ерекшеліктері бар.

Еңбек ету құқығын әскери қызметшілер әскери қызмет өткеру арқылы, әскери еңбек нысанында іске асырады. Азаматтардың әскери қызметте болу уақыты олардың мамандығы бойынша жалпы жұмыс өтіліне есептеледі.

Заң әскери қызметшілерді материалдық және мемлекеттік қамтамасыз ету құқығын қарастырады және жүзеге асырады. Олардың ақшалай үлесі әскери лауазымы бойынша айлық жалақыдан, әскери атағы бойынша жалақыдан, сондай-ақ ай сайынғы және өзге де төлемдер мен үстемеақылардан тұрады.

Әскери қызметшілер өмірді, денсаулықты, медициналық көмекті қорғау құқығын пайдаланады. Бұл құқықты іске асыру командирлердің (бастықтардың) міндеттеріне жүктеледі. Әскери қызметшілер тегін медициналық көмекпен және тегін санаторий-курорттық емдеумен қамтамасыз етіледі.

Саяси құқықтар мен бостандықтар – әскери қызметшілердің мемлекет пен қоғамның істерін басқаруға қатысуын қамтамасыз ететін құқықтар мен бостандықтар. Қазақстан Республикасының әскери қызметшілері мемлекеттік билік органдары мен өзін-өзі басқару органдарын сайлауға және оларға сайлануға құқылы. Олар саяси мақсаттарды көздемейтін қоғамдық бірлестіктерден тұруы, әскери қызметтің міндеттерін атқару кезінде болмай, олардың қызметіне қатысуы мүмкін.

Қазақстан Республикасының әскери қызметшілері:

- сөз бостандығы;
- пікірлер мен сенімдерді білдіру құқығы;
- ақпаратты алуға және таратуға құқылы.

Бұл ретте мемлекеттік және әскери құпияны жария етуге, командирлердің бұйрықтарын талқылауға және сынға алуға жол берілмейді. Әскери қызметшілер саяси мақсаттарды көздемейтін және мемлекеттік билік пен басқару органдары тыйым салмаған митингілерге, жиналыстарға және көше шерулеріне қызметтен тыс уақытта қатысуға құқылы.

Заңмен кепілдендірілген жеке құқықтар мен бостандықтар әрбір әскери қызметші лауазымына, әскери атағына және қызмет ету мерзіміне қарамастан өзін әлеуметтік және мәдени салада көрсетуге мүмкіндік береді. Олар өз құқықтарын, ар-намысы мен қадір-қасиетін, заңды мүдделерін қорғауға мүмкіндік береді.

Бұл, мысалы:

- қызмет барысында келтірілген залалды өтеу құқығы туралы,
- ар-ождан бостандығы және дін туралы,
- заңсыз әрекеттерге шағымдану құқығы туралы және т. б.

Әскери қызметшілерді әлеуметтік қорғау мәселесі әрқашан ең өткір мәселелердің бірі болды. Оған әскери еңбектің белсенділігі мен сапасы, жауынгерлік білімнің, кәсіби шеберліктің нәтижелері, тәртіп деңгейі,

құқықтық тәртіп пен жауынгерлік дайындық байланысты. Қазақстан Республикасында әскери қызметшілерді әлеуметтік қорғау жүйесі құрылды. Бұл олардың құқықтары мен бостандықтарын қол сұғушылықтар мен бұзушылықтардан қорғайды. Бірінші кезекте бұл құқықтарды Қазақстан Республикасының Конституциясы қорғайды. Әскери қызметшілердің құқықтары мен бостандықтарын қорғаудың нақты шаралары әскери заңнамада және жалпы әскери жарғыларда көрсетілген. "Әскери қызмет және әскери қызметшілердің мәртебесі туралы заң" Отан қорғаушылардың құқықтары мен бостандықтарын нақты жүзеге асыруды қамтамасыз етуге міндетті нақты органдар мен шенеуніктерді атайды. Әрбір әскери қызметшінің өмірін, денсаулығы мен ар-намысын қорғаудың маңызды құқықтық кепілі Қазақстан Республикасы заңнамасының көптеген ережелері болып табылады. Сонымен, әскери адамды қорлау, оның денсаулығына, үйіне, мүлкіне қол сұғу және т.б. кінәні ауырлататын жағдайлар ретінде қарастырылады. Олар қатаң жауапкершілікке әкеледі. Әскери заңнама, әскери Жарғылар тіпті кінәлі әскери қызметшілерді де қорлауға және қорлауға жол бермейді. Әрбір әскери қызметші өзінің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауға сенімді болуға, командирдің (бастықтың) жеке басына қол сұғылмаушылық туралы, оның ар-намысы мен қадір-қасиетін құрметтеу туралы қамқорлығын сезінуге тиіс.

Заңнамада лауазымды адамдардың, мемлекеттік органдардың әскери қызметшілер мен олардың отбасы мүшелерінің құқықтары мен заңды мүдделерін іске асыру жөніндегі өз міндеттерін орындамағаны үшін жауапкершілігі көзделген. Жол берілген бұзушылықтардың сипатына қарай әртүрлі заңды жауапкершілік (әкімшілік, материалдық және қылмыстық) көзделеді [3,360].

Әлеуметтік қорғау кепілдіктерінің қатарына әскери қызметшінің шағымдар, өтініштер беру және мемлекеттік билік пен басқару органдарына, құқық қорғау органдарына, сондай-ақ тиісті командирлер мен бастықтарға ұсыныстар енгізу құқығы жатады. Әскери қызметшілердің қызметтік мәселелер бойынша шағым беру тәртібі және оларды қарау және шешу мерзімдері әскери заңнамамен және әскери жарғылармен реттеледі. Әскери қызметшілерге өз командирлері (бастықтары) немесе сот арқылы лауазымды адамдар мен әскери басқару органдарының құқықтары мен жеке басының қадір-қасиетіне нұқсан келтіретін заңсыз әрекеттеріне шағымдану құқығы берілді.

Әлеуметтік қорғау жүйесі әскери қызметшілердің құқықтары мен бостандықтарының толық іске асырылуын қамтамасыз етеді және оларды ықтимал бұзушылықтардан сенімді қорғайды. Ол мемлекеттік қызметтің ерекше түрі ретінде әскери қызметтің беделін көтереді, Отан қорғаушы атағын көтереді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Әскери қызмет және әскери қызметшілердің мәртебесі туралы Қазақстан Республикасының 2012 жылғы 16 ақпандағы № 561-IV Заңы
2. Баймолдақызы С. Әскери қызметшілерге берілетін жеңілдіктер мен

кепілдіктер// Заң.- 2001.-N8.

3. Жұмағұлов Ғ. Б. Ахметов А. Ахметова Г. Әлеуметтік қамсыздандыру құқығы: оқу құралы.-Алматы: Заң әдебиеті.-2005.

XҒТАА 05.11.27

ҚАЗІРГІ ТАҢДАҒЫ МИГРАЦИЯ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Кабдулина Карлыгаш Темирболатовна

Кабдулин Жанболат Темырболатович

КЕАҚ «Торайғыров университеті», Құқықтану кафедрасы

karla_pvl@mail.ru

Аннотация. Бұл мақала қазіргі таңдағы миграцияның өзекті мәселелеріне арналған. Миграция бұл мемлекет ішіндегі халықтың орын ауыстыру процессін білдірсе, ал мемлекеттен тыс тұрақты тұрғылықты жер немесе уақытша келу мақсаттарын көздейді. Қазіргі таңдағы халықтың миграциясы ауқымды сипатты иеленеді. Миграцияның нәтижесі ретінде Көші-қонның нәтижесі-халықтың өсуі, бұл жұмыс күшінің артық болуына әкеледі.

Түйінді сөздер: көші-қон, халық, демография, жұмыс күші, орын ауыстыру, жаһандану, заңсыз миграция.

Аннотация. Эта статья посвящена актуальным проблемам миграции на сегодняшний день. Миграция это означает процесс перемещения населения внутри государства, а за пределами государства-постоянное место жительства или временное прибытие. Миграция современного населения носит масштабный характер. Результатом миграции как результата миграции является рост населения, что приводит к избытку рабочей силы.

Ключевые слова: миграция, население, демография, рабочая сила, перемещение, глобализация, незаконная миграция.

Ғылыми әдебиеттерде халықтың көші-қоны әкімшілік – аумақтық құрылымдардың сыртқы және ішкі шекараларын кесіп өтуге байланысты халықтың кез-келген аумақтық қозғалысы, ол қандай да бір факторлардың әсерінен пайда болғанына қарамастан, оқуды немесе еңбек қызметін жүзеге асыру үшін тұрақты тұрғылықты жерін немесе уақытша болуын өзгерту мақсатында анықталады. [1, 12 б]. Сонымен қатар, көші-қон қоғам өмірінің көптеген салаларына әсер ететін күрделі әлеуметтік процесс ретінде қарастырылады, өйткені көші-қон адамзат тарихында маңызды рөл атқарды, олармен рулық-тайпалық қатынастардың даму процестері, жерді игеру, әртүрлі нәсілдердің, мәдениеттердің, тілдер мен халықтардың қалыптасуы байланысты. Қазіргі уақытта көші-қон ағындарының қарқынды кеңеюі байқалады, сонымен бірге көші-қон процесі барлық жаһандық өзгерістердің құрамдас факторына айналды. Қазіргі уақытта халықтың көші қоны жаһандық сипатқа ие және сонымен бірге жаһанданудың белгісі болып табылады [2, 102 б]. Жаһандану халықтарды, мемлекеттерді біріктіру процесі екені белгілі; халықтар арасындағы шекаралардың жойылуына және біртұтас

саяси, экономикалық және рухани кеңістіктің құрылуына әкеледі. Ол жалпы жүйеге, әлемдік нарыққа әртүрлі мемлекеттердің экономикалық жүйелерін біріктіреді, бұл халықтардың мәдениеті мен өмірінің өзгеруіне ықпал етеді. Жаһандану процесі бүкіл адамзаттың жаңа өнертабыстарға, технологияларға, білімге қол жеткізуін жеңілдетеді, даму мен шығармашылыққа тыйым салулар мен шектеулерді алып тастайды, сондықтан жаһандану жүйелі, қоғамның барлық салаларын қамтиды. Қазіргі әлемде жаһандану дамыған елдерді ғана емес, үшінші әлем елдерін де қамтып, көші-қонды мүлдем жаңа деңгейге көтеріп, кез-келген мемлекеттің қажетті құрамдас бөлігіне айналдырды. БҰҰ баяндамасында барлық мигранттардың жартысынан көбі әлемнің 10 елінде тұратындығы атап өтілген. Олардың ішінде бірінші орында АҚШ (45,8 миллион), Ресей Федерациясы екінші орында (11 миллион), үшінші орында Германия (9,8 миллион). «Көші-қон процестерінің жаһандануы» деген жаңа ұғым пайда болды. Бұл құбылыс, әдетте, «халықтың Халықаралық көші-қон ауқымының ұлғаюы, әлемнің көптеген елдерінің көші-қон өзара іс-қимылына тартылуы, жаһанданған еңбек нарығының қажеттіліктеріне сәйкес көші-қон ағындарының құрылымының сапалы өзгеруі» деп түсініледі [3, 194 б.]. Көші — қонның әртүрлі түрлерінің — экономикалық, этникалық, еңбек қарқындылығының артуы жаһанданудың тән белгісі болып табылады, ал елдердің тұрақты тұрғындарындағы мигранттардың үлесі жаһандану процестеріне қосылу дәрежесін көрсетеді. Сонымен бірге, көші-қон процестерінің артықшылықтары да, кемшіліктері де бар, осылайша қайшылықтар мен қақтығыстардың қайнар көзіне айналады. Сонымен, дамыған елдерге көші-қон ағындары титулдық ұлттардың үлесін азайтады, өйткені мигранттардың туу деңгейі жоғары болады. Мысалы, Германияда, Италияда және т.б. дамушы елдердегі халықтың тез өсуі ондағы жұмыс күшінің артық болуына себеп болды, ал білім берудің дамуы жастардың өсіп келе жатқан бөлігі дамыған елдердің еңбек нарығының талаптарына бейімделуге қабілетті болды. Заңсыз миграция үлкен көлемге ие болды. Бұл арзан және мүлдем құқықсыз жұмыс күші туралы, оның едәуір бөлігі әйелдер. Заңсыз қоныс аудару мигранттардың жаппай маргиналдануына және көші-қон қатынастарының барлық саласын қылмыстық жауапкершілікке тартуға әкеледі.

Халықтардың бұрыннан қалыптасқан және жаңа бағыттар бойынша қоныс аударуы әртүрлі мәдениеттердің, діни және ұлттық дәстүрлердің қақтығысы мен диффузиясымен байланысты кейбір ерекше құбылыстармен бірге жүреді, олар неғұрлым алыс болса, ең алдымен реципиент елдерге тұрақсыздандырушы әсер етеді. Басқа елдерде және мәдениеттерде туылған балаларды асырап алу құбылыстары қарқынды түрде кеңейуде. Көріп отырғаныңыздай, көші-қон процестері реципиент елдер мен донор елдер ұлттарының генофондына әсер етеді. Көші-қон жоғары білікті жұмыс күшінің әлемдік нарығын жандандырады. Бұл құбылыс АҚШ-та, Канадада байқалады. Керісінше, біліктілігі жоқ жұмысшылардың қозғалысы үнемі өсіп келе жатқан ұлттық кедергілермен шектеледі. Бірнеше онжылдықтардағы

тұрақты еңбек көші-қоны дамыған елдердегі еңбек нарықтарының сегментациясына және негізінен мигранттар жұмыс істейтін секторлардың бөлінуіне әкелді. Бұл, ең алдымен, беделді емес, жоғары біліктілікті қажет етпейтін, ауыр және жалақысы төмен жұмыс орындары, бұл жұмыспен қамтудың ең кемсітетін, бейресми немесе көлеңкелі сегменттері. Сонымен, әлеуметтанушылардың бағалауы бойынша, Ресейде бейресми жұмыспен қамтылғандардың саны 25 миллион адамды құрайды (экономикалық белсенді халықтың 30% - дан астамы) [4]. Аумақтық сипаттағы қақтығыстар жиі кездеседі. UNFPA (БҰҰ Халық қоры) қуғын-сүргіннен, қарулы қақтығыстардан және зорлық-зомбылықтан қашып, өз елдерінен шамамен 13 миллион босқын кетті деп есептейді. Көптеген адамдар әлеуметтік және экологиялық себептерге байланысты кетуге мәжбүр. Көші-қон белсенділігінің артуы ұлтаралық проблемалардың шиеленісуін тудырады. Әр түрлі мәдениеттер, құндылықтар, конфессиялар қақтығысы орын алады, бұл ұлтаралық қақтығыс, соғыс сияқты ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін [5, 373-375 б.]. Жаһандану жағдайында сыртқы көші-қонның тағы бір қасиеті анықталды: Халықаралық көші-қон ағындары қазіргі уақытта дамушы елдің халқы есебінен қалыптасуды жалғастыруда, оның негізгі қозғаушы күші өзін және жақындарын басқа елдерге қарағанда әлемнің жетекші елдерінде он есе жоғары өмір сүру деңгейін қамтамасыз етуге ұмтылу болып табылады. Иммигранттар Отанына оралудан жалтарып қана қоймай, жақын туыстарының өздеріне қоныс аударуына ұмтылуда [6, 15 б.]. Осылайша, көші – қон процестерінің жаһандануы, ең алдымен, мемлекетаралық бөлімдердің өткізгіштігінің объективті күшеюі және адам ресурстарының трансмемлекеттік, трансұлттық ағындарының жылдамдығы мен қарқындылығының күрт өсуі болып табылады [6, 16 б.]. Көші-қонның салдары, көріп отырғанымыздай, әртүрлі салаларда көрінеді және оң да, теріс те болуы мүмкін. Осыған байланысты, жаһандану дәуіріндегі елдердің алдында тұрған негізгі міндеттердің бірі-елдердің жанжалсыз және гүлденген дамуын, олардың одан әрі экономикалық, саяси, мәдени және әлеуметтік өркендеуін қамтамасыз ету үшін көші-қон процестерін нақты реттейтін тиімді көші-қон саясатын әзірлеу.

Жаһандану кезеңіне мемлекеттің әлеуметтік функциясы, нарықтық экономиканың талаптарына сай келмейді. Халықты әлеуметтік қорғауда әр түрлі мекемелердің қызметін жақсарту қажет. Олардың басты мақсаты халықты жұмыспен қамту болу керек. Бұл аталған мақсат–міндеттер мемлекеттің алдына қойған міндеттердің бір ғана бөлігі.

Халықтың демографиялық даму көрсеткішін білмей, елдің ұлттық құрамының қалай өзгергенін анықтау мүмкін емес. Халық санының өсуі мен дамуын зерттеу қоғам өмірінің барлық салаларын мемлекеттік басқару үшін маңызы бар. Демографиялық үрдістердің өзгеруімен, мемлекеттің де маңызды экономикалық, саяси, әлеуметтік жақтары өзгереді.

Демографиялық үрдістерді құқықтық және саяси құралдар арқылы басқаруға болады. Мемлекеттің демографиялық үрдістерін елдегі туылым, өлім және көші-қоны мәселелері құрайды. Қазіргі Қазақстан жағдайында

заци тұрғыда аталған демографиялық үрдістерді нақты түрде реттеу қажет. Туылым, өлім, көші-қоны мәселелері бүгінгі таңда көлемі жағынан да, дәрежесі жағынан да үлкен проблемалардың бірі болып табылады. Заманның ағымы осы мәселелерді құқықтық реттеуді талап етті [5, 103 б]. Соның нәтижесінде осы үрдістерді реттейтін бірқатар нормативтік-құқықтық актілер қабылданды.

Қазіргі жаһандану кезеңінде Қазақстан үшін бұрын - сонды құқықтық реттеу аясынан тыс болған қатынастарды реттеуге бағытталған жаңа заңдарды қабылдау қажеттілігі байқалып отыр.

Мемлекетіміз демографиялық үрдістерді шешуге бағытталған нормативтік-құқықтық актілерді қабылдауда басқа шетел мемлекеттерінің тәжірибесін пайдаланса жақсы болар еді.

Елдің демографиялық дағдарыстан шығуы үшін көші-қоны үрдістерін реттеу қажет. Қазіргі кезде мемлекеттің әлеуметтік және экономикалық дамуы мен ұлттық қауіпсіздік мүдделері көші-қонды реттеуде жаңа жолдарды талап етіп отыр. Мемлекетімізде байырғы кезде әр түрлі себептермен көшіп кеткен шетелдердегі қазақтардың еліне қайта оралуына жағдайлар жасалуда. Мемлекет әр жылы оралмандарды қабылдауда квоталар белгілейді. Елімізде заңсыз көшіп келушілер мен босқындар саны өсуде. Халықтың өсіп-өнуі оның өзгеруі, туылым, өлім, көші-қоны көрсеткіштерін дамуын қамтиды. Соңғы кездері біздің ел үшін адамдардың шекара арқылы қоныс аударуы, өздерінің тұрғылықты жерлерін ауыстыруы маңызды мәселе болды. Еңбек мигранттарын қабылдайтын елдерде одан да көп проблемалар бар. Әрине, осылайша олар белгілі бір дәрежеде еңбек ресурстарының жетіспеушілігін өтейді (әсіресе біліктілігі төмен салаларда) және кейбір экономикалық пайда алады. Алайда, әлеуметтік мәселелер еңбек көші-қоны, әдетте, тек шиеленіседі. Жаңадан келген жұмысшылардың тек бір бөлігі ғана қабылдаушы елдің азаматтығын алып, оның толыққанды азаматы бола алады [6, 16 б]. Қалғандары тұруға рұқсатпен қанағаттануы керек, бұл оларды қоғамның толыққанды мүшесі етпейді. Мигрант жұмысшылар көбінесе этникалық анклавтарда өмір сүреді және жұмыс істейді және өздерінің мәдени-саяси орталарында бөлек өмір сүреді, мигрант қауымдастықтар көбінесе бүкіл қалалардың келбетіне әсер етеді, көбінесе қылмыс, нашақорлық және басқа да әлеуметтік зұлымдықтардың ошағына айналады. Экономикалық өрлеу кезеңінде де бұл жергілікті халықтың наразылығын тудырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Воробьева О. Д. Миграционные процессы населения: вопросы теории и государственной миграционной политики // Проблемы правового регулирования миграционных процессов на территории Российской Федерации / Аналитический сборник Совета Федерации ФС РФ — 2003. — № 9 (202). — С. 35.

2. Вершинина И. А. Миграционные процессы в условиях глобализации: Социологический анализ факторов и тенденций развития: Автореф... дис. канд. социол. наук. – Москва: МГУ им. М.В. Ломоносова, 2006. 138 с.

3. Ивахнюк, И.В. Глобализация миграционных процессов / гл. ред. И.И. Мазур, А.Н. Чумаков. – М.: Радуга, 2006. – 340 с.

4. Федеральная служба государственной статистики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gks.ru> (дата обращения 09.02.2018)
5. Римашевская Н.М. Человек и реформы: Секреты выживания. - М.: ИСЭПН РАН, 2003. - 392 с.
6. Вертелецкая Н.П. Миграционная политика в условиях глобализации // Мир и политика, 2012. №11. – 98 б.
7. Уткин А.И. Мировой порядок XXI века. - М., 2001. – 513 с.

МРНТИ 10.17.25

РЕФОРМА ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ В РОССИИ: ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ

Казанцева Олеся Леонидовна
Алтайский государственный университет
verwaltung@mail.ru

Аннотация: В рамках настоящей статьи исследуется процесс реформирования государственной службы в России.

Ключевые слова: государственная служба, реформа, правовое регулирование, государственные служащие.

2020 год в Российской Федерации ознаменован проведением конституционной реформы, которая выявила проблемы в сфере государственного управления, в число которых вошло и несовершенство государственной службы.

Согласно поправкам в Конституцию РФ законодательно закреплена система публичной власти, и как следствие публичной службы, в которую вошли государственная и муниципальная службы. В этой связи ожидаются существенные преобразования в системе государственной службы, которые впоследствии отразятся и на муниципальной службе.

В современных условиях развития российского государства предъявляются высокие требования к государственному аппарату, что актуализирует процессы, связанные с реформированием государственной службы.

Новый этап реформирования государственной службы вызван необходимостью завершения законодательного оформления существующей системы государственной службы, совершенствования и повышения эффективности данного института.

Базовый Федеральный закон от 27.05.2003 № 58-ФЗ «О системе государственной службы Российской Федерации» [1] закрепил наличие в системе трех видов государственной службы, к которым отнесены: государственная гражданская, военная и государственная служба иных видов.

Наиболее урегулированным видом государственной службы является

государственная гражданская служба. Специфика государственной гражданской службы определяется Федеральным законом от 27 июля 2004 г. № 79-ФЗ «О государственной гражданской службе Российской Федерации» [2], а Указ Президента РФ [от 24.06.2019 № 288](#) «Об основных направлениях развития государственной гражданской службы Российской Федерации на 2019–2021 годы» [3] закрепил основные направления развития государственной гражданской службы Российской Федерации:

а) совершенствование порядка назначения на должности государственной гражданской службы Российской Федерации граждан РФ, государственных гражданских служащих Российской Федерации;

б) стимулирование гражданских служащих к повышению эффективности своей профессиональной служебной деятельности, развитие системы государственных правовых и социальных гарантий на гражданской службе;

в) внедрение новых форм профессионального развития гражданских служащих, в том числе предусматривающих использование информационно-коммуникационных технологий;

г) ускоренное внедрение информационно-коммуникационных технологий в государственных органах в целях повышения качества кадровой работы.

Поскольку прохождение государственной гражданской службы осуществляется и в субъектах Российской Федерации, правовое регулирование ее осуществляется на региональном уровне соответствующими законами.

Законодательство о военной службе во многом противоречиво и пробельно, несмотря на широкий пласт нормативных правовых актов в данной сфере, а потому нуждается в переработке. Действующими законами в этой сфере являются Федеральный закон от 28 марта 1998 г. № 53-ФЗ «О воинской обязанности и военной службе» [4], а также в Федеральный закон от 27 мая 1998 г. № 76-ФЗ «О статусе военнослужащих» [5], однако прошло 24 года с момента их принятия, и они уже нуждаются в осовременивании.

Государственная служба иных видов регулируется как законами, так и подзаконными актами, при этом регулирование одних видов осуществляется на должном уровне и прогрессивно, а других нет. В этой связи требуется принятие ряда федеральных законов, регламентирующих особенности прохождения отдельных видов государственной службы.

Следовательно, развитие законодательства в сфере государственной службы является одним из важнейших направлений ее реформирования.

Повышение престижа государственной службы обусловлено необходимостью привлечения квалифицированных профессиональных кадров, умеющих работать в сложных условиях, принимать решения в нестандартных ситуациях, брать на себя ответственность при принятии управленческих решений. Повышения престижа государственной службы возможно достичь представлением социальных гарантий, улучшением материального положения, ростом заработной платы государственных

служащих всех видов.

Отмечается в последнее время повышение престижа военной службы и отдельных видов государственной службы в зависимости от органа ее прохождения, однако в целом есть еще над чем работать.

Неохотно на государственную службу идут молодежь и высококлассные специалисты, поскольку их не устраивают условия ее прохождения. Молодые люди, не желая связывать себя ограничениями и запретами, уходят в предпринимательскую деятельность и фриланс, а квалифицированные специалисты не удовлетворены оплатой труда и системой существующих гарантий.

В этой связи актуализируется необходимость повышения знаний, умений и навыков лиц, находящихся на государственной службе. В свою очередь, прохождение повышения квалификации или переподготовки за счет представителя нанимателя может способствовать заинтересованности служащих в замещении ими своей должности и служить стимулом для дальнейшего профессионального роста.

В целях повышения эффективности деятельности органов государственной власти и мотивации государственных служащих к надлежащему выполнению своих служебных обязанностей необходимо также законодательно предусмотреть стимулирующие меры, позволяющие поощрять служащих и побуждать их к проявлению инициативы на службе.

Предъявление морально-этических требований к претендентам на должности государственной службы и госслужащим должно быть неотъемлемой частью правого статуса госслужащего. Важно, когда полномочия в сфере государственного управления осуществляет профессиональный, морально устойчивый служащий, являющийся патриотом своей Родины, поскольку именно он олицетворяет собой государственную службу и формирует отношение населения к органам государственной власти.

В целях повышения престижа государственной службы требуется формировать позитивный имидж государственных служащих, работать со студентами вузов, прививая интерес к сфере управления, заниматься профориентацией, привлекать их к работе в общественных советах, формируемых при органах государственной власти.

Предусмотренные законодательством формы общественного участия граждан в государственном управлении необходимо расширять, делать их более доступными для населения и работающими механизмами. Взаимодействие населения и органов власти должно строиться на принципах сотрудничества и координации.

Борьба с коррупцией на государственной службе еще одно из направлений ее реформирования. Проблемам коррупции в последнее время уделяется большое внимание со стороны государства. Коррупция особо опасна при осуществлении публично-властных полномочий, поскольку граждане в этом случае становятся менее защищенными от произвола коррупционеров.

Согласно Указу Президента Российской Федерации от 16.08.2021 № 478 «О Национальном плане противодействия коррупции на 2021 - 2024 годы» [6] предусмотрены мероприятия, направленные на борьбу с проявлениями коррупции и обязательные для исполнения органами государственной власти и местного самоуправления:

1. Совершенствование системы запретов, ограничений и обязанностей, установленных в целях противодействия коррупции в отдельных сферах деятельности.

2. Повышение эффективности мер по предотвращению и урегулированию конфликта интересов.

3. Совершенствование порядка проведения проверок достоверности и полноты сведений о доходах, расходах, об имуществе и обязательствах имущественного характера, соблюдения запретов и ограничений, исполнения обязанностей, установленных в целях противодействия коррупции.

4. Совершенствование правового регулирования ответственности за несоблюдение антикоррупционных стандартов.

5. Применение мер административного, уголовного и уголовно-процессуального воздействия и уголовного преследования.

6. Обеспечение защиты информации ограниченного доступа, полученной при осуществлении деятельности в области противодействия коррупции.

7. Совершенствование правового регулирования в части, касающейся ограничений, налагаемых на граждан после их увольнения с государственной (муниципальной) службы.

8. Реализация мер по противодействию коррупции в организациях, осуществляющих деятельность в частном секторе экономики.

9. Совершенствование правовых и организационных основ противодействия коррупции в субъектах Российской Федерации.

10. Совершенствование мер по противодействию коррупции при осуществлении закупок товаров, работ, услуг для обеспечения государственных и муниципальных нужд, закупок, осуществляемых отдельными видами юридических лиц, а также при распоряжении государственным и муниципальным имуществом.

11. Реализация мер по повышению эффективности антикоррупционной экспертизы нормативных правовых актов и проектов нормативных правовых актов.

12. Повышение эффективности образовательных и иных мероприятий, направленных на антикоррупционное просвещение и популяризацию в обществе антикоррупционных стандартов.

13. Применение дополнительных мер по расширению участия граждан и институтов гражданского общества в реализации государственной политики в области противодействия коррупции.

14. Повышение эффективности международного сотрудничества Российской Федерации в области противодействия коррупции.

15. Реализация мер по систематизации и актуализации нормативно-

правовой базы в области противодействия коррупции.

16. Применение цифровых технологий в целях противодействия коррупции и разработка мер по противодействию новым формам проявления коррупции, связанным с использованием цифровых технологий.

Безусловно, необходимо продолжать совершенствовать антикоррупционные механизмы на государственной службе, прежде всего, превентивные, активно привлекать институты гражданского общества к реализации предусмотренных в законодательстве форм общественного контроля, развивать принцип гласности и открытости деятельности органов государственной власти и госслужащих, формировать антикоррупционный стандарт поведения государственных служащих.

Действующее российское законодательство пока не содержит понятие антикоррупционного стандарта поведения государственного служащего, что порождает различное его толкование и различное отношение правоприменителей и ученых к набору элементов, входящих в антикоррупционный стандарт поведения [7, с. 28 - 30; 8, с. 6 - 12].

Представляется, что для государственных служащих требования к антикоррупционному стандарту должны быть одинаковыми, учитывая публичный характер осуществляемой ими службы. Антикоррупционный стандарт поведения государственных служащих должен быть единым на всей территории Российской Федерации и должен пониматься и применяться единообразно, в связи с чем, требуется его унификация именно в рамках принятия федерального законодательного акта.

Учитывая имеющиеся проблемы в сфере государственной службы и поставленные Президентом РФ задачи перед органами публичной власти, основными направлениями развития государственной службы в России должны стать:

- 1) Систематизация законодательства о системе государственной службы.
- 2) Завершение реформирования военной и государственной службы иных видов.
- 3) Повышение престижа и ценности государственной службы, стимулирование государственных служащих.
- 4) Расширение форм общественного контроля за деятельностью органов государственной власти.
- 5) Актуализация нормативно-правовой базы в области противодействия коррупции и антикоррупционных механизмов на государственной службе.

Таким образом, можно сделать вывод о том, что в настоящее время в арсенале у российского государства уже достаточно способов совершенствования государственной службы, необходимо только их последовательно и системно претворять в жизнь.

Список использованной литературы

1. Федеральный закон от 27.05.2003 № 58-ФЗ «О системе государственной службы Российской Федерации» // Собрание законодательства РФ. 2003. № 22. Ст. 2063.

2. Федеральный закон от 27 июля 2004 г. № 79-ФЗ «О государственной гражданской службе Российской Федерации» // Собрание законодательства РФ. 2004. №31. Ст. 3215.

3. Указ Президента РФ от 24.06.2019 № 288 «Об основных направлениях развития государственной гражданской службы Российской Федерации на 2019–2021 годы» // СПС Гарант

4. Федеральный закон от 28 марта 1998 г. № 53-ФЗ «О воинской обязанности и военной службе» // СПС Гарант

5. Федеральный закон от 27 мая 1998 г. № 76-ФЗ «О статусе военнослужащих» // СПС Гарант

6. Указу Президента Российской Федерации от 16.08.2021 № 478 «О Национальном плане противодействия коррупции на 2021 - 2024 годы» // СПС Гарант

7. Антонова Н.А. Проблемы закрепления антикоррупционных стандартов в области государственной и муниципальной службы // Конституционное и муниципальное право. 2016. № 10. С. 28 - 30.

8. Пресняков М.В. Антикоррупционные стандарты на государственной службе: проблемы правовой определенности // Административное право и процесс. 2019. № 11. С.6-12.

МРНТИ 10.17.01

АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ БОРЬБЫ С КОРРУПЦИЕЙ

Кидирбаев Сейлбек Рашид угли
Иванов Радомир Русланович
НАО “Торайгыров Университет”
radomirivanov00@yandex.com

Аннотация: Мақалада Қазақстан Республикасының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатын іске асырудың негізгі бағыттары, мемлекеттік қызмет жүйелеріндегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылды әкімшілік-құқықтық реттеу тәжірибесі, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың әкімшілік-құқықтық құралдары қарастырылады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға бағытталған Қазақстан Республикасы нормативтік-құқықтық актілерінің ережелері қаралды.

Кілтi сөздер: сыбайлас жемқорлық, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл, құқық қорғау органдары, мемлекеттік қызмет, сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат

Аннотация: В статье рассматриваются основные направления реализации антикоррупционной политики Республики Казахстан, опыт административно-правового регулирования противодействия коррупции в системах государственной службы административно-правовые средства противодействия коррупции. Рассмотрены положения нормативно-правовых актов Республики Казахстан, направленные на противодействие коррупции.

Ключевые слова: коррупция, противодействие коррупции, правоохранительные органы, государственная служба, антикоррупционная политика

Коррупция представляет из себя угрозу для всех институтов государства. Одной из основных проблем современного состояния государственной службы является недостаточная эффективность

деятельности органов государственной власти и их аппаратов. Этот важнейший показатель состояния государственной службы остается пока на низком уровне, и одна из причин — коррумпированность государственных служащих, которая находится на высоком уровне.

Коррупция имеет множество видов и проявляется во всех сферах жизнедеятельности общества. Имеет место ее проявление как в высших эшелонах власти (органы законодательной и исполнительной властей), так и на уровне любого городского, сельского или поселкового учреждения, которое предоставляет различные услуги (жилищно-коммунальный комплекс, образование, здравоохранение, социальная помощь и т.д.). Злоупотребление чиновниками своими должностными полномочиями, при осуществлении права собственности связано с собственностью государства.

С периода обретения государственной независимости антикоррупционная политика Республики Казахстан постоянно совершенствовалась, перенимался опыт противодействия коррупции в других странах мира. Основными направлениями государственной политики по противодействию коррупции стало следующее:

1) Создание правовой базы борьбы с коррупцией. В Казахстане с момента обретения независимости осуществлялись отдельные меры по борьбе с коррупцией, однако начало было положено в 1998 г., когда был принят первый Закон «О борьбе с коррупцией». На базе этого закона были разработаны и приняты: Государственные программы борьбы с коррупцией на 1999-2000 гг. и на 2001-2005 гг. Программные документы в наиболее систематизированном, обобщенном виде содержат те меры, которые были приняты и реализованы в рамках антикоррупционной политики. Издан ряд Указов Президента РК о борьбе с коррупцией, в том числе «О мерах по совершенствованию системы борьбы с преступностью и коррупцией» (2000 г.). 14 апреля 2005 г. Президент Казахстана подписал Указ «О мерах по усилению борьбы с коррупцией, укреплению дисциплины и порядка в деятельности государственных органов и должностных лиц», на основе которого принята Государственная программа по борьбе с коррупцией на 2006-2010 гг. С 18 ноября 2015 года действует Закон Республики Казахстан «О противодействии коррупции» [1]. Принят Этический кодекс государственных служащих в котором общепринятыми морально-этическими нормами устанавливаются основные требования к морально-этическому облику государственных служащих, а также базовые стандарты их поведения [2]. 2 февраля 2022 года Указом Президента Республики Казахстан №802 утверждены Концепция антикоррупционной политики на 2022-2026 годы и план действий по ее реализации. Планом действий предусмотрен конкретный перечень мероприятий по реализации положений Концепции, направленных на решение следующих задач: формирование нетерпимости к коррупции; исключение возможностей коррупции; совершенствование мер по обеспечению неотвратимости ответственности; усиление роли гражданского общества в противодействии коррупции; обеспечение эффективного мониторинга реализации антикоррупционных

мер; дальнейшее совершенствование деятельности уполномоченного органа по противодействию коррупции [3].

2) Созданы органы, специализирующиеся на борьбе с коррупцией. В 1997 году были утверждены Высший Дисциплинарный совет РК, дисциплинарные советы на местах для недопущения злоупотребления должностными полномочиями и повышения ответственности государственных служащих. Для противодействия коррупции в экономической сфере учреждено Агентство РК по борьбе с экономической и коррупционной преступностью. Ныне на базе этого Агентства и Агентства Республики Казахстан по делам государственной службы образовано и действует по сегодняшний день новое ведомство — Агентство по делам государственной службы и противодействия коррупции Республики Казахстан.

Задачами Антикоррупционной службы являются:

- 1) формирование и реализация антикоррупционной политики Республики Казахстан;
- 2) формирование в обществе атмосферы нетерпимости к коррупции;
- 3) выявление условий и причин, способствующих совершению коррупционных правонарушений, и устранение их последствий;
- 4) укрепление взаимодействия субъектов противодействия коррупции;
- 5) развитие международного сотрудничества по противодействию коррупции;
- 6) выявление, пресечение, раскрытие и расследование коррупционных правонарушений.

Функциями Антикоррупционной службы являются:

- 1) разработка и реализация документов системы государственного планирования в Республике Казахстан в сфере противодействия коррупции;
- 2) разработка предложений по совершенствованию нормативной правовой базы в сфере противодействия коррупции, а также принятие в установленном законодательством Республики Казахстан порядке нормативных правовых актов в пределах своей компетенции;
- 3) выявление причин и условий, способствующих совершению коррупционных правонарушений в деятельности государственных органов, организаций и субъектов квазигосударственного сектора, в соответствии с Законом Республики Казахстан "О противодействии коррупции";
- 4) осуществление внешнего анализа коррупционных рисков;
- 5) мониторинг исполнения государственными органами, организациями, субъектами квазигосударственного сектора рекомендаций по устранению причин и условий, способствующих совершению коррупционных правонарушений, вынесенных по результатам внешнего анализа коррупционных рисков;
- 6) внесение на рассмотрение Правительства Республики Казахстан рекомендаций по минимизации и устранению причин и условий возникновения коррупции в деятельности государственных органов, организаций и субъектов квазигосударственного сектора;

- 7) определение типового порядка проведения внутреннего анализа коррупционных рисков;
- 8) проведение антикоррупционного мониторинга;
- 9) определение порядка проведения антикоррупционного мониторинга;
- 10) формирование и координация антикоррупционной политики, координация деятельности государственных органов, организаций в вопросах предупреждения коррупции, минимизации причин и условий, способствующих совершению коррупционных правонарушений;
- 11) оценка уровня коррупции и проведение социологических исследований, необходимых для определения уровня коррупции в государственном и частном секторах;
- 12) организация антикоррупционного просвещения;
- 13) организация комплекса мер, направленных на формирование в обществе антикоррупционной культуры;
- 14) координация деятельности государственных органов и организаций по исполнению государственного социального заказа, направленного на формирование антикоррупционной культуры;
- 15) выработка предложений по совершенствованию образовательных программ в сфере формирования антикоррупционной культуры;
- 16) содействие и оказание методической помощи субъектам противодействия коррупции в реализации образовательных программ по антикоррупционному образованию и воспитанию, информационной и разъяснительной деятельности, исполнению государственного социального заказа, направленного на формирование антикоррупционной культуры;
- 17) взаимодействие с институтами гражданского общества по вопросам противодействия коррупции;
- 18) взаимодействие с другими государственными органами, физическими и юридическими лицами по основным направлениям деятельности уполномоченного органа по противодействию коррупции;
- 19) определение перечня сведений, отраженных в декларациях, подлежащих опубликованию;
- 20) участие в подготовке проектов международных договоров по вопросам противодействия коррупции, взаимодействие с соответствующими органами иностранных государств по вопросам противодействия коррупции, участие в пределах своих полномочий в деятельности международных организаций;
- 21) ежегодное формирование Национального доклада о противодействии коррупции и представление его Президенту Республики Казахстан;
- 22) осуществление производства по делам об административных правонарушениях в порядке, установленном Кодексом Республики Казахстан об административных правонарушениях
- 23) прием, регистрация и рассмотрение заявлений, сообщений и иной информации об уголовных правонарушениях;
- 24) консультирование физических и юридических лиц по вопросам

противодействия коррупции;

25) организация и осуществление оперативно-розыскной деятельности;

26) применение специальных и других технических средств в ходе проведения негласных следственных действий, общих и специальных оперативно-розыскных мероприятий;

27) проведение досудебного расследования;

28) исполнение ходатайств и запросов, поступающих из других правоохранительных и специальных органов, в том числе компетентных органов иностранных государств;

29) принятие предусмотренных законодательными актами мер по государственной защите лиц, подлежащих государственной защите;

30) поощрение лиц, сообщивших о факте коррупционного правонарушения или иным образом оказывающих содействие в противодействии коррупции, в порядке, установленном законодательством Республики Казахстан;

31) установление местонахождения и задержание лиц, находящихся в розыске, скрывшихся от следствия, дознания или суда;

32) осуществление мониторинга реализации имущества, конфискованного по уголовным делам о коррупционных преступлениях и приобретенного на средства, добытые преступным путем, как правило, с последующим опубликованием информации о его обращении в доход государства;

33) формирование ведомственной статистики;

34) взаимодействие в пределах своей компетенции с другими государственными органами, организациями и соответствующими органами иностранных государств по вопросам выявления, пресечения, раскрытия и расследования коррупционных правонарушений;

35) осуществление сбора (приобретения), постоянного хранения и использования архивных документов в специальном государственном архиве;

36) контроль, координация и оценка деятельности территориальных органов Агентства;

37) обеспечение режима охраны административных зданий Агентства и пропускного режима;

38) учет и контроль за сохранностью оружия, боеприпасов, специальных средств защиты, состоящих на вооружении Агентства;

39) мобилизационная подготовка, повышение устойчивости работы Агентства при возникновении чрезвычайных ситуаций в мирное и военное время;

40) обеспечение защиты государственных секретов и ведомственный контроль за соблюдением режима секретности;

41) осуществление внутреннего государственного аудита в Агентстве и его территориальных органах;

42) разработка, создание, приобретение, эксплуатация и модернизация информационных систем, обеспечивающих решение задач, возложенных на

Агентство;

43) выработка и реализация единой кадровой политики Агентства;

44) профилактика, предупреждение и пресечение правонарушений среди личного состава Агентства;

45) иные функции, возложенные законами Республики Казахстан, а также актами Президента Республики Казахстан [4].

3) Проведена большая работа по профилактике коррупции в сфере государственной службы. В частности, внедрена должностная квалификация с достаточно четкими стандартами обязанностей должностных лиц каждой категории и квалификационных требований, предъявляемых к ним. Сдача соответствующего экзамена и прохождение конкурса — обязательное условие занятия административных должностей. По оценке экспертов, данная система подборки и расстановки кадров в полной мере соответствует методам формирования кадров для государственной службы в западных странах.

Согласно статьи 680 КоАП РК, непринятие руководителями либо ответственными секретарями или иными должностными лицами, определяемыми Президентом Республики Казахстан, государственных органов, Вооруженных Сил Республики Казахстан, других войск и воинских формирований Республики Казахстан в пределах своих полномочий мер по устранению нарушений законодательства Республики Казахстан о противодействии коррупции либо в отношении подчиненных им лиц, виновных в совершении коррупционных правонарушений, либо принятие указанных мер с нарушением законодательства Республики Казахстан о противодействии коррупции, либо непредоставление соответствующей информации в органы государственных доходов по месту жительства виновных лиц — влечет штраф в размере ста месячных расчетных показателей [5].

Факторами, порождающие коррупционные проявления, являются правовые, экономические, организационно-управленческие, психологические, социальные.

Правовой фактор, с одной стороны, отражает то, что главная проблема в сфере правового обеспечения противодействия коррупции — это отсутствие целенаправленного антикоррупционного законодательства, которое полностью определило бы порядок взаимодействий представителей власти и носителей интересов, власти и гражданского общества, власти и граждан. С другой стороны, органы законодательной власти также являются объектами коррупционных интересов, а часть представляющих их законодателей различного уровня — непосредственными участниками коррупционных действий. Такое положение тормозит развитие правового обеспечения противодействия распространению коррупции, создает условия для ее расширенного воспроизводства. Кроме того, сами государственные служащие отмечают недостаточность правовой регламентации их деятельности, что тоже объективно способствует распространению коррупции в органах власти.

Экономические факторы выступают общими причинами и условиями распространения коррупции. К ним могут быть отнесены: нечеткое государственное регулирование экономики; монополия государства на определённые услуги; низкий уровень экономического развития; высокий уровень инфляции; отсутствие благоприятного режима деятельности предприятий и предпринимателей, особенно по уплате налогов; отсутствие прозрачности процессов разгосударствления собственности, решения различных экономических и хозяйственных вопросов; общая бедность и рост имущественной дифференциации; экономический кризис, неустойчивость экономической ситуации; разрешительный принцип, охватывающий практически все сферы экономической активности; высокий уровень теневой экономики и т. д.

В Казахстане экономические факторы обусловлены, прежде всего, тем, что в результате хода реформ, процесса разгосударствления собственности, массовой приватизации, неупорядоченности экономических отношений возникли условия использования государственными чиновниками своих должностных полномочий для влияния на экономические процессы в стране с целью создания новых возможностей для различного рода и размера должностных злоупотреблений. Это влияние сегодня является тем «товаром», которым обладает определенная часть высокопоставленных работников государственного аппарата и который становится объектом коррупционных и криминальных интересов.

В заключении стоит отметить, что антикоррупционное законодательство Республики Казахстан, административно-правовые методы противодействия коррупции постоянно совершенствуются в Республике Казахстан, перенимается опыт стран, которые успешно пресекают коррупционные проявления.

Список использованной литературы:

1. Закон Республики Казахстан от 18 ноября 2015 года № 410-V «О противодействии коррупции» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 29.12.2021 г.)
2. Указ Президента Республики Казахстан от 29 декабря 2015 года № 153 «О мерах по дальнейшему совершенствованию этических норм и правил поведения государственных служащих Республики Казахстан»
3. Указ Президента Республики Казахстан от 2 февраля 2022 года № 802 «Об утверждении Концепции антикоррупционной политики Республики Казахстан на 2022 - 2026 годы и внесении изменений в некоторые указы Президента Республики Казахстан»
4. Указ Президента Республики Казахстан от 22 июля 2019 года № 74 «О некоторых вопросах Агентства Республики Казахстан по делам государственной службы и Агентства Республики Казахстан по противодействию коррупции (Антикоррупционной службы)»
5. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 18.11.2022 г.)

ҚАЗІРГІ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ РЕФОРМА: СЕБЕПТЕРІ, НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Қорғанбаева Еркеш Айдосқызы

Alikhan Bokeikhan University

alima.asetova@mail.ru

Аннотация: Мақалада конституциялық реформалардың Қазақстанның демократиялық дамуына ықпалы, демократиялық мемлекеттің құқықтық жүйесіндегі Конституция орны қарастырылады. Қазіргі демократиялық мемлекеттің құқықтық жүйесінде Конституция ерекше орын алады және құқықтық мемлекеттің аса қажетті белгілерінің бірі болып табылады. Мақалада, сондай-ақ, Қазақстан Республикасының Конституциясы қабылданған сәттен бастап енгізілген негізгі өзгерістер мен толықтыруларға қысқаша талдау берілген. Мақаланың тұжырымы құқықтық мемлекет құруға бағытталған конституциялық нормаларды жетілдіру бойынша автормен жасалған ұсыныстарға негізделген.

Түйін сөздер: Конституция, конституциялық реформалар, конституционализм, конституциялық норма, демократиялық мемлекет, құқықтық мемлекет, қазақстандық қоғам.

Аннотация. В статье рассматриваются влияние конституционных реформ на демократическое развитие Казахстана, место Конституции в правовой системе демократического государства. В правовой системе современного демократического государства Конституция занимает особое место и является одной из самых необходимых атрибутов правового государства. Также в статье приведен краткий анализ основных изменений и дополнений, которые были внесены в Конституцию Республики Казахстан с момента ее принятия. Вывод статьи основывается на сформулированных автором предложениях по совершенствованию конституционных норм, направленных на построение правового государства.

Ключевые слова: Конституция, конституционные реформы, конституционализм, конституционная норма, демократическое государство, правовое государство, казахстанское общество.

Конституция – мемлекеттің, оның ішінде қоғамның тынысын, елдің қатынасын реттейді. Мемлекет, қоғам әрдайым заңсыз болған емес. Сондықтан адам үшін маңызды заңның бірі Ата заңымыз – Конституция.

Қазіргі демократиялық мемлекеттің құқықтық жүйесінде Конституция ерекше орын алады және құқықтық мемлекеттің аса қажетті белгілерінің бірі болып табылады. Конституцияның болуы – бұл заңдылықтың, құқықтық тәртіптің және билік институттарындағы тұрақтылықтың міндетті шарты.

Қазақстан Республикасының Конституциясы туралы сөз қозғағанда тәуелсіздік алуға, өзіміздің Конституцияны қабылдауға себеп болып табылған кейбір тарихи сәттерді атап өткен жөн. Қазақстанда конституциялық құрылыс идеялары өз қайнар көзімен ғасырлар бойы жалғасын таба бермек. Олардың қалыптасуына «Қасым ханның қасқа жолы», «Есім ханның ескі жолы» сияқты XV-XVIII ғасырлардың заңдар жинағы маңызды рөл атқарды.

1995 жылғы Қазақстан Республикасының Конституциясы – жаңа саясиандық құжат [1]. Негізгі Заңның мәндік жаңалығы ең алдымен оның барлық институттарының мазмұны мен нысанын нақты анықтайтын принциптерден көрініс табады. Еліміздің Конституциясына қазіргі уақытта қоғам өмірінен лайықты орнын тауып жатқан бұрынғыдан мүлдем өзге жаңа идеялар тән. Олар:

- 1) мемлекеттік биліктің бөлінуін ұйғарушы халық билігі мен халық егемендігі;
- 2) конституционализм, заңдылық және құқықтық мемлекет;
- 3) адам және азаматтың табиғи, ешкім айыра алмайтын құқықтары мен бостандықтары;
- 4) біртұтастық және ұлттардың даму еркіндігі;
- 5) халықтар мен мемлекеттер арасындағы бейбітшіліктің нығаюы, халықаралық құқық принциптері мен нормаларын сақтау;
- 6) қоғамдық татулық пен саяси тұрақтылық;
- 7) бүкіл халықтың игілігін көздейтін экономикалық даму;
- 8) қазақстандық патриотизм;
- 9) мемлекет өмірінің аса маңызды мәселелерін демократиялық әдістермен, оның ішінде республикалық референдум немесе Парламентте дауыс беру арқылы шешу.

Жеке адамның конституциялық мәртебесін бекітуші Конституция нормалары айқын жаңалықтармен ерекшеленеді. Бұл нормалар адамның табиғи құқықтарын, тегіне, әлеуметтік, лауазымдық және мүліктік жағдайына, жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, дінге көзқарасына, нанымына, тұрғылықты жеріне байланысты немесе кез-келген өзге жағдаяттар бойынша ешкімді ешқандай кемсітуге болмағандығын ұйғаратын барлық азаматтардың теңдігін бекітеді. Республиканың азаматын ешқандай жағдайда азаматтығынан, өзінің азаматтығын өзгерту құқығынан айыруға, сондай-ақ оны Қазақстаннан тыс жерге аластауға болмайтындығын бекітуші ережелер де бұрын-соңды болмаған тың ережелер.

Қазақстан мемлекеті жас мемлекет болғандықтан өз мемлекеттілігін жылдам нығайтуды, өркениетті мемлекеттер қатарына тезірек қосылуды мақсат етеді. Сол себепті қоғамдық қатынастар да тез дамып, заман ағымына сәйкес жиі өзгеріп отырады. Осындай қатынастар қатарында Негізгі Заңмен реттелуді қажет ететін қатынастар болатыны анық. Осыған байланысты бүгінгі күнге дейін еліміздің Конституциясына бес рет өзгерістер мен толықтырулар енгізілді.

Енгізілген өзгерістер өздерінің жалпыадамгершілік құндылықтар және жалпыдемократиялық принциптермен ұйғарылған мәні мен мазмұны бойынша халықаралық құқық принциптері мен нормаларына, конституциялық заң шығарудың еуропалық және әлемдік стандарттарына толығымен сәйкес деп айтуға болады. Конституцияға өзгерістер енгізілуі барысында алғы қатардағы демократиялық мемлекеттердің тәжірибесі пайдаланып, сонымен қатар Қазақстандағы қазіргі кезеңдегі қоғамдық қатынастарды ағымды заңнамалық реттеу тәжірибесі де ескерілген.

Қазақстан Республикасы Конституциясының негізгі идеясы жақын және алдағы ұзақ мерзімде қазақстандық қоғамның әр алуан қоғамдық-саяси күштерінің татулығы мен келісімінің қамтамасыз етілуі қажеттігімен анықталады. Бұл Конституцияны саяси тұрақтылықтың, азаматтық бейбіт өмір кепілдігінің, әлеуметтік және ұлттық татулықтың аса маңызды факторы ретінде айқындайды. Конституциялық реформалардың алғышарттарын қоғамдық дамудың бүкіл объективтік барысы әзірлейді. Олардың уақытылы ескерілмей қалуы да мүмкін, мұндай жағдайда қажетті конституциялық реформалар кешеуілдеп жүргізілмей немесе мүлде жүргізілмей қалады. Мұның қоғамдық қозғалыстың жүрісін тежері даусыз.

Егер конституциялық реформалар қажетті себептерсіз, алғышарттарсыз жүргізілсе, тіпті қоғамдық даму кезендерінен ілгерілеп кетсе, онда мұның өзі оның шын болмыстан алшақтауына, сондай-ақ қоғамға теріс ықпал жасауына әкеліп соғары сөзсіз, өйткені шешімі әлі пісіп-жетілмеген міндеттерді алға тартуы ықтимал. Конституциялық реформа жүргізудің алғышарттары мен сәттерін анықтаудағы қателіктердің екі жағдайда да ұзақ мерзімдік зардаптары болады, өйткені Конституция мен оның нормалары ұзақ уақыт бойы қолданылады, ал кей кездерде Конституцияның қате ережесін бірден түзетудің мүмкіндігі бола бермейді. Сол себепті конституциялық реформалар туралы, оны жүргізудің алғышарттары туралы мәселе барынша байыпты ғылыми тұрғыдан келуді қажет етеді.

Демократияны жетілдірудің таңдап алынған бағытына сәйкес адам құқығын қорғауды күшейту, азаматтық қоғамды дамыту, мемлекетті, оның тетіктерін жетілдіру, соның ішінде өкілді органдардың, әсіресе Парламенттің және саяси партиялардың рөлін күшейту жөніндегі көкейкесті проблемалардың болу мүмкіндігіне байланысты Елбасының кезекті үшінші конституциялық реформаны жүзеге асыру жөніндегі аса маңызды бастамасы жасалды. Ол Конституцияға сайлау жүйесін жетілдіру жөнінде, Президенттің өкілеттігі уақытынан бұрын тоқтатылған жағдайда биліктің сабақтастығын қамтамасыз ету үшін Сенат пен Мәжілістің рөлін көтеру жөнінде, саяси партиялардың рөлін көтеріп, партиялық тізімдер бойынша сайланатын депутаттар ретінде олардың өкілдерінің Парламентке қатысуын кеңейту жөнінде өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы нақтылы ұсыныстар жасады. Осы ұсыныстарға сәйкес 1998 жылғы 7 қазанда «Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заң қабылданды [2].

Қазақстанда болып өткен келесі конституциялық реформа 21 мамыр 2007 жылы қабылданған «Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңымен байланысты. Аталмыш Заңға сәйкес әрекеттегі Конституцияның көптеген баптарына елеулі өзгерістер енгізілді. Айталық, Конституцияның 5-бабы 2-тармағының «...қоғамдық бірлестіктерді мемлекеттік қаржыландыруға жол берілмейді» деген бөлігі алынып тасталды. Бұл қоғамдық бірлестіктерді мемлекеттік қаржыландыру мүмкіндігін көрсетеді [3].

2011 жылдың 2 ақпанында еліміздің Негізгі Заңына енгізілген өзгеріс Президенттің кезектен тыс сайлауын тағайындау мен өткізудің конституциялық негіздерін айқындады. Еліміздегі елеулі конституциялық реформа 10 наурыз 2017 жылы қабылданған «Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заңмен байланысты. Конституциялық реформа әсіресе Республика Президенті және Парламентінің мәртебесі мен өкілеттіктерін кеңінен қамтыды. Аталмыш Заңдағы барлық ережелер еліміздегі Ата Заңның мән-мағынасына, рухына, идеясына, нормалары мен қағидаттарына толыққанды түрде үйлеседі [4].

Еліміздің Негізгі Заңына енгізілген өзгеріс мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Парламенттің қос палатасы мен Үкімет мүшелерінің алдында елордамыз Астана қаласын Қазақстанның тұңғыш Президенті, Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың атымен атау туралы ұсынысы бойынша 2019 жылдың 23 наурызында қабылданды. Мемлекет басшысы Қазақстан Республикасының астанасы – Астана қаласын Қазақстан Республикасының астанасы – Нұр-Сұлтан қаласы деп қайта атау туралы жарлыққа қол қойды [5].

Осы жылдың мамыр айында ҚР Конституциялық Кеңесі ел Конституциясына өзгерістер енгізу туралы заң жобасын мақұлдау туралы шешім қабылдады. Ұсынылған қорытындыға сәйкес, ұсынылған шаралар жүргізіліп жатқан реформалардың берік саяси-құқықтық негізін құруға арналған. Алайда, бұл шешім жарияланғанға дейін де, біздің елімізде жаңартылған президенттік басқару формасының дизайны кең қоғамдық қолдауға ие болғаны белгілі болды.

Қазақстан Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар күшіне енді. Негізгі өзгерістер:

- 1) Қазақстан суперпрезиденттік басқару формасынан күшті парламенті бар президенттік формаға көшеді;
- 2) Жер және оның қойнауы, су көздері, өсімдіктер мен жануарлар дүниесі, басқа да табиғи ресурстар халыққа тиесілі;
- 3) Президенттің жақын туыстарының саяси мемлекеттік қызметші, квазимемлекеттік сектор субъектісі басшылары лауазымдарын атқаруға құқығы жоқ;
- 4) Қазақстандықтар өз бетінше Конституциялық сотқа жүгіне алады;
- 5) Өлім жазасына тыйым салынады. Ешкімнің адам өмірін қиюға құқығы жоқ;
- 6) Мәжілістің депутаттық корпусы аралас сайлау жүйесі бойынша құрылады;
- 7) Сенаттағы президенттік квота қысқарады, мәжілістегі ҚХА квотасы жойылады;
- 8) Мажоритарлық жүйе депутатты сайлаушылардың қалауы бойынша шақыртып алуға мүмкіндік береді;
- 9) Тұңғыш президенттің ерекше рөлі мен артықшылықтары туралы ережелер алып тасталады.

Тұтас алғанда, Қазақстанда болып өткен конституциялық реформалар

маңыздылығымен, ауқымдылығымен және қазақстандық қоғамның даму барысына сәйкестілігімен айқындалады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жыл 30 тамыз (ақырғы өзгерістер мен толықтырулар 8 маусым 2022 жыл).
2. 1998 жылғы 7 қазандағы «Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы // «Егемен Қазақстан», 1998 жыл 9 қазан.
3. 2007 жылғы 21 мамырда қабылданған «Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы // «Егемен Қазақстан», 23 мамыр 2007 жыл.
4. «Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 2017 жылғы 10 наурыздағы № 51-VI Заңы // «Егемен Қазақстан». – 2017 жылғы 14 наурыз.
5. Астана қаласын Қазақстан Республикасының астанасы – Нұр-Сұлтан қаласы деп қайта атау туралы Жарлық // «Егемен Қазақстан». – 2019 жылғы 25 наурыз.

МРНТИ 10.01.29

ЦИФРОВИЗАЦИЯ ПРАВОСУДИЯ: ПЛЮСЫ И МИНУСЫ

Кузбаев Данияр Жумагалиевич

старший преподаватель кафедры Государственно-правовых дисциплин

Alikhan Bokeikhan University

[*zhumagalyevich@mail.ru*](mailto:zhumagalyevich@mail.ru)

Ахметова Айнаш Жумажановна

старший преподаватель кафедры Государственно-правовых дисциплин

Alikhan Bokeikhan University

[*ainash_77_77@mail.ru*](mailto:ainash_77_77@mail.ru)

Анотация. Мақалада Қазақстанда сот төрелігін цифрландыруды іске асырудың ұйымдастырушылық-техникалық аспектілері қарастырылады. Сот төрелігін цифрландырудың отандық және шетелдік тәжірибесі қаралды.

Түйінді сөздер: Электрондық сот төрелігі, цифрландыру, сот отырыстары, пандемия.

Анотация. В статье рассматриваются организационно-технические аспекты реализации цифровизации правосудия в Казахстане. Рассмотрен отечественный и зарубежный опыт цифровизации правосудия.

Ключевые слова: электронное правосудие, цифровизация, судебные заседания, пандемия.

Электронное правосудие — способ и форма осуществления предусмотренных законом процессуальных действий, основанные на использовании информационных технологий в деятельности судов, включая взаимодействие судов, физических и юридических лиц в электронном (цифровом) виде.

Определение данное в википедии достаточно четко определило

развитие одного из аспектов осуществления правосудия, а именно его цифровизация. Данное явление очень прочно вошло в нашу жизнь в период роста количество заболевших лиц коронавирусной инфекцией, которая охватила нашу планету. С чем это было связано?

Во-первых, отсутствие регламента работы для органов правосудия нашей страны в условиях пандемии потребовало внесения изменения в порядок работы органов правосудия;

Во-вторых, формат проведения судебных заседаний потребовал ограничение непосредственных контактов людей, обращающихся за восстановлением нарушенного права в органы правосудия;

В-третьих, введение контроля за состоянием здоровья судей и служащих.

Все эти обстоятельства потребовали определенной доли выдержки и стойкости в период пандемии.

При этом осуществление правосудия не прекращалось даже в период пандемии, так как это могло привести к ограничению конституционных прав граждан, иностранцев и лиц без гражданства на восстановление нарушенного права. В этой связи органы правосудия нашего государства предпринимали попытки к продолжению нормальной работы подотчетных органов в ограниченных условиях.

Задача по широкому внедрению в судах информационных технологий была поставлена еще первым Президентом Республики Казахстан Нурсултаном Назарбаевым в 2013 году на VI съезде судей. Она была выполнена досрочно.[1]

С этой целью был создан портал Верховного суда Республики Казахстан «Судебный кабинет» в 2014 году. Его основной целью являлось обеспечение доступа населения посредством интернета к судебной информации, а данный портал обеспечивал прозрачность работы судебных органов. Он давал возможность подавать иски, заявления, ходатайства, жалобы и т.д. прямо в судебные органы, а также предоставляется возможность отследить ход дела в режиме онлайн. В этой связи, формируется электронное дело и возможно получить информацию о ходе его рассмотрения. Так же на платформе размещены и ведутся автоматизированные картотеки судебных дел, банки судебных решений; осуществляется размещение текстов судебных актов на официальных сайтах судов.

И основная нагрузка в период пандемии легла на документооборот, осуществляемый посредством данного портала.

Реализация проекта «Виртуальный суд» открыла сторонам возможность участвовать в судебных заседаниях дистанционно, даже находясь за границей. Данный функционал стал особенно активно использоваться в условиях пандемии коронавируса. За восемь месяцев 2020 года состоялось более 300 тыс. онлайн-заседаний. В 2019 году по видеосвязи проходили не более 110 заседаний в день, а до середины марта 2020 года - 150. Уже в первую неделю режима ЧП суды ежедневно удаленно

рассматривали около 1000 дел. Сейчас в день проходит порядка 4,5 тыс. процессов, все дистанционно.[2]

Основными проблемами видеоконференцсвязи являлись низкая пропускная способность каналов связи в тот период, а также возможность обращения с устройствами связи самих участников процесса, что создавало определённые проблемы в осуществлении судебного разбирательства.

Так, сегодня все участники судебных процессов оповещаются о дате и месте проведения судебных заседаний посредством SMS, электронной почты и сервисов сайтов судов, что предоставляет участникам больше времени на подготовку к процессам. За восемь месяцев 2020 года судами направлено более 3,5 млн. таких оповещений. В предыдущие годы все суды республики были оснащены видео-конференц-связью (ВКС) [1].

Необходимо было учитывать опыт цифровизации правосудия за рубежом. Так, в США была создана система «Управление делами/Электронный архив дел». Данная система является специализированной системой электронного документооборота, обеспечивающей движение электронных документов в суде и их хранение. Для предоставления доступа к материалам судебных дел в США существует система «Открытый электронный доступ к судебным материалам». В судебной системе Австралии реализуется концепция электронного правосудия - e-court, направлена на максимум использования новых технологических возможностей для повышения доступности суда и реализации «системы управления делами».

Данная система предусматривает следующие новые технологические возможности: подача документов в суд в электронной форме; общение и обмен документами в электронной форме между судом и участниками процесса, между сторонами в судебном процессе; управление судебными делами; электронное хранение данных; онлайн-заседания; информирование юристов и рядовых граждан о деятельности судов; обеспечение доступности судебных актов по гражданским делам для широких слоев общественности.[3]

В этой связи необходимо было установить приоритеты которые будут связаны с тем что цифровизация уже является неотъемлемой частью правосудия в нашем государстве и ее трансформация необходима для интерграции в общественное сознание как важный инструмент которым необходимо пользоваться и получать необходимую информацию. Внедрение современных программных технологий и информационных комплексов позволит упростить порядок осуществления правосудия и обеспечит сокращение сроков его осуществления.

Иными словами, речь идет о дальнейшей оптимизации судебного контроля для защиты конституционных прав граждан, в т.ч. в сфере правосудия. Создание и развитие единого информационного пространства судебной системы обеспечивает открытость, доступность информации о деятельности судов, представленной в электронно-цифровой форме; оперативность и качество информационно-аналитической поддержки

судопроизводства, качество сбора и оформления судебных документов, сбора и логической обработки судебной статистики, качество ресурсного и организационно-правового обеспечения деятельности судов и др.

Подводя итоги, авторы пришли к следующим выводам:

Положительным аспектом цифровизации стало возможность проведения судебных мероприятий (заседаний, бесед и т.д.) удаленно. Цифровизация сократила финансовые затраты сторон по переезду к месту проведения судебной процедуры.

Негативным аспектом цифровизации стало отсутствие возможности участия в качестве наблюдателей на открытых судебных процедурах. В некоторых случаях непосредственное участие в процессе предоставляет возможность более качественно опросить участников заседания. Качество связи оставляет желать лучшего в некоторых случаях прерывается заседание, и участники упускают возможность задать вопросы или возразить на доводы сторон.

Список использованных источников:

1. Ахметзакиров Н.Р. Суды Казахстана в условиях цифровой трансформации // Судовы веснік, №4, декабрь 2020 года <https://www.sud.gov.kz/rus/massmedia/ahmetzakirov-nr-sudy-kazahstana-v-usloviyah-cifrovoy-transformacii-sudovy-vesnik-no4>
2. «В Казахстане суды полностью перешли на дистанционный формат заседаний. Судьи при этом по-прежнему находятся в залах заседаний», Д.Караман, «ТАСС», 27.04.2020 г. <https://www.sud.gov.kz/rus/massmedia/v-kazahstane-sudy-polnostyu-pereshli-na-distancionnyy-format-zasedaniy-sudi-pri-etom-po>
3. Белякова А.В. Развитие цифровых технологий в системе правосудия как один из способов ускорения судопроизводства в Российской Федерации // Арбитражный и гражданский процесс. - 2019. - № 2 // СПС «КонсультантПлюс».

XFTAА 10.15.59

АЗАМАТТАРДЫҢ АҚПАРАТ АЛУҒА ЕРКІНДІГІ ҚҰҚЫҒЫНЫҢ КЕЙБІР СҰРАҚТАРЫ

Майшекина Эльдана Советовна

Alikhan Bokeikhan University

Eldana_18@mail.ru

Аннотация. Бұл мақалада ақпарат мәселесі қазіргі күндегі өзекті мәселелердің қатарында. Ақпарат алу арқылы қоғамның мәліметтері қалыптасады, мазмұны байытылады, қажеттіліктерін қарастырылған. Ақпараттандыру саласында туындайтын қатынастарды заңнамалық реттеу мен қоғамның сұранысына сай бекіту, оған қатысушылардың заңнамалық жағдайын белгілеу, негізгі институттары мен құндылықтарын анықтау ақпараттық қоғамдағы басымдылық болмақ.

Кілт сөздер: адам құқығы, ақпараттандыру, конституция, халықаралық норма, демократия.

Аннотация. В данной статье вопрос информации является одним из актуальных вопросов. Получая информацию, общество удовлетворяет свои информационные потребности. Приоритетом в информационном обществе будет установление отношений,

возникающих в сфере информатизации, в соответствии с законодательным регулированием и запросом общества, определение правового положения его участников, определение основных институтов и ценностей.

Ключевые слова: права человека, информация, конституция, международная норма, демократия

Ақпараттандыру саласында жалпы нормалар мен арнайы нормалардың қолданысы бойынша конкуренциясы арнайы заң ғылымында өзекті мәселелердің бірі болып табылуда. Конституция нормалары барлығынан басым және тікелей қолданылады. Егер өзге заңдармен конституция нормаларының арасында қарама-қайшылықтар болса, онда конституциялық нормаларға басымдылық беріледі; Бірақ өкінішке орай, құқық қолдану практикасында төменгі тұрған нормативті актілердің талаптарымен қатынастар реттеліп, конституциялық нормалардың қолданылуында шектеулер орын алады [1, 56б.]. Сондықтан, бұндай жағдайларда құқық қолданушының жоғары құқықтық санасы, кәсіби тәжірибесі қажет етіледі. Ал, бұлар жеткіліксіз болған жағдайларда Конституцияның үстемдігі мен сақталуын қамтамасыз етуші механизмдер мен тетіктер іске қосылып конституциялық тәжірибе қалыптасады. Мысалы, сот органдары, прокуратура, Адам құқықтары жөніндегі омбудсман, адвокат сияқты құрылымдар арқылы.

1946 жылғы БҰҰ Резолюциясы ақпарат бостандығын адамның негізгі құқықтарының бірі ретінде анықтайды және оны БҰҰ қорғалатын негізгі салалары ретінде анықтайды [2] Бұл туралы мемлекеттердің конституциялары да негізгі құндылықты танып, оның маңыздылығын анықтайды. «Әрбір азамат заңмен анықталған кез келген тәсілдермен ақпаратты алуға, таратуға, беруге, өндіруге, еркін екендігі анықталады.». Бұл мазмұндар ҚР Конституциясының 20-бабы 2-тармағында көрсетілген. Сонымен қатар, өзге де халықаралық шарттар мен конвенциялар ақпарат бостандығына байланысты кепілдіктерді бекітіп, олардың жүзеге асуы мен қолданысына байланысты халықаралық теорияны және практиканы дамыта бермек. Әрине, бұл жерде ерекше тағы бір мәселе туындайды:

- халықаралық құқық пен ұлттық құқықтың өзара байланысы мен қарым қатынасы;
- халықаралық нормалардың ұлттық нормалардан үстемдігі мен олардың қолданысы;
- ақпараттандыру саласындағы халықаралық стандарттардың ұлттық заңнамаға имплементациялану мен коллизиялардың еңсерілуі;
- ақпаратқа қолжетімділік әсіресе мемлекеттік органдар мен жергілікті басқару органдарына қатысты мәліметтерге[3], азаматтарға өз құқықтарын жүзеге асыруға қол жеткізумен қатар, қоғам жағдайы туралы сыни және адекватты ойлауын қалыптастырып, ортақ мүддедегі қоғам істері бойынша танымын орнықтырады; билік органдарының қызметі мен әрекеттерінің тиімділігін бекітіп, олардың бірлігін қамтамасыз етеді, олардағы негативті элементтердің жойылуына мүмкіндік береді, сонымен қатар, әкімшілік

органдардың қоғамдық орган ретінде легетимділігін бекітіп [4], халықтың сенімін арттырмақ. Бұл азаматтар тарапынан ақпаратқа қол жетімділіктің арқасында болмақ. Азаматтар өз құқықтарына қатысты ақпаратты алуы, оны талап етуі, оны тануы мен зерттеуі, ізденіс жүргізуі, мемлекеттік органдардан талап етуі мен оның орындалуын сұратуы, қорытындысында жалпы ортақ қоғамдық игілікке қол жеткізуге мүмкіндік бермек [5, 50 б.].

Доктринада ақпаратқа құқық жеке және саяси құқықтардың шекарасында қаралады және қандай құқыққа жататыны бойынша бөлу қаралған. Егер ол азаматтың өзіне қатысты болса, жеке басымен байланысты жағдайда жеке құқықтарға қаралса, жалпы ақпарат бостандығы саяси құқықтарға теңестірілген. Бірақ, қай құқықтың түріне жататынына қарамастан, бұл құқық конституциялық құқықтың қорғау саласы болып табылады.

Практикада азаматтардың ақпарат алуға бостандығы құқықтарының жүзеге асуы бойынша көптеген мәселелер туындайды. Бұл олардың мемлекеттік органдарға, қоғамдық ұйымдарға өздеріне қатысты ақпарат алуына қатысты өтініштері мен арыздары ұсынуынан бастап, сотқа шағымдану арқылы немесе құқық қорғау органдарына жүгіну арқылы өздерінің конституциялық құқықтарын қамтамасыз етудегі әрекеттері болмақ.

Азаматтардың ақпаратқа конституциялық құқығын келесідей жүйеде көрсетуге болады. Алдымен құқық нормасының болуы (ақпаратқа конституциялық құқықты нормативті бекіту), азаматтың құқықабілеттілігі, заңды фактілер, құқықтыққатынас, құқықты жүзеге асыру бойынша әрекеттер жасау, ақпаратқа конституциялық құқықты жүзеге асыру. Бұл барлық құқықтардың жүзеге асуына да қолдануға, оны ортақ жүйе ретінде қарастыруға болады [6, 50 б.]. Ақпаратқа конституциялық құқықты жүзеге асыру субъектілерінің құқықтарын келесідей түрлерге бөлуге болады.

1. Ақпарат алуға құқық;
2. Ақпаратты еркін іздеу мен таңдауы және жинауы құқығы;
3. Ақпаратты еркін пайдалану құқығы (сақтау мен өңдеу);
4. Ақпаратты еркін ұсыну мен тарату құқығы;
5. Ақпаратты өндіру мен өңдеу құқығы.

Ақпарат алуға еркіндік құқығы - ешқандай шектеулерсіз (тек заңда көзделген шектеулер бойынша ғана) ақпаратқа қол жетімділік. Ақпаратқа қолжетімділік ақпараттың мазмұнына байланысты, олар мемлекеттік немесе коммерциялық және жеке құпиялар болмауы керек. Ал жалпы қоғамдық ақпаратқа шектеу болмауы керек.

Ақпаратқа құқықты жеке тұлғаның құқықтары ғана емес жалпы бұқаралық, мемлекеттік-азаматтық табиғатында қарау ұсынылады. Ол жеке адамның құқықабілеттілігінен шығатын мазмұнда емес, жалпы қоғамның, тұтастай ұлттың мемлекеттің қызмет етуі мен құрауының негізінде азаматты қоғамдық тұрғыдан қарау ұсынылады. Егер ақпаратқа бостандық құқығын жеке тұлғалық деп қарайтын болсақ, онда ол өзгелердің (қоғамның) құқықтарымен келісімде болуына байланысты шектелуі мүмкін, келісімге

келу шекарасы оның тар мұзмұнға ие болуына, бұл құқықтың табиғаттағы шын деңгейіне жетпеуі мүмкін. Ал, егерде оны бұқаралық немесе жалпы азаматтық құқық деп қарастырсақ немесе жалпы қоғамның, ұлттың құқығы деп берсек, онда ол мемлекеттің билік элементтерімен бірге қарастырылып, тұтас элемент ретінде «менің құқығыммен» байланысты болуын бекітеді. Бұл құқықтық тұжырымның негізгі мәні ақпаратқа еркіндік құқығының жеке тұлғаның көлемінде қалмай, бұқаралық (қоғамдық) сипатында болуы өзге жеке тұлғаның құқығымен келісімді шекте болуы беріледі. Нәтижесінде, ақпаратқа құқықтың өзектілігі бір адамнан гөрі қоғамға ауысады, азаматтық қоғамның элементі болады және жалпы күшке ие болады. Себебі, жоғарыда аталған конструкция (алғашқы) тұлғаның ақпаратқа құқығы екінші адамның құқықтары басталған жерден шектеледі (шекарасы анықталады, келісімде болады), бұл конструкция осы құқықтық мазмұнының шектелуіне әкеледі.

Аталған конституциялық құқық адамдардың ақпаратқа қажеттіліктерін қамтамасыз етіп қана қоймай, барлық адамдардың осы құқыққа еркіндігін қамтамасыз ете отырып теңдігін бекітеді [6,156.].

Мемлекеттік органдардың ақпараттық ашықтығын қолдау және әрбір азаматтың ақпаратқа қол жетімділігін қамтамасыз ету мемлекеттегі лауазымды тұлғалардың міндеті болады, оларды орындамаған үшін заңдық жауапкершілік анықталады. Осы арқылы қоғамда көптеген мақсаттарға қол жеткізуге болады.

1. Азаматтардың құқықтары мен бостандықтарының барынша қорғалуына;

2. Кез келген салада, әсіресе мемлекеттік органдардың қызметтерінде сапаның артуы мен заңдылықтың сақталуына;

3. Мемлекеттік ресурстардың дұрыс, тиімді, әділ бөлінуі мен игерілуіне;

4. Мемлекет пен қоғамның арасында бірліктің нығайуы мен үйлесімді дамуына;

5. Жалпы алғанда, мемлекеттің әлемдік бәсекеге қабілеттілігі мен халықаралық даму көрсеткіштері бойынша белгілі бір стандарттарға қол жеткізуге

Жалпы алғанда, сөз бостандығы кез келген ақпарат пен идеяларды іздеу, алу және тарату құқығы мен бостандығын қамтиды; яғни ол ақпарат бостандығын, адам құқықтары туралы американдық Конвенцияда бекітілген құқықты, сондай-ақ жалпыға бірдей адам құқықтары декларациясында және азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіні қамтиды. Прецеденттік құқық бойынша, ақпарат бостандығы дегеніміз - бұл тек сөз бостандығы құқығының көрінісі ғана емес, сонымен бірге ақпаратқа қол жетімділіктің бір бөлігі болып табылады. Америка конвенциясының 13-1-бабы осыған байланысты "әркімнің ойлау мен пікірін білдіруге бостандығына құқығы бар. Бұл құқық мемлекеттік шекараларға қарамастан, ақпарат пен идеялардың барлық түрлерін, ауызша, жазбаша, баспасөзде, өнер нысанында немесе кез келген адамның көмегімен іздеу, алу және тарату

еркіндігін қамтитындығы»; өз кезегінде, Бостандық қағидаттарының декларациясы «әр адамның адам құқықтары туралы американдық конвенцияның 13-бабының ережелеріне сәйкес ақпарат пен пікірді іздеуге, алуға және еркін таратуға құқығы бар» және «барлық адамдарға бірдей мүмкіндіктер берілуі керек» деп белгілейді .

Қоғамдық пікір бойынша: осы мақала мемлекеттік сатып алудың ақпаратын жариялауға немесе жеке тұлғаның жеке басымен байланысты ақпаратты жариялауға бұл мақала ешқандай қатысты болып табылмайды; сатып алу сайтында орналастырылған ақпарат ешқандай қызметтік шектеулі ақпаратты құрамайды; адамның жеке өмірі оның физикалық және рухани саласын, сонымен бірге отбасылық, тұрмыстық, өзгелермен араласуы, діни сенімі мен жоралғыларын, қызметтен тыс шараларын, қызығушылығын және өзге де адам өзінің жария болғанын қаламайтын салаларын қамтыса; жеке және отбасылық құпия жеке өмірімен қатар отбасылық, мүліктік және мүліктік емес жағдайларды қамтитыны көрсетуге болады .

Азаматтың мемлекеттік сатып алуға қатысуын еш жағдайда жеке өмірімен, жеке және отбасылық құпиясымен байланысты емес, сондықтан журналистің мақаласы жеке деректерді жариялау болып табылмайды. Сондықтан жоғарыда айтылған ақпараттандыру тәртібі ешқандай заң бұзу емес, керісінше, қоғамды ақпараттандыру құралы есептеледі және қоғам игілігі үшін маңызды десек те болады.

Демократиялық жүйеде мемлекеттің әрекеті ашықтық және жариялықпен, ақпаратқа қол жетімділікпен бақылануы оның дамуына оң ықпал етпек. Мемлекет істеріне ашықтық пен органдардың қызметіне ақпараттану арқылы бақылаудың болуы қоғамдық пікірмен санасуды қамтамасыз етеді және азаматтық қоғамның мемлекеттің әрекетін тиянақты зерделеуіне мүмкіндік береді .

Ақпараттандыру саласында ұлттық заңнаманың қалыптасуына жалпытанылған халықаралық құқық пен қағидалар ерекше орын алады. Оның негізгі мәні адамзат үшін ортақ құндылықтарды кез келген жерде тану мен жүзеге асыру болады. Жалпы танылған халықаралық құндылықтар мен қағидалар кез келген мемлекеттің шекарасына байланыссыз ортақ игіліктерді насихаттайды. Халықаралық шарттар мен конвенциялар осы қағидаларды бекітуші және насихаттаушысы болады. Әрбір ел осы конвенцияны бекіткеннен кейін, сақтауға міндеттеме алады, өз заңнамаларын осыған сәйкестендіреді.

Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің 19-бабы Қазақстанда бұқаралық ақпарат құралдарының еркіндігін насихаттау және қорғау мен сөз бостандығы мәселесіне сындарлы үлес қосады. Қазақстан бұл Пакті арқылы жоғары деңгейде өзіне міндеттеме алды, елдегі бұқаралық ақпарат құралдары туралы, оның ішінде шектеу туралы құқықтық нормаларды және жала жабу туралы заңнамалар бойынша реформалау жүргізілуде. Нәтижесінде, жала жабу қылмыстық құқықтық нормадан алынып, декриминализацияланды. Себебі, кейінгі кезде жала жабу фактілері бойынша журналистердің жұмысы мен ақпарат тарату бойынша көптеген

қылмыстық істер қозғау тенденциясы бой алып, нәтижесінде бұл прецедент ақпарат тарату саласындағы қызметтерге қатысты ақпарат бостандығының ауқымын шектеу тетіктері ретінде пайдаланған болатын.

Ақпараттандыру саласында Пактінің 19-бабы халықаралық стандарттарды екі негізгі салада түсіндіреді: а) лицензиялау және бұқаралық ақпарат құралдарына тіркеу талаптары және (б) бұқаралық ақпарат құралдарына мемлекеттік көмек.

Қазақстан аталған халықаралық құжатқа 2005 жылы қол қойды және оны жүзеге асыруға міндетті ұлттық заңнама мен тәжірибесін қалыптастыруда.

Халықаралық стандарттарға сәйкес пікір білдіру бостандығына құқықтарды шектеу "үш бөліктен тұратын тест" деп аталатын шарттарға сай болу керек:

- заңмен көзделуі немесе негізделуі; кез келген заң немесе қаулы жеткілікті түрде тұжырымдалып жеке тұлғаларға олардың мінез-құлқын тиісті түрде реттеуге мүмкіндік беретіндей дәлдікте болуы; бұл ақпараттандыру саласында қатысушы субъектілердің әсіресе ойы мен пікірін білдірушілердің өз әрекеттерін нақты реттеуіне;

- заңды мақсатты көздеуі керек, мысалы: тұлғаның құқықтар мен іскерлік беделін құрметтеу, ұлттық қауіпсіздікті пен қоғамдық тәртіпті қорғау, қоғамдық денсаулық немесе моральді сақтау сияқты;

- демократиялық қоғамға қажетті және пропорционалды (ақылға қонымды) шектеудің болуы, яғни егер аз міндеттеу шаралары неғұрлым жақсы нәтиже мен мақсатқа жетуге қабілетті болса, соғұрлым ең аз шектеу шараларының қолданылуы.

Бұқаралық ақпарат құралдарын реттеу ерекше мәселелерді туғызады. Бір жағынан, сөз бостандығы құқығына және ақпарат алуға еркіндікке мемлекеттің араласуын шектесе, екінші жағынан, мемлекеттерге осы салада құқықтарды жүзеге асыру үшін заңнамалық немесе өзге де шараларды жүргізу бойынша міндеттеме жүктейді. "Бұл дегеніміз, сөз бостандығы құқығын қоса алғанда, құқықтардың сақталуын қамтамасыз ету қадамдары бойынша мемлекеттер де оң шешімдер қабылдауы керек. Мемлекет өзіне позитивті міндеттеме ала отырып, бұқаралық ақпарат саласы бойынша дамытуды қарастыратын заңнамаларды қабылдау мен тиімді тәсілдерді қалыптастырады. Ойы мен көзқарасын білдіруге еркіндігі құқығын мемлекетпен тану бір жағынан ақпарат құралдарының мемлекеттің бақылауынан тәуелсіз болуын қамтамасыз етеді. Нәтижесінде, қоғамдық мәселелер бойынша әртүрлі пікірлер қалыптастырып, ақпарат құралдары қоғамдық бақылаушы қызметін сәтті атқарады.

Адам құқықтары жөніндегі Комитеттің жалпы тәртіптегі ескертуі Мемлекеттің ақпараттандыру саласындағы заңнамалық және әкімшілік реттеу шектері аталған халықаралық пактіге сай болу керектігін атап өтті. Онда бұқаралық ақпарат құралдарының әртүрлі нысандарына байланысты реттеуде әртүрлі болу керектігі.

Таратушы бұқаралық ақпарат құралдары (телевидение, радио)

мемлекеттің тарату спектрінің ауқымында болады. Сондықтан, бұл салада да мемлекет шектеулі араласып, спектр (мүмкіндіктер) әртүрлі және жан-жақты бағдарламалар үшін қоғам игілігіне пайдаланылып, басқарылғаны маңызды. Ақпарат құралдарының әртүрлі және жан-жақты таратылымды берудегі тәуелсіздігін сақтау күрделі мәселе болып табылады. Бұл жағдайда мемлекеттен ашық және есеп беретін органды құру талап етіледі. Ол орган таратылымның ашық саясатына сәйкес, тарату жиіліктерін әділ бөлуді, ақпарат құралдарының әртүрлілігі мен плюрализмін, мемлекет пен саяси партияларға, өндіріске тәуелсіз жағдайда қамтамасыз ету керек. Плюрализмді қорғау органның басты міндеті болу керек, әйтпеген жағдайда ол оңай түрде үкіметтің немесе халықтың белгілі бір тобының монополиясына айналады. Бұл өз кезегінде ақпараттандыру мәселесінің бұрмалануына немесе мәнінің бұзылуына әкеледі. Плюрализмді қолдау ақпарат құралдарының, тарату ұйымдарының, меншік иелерінің, көзқарастары мен тілдерінің, әртүрлігімен көрініс береді.

Сонымен бірге, әкімшілік реттеу ретінде лицензия беру мәселелері де ерекше. Дамыған мемлекеттерде лицензия алуға өтінімдер беру кезеңдік жоспармен жүзеге асады, бұл лицензия алу конкурсына өзге қатысушылардың бірдей қатысуына мүмкіндік береді. Лицензияға өтінімдерді бағалау процесінің ашық болуын қамтамасыз ету үшін, заңда ол нақты және айқын белгіленуі керек, сонымен бірге ақпарат құралдарының техникалық және қаржылық ресурстары ескерілуі керек, конкурс мерзімдері қатысушылардың мүмкіндіктерін ескеріп, және қоғамның барлық топтарының мүдделерінде жұмыс жасайтындай болуы маңызды. Сондай-ақ, лицензия алуға саяси партиялардың тарату құралдарына лицензия алуын шектеу керек, себебі, олар бір партияның мүддесінде жұмыс жасап, қоғамдағы саяси процесті бұзып көрсетуі мүмкін. Реттеуші орган лицензия бойынша конкурста шешім қабылдағаннан кейін, міндетті түрде онымен қатысушыларды ақпараттандыру керек, бұл олардың конкурс нәтижесімен келіспеген жағдайда соттық бақылау арқылы шағымдануына мүмкіндік береді.

Жалпы, жоғарыдағы айтылған халықаралық құжаттың негізгі ережелеріне сай, ақпарат құралдарын мемлекеттік қолдау да маңызды фактор болып табылады. Мемлекеттен бөлінетін субсидиялар ақпарат құралдарының қаржылық мүмкіндіктерін арттырып, негізгі ақпарат тарату қызметінің қоғамның сұранысына сай болуын қамтамасыз етеді. Бұл мәселеледе де субсидиялардың және өзге де мемлекет тарапынан қолдаулардың теңдей болуы, бірдей мүмкіндіктер ұсынуы маңызды. Қолдауларды анықтайтын органның мемлекеттік аппараттан тыс тәуелсіз болуы қажетті талап болып табылады. Ең маңыздысы, мемлекеттік қолдау кез келген медиаұйымның редакциялық тәуелсіздігі мен еркіндігін бақылау, ықпал ету және өзге де шектеулер үшін пайдаланылмауы керек. Қоғамдық қолдау медиасаясаттың қағидаларының негізінде орын алуы керек. Олар:

1. Плюрализм мен әртүрлілікті қолдау, қорғау, оның ішінде мәдени және тілдік негіздерді де;

2. Сенімді және нақты журналистиканы қолдау;
3. Кәсіби этиканы құрметтеу, дамыту және ілгерлету, оның ішінде ішкі этика комитеттерін құру, ішкі этикалық жарғылар қабылдау, өзін өзі реттеу жүйесін қалыптастыру;
4. БАҚ-дағы әлсіз және аз өкілдер мен топтарды қолдау мен тең мүмкіндіктер беру [7, 195 б.].

Сондықтан, айтылған тұжырымдардың негізінде БАҚ-ды қолдаудың кез келген нысанының нақты құқықтық негіздері, мемлекеттік қолдаудағы заңнаманың қоғамның әртүрлі бағыттарын қамтуы (плюрализмді), мемлекеттік қолдаудағы процедуралар мен мерзімдердің және өзге де талаптардың заңда айқындылығы, мемлекеттік қолдаудың мерзімдерінің анық көрсетілуімен БАҚ өз бизнестерін және қызметтерін дұрыс болжауына және қоғамдық қолдаудың өз мақсатына сай қызмет етуін бағамдауға; заңнамада мемлекеттік қолдауларды анықтау үшін әділ және бейтарап талаптардың орын алуымен қандай да бір партиялардың немесе БАҚ өкілдерінің (иелерінің) мүдделерін ұсынбай, объективті жағдайды көрсетуде қажетті талаптар болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

- 1 О государственной службе. Текст.: ЗРК №453-1// Ведомости Парламента Республики Казахстан. 2015. - № 21. - Ст. 773.
- 2 БҰҰ Бас Ассамблеясының №59 Резолюциясы. «Ақпарат бостандығы бойынша халықаралық конференция құру туралы» 1946. 14. 12.
- 3 Международный пакт о гражданских и политических правах Текст.: Нью-Йорк, 19 дек. // -Ст. 291.
- 4 Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах Текст.: Нью-Йорк, 19 дек.1966 г. // Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных с иностранными государствами. Вып. XXXII. М.: - С. 36.
- 5 Котов, А. К. Конституционализм: соотношение устойчивости и восприимчивости основного закона / А. К. Котов // Материалы международной научно-практической конференции 28-29 авг. 2000 г. 2000. - С. 55.
- 6 БҰҰ Бас Ассамблеясының №59 Резолюциясы. «Ақпарат бостандығы бойынша халықаралық конференция құру туралы» 1946. 14. 12.
- 7 Рассолов И.М. Информационные правоотношения: теоретические аспекты: коллективная монография / И.М. Рассолов, А. Б. Агапов, В.Н. Протасов, Р. В. Шагиева и др. / под ред. И. М. Рассолова. – М.: Проспект, 2017. – 208 с.

МРНТИ 10.15.23

КОНСТИТУЦИЯ И СТАНОВЛЕНИЕ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В КАЗАХСТАНЕ

Матаева М.Х.
Alikhan Bokeikhan University,
maigulm@mail.ru

Аннотация. Статья посвящена вопросу о конституционно-правовых основах

становления гражданского общества в Республике Казахстан. Раскрывается понятие гражданского общества и показываются его элементы.

Делается акцент на таких сторонах гражданского общества как вопросы собственности, права и свободы человека и гражданина, роль коллективов в обществе, средств массовой информации, местного самоуправления.

Ключевые слова: Конституция, гражданское общество, права человека, земля, собственность, местное самоуправление.

Аннотация. Мақала Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамды қалыптастырудың конституциялық-құқықтық негіздері туралы мәселеге арналған. Азаматтық қоғам ұғымы ашылып, оның элементтері көрсетіледі. Азаматтық қоғамның меншік, адам мен азаматтың құқығы мен бостандығы, қоғамдағы ұжымдардың, бұқаралық ақпарат құралдарының, жергілікті өзін-өзі басқарудың рөлі сияқты аспектілеріне баса назар аударылады.

Түйінді сөздер: Конституция, азаматтық қоғам, адам құқықтары, жер, меншік, жергілікті басқару.

Формирование гражданского общества является особым периодом в истории человечества, государства и права. Общество, отличное от государства, существовало всегда, но не всегда оно было «гражданским обществом». Последнее возникает в результате отделения государства от социальных структур. Несмотря на то, что идея гражданского общества рассматривается наукой давно, по-настоящему понимание его роли в жизни человека и гражданина выкристаллизовалось лишь в XX веке. Именно тогда такие понятия как демократия, свобода, право, гражданин, правовое государство и др. обрели свое поистине высокое значение, стало понятно, что общие интересы, соединяющие людей и образующие общество, гораздо важнее интересов их разъединяющих.

Идея гражданского общества была призвана подчеркнуть его независимость от государства, определить круг таких отношений, куда государство не должно вмешиваться. Сегодня структура гражданского общества включает в себя: негосударственные социально-экономические отношения и институты (собственность, труд, предпринимательство), общественные объединения, политические партии и движения, сферу воспитания и негосударственного образования, негосударственные средства массовой информации, семью, мечети, церкви и т.д. Процесс формирования гражданского общества до настоящего времени не завершен даже в мировом масштабе.

Хотя в действующей Конституции Казахстана отсутствует сам термин «гражданское общество», в ней закрепляются его основные элементы – права и свободы человека и гражданина, конституционные принципы взаимоотношений личности, общества и государства, право частной собственности и свобода предпринимательской деятельности, социально-ориентированная рыночная экономика, принципы политического и идеологического многообразия, многопартийности, местного самоуправления и иные формы самоорганизации граждан и их гражданских инициатив.

Конституция Казахстана регулирует самый широкий круг вопросов

общественной жизни, это основные вопросы социально-экономической структуры общества, политической системы, идеологии. При этом Конституция охватывает лишь определенные общественные отношения, содержит принципиальные положения, относящиеся к обществу. Так, в Конституции Казахстана 1993 года был, на наш взгляд, наиболее удачный раздел II «Общество, основы его устройства» с точки зрения формирования гражданского общества, хотя почти все основные его положения сохранились, но под другим названием, в разделе I «Общие положения» Конституции Республики Казахстан 1995 года.

Фундаментальными ценностями гражданского общества являются *собственность и свобода личности*. Еще классики марксизма утверждали, что практическое применение права человека на свободу есть право на частную собственность, которая и образует основу гражданского общества, а права человека суть не что иное, как права члена гражданского общества [1]. Таким образом, гражданское общество это общество социально рыночной экономики, где обеспечиваются свобода экономической деятельности, предпринимательства и труда, разнообразие и равноправие форм собственности, равные условия их правовой защиты, общественная польза, добросовестная конкуренция.

В действующей Конституции РК провозглашается частная собственность как один из основных прав каждого гражданина своей страны. Однако в Конституции не предусмотрен судебный порядок изъятия и обязательное предварительное возмещение стоимости изъятых имущества. Несмотря на исключительную собственность государства на землю, Конституция Казахской ССР 1937 года (ст.8) все же предоставляла колхозам право пользоваться землей [2, с.271]. В этом плане Конституция Казахской ССР 1978 года (ст.13) пошла несколько дальше, предоставив право пользоваться землей и гражданам: «...в пользовании граждан могут находиться участки земли, предоставляемые в установленном законом порядке для ведения подсобного хозяйства... Граждане обязаны рационально использовать предоставленные им земельные участки». Но, в то же время статья 13 предупреждала: «...Имущество, находящееся в личной собственности или пользовании граждан, не должно служить для извлечения нетрудовых доходов, использоваться в ущерб интересам общества» [2, с.297].

Ситуацию в сфере земельных отношений крайне осложняли исключительная собственность государства на землю, всевластие союзных министерств и ведомств в области распоряжения землей, урезание полномочий местных органов власти в вопросах предоставления и изъятия земель, преобладание государственных и коллективных форм хозяйствования на земле.

Согласно конституционным изменениям 2022 года вопрос о земле в п.3 ст.6 Конституция Республики Казахстан сформулирован отныне таким образом: «Земля и ее недра, воды, растительный и животный мир, другие природные ресурсы принадлежат народу. От имени народа право собственности осуществляет государство»[3] . Вопрос о земле очень острый.

Казахи всегда отождествляли землю с матерью. Есть такое понятие как «Ана - Жер Ана». В Конституции сформулирован этот вопрос неопределенно, поскольку формулировка «...принадлежат народу», на наш взгляд, представляется неконкретной, взятой из советских конституций, когда понятие «народный» означало понятие «ничье», а значит, такая норма будет являться лазейкой для захвата ее нечистоплотными людьми.

По-иному решен в действующей Конституции вопрос о государственной собственности. Конституция Республики Казахстан прямо не предусматривает государственную собственность, но, определяя полномочия Правительства в ст. 66 указывает, что оно организует управление государственной собственностью. Парламент Казахстана вправе издавать законы, регулирующие важнейшие общественные отношения, устанавливающие основополагающие принципы и нормы относительно режима собственности и других вещных прав (п. 3, ст.61).

Действующая Конституция Республики Казахстан и принятые на ее основе гражданские законы призваны были открыть простор формированию в Казахстане цивилизованного рынка, закрепить автономию и независимость личности в экономической сфере, обеспечить признание и защиту частной собственности, свободу договора и предпринимательства как основу экономической активности всех слоев гражданского общества.

Конституция Республики Казахстан закрепляет свободу предпринимательской деятельности, свободное использование своего имущества для любой законной предпринимательской деятельности. При этом устанавливается, что монополистическая деятельность регулируется законом, а недобросовестная конкуренция запрещается. Впервые формулируется право граждан на предпринимательскую деятельность.

Гражданское общество это общество, обеспечивающее *социальную защищенность граждан*, достойную жизнь и свободное развитие человека. Конституция Казахстана отошла от принятой в марксизме трактовки социальных основ государства, провозгласив в качестве доминирующей идеи народовластие и общественное согласие. Уже в ст. 1 Конституция Республики Казахстан в качестве основополагающего принципа деятельности республики провозглашает общественное согласие. В Казахстане гражданское общество проходит период своего начального становления.

Гражданское общество это общество подлинной свободы и демократии, выражение самоценности человеческой личности и признания *приоритета прав человека*. Именно в отношениях гражданского общества выявляются и реализуются разнообразные исторически обусловленные потребности и интересы индивидов и их групп, создаются условия для свободного самоопределения личности, осуществления естественных прав и свобод. Права и свободы это основа не только гражданского общества, но и правового государства. Естественные права человека требуют от государства обязательного признания, обеспечения и защиты. От этого во многом зависят развитие и полноценное функционирование самого гражданского общества

как подлинного демократического и правового общества. Впервые действующая Конституция Казахстана в противовес советским конституциям во взаимоотношениях государства и личности на первое место поставили человека и его интересы.

Права человека и гражданина провозглашаются неотъемлемыми. Государство ответственно перед гражданином и обеспечивает создание условий для свободного развития личности, защищает жизнь и здоровье, честь и достоинство, свободу, неприкосновенность личности и ее неотчуждаемые права. В свою очередь, гражданин ответственен перед государством за исполнение обязанностей, возложенных на него Конституцией.

Конституция Республики Казахстан содержит нормы о гражданстве. Каждый имеет право на выбор и равное гражданство, независимо от оснований его приобретения; граждане обладают социально-политическими, экономическими и личными правами и свободами, гарантированными государством. Граждане обязаны соблюдать Конституцию и законы государства, способствовать укреплению его могущества и авторитета. Государство защищает права и свободы граждан, обеспечивает их равноправие во всех областях экономической, политической, социальной и культурной жизни. Государство ответственно перед своими гражданами, а граждане – перед государством.

Действующая Конституция Казахстана рассматривает личность не как отдельный индивид, а как член общества, которое должно проявлять минимум заботы о нем. Человек рассматривается как часть разных коллективов, через которые он выражает свою озабоченность и предпочтения. Современное общество – работники, предприниматели, интеллигенция, партия, профсоюзы, союзы работодателей и другие, - как естественно сложившиеся и созданные людьми коллективы, выражает свои интересы, требует внимания со стороны государства, оказывает существенное влияние на управление страной. По сравнению с прежними конституциями теперь роль коллективов закрепляется в основных законах. Впервые это было отражено в конституциях периода тоталитарного социализма.

Поскольку коллективизм является одним из признаков традиционного Востока, некоторые стороны такой модели прослеживаются в Конституции Казахстана. Политические права в отличие от личных прав могут быть не только индивидуальными, но и коллективными. О первом коллективном политическом праве – праве народа на сопротивление угнетению со стороны управляющих говорилось в документах важнейшего конституционного значения еще в XVIII веке. Это право было включено в Декларацию независимости США 1776 года, во французскую Декларацию прав человека и гражданина 1789 года. Тем не менее, такое право не было отражено в конституциях, а французская Декларация была декларацией о правах индивидов. В современных европейских конституциях (Германия, Словакия и др.) это право толкуется как право индивидуальное – право человека

оказывать сопротивление всякому, кто посягает на демократический строй. А в некоторых новых конституциях африканских стран имеется это право народа на сопротивление угнетению, но мирными средствами. Ни одна страна не застрахована от появления диктаторских режимов, они могут возникнуть и в будущем, поэтому положение о праве народа на сопротивление угнетению на наш взгляд должно быть включено и в новые конституции республик Центральной Азии.

В сфере политических прав есть необходимость урегулирования в настоящее время коллективного права на организованную парламентскую политическую оппозицию. В некоторых европейских странах это право появилось естественным путем, и как конституционный обычай. Например, в португальской Конституции имеется статья под названием «Политические партии и право на оппозицию», согласно которой представленные в парламенте партии, но не входящие в правительство имеют право на оппозицию. Они вправе требовать от правительства информацию о ходе решения основных вопросов, представляющих общественный интерес. Таким же правом пользуются политические партии, представленные в каких-либо других ассамблеях, сформированных путем прямых выборов, в отношении соответствующих исполнительных органов, в состав которых данные партии не входят [4, с.552].

Несколько схожее положение имеется в Конституции Республики Узбекистан, где в статье 34 отмечается, что «никто не может ущемлять права, свободы и достоинство лиц, составляющих оппозиционное меньшинство в политических партиях, общественных объединениях, массовых движениях, а также в представительных органах власти» [5, с. 602]. В Конституции Казахстана такое положение отсутствует. Наличие таких норм в Конституции РК подтянуло бы власть, она бы контролировала власть и противодействовала бы коррупции. Поскольку Казахстан строит демократическое государство, обозначенные в конституциях этих стран политическое и идеологическое многообразие могли бы быть дополнены положениями о политической оппозиции [6].

В группе политических прав можно выделить особую группу национальных прав, субъектом которых выступают как индивид, так и коллектив (народ, нация, этническая общность, национальность). Такое право позволяет этническому коллективу идентифицировать себя как определенный народ, народность, нацию, в зависимости от признаков, присущих национальным сообществам и конкретному этносу. В конституции Казахстана вопросу межнационального согласия посвящен ряд статей. Их подытоживает п.2, статьи 39, где сказано: «Признаются неконституционными любые действия способные нарушить межнациональное согласие» [3]. Таким коллективным национальным правом является и право на культурно-национальную автономию. Однако, в условиях недостаточного развития общей, политической и правовой культуры идея коллективных прав может использоваться не для укрепления общества, а для узурпации власти меньшинством, поэтому этот вопрос еще требует уточнения.

Среди политических прав особое значение имеют те, которые используются индивидуально, но имеют своим результатом коллективное выражение воли. Это права с различными формами непосредственной демократии. Сегодня, на наш взгляд, недостаточно одного только указания на выборы и референдум, следовало бы назвать и такие институты непосредственной демократии как большие группы граждан-избирателей, собравших определенное число подписей граждан, народная законодательная инициатива, отзыв депутата и выборного должностного лица, народные собрания в муниципальных образованиях и другие. В отношении собраний в конституциях стран Центральной Азии и Казахстана важно учесть на наш взгляд то, что бывают частные собрания, закрытые собрания политического характера, открытые публичные собрания в закрытом помещении и собрания вне помещения. К шествиям, митингам должны быть более строгие требования, чем к неподвижным стоячим собраниям на открытом воздухе или пикетам. Это различия, которые необходимо учесть.

Закрепление в конституциях социально-экономических прав идет со времен социализма, когда эти права были всегда приоритетными. Юридическая природа социально-экономических прав сегодня также в разных конституциях решается по-разному. Например, в странах англосаксонского права многие из них вообще не считаются правами, так как они не защищаются в суде (никакой суд не даст безработному работу, ссылаясь на конституционное право на труд), но в то же время защищаются производные от них (право вознаграждения за труд). Поэтому зачастую такие права относятся к числу моральных, а не собственно юридических. В этом особенность их конституционного регулирования.

В Конституции Казахстана положения о социально-экономических и культурных правах содержатся в той же главе, что и другие “позитивные” права. Так, Конституция Республики Казахстан признает право на индивидуальные и коллективные трудовые споры с использованием законом способов их разрешения, включая право на забастовку (ст.24, п.3); право граждан Республики Казахстан направлять индивидуальные и коллективные обращения в государственные органы и органы местного самоуправления (ст. 33, п.1). Все эти положения являются отличительной особенностью современной Конституции Казахстана и характеризуют новый, либерально-социальный и коллективистский подход к правам человека.

В формировании гражданского общества неопределима роль свободных от цензуры *средств массовой информации* (СМИ). Защита их свободы – задача стратегического значения. Пока есть эта свобода, демократия защищена самым мощным из охранительных рубежей. Это получает отражение в законах.

Одним из важнейших институтов гражданского общества является *система местного самоуправления*. Действующая Конституция выделяет отдельную сферу гражданской самостоятельности, активности и самоорганизации граждан – местное самоуправление, определяя, что органы местного самоуправления не входят в систему органов государственной

власти, действуют самостоятельно, и ответственны прежде всего перед населением. Система местного самоуправления позволяет придавать свободной деятельности человека созидательный смысл, связывать ее с самоответственностью. В конституции Казахстана вопросы местного самоуправления включены в главу «Местное государственное управление и самоуправление».

Трудно согласиться с мнением Е.М. Ковешникова, М.Н. Марченко и Л.А. Стешенко, утверждающих, что на развитие законодательства о местном самоуправлении в странах Содружества большое влияние оказали российская доктрина и российское законодательство [7, с. 398]. Так, в Республике Узбекистан махалля как форма самоуправления населения имеет многовековую историю. Как отмечает доктор юридических наук Республики Узбекистан С.М. Адилходжаева, «становление и развитие махалли как общественного института уходит в глубь веков. [8, с. 9-10].

В Казахстане самоуправление берет начало еще с эпохи возникновения родовых и племенных общин, со времен формирования кочевого уклада жизни казахов. На курултаях кочевников избирались родовые старшины, родовые общины обладали обширной автономией, действовал суд биев вплоть до присоединения Казахстана к Российской империи. Известный знаток права кочевников С.Узбекулы в своей монографии исследовал систему организации государства Тауке хана, где присутствовали элементы самоуправленческих начал [9].

Таким образом, становление в Казахстане цивилизованного гражданского общества, независимых общественных институтов служит основой и гарантией необратимости демократических преобразований. Без самоорганизации граждан, многообразия гражданских инициатив невозможно по-настоящему эффективное функционирование государственных механизмов, их демократическое реформирование, полноценная и благополучная жизнь человека.

Список использованной литературы:

1. См.: Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Т.1. С. 400-401
2. Казахстан: этапы государственности. Конституционные акты. Алматы: Жеты Жаргы, 1997. – 496 с.
3. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000>
4. Конституции государств Европейского Союза. / Под общей ред. со вступит. статьей дир. инст-та зак-ва и сравнит. правовед. при Пр-ве РФ Л.А. Окунькова. – М.: Изд. группа Норма-ИНФРА.М, 1999. – 816 с.
5. Конституции государств-участников СНГ. – М.: Изд. группа Норма-ИНФРА.М, 1999. – 736 с.
6. Матаева М.Х. Конституционная история Казахстана и стран Центральной Азии. XX век (сравнительно-правовое исследование).- Астана: Елорда, 2007 – 416 с.- С.335.
7. Ковешников Е.М., Марченко М.Н., Стешенко Л.А. Конституционное право стран Содружества независимых Государств. Учебник для вузов. – М.: Изд. группа НОРМА-ИНФРА.М, 1999. – 464 с.
8. Адилходжаева С.М. О факторах политической гармонизации общества,

личности, государства // «Гражданин – общество – государство: актуальные проблемы взаимодействия»: Материалы междунар. науч.-практич. конфер., СГПИ, 30-31 марта 2006 г. – Семипалатинск, 2006. – 474 с.

9. Өзбекұлы С. Көшпелі қазақ өркениетіндегі құқық. Право кочевой цивилизации казахов. Монография. – Алматы: «Мектеп баспасы» ЖАҚ, 2002. – 224 с.

МРНТИ 10.15.33

ПРАВОВОЙ СТАТУС ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Мужчиль Савелий Александрович

*Казахстанско-Американский свободный университет
savaleks89@mail.ru*

Аннотация: Бұл мақалада қазіргі кезеңдегі Қазақстан Республикасы Президентінің құқықтық мәртебесі қарастырылады. Қазақстан Республикасының Президенті – мемлекет басшысы. 2022 жылдан бастап ол бір мерзімнен аспайтын 7 жылға сайланады. Қазақстан Республикасы Президентінің басқа елдердің президенттерімен құқықтық мәртебесіне салыстырмалы талдау жасалды.

Аннотация: В данной статье рассматривается правовой статус Президента Республики Казахстан на современном этапе. Президент Республики Казахстан является главой государства. С 2022 года он избирается на 7 лет не более одного срока. Проведен сравнительный анализ правового статуса Президента Республики Казахстан с президентами других стран.

Ключевые слова: Президент, выборы, глава государства, правовой статус, права человека.

Несмотря на значительный опыт, накопленный различными странами мира в сфере организации и деятельности института президентства, как для Казахстана, так и для других постсоветских стран, данный государственный институт является новым.

Однако, учитывая относительную новизну, в постсоветских странах уже накоплен определенный организационно-правовой опыт его функционирования, который требует обобщения и юридической оценки.

Особенность рассматриваемого института состоит в том, что его развитие происходит в специфических условиях государств, находящихся на стадии перехода от тоталитарного государственно-политического устройства к демократии.

Институт президентства выступает одной из системообразующих сил, обеспечивающих устойчивость казахстанского общества в целом, его политической системы и государственности.

Президент Республики Казахстан - это государственный орган со всеми присущими ему атрибутами. Он выступает одним из высших государственных органов. В качестве такового его статус определен Конституцией и иными законами; ему приданы функции, полномочия и

установлена ответственность; власть распространяется на территорию всего Казахстана; он вправе издавать обязательные к исполнению всеми иными государственными органами и гражданами нормативные правовые и правовые акты индивидуального применения (указы и распоряжения); установлена система государственных органов и должностных лиц, обеспечивающих его деятельность; финансирование затрат производится из средств государственного бюджета.

Казахстанский Глава государства, избранный всенародно, политически и юридически представляет весь народ, в целом - государство и всю страну.

Президент Республики Казахстан является единоличным государственным органом, то есть в его статусе одновременно, в единстве, присутствуют признаки государственного органа и должностного лица. Учреждение поста казахстанского Президента наряду с другими обстоятельствами было вызвано также стремлением уйти от коллективной беспринципности и всепрощенства, повысить персональную ответственность за целесообразность, эффективность и законность принимаемых государственных решений [1].

В Казахстане, также как и в ряде постсоветских стран, происходит становление не только института президентства, но и парламентаризма, формируются независимая судебная власть, органы исполнительной власти и местного самоуправления. Но ни один из них не функционирует вне рамок общей системы организации публичной власти, каждый из них в той или иной мере соприкасается с Президентом как главой государства.

Свой отсчет институт Президентства в Казахстане ведет от 24 апреля 1990 г., когда Верховный Совет Казахской ССР принял Закон «Об учреждении поста Президента Казахской ССР и внесении изменений и дополнений в Конституцию (Основной закон) Казахской ССР». В Конституцию Казахской ССР была введена новая глава 12 «Президент Казахской ССР». В РСФСР пост Президента был учрежден на основе Закона от 24 апреля 1991 года. Действующие Конституции Республики Казахстан и Российской Федерации определяют место и функции Президента в сфере государственного управления [2, с.37].

Президент Республики Казахстан является главой государства, его высшим должностным лицом, определяющим основные направления внутренней и внешней политики государства и представляющим Казахстан внутри страны и в международных отношениях (ст.40 Конституции РК). Президент Республики Казахстан – символ и гарант единства народа и государственной власти, незыблемости Конституции, прав и свобод человека и гражданина (ст.40 Конституции РК). Президент Республики обеспечивает согласованное функционирование всех ветвей государственной власти и ответственность органов власти перед народом [3, с.73].

Функции и полномочия Президента Республики Казахстан являются формой воплощения воли народа и суверенитета государства, обеспечения реализации положений и норм Конституции Республики [1].

Согласно статье 80 Конституции РФ Президент является главой

государства. Президент РФ является гарантом Конституции, прав и свобод человека и гражданина. В установленном Конституцией Российской Федерации порядке он принимает меры по охране суверенитета, независимости и государственной целостности, поддерживает гражданский мир и согласие в стране, обеспечивает согласованное функционирование и взаимодействие органов, входящих в единую систему публичной власти (статья 80 Конституции РФ). Президент РФ в соответствии с Конституцией и федеральными законами определяет основные направления внутренней и внешней политики государства (статья 80 Конституции РФ). Президент РФ как глава государства представляет РФ внутри страны и в международных отношениях (статья 80 Конституции РФ). Президент США является главой исполнительной власти с функциями главы государства. Таким образом, можно сделать вывод о том, что в сфере государственного управления Президенты РК, РФ и США являются главами государства.

Согласно Конституциям Республики Казахстан и Российской Федерации пост Президента - выборный. Закрепляя данную правовую норму в Основном законе, законодатели учитывали, что в современной мировой практике существуют два основных типа президентских выборов - прямые и непрямые. В большинстве стран, где введена президентская форма правления, выборы Президента проводятся на всеобщих прямых выборах. Исключения составляют США (где Президента выбирает коллегия выборщиков) и Индонезия (Президент избирается Национальным консультативным конгрессом). Прямые президентские выборы присущи и многим другим странам со смешанной формой государственного правления, в том числе и Казахстану и России. Президент США избирается коллегией выборщиков сроком полномочий на 4 года.

В целом, прослеживается достаточно большая зависимость типа президентских выборов от формы государственной системы правления, от уровня развития демократии.

Для выяснения подлинной природы института президентства в Казахстане и в России немаловажное значение имеет исследование механизма обретения власти вновь избранным главой государства. Как известно, это определяет не только степень его легализации, но и является одним из способов верификации президентской власти. Содержание выше названных составляющих является, на наш взгляд, одним из показателей демократичности института казахстанского и российского президентства.

В настоящее время в обеих странах создана достаточно крепкая правовая база, регулирующая отношения в данной сфере общественной жизни. Ее основу, прежде всего, составляют конституционные нормы.

В статье 41 Конституции РК указано положение о том, что Президент РК избирается в соответствии с конституционным законом совершеннолетними гражданами Республики на основе всеобщего, равного и прямого избирательного права при тайном голосовании сроком на 7 лет. Президентом Республики может быть избран гражданин Республики по рождению, не моложе сорока лет, свободно владеющий государственным

языком, проживающий в Казахстане последние пятнадцать лет и имеющий высшее образование [4].

Парламент Казахстана 16 сентября 2022 года единогласно принял сразу в двух чтениях закон о поправках к Конституции страны. Президентский срок в Казахстане увеличивается с пяти до семи лет, при этом президент не сможет баллотироваться на второй срок.

Глава Министерства юстиции Республики Казахстан Канат Мусин заявил, что новый семилетний президентский срок позволит исключить политическое преимущество и даст возможность для усиления политической конкурентоспособности.

"Семилетний срок полномочий Президента вводится для того, чтобы реализовать предвыборную программу, также реализовать стратегические задачи. Это достаточный срок, мы так считаем. Поэтому такая норма была внесена в проект закона", - заявил Министр юстиции на совместном заседании палат Парламента.

Президент же РФ избирается на 6 лет гражданами РФ на основе всеобщего равного и прямого избирательного права при тайном голосовании. Президентом РФ может быть избран гражданин РФ не моложе 35 лет, постоянно проживающий в РФ не менее 25 лет, не имеющий и не имевший ранее гражданства иностранного государства либо вида на жительство или иного документа, подтверждающего право на постоянное проживание гражданина Российской Федерации на территории иностранного государства. Требование к кандидату на должность Президента Российской Федерации об отсутствии у него гражданства иностранного государства не распространяется на граждан Российской Федерации, ранее имевших гражданство государства, которое было принято или часть которого была принята в Российскую Федерацию в соответствии с федеральным конституционным законом, и постоянно проживавших на территории принятого в Российскую Федерацию государства или территории принятой в Российскую Федерацию части государства. Президенту Российской Федерации в порядке, установленном федеральным законом, запрещается открывать и иметь счета (вклады), хранить наличные денежные средства и ценности в иностранных банках, расположенных за пределами территории Российской Федерации (статья 81 Конституции РФ) [5]. В США Президент избирается на 4 года. Одно и то же лицо не может быть президентом США более двух сроков. Данная норма была установлена XXII поправкой к Конституции США в 1951 г.

Как видим, здесь имеются отличия в порядке вступления в должность Президента. Возрастной ценз для Президента России составляет 35 лет. В Казахстане же 40 лет. Президент Казахстана избирается на 7 лет. Президент – России на 6 лет. Также кандидат в Президенты РК должен проживать в Казахстане последние 15 лет. В России же кандидату нужно проживать не менее 25 лет. В США, например, кандидат в президенты должен отвечать следующим требованиям: быть не моложе 35 лет; являться гражданином США по рождению; проживать на территории страны не менее 14 лет;

обладать избирательным правом.

Президентом Республики Казахстан, как и США, может быть только гражданин по рождению, в отличие от Президента РФ, которым может быть любой гражданин РФ.

Положения Конституции и законодательства о выборах Президента Казахстана, Президента Российской Федерации и Президента США соответствуют положениям Всеобщей декларации прав человека и гражданина о том, что воля народа должна находить свое выражение в "...периодических нефальсифицированных выборах, проводимых при всеобщем и равном избирательном праве, путем тайного голосования, обеспечивающих свободу голосования". В настоящее время выборы Президентов разных стран являются одной из основ прямой демократии.

Список использованной литературы

1. Конституционное право Республики Казахстан. Академический курс: в 2-х т.Т.2.Под общ.ред. д.ю.н., проф.К.А.Мами.-Алматы, 2021.
2. Башрли В. К вопросу о понятии института Президентства.// Предупреждение преступности 2005 - №1, с. 36-38.
3. Таранов А. А. Административное право Республики Казахстан. Академический курс. Алматы.: Норма – К.2005 г.
4. Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года.
5. Конституция Российской Федерации от 12 декабря 1993 года.

МРНТИ 10.87.51

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ И СОТРУДНИЧЕСТВА ТАМОЖЕННЫХ ОРГАНОВ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Умитчинова Ботагоз Аспандиаровна

Казахстанско-Американский свободный университет

umitchinova.botagoz@mail.ru

Аухадиев Максат Базарханович

maksatt2@mail.ru

Аннотация. В статье рассмотрена международно-правовая основа взаимодействия и сотрудничества таможенных органов, базирующаяся на важных международных конвенциях и соглашениях, заключенных в рамках ВТО и ВТамО. Инструменты взаимодействия и сотрудничества таможенных органов, рассмотренные в указанных международных документах, направлены, прежде всего, на регулирование вопросов оказания взаимной административной помощи, взаимодействия по пресечению и расследованию таможенных правонарушений, информационному взаимодействию и др. На основе зарубежного опыта авторами представлены пути совершенствования взаимодействия и сотрудничества таможенных органов в рамках ЕАЭС.

Аннотация. Мақалада ДСҰ және ДҚҰ шеңберінде жасалған маңызды халықаралық конвенциялар мен келісімдерге негізделген кеден органдарының өзара іс-қимылы мен ынтымақтастығының халықаралық-құқықтық негізі қарастырылған.

Көрсетілген халықаралық құжаттарда қарастырылған кеден органдарының өзара іс-қимыл және ынтымақтастық құралдары, ең алдымен, өзара әкімшілік көмек көрсету мәселелерін реттеуге, кедендік құқық бұзушылықтардың жолын кесу және тергеу бойынша өзара іс-қимылға, ақпараттық өзара іс-қимылға және т.б. бағытталған. Шетелдік тәжірибе негізінде авторлар ЕАЭО шеңберінде кеден органдарының өзара іс-қимылы мен ынтымақтастығын жетілдіру жолдарын ұсынды.

Процессы международной торговли и необходимость эффективного их регулирования, направленного, с одной стороны, на укрепление внешнеторговых связей и упрощение таможенных процедур, а с другой – защиту экономических интересов и национальной безопасности государств, предопределяет необходимость сотрудничества таможенных служб различных государств для успешного выполнения возложенных на них функций.

Ткаченко И.Е., Боброва О.Г. определяют таможенное сотрудничество посредством следующих характеристик:

- это взаимодействие органов, уполномоченных в области таможенного дела, различных государств;

- объектом таможенного сотрудничества являются вопросы, входящие в компетенцию органов, уполномоченных в области таможенного дела (содействие торговле, правоохранительная, фискальная деятельность, подготовка кадров и т. д.);

- формами таможенного сотрудничества являются: договорная (во исполнение соглашений о сотрудничестве и взаимной помощи в таможенных делах, иных международных соглашений, например, меморандумов о взаимопонимании) и внедоговорная (в рамках подготовки к заключению таких соглашений, т.е. во исполнение международных договоров государств о сотрудничестве, об участии в международных организациях, о добрососедских отношениях в целях развития таможенного сотрудничества) [1, с. 86-87].

В Исследовательском документе Всемирной таможенной организации № 2 «Скоординированное управление на границах. Концептуальные основы» (WCO Research Paper No. 2 «Coordinated Border Management – A concept paper») подчеркивается, что трансграничное сотрудничество между учреждениями основывается на прочной правовой базе между двумя или более странами - политической декларации, меморандума о взаимопонимании или двустороннего/многостороннего соглашения. Фактическое сотрудничество и координация между различными пограничными ведомствами осуществляются на трех различных уровнях:

- местное сотрудничество между должностными лицами по обе стороны границы;

- двустороннее сотрудничество между соседними государствами;

- многонациональное сотрудничество [2, с. 11].

Важная роль многостороннего и двустороннего сотрудничества таможенных служб, как ключевой фактор успешного их функционирования,

подчеркивается во многих важных международных документах, среди которых:

- Международная конвенция об упрощении и гармонизации таможенных процедур (Киото, 18 мая 1973 г. в редакции Протокола от 26 июня 1999 г.). Стандартом 6.7 Конвенции установлено, что в целях совершенствования таможенного контроля таможенная служба стремится к сотрудничеству с другими таможенными администрациями и заключению соглашений об оказании взаимной административной помощи [3];

- Международная конвенция о взаимном административном содействии в предотвращении, расследовании и пресечении таможенных правонарушений (Найроби, 9 июня 1977 г.) (Конвенция Найроби), согласно которой, учитывая, что нарушения таможенного законодательства наносят ущерб экономическим, социальным и налоговым интересам государств, а также законным интересам торговли, таможенные службы Договаривающихся Сторон будут оказывать друг другу взаимное содействие в целях предотвращения, расследования и пресечения таможенных правонарушений [4];

- Международная Конвенция о согласовании условий проведения контроля грузов на границах (Женева, 21 октября 1982 г.) совершена с целью сокращения требований в отношении соблюдения формальностей, а также видов и продолжительности контроля, в частности путем национальной и международной координации процедур контроля и методов их применения для облегчения международной перевозки грузов [5] (все государства-члены ЕАЭС являются участниками Конвенции);

- Международная конвенция о взаимной административной помощи в таможенных делах (Брюссель, 27 июня 2003 г.) (Йоханессбургская конвенция), которая возлагает обязанность на Договаривающиеся стороны через свои Таможенные службы оказывать друг другу административную помощь для надлежащего применения Таможенного законодательства в целях предотвращения, расследования и пресечения Таможенных правонарушений и обеспечения безопасности международной торговой цепочки поставок (Международная конвенция о взаимной административной помощи в таможенных делах [6] (участником является Республика Беларусь);

- Рамочные стандарты безопасности и облегчения мировой торговли ВТамО (июнь, 2012 г.). Одним из основных векторов Рамочных стандартов является создание и развитие системы соглашений между таможенными администрациями, которые должны работать совместно, используя общепризнанные стандарты для обеспечения максимальной безопасности и облегчения функционирования международной цепи поставок товаров. Достичь этой цели позволяет одна из «опор», а именно: сотрудничество между таможенными администрациями – эффективный механизм защиты международной цепи поставок товаров от террористических посягательств и других форм транснациональной преступности [7];

- Соглашение по упрощению процедур торговли (Бали, декабрь 2013 г.). В статье 12 Соглашения регламентируются условия и требования,

направленные на развитие сотрудничества таможенных органов, согласно которым страны-участницы обязаны обмениваться информацией, необходимой для эффективной координации таможенного контроля с учетом требований к конфиденциальности имеющейся информации [8, с. 24].

Положения указанных международных документов интегрированы в концепции «Таможня в 21-ом веке» («Customs in the 21st Century») и «Скоординированное управление границей» («Coordinated Border Management») (CBM), разработанные Всемирной таможенной организацией.

Согласно концепции «Таможня в 21-ом веке», одним из эффективных и действенных инструментов достижения цели таможенной службы, заключающейся в разработке и внедрении нормативов и процедур, направленных на повышение уровня безопасности, обеспечение пополнения доходной части государственного бюджета и упрощение международной торговли, является укрепление сотрудничества между таможенными администрациями путем создания значимых и выгодных партнерских отношений [9, с. 5]. В Концепции подчеркивается, что глобализация и другие стратегические факторы (противодействие международному терроризму и другим угрозам транснационального характера) требуют применения новых принципов администрирования международных товарных потоков, что обуславливает необходимость выработки новой стратегии для таможенных администраций, среди основных положений которой немаловажное место занимают вопросы взаимодействия между таможенными службами государств. Показана необходимость создания глобальной системы таможенного взаимодействия, функционирующей параллельно системе международной торговли, включающая:

- международные стандартизированные требования к данным для экспорта, транзита и импорта и внедрение Уникального контрольного номера груза ВТамО в качестве части Трансграничной справочной модели данных;
- взаимосвязанные системы и согласованные таможенные базы данных, позволяющие осуществлять электронный обмен данными между таможенными администрациями;
- взаимное признание результатов контроля и координация проверочных мероприятий для таможенных администраций, устраняющие возможное дублирование проверок в международной цепи поставки товаров;
- стандарты, позволяющие разработать систему взаимного признания уполномоченных экономических операторов;
- свод правил, регулирующих обмен информацией между таможенными администрациями, включая правила защиты данных [9, с. 6].

Скоординированное управление границей (CBM) – документ, разработанный в качестве справочного материала для Межведомственного форума ВТамО по комплексному управлению границей, проходившего в июне 2009 года. CBM представляет собой подход к управлению границами с участием государственных ведомств, скоординировано работающих на различных границах с целью упрощения процедур торговли и таможенного оформления пассажиров при одновременном обеспечении безопасности

границ [2, с. 8]. Скоординированный подход к управлению границами состоит из двух различных аспектов: первый - это внутренняя координация действий ведомств одной страны или таможенного союза, в то время как второй аспект - это международная система управления границами, предполагающая сотрудничество между соседними странами и торговыми партнерами. Как на внутреннем, так и на международном уровнях сотрудничество осуществляется на местном, региональном и центральном уровнях [2, с. 8-9].

Концепция представляет различные механизмы межведомственного сотрудничества и координации на национальном и международном уровнях, такие как:

- механизм «Единого окна»;
- интегрированные процедуры и системы управления рисками (включая использование совместных ИКТ-систем);
- координация проверок и процедур контроля;
- концепция «Пограничный пункт одной остановки» - пограничный пункт, управляемый двумя соседними странами;
- координация пограничного контроля по обе стороны границы, создание совместного патрулирования, открытие контактных офисов для обмена информацией, создание непрерывных мер контроля;
- менее интегрированные формы сотрудничества - согласование повседневных операций, согласование часов начала работы, неформальный обмен информацией и признание элементов контроля и др. [2, с. 10-11].

В мире существует множество различных моделей СВМ, выбор которых зависит от целей, которые ставят перед собой государства, - обеспечение национальной безопасности, противодействие незаконной миграции, упрощение процедур торговли, повышение качества предоставляемых услуг государственными органами и др. Рассмотрим мировой опыт скоординированного подхода к управлению границами, и в данном контексте, сотрудничество таможенных служб различных государств, в том числе и в рамках интеграционных объединений.

Европейская концепция управления границей, применяемая в Европейском союзе, направлена на усиление защиты внешних границ и создание условий для эффективного обмена информацией о возможных угрозах безопасности между государствами-членами ЕС, то есть акцент делается на развитие потенциала тех стран, участки государственной границы которых совпадают с внешней границей ЕС [10, с. 95]. Обмен информацией между уполномоченными органами членов ЕС осуществляется посредством Европейской системы пограничного надзора (European Border Surveillance System - EUROSUR), созданной в 2013 году для обмена информацией и сотрудничества между государствами-членами и Европейским агентством пограничной и береговой охраны (Frontex) в целях повышения осведомленности о ситуации и повышения способности реагирования на внешних границах. Каждое государство-член ЕС создает Национальный координационный центр (National Coordination Centres -

NCCs), который отслеживает ситуацию на своей внешней границе (создает «национальную ситуационную картину»), координирует и обменивается информацией между всеми органами, ответственными за внешнее пограничное наблюдение, а также с другими NCCs и Frontex [11]. На основе полученных данных Frontex создает «европейскую ситуационную картину» и «общую приграничную разведывательную картину» с упором на районы за пределами Шенгенской зоны и зоны ЕС, при этом нужно отметить, что организация контроля на государственной границе является суверенной задачей каждого государства-члена ЕС [10, с. 96].

Поддержка Frontex на внешних границах помогает гарантировать свободное передвижение без проверок на внутренних границах.

Frontex преследует три стратегические цели:

- снизить уязвимость внешних границ на основе всеобъемлющей ситуационной осведомленности;
- гарантировать безопасные, надежные и хорошо функционирующие границы ЕС;
- планировать и поддерживать возможности европейской пограничной и береговой охраны [12].

В 2019 году в Республике Казахстан при КГД МФ РК создан Ситуационный центр, осуществляющий в режиме реального времени мониторинг и контроль за таможенными операциями в пунктах пропуска через таможенную границу ЕАЭС с третьими странами на территории РК. На основании опыта функционирования Frontex, предлагается создать Единый ситуационный центр ЕАЭС, объединяющий оперативную информацию со всех пунктов пропуска через таможенную границу ЕАЭС.

В качестве прогрессивного примера координации и организации контроля на совместной границе является опыт Норвегии, Швеции и Финляндии. Приграничное сотрудничество между данными скандинавскими странами основано на соглашениях о создании пограничного пункта «одной остановки» - проверки и формальности осуществляются в одном месте, и таким образом, чтобы таможенные ведомства одной стороны могли контролировать уплату таможенных платежей, соблюдение формальностей, касающихся импорта и экспорта, а также иных таможенных правил от имени таможенных ведомств другой стороны [10, с. 98]. Инфраструктура и размещение таможенных пунктов в определенных местах вдоль всей норвежско-шведской и норвежско-финской границы позволяют не устанавливать таможенные пункты по обе стороны границы и размещать там сотрудников [13, с. 13]. Исследования скандинавского опыта приграничного сотрудничества показал значительную экономию временных, денежных и человеческих ресурсов как для пограничных ведомств, так и для хозяйствующих субъектов (расчеты, проведенные в 1995 году, показали, что если бы упомянутых соглашений не существовало, Норвегии пришлось бы построить 10 новых таможенных постов и иметь по крайней мере еще 100 таможенников, кроме того, административные расходы как для трейдеров, так и для властей были бы значительно выше) [14]. К тому же появляется

возможность разработать более эффективную систему управления рисками, которая в конечном итоге оказывает положительное влияние на сбор таможенных платежей.

Пограничный контроль по принципу «one country office facility» используется также на границе Швейцарии с Германией. В соответствии с двусторонней конвенцией 1961 года (RS 0.631.252.913.690) и Соглашением между Германией и Швейцарией (RS0.631.252.913.692.3) страны договорились о том, что все формы пограничного и таможенного контроля будут осуществляться на территории Германии, для чего в 1980 году было создано единое страновое отделение [15, с. 59].

Интересным является опыт организации сотрудничества таможенных и иных служб на границе США и Канады. Сухопутная американо-канадская граница самая протяженная в мире и достигает почти 8 900 км. Являясь членами соглашения о свободной торговле НАФТА, между данными государствами были подписаны ряд договоров, регламентирующих вопросы координации органов, в том числе таможенных служб, на границе: Договор об общей границе, 1995 г. (Accord on Our Shared Border), основные цели которого: содействие международной торговле, облегчение пересечения границы для физических лиц, борьба с наркотиками, контрабандой и нелегальными мигрантами, снижение затрат на функционирование границы; Канадо-американский форум партнерства, 1999 г. (Canada-U.S. Partnership Forum), который должен был активизировать диалог между представителями органов власти обеих стран на предмет эффективного управления границей с участием населения приграничных районов [16, с. 266].

После событий 9/11 в США 12 декабря 2001 г. была подписана Декларация об «умной» границе (Smart Border Declaration), за которой последовал состоящий из 32 пунктов План действий (Action Plan), пять пунктов которого посвящены совершенствованию работы таможни. В основу декларации положен принцип, в соответствии с которым задачи обеспечения национальной и экономической безопасности не противоречат друг другу [17, с. 46]. В документе были предложены три главных решения этих задач: вместо инспектирования всех следующих через границу грузов и пассажиров досматривать только тех, которые представляют наибольший риск с точки зрения безопасности; «отодвинуть» таможенную (и в некоторых случаях и иммиграционную) границу от линии государственной границы для уменьшения пробок и очередей; переложить часть прежде ассоциировавшихся исключительно с государством функций по обеспечению безопасности внешнеторговых грузов на частный сектор [16, с. 268-269].

В основе первого решения лежит принцип разделения трансграничных потоков на две категории: представляющих низкий и высокий риск с точки зрения безопасности и создание режима наибольшего благоприятствования для пользующихся доверием путешественников и коммерческих организаций. Статус низко рискованных участников подтверждается карточкой ФАСТ (FAST- Free and Secure Trade), которая дает право на проезд через границу по специально оборудованным переездам или по выделенным

(наподобие «зеленых» коридоров в аэропортах) полосам следования, для граждан действует система НЕКСУС (NEXUS).

Второе решение имеет целью физически разъединить таможенную и государственную границу, т.е. проводить, по возможности, таможенный досмотр и очистку грузов не на самой линии границы, как это делалось раньше, а в других отстоящих от нее местах - железнодорожных станциях (грузовых и сортировочных), специально построенных ангарах на подъездах к границе, в морских портах Европы и Азии для контейнеров, следующих в Северную Америку. Цель этих инициатив - «разгрузить» границу и, тем самым, увеличить скорость движения.

Третьей новацией стало переложение части функций по обеспечению безопасности перевозимых грузов на бизнес - прежде всего крупный и в особенности тот, который владеет предприятиями по обе стороны границы. Также большое внимание было уделено инфраструктурному и техническому оснащению американо-канадской границы [16, с. 269-272].

В условиях единого таможенного регулирования на территории ЕАЭС для достижения задач по обеспечению национальной безопасности государств-членов немаловажное значение имеет эффективное взаимодействие таможенных органов участников Союза, осуществляемое в соответствии с Таможенным кодексом ЕАЭС, Договором о Союзе, международными договорами в рамках Союза и (или) законодательством государств-членов.

В отличие от Таможенного кодекса ТС, сводящего взаимодействие таможенных органов лишь к осуществлению взаимной административной помощи (глава 17), ТК ЕАЭС значительно расширяет способы (в ТК ТС – виды) взаимодействия в рамках Союза, которые можно условно классифицировать следующим образом:

- информационное взаимодействие таможенных органов;
- осуществление взаимной административной помощи;
- взаимодействие при проведении таможенного контроля в отношении товаров, перемещаемых трубопроводным транспортом или по линиям электропередачи, в местах установки приборов учета;
- взаимодействия иным способом [18].

К тому же, ряд новелл ТК ЕАЭС способствуют более эффективной реализации сотрудничества таможенных органов: представление таможенным органам предварительной информации, в том числе в виде электронного документа (ст. 11 ТК ЕАЭС); возможность получения таможенными органами необходимых для совершения таможенных операций сведений из информационных систем таможенных органов, а также из информационных систем государственных органов (организаций) государств-членов (ст. 80 ТК ЕАЭС); осуществление таможенного декларирования в электронной форме (ст. 104 ТК ЕАЭС) и др.

Если рассматривать иные способы взаимодействия таможенных органов, здесь особо можно отметить скоординированную работу таможенных органов в рамках Объединенной коллегии таможенных служб

государств-членов ЕАЭС (ОКТС), функционирующую на основании Договора об Объединенной коллегии таможенных служб государств – членов Таможенного союза от 22 июня 2011 года. 20 марта 2021 г. президентом РК был подписан Закон РК «О ратификации Протокола о внесении изменений в Договор об Объединенной коллегии таможенных служб государств-членов Таможенного союза от 22 июня 2011 года», в котором терминология договора изменена в соответствии с Договором о ЕАЭС, ТК ЕАЭС, определены уполномоченные органы в сфере таможенного дела государств Союза, часть функций ОКТС передана ЕЭК. При Объединенной коллегии создано десять рабочих групп по наиболее важным вопросам таможенного регулирования в рамках ЕАЭС.

Решению вопросов обеспечения единообразного применения норм права Евразийского экономического союза и эффективного проведения таможенного контроля на всей территории Союза способствует работа представительств таможенных служб государств – членов ЕАЭС, функционирующих на основании Соглашения о сотрудничестве и взаимопомощи в таможенных делах по вопросам деятельности представительств таможенных служб государств-членов Таможенного союза в рамках Евразийского экономического сообщества от 22 июня 2011 г. Сотрудники представительств имеют возможность оперативно решать на территориях стран пребывания вопросы в сфере таможенного дела, оперативно реагировать на изменение ситуации на внешнем периметре таможенной границы Союза, своевременно выявлять возникающие проблемы и совместно находить пути их решения, обмениваться положительным опытом, внедрять в деятельность таможенных органов новые передовые технологии [19, с.24].

Таким образом, на основании вышеизложенного авторы пришли к следующим заключениям.

Содержание основных международных документов и концепций, затрагивающих вопросы международного сотрудничества в области таможенного дела, позволяют сделать следующие выводы: во-первых, значимость таможенного сотрудничества подчеркивается в рамках таких авторитетных международных организаций, как ВТО и ВТамО; во-вторых, основными объектами сотрудничества являются вопросы оказания взаимной административной помощи, взаимодействие по пресечению и расследованию таможенных правонарушений, проведение таможенного контроля, информационное взаимодействие и др.; в-третьих, основной нормативной формой сотрудничества является договорная форма.

Анализ зарубежного опыта сотрудничества таможенных органов различных государств, в том числе и в рамках интеграционных объединений, показывает, что модель сотрудничества зависит от целей, преследуемых государствами, но в то же время основной целью является обеспечение открытых, но при этом контролируемых и безопасных границ между государствами. На основе этого нами предложены следующие механизмы, способствующие эффективному сотрудничеству таможенных органов в

рамках ЕАЭС:

- создание единого ситуационного центра, по типу Frontex в Европейском союзе, для сбора оперативной информации о таможенных операциях, выявленных таможенных правонарушениях для быстрого реагирования таможенных органов стран Союза;

- на основании опыта Норвегии, Швеции и Финляндии создание пограничных пунктов «одной остановки» - единые контрольно-пропускные пункты на государственной границе с государствами-членами ЕАЭС, где совместно размещены контролирующие органы этих стран (таможенные органы, органы ветеринарного, фитосанитарного, радиационного, пограничного контроля и др.), что значительно сократит время прохождения различных форм контроля участников ВЭД на границе и сэкономит финансовые ресурсы самих государств.

Список использованной литературы

1. Ткаченко И.Е., Боброва О.Г. Содержание понятия «таможенное сотрудничество» и его значение для таможенной администрации // Вестник Российской таможенной академии, 2013. - № 4. - С. 84-90.
2. Aniszewski S. Coordinated Border Management – a concept paper (June 2009) // WCO Research Paper No. 2 <http://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/research/research-paper-series/cbm.pdf?db=web>.
3. Международная конвенция Об упрощении и гармонизации таможенных процедур от 18 мая 1973 года в редакции Протокола о внесении изменений в Международную конвенцию об упрощении и гармонизации таможенных процедур от 26 июня 1999 года // <https://docs.cntd.ru/document/1901082>.
4. Международная конвенция о взаимном административном содействии в предотвращении, расследовании и пресечении таможенных правонарушений (Найроби, 9 июня 1977 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30243266#pos=4;-106.
5. Международная Конвенция о согласовании условий проведения контроля грузов на границах (Женева, 21 октября 1982 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1010927#pos=3;-120.
6. Международная конвенция о взаимной административной помощи в таможенных делах (Брюссель, 27 июня 2003 г.) // <http://www.wcoomd.org/fr/topics/enforcement-and-compliance/instruments-and-tools/~media/E69164F8A5F248C6B3486E3CD4DAEFEE.ashx>.
7. Рамочные стандарты безопасности и облегчения мировой торговли ВТамО (июнь, 2012 г.) // <http://www.wcoomd.org/~media/50518838DCAD4D4B9600B3E94F37C663>.
8. Соглашение ВТО об упрощении процедур торговли. Деловое руководство для развивающихся стран // https://www.intracen.org/uploadedFiles/intracenorg/Content/Publications/AssetPDF/WTO%20Trade%20Facilitation%20Agreement_Russian.pdf.
9. Customs in the 21st Century. Enhancing Growth and Development through Trade Facilitation and Border Security, June 2008 // http://www.wcoomd.org/~media/wco/public/global/pdf/topics/key-issues/customs-in-the-21st-century/annexes/annex_ii_en.pdf?la=en.
10. Скоординированное управление границей: международные стандарты и правоприменительная практика: монография / О.Г. Боброва, А.Ю. Кожанков, Д.Г. Коровяковский и др. — М.: Прометей, 2017. – 192 с.
11. Официальный сайт Европейской комиссии // <https://ec.europa.eu/home->

affairs/what-we-do/policies/borders-and-visas/border-crossing/eurosur_en.

12. Официальный сайт Frontex // <https://frontex.europa.eu/about-frontex/who-we-are/foreword/>.

13. Анишевски С. Комплексное управление границей. Концепция (июнь 2009 года) //

<http://www.wcoomd.org/fr/topics/research/~/~~/media/EED0A0B4CB8847E1A472FE8B2B86C58A.ashx>.

14. Norway - Case Study on Border Agency Cooperation // <https://www.tfafacility.org/case-studies/article-8>.

15. Polner M. Coordinated border management: from theory to practice // World Customs Journal, 2011. - Volume 5. - Number 2. - С. 49-64.

16. Комкова Е.Г. Канада в процессах североамериканской экономической интеграции: теоретические и практические аспекты (на примере НАФТА: дисс. ... докт. экономич. наук. – М., 2011. – 398 с.

17. Передовая практика на пунктах пересечения границы: содействие торговле и транспорту. Справочник ОБСЕ - ЕЭК ООН, 2012 г. – 304 с. // <https://www.osce.org/ru/eea/99872>.

18. Таможенный кодекс Евразийского экономического союза от 11 апреля 2017 года // http://www.eurasiancommission.org/ru/act/tam_sotr/dep_tamoj_zak/Pages/tk_eaes.aspx.

19. Гармонников С.Н. О сотрудничестве таможенных служб России и Казахстана в свете деятельности представительства таможенной службы Российской Федерации в Республике Казахстан // Ученые записки СПб филиала РТА, 2015. - № 2(54). - С. 23-28.

МРНТИ 10.17.39

ПРАВОВЫЕ ГАРАНТИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО КОНТРОЛЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ ПУБЛИЧНОЙ ВЛАСТИ

Шайхуллин Марат Селирович

профессор ФГКОУ ВО

«Уфимский юридический институт МВД России»,

доктор юридических наук, доцент,

e-mail: selir07@mail.ru

Аннотация: В статье на основе анализа нормативных правовых актов, актов толкования норм права и юридической литературы рассмотрены проблемы правового регулирования государственного контроля в сфере местного самоуправления. Доказывается, что государственный контроль над осуществлением отдельных государственных полномочий выступает конституционно-правовой гарантией соблюдения законности и эффективности деятельности органов и должностных лиц местного самоуправления.

Ключевые слова: государственный контроль; конституционные гарантии; законодательство; полномочия; контрольные органы; публичные органы власти.

Как сказывается государственный контроль на развитии органов публичной власти, особенно на муниципальном уровне? Система государственного контроля за деятельностью органов публичной власти, точнее за порядком осуществления полномочий его органов,

организационно-правовая форма контрольной деятельности смешанного типа [1, с. 1137], т.е. прокурорский надзор, финансовый надзор и контроль, избирательный контроль все это основные сферы контрольной деятельности. Другие формы, такие как президентский контроль, внутренний контроль органов исполнительной власти, судебный контроль, контроль уполномоченного по правам человека [2, с. 78], образуют собственно контроль над законностью деятельности местных органов по решению вопросов местного значения.

Государственный контроль деятельности органов местного самоуправления осуществляется в соответствии со ст. 77 Федерального закона от 06.10.2003 г. № 131-ФЗ «Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации» (далее ФЗ «Об общих принципах...»). Деятельность же местных органов довольно разнообразна, а еще и поскольку изменяется, что проявляется в корреляции объема полномочий органов местного самоуправления, то поэтому подвержена многостороннему наблюдению со стороны различных отраслевых государственных институтов. Причем развитие муниципальных институтов, хозяйственных секторов экономики сопряжено с сильным административным контролем со стороны высших должностных лиц органов государственной власти субъектов федерации, силовых ведомств и контрольных учреждений. Государственный контроль деятельности органов местного самоуправления является частичным, а не тотальным, поскольку согласно части 2 ст. 132 Конституции РФ подконтрольной является реализация переданных полномочий местным органам со стороны государства. С указанной конституционной нормой взаимосвязана ст. 21 ФЗ «Об общих принципах...», согласно которой органы государственной власти осуществляют контроль над реализацией местными органами отдельных государственных полномочий. Данная норма дает государственным органам право контролировать использование материальных ресурсов и финансовых средств, предоставленных на указанные цели. Такое право выступает важнейшей гарантией законности использования государственных средств, эффективности их применения и сохранности. Одним из правовых средств устранения нарушений требований законодательства по вопросам осуществления местными органами отдельных государственных полномочий являются письменные предписания по устранению выявленных нарушений.

Если органы и должностные лица местного самоуправления не согласны с требованиями, изложенными в указанных предписаниях, то они могут их обжаловать в судебном порядке. Имеют ли местные органы право на собственное правовое регулирование по вопросу контроля над осуществлением отдельных государственных полномочий? Ведь одно дело контролировать расход материальных и финансовых ресурсов на осуществление полномочий, и совсем другое – контролировать процесс их практического использования на местном уровне. К примеру, в соответствии с пунктом 2 части 1 ст. 4 Закона Республики Башкортостан от 28 декабря 2005 г. № 260-з «О наделении органов местного самоуправления отдельными

государственными полномочиями Республики Башкортостан» органы местного самоуправления вправе издавать муниципальные правовые акты по вопросам реализации переданных государственных полномочий [3, с. 160]. Означает ли это, что местные органы вправе контролировать осуществление отдельных государственных полномочий, собственно им и переданных? В одном из своих определений Верховный суд РФ (далее ВС РФ) указал, что федеральное законодательство не предусматривает муниципальный контроль за осуществлением переданных отдельных государственных полномочий. Если с точки зрения закона муниципальный контроль над осуществлением отдельных государственных полномочий не регламентирован, то в законодательство субъектов РФ целесообразно включить права органов местного самоуправления, обусловленные природой контроля. Это исключило бы противоречия между законодательным и муниципальным правовым регулированием в вопросах регламентации контроля на местном уровне за осуществлением отдельных государственных полномочий.

В удовлетворении заявления о признании частично недействующим п. 8 ст. 17-1 Устава Собрании депутатов городского округа отказано, поскольку избирательная комиссия муниципального образования предоставляет Собранию депутатов городского округа отчет о расходовании денежных средств, выделенных из бюджета городского округа на подготовку и проведение муниципальных выборов, не позднее, чем через два месяца со дня официального опубликования общих итогов выборов (документ не был опубликован). В юридической литературе предлагается наделять федеральные и региональные органы исполнительной власти правом издавать обязательные для исполнения нормативные правовые акты и осуществлять контроль их исполнения в отношении коммунального [4, с. 14] обслуживания населения. Такое предложение заслуживает поддержки, если принять во внимание различие формулировок в законе о местном самоуправлении, которые имеют разную смысловую нагрузку, что свидетельствует о расхождении подходов к реализации того или иного вопроса местного значения в общей комбинации взаимосвязанных институтов местного самоуправления.

Так, текущее законодательство не содержит конкретный организационно-правовой механизм обеспечения очистки земель от загрязнения бытовыми и промышленными отходами с участием органов местного самоуправления. Вместе с тем местные органы должны обеспечивать очистку земель от бытовых отходов, поскольку они являются результатом жизнедеятельности местного населения. Возложение на органы местного самоуправления обязанности по очистке территорий от промышленных отходов не что иное, как проявление в этом вопросе отсутствия механизма видового разграничения полномочий по организации сбора, вывоза, утилизации и переработке бытовых и промышленных отходов. Таким образом, необходимо определить на законодательном уровне степень участия органов местного самоуправления в регулировании выбросов, связанных с хранением, захоронением, обезвреживанием, сжиганием отходов

производства и потребления [5, с. 11]. Во Франции административная опека за местными органами, как правило, сводится к контролю над законностью и значительно реже – целесообразностью [6, с. 97]. В ФРГ отсутствие в Конституции положения о государственном контроле над органами местного самоуправления вовсе не означает, что такого контроля нет [7, с. 25]. Когда необходимо развивать муниципальную демократию, частный сектор экономики, инвестиции, усиленная модель контроля целесообразности может сказаться на самостоятельности субъектов муниципального управления, поэтому уровень наблюдения за законностью наиболее удобен для сохранения баланса сил в условиях развития децентрализации.

В статье 8 Европейской хартии местного самоуправления закреплено, что любой административный контроль органов местного самоуправления может осуществляться только в порядке и в случаях, предусмотренных конституцией или законом [8, с. 1695]. Это означает, что в текущем законодательстве должны быть урегулированы случаи, с возникновением которых законодатель будет связывать соответствующую контрольную деятельность. Часть 3 статьи 8 Европейской хартии местного самоуправления устанавливает, что административный контроль органов местного самоуправления должен осуществляться таким образом, чтобы степень вмешательства контролирующего органа была соразмерна значимости интересов, которые это вмешательство может защитить. Отсюда вывод: контроль органов местного самоуправления может осуществляться не только в пределах реализации переданных полномочий, но и в других пределах, там, где это целесообразно, в целях обеспечения законности и соблюдения принципов, закрепленных в Конституции РФ.

Вместе с тем государственный контроль целесообразности в деятельности органов местного самоуправления по вопросам местного значения недопустим [9]. Стоит различать контроль целесообразности и право государства устанавливать контроль там, где это целесообразно. Представляется, что это две разные категории. Органы государственной власти вправе вмешаться в деятельность органов местного самоуправления в случаях, когда требуется контроль над реализацией переданных органам местного самоуправления полномочий, что вытекает из части 2 ст. 132 Конституции РФ, согласно которой реализация переданных органам местного самоуправления полномочий подконтрольна государству.

Дело в том, что контроль со стороны государства за осуществлением полномочий органами местного самоуправления не следует смешивать с полномочиями органов государственной власти по регулированию общих принципов организации местного самоуправления. Одно дело контролировать законность и функциональность институтов местного самоуправления, другое – вмешиваться в непосредственную деятельность главы муниципального образования, местной администрации по решению вопросов местного значения. Существует опасность того, что органы государственной власти могут выйти за пределы своей компетенции.

Участие органов государственной власти в решении отдельных

вопросов местного значения обусловлено, прежде всего, необходимостью укрепления социально-экономических гарантий, реализация которых в силу объективных причин непосильна для местных органов, поэтому осуществление, прежде всего, социальных вопросов оставлено в поле зрения и регионального правительства. Вопрос об участии органов государственной власти в деятельности органов местного самоуправления – это не вопрос конфронтации между уровнями власти, а вопрос осуществления конституционных (государственных) гарантий по созданию благоприятных условий для жизнедеятельности граждан в условиях форс-мажорных обстоятельств или при стойкой потере платежеспособности, т. е. тяжелых финансовых затруднениях муниципальных образований.

Вместе с этим совсем не обязательно, чтобы органы государственной власти возлагали на себя какие-либо местные полномочия, которые затруднительно исполнять муниципальным органам в условиях финансовых сложностей. Главное, чтобы процесс компенсации средств в результате решений, принятых государственными органами по вопросам местного характера, происходил без затруднений, к тому же важно, чтобы возложение на муниципальные органы обязанностей по решению того или иного вопроса, возникшего в результате принятия новой нормы ФЗ «Об общих принципах...», сопровождалось не только компенсацией финансовых затрат на решение местных вопросов, но и гарантированными условиями передачи материальных ресурсов, необходимых для их реализации, включая возникновение права муниципальной собственности и ее сохранение. В настоящее время следует обозначить в законодательстве пределы участия представителей органов государственной власти в работе исполнительных и представительных органов муниципальных образований. Причем целесообразно регламентировать полномочия государственных служащих, их функции в конкретном муниципальном правореализационном процессе. Разумный контроль со стороны государственных органов представляет собой заботу государства о процветании основных институтов политической системы общества. Другое дело контроль, выходящий за рамки компетенции уполномоченных государственных органов.

Управлением Россельхознадзора по Иркутской области и Республике Бурятия в проект плана по проверке органов и учреждений было включено, как условие проверки, соблюдение местными органами обязательных требований ветеринарно-санитарных правил сбора, утилизации и уничтожения биологических отходов; требований технического регламента Таможенного союза «О безопасности пищевой продукции» в части утилизации пищевой продукции; обеспечения охраны растений от карантинных объектов [10]. В данном случае предмет проверки никак не корреспондируется с вопросами местного значения, поэтому требование об их исполнении, при отсутствии финансового и материального сопровождения, следует признать не оправданным. Важными условиями правового регулирования государственного контроля в сфере местного самоуправления являются обеспечение эффективности и законности

деятельности органов местного самоуправления. Вместе с тем контроль над законностью деятельности органов местного самоуправления означает целенаправленную деятельность органов государственной власти, прежде всего, прокуратуры, направленную на обеспечение соблюдения местными органами Конституции РФ и текущего законодательства, что согласуется с их конституционной обязанностью органов местного самоуправления соблюдать законы (часть 2 ст. 15 Конституции РФ). Эффективность же деятельности органов местного самоуправления предполагает соотношение между полученными результатами и теми затратами, которые имели место в процессе достижения поставленной цели. В любом случае эффективность деятельности органов местного самоуправления сопровождается принципом законности, который на удивление закреплен в ФЗ «Об общих принципах...» всего два раза (часть 2 ст. 33 и пункт 2.3 части 2 ст. 77). Органы государственной власти обязаны обеспечить органы местного самоуправления финансовыми и материальными средствами, достаточными для исполнения государственных полномочий. Вместе с тем по одному из судебных дел в Орловской области суд обязал взыскать с Департамента финансов Орловской области как соответствующего финансового органа, расходы, связанные с оспоренным решением административной комиссии г. Орла, в счет возмещения материального ущерба [11, с. 74]. Это означает, что органы местного самоуправления могут лишь распоряжаться переданными финансовыми средствами, что, собственно, не исключает их возврат. Кроме того, поскольку возрастающая доля субсидий в межбюджетных трансфертах местным бюджетам свидетельствует о неразумности развития муниципальной финансовой системы, поэтому неудивительно, что органы государственной власти субъектов Российской Федерации становятся ответственными еще и за решение местных вопросов, поскольку должны контролировать еще и расходование этих средств [12, с. 44].

В целях совершенствования государственного контроля, Министерство экономического развития Российской Федерации предлагает принять Федеральный закон «Об основах государственного и муниципального контроля (надзора) в Российской Федерации». Данный законопроект не сможет достичь своей цели, поскольку в нем смешаны органы контроля и его объекты [1, с. 1132]. Иначе говоря, инициаторам данного законопроекта не удалось разграничить понятия «контроль» и «надзор». Такое разграничение имеет принципиальное значение для регулирования общественных отношений на местном уровне, поскольку органы местного самоуправления должны знать, кто, когда и в каком объеме должен осуществлять контроль над их деятельностью, а также, какие санкции уполномоченными на контроль (надзор) органами могут быть приняты в пределах их компетенции. Невозможно будет добиться единообразия в Социально-экономические и общественные науки 105 процессе применения разного по масштабу, объему и компетенции механизма проведения проверок подконтрольных органов и организаций, поскольку виды контроля имеют принципиальное и отраслевое различие, а также межотраслевую природу. Представляется, что принимать

федеральный закон о контрольной деятельности нецелесообразно, лучше продолжить совершенствование Федерального закона от 26 декабря 2008 г. № 294-ФЗ «О защите прав юридических лиц и индивидуальных предпринимателей при осуществлении государственного контроля (надзора) и муниципального контроля». Нуждается в совершенствовании концепция дефинитивного аппарата государственного контроля в Российской Федерации. Требуют законодательного оформления процедуры досудебного (внесудебного) обжалования решений и действий (бездействия) органов и должностных лиц государственного контроля (надзора) и муниципального контроля. Лучше будет если совершенствовать сами административные регламенты об этих процедурах. В сфере градостроительства предлагается регулирование полномочий органов местного самоуправления путем принятия отдельного комплексного акта, который будет регулировать как общие, так и конкретные вопросы, отнесенные ГрК РФ к ведению муниципальных образований. Это предложение спорно, так как действует глава 22 КАС РФ, регламентирующая производство по административным делам об оспаривании решений, действий (бездействия) органов государственной власти, органов местного самоуправления, иных органов, организаций, наделенных отдельными государственными или иными публичными полномочиями, должностных лиц, государственных и муниципальных служащих, а также порядок, предусмотренный главой 24 АПК РФ, регламентирующий рассмотрение дел об оспаривании ненормативных правовых актов, решений и действий (бездействия) государственных органов, органов местного самоуправления, иных органов, организаций, наделенных федеральным законом отдельными государственными или иными публичными полномочиями, должностных лиц. Важной гарантией развития местного самоуправления продолжает оставаться прокурорский надзор за соблюдением Конституции РФ и законов органами местного самоуправления. Согласно статье 77 ФЗ «Об общих принципах...», органы прокуратуры Российской Федерации осуществляют надзор за исполнением органами местного самоуправления и должностными лицами местного самоуправления Конституции Российской Федерации, федеральных конституционных законов, федеральных законов, конституций (уставов), законов субъектов Российской Федерации, уставов муниципальных образований, муниципальных правовых актов. Согласно части 3 ст. 22 Федерального закона от 17.01.1992 г. № 2202-1 (ред. от 13.07.2015) «О прокуратуре Российской Федерации» в полномочия прокурора входит опротестование противоречащих закону правовых актов, включая право обращаться в суд или арбитражный суд с требованием о признании таких актов недействительными.

Для осуществления действенных мер прокурорского реагирования, необходимо, чтобы задачи и функции органов (особенно должностных лиц) местного самоуправления находили себя в плоскости муниципального правового регулирования, в противном случае они не будут иметь под собой такого юридического обоснования, с которым было бы возможно связать

возникновение, изменение и прекращение правоотношений на местном уровне и, соответственно, применение юридической ответственности к органам и должностным лицам местного самоуправления. Думается, что данный недостаток органы прокуратуры могут принять к сведению, особенно когда идет речь о расходовании денежных средств, предназначенных для организации местного самоуправления в городской или сельской местности. В процессе осуществления контрольной и надзорной деятельности определенные вопросы могут возникнуть с применением пункта 2.6. части 2 статьи 77 ФЗ № 131 «Об общих принципах...», в соответствии с которым внеплановые проверки деятельности органов местного самоуправления и должностных лиц местного самоуправления проводятся органами государственного контроля (надзора) на основании решения руководителя соответствующего органа государственного контроля (надзора) по согласованию с прокуратурой субъекта федерации, принимаемого на основании обращений граждан, юридических лиц и информации от государственных органов о фактах нарушений законодательства Российской Федерации, влекущих возникновение чрезвычайных ситуаций, угрозу жизни и здоровью граждан, а также массовые нарушения прав граждан. Возникает вопрос: по какой причине законодатель сократил круг субъектов, имеющих право обратиться с просьбой или ходатайством о необходимости проведения внеплановой проверки (граждане, юридические лица, государственные органы)? Разве сами органы и должностные лица местного самоуправления или причастные к судьбе местного самоуправления общественные организации не могут обратиться с просьбой о назначении внеплановой проверки? Почему законодатель в качестве оснований, содержащихся в обращениях, связывает факты нарушений законодательства Российской Федерации только с возникновением чрезвычайных ситуаций, угрозы жизни и здоровью граждан, массовых нарушений прав граждан? Разве нарушения местных органов по решению вопросов мобилизации людских ресурсов в мирное время не могут быть предметом внеплановой проверки? Ведь вопросы мобилизации находятся на особом контроле федеральных органов государственной власти, руководителей субъектов федерации, органов военного управления и являются важнейшей задачей государства и муниципальных образований в области обеспечения безопасности государства и обороноспособности страны. В этом плане всегда следует соотносить актуальность общегосударственных и местных вопросов с объемом гарантий, предоставляемых для их соблюдения.

В заключение необходимо отметить, что государственный контроль над осуществлением полномочий органами местного самоуправления является действенной мерой конституционно-правового характера, позволяющей исключать из муниципального правореализационного процесса незаконные решения, совершение неправомερных действий (бездействий) органов и должностных лиц местного самоуправления, а также предупреждать и пресекать нарушения прав, свобод и законных интересов граждан и юридических лиц в сфере местного самоуправления. Контрольно-

надзорные гарантии местного самоуправления представляют собой систему специальных средств и условий, направленных на обеспечение эффективного функционирования местных органов власти и охрану прав и законных интересов в сфере местного самоуправления. К таким гарантиям местного самоуправления относятся гарантии контрольно-надзорного производства (наблюдение, инспектирование, обследование, осмотр, анализ, проверка, ревизия, экспертиза) и гарантии контрольно-надзорных органов (организационно-правовые и материальные гарантии функционирования органов контроля и надзора).

Список литературы:

1. Алексеев Д.Б. Система государственной контрольной деятельности // Административное и муниципальное право. 2015. № 11. С. 1131–1137.
2. Балаян Г.К., Чихладзе Л.Т. Конституционные основы государственного контроля над органами местного самоуправления в Республике Армения // Конституционное и муниципальное право. 2013. № 1. С. 77–80.
3. Ведомости Государственного Собрания – Курултая, Президента и Правительства Республики Башкортостан. 2006. № 4 (226). Ст. 160.
4. Нефедов А.А. Конституционно-правовой механизм реализации полномочий органов местного самоуправления в сфере коммунального обслуживания населения : дис. ... канд. юрид. наук. М., 2010. 196 с.
5. Иванова Ю.В. Правовые основы регулирования полномочий органов местного самоуправления в области обеспечения экологической безопасности : дис. ... канд. юрид. наук. Тюмень, 2006. 277 с.
6. Административное право зарубежных стран / под ред. А.Н. Козырина и М.А. Штатиной. М. : Спарк, 2003. 464 с.
7. Полюбин Д.В. Конституционно-правовые основы осуществления административного контроля за органами местного самоуправления за рубежом // Административное и муниципальное право. 2011. № 8. С. 20–26.
8. Европейская хартия местного самоуправления (Страсбург, 15 октября 1985 г.; ратифицирована Федеральным Собранием – Федеральный закон от 11 апреля 1998 г. № 55-ФЗ) // Собрание законодательства РФ. 1998. № 15. Ст. 1695.
9. Постановление Конституционного Суда РФ от 30 ноября 2000 г. № 15-П «По делу о проверке конституционности отдельных положений Устава (Основного Закона) Курской области в редакции Закона Курской области от 22 марта 1999 г. «О внесении изменений и дополнений в Устав (Основной Закон) Курской области» // Российская газета. 2000. 19 декабря.
10. Аналитический материал Управления аппарата Совета Федерации РФ «О практике осуществления контроля и надзора за деятельностью органов и должностных лиц местного самоуправления». С. 3. URL: <http://krd.ru/uploads/files/2015/12/15/22990-analiticheskij-material-opraktike-osushhestvleniya-kontrolya-i-nadzora-za-deyatelnostyu-organov-i-dolzhnostnyh-lic-mestnogo-samoupravleniya.pdf> (дата обращения: 31.03.2016).
11. Короткова О.И. О статусе административных комиссий и возмещении ущерба при признании незаконными их постановлений // Адвокат. 2016. № 2. С. 69–75.
12. Зюзина Т.Е. Некоторые вопросы нормативно-правового регулирования деятельности органов местного самоуправления // Современное право. 2015. № 3. С. 44–52.

**НЕСОВЕРШЕННОСТЬ НОРМ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН ОБ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА
ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ УГОЛОВНЫЕ ПРАВОНАРУШЕНИЯ И
СПОСОБЫ ИХ ИСПРАВЛЕНИЯ**

**ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚ ҮШІН
ЖАУАПКЕРШІЛІК ТУРАЛЫ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМАСЫ НОРМАЛАРЫНЫҢ
ЖЕТІЛДІМЕГЕНДІГІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ТҮЗЕТУ ЖОЛДАРЫ**

Жумаксанов Елдос Шаганович

Кандидат юридических наук

*Департамент по обеспечению деятельности судов при Верховном
Суде Республики Казахстан (аппарат Верховного Суда Республики
Казахстан), г.Астана*

заң ғылымдарының кандидаты

*Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының жанындағы соттардың
қызметін қамтамасыз ету департаменті (Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Сотының аппараты), Астана қ.
e-mail: balatov86@mail.ru, 707-0051@sud.kz*

Аннотация. В статье изучены нормы, предусматривающие ответственность за экологические уголовные правонарушения и практики их применения. Автор отмечает необходимость устранения недостатков норм УК РК, которые негативно влияют на эффективность уголовно-правовых мер борьбы с экологическими уголовными правонарушениями. Обосновывается необходимость принятия мер, направленных на обеспечение эффективности уголовно-правовой защиты окружающей среды путем усиления санкции некоторых статей УК РК. Предлагается установление уголовной ответственности юридических лиц за экологические уголовные правонарушения.

Ключевые слова: экологические уголовные правонарушения, уголовно-правовая защита окружающей среды, ответственность за экологические уголовные правонарушения, уголовной ответственности юридических лиц.

Аннотация. Мақалада экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар үшін жауапкершілікті және оларды қолдану практикасын қарастыратын нормалар зерттелген. Автор экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтарға қарсы күрестің қылмыстық-құқықтық шараларының тиімділігіне теріс әсер ететін ҚР ҚК нормаларының кемшіліктерін жою қажеттігін атап өтті. ҚР ҚК кейбір баптарының санкциясын күшейту арқылы қоршаған ортаны қылмыстық-құқықтық қорғаудың тиімділігін қамтамасыз етуге бағытталған шараларды қабылдау қажеттілігі негізделді. Экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар үшін заңды тұлғалардың қылмыстық жауаптылығын белгілеу ұсынылады.

Түйін сөздер: экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар, қоршаған ортаны қылмыстық-құқықтық қорғау, экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар үшін жауапкершілік, заңды тұлғалардың қылмыстық жауаптылығы.

Рост масштабов производственной деятельности привел к усилению негативного влияния человека на природу как среду своего обитания, а это в свою очередь поставило под угрозу его жизнь и здоровье, интересы настоящих и будущих поколений человечества. Согласно ст. 31 Конституции Республики Казахстан государство ставит целью охрану окружающей среды, благоприятной для жизни и здоровья человека. Одной из конституционных обязанностей граждан Республики Казахстан является сохранять природу и бережно относиться к природным богатствам (ст. ст. 38 Конституции Республики Казахстан) [1]. Однако не все жители нашей страны относятся к природе бережно. Окружающая среда не только в нашей стране, но и во всем мире постоянно подвергается посягательствам, в том числе и общественно опасным. Поэтому она нуждается в усилении ее защиты.

Загрязнение окружающей природной среды радиоактивными и промышленными отходами, истощение лесных запасов, варварский подход к использованию природных ресурсов, иные неблагоприятные последствия являются реалиями современного человеческого существования [2; с. 7]. Ежегодно подвергаются уничтожению леса, дикие животные и птицы, в том числе редкие объекты, взятые под государственную охрану, происходит порча почвы, засоряются водоемы. По мере возрастания загрязнения окружающей среды увеличивается и заболеваемость населения, в особенности растет число лиц, у которых обнаруживаются злокачественные новообразования. Согласно результатам различных исследований, около 40% смертельных болезней в мире так или иначе связаны с неблагоприятной окружающей средой [3; с. 4]. Поэтому посягательства на окружающую среду нередко носят общественно опасный характер, они рассматриваются как уголовные правонарушения и государство вынужденно применяет к правонарушителям строгие меры, к которым относятся уголовно-правовые меры.

Статистические данные Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан свидетельствуют о том, что количество регистрируемых в Республике Казахстан экологических уголовных правонарушений за 10 лет выросло в 6,5 раза [4]. Приведенные данные свидетельствуют о том, что как уголовно-правовые, так и иные меры предупреждения в нашей стране экологических уголовных правонарушений не дают необходимых результатов – сокращения числа посягательств на окружающую среду. В этой связи среди прочих требуется принятие мер, направленных на обеспечение эффективности уголовно-правовой защиты окружающей среды, так как иные меры, оказались недостаточно эффективными [5; с.52]. Изучение норм, предусматривающих ответственность за экологические уголовные правонарушения и практики их применения выявило немало недостатков, которые негативно влияют на эффективность уголовно-правовых мер борьбы с указанными правонарушениями. Поэтому необходимо, во-первых, устранить недостатки, совершенствовать нормы УК РК, направленные на защиту окружающей среды [6].

Одной из особенностей норм УК РК об ответственности за экологические уголовные правонарушения является установление в них мягких наказаний. Поэтому в главе 13 УК РК, где содержатся нормы об ответственности за экологические уголовные правонарушения, из 49 составов уголовных правонарушений 15 являются уголовными проступками, что составляет 30,6% от общего количества составов уголовных правонарушений. То есть почти каждый третий состав экологических уголовных правонарушений относится к уголовным проступкам [7]. В этой же главе составов, относящихся к преступлениям небольшой тяжести – 4, к средней тяжести – 19, к тяжким – 11. Относящихся к особо тяжким экологическим преступлениям в УК РК нет. Чрезмерно мягкие наказания, предусмотренные в санкциях большинства статей УК РК об ответственности за экологические уголовные правонарушения, также способствует уводу от ответственности за эти уголовные правонарушения, так как при мягкой санкции легко прекратить уголовное преследование за совершенное правонарушение.

Для исправления указанного недостатка необходимо перевести из числа уголовных проступков в разряд преступлений деяния, ответственность за которые предусмотрена в следующих нормах УК РК: части первой ст. 328 УК РК, предусматривающей ответственность за загрязнение, засорение или истощение вод; частях первой и второй ст. 335 УК РК, предусматривающей ответственность за незаконную добычу рыбных ресурсов, других водных животных или растений; статье 336 УК РК, предусматривающей ответственность за нарушение правил охраны рыбных запасов; частях первой и второй ст. 337 УК РК, предусматривающей ответственность за незаконную охоту; частях второй и третьей ст. 340 УК РК, предусматривающей ответственность за незаконную порубку, уничтожение или повреждение деревьев и кустарников при отягчающих обстоятельствах. Для перевода уголовных правонарушений, указанных в перечисленных выше статьях УК РК, необходимо заменить в их санкциях наказания в виде привлечения к общественным работам и ареста ограничением свободы и лишением свободы, а также увеличить размеры штрафов в соответствии со ст. 41 УК РК.

Считаем, что следует усилить санкции следующих статей УК РК: частей первой и второй ст. 327 УК РК, предусматривающей ответственность за нарушение ветеринарных правил или правил, установленных для борьбы с болезнями и вредителями растений; частей третьей и четвертой ст. 335 УК РК, предусматривающей ответственность за незаконную добычу рыбных ресурсов, других водных животных или растений, совершенную при особо отягчающих обстоятельствах; статьи 336 УК РК, предусматривающей ответственность за нарушение правил охраны рыбных запасов; частей третьей, четвертой и пятой ст. 337 УК РК, предусматривающей ответственность за незаконную охоту, совершенную при особо отягчающих обстоятельствах; статьи 339 УК РК, предусматривающей ответственность за незаконное обращение с редкими и находящимися под угрозой исчезновения,

а также запрещенными к пользованию видами растений или животных, их частями или дериватами; части четвертой ст. 340 УК РК, предусматривающей ответственность за незаконную порубку, уничтожение или повреждение деревьев и кустарников при отягчающих обстоятельствах.

Предложенные изменения санкции некоторых статей УК РК об ответственности за экологические уголовные правонарушения можно обосновать ценностью объектов, на которые посягают указанные выше уголовные правонарушения. Они направлены на усиление защиты окружающей среды.

Существуют в УК РК и пробелы. В частности, в нашей стране не установлена уголовная ответственность юридических лиц за экологические уголовные правонарушения. Необходимость установления такой ответственности диктуется следующими обстоятельствами. Во-первых, указанный пробел в уголовном законодательстве нашей страны используется недобросовестными руководителями отдельных организации для избегания уголовной ответственности за экологические уголовные правонарушения, которые совершаются на основании принятия коллективных решений. Исходя из принципа личной ответственности за принятое противоправное коллективное решение никто из лиц, голосовавших за принятие такого решения, уголовной ответственности не подлежит. Поэтому за экологические уголовные правонарушения, совершаемые юридическими лицами, что происходит нередко, никто к уголовной ответственности не привлекается. Во-вторых, в связи с необходимостью выполнения нашей страной международных обязательств, связанных с ратификацией ряда международных конвенции. В частности, конвенции ООН против коррупции, конвенции ООН против транснациональной организованной преступности. Большинство развитых стран мира (США, Китай, Великобритания, Германия, Франция) последовали рекомендациям указанных международных конвенции, установили уголовную ответственность юридических лиц и успешно применяют этот институт в борьбе с преступностью, в том числе с экологической преступностью [6].

В связи с этим следует предусмотреть уголовную ответственность юридических лиц, которые могли бы рассматриваться в качестве субъектов уголовных правонарушений, в том числе и экологических правонарушений.

Следовало бы дополнить УК РК статьями об ответственности за:

- за заведомо ложное заключение эксперта при проведении экологической экспертизы;
- за незаконное перемещение (транспортировку) или разделку диких животных;
- за прием в эксплуатацию экологически опасных объектов.

Такие нормы существуют в уголовном законодательстве некоторых зарубежных стран.

Кроме необходимости совершенствования норм УК РК об ответственности за экологические уголовные правонарушения необходимо устранить существующие недостатки в правоприменительной практике,

потому что как бы закон не был хорошим, неприменение или неправильное его применение приводит к бесполезности такого закона. Практика показывает, что даже существующие нормы УК РК об ответственности за экологические уголовные правонарушения плохо применяются.

Например, по десяти (по ст. ст. 324, 325, 326, 329, 330, 331, 334, 336, 342 и 343) из двадцати статей УК РК, предусматривающих ответственность за экологические уголовные правонарушения, в 2017 году не было зарегистрировано ни одного уголовного правонарушения [8]. Среди них есть такие уголовные правонарушения, которые нередко имеют место в реальной действительности. Например, нарушение экологических требований к хозяйственной или иной деятельности, загрязнение атмосферы, нарушение правил охраны рыбных запасов самовольное пользование недрами. Приведенные статистические данные свидетельствуют о низкой неэффективности действий органов природоохранной службы при министерстве сельского хозяйства, органов МВД и экологической прокуратуры по выявлению указанных уголовных правонарушению, проведению по ним досудебного расследования и обеспечению должного прокурорского надзора.

По большинству зарегистрированных экологических уголовных правонарушений уголовное преследование прекращается на стадии досудебного расследования. Например, в 2017 году было зарегистрировано 1973 экологических уголовных правонарушения, прекращено на стадии досудебного расследования уголовное преследование по 1768 правонарушениям, окончено досудебное расследование по 1423 правонарушениям, осуждено всего лишь 613 экологических правонарушителей. Из приведенных данных видно, что даже по большинству окончанных уголовных дел виновным удалось избежать наказания, осуждены всего лишь по 43,1% окончанных уголовных дел. Всего за год прекращено уголовное преследование по 2578 экологическим уголовным правонарушениям, имевшим место, по 23,8% из которых виновные осуждены, то есть менее чем каждый четвертый правонарушитель.

Приведенные данные свидетельствуют о том, что подавляющему большинству лиц, совершивших экологические уголовные правонарушения, благодаря порочной практике массового освобождения от уголовной ответственности до направления уголовного дела в суд, а также после попадания дела в суд удается избежать ответственности и заслуженного наказания. Правоприменители редко регистрируют экологические уголовные правонарушения, имевшие место, а после регистрации этих правонарушении проявляют чрезмерную гуманность к лицам, разрушающим природу, уничтожающим отдельные элементы окружающей среды, не думая, что это негуманно к людям, жителям нашей страны, которые нуждаются в сохранении окружающей среды. Это приводит к тому, что правонарушители, совершающие указанные уголовные правонарушения, повторно, многократно совершают их, не боясь ответственности, потому что они убеждены, что нетрудно избежать ответственности за рассматриваемые

правонарушения. Безнаказанность порождает увеличение числа лиц, совершающих экологические уголовные правонарушения, то есть приводит к наблюдающемуся росту экологической преступности.

Чрезмерно мягкие наказания, предусмотренные в санкциях большинства статей УК РК об ответственности за экологические уголовные правонарушения, также способствует уводу от ответственности за эти уголовные правонарушения, так как при мягкой санкции легко прекратить уголовное преследование за совершенное правонарушение. Российские авторы также отмечают чрезмерную мягкость норм УК Российской Федерации об ответственности за экологические преступления [9, с.4; 10, с. 162].

Существующая порочная практика ухода от ответственности большинством лиц, совершивших экологические уголовные правонарушения, резко снижает эффективность уголовно-правовой борьбы с указанными правонарушениями. Все это приводит к грубому нарушению принципа неотвратимости ответственности и наказания за нарушение экологического законодательства Республики Казахстан, который указан в ст. 5 Экологического кодекса Республики Казахстан от 9 января 2007 года [11]. Поэтому следует совершенствовать правоприменительную практику, для чего необходимо соблюдать принцип неотвратимости ответственности и наказания за экологические уголовные правонарушения. Соблюдение этого принципа зависит в первую очередь от желания и воли руководителей правоохранительных органов.

Список использованной литературы

- 1 Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года // https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_
- 2 Кузьмин В.Н. Государство, право, экология. Учебное пособие. – Барнаульский юридический институт МВД России, 2002. – 164 с.
- 3 Зартдинова А.Р. Уголовная ответственность за нарушение правил охраны окружающей среды при производстве работ. Автореферат дисс... канд. юрид. наук. – Казань, 2010. – 27 с.
- 4 Комитет по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан. Статистический отчет о зарегистрированных преступлениях и результатах деятельности органов уголовного преследования за 12 месяцев 2008 года; Комитет по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан. Статистический отчет о зарегистрированных преступлениях и результатах деятельности органов уголовного преследования за 12 месяцев 2017 года. // <http://qamqor.gov.kz/portal/page/portal/POPageGroup/Services/Pravstat>
- 5 Қаражанов М.Д., Қанатов А.Қ., Ахметова А.Ж. Экологиялық қауіпсіздікке қол сұғатын қылмыстық құқық бұзушылықтармен күресудің кейбір мәселелері // Қазақстан Республикасы Заңнама институтының жаршысы. – № 2 (43) 2016 ж.
- 6 Сарпеков Р.К., Рахметов С.М. Недостатки норм уголовного кодекса об ответственности за экологические уголовные правонарушения и пути их устранения // Вестник Института законодательства РК. – 94 №4 (53). – 2018. – С. 94-99.
- 7 Уголовный кодекс Республики Казахстан, принят 3 июля 2014 года. http://adilet.zan.kz/rus/docs/K970000167_

8 Комитет по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан. Статистический отчет о зарегистрированных преступлениях и результатах деятельности органов уголовного преследования за 12 месяцев 2017 года. // <http://qamqor.gov.kz/portal/page/portal/POPageGroup/Services/Pravstat>.

9 Густова Э. В. Построение санкций в уголовном праве Российской Федерации: теоретический аспект. Автореферат дисс... канд. юрид наук. – М., 2015. – 32 с.

10 Степашин В.М. Особенности наказания за экологические преступления» // Вестник Омского университета. Серия «Право». – 2007. – №4 (13). – С. 161-164.

11 Экологический кодекс Республики Казахстан от 2 января 2021 года № 400-VI ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2100000400>

МАЗМҰНЫ СОДЕРЖАНИЕ

ПЛЕНАРЛЫҚ ОТЫРЫСТЫҢ БАЯНДАМАЛАРЫ

ДОКЛАДЫ ПЛЕНАРНОГО ЗАСЕДАНИЯ

1	Остапович И.Ю.
Алшымбек Д.Б.	Конституционализация
развития	устойчивого	3
2	Авдеев В.А.
Авдеева О.А.	Тұрақты дамуды конституцияландыру
Стратегические направления правового
обеспечения	устойчивого
развития
современного общества	7
3	Алибаева Г.А.	Қазіргі қоғамның тұрақты дамуын
құқықтық қамтамасыз етудің стратегиялық
бағыттары	Цифровая
трансформация
государственного управления в Республике
Казахстан: правовая основа и особенности
реализации	12
4	Жетписов С.К.	Қазақстан Республикасындағы
мемлекеттік басқарудың цифрлық
трансформациясы: құқықтық негіздері және
жүзеге асыру ерекшеліктері	Цифровой профиль человека: право на
защиту конфиденциальности и основные риски
Адамның цифрлық бейіні:
құпиялылықты қорғау құқығы және негізгі
тәуекелдер	20
5	Канатов А.К.	Уполномоченный по правам человека –
новый (старый) институт по защите прав
человека в Казахстане	Адам құқықтары жөніндегі уәкіл-
Қазақстандағы адам құқықтарын қорғау
жөніндегі жана (ескі) институт	26
6	Рахимбердин К.Х.	Основные проблемы правового
регулирувания предупреждения сексуального
насилия и домогательств, в сфере трудовых
отношений в современном Казахстане	Қазіргі Қазақстандағы еңбек
қатынастары саласындағы жыныстық зорлық-
зомблық пен күштеудің алдын алуды
құқықтық реттеудің негізгі мәселелері	33
7	Шаукенов А.Т.	Правовое
кинематографии в Казахстане	регулирование
в свете	44

- последних изменений в законодательстве о культуре
- Мәдениет заңнамасындағы соңғы өзгерістер аясында Қазақстандағы кинематографияны құқықтық реттеу
- 8 Мырзатаев Н.Д. Ғылым мен жоғары білім беру саласын реттеудің конституциялық құқықтық аспектісі: теориясы мен тәжірибесі 52
- Конституционно-правовой аспект регулирования науки и высшего образования: теория и практика
- 9 Кошкинбаева А.С. Экологиялық талаптарды бұзумен байланысты қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алу мәселелері 65
- Вопросы профилактики уголовных правонарушений, связанных с нарушением экологических требований
- 10 Долда Ж.Ж. Адвокаттық қызмет саласын цифрландырудың өзектілігі 72
- Актуальность цифровизации адвокатской сферы услуг

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ОРНЫҚТЫ ДАМУЫ
КОНТЕКСТІНДЕГІ БИЗНЕСТІҢ ӘЛЕУМЕТТІК
ЖАУАПКЕРШІЛІГІНІҢ ЖЕКЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ
ТҰЖЫРЫМДАМАЛАРЫ**

**ЧАСТНО - ПРАВОВЫЕ КОНЦЕПЦИИ СОЦИАЛЬНОЙ
ОТВЕТСТВЕННОСТИ БИЗНЕСА В КОНТЕКСТЕ УСТОЙЧИВОГО
РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

- 11 Абсалямова О.Н. Некоторые аспекты противодействия злоупотреблениям при реализации долей в праве общей собственности 79
- Ортақ меншік құқығындағы үлестерді жүзеге асыруда теріс қылықтарға қарсы тұрудың кейбір аспектілері
- 12 Амирова М.А. Состояние и перспективы развития социальной ответственности бизнеса в Казахстане 83
- Қазақстандағы бизнестің әлеуметтік жауапкершілігін дамытудың жай-күйі мен перспективалары
- 13 Исмагулов А.Е. Мемлекеттік меншікті басқару саласындағы қатынастарды құқықтық реттеу 87

	мәселелері	
	Проблемы правового регулирования отношений в сфере управления государственной собственностью	
14	Кайшатаева А.К. Баязитова Р.Т.	Правовые возможности заключения идиосинкразических сделок (I-DEALS) в рамках трудового законодательства Республики Казахстан 92
	Қазақстан Республикасының еңбек заңнамасы шеңберінде ерекше МӘМІЛЕЛЕР (I-DEALS) жасасудың құқықтық мүмкіндіктері	
15	Қаражанова Ж.К.	Сотқа дейінгі тәртіпте дәрігерлердің құқықтарын қорғаудың кейбір сұрақтары 97
	Некоторые вопросы защиты прав врачей в досудебном порядке	
16	Нурекешов Т.К.	Энергетикалық қатынастарды реттеудің халықаралық-құқықтық тәжірибесі 102
	Международно-правовая практика регулирования энергетических отношений	
17	Разиева Д.Б.	Правовые основы формирования корпоративной культуры: проблемы теории и практики 108
	Корпоративтік мәдениетті қалыптастырудың құқықтық негіздері: теория және тәжірибе мәселелері	
18	Раймбекова Ж.Е.	Интеграция ESG принципов в корпоративное социальное управление в контексте устойчивого развития Республики Казахстан 117
	Қазақстан Республикасы тұрақты даму жағдайында ESG қағидаларын корпоративтік әлеуметтік басқаруға енгізу	
19	Смагулова А.Б.	Қашықтықтан сауда саттық жасау кезіндегі тұтынушылардың құқықтарын қорғаудың мәселелері 122
	Проблемы защиты прав потребителей при дистанционной торговле	
20	Sultanova B. Raimbekova Zh.	Environmental requirements for corporations under the Paris agreement 127
	Париж келісімі бойынша корпорацияларға қойылатын экологиялық талаптар	
	Экологические требования к корпорациям по парижскому соглашению	

**ЖАҢА ҚАЗАҚСТАН АЯСЫНДА ҚЫЛМЫСТЫҚ,
ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ ЗАҢНАМАСЫН ДАМУ
ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ**

**ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ УГОЛОВНОГО, УГОЛОВНО-
ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В СВЕТЕ НОВОГО
КАЗАХСТАНА**

- 21 Алданазарова Б.Б. Возможности применения полиграфа при выявлении преступлений в сфере незаконного оборота наркотиков 133
Есірткінің заңсыз айналымы саласындағы қылмыстарды анықтау кезінде полиграфты қолдану мүмкіндіктері
- 22 Алембаев К.О. Уголовное правонарушения: анализ 137
Кожуганова Д.З. понятия и правовой природы
Қылмыстық құқық бұзушылық: түсінігі мен құқықтық табиғатын талдау
- 23 Ануфриева Е.А. Проблемные вопросы применения ст. 189.1 УПК РФ 145
Өнерді қолданудың проблемалық мәселелері 189.1 Қылмыстық Іс Жүргізу Кодексі
- 24 Әубәкірова Ж.М. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс- 151
Акбар М.Г. қимылдардың мақсаты мен міндеттері
Цели и задачи противодействия коррупции
- 25 Баданина М.А. Преступления медицинской сферы: 157
Плотникова И.Е. характеристика и криминологическая
Флюг Е.В. составляющая
Медициналық саладағы қылмыстар: сипаттамасы және криминологиялық компоненті
- 26 Бекпосов А.Т. Конституциялық құрылыс негіздеріне 163
және мемлекет қауіпсіздігіне қарсы қылмыстардың алдын алудың проблемалық мәселелері (қылмыстық-құқықтық және криминологиялық аспект)
Проблемные вопросы предупреждения преступлений против основ конституционного строя и безопасности государства (уголовно-правовой и криминологический аспект)
- 27 Воронова Т.Э. Особенности преступности среди 168
Рамазанұлы Д. молодежи
Дюсенов Д.Ж. Жастар арасындағы қылмыстың

- ерекшеліктері
- 28 Жарылгасин А.М. Совершенствование новых видов 173
Бекпосов А.Т. прокурорского надзора за законностью следствия и дознания
- Тергеу мен анықтаудың заңдылығын прокурорлық қадағалаудың жаңа түрлерін жетілдіру
- 29 Қамбаров А.Қ. Ақпараттандыру және байланыс 178
саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтардың қылмыстық-құқықтық аспектілер
- Уголовно-правовые аспекты уголовных правонарушений в сфере информатизации и связи
- 30 Каражанов М.Д. Квазимемлекеттік және жекеше 184
секторлардағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың кейбір жетілдіру аспектілері
- Некоторые аспекты совершенствования противодействия коррупции в квазигосударственном и частном секторах
- 31 Прощалыгин Р.А. Обращение взыскания на единственное 192
жилое помещение в Российской Федерации и Республике Казахстан: сравнительно-правовой анализ
- Ресей Федерациясы мен Қазақстан Республикасындағы жалғыз тұрғын үй-жайға өндіріп алу: салыстырмалы-құқықтық талдау
- 32 Тайжанова Е.Е. Институт медиации в уголовном 201
процессе
- Қылмыстық процестегі медиация институты
- 33 Талипова Ж.Ж. Қылмыстық заңнама қағидаттары 206
жүйесін заңнамалық реттеуге тән мәселелер
- Характерные вопросы для законодательного регулирования системы принципов уголовного законодательства
- 34 Темиргазин Р.Х. Криминалистические тактические 211
Утебаев Е.К. операции в ходе проведения осмотра места техногенного происшествия
Сейданов А.Б.
- Техногендік оқиға болған жерді тексеру барысында криминалистикалық тактикалық операциялар
- 35 Турлыбаев О.Н. О восстановлении сроков досудебного 216
расследования в уголовном судопроизводстве
- Қылмыстық сот ісін жүргізуде сотқа

	дейінгі тергеп-тексеру мерзімдерін қалпына келтіру туралы	
36 Цой Л.В.	Ответственность за хулиганство по законодательству России и Казахстана Ресей мен Қазақстан заңнамасы бойынша бұзақылық үшін жауапкершілік	219

КОНСТИТУЦИЈАЛЫҚ ҚАЙТА ҚҰРУ ЖАҒДАЙЫНДА МЕМЛЕКЕТТІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ ИНСТИТУТТАРДЫ ДАМУ

РАЗВИТИЕ ГОСУДАРСТВЕННО-ПРАВОВЫХ ИНСТИТУТОВ В УСЛОВИЯХ КОНСТИТУЦИОННЫХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ

37 Әбдікәрімов Н.Б. Ахметова А.Ж.	Сот жүйесі мемлекет дамуының негізі	223
38 Абдрахманов М.К.	Қазақстан Республикасындағы жергілікті өзін-өзі басқарудың аумақтық және ұйымдастырушылық негіздері	228
39 Айтеке К.А.	Конституционализмнің адам құқықтарын қалыптастыру мен дамыту және жүзеге асырудағы қоғамдық - құқықтық мәселелері	233
40 Амерханова И.Қ.	Қазақстан Республикасының халқының оңтүстік аймақтан солтүстік аймақ бойынша ішкі көші-қонды құқықтық бағалау	238
41 Бақтыбеков М.Б.	Халықаралық және аумақтық ұйымдар аясында Қазақстанның құқық жүйесінің қалыптасуы	244
42 Булатова З.А.	Современное состояние правового регулирования пространственного развития в Российской Федерации	249
43 Гаврилова Ю.А.	Изменение климата как угроза экологической безопасности: правовые аспекты	254
44 Душечкина Е.В.	Клиническое образование как импакт-фактор выпуска высококвалифицированных специалистов	260
45 Егежанова Д.Р.	О реализации принципов правосудия по новому АППК РК	264
46 Жаманқараева Г.С.	Некоторые аспекты защиты конституционных прав и свобод граждан Республики Казахстан	268
47 Жампеисов Д.А. Жампеисов Д.А.	Қазақстан Республикасындағы денсаулық сақтау саласындағы көшіп-қонушылардың құқықтық жағдайы	278
48 Жумадилов А.К.	Конституционные и иные права субъектов предпринимательства по законодательству Республики Казахстан	288
49 Ибрагимова Н.И.	Әскери қызметшілер мен олардың отбасы	293

	Кайранова А.А.	мүшелерінің мәртебесі	
50	Кабдулина К.Т. Кабдулин Ж.Т.	Қазіргі таңдағы миграция мәселелері	297
51	Казанцева О.Л.	Реформа государственной службы в России: основные тенденции	301
52	Кидирбаев С.Р. Иванов Р.Р.	Административно-правовые основы борьбы с коррупцией	306
53	Қорғанбаева Е.А.	Қазіргі конституциялық реформа: себептері, негізгі бағыттары мен перспективалары	313
54	Кузбаев Д.Ж. Ахметова А.Ж.	Цифровизация правосудия: плюсы и минусы	317
55	Майшекина Э.С.	Азаматтардың ақпарат алуға еркіндігі құқығының кейбір сұрақтары	320
56	Матаева М.Х.	Конституция и становление гражданского общества в Казахстане	327
57	Мужчиль С.А.	Правовой статус президента Республики Казахстан на современном этапе	335
58	Умитчинова Б.А. Аухадиев М.Б.	Международно-правовое регулирование взаимодействия и сотрудничества таможенных органов на современном этапе	339
59	Шайхуллин М.С.	Правовые гарантии государственного контроля деятельности органов публичной власти	349
60	Жумақсанов Е.Ш.	Несовершенство норм уголовного законодательства Республики Казахстан об ответственности за экологические уголовные правонарушения и способы их исправления	358

